SİYASET KİTAPLARI SERİSİ V

İLM-İ SERVET

Münif Paşa

Sadeleştiren ve hazırlayan: Gökhan Doğan

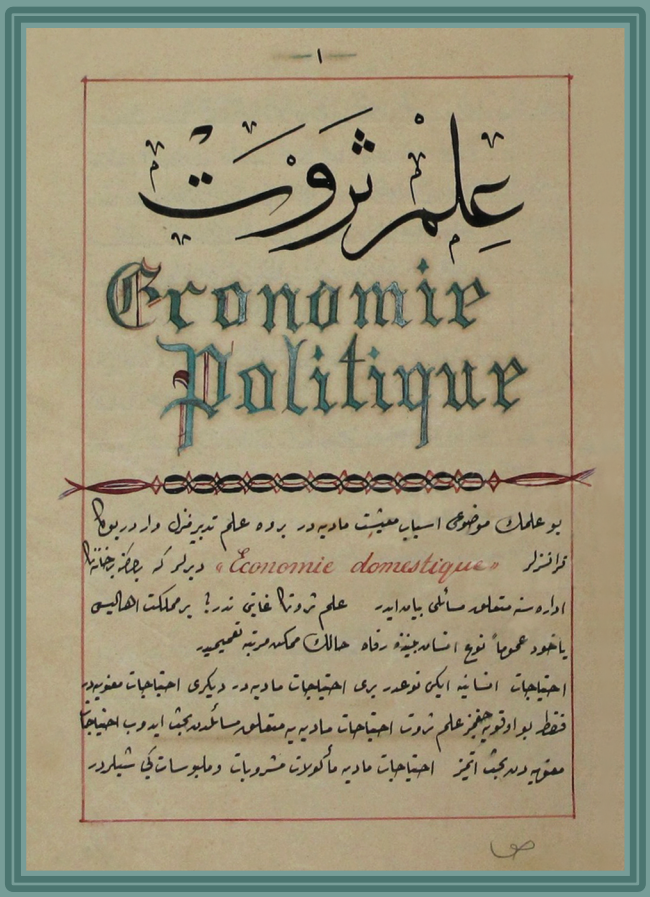

KAPADOKYA
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

İLM-İ SERVET

MÜNİF PAŞA

Sadeleştiren ve hazırlayan:
Gökhan Doğan

KAPADOKYA
ÜNİVERSİTESİ

2021

Kapadokya Üniversitesi Yayınları: 21
Siyaset Kitapları Serisi: 5
ISBN: 978-605-70404-0-4 (basılı)
ISBN: 978-605-74760-0-5 (elektronik)
DOI: doi.org/10.35250/kun/9786057476005
URL: https://hdl.handle.net/20.500.12695/957
© Ocak 2021

İlm-i Servet
Münif Paşa
Sadeleştiren ve hazırlayan: Gökhan Doğan

© Copyright, 2021, KAPADOKYA ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
Sertifika No: 43348

Bu eser Creative Commons "BY-NC-SA" (Atıf-GayriTicari-AynıLisanslaPaylaş) Lisansı ile lisanslanmıştır. Bu lisans, kullanıcıların eser sahibine atıf vermek koşuluyla eserisadece ticari olmayan amaçlar için kullanmalarına ve uyarlamalarına izin verir. Buna ek olarak kullanıcıların eseri uyarlamaları halinde uyarlamayı aynı veya uyumlu bir lisans kapsamında başkalarıyla paylaşmaları koşulunu getirir.

Seri Editörü: Halil Burak Sakal
Kapak Tasarım: Nazile Arda Çakır
Sayfa Tasarımı: Adem Şenel

Münif Paşa. (2021). *İlm-i Servet*. Sad. Gökhan Doğan, Nevşehir: Kapadokya Üniversitesi Yayınları.
401 s, 135x210 mm.
ISBN: 978-605-74760-0-5 (elektronik)
DOI: doi.org/10.35250/kun/9786057476005
Anahtar sözcükler: 1. Münif Paşa, 2. İktisat tarihi, 3. Ekonomi politik, 4. Bilim tarihi.

KAPADOKYA
ÜNİVERSİTESİ
50420 Mustafapaşa, Ürgüp, Nevşehir
yayinevi@kapadokya.edu.tr
kapadokyayayinlari.kapadokya.edu.tr
0(384) 353 5009
www.kapadokya.edu.tr

İLM-İ SERVET

MÜNİF PAŞA

Sadeleştiren ve hazırlayan:
Gökhan Doğan

KAPADOKYA
ÜNİVERSİTESİ

2021

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER **5**

SUNUŞ **9**
Liberal İktisadi Düşüncenin Osmanlı Fikir Hayatına Yerleşmesi:
Münif Paşa ve İlm-i Servet **9**
Münif Paşa'nın Hayatı ve Eserleri 12
İlm-i Servet 14
Sonuç 48
Kaynakça 50

İLM-İ SERVET **51**

Mukaddime: Ma'lûmât-ı İbtidaiyye **57**
Fasl-ı Evvel: Ta'rîfât 57
Fasl-ı Sânî: Servetin Ta'rîfi 65
Fasl-ı Sâlis: Menfa'at, Kıymet, Bahâ 75
Kısm-ı Evvel: Tahsîl-i Servet Beyânındadır **85**
Bâb-ı Evvel: Tahsîl ve Tahsîlin Aksâmı 85
Bâb-ı Sânî: Sa'y ü 'Amel 101
Bâb-ı Sâlis: Taksîm-i A'mâl 113
Bâb-ı Râbi': Sermâye 127
Bâb-ı Hâmis: Makine Bahsine Dâirdir 141
Bâb-ı Sâdis: Hürriyyet-i Sanâyi' 151
Bâb-ı Sâbi': İş İşlemek İçün Mevzû' Olan Kuyûd ve Şurût 163
Bâb-ı Sâmin: Sanâyi'e Müte'allik Nizâmâta Dâirdir 173
Bâb-ı Tâsi': Erbâb-ı Sanâyi'e İ'âne 185
Bâb-ı Âşir: Ticâret 195
Bâb-ı Hâdî 'Aşer: Gümrük 207
Bâb-ı Sânî 'Aşer: Serbestî-i Ticâret İle Himâye Usûlü 219
Bâb-ı Sâlis 'Aşer: Mülk Bahsi 261
Bâb-ı Râbi' 'Aşer: Meskûkât 275

Bâb-ı Hâmis ʻAşer: Meskûkât Makamına Kaim Olan Evrâk 295
Kısm-ı Sânî: Taksîm-i Servet Beyânındadır 309
Bâb-ı Evvel: Taksîm-i Servetin Taʻrîfi 309
Bâb-ı Sânî: Arâzînin Taksîmi 321
Bâb-ı Sâlis: Îrâd Bahsi 331
Bâb-ı Râbi': Akçe Îrâdı 343
Kısm-ı Sâlis: İstihlâk-ı Servet Beyânındadır 351
Bâb-ı Evvel: Îrâdın İstiʻmâli 351
Bâb-ı Sânî: Vergi ve Tekâlîf-i Mîriyye 359
Bâb-ı Sâlis: Verginin Envâʻı ve Sûret-i Tevzîʻi 369
Bâb-ı Râbiʻ: İstikrâz Bahsi 385
Hâtime: Nüfûs-ı Ahâlîye Dâirdir 395

İKTİSAT 51

Giriş: Başlangıç Bilgileri 57
Birinci Fasıl: Tanımlar 57
İkinci Fasıl: Zenginliğin Tanımı 65
Üçüncü Fasıl: Fayda, Değer, Fiyat 75
Birinci Kısım: Zenginliğin Kazanılması Beyanındadır 85
Birinci Bölüm: Kazanç ve Kazancın Kısımları 85
İkinci Bölüm: Çalışma ve İş 101
Üçüncü Bölüm: İş Bölümü 113
Dördüncü Bölüm: Sermaye 127
Beşinci Bölüm: Makine Hakkındadır 141
Altıncı Bölüm: Sanayi Özgürlüğü 151
Yedinci Bölüm: İş Yapmak İçin Konulan Kayıt ve Şartlar 163
Sekizinci Bölüm: Sanayiye İlişkin Düzenlemeler Hakkındadır 173
Dokuzuncu Bölüm: Sanayicilere Sübvansiyon 185
Onuncu Bölüm: Ticaret 195
On Birinci Bölüm: Gümrük 207
On İkinci Bölüm: Ticaret Serbestliği ile Korumacılık Yöntemi 219

On Üçüncü Bölüm: Mülk Konusu 261
On Dördüncü Bölüm: Para 275
On Beşinci Bölüm: Para Yerine Geçen Kağıtlar 295
İkinci Kısım: Zenginliğin Bölüşümü Beyânındadır 309
Birinci Bölüm: Zenginliğin Bölüşümünün Tarifi 309
İkinci Bölüm: Toprakların Bölüşümü 321
Üçüncü Bölüm: Gelir Konusu 331
Dördüncü Bölüm: Paranın Getirisi 343
Üçüncü Kısım: Zenginliğin Tüketimi Beyanındadır 351
Birinci Bölüm: Gelirin Kullanımı 351
İkinci Bölüm: Vergiler 359
Üçüncü Bölüm: Verginin Türleri ve Dağıtım Biçimi 369
Dördüncü Bölüm: Borçlanma Konusu 385
Son: Nüfusa Dairdir 395

SUNUŞ

Liberal İktisadi Düşüncenin Osmanlı Fikir Hayatına Yerleşmesi: Münif Paşa ve İlm-i Servet[1]

Gökhan DOĞAN

Modern iktisat biliminin başlangıç tarihi genellikle Adam Smith'in (1723-1790) klasik eseri *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*'ın (*Milletlerin Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir İnceleme*) yayınlandığı tarih olan 1776 olarak kabul edilir. Buna göre modern iktisat bilimi yaklaşık 250 yıllık bir geçmişe sahiptir. Modern iktisadın Osmanlı fikir hayatına girişi ise on dokuzuncu yüzyılda gerçekleşmiştir. Bu döneme kadar iktisat bilimi ayrı bir bilim dalı olarak görülmemiştir. İktisat bilimi, Osmanlı alimlerince siyaset ve ahlak bilimleriyle beraber değerlendirilerek "Hikmet-i Ameliyye"nin içerisinde "İlm-i Tedbir-i Menzil" yani "ev idaresi ilmi" adı altında yer almıştır.

Yeni Dünya'dan gelen değerli madenler sebebiyle Avrupa'da ortaya çıkan ve Osmanlı Devleti'ni de etkileyen enflasyon, coğrafi keşifler nedeniyle değişen ticaret yolları, nüfus artışı, Osmanlı iktisat düzeninin temeli olan tımar sistemindeki bozulmalar, fetihlerin azalması ve maliyetinin artması klasik Osmanlı iktisadi sisteminin değişmesine neden olmuştur. Batı'nın bilimsel ve ekonomik anlamda önlenemez yükselişi birçok alanda olduğu gibi ekonomi alanında da Osmanlı Devleti'ni değişime mecbur bırakmıştır.

1 Bu makale, daha önce *Historia 1923* (sayı 2, Güz 2016, s. 333-357) dergisinde yayımlanmıştır; burada yeniden gözden geçirilmiş ve bazı önemli ekleme ve düzeltmeler yapılmıştır. Yazar tarafından gerekli izinler alınmıştır.

Osmanlı'da geleneksel iktisat anlayışının değişip modern iktisat anlayışının yerleşmesi için gerekli olan zemini Tanzimat ve Islahat fermanları sağlamıştır. Liberal iktisat anlayışının temeli bireylerin özel mülkiyet hakkına sahip olabilmesine ve yasalarla bu hakkın korunmasına dayanır. Dönemin geçer akçesi olan liberal iktisat anlayışı ve açık ekonomi modelinin Osmanlı Devleti'nce uygulanması liberal iktisat anlayışının hukuki altyapısının oluşturulmasına ve bir an önce kurumsallaştırılmasına bağlıydı. Tanzimat Fermanı ile can ve mal güvenliğinin sağlanması ve iltizam usulünün kaldırılması bu altyapının oluşturulmaya çalışıldığının göstergesidir. Tanzimat Fermanı'nın ilanı Osmanlılara sunulan iktisadi kurtuluş reçetesinin hukuksal boşluğunun doldurulmasında önemli bir adım niteliği taşır. Bu dönemde yapılan yenilikler kurumsal altyapı yetersizliği nedeniyle hemen uygulanamamıştır, ancak bu yeniliklerin düşünsel gelişmeyi etkilediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Modern iktisat anlayışının Osmanlı Devleti'ne girişi öncelikle üstyapıda gerçekleşmiş, üstyapıda ortaya çıkan bu anlayışı tabana yayma mücadelesini Osmanlı bürokrasisi ve aydınları üstlenmiştir. Osmanlı iktisadi fikir hayatının Batı ile etkileşime geçtiği ilk yerler sefarethaneler ve tercüme odasıdır. Buralarda yetişen seçkin kişilerin Avrupa ekonomisine dair izlenimleri o zamana kadar dokunulmamış halde duran iktisadi anlayışa ilk hareketi sağlamıştır. Bunun yanında William Churchill tarafından 1840 yılında çıkarılan *Cerîde-i Havâdis* isimli gazetede İngiliz diplomatı Urquhart, gazeteci Blacque Bey ve William Churchill'in liberal iktisat anlayışını savunan yazılarıyla modern iktisat anlayışı yavaş yavaş Osmanlı fikir hayatında kendisine yer edinmeye başlamıştır.[2] 1860 yılında yayın hayatına başlayan *Tercümân-ı Ahvâl* gazetesi ve 1862'de Münif Paşa'nın kurucuları arasında yer aldığı *Mecmûa-i Fünûn* dergisinde iktisat ve maliye konularında Mehmed Şerif Efendi, Mehmed Said Efendi, Sakızlı Ohannes Paşa ve Münif Paşa'nın yazıları yer almıştır.

2 Münif Paşa da bu gazetede "İdare-i Mülkiye" başlığı altında yazılar kaleme almıştır.

Osmanlı'da modern iktisat bilimini konu edinen ilk eserler 19. yüzyılın ilk yarısında kaleme alınmıştır. İlber Ortaylı Viyana Milli Kütüphanesi Şark Yazmaları bölümünde bulunan, 1830'lu yılların başına ait olduğu tahmin edilen ve yazarı bilinmeyen *Tedbîr-i Ümrân-ı Mülkî* adlı yazma eserin tarihsel bakımdan Osmanlı'da yayımlanan ilk iktisat eseri olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir[3] Sonrasında ise 1840'lı yıllarda bir tıp doktoru olan Serandi Arşizen tarafından yazılan *Tasarrufât-ı Mülkiyye* gelmektedir.[4] Fransız iktisatçı Jean-Baptist Say'nin 1803 yılında yayımlanan iki ciltlik *Traité d'économie politique ou simple exposition de la maniére dont se forment, se distribuent et se composent les richesses* (Ekonomi Politiğin İncelenmesi) başlıklı yapıtını A. Sahak Efendi *İlm-i Tedbîr-i Menzil* ismiyle tercüme etmiştir[5] ve 1852 yılında yayımlamıştır. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı'da iktisat yazınının artış gösterdiği açıkça görülmektedir. 1850-1900 yılları arasında kaleme alınan iktisat kitaplarının en önemlilerinden olan; Mehmed Şerif'in *İlm-i Emvâl-i Milliye*'si 1863'te, Ahmed Hilmi'nin *İlm-i Tedbîr-i Servet*'i 1869'da, Ahmed Midhat'ın *Ekonomi Politik*'i 1879'da, Sakızlı Ohannes Paşa'nın *Mebâdi-i İlm-i Servet-i Milel*'i ve Nuri'nin *Mebahis-i İlm-i Servet*'i 1881'de, Münif Paşa'nın *İlm-i Servet*'i 1884'te, Ahmet İhsan'ın *İlm-i Servet*'i 1885'te, Akyiğitzade Musa'nın *İktisat yahut İlm-i Servet*'i 1896'da ve Cavid Bey'in *İlm-i İktisat*'ı 1897 yılında yayımlanmıştır.

Modern iktisat anlayışının tabana doğru yayılmasındaki önemli hamlelerden biri de iktisat derslerinin öğretime konulması ve okullarda okutulmaya başlanmasıdır. Mekteb-i Mülkiye ve Darülfünûn bu alanda sistematik bir eğitim müfredatını uygulayan ilk örneklerdir.

3 İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi*, İstanbul, 2014, s.243-252. Söz konusu eser 2019 yılında yayımlanmıştır.

4 Serandi Arşizen, *Tasarrufât-ı Mülkiyye*, İstanbul, 2011, s. 3.

5 Esasen A. Sahak Efendi'nin çevirisi tam bir tercüme değildir. Sahak Efendi, Say'ın soru-cevap şeklinde yazdığı kitabı düz yazıya çevirdiğini ve bazı kısımları tercümeye almadığını eserin Mukaddime kısmında ifade eder.

Mehmed Şerif Efendi ve Sakızlı Ohannes Paşa Mekteb-i Mülkiye'de iktisat dersleri vermişlerdir.[6]

Bu veriler dikkate alındığında Osmanlı'da modern iktisat anlayışının yerleşmeye başladığı görülmektedir. Osmanlı'da oluşmaya başlayan yeni iktisadi bilginin niteliğine bakıldığında on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına doğru dışarıdan gelmeye başlayan iktisat bilgisinin liberal görüşler içerdiği görülmektedir. Liberal iktisat anlayışının bu dönemde en önemli temsilcileri; Mehmed Şerif Efendi, Münif Paşa, Sakızlı Ohannes Paşa ve Mehmed Cavid'tir. Ancak her yenilik ikilik yaratır ve her yeni fikir kendisine karşıt görüşlerin oluşmasına zemin hazırlar. Bu doğrultuda liberal iktisat anlayışının karşısında korumacı bir iktisat anlayışı oluşmuştur. 1838 Balta Limanı Sözleşmesi ile başlayan liberal iktisadi politikaların ülkenin ekonomik darboğazdan çıkmasını sağlayamaması korumacı iktisat taraftarlarının eleştirilerine sebep olmuş ve bu bağlamda korumacı iktisadi anlayış Osmanlı düşünce ikliminde kendisine yer bulmuştur. Osmanlı'da bu görüşün en önemli temsilcileri ise Ahmet Midhat Efendi, Musa Akyiğitzade ve Namık Kemal olmuştur.

Nitekim liberal görüşlerin egemenliğiyle başlayan ve bu görüşe alternatif olarak korumacı görüşün de eklenmesiyle Osmanlı fikir hayatına yayılan modern iktisat anlayışı I. Dünya Savaşı'yla kesintiye uğramakla birlikte, gelişerek Cumhuriyet Dönemi iktisat anlayışına kaynaklık etmiştir.

Münif Paşa'nın Hayatı ve Eserleri

Osmanlılarda on sekizinci yüzyılda başlayan yenilikler giderek her alana yayılmıştır. Ülkenin içinde bulunduğu çalkantılı dönemden çıkmak için yüzünü Batı'ya çeviren Osmanlılarda Avrupa'yla etkileşimi sağlayan en önemli kişiler dönemin aydınlarıdır.

6 Mehmed Şerif Efendi, Ohannes ve Münif Paşaların telif ettikleri iktisat kitapları, aslında, Mülkiye'de okutmuş oldukları derslerin ürünüdür; bkz., Ahmet Güner Sayar, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması,* İstanbul, 2009, s. 285.

Bilim ve felsefe tarihimizde önemli bir yeri olan Mehmet Tahir Münif Paşa 1830 yılında Gaziantep'te doğmuştur.[7] Babası Gaziantep'in alim ve şairlerinden olan Hoca Abdünnafi Efendi'dir. İlk eğitimini aynı şehirdeki Nur-ı Osmaniye Medresesi'nde almış, daha sonra babası ile Mısır'a giderek eğitimine Kahire'de devam etmiştir. On beş yıl Mısır'da kaldıktan sonra Münif Paşa, Avrupa'da Berlin Üniversitesi'nde üç yıl eğitim görmüş; orada hukuk, felsefe, iktisat ve doğa bilimleri okumuştur. Eğitimini tamamladıktan sonra ülkesine dönerek devletin pek çok kademesinde görev alan Münif Paşa memuriyet hayatına 1851 yılında başlamış, Bab-ı Ali Tercüme Odası'nda çalışmış, sonrasında Gelibolu Asakir-i Muavine Komisyonu Başkatipliği, Sefaret Katipliği, Hususi Serkatiplik, Ticaret Mahkemesi Başkanlığı, Bab-ı Ali Birinci Mütercimliği, Zaptiye Nezareti Müsteşarlığı, Divan-ı Temyiz Reisliği, Meclis-i Maarif-i Kebir Başkanlığı, Tahran Sefirliği, Maarif Nazırlığı, Ticaret Nazırlığı ve Meclis-i Sıhhıyye-i Fevkalade Reisliği görevlerinde bulunmuştur.

Münif Paşa, 1861 yılında Fuat Paşa'nın desteğiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun gerçek anlamda ilk özel bilim kurumu olan "Cemiyyet-i İlmiyye-i Osmaniyye"nin kurulmasını sağlamış, bu kuruluşun süreli yayını olarak da Türkçe ilk bilimsel dergi niteliğine sahip olan *Mecmûa-i Fünûn*'u (1862-1867) çıkarmış, dergi için çeşitli konularda yazılar kaleme almıştır. Ayrıca Mekteb-i Hukuk-ı Şahane'de iktisat, hukuk, felsefe, ahlak ve mantık dersleri vermiştir.[8] Münif Paşa 6 Şubat 1910 yılında (25 Muharrem 1328) İstanbul'da yaşama veda etmiştir.

Münif Paşa hukuk, felsefe, iktisat, edebiyat ve tarih gibi pek çok alanda eser kaleme almış, bunların bir kısmı basılmış, diğerleri ise

7 Münif Paşa'nın doğum yılı olarak 1824'ten 1830'a kadar çeşitli tarihler belirtilmekte olup, Başbakanlık Arşivi Sicill-i Ahvâl Defteri'nde doğum tarihi Hicri 1246 (M.1830) olarak yer almaktadır.

8 Birinci sınıf öğrencilerine "Edebiyat", "Medhal-i İlm-i Hukuk", "Medhal-i İlm-i Hikmet" ve "Marifetü'n Nefs ve İlm-i Ahlak", ikinci sınıf öğrencilerine "Hikmet-i Hukuk", "İlm-i Servet ve İstatisik" ve üçüncü sınıf öğrencilerine "Türkçe Mantık" derslerini okutmuştur. Bkz. Mehmed Nazım, *Mekteb-i Hukuk Günlerim*, Yay. Haz.:Ali Adem YÖRÜK, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi,2012, s.28-29, 135-136.

yazma biçiminde kalmıştır. Bunların yanında Münif Paşa'nın *Mecmûa-i Fünûn*, *Ruz-nâme-i Cerîde-i Havâdis* ve *Hazîne-i Evrâk* dergilerinde çeşitli konularda makaleleri bulunmaktadır.

Münif Paşa'nın basılmış eserleri:

- *Muhâverât-ı Hikemiyye* (1859)
- *Dâstân-ı Âl-i Osman* [9](1881)
- *Medhal-i İlm-i Hukuk* (1881)
- *Telhîs-i Hikmet-i Hukuk* (1883)
- *İlm-i Servet* (1884)
- *Hikmet-i Hukuk*[10] (1884)

Münif Paşa'nın basılmamış eserleri:

1- Edebiyât (yedi küçük cilt üzerine mürettebdir), **2-** İlm-i Ahlak, **3-** İlm-i Ruh, **4-** Belâgat-i Türkiyye, **5-** Türkçe Mantık, **6-** Arabî Kelâm-ı Kibar, **7-** Mecmûa-i Eş'ârım, **8-** Mantık Dersleri, **9-** Fârisî Istılâhat, **10-** Müştakkat-ı Türkiyye, **11-** Fuad ve Âli Paşalarla Kâmil Bey'in Sözleri, **12-** Mülâhazât-ı Hikemiyye, **13-** İştikak-ı Lûgat-i Osmânî, **14-** İran Hâtırâtı, **15-** İbni Battûta Seyâhat-nâmesi'nden Müstahrec Türkçe Bir Kısım, **16-** Türkî, Arabî, Fârisî Lisanlarında Mevcud Lûgat-i Yunâniyye, **17-** Istılâhât-ı Türkiyye, **18-** İngiltere Tarihi, **19-** Makamât-ı Harîrî'den Yirminci Makame-i Fârûkıyye'nin Tercümesi, **20-** Belâgat-i Fiil Yahûd Belâgat-i Cismâniyye, **21-** Avrupa Seyahati Esnasında İstanbul'a Yazılan Bazı Tahrîrat.[11]

İlm-i Servet

İlm-i Servet, hem yazma hem de matbu nüshası olan bir eserdir. Matbu olan *İlm-i Servet*, Münif Paşa'nın Mekteb-i Hukuk-ı Şahane'de

9 Münif Paşa'nın bu eseri Prof. Dr. Remzi Demir tarafından yayımlanmıştır. (Bkz. Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 600. Yıldönümü Münasebetiyle Münif Paşa Tarafından Yazılan Destân-ı Âl-i 'Osmân", (Âdem Akın ile birlikte), *Bilge*, Cilt 8, Sayı 29, Ankara 2001, s. 25-27.)

10 Münif Paşa'nın bu eseri sadeleştirme yapılarak yayımlanmıştır. (Bkz. *Hikmet-i Hukuk*, Münif Paşa, Konya, 2016.)

11 M. Kayahan Özgül, *Münif Paşa*, İstanbul, 2005, s. 29.

verdiği iktisat derslerinin Mahmud Esad tarafından ders notu şeklinde kaydedilmesiyle hazırlanmış ve 1884 senesinde Sanayi Mektebi Matbaası'nda basılmıştır. Münif Paşa'nın Mekteb-i Hukuk-ı Şâhâne'de verdiği iktisat dersinin notları ayrıca *Ravza-i Hukuk*'ta fasiküller halinde yayınlanmıştır.[12] Eserin yazma nüshası 61 sayfadan oluşmaktadır.[13] Eserin başlığının altında Latin harfleriyle *Economie Politique* ibaresi bulunmaktadır. Yazma eserin ilk cümlesinde Münif Paşa'nın "Bu 'ilmin mevzû'u esbâb-ı maîşet-i maddiyyedir bir de 'ilm-i tedbîr-i memleket vardır buna Fransızlar '*Economie Domestique*' derler" ifadesinden ekonomi-politik (iktisat, ilm-i servet) ile ekonomi-domestik (ev ekonomisi, ilm-i tedbir-i menzil) arasında bir ayrım yaptığını görüyoruz. Yazma eserdeki konular ile matbu eserde yer alan konular uyumluluk göstermektedir: İlm-i servetin bahsettiği meseleler, ilm-i servetin tarihi, kaynakları, mahsulat, mahsulatın mübadelesi, say u 'amel, taksim-i a'mal, sermaye, mülk ve taksim-i servet yazma nüshada ele alınan başlıklardan bazılarıdır.

Matbu eser 176 sayfa olup mukaddime (giriş), üç kısım ve hatimeden (son) ibarettir:

GİRİŞ: Ma'lûmât-ı İbtidaiyye
- Birinci fasıl: Ta'rîfât
- İkinci Fasıl: Servetin Ta'rîfi
- Üçüncü Fasıl: Menfa'at, Kıymet, Bahâ

BİRİNCİ KISIM: Tahsîl-i Servet Beyânındadır
- Birinci Bölüm: Tahsîl ve Tahsîlin Aksâmı
- İkinci Bölüm: Sa'y ü 'Amel
- Üçüncü Bölüm: Taksîm-i A'mâl
- Dördüncü Bölüm: Sermâye
- Beşinci Bölüm: Makine Bahsine Dâirdir

12 Özgül, a. g. e., s. 31.

13 *İlm-i Servet*'in yazma nüshası İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları arasında K 219 numarasıyla kayıtlıdır.

- Altıncı Bölüm: Hürriyyet-i Sanâyi‘
- Yedinci Bölüm: İş İşlemek İçün Mevzû‘ Olan Kuyûd Ve Şurût
- Sekizinci Bölüm: Sanâyi‘e Müte‘allik Nizâmâta Dâirdir
- Dokuzuncu Bölüm: Erbâb-ı Sanâyi‘e İâne
- Onuncu Bölüm: Ticâret
- On Birinci Bölüm: Gümrük
- On İkinci bölüm: Ser-bestî-i Ticâret İle Himâye Usûlü
- On Üçüncü Bölüm: Mülk Bahsi
- On Dördüncü Bölüm: Meskûkât, On Beşinci Bölüm: Meskûkât Makamına Kaim Olan Evrâk

İKİNCİ KISIM: Taksîm-i Servet Beyânındadır
- Birinci Bölüm: Taksîm-i Servetin Ta‘rîfi
- İkinci Bölüm: Arâzînin Taksîmi
- Üçüncü Bölüm: Îrâd Bahsi
- Dördüncü Bölüm: Akçe Îrâdı

ÜÇÜNCÜ KISIM: İstihlâk Servet Beyânındadır
- Birinci Bölüm: Îrâdın İsti‘mâli
- İkinci Bölüm: Vergi Ve Tekâlîf-i Mîriyye
- Üçüncü Bölüm: Verginin Envâ‘ı Ve Sûret-i Tevzî‘i
- Dördüncü Bölüm: İstikrâz Bahsi

SON: Nüfûs-ı Ahâlîye Dâir

GİRİŞ, “*Ma‘lûmât-ı İbtidaiyye*” başlığı altında üç fasıldan oluşur. **Birinci fasıl** olan ***Ta‘rîfât***’da Münif Paşa, iktisadın konusu, amacı ve bölümleri ile ilgili bilgiler vererek genel bir çerçeve oluşturur. İktisat, “insânın ihtiyâcâtını def’ edip kabil-i mübâdele olan şeylerden, ve onların sûret-i iktisâb ve taksîm ve istihlâkından bahs iden” yeni bir ilimdir. Önceleri bu bilimle ilgili konular farklı kitaplarda işlense de özel bir bilim haline gel(e)memiştir.

İnsan ruh ve beden olmak üzere iki cihetten meydana gelir. Bu iki cihetin kendine özgü ihtiyaçları vardır. Bedene özgü olanlar ihtiyâcât-ı cismâniyye ruha özgü olanlar ise ihtiyâcât-ı rûhâniyyedir. Manevi ihtiyaçlar bilim, felsefe ve dini meseleler gibi şeylerdir. Manevi ihtiyaçların karşılanması için önce maddi ihtiyaçları karşılamak gerekir ve bu yüzden iktisat müstakil bir bilim haline getirilip okutulmayı hak eder. İlm-i servetin (iktisadın) amacı bir ülke halkının -daha geniş çerçevede insanoğlunun- refahını, maddi ve manevi mutluluğunu sağlamak ve medeniyetin yayılmasına çalışmaktır. Münif Paşa, iktisadın yalnızca maddi ihtiyaçlara yönelik olduğunu ifade ederek bu bilimi manevi bilimlerden ayırır, dünyevi bilimlerin içerisine yerleştirir. Maddi ihtiyaçlar ihtiyâcât-ı tabîiyye (doğal/zorunlu ihtiyaçlar) ve ihtiyâcât-ı gayr-i tabîiyye (doğal/zorunlu olmayan ihtiyaçlar) olmak üzere iki kısımdır. Bütün maddi ihtiyaçların kaynağı 1- filahat, (tarım ve hayvancılık) 2- zanaat ve 3- ticaret olmak üzere üç kısma ayrılır. İktisadı bir devlet bilimi olarak niteleyen Münif Paşa, devlet memurlarının iktisat öğrenmeleri gerektiği görüşündedir. Birinci faslın sonunda ilm-i servetin ele aldığı meseleler sıralanır.

İkinci fasıl, ***Servetin Ta‘rîfi***’ne ayrılmıştır. Münif Paşa, serveti (zenginliği) “ihtiyâcımızı def edip kabil-i mübadele olan şeylerdir” şeklinde tanımlar. Bu tanıma göre servetin iki şartı vardır. Birincisi ihtiyacı gidermek, ikincisi ise mübadele edilebilir olmaktır. Münif Paşa’ya göre yukardaki tanıma istinaden bir bardak su bile bazen servetten sayılır. Bir ülkenin zenginliği servet tabir edilen şeylerin çokluğuna bağlıdır. Servet iki kısma ayrılır: Birincisi erzak ve elbise gibi ihtiyaçlarımızı doğrudan gideren şeyler; ikincisi ise para, alet ve edevat gibi ek başına işe yaramayan ancak kullanıldıklarında dolaylı olarak ihtiyaclarımızı gideren şeylerdir. Hava, su ve ışık gibi doğal kaynaklar servet-i tabiiyyeden sayılsa da bunlar mübadele edilemez olduğundan bu ilim çerçevesinde servet kabul edilmez.

Münif Paşa servetin kaynağını filahat, zanaat ve ticaret olarak belirlediğinden altın ve gümüş gibi değerleri madenleri gerçek zenginlik olarak görmez. Altın ve gümüş zaruri olmayan ihtiyaçlarımızı

gideren – örneğin altın bir küpe gibi- bir zenginliktir. Hatta bir ülkede altın ve gümüşün çok olması servetin azalmasına sebep olur. Münif Paşa'nın bu konudaki düşüncelerine bakıldığında bir merkantilizm[14] eleştirisinde bulunduğu görülür. Ona göre altın ve gümüşün ülke dışına çıkmamasına çalışmak bir fikri hatadır:

> 'Umûm nâsın zannettiği gibi altun ve gümüş servet-i hakîkiyye olmadığından altun ve gümüş tahsîline çalışmak veyâ eldekileri muhâfaza etmek lâzım değildir. Bunlar bir âletten 'ibârettir. Bir memlekette mümkin mertebe altun celbine çalışmak ve hârice çıkarmamağa gayret etmek fikri hatâ'dır, bundan fenâ' netîceler tevellüd eder. Meselâ "Falan mahsûl hârice çok satılıyor bundan çok istihsâl edip mücerred altun getirelim" veyâ "Altunumuz gitmemek için memleketin müsâ'id olmadığı bir metâ'ı çıkaralım" demek bu 'ilme göre muzırr 'add olunur.[15]

Bu nedenle ülkenin yapısına, halkın yeteneğine bakıp ona göre doğal ve işlenmiş ürünler üretmeli, ülkenin ihtiyacı kadar olanı harcayıp kalanını satmalı ve ülkede olmayan şeyler ile mübadele etmelidir. Bu faslın sonunda Münif Paşa, akli üstünlükler, bilgi ve güzel ahlak gibi ruhsal ihtiyaçlarımızı gideren şeylerin servetin oluşmasına katkısının olduğunu belirtmekle beraber bu gibi konuların felsefi ve ahlaki bilimler içinde değerlendirildiğini ve mübadele edilebilir olmadığından hareketle iktisat açısından servet sayılmayacağını söyler.

Üçüncü fasıl, *Menfa'at, Kıymet ve Bahâ* üzerinedir. Menfaat (Fayda), "ba'zı eşyâ'nın ihtiyâcımızı def etmesi husûsu" Kıymet (Değer), "kabil-i mübâdele olan eşyâ'da bulunan bir sıfat" ve Bahâ (Fiyat), "eşyâ'nın meskûkât ile ta'yîn olunan kıymeti" şeklinde tanımlanmıştır. Münif Paşa bir şeyde değer olması için o şeyde a) fayda olmalı b) mübadele edilebilir olmalı c) ediniminde zorluk veya nadir olmalıdır:

14 Merkantilizm: 16. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan, devletin, ülke zenginliğinin artması için ekonomik alana müdahale etmesi gerektiğini savunan ve ülke zenginliğinde altın ve gümüş gibi değerli madenlerin çokluğuna önem veren ekonomik doktrin.

15 Münif Paşa, a. g. e., s.11.

> El-hâsıl bir şeyde kıymet olmak içün evvelen onda menfa'at olmalı, sâniyen ihrâz ve mübâdeleyi kabil olmalı, sâlisen tahsîlinde bir dereceye kadar su'ûbet bulunmâlı ta'bîr-i dîger ile nedreti olmalıdır.[16]

Fayda, değersiz olabilir ancak değer faydasız olamaz. Bir malın değeri, o malın faydasının yanında edinimindeki zorluğa veya nadirliğine de bağlıdır. Bu noktada Münif Paşa su ve mücevher gibi iki malı karşılaştırarak suyun faydasının çok yüksek olmasına rağmen hiç değerinin olmadığını, mücevherin ise faydasının çok az olmasına rağmen değerinin yüksek olduğunu söyleyerek iktisatta "elmas-su paradoksu"[17] olarak bilinen meseleye değinir. Münif Paşa kitapta elmas-su paradoksu kavramını kullanmaz ancak su ve mücevher örneğini vermesi Adam Smith'i takip ettiğini gösterir.

Münif Paşa'ya göre bir malın fiyatı, o malın hammaddesinin değeri, nakliye ücreti, işçilik ücreti, dükkân kirası, gümrük resmi, o mal için kullanılan sermaye ve bunun gibi hususlar göz önünde bulundurularak belirlenir. Fiyatın bu şekilde belirlenmesi genel kuraldır. Münif Paşa fiyatın değişmesi hususunu üretici ve tüketici arasında arz ve talebin değişmesine bağlar fakat üretici ve tüketici arasında bir doğal düzen (muvâzene-i tabîiyye) bulunduğundan bu arz-talep değişmesinin fiyatlara tesirinin çok olmadığını söyler.

BİRİNCİ KISIM, "*Tahsîl-i Servet Beyanında*" olup on beş bölümden oluşur. **Birinci bölüm**, ***Tahsîl ve Tahsîlin Aksâmı*** üzerinedir. Münif Paşa, tahsîli "bize nisbetle ma'dûm hükmünde olan bir şeyi vücûda getirmek, hîç kıymeti olmayan şeylere kıymet vermek ve zaten kıymeti az olan şeylerin kıymetini artırmaktır" şeklinde tanımlar. Burada tahsîl ile anlatılmak istenen üretim ve katma değerdir. İnsan

16 Münif Paşa, a. g. e., s.15.

17 Adam Smith, ünlü eserinde değer kavramını kullanım değeri ve değişim değeri şeklinde ikiye ayırır. Kullanım değeri, bir malın faydasını, değişim değeri ise malın satın alma gücünü gösterir. Smith kullanım değeri ile değişim değerinin aynı şey olmadığını ve hatta aralarında ters bir ilişki de olabileceğini ifade eder. Kullanım değeri yüksek olan suyun değişim değeri çok iken kullanım değeri az olan mücevherin değişim değeri çok yüksek olmasına elmas-su paradoksu veya değer paradoksu denir.

yoktan bir şey var edemez. Tahsîl ile anlatılmak istenen doğada var olan şeylerin şeklini değiştirerek kıymetini artırmaktır.

Ziraat, zanaat ve ticaret, zenginliğin ediniminin üç aracıdır. Münif Paşa, bazı iktisat bilginlerinin ticaretin zenginliğe etkisini inkâr ettiklerini fakat bilginlerin çoğunluğunun görüşüne göre ticaret eşyanın değerini artırdırdığından, ticaretin de ziraat ve zanaat gibi zenginliğin araçlarından olduğunu düşünür. Bir kimse bu araçlardan hangisini meslek edindiyse zenginliğini artırmak için mesleğini iyi bilmelidir. Münif Paşa'nın düşüncesine göre eğer devlet, ülke zenginliğinin artmasını istiyorsa halk arasında eğitimi yaygınlaştırmalı, yukarda sayılan üç meslek grubuna işlerini öğretecek ortamı hazırlamalıdır. Bir zanaatkarın sınai girişiminde başarılı olması için Münif Paşa şu kurallara uyulması gerektiği görüşündedir: İlk olarak hammadde işe yarar cinsten seçilmeli, sonrasında mesleğini iyi bilmeli, üretilen mal tüketicilere uygun olmalı, üretilen malın maliyeti diğer üreticilerle rekabet edebilecek derecede olmalı, üretim miktarı talebe göre ayarlanmalı ve son olarak üretilen malın fiyatı halkın alım gücünü aşmamalıdır. Münif Paşa'ya göre iktisat biliminin kurallarına uyulmalıdır çünkü bu bilim binlerce insanın uzun yıllardır deneyimlerinin meyvesidir.

Münif Paşa bu bölümde rekabet fikrinin ülkede bir an önce tartışılmaya açılması gerektiğine değinir. Avrupa rekabet sayesinde ilerlemiş ve artık onlarla rekabet edebilmek imkânsız bir hale gelmiştir.

Bu bölümde para hususuna da değinilir. Para, alışverişte kullanılan bir araçtan başka bir şey değildir, çünkü "ürün, ürün ile satın alınır". Bu bir genel kuraldır. Paranın işlevi konusunda Adam Smith'i ve klasik iktisat ekolünü takip eden Münif Paşa, bazı bilginlerin ürünün emek ile satın alındığını söyleyerek bu genel kurala itiraz ettiklerini söyler. Bu itiraza karşı Münif Paşa ürüne karşılık verilen emeğin bir "sonuç" olduğunu, sonuç meydana getirmeyen bir emeğin karşılık olarak hiçbir şey alamayacağını şu sözlerle ifade eder:

> Ba'zı 'ulemâ bu ka'idenin külliyyetine i'tirâz ederek ba'zı ahvâlde mahsûl mahsûl ile alınmaz, belki mahsûl emek ile alınır derler. Lâkin bu i'tirâz müvecceh değildir, çünkü mahsûle mukâbil verilen şey emek değildir, belki emeğin netîcesidir. Emek sa'y ve 'amelden ve kuvâ-yi cismâniyye ve rûhâniyyeyi isti'mâlden 'ibâret olmağla bir kimse kuvâsını ne kadar isti'mâl ederse etsin bir netîce hâsıl etmedikçe kimse ona bir şey vermez. Meselâ bir duvarcı akşama kadar çalışır yövmiyesini alır, sûreta emek vermiş ise de hakîkatde duvar mahsûlü veriyor ve mahsûlünün 'alâmetini alıyor.[18]

Bu cümlelerden Münif Paşa'nın yine Adam Smith'i takip ettiğini görmekteyiz. Smith emeği "üretken emek" ve "üretken olmayan emek" şeklinde ikiye ayırır.[19] Smith'e göre harcandığı nesnenin değerine değer katan emek üretken, böyle bir etkisi olmayan emek ise üretken olmayan emektir. Üretken emek satılabilir bir mal üretir ve kendini bu malda somutlaştırır. Münif Paşa, bu kavramı emeğin "netice hasıl etmesi" ile ifade etmiştir.

Münif Paşa devlet memurları, öğretmenler ve doktorların ürünlerinin maddi değil manevi olduğunu ve bu gibi kişilerin manevi ürünlerinin karşılığında maddi ürün yani maaş aldıklarını belirtip, herkesin maddi veya manevi bir ürün meydana getirmeye çalışması gerektiğini söyler:

> Devlet me'mûrları, mu'allimler, avukatlar, hâkimler bir mahsûl-i mâddî vermezler. Ma'a-mâ-fîh onlar da aldıkları mahsûl mukâbilinde bir mahsûl-i ma'nevî verirler. Meselâ etıbbânın mahsûlü hastanın vücûdunda sıhhat ve i'tidâl husûlüne sebeb olmaktır bu mahsûl meydânda görülmeyip bir mahsûl-i ma'nevîdir. Ke-zâlik mu'allimler dâ'-i cehle devâ iderek cehli azaltmaya, ve hâkimler ihkâk-ı hakka tevzî'-i 'adâlete ve avukatlar müvekkilinin hakkını muhâfazaya çalışırlar. Bu gibi zevât mahsûlât-ı ma'neviyye verip muhtâc oldukları mahsûlât-ı mâddiyyeyi alırlar.[20]

Münif Paşa'nın "manevi ürün" olarak tanımladığı bu emekler Adam Smith'e göre üretken olmayan emektir:

18 Münif Paşa, a. g. e., s.24.

19 Smith'in başyapıtının ikinci kitabının üçüncü bölümü üreteken emek ve üretken olmayan emek üzerinedir. Bkz. Adam Smith, *Milletlerin Zenginliği*, Çev: Haldun Derin, İstanbul, 2016, s. 357-379.

20 Münif Paşa, a. g. e., s.24.

> Topluluk içinde en saygıdeğer tabakalardan bazılarının emeği, sıradan hizmetçilerinki gibi, hiçbir değer hasıl etmez; ... Maiyetinde çalışan bütün sivil ve askeri memurlarla birlikte hükümdar, bütün ordu ve donanma, üretken olmayan işçilerdir. Bunlar kamu hizmeti görür; başkalarının yıllık emek ürününün bir kısmı ile geçinirler. ... Kilise adamları, hukukçular, hekimler, her türlü edebiyatçılar, ... vb. En asilinin, en faydalısının emeği ileride bir o kadar emek satın alabilecek veya elde edebilecek bir şey hasıl etmez.[21]

İkinci bölümde *Sa'y u 'Amel* konu edinilir. Say ve amel (Çalışma-emek ve iş) insanın bedensel ve ruhsal kuvvetini makul bir amaç hakkında kullanması demektir. Ürünlerin vücuda gelmesinde iki etmen rol oynar. Birincisi, ürünü vücuda getiren Allah'tır. Allah'ın kudreti ile ürünler yoktan var olur. Çünkü insan yok hükmünde olan bir şeyi meydana getiremez. İkincisi ise insanın say ve amelidir. Bu iki kuvvetin ürünlere tesiri ürünün türüne göre değişse de insan akıl kuvvetiyle ve say ve ameliyle doğal kuvvetlere galip gelir. Varlıkların bir kısmında, örneğin ağaçlarda, hayvanlarda, bitkilerde insanın emeğinin hiç etkisi yoktur. Bunlar doğanın gücünün ve Yaratıcı'nın kudretinin eseridir. Bazı şeylerde inse insanın emeğinin ve çalışmasının etkisi çoktur. Bu etkinin ölçülebileceğini Münif Paşa aşağıdaki cümlelerle ortaya koyar:

> Farazâ bir arşın çuha hâm yün iken iki kuruş değeri olur da çuha olduktan sonra yigirmi kuruş eder ise iki kuruş kuvve-i tabî'iyyenin ve on sekiz kuruş 'amel-i insânînin eseri olduğunu anlarız.[22]

Münif Paşa Adam Smith'e zenginliğin kazanımında araç olarak sadece insanın say ve amelini almasını, doğal kaynakları hesaba katmaması sebebiyle eleştiride bulunur:

> 'İlm-i servet 'ulemâsından (Adam Smith) 'amel-i insânînin tahsîl-i servetde bu derece te'sîri olduğunu görüb vâsıta-ı servet yalnız 'amel-i insânîdir demiş, ve kuvve-i tabî'iyyeyi hîçe saymak istemiştir. Fakat bu kelâm mübâlâgadan 'ibâret olub 'inde'l-cumhûr makbûl değildir. Çünkü 'amel-i insânînin tahsîl-i servette te'sîri ne kadar çok olsa kuvve-i tabî'iyye boş kalmıyor onun kıymet-i mutlakası inkâr olunamaz, 'amel-i insânînin te'sîri kuvve-i tabî'iyye sâyesindedir. Ve nice şeyler vardır ki onda 'amel-i insânînin aslâ te'sîri yoktur. Ormanlar gibi.[23]

Üçüncü bölümde *Taksîm-i A'mâl* yani iş bölümü anlatılır. Münif Paşa'ya göre bir sanat ilerledikçe bu sanata dair işleri bölümlere ayırmalıdır. Bunun sebebi şudur ki insan kendine lazım olan bir şeyin her parçasını veya üretim sürecinin her aşamasını kendisi gerçekleştiremez. Burada Münif Paşa tarafından iş bölümüne dair Adam Smith'in ünlü "toplu iğne" örneği verilir. İfadelerdeki benzerliği göstermek adına Münif Paşa ve Adam Smith'in cümleleri aşağıdaki verilmiştir:

> Meselâ bir toplu iğne pek sâde bir şey iken fabrikasına gidilse on 'amele çalışır. Ve on sekiz nev' 'ameliyyât icrâ edilir. Bir taraftan bakır külçeleri gelir kalın çubuk hâline girer. Sonra daha ince bir hâle ifrâğ edilir biri başını yapar dîgeri ucunu sivriltir. Hâsılı günde takrîben elli bin iğne yapılır. Eğer bu 'ameliyyâtın kâffesini yalnız bir adam icrâ etse nihâyet on beş veyâ yigirmi iğne i'mâl edebilir.[24]
>
> İşçinin biri teli çekip gerer; bir başkası bunu düzeltir; bir üçüncüsü keser; bir dördüncüsü ucunu sivriltir; bir beşincisi baş geçebilmesi için tepesini ezer. ... Önem taşıyan iğne yapma işi on sekiz ayrı işleme bölünmüştür. ... Ben yalnız on işçi çalıştırdığı için bir kısım işçilerin bu işlemlerden ikisini üçünü birden yaptıkları bu tür küçük bir fabrika gördüm. ... Demek, bu on kişi bir arada günde kırk sekiz bini aşkın iğne yapabilmekte idi. Oysa, birbirine bağlı olmadan, ayrı ayrı çalışsalar ... yirmi iğne, belki bir tek iğne bile yapamayacaktı.[25]

Münif Paşa'ya göre Avrupa ürünlerinin bol ve ucuz olmasının sebeplerinden birisi iş bölümü kuralının uygulanmasıdır. Münif Paşa iş bölümüne ilişkin işçinin tek bir iş ile uğraşarak zamanla sadece tek bir işi yapabilmesi ve bunun sonucunda işçinin bir alet düzeyine

21 Smith, a. g. e., s.358-359.
22 Münif Paşa, a. g. e., s.27.
23 Münif Paşa, a. g. e., s.30.
24 Münif Paşa, a. g. e., s.34.
25 Smith, a. g. e., s. 6-7.

indiği eleştirisine yer verir. Bu eleştiriye cevaben, iddia edilen durumun sadece teoride olduğunu, pratikte görülmediğini, görülse bile iş bölümünün faydası göz önüne alındığında bu durumun çok ufak bir maliyet olarak düşünülmesi gerektiğini söyler. Ayrıca bu mahzurun çaresi bulunabilir bir türden olduğunu şu sözlerle ifade eder:

> Nitekim bugün milel-i mütemeddinede cârî olduğu vechle 'ameleye mahsûs mektebler açılmıştır ki meşâgil-i cismâniyyeden halâs olduktan sonra istirâhat zamânlarında günde birkaç sâ'at o mekteblere gider, ders okurlar ve bundan başka tiyatrolara, mesîre-gâhlara gidip ahvâl-i 'âleme vâkıf olurlar, gördükleri ve işittikleri şeylerle kuvve-i rûhâniyyeleri tevessü' ider. Bu vechle işbu mahzûr ber-taraf olur.[26]

Münif Paşa zenginliğin tarım, sanayi ve ticaretten oluşan maddi kaynakları dışında bir de manevi kaynakları bulunduğunu söyler. Bunlar bilim insanlarının deneyleri ve araştırmalarıdır. Bazı bilimleri öğrenmeye ne kadar çalışılırsa zenginlik o kadar artar. Bu bilimlerden ilki fizik (hikmet-i tabiiyye) ve ikincisi ise kimyadır. Bunun dışında mekanik, matematik, geometri ve resimin bile sanayinin ilerlemesine etkisi vardır:

> ... medeniyyetin bu derece terakkisine sebeb olan seyyâle-i elektrîkiyye ve buhâr makineleri ve sâir nice muhtere'ât-ı cedîde bütün işbu fenn-i celîlenin 'ameliyyâtta tatbîkinden ileri gelmiştir ... Avrupa memâlikinde görülen sanâyi'nin tevessü'ü ve tekessürü ve ucuz olması hep erbâb-ı 'ulûmun bu tecâib ve tahkikatı semeresidir.[27]

Bir ülkede zenginliğin artması emniyet ve güven ortamının oluşmasına da bağlı olduğundan hâkimlerin, kadıların, din alimlerinin ve güvenlik güçlerinin de zenginliğin oluşmasına katkısı olur.

> ... sa'y u 'amel-i cismânî kâfî değildir. Eğer ma'nevî olan sa'y u 'amelimizi tatbîk ider, ve ona hüsn-i ahlâk 'ilâve eyler; ve hükkâmın, kuzâtın, ve zâbıtanın mu'âvenetine mazhar olur isek cismânî sa'y u 'amelimiz o nisbette müsmir olur.[28]

26 Münif Paşa, a. g. e., s.35-36.
27 Münif Paşa, a. g. e., s.36.
28 Münif Paşa, a. g. e., s.39.

Bu bölümün sonlarına doğru Münif Paşa, eskiden bilim insanları ile zanaatkarlar arasında bir bağın olmadığını, zanaatkarın ve zanaatların küçümsendiğini, halbuki bilim insanlarının bir zanaata ilişkin kuramları gösterdiğini ve zanaatkarın bu kuramları pratiğe döktüğünü ve bunun pek çok yararı olduğunu ifade eder.

Dördüncü bölüm, ***Sermaye***'ye ayrılmıştır. Sermaye; doğal kaynaklar, insanın emeği ve çalışması ile birlikte zenginliğin kazanımının üç aracından biridir. Sermaye, "teşebbüsât-ı sınâiyyenin mahsûl-dâr olmasına medâr olacak her türlü esbâbdır" şeklinde tanımlandıktan sonra sermayenin türlerinden bahsedilir. Sermaye demirbaş sermaye ve mütedavil sermaye şeklinde ikiye ayrılır. Münif Paşa'ya göre sermaye denildiğinde halkın aklına hemen para gelir, ancak alet ve edevat ve üretim sürecinde kullanılan her şey sermayedir. Münif Paşa Avrupa'nın uygarlık derecesinin ileride olmasını sermayesinin çokluğuna bağlar. Bu sermaye birikiminin kaynağının ise akıl ve bilgi olduğunu belirtir.

Beşinci bölümde *Makine Bahsi* işlenir. Avrupa'da üretilen malların ucuz, düzgün ve bol olması makine kullanımı sayesindedir diyen Münif Paşa makine kullanımını teşvik eden görüşler sergiler. Makine kullanımına ilişkin itirazlara yer veren Münif Paşa bu itirazların makul olmadığını belirtir. Örneğin makine kullanımının işsizliğe yol açacağı ve gelirin bölüşümünde sıkıntılar yaratacağı itirazına, makine kullanımın bu maliyetine rağmen faydasının çok olduğunu, ayrıca devletin işsiz kalacak işçilere yeni bir iş bulma veya maddi yardımda bulunma yoluyla bu sıkıntıların ortadan kalkacağını ifade ederek karşılık verir. Makine kullanımı sayesinde insanlara daha çok boş vakit kalacak ve insanların çoğu maddiyata değil bilim ve edebiyat gibi manevi işlerle meşgul olacaktır. Makine kullanımı insanlar birbirlerini esir ve uşak olarak kullanmak yerine işlerini doğa kuvvetlerine gördürür ve makine sayesinde tüm yaratılmışlar arasında layık olduğu yüksek makama ulaşır. Eskiden esirlerin yaptığı işleri şimdi buhar makinelerinin yaptığını belirtir ve bunun

insana, kendine layık bir hayat yaşama şansı verdiğini, sadece esirleri değil hayvanları da zor işlerden kurtardığını şu sözleri ile dile getirir:

> İşte makine sâyesinde mahlûkat arasında insân şânına, kemâlâtına lâyık makama geçiyor. Ve insânların ba'zısı dîger ba'zısını uşak ve esîr tutacak yerde hepsi sınıfına lâyık bir makama su'ûd edib kuvâ-yi tabî'iyyeyi esîr makamında istihdâm, su ve buhâr ve elektrîk ve rüzgâra hükm ediyorlar. Ve bu kuvâ-yi tabî'iyye sâyesinde hayvânların göreceği işleri dahi makinelere gördürüyorlar bu sebebden makine isti'mâli hem insânları esîrlikden ve hem hayvânları 'ameliyyât-ı şâkkadan kurtarıyor.[29]

Bazı kimselerin makineye dayalı üretimde meydana gelen iş kazalarını bahane ederek makineleşmeye karşı çıkmalarına ise, makine ile üretimin faydasının, kazalardan korkularak azaltılmasının yanlış olacağı şeklinde cevap verir. Bu şekilde gelişmelere kendini kapatmak yerine, olası kazalardan korunmak için tedbirler alınmalı ve yöntemler geliştirilmelidir, der. Ayrıca makine kullanımından kaynaklanan faydanın, iddia edilen bu zararlarla karşılaştırılmasının ve makine kullanımının faydasının zararına karşı durumu değerlendirilerek karar verilmesinin daha doğru olacağını savunur.

Altıncı bölüm, ***Hürriyyet-i Sanâyi'***ye ayrılmıştır. Sanayi hürriyeti Münif Paşa'ya göre herkesin yasal zanaatlardan istediği zanaatı istediği yerde ve istediği gibi yapabilmesi ve sonrasında ürettiği ürünleri içerde ve dışarda tutturabildiği fiyata satabilmesidir. Halka yalnız "çalışın" demek yetmez. Girişime dair her türlü kayıt ve şartlar kaldırılmalıdır. Bu sayede herkes kendi isteğine, yeteneğine ve durumuna göre iş yapar ve kendi sanatında ilerler. Sanayi hürriyetini zanaatların ruhu olarak nitelendiren Münif Paşa söz konusu hürriyetin ülke içinde ürünlerin artmasına fiyatların ise azalmasına sebep olacağını belirtir.

Narh ve imtiyaz usulleri sanayi hürriyetine engel teşkil eder. Devletin bir zanaat türüne imtiyaz vermesi, sanayi hürriyetine aykırıdır. İmtiyaz usulü imtiyazlıların kârını garanti altına alırken ürünün

29 Münif Paşa, a. g. e., s. 48.

kalitesi ve fiyatı ile müşterilerin memnuniyetini imtiyazlıların keyfine bırakır. Ayrıca hükümetin sanayi erbabının üreteceği malların türünü belirlemeleri bir müdahaledir ve bu müdahaleler sanayi hürriyetine engel teşkil eder.

Sanayi hürriyeti doğal olarak rekabeti meydana getirir ki rekabet sonucu sanayi erbabı ürettikleri malların daha kaliteli ve ucuz olmasına mecbur olur. Rekabet, bir yandan üretimde icat ve yeniliklere, diğer yandan fizik ve kimya gibi bilimlerin sanayiye uygulanmasını sağlar. Müdahalenin yerine rekabetin olduğu ortamda sanayicilerin karları orta bir düzeyde kalır. Rekabet, doğal düzenin (nizâm-ı tabi'î) oluşmasını sağlar ve rekabet sayesinde arz talebe göre belirlenir. Arzın hükümet tarafından belirlenmesi, narh, gümrük ve bâc gibi usuller sanayi hürriyetine aykırıdır.

Bu bölüme bakıldığında Münif Paşa'nın sanayi hürriyetini savunurken aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin eskimiş ve işlevini yitirmiş iktisadi düzenine ve bu düzenin başlıca kurumlarından lonca sistemine karşı olduğu görülmektedir. Özgürlüklere dayanan üretim, tüketim ve ticaret politikalarını haiz klasik liberalizm doğal olarak ekonomide üretim miktarını ve üretici sayısını meslekler dalında belirleyen lonca sistemiyle –ve dolayısıyla nizâm-ı âlem ideolojisiyle- tamamen karşıt kutuplarda yer alır. Ayrıca lonca sisteminin rekabete izin vermemesi bu yeni bilimin kurallarına aykırı bir durum oluşturur. Münif Paşa'nın bu bilimin kurallarına riayet edilmesi gerektiğini dile getirdiğine bakılarak eski iktisadi düzenin ve bu düzenin kurumlarının terk edilmesi taraftarı olduğu kolayca savlanabilir.

Yedinci bölümde *İş İşlemek içün Mevzû' Olan Kuyûd ve Şurût* konusu işlenmiştir. Bu konuda Münif Paşa esnaf usulünde çıraklık süresi ve adedi gibi sınırlamalar olduğunu ve bu sınırlamaların sanayi serbestisine aykırı olduğunu ifade eder. Akıllı bir hükümet bu kayıt ve şartları bırakıp halka eğitim vererek onların mesleklerinde ilerlemelerini sağlar. Münif Paşa imtiyaz ve inhisar (tekel, yed-i vâhid) usullerinin de zararlı olduğunu belirtir. Bu zarar zanaat ehli yanı sıra tüm halka yöneliktir. Tekel ve imtiyaz usullerinin uygulanmasındaki

amaç vergi gelirini arttırmak olsa da Münif Paşa bu usullerle, verginin imtiyaz sahipleri tarafından değil, ürettikleri mallara zam yapacakları için halk tarafından ödeneceğini belirtir. Bu ise devletin halkını zarara uğratması demektir. Diğer yandan imtiyaz usulleri malın fiyatını ve kalitesini de imtiyaz sahiplerinin keyfine bırakır. Üstelik imtiyaz usulü bir kişiye verilmekle kalmaz, giderek yaygınlaşır:

> Böyle bir memlekette bulunan erbâb-ı sanâyi'nin kâffesini imtiyâz sâhibi farz eder isek cümlesinin hakkında muzırr olur, çünkü meselâ ekmekçi bir imtiyâz tahsîl etmiş o sâyede istifâde edilir, fakat onun da bir takım ihtiyâcâtı vardır, ez-cümle et alacak olursa o da imtiyâzlı ve terziye gitse o da imtiyâzlıdır. Kendi nasıl bahâlı satar ise onlardan da öyle bahâlı alır ve 'umûm ahâlî lâ-yenkati' yek-dîgerini tecrîm ider. Ve bundan dahi kuyûd ve şurûtdan ve imtiyâz ve inhisârın 'umûm hakkında hayırlı bir şey olmadığı anlaşılır.[30]

Sekizinci bölümde ***Sanâyi'e Müte'allik Nizâmâta Dâir*** açıklamalar yer almaktadır. Hükümetler ülkede üretilen ürünlerin iyi olması için bazı kanun ve kurallar koyar ki Münif Paşa bu düzenlemeleri abes olarak niteler. Ürünlerin kalitesini üretici ve tüketici, denetleme yapan devlet memurlarından daha iyi bilir. Sanayiye ilişkin düzenlemeleri takip etmenin devlet açısından güç olacağı, yapılan düzenlemelerin sanayinin ilerlemesine engel olacağı ifade edilir. Bu hususta üreticiler serbest bırakılmalıdır. Serbesti olduğunda her arzın bir talebi olacaktır ve ürünlerin kalitesi arasında farklılık olsa da beğenilmeyen mallar başka ülkelere satılabilir. Münif Paşa ihtiyaçların değişken yapıda olduğundan bahisle sabit düzenlemeler yapılamayacağını ve yapılsa bile bu işin takibinin devleti sürekli meşgul edeceğini belirtir. İngiltere ve Fransa'nın zamanında bu gibi düzenlemeler yaptığını ve bunların zararını gördükleri için terk ettiklerini söyler:

> Bâ-husûs halkın ihtiyâcı dâimâ tagayyür etmekde olduğundan mütegayyir bir şey içün sâbit nizâmlar vaz' olunamaz. İhtiyâcât tebeddül ettikçe nizâmlar tagyîr edilecek olur ise hükûmet dâimâ onunla meşgûl olmak iktizâ' eder, bu da pek müşkildir. Hakîkatde nizâmlar tebdîle muhtâc mıdır değil midir? Ve ne sûretle tebdîl etmelidir? Bunu bilmek hayli tahkîkata muhtâc olub erbâb-ı ma'lûmâta mürâca'at lâzımdır. İhtimâl ki tahkikat esnâsında yine halkın mizâcı tebeddül ider. Binâ'en 'aleyh bu gibi nizâmât sanâyi'in terakkisine mâni' olur. Fransa'da mukaddemleri bir takım nizâmât var imiş, lede't-tecrübe bu nizâmlar san'atların terakkisine mâni' olduğu görüldüğünden pek çoğu kaldırılmışdır. Bu gibi nizâmların 'abes olduğu her milletden evvel İngiltere'de anlaşılmış ve iki 'asr evvel ya'nî on yedinci kurûndan beru bu nizâmlar kaldırılmışdır el-yevm İngilizlerin san'at ve ticâretce milel-i sâireye tefevvuk etmelerinin başlıca sebeblerden biri budur.[31]

Son olarak Münif Paşa bu düzenlemelerin memurlar eliyle yapıldığını ve bu memurların maaşlarının halktan alınan vergilerle ödendiğine dikkat çekerek düzenlemelerin halka vergi yükü oluşturduğunu ifade eder. Kısacası bu düzenlemelerle hem sanayi ve üreticiler hem de tüketiciler zarar görmüş olur.

Dokuzuncu bölüm, ***Erbâb-ı Sanâyi'e İâne*** konusuna ayrılmıştır. Münif Paşa'ya göre, bir sanatı ilerletmek, korumak veya yeniden meydana getirmek için devlet hazinesinden yardım edilmesi (sübvansiyon) doğru olmayıp, bu iane usulü sanayi hürriyetine aykırıdır. Bu usul iyi niyetle yapılsa bile istenenin aksi bir sonuç ortaya çıkar. Bu yardımların olumlu etkisi olsa bile geçici ve kişiye özel niteliktedir. Münif Paşa zanaatlara yardım edilmek isteniyorsa yapılması gerekenleri şu şekilde sıralar ve bunların dışında yapılacak her türlü teşvikin yararsız hatta zararlı olduğunu belirtir:

> San'atları teşvîk ve onlara i'âne etmek istenilir ise terbiye-i 'umûmiyye ile berâber ma'ârifi neşr, ve ehl-i san'ata san'atlarını ta'lîm, ve herkese san'atını kemâl-i serbestî ile icrâ edeceğini te'mîn, ve hakk-ı tasarrufa ri'âyet, ve âsâyiş-i dâhilîyi muhâfaza, ve mahâkimi ıslâh, ve ecânib ile münâsebât-ı dost-âneyi tevsî', ve vesâit-i nakliyyeyi teksîr ve san'atında temeyyüz iden veyâ ziyâde ucuz mâl çıkaran erbâb-ı sanâyi'e hazîne-i devlete dokunmamak şartıyla bir nişân vermek gibi

30 Münif Paşa, a. g. e., s. 61-62.

31 Münif Paşa, a. g. e., s. 64.

şeylerle taltîf itmelidir, bunların hâricinde olan her türlü teşvîkât fâidesiz ve belki muzırrdır.[32]

İane usulünün ürünlere, ihracata ve ithalata uygulandığını belirten Münif Paşa, bu usulün memlekete faydalı olacak yeni bir sanatın kurulması için ve de geçici olarak uygulanmasının belki faydasının görülebileceği, ancak bu yardımın asla daimî surette olmaması gerektiği düşüncesindedir. İane usulü halkın bir kısmından alınan verginin, diğer bir kısmına verilmesi olacağından bu durum halkın bir kısmının diğerine haraç ödemesine benzetilir. Münif Paşa sanayi erbabının girişimleri için devletten yardım beklememesini, kendi emek ve sermayelerine dayanmasını salık verir. Bölümde prime ve sanayicilere ödül verilmesine ilişkin açıklamalar yine Adam Smith'in takip edildiğinin göstergesidir.[33]

Onuncu bölümün konusu ***Ticâret***tir. Münif Paşa ulemadan bazı kimselerin tüccarın ve ticaretin pek lüzumlu olmadığına ilişkin görüşüne yer verir ve bunu cevaplayarak ticaretin önemi ve faydalarını açıklar. Ticaretin olmadığı bir ülkede halk yalnızca kendi üretebildiği ürünlerle yetinmek zorunda kalır. Bu durum yerli malların üretiminin güç ve fiyatlarının yüksek olmasına sebep olur. Münif Paşa, ticareti iç ticaret (ticâret-i dâhiliyye) ve dış ticaret (ticâret-i hâriciyye) olmak üzere ikiye ayırır. Dış ticaret de tüketimsel dış ticaret yani ihracat ve ithalat (ticâret-i hâriciyye-i istihlâkiyye) ile transit ticaret (ticâret-i hâriciyye-i nakliyye) olmak üzere iki kısımdır. Bu ticaret türlerinden makul olan öncelikle iç ticaret ve sonrasında ihracat ve ithalattır. Çünkü bu bilimde talep edilen bireyin özel yararı değil kamunun genel yararıdır. İç ticaretten herkes yarar sağlayacağı için öncelik iç ticarete verilir. Münif Paşa dış ticaretin faydalı olduğunu, dış ticaret sayesinde yerli üretimde artış, fiyatlarda ise düşüş olacağını ifade eder. Dış ticaret iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesi bakımından da önemlidir. Ayrıca iç ticaret sınırlı olmasına rağmen dış ticaret sınırsızdır, herhangi bir ülke ile yapılabilir. Münif Paşa son

32 Münif Paşa, a. g. e., s. 69.

33 Smith, a. g. e., IV. Kitap V. Bölüm, "Primler Üzerine" s. 544-590.

olarak ticaretin ilerlemesine ve genişlemesine engel olunmaması gerektiğinden bahseder.

On birinci bölümde *Gümrük* konusu işlenir. Münif Paşa gümrük usulünü eski zamanlarda oluşturulmuş bir siyasi tedbir olarak niteler. Bu uygulama, faydası ve zararı pek düşünülmeden oluşturulmuş ve devlet için bir gelir kaynağı teşkil ettiği için zararları bilinse de kaldırılmamıştır. Gümrük usulünün birden bire kaldırılması, devletin gelirlerinde ani bir düşüşe ve sanayi kesiminin bu politikaya hemen ayak uyduramamasına neden olur. Bu sebeple gümrük uygulaması tedricen kaldırılmalıdır. Münif Paşa gümrük uygulamasının misillemeye neden olacağını, mallarını gümrük uygulamasına tabi tuttuğumuz ülkenin de bizim mallarımıza gümrük uygulayacağını ve bu yüzden iki tarafın da zarar göreceğini belirtir. Gümrük usulü, tüketicinin malları daha yüksek bir fiyattan satın alarak zarar etmesine sebep olur. Ayrıca Münif Paşa, gümrük vergisinin aynı zamanda masraflı olduğunu ve bu sebeple makul olmadığını da belirtir.

On ikinci bölümde *Ser-bestî-i Ticâret ile Himâye Usûlü* yer alır. Bu bölüm kitabın en geniş bölümüdür. Münif Paşa konuya bilginlerin "iktisatta tecrübe ve araştırma üzerine kurulu bir yöntem varsa serbest ticaret yöntemidir" sözlerine yer vererek başlar. İnsanlarda var olan birtakım niteliklerin maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamaya yettiğini, bununla birlikte insanların ve toplumların farklı niteliklerde olduğunu doğadaki çeşitliliklerden örnekler vererek açıklamaya girişir. Nitelikler ve yetiler kadar geçim araçları ve doğal kaynaklar da birbirinden farklı olup eşit olarak dağıtılmamıştır. Bu nedenle insanlar ya mübadele etmeli ya da yoksulluğa katlanmalıdır.

> İşte ne mahsûlâtta ve ne de insânların isti'dâdlarında ittihâd vardır, kâinâtın her ciheti muhteliftir. Bu hâl her kavm kendi mahsûlâtını dîger kavm mahsûlâtıyla mübâdele itmesi lüzûmunu tevlîd ider. Çünkü dünyânın hîçbir mevki'i yokdur ki kâffe-i sanâyi'in müttebi' ve merkezi olabilsin. Ve kezâ hîçbir millet yokdur ki kendi ihtiyâcâtını def' idecek eşyânın cümlesini kendi kendine tedârik

idebilsin, bu hâlde ya mübâdele itmeli ve-yâhûd bir hâl-i sefâlet-i iştimâle katlanmalıdır.[34]

Akıllı ve medeni insanlar ihtiyaç duydukları ürünlere ulaşabilecekleri araçları elde etmeye çalışırlar. Ülkelerinin ve kendilerinin imkanları ve yeteneklerine uygun üretim yaparlar. Üretim fazlasını kendi memleketlerinde olmayan mallar ile mübadele eder ve diğer milletlere özgü malları da kullanarak refahlarını artırırlar. Bu uygulama sayesinde her birey kendi ihtiyaçlarını karşılayacak araçları sağlar. Bu mübadele hem akla uygundur hem de doğaldır.

> 'Âkil ve mütemeddin olan insânların kâffesi muhtâc oldukları mahsûlâtın, eşyânın kâffesine mümkin mertebe dest-res olabilecek esbâbın tedârikine gayret iderler. Kendilerine lâzım olan her şeyi biz yapalım ve-yâhûd memleketimizde çıkan ile iktifâ idelim fikrinde bulunmazlar. Bunlar tabî'atın hilâfına bir şey vücûda getirmeğe veyâ isti'dâd-ı tabî'iyyelerinin hâricinden bir iş yapmağa çalışmayıb isti'dâdları ve memleketlerinin kabiliyyetleri nisbetinde çalışıb ne hâsıl edebilirler ise onu kullanırlar. Ve hâsılâtlarının fazlasını kendi memleketlerinde çıkmayan veyâ çıkarmağa hâlleri müsâ'id olmayan eşyâ ile mübâdele iderler. Bu sûretde sâir milletlere mahsûs şeyler ile de mütemetti' olurlar. ... Demek olur ki mübâdele dediğimiz şey hem insânın tabî'atına muvâfık, hem de içinde bulunduğumuz ahvâlin muktezâsıdır, çalışmak ve sâir tedâbîr-i makuleye teşebbüs itmek nasıl tabî'î ise serbestî-i mübâdele de öyle ma'kul ve tabî'îdir.[35]

Münif Paşa bir şeyi başka bir şeyle mübadele etmeyi insanın doğasına uygun ve "doğal" bularak Adam Smith'in bu konudaki düşüncesi ile uyum içerisindedir. Smith'e göre de mübadele etmek sadece insanda görülen bir eğilimdir.[36]

34 Münif Paşa, a. g. e., s. 88.

35 Münif Paşa, a. g. e., s. 89.

36 "İş bölümü, öyle geniş bir fayda gözetmeyen, insan tabiatındaki belirli bir eğilimin, yani alıp vermek, bir şeyi bir başka şeyle trampa ve değiş etmek eğiliminin pek yavaş, tedrici fakat kaçınılması imkânsız olan sonucudur. ... Bu eğilim bütün insanlarda vardır." Smith, a. g. e., s. 14-15.

Bir memlekette mübadele başladığı zaman iş bölümü yerleşir ve sanayi ilerler. Sanayinin ilerlemesi ticaretin genişlemesini doğurur. Bu uygulama bir daire şeklinde giderek genişler. Ticaret dairesi genişledikçe ülkeler arasında iş bölümü yaygınlaşır ve bu sayede bir uzmanlaşmaya gidilir. Bunun neticesinde bir malın üretimi daha kolay ve daha çok olur. Münif Paşa, iş bölümünün pazarın büyüklüğü ile sınırlı olduğu düşüncesini de Adam Smith'ten almıştır.[37]

Münif Paşa mübadelenin yalnızca maddi ürünlerden oluşmadığını, milletler arasında manevi ürünlerin de mübadele edildiğini ifade eder. Bugünkü medeniyet, manevi ürünlerin mübadelesi sayesindedir. Eğer böyle olmasaydı İslam dininin Arap yarımadasında, medeni hukukun Roma'da ve felsefe ile güzel sanatların Yunanistan'da kalacağını belirten Münif Paşa mübadelenin ne kadar gerekli olduğunu şöyle açıklar:

> Mahsûlât-ı ma'neviyye bahsine gelince: bu mahsûlât milletler beyninde mübâdele olunmasaydı medeniyyet bir hatve bile ileru gidemez idi. Gördüğümüz bu âsâr-ı medeniyyet 'umûm nev'-i benî Âdemin medeniyyetinin hey'et-i mecmuâsıdır. Bir memlekette onlardan bir iki dane zuhûr iderse cüz'-i a'zamı dünyânın sâir memleketlerinde zuhûr etmişdir. Medeniyyet-i hâzıra mahsûlât-ı ma'neviyye mübâdelesinin netâyicindendir, mahsûlât-ı ma'neviyye mübâdelesi olmasaydı dîn-i İslâm Cezîretü'l Arab'da, 'ilm-i fıkıh Bağdâd'da ve Mısır'da, 'ilm-i hukûk Roma'da, 'ulûm-i hikemiyye ve sanâyi'-i nefîse Yunânistân'da kalmak iktizâ' ider idi. Bu mahsûlât-ı ma'neviyye herhangi bir noktaya nisbetle ecnebîdir, mübâdele vâsıtasıyle intikal ve müteahhirînin dâire-i 'akl ve idrâklerini tevsî' itmiş ve tarîk-i medeniyyetde terakkilerine ve ıslâh-ı hâllerine sebeb-i müstakill olmuşdur. Böyle olmayub da ibtidâ-yı emrde ba'zı zaleme zuhûr ederek mâddî ve ma'nevî mübâdelâtı sûret-i mutlakada men' itmiş, ve bu mu'âmele-i zâlim-ânenin icrâsı da kabil olmuş olaydı bütün 'âlem zalâm-ı vahşet ve cehâlet içinde kalur, ve fî zamânına milel-i mütemeddinenin

37 Smith, a. g. e., I. Kitap III. Bölüm "İş Bölümünün Piyasa Genişliğine Göre Sınırlandığı", s. 19-23.

ser-âmedânı ‘add itdiğimiz milletler Felemenk-i Cedîd ahâlîsinin fevkinde bulunamazlar idi.[38]

Münif Paşa bölümün kalan kısmında korumacılık (himaye usulü) taraftarlarının ticaret serbestliğine ilişkin itirazlarına yer vererek itirazların her birini çürütmeye çalışır. Himaye usulü taraftarlarının, gümrüklerin olmadığı durumda yabancı malların memlekette hâkim duruma geleceği ve bunun da yerli ürünlere zarar vereceği şeklindeki birinci iddialarına cevaben bu görüş taraftarlarının konu hakkındaki bilgisizlikleri sonucu bu iddiada bulunduklarını söyler. Münif Paşa'ya göre, bir ülke için ithal ettiği mallar ile ihraç ettiği mallar bedel açısından birbirine denk düşecek, diğer ülkelerin mallarının ülkede hakim hale gelmesi mümkün olmayacaktır. Ayrıca ülkede hangi malın yetiştirilmesi verimli ise, ihracat yapılıyor olması bu malın yetiştirilmesine yönelişi arttırır ve yetişmesi verimsiz olan ürün ile bu ürünün takası sağlanmış olur. Ülkelerin daha etkin oldukları üretim konusunda uzmanlaşmaları kârlılığı arttırır (Bu noktada Münif Paşa, Smith'in, iktisat literatürüne "Mutlak Üstünlük Teorisi"[39] olarak geçen dış ticaret teorisini savunmaktadır). Eğer dış ülkelerden gereğinden fazla mal gelir ise bu mallar o memlekette tüketilemeyeceğinden bunun zararı yalnız bu malın sahibi ülkelere olacaktır.

Himaye usulü taraftarları ikinci olarak, yerli sanayi erbabının yabancı ülkelerden daha ucuza gelecek mallar ile rekabet edemeyerek zor duruma düşeceklerini iddia ederler. Yabancı ülkelerden ithal edilecek mallara, yerli ürünlerin fiyatına denk gelecek şekilde gümrük vergisi konulmasının esnafı koruyacağı görüşündedirler. Münif Paşa'ya göre bu korumanın amacı, geçici bir fedakarlıkla ülke için önemli olan bir zanaatı gerçekleştirmek veya varlığını sürdürmek ise, bazı iktisat bilginleri bu korumaya sıcak bakacaktır. Ancak bazı şartlar vardır ki bunların birincisi, bu fedakârlık istisnai bir tedbir olduğundan,

38 Münif Paşa, a. g. e., s. 93.

39 Mutlak Üstünlük Teorisi: İki ülkeli bir modelde ülkelerden biri, diğerine göre hangi malları daha düşük maliyetle üretiyorsa o malların üretiminde uzmanlaşıp düşük maliyetle ürettiği malları ihraç etmeli, maliyeti yüksek olan malları ithal etmelidir.

fedakarlığın memlekete fayda sağlayacağı, fedakârlık sayesinde o zanaat dalının gelişeceğinin belirli olmasıdır. İkincisi, bu zanaatkarlar geçici süre zarfında zanaatın gelişeceğini taahhüt etmelidir. Bu iki şart sağlanmıyorsa, ithal mallara direnme söz konusu değilse serbest mübadele kapısını kapatmak yanlış olur. Gümrük usulünde sanayi erbabı ithalat kapısı kapalı olduğu için kendi zanaatlarını istedikleri gibi geliştirmeye çalışırlar. Böyle bir faydanın yanı sıra gümrük usulünün bir zararı da vardır. İthalat engellendiği için halk yurt içindeki malları değerinden daha yüksek fiyata almaya mecbur olur. Bu sebepten Münif Paşa, bu iki tedbirden biri seçilmek gerektiğinde, iane usulünün tercih edilmesinden yana olduğunu söyler. Çünkü yapılan yardımın süresi ve miktarı belirli ve sınırlı olduğundan sanayi erbabı taahhüt ettikleri gelişmeyi sağlamak için çalışır. Gümrük usulünde ise halk göstereceği fedakarlığın derecesini bilmez ve diğer yandan bu imtiyaz zanaatkarlar tarafından doğal bir durum gibi algılanmaya başlar. Zanaatlar kendi kendine yetebilmeli ve yardıma muhtaç olmamalıdır. Ülkeye zararlı ve yardıma muhtaç bir sanata verilen yardımı devlet, fayda sağlayacak alanlara yöneltmelidir. Her zanaat gümrük resmini ve yabancı mallarla rekabet etmeyi hesaba katarak kurulmalıdır ki asıl faydalı zanaat budur.

Himaye usulü taraftarlarının bir diğer görüşü, dış ülkelerden mal getirilmesinin, memleket içindeki üretimi azaltacağından, işsizliğe yol açacağı şeklindedir. Münif Paşa, bu düşünceye, sanayi serbestliğinin memleket içindeki üretimi azaltmayacağını, bunun yerine gelişen verimli üretim alanlarında bu işçilerin iş bulacaklarını savunarak karşı çıkar. Eğer himaye usulü uygulanır ise, bu işçiler var olan işlerinde çalışmaya devam edecekleri halde, dış memleketlerden daha ucuza mal gelmeyeceği için, memleket içinde üretilen pahalı ürünleri almak zorunda kalacaklar ve bundan da zarar göreceklerdir. Üstelik dış memleketlerden mal ithalatı durdurulduğunda, aynı şekilde bu memleketlere verimli üretilen yerli malların ihracatı da misilleme nedeniyle zarar görecek, dolayısıyla yerli sanayi sıkıntıya girecektir ve bu işçiler yine işsiz kalma tehlikesi ile karşılaşacaklardır.

Himaye usulü taraftarı kimselerin dördüncü iddiaları sanayice geri kalmış bir memlekette, himaye usulünün sanayinin ilerlemesini sağladığı şeklindedir. Münif Paşa'ya göre bir memleket sanayisinin gelişiminde himaye usulünden çok daha başka etkili unsurlar vardır: iş bölümü, huzur ve güven ortamının sağlanması, makine kullanımı gibi. Dolayısıyla bunlar olmadığında yalnız başına himaye usulünün bir yararı yoktur. Bir memlekette üretim açısından en doğru yol, hangi mal en az maliyetle üretiliyor ise onu üretip doğanın ve faydanın tersine davranmamaktır. Eğer bir mal yalnız dış memleketlerden ithal edilerek halkın menfaatine sunulabilecekse, o memlekette üretimi mümkün değilse, himaye usulü ile bu ithali engellemek, halkı bu malı kullanmaktan ve ondan fayda sağlamaktan mahrum eder. Yalnız bir malın yerel üretiminin olmaması değil, o malın dış ülkelerden alımının daha ucuz olması da ithaline izin verilmesini gerektirir, çünkü aradaki fark ülke ekonomisine kazandırılmış bir değer olacaktır.

Himaye usulü taraftarı kimselerin beşinci iddiaları ise bu usulün siyasi anlamda sağlayacağı fayda ile ilgilidir. Bu kimseler, örneğin düşmana karşı kendini savunmak için gerekli alet ve edevatı veya yaşam kaynağı olan erzak ve benzeri şeyleri kendi toprağından çıkarıp dış ülkelere muhtaç olmamak gerektiğini savunurlar. Bu görüşe karşılık Münif Paşa, bir memleketin, ekonomik açıdan güçlenme amacına yönelmeden önce varlığını koruma ve geleceğini sürdürme hedeflerini tesis etmiş olması gerektiğini ifade eder. Himaye usulünü savunan kimselerce öne sürülen düşüncede ifade edilen kaynakların eğer dış memleketlere başvurmadan sağlanması mümkünse, bu kaynaklar bu şekilde elde edilmelidir. Münif Paşa bunların silah, savaş mühimmatı ve hayvanlar gibi siyasi idareyle alakalı bazı ihtiyaçlar olduğunu belirtir. Bazı malların, ucuz veya pahalı olmasına bakılmaksızın mutlaka yerli kaynaklardan sağlanmaya çalışılması gerekliliğini savunur. Ancak bunlar sağlandıktan sonra, diğer malların tedarikinde genel kurala uymak gerektiğini ifade eder. Uygulanacak himaye usulü siyasi sebepler ve idare işleri ile sınırlanmalıdır.

Himaye usulü savunucularının iddialarından biri de dış memleketlerin bir zaman gelip de mallarını geri çekerek memleketi bu ithalattan mahrum bırakmaları yönündedir. Münif Paşa bu iddiaya, yurt dışından gönderilen mallarda yalnız o malı alan memleketin değil, bu malları satan dış ülkelerin de faydası olduğunu, bu ticaretin sağlanması için malların ayrıldığı ve ticarette bir aksaklık olması durumunda bundan her iki ülkenin de zarar göreceğini söyleyerek yanıt verir. Satışı yapan bu ülkeler doğal olarak sağladıkları kardan vazgeçmek istemeyeceklerdir. Münif Paşa, sanayi serbestliği hususundan yalnızca memlekette çıkmayan mallar veya çıkması dışarıdan tedarike göre çok pahalı olan mallar için söz eder; memlekette çıkması mümkün ve verimli olan mallar için yerel üretimi destekler.

Himaye usulünü savunanlar, yurt içinde gemi yapımının gelişmesi için limanlara gelen yabancı gemilerden ağır gümrük resmi alırlar ve birisi ithal bir gemi satın aldığında onu limana kabul etmezler. Yabancı gemilerin memleketin limanlarına girmesini yasaklarlar. Bu gibi tedbirlerin hem faydasız hem de abes olduğunu ifade eden Münif Paşa, tüccarın çıkarını devletten daha iyi bileceğini, bir gemiyi dışarıdan daha ucuza almak varken sırf memleketten almış olmak için gemiye daha yüksek fiyat ödemeye mecbur bırakılmasının yanlış olduğunu belirtir. Gümrük usulüyle himaye usulünün devlet hazinesine katkısını karşılaştıran Münif Paşa, himayenin amacının dışarıdan mal girmesini engellemek olduğundan bu usulün hazineye katkısının olmadığını belirtir. Gümrük uygulamasında ise gümrük resmi ağır olmazsa gümrük gelirleri yüksek olur. Bir malın memlekette talebi yüksekse ve bu malın aynısının veya benzerinin yurtiçinde üretimi mümkün değilse bu mala uygulanan gümrük resminin getirisi çok olur. Gümrük gelirlerinin çoğunluğunu bu tür mallara konan resimler oluşturur. Ağır gümrük resimleri uygulanırsa gümrük gelirleri azalır ve bu resimler gümrük usulünden çok himaye usulüne yaklaşır ki bu durumda da hazineye faydası olmaz. Himaye usulü, iktisat biliminin kurallarının bilinmemesi, siyasi amaçların bu bilimin kurallarının önüne geçmesi ve mevcut durumun devam etmesini isteyen

sanayi erbabının nüfuzlarının etkisi yüzünden hâlâ birkaç ülkede devam etmektedir.

On üçüncü bölüm, ***Mülk Bahsi*** üzerinedir. Mülkün dört kaynağı vardır: 1-Say (Çalışma) 2- Hak-ı takaddüm (Öncelik Hakkı) 3- Hibe (Bağış) 4-Veraset (Miras). Münif Paşa mülk usulünün dünyanın her yerinde ve her zaman bu kaynaklardan oluştuğunu belirtir. Mülk edinmede, say, tasarruf hakkını vücuda getirir. Arazilerin mülkiyeti ve kullanımı konusunda iki görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre araziler herkesin ortak mülkü olmalıdır. İkinci görüş ise özel mülkiyeti savunur. Münif Paşa birinci görüşün yanlış olduğu ve arazilerin özel mülkiyete tabi olması gerektiği görüşündedir.

> Arâzîye ne sûretle temellük etmelidirler? Ya'nî arâzî 'umûm beyninde müşterek olmak üzere mi tasarruf olunmalıdır? Yoksa insânlar beyninde taksîm idilüb de herkesin mâlı olarak mı tasarruf olunmalıdır? Bunda 'ulemâ-yi servet ihtilâf etmişlerdir. Birinci mezhebe gidilür, ya'nî arâzî 'umûmun mülkü olsun denilür ise hîç kimsenin mülkü olamaz. Bu mâl 'umûmun mülkü olsun dimek hîç kimsenin mülkü olmasın dimektir. Böyle olursa maksadımızın 'aksini intâc edip fakr u zarûret ta'ammüm ider. Arâzî sâhibsiz kalırsa kimse zirâ'ate heves etmez, onun ıslâhına kalkışmaz. Muvakkaten birisi bir sene zirâ'at etse bile matlûb vechle mahsûl-dâr olmaz, çünkü bir sene zirâ'at eden kimsenin himmeti onun ıslâhına kifâyet etmez ve gelecek sene başkası zirâ'at edeceğinden dikkat eylemez. Lâkin ol arâzînin sâhibi ve mutasarrıfı olub da her sene kendinin olacağına emîn olursa oranın ıslâhı neye mütevakkıf ise elinden geldiği kadar sarf ider. Ve mahsûl-dâr bir hâle getirür.[40]

Münif Paşa insanların toprakları aralarında bölüşmesiyle ortaya çıkan özel mülkiyetin, insanın doğasında olmasa da insan hakkında en hayırlı buluşlardan olduğu düşüncesindedir. Zenginliğin artması için araziler boş kalmamalıdır. Çünkü hammadde araziden elde edilir ve bu sebeple sanayi ve ticaret kesimi araziye bağlıdır. Hükümet müdahaleleri, halkın adalet karşısında eşit olmaması, devletin borç

40 Münif Paşa, a. g. e., s. 108-109.

senetleri (evrâk-ı nakdiyye) çıkarması gibi hususlar mülkiyet hakkını ihlal eder.

On dördüncü bölüm, ***Meskûkât*** yani sikkeler veya madeni paralar hakkındadır. Bu bölümde Münif Paşa, paranın tarihini, kullanımının ticaret açısından faydalarını, merkantilist görüşün yanlış olduğunu ve trampa ekonomisini anlatır. Münif Paşa'ya göre insanların icatları arasında en önemli olanlardan birisi de paradır. Paranın olmadığı bir uygarlıkta ticaret takas veya trampa (mal – mal değişimi) şeklinde gerçekleşir. Münif Paşa bu takas işleminin doğuracağı zorlukları açıklar ve para kullanımının faydalarını sıralar.

Para kullanımı sayesinde ticaret gelişmiş ve bunun sonucunda uygarlık ilerlemiştir. Paranın kullanımı, servetin ortaya çıkması için gerekli olan sermaye birikimini de sağlar. Bu bölümde Münif Paşa, paranın bir vasıta olduğunu ve ürünün yine ürün karşılığında alındığı görüşünü yineleyerek, merkantilist politikaların yanlış olduğunu, ülkedeki altın ve gümüş miktarının fazla olmasının onun değerini düşüreceğini söyler. Dışarıya para çıkmaması için ithalatı yasaklamak makul bir hareket değildir.

On beşinci bölümün konusunu ***Meskûkât Makamına Kaim Olan Evrâk*** oluşturur. Uygarlık ilerledikçe insanlar paradan daha faydalı araçlar bulmuştur, bu araçlar para yerine geçen kağıtlardır. Bu evrakın başlıcaları; poliçe, banknot ve evrak-ı nakdiyyedir. Bu kağıtların her biri hakkında bilgiler veren Münif Paşa daha sonra evrak-ı nakdiyye ile banknot arasındaki farka değinir. Son olarak evrak-ı nakdiyyenin (borçlanma senetleri) olumsuz yönlerinden bahsedilir. Evrak-ı nakdiyye çıkarmak Münif Paşa'ya göre sürekli başvurulacak bir yöntem değildir. Devletin bu evrakı çıkarması onun itibarının zedelendiğinin de bir göstergesidir ve bu senetlerin miktarının artması, evrakın değerini giderek düşürür. Ayrıca evrak-ı nakdiyye çıkarmak mülkiyet hakkını da ihlal eden bir uygulamadır. Bu uygulama kısa süreli bir çözüm üretir, uzun vadede devlete zararı olur.

İKİNCİ KISIM'ın başlığı "*Taksim-i Servet Beyânında*" olup, dört bölümden oluşur. **Birinci bölüm**, ***Taksim-i Servetin Ta'rîfi***'ne

ayrılmıştır. Münif Paşa'ya göre bir memleketin zengin sayılması için halkın geçimi yerinde olmalıdır ve halk temel ihtiyaçlarını zorluk çekmeden gidermelidir ki iktisat biliminin amacı budur. Halkın refahını artırmak ise iktisadi zenginliğin bir azınlığın elinde toplanmayıp halkın bu zenginlikten mümkün olduğunca eşit pay almasıdır.

> Taksîm-i servet, vücûda gelen mahsûlâtdan 'umûm efrâdı mümkin mertebe hisse-dâr etmekdir. Bu 'ilmin maksadı 'umûmun refâh ve râhatını husûle getirmekdir. Bu da taksîm-i servet ile hâsıl olur.[41]

Münif Paşa'ya göre sanayisi gelişmemiş ülkelerde gelirin bölüşümü daha adildir, ne çok zengin ne çok fakir vardır ve de zengin ile fakir arasındaki gelir farkı fazla değildir. Sanayileşmiş ülkelerde ise zengin ile fakir arasında gelir farkı daha büyüktür. Buna örnek olarak dönemin sanayi açısından en gelişmiş ülkesi İngiltere gösterilir. Bir ülkenin zengin olup olmadığı ülkenin gelirinin çokluğundan ziyade ülkedeki gelir dağılımının adil olmasına bakılarak anlaşılır. Bir ülkenin geliri diğer ülkeninkine nispetle az olsa bile gelirin adil paylaşımı yani taksim-i servetin yolunda olması sağlanırsa halkın refahı sağlanmış olur:

> Meselâ İstanbul ile Paris nüfûsca müsâvî farz olunub Paris'te İstanbul'un iki misli hâsılât zuhûra gelse, fakat İstanbul'da bu hâsılât mümkin mertebe 'umûma taksîm olunduğu hâlde Paris'te ba'zı adamlara yüz bin lira ve ba'zılarına birkaç guruş isâbet etse elbette İstanbul Paris üzerine müreccah olur.[42]

Münif Paşa İngiltere'nin ekonomik ve teknolojik açıdan en gelişmiş memleket olduğunu belirttikten sonra bu ülkede gelir dağılımının adil olmamasından dolayı İngilizlerin refahının pek çok memleketten geri olduğunu söyler. Halkın refahını sağlamak gelirin adil dağılımıyla mümkün olur, bu bağlamda gelir dağılımını amaç, gelirin kazanılmasını araç olarak niteleyen Münif Paşa insanların zamanla asıl amacı unutup araca yöneldiklerini ve bunun çok kez işlenen bir hata olduğunu belirtir. Bunun yanı sıra gelirin elde edilmesi halkın refahını sağlamak açısından önemlidir, ancak iktisat sadece gelirin kazanılmasından ibaret değildir. Gelirin bölüşülmesi bu kadar önemli iken bazı alimlerin yalnızca gelirin kazanılmasından bahsetmeleri Münif Paşa'nın eleştirilerine hedef olur.

> Ba'zı 'ulemâ 'ilm-i servetten maksad mahzâ tahsîl imiş gibi yalnız tahsîlden bahs ederler. Hâlbuki tahsîl-i servet maksûd-ı bi'z-zât değildir. Belki maksad 'umûmun refâh ve râhatıdır ve bu 'ilmi ta'allümden matlab-i a'lâ ve maksad-ı aksâ nev'-i insânın def'-i ihtiyâcı kaziyye-i mühimmesidir ... İşbu tafsîlâtdan maksadımız yalnız taksîm-i servete sarf-ı himmet edib tahsîlden sarf-ı nazar idelim demek değildir, çünkü taksîm-i servet tahsîlsiz olmaz, evvel tahsîl edib ba'de taksîm etmelidir. Fakat insânların hâli 'acîb olduğundan gayet ve maksadı unutup vesâit ile meşgûl oluyorlar ve gayeti nazarlarından gaib ediyorlar.[43]

İkinci bölümün konusu ***Arâzînin Taksîmi***dir. Münif Paşa'ya göre servetin üç kaynağından birisi olan tarımda işlenecek toprakların paylaşımı önemlidir. Toprakların kullanılmasında Münif Paşa iki usulden bahseder. Birincisi, büyük çiftlikler oluşturmaya dayanan ve başlıca İngiltere'de görülen İngiliz usulü, ikincisi ise arazinin küçük tarlalara bölündüğü ve Fransa'da yaygın olan Fransız usulüdür. Arazilerin ekiminde bu iki yöntemden hangisinin tercih edileceği meselesi on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda Batılı iktisat bilginlerince epey tartışılmıştır. Dolayısıyla bu mesele o dönemdeki güncel niteliği nedeniyle Osmanlılarda yazılan iktisat kitaplarında da kendisine yer bulmuştur. Örneğin Münif Paşa gibi Sakızlı Ohannes Paşa ve Musa Akyiğitzade de kitaplarında bu konuya yer vermişlerdir.

İngiliz ve Fransız usullerini karşılaştıran Münif Paşa zanaat ve ticarette büyük ölçekli işlerin daha fazla yarar sağlayıp maliyeti düşürdüğünü ve bunun bir genel kural olduğunu savunur ve bu genel kuralın topraklarda da geçerli olduğu ifade eder. İngiliz usulü büyük ölçekli işleri yapabilmeye uygundur. Ayrıca büyük çiftlik usulünde

41 Münif Paşa, a. g. e., s. 130.
42 Münif Paşa, a. g. e., s. 131-132.
43 Münif Paşa, a. g. e., s. 131-133.

iş bölümü kuralı yürürlüğe girer ve bu nedenle İngiliz usulü zenginliğin kazanımı açısından daha fazla yarar sağlar. Ancak Münif Paşa, gelir elde edilmesi bakımından İngiliz usulünde Fransız usulüne oranla ürünün bol olduğunu, gelir paylaşımı açısından ise Fransız usulünün İngiliz usulüne göre daha faydalı olduğunu belirterek, bu iki usulden imkân varsa İngiliz usulüne heves edilmemesini önerir.

> Büyük çiftlik usûlü gerek zirâ'at ve gerek tahsîl-i servetce fâide-i külliyyeyi mûcibdir. ... Lâkin hafî olmadığı vechle 'ilm-i servet tahsîlinden maksadımız tasarrufa ri'âyet ve çok servet tahsîl ve hayvânâtı ve arâzîyi ıslâh etmek değildir. Bizim maksadımız bunların cümlesine fâik ve cümlesinden 'âlîdir, bu 'ilmin gayeti 'umûm ahâlî beyninde refâh-ı hâlin mümkin mertebe ta'mîmidir. Hangi tarîk bu maksada îsâl ederse asıl fâideli tarîk odur. ... İmdi İngiliz usûlünde olduğu gibi arâzî büyük çiftlik sûretinde idâre edilir ise çok fâide hâsıl olur, lâkin bundan ba'zı kimseler istifâde edib ahâlînin ekseri mahrûm kalur. Lâkin Fransa usûlünde olduğu gibi arâzî küçük tarlalara taksîm olunur ise vâkı'â evvelki kadar mahsûl vücûda gelmez, fakat taksîm-i servetce daha fâideli olur. ... Hulâsa büyük çiftliklerin fâidesi ve muhassenâtı çok ise de hâl müsâ'id olur ve imkânı bulunur ise bu usûle heves etmemelidir.[44]

Üçüncü bölümde *Îrâd Bahsi* ele alınır. İrad (gelir), bir kişinin kendi emeğiyle veya sahibi olduğu bir servet aracını başkasına kiralayarak bir sene içinde kazandığı şey olarak tanımlanır. Münif Paşa, iradı kaynağına göre üçe ayırır: rant, temettü (kâr) ve ücret.

> Îrâdın menba'ına göre üç adı vardır. Bir mülkten veyâ bir akçe fâizinden gelir ise (îrâd) ve bir teşebbüs-i sınâ'iyyeden hâsıl oluyor ise (temettu') denilir, buna 'avâm ıstılâhınca (kâr) ta'bîr olunur. Ve bir 'âmilin sa'yı mukâbili ise (ücret) denilir. Bu ücret dahi iki türlüdür. Eğer 'âmilin hidmeti ile meydâna gelen mahsûl bir mahsûl-i mâddî ise (ücret) denilir ki asıl ücret bu olub 'ilm-i servetteki ücretten dahi maksad budur ve eğer ol 'âmilin mahsûlü ma'nevî ise (ma'âş) denilir. Meselâ bir hâkimin veyâ bir hôcanın aldığı şey ma'âşdır.[45]

44 Münif Paşa, a. g. e., s. 139-140.

45 Münif Paşa, a. g. e., s.142.

Münif Paşa'ya göre bu gelirlerle geçinenler zorda kalacak kadar az, başkalarına zararı dokunacak kadar çok olmazsa öyle bir ülkede zenginlik iyi bölüşülmüş olur. Aksi durumda ise zaten insanlar arasında var olan eşitsizliğe bir eşitsizlik daha eklenmiş olur. Bu üç tür gelir içerisinden öncelikle tarıma rağbet edilmelidir. Çünkü tarım sanayi ve ticaret için hammadde sağlar ve sanayi ile ticarete oranla daha çok istihdam yaratır. Bu bölümde Münif Paşa ayrıca arazinin kullanımına ilişkin bilgiler verir ve "esaret usulü" diye adlandırdığı Rusya'daki serf sisteminden, Amerika ve Mısır'daki kölelik uygulamalarından bahseder.

Dördüncü bölüm, ***Akçe Îrâdı*** üzerinedir. Münif Paşa İslam şeriatınca faizin caiz olmadığını, hiç bir ülkede faizcilerin makbul olmadığını ve hatta Aristoteles zamanından beri bütün farklı milletlerin bilginlerince faizin meşru olmadığını kabul ettiklerini söyler. İktisat bilginleri faizin meşruluğu üzerine bazı deliller öne sürmüştür. Buna göre bir kimse sahibi olduğu mal, mülk veya parayı istediği gibi kullanabilir veya kiralayabilir. Kiralanan şey ev, çiftlik, dükkan olabildiği gibi para da olabilir.

> Derler ki birisinin bir tarlası ve-yâhûd hânesi veyâ değirmeni olduğu sûretde onları başkasına îcâr ettiği vakt müste'cir nasıl istifâde iderse onun bedeline müsâvî bir akçe ikrâz edecek olur ise ol müstakriz akçe ile o kadar istifâde ider, birinde hükm bir türlü ve dîgerinde başka türlü olmasının sebebi nedir? Îcâr olunan şeyler çiftlik hâne dükkân, değirmen akçe ve'l-hâsıl hangi şekilde olur ise olsun cümlesinin hakîkati bir kıymetdir. Hakîkatte birinin dîgerinden farkı yokdur. Hey'et-i ictimâ'iyye efrâdından her biri mülk sâhibidir, kiminin hâne ve arâzî ve emlâkı var, kiminin de akçesi vardır. Bunların cümlesi bir menba'dan hâsıl olmuş, ve semere-i sa'y ile kazanılmışdır. Mâdemki cümlesi kendi mâlları ve mülk-i sahîhleridir, ne şekilde olursa olsun istedikleri gibi tasarruf iderler, hem kendileri isti'mâl ve hem de âhere îcâr idebilirler. Bu ka'ideye nazaran bir şey nasıl îcâr olur ise akçe de ikrâz olunabilür.[46]

46 Münif Paşa, a. g. e., s.147-148.

Bir malın kiraya verilmesi ile paranın borç verilmesi karşılaştırıldığında, kiralama yöntemi daha hayırlıdır. Çünkü borç alan bilgisizliğinden veya kötü niyetinden parayı tüketebilir ve bu durumda borç veren zarara uğrar. Kiralamada ise kiracı bir malı kötüye kullansa bile kiraya veren ancak kira bedelini kaybetmiş olur, kiraya verdiği mal kendisinde kalır. Sermaye sahipleri faiz getirisi için sermayelerini borç verirler ve bu sermaye ile kendi işlerini kurarlar ve bu sayede sanayi ve ticarete hizmet etmiş olurlar.[47] Faiz ile borç para vermenin yasaklanması sanayinin gelişmesine ve ilerlemesine engel olur. Faiz olmazsa bankaların var olamayacağını belirten Münif Paşa, eldeki sermaye harcanacağı için faizin yasaklanması durumunda halkın da sermaye sahibi olamayacağını dile getirir.

Münif Paşa dolaşımdaki parayı üçe ayırır. Birincisi saklanan paradır ki ihtiyat amaçlı elde tutulur. İkincisi harcanan paradır ki günlük ihtiyaçlarımızı karşılamak için ihtiyaç duyduğumuz para demektir. Üçüncüsü sermaye olan paradır ki asıl zanaatkarların işine yarayan budur. Eğer faiz kaldırılır ise bu üçüncü tür de diğer iki tür arasında paylaştırılır ve saklanır veya harcanır.

Münif Paşa'ya göre yasal olarak faize izin verilse bile faiz oranları yüksek olmamalıdır. Faiz oranının düşük olduğu ülkelerde sanayi ve ticaret daha gelişmiştir. Münif Paşa dünyada en yüksek faiz oranının %12 ile Osmanlı Devleti'nde olduğunu da belirterek bun talebin çokluğuna, paranın azlığına bağlar.

> Kanûnen fâiz ne kadar tecvîz idilse bile mümkün mertebe az olmasına çalışmalıdır. ... Dünyâda fâizi en ziyâde olan memleket bizim memleketdir ki hadd-i nizâmı yüzde on iki derecesindedir, bu da akçenin nedreti ve talebin kesreti sebebiyledir.[48]

Münif Paşa faizin emtia gibi olduğunu ifade eder. Emtiaya resmi fiyat koymak nasıl doğru değilse devletin faiz oranlarına sınır

47 Münif Paşa'nın kullandığı ifadeler ile Adam Smith'in yazdıkları arasındaki benzerlikler için bkz. Smith a. g. e., II. Kitap IV. Bölüm "Faizle Ödünç Verilen Mal Mevcudu Üzerine" s.380-389.

48 Münif Paşa, a. g. e., s.149-150.

belirlemesi de doğru değildir. Devlet faiz oranlarına müdahale etmemeli, borç-alacak ilişkisinin güven içinde yapılmasını temin edecek önlemleri almalıdır.

ÜÇÜNCÜ KISIM, "*İstihlâk-ı Servet Beyânında*" olup dört bölümden oluşur. **Birinci bölüm**, ***Îrâdın İsti'mâli***'ni konu edinir. Bu bölümde Münif Paşa istihlâk-ı servet yani tüketimin tanımına ve türlerine yer verir. Tüketim, tahsîl-i servetin tersi olup, "bir mahsûlü bi'l-külliyye telef etmek veyâ kıymetini azaltmakdır" şeklinde tanımlanır. Münif Paşa bu girişten sonra gelirin ne oranda tüketileceği meselesi üzerinde durur. İktisat bilginlerinin bu meseleyi gereği gibi halledemediğini belirttikten sonra Münif Paşa, gelirin büyük bir kısmının sermayeye eklenmesini savunanların, buna karşı olanların, gelirin kullanılarak kâr elde edilmesi gerektiği görüşünü savunanların delillerine yer verir. Münif Paşa gelirin bir kısmının sermayeye eklenmesi gerektiği görüşünde olup, ne tasarrufta ne de tüketimde aşırıya kaçılmaması gerektiğini belirterek bu görüşler arasında bir orta yol bulur.

İkinci bölümün konusu ***Vergi ve Tekâlîf-i Mîriyye***'dir. Bu bölüme Münif Paşa insanların işlerinin özel ve kamusal olarak iki türe ayrıldığını ifade ederek giriş yapar. Kamusal işlerin yapımı bireylerin gücünü aştığından bu işler devletin görevi dahilindedir. Devletin kamusal işleri gerçekleştirebilmek için insanların birtakım harcama yapması gerekir. Münif Paşa topluma yönelik harcamaların iki kaynaktan karşılandığını ifade eder. Birincisi emlak-ı miriyye ve ikincisi tekalif-i miriyye'dir. Emlak-ı miriyye, devlete ait araziler ve binalardır ki devlet bunları kiralayarak gelir elde eder. Tekalif-i miriyye ise vergi ve resimlerden oluşur.

Münif Paşaya göre insanlar, devlet tarafından yapılan harcamalardan yararlandığı ölçüde vergi vermelidir. Ayrıca halktan alınan vergi miktarı gereğinden fazla olmamalıdır. Vergi, devlet memurları eliyle toplandığı için devlet memurlarının her türlü suistimali, halkın cehaleti, verginin lüzumundan fazla alınması gibi hususlar, halkın vergi konusunda şikayet etmesine sebep olur. Devlet aldığı vergileri

yerine göre harcamalı, vergi oranı halkın tahammül edebileceği bir seviyede olmalıdır.

Üçüncü bölüm, ***Verginin Envâ'ı ve Sûret-i Tevzî'i*** yani verginin türleri ve dağıtımı hakkındadır. Bu bölümde Münif Paşa vergilerin hesaplanması aşamasında halkın gelirinin tespit edilmesindeki zorluklara işaret eder ve gelire göre vergi alınmasının zorluğunu belirtir. Gelir yöntemi dışında temel tüketim malları üzerinden alınan vergi türünden ve bu türün adil olmadığından bahseder. Daha sonra vergilerin konulması ve kaldırılması konuları işlenir. Verginin konusu ahlaka aykırı olmamalıdır.

> Bir vergi ahlâk kavâ'idine mugayir ve fesâd-ı ahlâka medâr olmamalıdır. Kumâr-hânelerden vergi almak, piyango usûlünden istifâde etmek fâhişelerden vergi almak gibi bunların zımnında fesâd-ı ahlâk vardır. Ve kezâ içine fesâd karışabilecek vergiden ictinâb etmelidir. Bu gibi sühûletle ihtilâs olunabilen vergi hem hazîne-i devlete girmez ve hem de halkı fesâd-ı ahlâka sevk ider insânları dâimâ bu gibi yerlerde bulundurmamağa çalışmalıdır.[49]

Verginin toplanması mümkün olduğunca az maliyetli olmalıdır. Vergiler daima adet üzerinden alınmalı ve vergi fakirlerden ziyade zenginlere yüklenmelidir. Ayrıca verginin konusu halk tarafından anlaşılır olmalı ve vergi, mükelleflerin kolaylıkla verebileceği zamanlarda toplanmalıdır. Bu bölümde bakıldığında Münif Paşa'nın vergilerin dağıtımında ve toplanmasında öne sürdüğü normlar, Smith'in bütün vergiler üzerine dört ana kuralı (vergide adalet, belirlilik, uygınluk ve tasarruf)[50] ile örtüşmektedir. Münif Paşa, Smith'in ilkeleri üzerine bir de verginin ahlaka aykırı olmaması ilkesini eklemiştir.

Dördüncü bölüm, ***İstikrâz Bahsi***'ne ayrılmıştır. Münif Paşa yukarıda devletin genel harcamalarının kaynağını emlak-ı miriyye ve tekalif-i miriyye olarak belirtse de, bu bölümde üçüncü bir kaynak olarak borçlanmayı ele alır. Hükümetler zorunlu ihtiyaçlarını gidermede vergi gelirlerinin yetersiz kaldığı durumlarda borçlanma

49 Münif Paşa, a. g. e., s.163.

50 Smith, a. g. e., 927-930.

yolunu seçerler. Borçlanmanın süreli ve süresiz türleri olduğunu belirten Münif Paşa, borçlanmanın kolay bir gelir kaynağı olduğundan suistimale açık olduğu ve bu uygulamanın zararlarının düşünülmediği görüşündedir. Borçlanmanın olumsuz sonuçlarından bir tanesi spekülasyona neden olarak ve başkalarının zararına yol açılarak yarar elde edilmesidir. Münif Paşa iç ve dış borçlanmanın yararlı olduğuna ilişkin görüşlerin batıl olduğunu ifade eder ve borçlanmanın zanaat ve ticareti sekteye uğratacağını şu sözlerle belirtir:

> İşbu istikrâzâtın fenâlığından birisi havâ oyununa meydân vermekdir. Bu havâ oyunları 'âdetâ kumârın bir nev'i olub borsalar dahi birer kumâr-hâne menzilesindedir. Bu öyle bir kumârdır ki hükûmet me'mûrları ve onlara mensûb olanlar bunun terakki ve tedennî ideceğini evvelden bilib ona göre satun alır, veyâ elindekileri satarlar dîger efrâdı ızrâr iderler. ... İstikrâzın fenâlığından biri de şudur ki akçesini devlete ikrâz edenler yalnız devletten alacağı fâiz ile ta'ayyüş etmeği düşünüb 'atâlete dûçâr olur ve sa'y u 'amelden vâreste kalur. Ve bir de borsa oyununda bulunan kimseler muhassıl olmayub hep müstehlik olduklarından bugün birisi kazanub sarf ider dîgeri zarar ider.[51]

SON, "*Nüfûs-ı Ahâlîye Dâir*"dir. Nüfus konusu hakkında Münif Paşa'nın düşünceleri özgün ve dikkat çekici bir nitelik arz eder. Bir memleketi zengin etmenin, nüfusu artırmakla gerçekleşmeyeceğini düşünen Münif Paşa'ya göre, nüfus artışının sebebi ülkenin refahının yüksek olmasıdır. Çocuk yapmak nüfus artışı için yeterli değildir. Aksine ülkede refah yüksek değilse, refahı artırmak için çok çocuk yapılması halk arasında fakirliği artırır. Önceleri nüfus artışını sağlamak için halkın evlenmeye teşvik edilmesi ve evlenmenin kolaylaştırılması gibi tedbirlerin uygulandığını belirten Münif Paşa, ülkenin refahı sabit kalırken nüfusun artması durumunda mevcut servetin taksimi sonucu kişi başı gelirin azalacağını ifade eder. Halkın nüfusunun artması, geçim vasıtalarını bir dereceye kadar artırır ve bir kimsenin ailesinin sayıca genişlemesi o kişiyi daha çok çalışmaya iter.

51 Münif Paşa, a. g. e., s.170-171.

Burada asıl amaç servetin çoğalmasına çalışmaktır. Servet çoğalıp halkın refahı arttıktan sonra nüfus artışı kendiliğinden gelir. Bu nedenle halkı evlenmeye teşvik etmenin manası yoktur. Münif Paşa, İngiliz iktisatçı Thomas Robert Malthus'un (1766-1834) nüfusun geometrik, gıda ve tüketim ürünlerinin ise aritmetik bir şekilde artacağı şeklinde özetlenebilecek nüfus teorisini eleştirir ve nüfusun geometrik oranla artmayacağını, bu oranın gerçek olmadığını savunur. İnsanların refah durumu öngörüldüğü şekilde bir nüfus artışına izin vermez ve bunun yanı sıra savaş ve doğal felaketler nüfus artışını engeller.

> Bir İngiliz müellifi hesâb etmiş hastalık ve muhârebe gibi telef-i [174] nüfûsa sebeb olacak bir musîbet-i tabî'iyye veyâ siyâsiyye olmazsa bir memleket ahâlîsi yigirmi beş senede iki kat olub bir nisbet-i hendesî-i 'ale'l-vilâ üzerine tezâyüd ideceğini ya'nî birinci yigirmi beş senede 2 ve ikincide 4 ve üçüncüde 8 ve dördüncüde 16 ve beşincide 32 ve altıncıda 64 ve yedincide128 ve nihâyet sekizinci yigirmi beş senede ya'nî iki yüz senede 256 misli artacağını ve buna mukâbil erzâk yigirmi beş senede iki kat olub nisbet-i 'aded-i 'ale'l-vilâ üzere tezâyüd ideceğini ya'nî birinci yigirmi beş senede 2 ve ikincide 3 ve üçüncüde 4 ve nihâyet sekizinci yigirmi beş senede ya'nî iki yüz senede 9 kat artacağını bulmuşdur. Lâkin milletlere nazar ettiğimizde bu nisbet sahîh olmadığını görürüz. Bunun sebebi mesâib-i tabî'iyye ve siyâsiyyeden insânların kurtulamamalarıdır. Bir de servet ve refâhlarının hâli bu nisbetde tekessürlerine müsâ'id olmuyor.[52]

Sonuç

On dokuzuncu yüzyıl, Osmanlı Devleti için köklü bir dönüşüm sürecidir. Bu süreçte gerçekleştirilen faaliyetler, devleti içinde bulunduğu buhrandan kurtarmak amacıyla, yüzyıllardır saltanatı ayakta tutan [ve kendi içerisinde bir bütünlük arz eden askeri, idari, hukuki, iktisadi, toplumsal ve kültürel] yapıyı Avrupa uygarlığını maddi açıdan üstünlüğü tartışılmaz bir noktaya getirdiğine inanılan yapılara benzetmeyi veya dönüştürmeyi hedefleyen bir görünümdedir.

52 Münif Paşa, a. g. e., s.174-175.

Osmanlıların sahip oldukları bu yapı, Nizâm-ı Âlem ideolojisi şeklinde varlığını sürdürmüş, saray ve seçkinler sınıfı (askerler, ulema, bürokratlar) tarafından reel dünyanın dinamik yapısının gerektirdiği "değişim"e karşı savunulmuştur. Bir süre sonra ise bu yapıyı savunmanın imkanı kalmamıştır. Bir açıdan bakıldığında yenilik faaliyetleri Nizâm-ı Âlem ideolojisini tahrip eden bir niteliği de içinde taşımaktadır. Osmanlı fikir hayatının modern iktisat düşüncesi ile tanışması da bu bağlamda değerlendirmeye alınabilir. Modern iktisadi düşünce Nizâm-ı Âlem ideolojisinin yalnız iktisadi ayağına değil bütününe yönelik bir etkiyi bünyesinde barındırmaktadır. Bu noktada Münif Paşa'nın *İlm-i Servet*'ine bu gözle bakılması, kitabın önemini, Osmanlıda yazılan ilk modern iktisat kitaplarından biri olmasının ötesine taşır ve yapısal ve ideolojik bir değişiklik için toplumun düşünsel yapısını değiştirme gibi mühim bir konuma getirir. Münif Paşa her ne kadar iktisat bilimini "devlet ilmi" olarak nitelese de eğitimci kişiliği ile gösterdiği faaliyetler, onun, iktisat biliminin sadece havas için değil avam için de öğrenilmesi gerektiğini düşündüğünün bir göstergesidir.

On dokuzuncu yüzyılda Batı'dan ülkeye akışı hızlanan "yeni" bilginin, havas ile sınırlı kalmaması, halka ulaştırılması görevini Osmanlı aydınları üstlenmiştir. Mehmet Tahir Münif Paşa bu hususta Osmanlı aydınları içerisinde bilginin geniş kitlelere yayılmasında büyük pay sahibidir. Kurulmasına öncülük ettiği Cemiyyet-i İlmiyye-i Osmâniyye'nin yayın organı olan *Mecmûa-i Fünûn*'da felsefeden tarihe, coğrafyadan jeolojiye çeşitli alanlarda yazılar kaleme alarak bu görevi hakkıyla yerine getirmeye çalışmıştır. *İlm-i Servet*'in çeşitli yerlerinde Münif Paşa'nın bir ülkenin gelişmesinde bilimin sahip olduğu önemli role ilişkin açıklamaları dikkat çekmektedir. Bu bağlamda *İlm-i Servet* Münif Paşa'nın bilime olan bakış açısı dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

Münif Paşa'nın *İlm-i Servet*'i liberal iktisat düşüncesini savunan bir kitaptır. Kitapta yer alan iktisadi bilgilerin temelinde Smith'in *Milletlerin Zenginliği* yer almaktadır. Münif Paşa'nın, klasik iktisat

anlayışının sanayi ve ticaret serbestliği, iş bölümü, doğal denge, rekabet ve özel mülkiyet gibi temel kavramlarını kabul etmekle beraber Smith'in Emek-Değer Teorisi'ne ve Malthus'un Nüfus Yasası'na eleştirilerde bulunması, onun liberal iktisat düşüncesine körü körüne bağlı olmadığının bir kanıtıdır. Münif Paşa'nın iktisadı kurallarına uyulması gereken bir bilim olarak görmesi onun liberalizmi savunmasında önemli bir etken olarak değerlendirilebilir. *İlm-i Servet*'te yer alan özel mülkiyet, iş bölümü, sanayi ve ticaret serbestisi, narh, gümrük ve faiz gibi konular, başta iktisadi olmak üzere siyasi, idari, hukuki, dini ve toplumsal yapıda liberal bir dönüşümün gerçekleşebilmesi açısından oldukça önemlidir. Kitabın Hukuk Mektebi'nde ders kitabı olarak okutulması, liberal iktisadi düşüncenin zihinlere yayılmasında ve yerleşmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Kaynakça

DEMİR, Remzi, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 600. Yıldönümü Münasebetiyle Münîf Paşa Tarafından Yazılan Destân-ı Âl-i 'Osmân*, (Âdem Akın ile birlikte), Bilge, Cilt 8, Sayı 29, AKMB Yayınları, 2001.

Mehmed Nazım, *Mekteb-i Hukuk Günlerim*, Yay. Haz.:Ali Adem YÖRÜK, Ankara, TTK, 2012.

Münif Paşa, *İlm-i Servet*, İstanbul, 1884.

Hikmet-i Hukûk, Haz.: Gökhan DOĞAN, Konya, Çizgi Kitabevi, 2016.

Ortaylı, İlber, *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi*, 5. Basım, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

ÖZGÜL, M. Kayahan, *Münif Paşa*, Ankara, Elips, 2005.

SAYAR, Ahmet G., *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, 4. Basım, İstanbul, Ötüken, 2009.

Serandi Arşizen, *Tasarrufât-ı Mülkiyye*, Haz.: Hamdi Genç-M.Erdem Özgür, İstanbul, Kitabevi, 2011.

SMITH, Adam, *Milletlerin Zenginliği*, Çev.: Haldun DERİN, 11. Basım, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

İLM-İ SERVET

Muharriri

Birinci sınıf da'vâ vekillerinden olub menşe'-i mu'allimîn-i Askerî
mektebi riyâziye-i âliye tatbîkat sınıfı mu'allimliği
şahâdet-nâmesini hâiz.

Mahmud Es'ad

Ma'ârif-i Nezâret-i Celîlesinin ruhsatıyla
Mekteb-i Sanâyi'de basılmışdır.

İstanbul

Sene
1302

علم ثروت

محرری

برنجی صنف دعوی وکیللرندن اولوب منشأ معلمین عسکری
مکتبی ریاضیهٔ عالیه تطبیقات صنفی معلملکی شهادتنامه‌سنی حائز

محمود اسعد

معارف نظارت جلیله‌سنك رخصتیله مکتب صنایعده
باصلمشدر

استانبول
سنه
١٣٠٢

İşbu eser devletlü Münîf Paşa Hazretlerinin Mekteb-i Hukûk-ı Şâhâne'de tedrîs buyurdukları esnâ'da takrîr-i âlilerinden zabt ve tahrîr idilerek vücûda gelmişdir.

اشبو اثر دولتلو منيف پاشا حضرتلرينك مكتب حقوق شاهانه‌ده تدريس بيوردقلرى اثناده تقرير غاليلرندن ضبط وتحرير ايديله‌رك وجوده كلمشدر .

مقدمه

معلومات ابتدائیه

فصل اول

تعریفات

علم ثروت ، انسانك احتیاجاتنی دفع ایدوب قابل مبادله اولانشیلردن ، وانلرك صورت اکتساب وتقسیم واستهلاکندن بحث ایدر .

علم ثروت یکی ظهور ایدن عللردن بریدر . احتمالکه مقدملری کتابلرده متفرق برصورتده بوعلمه دائر بعض مسئلهلر درج اولنمشدر . لکن قدما بوعلم ایله اشتغال وعلم مخصوص شکلنه وضع ایدرك تدوین ایتمامشلردر .

انسان ایکی جهتدن یعنی برجسد ایله بروحدن مرکبدر . بو ایکی جهتدن هربرینك کندینه مخصوص احتیاجاتی واردر . روح جسده نسبتله دها شریف اولدیغندن احتیاجات روحانیهسی احتیاجات جسمانیهسنه نسبتله دها معتبر ایسهده جسم روحك حاملی ومطیهسی اولمق مناسبتیله جسمك احتیاجاتی تقدیمه شایاندر . جسمك احتیاجاتی تمامیله دفع اولهدن

(Mukaddime)

(Ma‘lûmât-ı İbtidaiyye)

(Fasl-ı Evvel)

(Ta‘rîfât)

‘İlm-i servet, insânın ihtiyâcâtını def‘ edip kabil-i mübâdele olan şeylerden, ve onların sûret-i iktisâb ve taksîm ve istihlâkından bahs ider.

‘İlm-i servet yeni zuhûr eden ‘ilmlerden biridir. İhtimâl ki mukaddemleri kitâblarda müteferrik bir sûretde bu ‘ilme dâir ba‘zı mes’eleler derc olunmuşdur. Lâkin kudemâ’ bu ‘ilm ile iştigâl ve ‘ilm-i mahsûs şekline vaz‘ iderek tedvîn etmemişlerdir.

İnsân iki cihetten ya‘nî bir cesed ile bir rûhtan mürekkebdir. Bu iki cihetten her birinin kendine mahsûs ihtiyâcâtı vardır. Rûh cesede nisbetle daha şerîf olduğundan ihtiyâcât-ı rûhâniyyemiz ihtiyâcât-ı cismâniyyemize nisbetle daha mu‘teber ise de cism rûhun hâmili ve matiyyesi olmak münâsebetiyle cismin ihtiyâcâtı taktdîme şâyândır. Cismin ihtiyâcâtı tamâmiyle def‘ olmadan [4]

(Giriş)

(Başlangıç Bilgileri)

(Birinci Fasıl)

(Tanımlar)

İktisat, insanın ihtiyaçlarını giderip değişimi mümkün olan şeylerden ve onların kazanım, bölüşüm ve tüketim biçimlerinden bahseder.

İktisat, yeni ortaya çıkan bilimlerden biridir. İhtimal ki önceleri kitaplara dağınık bir şekilde bu bilime dair bazı meseleler konulmuştur. Lakin eskiler bu bilimle meşgul olmamış, ayrı bir bilim olacak şekilde bir araya toplamamışlardır.

İnsan iki yönden yani bir beden ile bir ruhtan oluşur. Bu iki yönden her birinin kendine özgü ihtiyaçları vardır. Ruh bedene nispetle daha şerefli olduğundan ruhsal ihtiyaçlarımız bedensel ihtiyaçlarımıza oranla daha saygın ise de bedenin ruhun taşıyıcısı ve bineği olması münasebetiyle bedenin ihtiyaçları önceliğe layıktır. Bedenin ihtiyaçları tamamen giderilmeden [4]

روحك احتياجاتى هيچ عقله كلمز . اچ وصوسز بركيسه روحنك احتياجاتنى دوشنورمى ? احتياجات جسمانيه‌مز دخى مدنيت ترقى ايتدكجه توسع ايتمكده‌در . امدى مابه الحياتمز اولوب ديكر احتياجاتمزه اساس اولان احتياجات جسمانيه‌يه متعلق علم برفن مخصوص شكلنه قونمغه، وصورت مخصوصه‌ده تدرس ايدلمكه دكرى واردر .

علم ثروتك غايتى ، برمملكت اهاليسنك وبلكه عموما نوع بشرك رفاه حالى ، وسعادت ماديه ومعنويه‌نك ممكن مرتبه تعميمى ، ومدنيتك نشريدر .

علم ثروتك موضوعى ، اسباب معشيت ماديه‌در . احتياجات انسانيه ايكى نوعه منقسمدر . برنجيسى احتياجات ماديه‌در ، كه نفقه وكسوه وسكنادن عبارتدر . ايكنجيسى احتياجات معنويه‌در ، كه علوم وفنون ومسائل دينيه وحكميه كبى شيلردر .

علم ثروت يالكز احتياجات ماديه‌مزه متعلق اولمغله احتياجات معنويه خارج قالور ، بوراده انلردن اصلا بحث اولنز .

احتياجات ماديه دخى ايكى قسمدر . برنجيسى (احتياجات طبيعيه) يعنى احتياجات ضروريه‌در . ايكنجيسى (احتياجات غير طبيعيه) ويا احتياجات غير ضروريه‌در .

كافهٔ احتياجات ماديه‌مزك اوچ منبعى واردر . برنجيسى فلاحت ، ايكنجيسى صناعت ، اوچنجيسى تجارتدر .

rûhun ihtiyâcâtı hîç akla gelmez. Aç ve susuz bir kimse rûhun ihtiyâcâtını düşünür mü? İhtiyâcât-ı cismâniyyemiz dahi medeniyyet terakki ettikçe tevessü‘ etmektedir. İmdi mâ-bihi’l-hayâtımız olub dîger ihtiyâcâtımıza esâs olan ihtiyâcât-ı cismâniyyeye müte‘allik ‘ilm bir fenn-i mahsûs şekline konmağa, ve sûret-i mahsûsada tedrîs edilmeğe değeri vardır.

‘İlm-i servetin gayeti, bir memleket ahâlîsinin ve belki ‘umûmen nev‘-i beşerin refâh hâli, ve sa‘âdet-i mâddiyye ve ma‘neviyyenin mümkin mertebe ta‘mîmi, ve medeniyyetin neşridir.

‘İlm-i servetin mevzû‘u, esbâb-ı ma‘îşet-i mâddiyyedir. İhtiyâcât-ı insâniyye iki nev‘e münkasımdır. Birincisi ihtiyâcât-ı mâddiyyedir, ki nafaka ve kisve ve süknâdan ‘ibârettir. İkincisi ihtiyâcât-ı ma‘neviyyedir, ki ‘ulûm u fünûn ve mesâil-i dîniyye ve hikemiyye gibi şeylerdir.

‘İlm-i servet yalnız ihtiyâcât-ı mâddiyyemize müte‘allik olmakla ihtiyâcât-ı ma‘neviyye hâric kalır, burada onlardan aslâ bahs olunmaz.

İhtiyâcât-ı mâddiyye dahi iki kısmdır. Birincisi (ihtiyâcât-ı tabî‘iyye) ya‘nî ihtiyâcât-ı zarûriyyedir. İkincisi (ihtiyâcât-ı gayr-i tabî‘iyye) veyâ ihtiyâcât-ı gayr-i zarûriyyedir.

Kâffe-i ihtiyâcât-ı mâddiyyemizin üç menba‘ı vardır. Birincisi filâhat, ikincisi sınâ‘at, üçüncüsü ticârettir. [5]

ruhun ihtiyaçları hiç akla gelmez. Aç ve susuz bir kimse ruhun ihtiyaçlarını düşünür mü? Bedensel ihtiyaçlarımız da medeniyet ilerledikçe genişlemektedir. Bu durumda hayatımızın kaynağı olup diğer ihtiyaçlarımıza temel olan bedensel ihtiyaçlarla ilgili bilimin, ayrı bir bilim şekline konmaya ve özel şekilde okutulmaya değeri vardır.

İktisatın gayesi, bir memleket ahalisinin ve belki genel olarak insan türünün refahının, maddi ve manevi mutluluğunun mümkün mertebe genelleştirilmesi ve medeniyetin yayılmasıdır.

İktisatın konusu, maddi geçimimiz için gerekli olan vasıtalardır. İnsani ihtiyaçlar iki türe ayrılır. Birincisi maddi ihtiyaçlardır ki geçimlik para, giysi ve evden ibarettir. İkincisi manevi ihtiyaçlardır ki bilim, teknoloji ve felsefi meseleler gibi şeylerdir.

İktisat yalnız maddi ihtiyaçlarımıza ilişkin olup manevi ihtiyaçlar dışarıda kalır, burada onlardan asla bahsedilmez.

Maddi ihtiyaçlar da iki kısımdır. Birincisi (doğal) yani zorunlu ihtiyaçlardır. İkincisi (doğal olmayan) veya zorunlu olmayan ihtiyaçlardır.

Bütün maddi ihtiyaçlarımızın üç kaynağı vardır. Birincisi tarım ve hayvancılık, ikincisi sanayi, üçüncüsü ticarettir. [5]

فلاحت ، زراعتدن دها اعم اولەرق خام محصول وجوده
كتورمكدر ، تعبير اخرله محصولاتی طبيعتك وجوده كتوردیكی
صورتده تلقی ایدوب اله كچورمكدر . اراضیی زراعت
ایتمك ، دكزدن بالق چیقارمق ، آوطوتمق حیوان یتشدیرمك
كبی .

صناعت ، خام محصولی ایشیمزه دها الویرشلی برحاله
قویمقدر .

تجارت ، كرك محصولات طبيعيه وكرك معمولات صناعيه یی
مبذول اولان یردن نادر اولان یره ، ویاقیمتی از اولان محلدن
قیمتی زیاده اولان یره نقل ایدرك ، ویامبذول اولان زماندن
مبذول اولميان زمانه صاقلیەرق تمتع قصدیله صاتمقدر .

اشته علم ثروتك باشلوجه مسائلی ثروتك منبعی اولان
امور مذكوره یه تعلق ایدر . بوعلمده موضوع بحث اولان
مسائلی خلاصه ایدر ایسەك علم مذكور سعی وعملدن وبزم
احتیاجات ماديەمزه سعیك لزوم واهمیتندن ، وسرمایه ایله
سرمایەنك تحصیل ثروتده درجهٔ لزومندن وصورت اكتساب
وفراغندن ، واملاك وعقاردن ، وسربستیٔ صنایعدن ، وانحصار
وید واحد اصولندن وتجارتك انواعندن وحقیقتده لزومندن ،
كرك اصولدن وكركك سبب احداثندن ، ومسكوكاتدن
ومعاملاتده حسن تأثیرندن وقلت وكثرتك نتایجندن ،
ومسكوكات مقامنه قائم اوراقدن یعنی پولیچه وبانقنوت

Filâhat, zirâ'atden daha e'amm olarak hâm mahsûl vücûda getirmektir, ta'bîr-i âherle mahsûlâtı tabî'atın vücûda getirdiği sûretde telâkki edip ele geçirmektir. Arâzîyi zirâ'at etmek, denizden balık çıkarmak, av tutmak, hayvân yetiştirmek gibi.

Sınâ'at, hâm mahsûlü işimize daha elverişli bir hâle koymaktır.

Ticâret, gerek mahsûlât-ı tabî'iyye ve gerek ma'mûlât-ı sınâ'iyyeyi mebzûl olan yerden nâdir olan yere, veyâ kıymeti az olan mahallden kıymeti ziyâde olan yere nakl ederek, veyâ mebzûl olan zamândan mebzûl olmayan zamâna saklayarak temettu' kasdıyla satmaktır.

İşte 'ilm-i servetin başlıca mesâili servetin menba'ı olan umûr-i mezkûreye ta'alluk eder. Bu 'ilmde mevzû'-i bahs olan mesâili hulâsa ider isek 'ilm-i mezkûr sa'y ü 'amelden ve bizim ihtiyâcât-ı mâddiyyemize sa'yın lüzûm ve ehemmiyyetinden, ve sermâye ile sermâyenin tahsîl-i servetde derece-i lüzûmundan ve sûret-i iktisâb ve ferâğından, ve emlâk ve 'akardan, ve serbestî-i sanâyi'den, ve inhisâr ve yed-i vâhid usûlünden ve ticâretin envâ'ndan ve hakîkatde lüzûmundan, gümrük usûlünden ve gümrükün sebeb-i ihdâsından, ve meskûkâtdan ve mu'âmelâtda hüsn-i te'sîrinden ve kıllet ve kesretinin netîcesinden, ve meskûkât makamına kaim evrâkdan ya'nî poliçe ve banknot [6]

Tarım ve hayvancılık, ekincilikten daha kapsayıcı olarak işlenmemiş ürün meydana getirmektir, diğer bir deyişle ürünleri doğanın var ettiği biçimde kabul edip ele geçirmektir. Araziyi ekmek, denizden balık çıkarmak, av tutmak, hayvan yetiştirmek gibi.

Sanayi, işlenmemiş ürünü işimize daha yaracak bir hale koymaktır.

Ticaret, gerek doğal ürünleri ve gerek sanayi ürünlerini bol olan yerden nadir olan yere veya kıymeti az olan yerden kıymeti fazla olan yere naklederek veya bol olan zamandan bol olmayan zamana saklayarak kar amacıyla satmaktır.

İşte iktisatın başlıca meseleleri, servetin kaynağı olan bahse konu işlere ilişkindir. Bu bilimde söz konusu olan meseleleri özetlersek iktisat, çalışma ve işten ve bizim maddi ihtiyaçlarımızda çalışmanın gereği ve öneminden ve sermaye ile sermayenin servetin edinilmesinde gerekliliğinin derecesinden ve kazanma ve kaybetme biçiminden ve emlak ve emlak gelirlerinden ve sanayi hürriyetinden ve tekel usulünden ve ticaretin türlerinden ve hakikatte lüzumundan, gümrük usulünden ve gümrüğün kurulma sebebinden ve paradan ve işlemlerdeki olumlu etkisinden ve azlığının ve çokluğunun sonucundan ve para yerine geçen kağıtlardan yani poliçe ve banknot [6]

وبالخاصه اوراق نقديه‌دن ' واهل صنعته دولت طرفندن
اعانه اولنمسندن ' وايراددن ' واقچه فائضيله مقدارندن ' والات
استعمالندن وماكنه‌دن ' ونفوس انسانيه‌دن ونه مقوله حالاتده
ترقى وياتدنى ايده‌جكندن ' وبركو ايله رسوماتدن ، وبونلرك
حداعتد اليله نه‌اساسه مستند اولهجغندن ' واستقراضدن ونه -
مقوله احدالده استقراض جائز اولديغندن ' ووسائط نقليه‌دن
يعنى شوسه وتيمور يوللر ايله كيلردن وشهرلر وايرماقلر ايله
خصوصى قنالردن ، واخراجات وادخالاتدن بحث ايدر .

الحاصل بوعلم دولت علميدر . مملكت ادازه ايدن
مأمورلرك بوعلم مسائلنه مطلع اوللرى لازمدر . دولت
مأموريتى سائر صنعتلره اصلا قياس اولنه‌مز چونكه سائر
صنعتلرده اول كيمسه يپامیه‌جغنى اكلاروكيروچكيلور ، چكلميه‌جك
اولسه فنالغى درحال اكلاشيلور . لكن دولت مأموريتنده
جاهل برمأمورك فنالغى پك كج ظهور ايدر . بوسببدندركه
جاهل برشخصه صنعتك انواع مختلفه‌سندن قنغيسى تكليف
يدلسه بيلديكنى اعتراف ايله درعهده ايتمكدن استنكاف ايدر ،
لكن بردولت مأموريتى تكليف ايدلسه قبول ايتمكده اصلا
تردد ايلز .

ve bi'l-hâssa evrâk-ı nakdiyyeden, ve ehl-i san'ate devlet tarafından i'âne olunmasından, ve îrâddan, ve akçe fâiziyle mikdârından, ve âlât isti'mâlinden ve makineden, ve nüfûs-ı insâniyyeden ve ne makule hâlâtde terakkî veyâ tedennî edeceğinden, vergi ile resûmâtdan, ve bunların hadd-i i'tidâliyle ne esâsa müstenid olacağından, ve istikrâzdan ve ne makule ahvâlde[1] elde istikrâz câiz olduğundan, ve vesâit-i nakliyyeden ya'nî şose ve demir yollar ile gemiler ve şehrler ile ırmaklar ile husûsî kanallardan, ve ihrâcât ve ithâlâtdan bahs ider.

El-hâsıl bu 'ilm devlet 'ilmidir. Memleket idâre eden me'mûrların bu 'ilm mesâiline muttali' olmâları lâzımdır. Devlet me'mûriyeti sâir san'atlara aslâ kıyâs olunmaz çünkü sâir san'atlarda ol kimse yapamayacağını anlar ve geru çekilir, çekilmeyecek olsa fenâlığı der-hâl anlaşılır. Yalnız devlet me'mûriyetinde câhil bir me'mûrun fenâlığı pek zuhûr ider. Bu sebeptendir ki câhil bir şahsa san'atın envâ'-ı muhtelifesinden hangisi teklîf edilse bilmediğini i'tirâf ile der-'uhde etmekten istinkâf eder, lâkin bir devlet me'mûriyeti teklîf edilse kabul etmekde aslâ tereddüd eylemez. [7]

ve özellikle kağıt paralardan ve zanaatla uğraşanlara devlet tarafından yardım edilmesinden ve gelirden ve paranın faiziyle miktarından ve aletlerin kullanımından ve makineden ve insani nüfustan ve ne tür durumlarda ilerleyeceği veya gerileyeceğinden, vergi ile resimlerden ve bunların optimum düzeyiyle ne esasa dayanacağından ve borçtan ve ne tür durumlarda borçlanmanın doğru olduğundan, ve nakliye araçlarından yani şose ve demiryolları, gemiler, şehirler, ırmaklar ile özel kanallardan ve ihracat ve ithalattan bahseder.

Kısacası bu bilim devlet bilimidir. Memleket yöneten memurların bu bilimin meselelerini öğrenmiş olmaları gerekir. Devlet memurluğu diğer zanaatlara asla kıyas olunmaz çünkü diğer zanaatlarda o kimse yapamayacağını anlar ve geri çekilir, çekilmeyecek olsa uygunsuzluğu hemen anlaşılır. Yalnız devlet memurluğunda cahil bir memurun uygunsuzluğu pek geç ortaya çıkar. Bu sebeptendir ki cahil bir kişiye zanaatın çeşitli türlerinden hangisi teklif edilse bilmediğini itiraf ile üzerine almaya çekinir, lakin bir devlet memurluğu teklif edilse kabul etmekte asla tereddüt eylemez. [7]

1 Metinde و (vav) harfi yerine د harfi kullanılmıştır. (h.n.)

فصل ثانی

ثروتك تعریفی

ثروت، احتیاجزی دفع ایدوب قابل مبادله اولان شیلردر. یعنی ثروتك ایکی شرطی واردر بری احتیاجی دفع ایتمك دیکری قابل مبادله اولمقدر. بوتعریفه نظراً براتمك پارچه‌سی ثروتدر زیرا قارنمزی طویوردیغی جهتله احتیاجزی دفع ایدر. وقابل مبادله‌در صاتمجق اولورسه‌ق آلان بولنور. وکذا برسترى وبرعبا وبرفس ثروتدن معدودر. فائده‌سی عام اولان شیلر دخی احراز ایدلدکده قابل مبادله اولوب ثروتدن صایلور بوسببدن برباردای صویله بعضا ثروت اوله‌بیلور.

اشته علم ثروتك موضوعی بوایکی خاصه‌یی جامع اولان ماده منحصردر. قنغی مملکتده بوثروت تعبیر ایتدیکمز شیلر مبذول ایسه زنکین مملکت دنیله‌بیلور. وقنغی مملکتده بونلرآز ایسه فقیرمملکت عداولنور. برمملکتك زنکین وفقیر اولدیغنی قولایجه تجربه ایده‌بیلورز. سوقاقلرنده کزدیکمزده خانه‌لری الچق، طوپراقدن معمول، اهالیسنك اوستی باشی پژمرده، خانه‌لرینك مفروشاتی فقیرانه برحصیردن عبارت، ویدکلری عادی برقوری اتمك پاره‌سنه منحصر اولورسه اول

(Fasl-ı Sânî)
(Servetin Ta'rîfi)

Servet, ihtiyâcımızı def edip kabil-i mübâdele olan şeylerdir. Ya'nî servetin iki şartı vardır biri ihtiyâcı def' etmek dîgeri kabil-i mübâdele olmakdır. Bu ta'rîfe nazaran bir ekmek pâr-çesi servettir zîrâ karnımızı doyurduğu cihetle ihtiyâcımızı def' ider. Ve kabil-i mübâdeledir satacak olursak alan bulunur. Ve kezâ bir setrî ve bir 'abâ ve bir fes servetten ma'dûddur. Fâidesi 'âmm olan şeyler dahi ihrâz edildikte kabil-i mübâdele olub servetten sayılır bu sebebten bir bardak su bile ba'zân servet olabilir.

İşte 'ilm-i servetin mevzû'ı bu iki hassayı câmi' olan mevâdde münhasırdır. Hangi memleketde bu servet ta'bîr ettiğimiz şeyler mebzûl ise zengin memleket denilebilir. Ve hangi memleketde bunlar az ise fakir memleket 'add olunur. Bir memleketin zengin ve fakir olduğunu kolayca tecrübe edebiliriz. Sokaklarında gezdiğimizde hâneleri alçak, topraktan ma'mûl, ahâlîsinin üstü başı pejmürde; hânelerinin mefrûşâtı fakir-âne bir hasırdan 'ibâret, ve yedikleri 'âdî bir kuru ekmek pâresine münhasır olursa ol [8]

(İkinci Fasıl)
(Zenginliğin Tanımı)

Zenginlik, ihtiyacımızı giderip değişimi mümkün olan şeylerdir. Yani servetin iki şartı vardır biri ihtiyacı gidermek, diğeri değiştirilebilir olmaktır. Bu tanıma bakarak bir ekmek parçası servettir çünkü karnımızı doyurması yönüyle ihtiyacımızı karşılar. Ve değişimi mümkündür, satacak olursak alan bulunur. Ve yine bir elbise, bir aba ve bir fes servetten sayılır. Faydası genel olan şeyler dahi ele geçtiğinde mübadele edilebilir olup servetten sayılır, bu sebepten bir bardak su bile bazen servet olabilir.

İşte iktisatın konusu bu iki niteliği içinde bulunduran maddelere mahsustur. Hangi memlekette bu servet dediğimiz şeyler bol ise zengin memleket denilebilir. Ve hangi memlekette bunlar az ise fakir memleket sayılır. Bir memleketin zengin ve fakir olduğunu kolayca tecrübe edebiliriz. Sokaklarında gezdiğimizde evleri alçak, topraktan yapılmış, insanlarının üstü başı perişan, evlerinin eşyaları fakirane bir hasırdan ibaret ve yedikleri adi bir kuru ekmek parçasıyla sınırlı olursa o [8]

مملكت فقير اولديغنه حكم ايدرز . انلرك ايچنده نيچه تاجرلر ، نيچه زنكين وخزينه‌لرى مجوهرات ايله مالا مال ادملر بولنسه اصلا حكمى يوقدر چونكه بومجوهرات وخزائن خصوصى شيلردن عبارت اولوب ثروت عموميه‌دن معدود دكلدر . وكذا برمملكت جسيم ، متين ، عالى بنالر ايله مزين ، واهاليسنك اوستى باشى تميز ، وماكولات ومشروباتلرى بولنده وصحته موافق صورتده اولديغنى كورر ايسه‌ك زنكين اولديغنه حكم ايدرز . اشته علم ثروتك غايتى خلقى بوحاله قويمقدر .

ثروت ديديكمز شيلر ايكى قسمدر . برنجيسى طوغريدن طوغرى يه احتياجلرى دفع ايدن شيلردر ، زخائر وارزاق والبسه كبى . ايكنجيسى بالواسطه ايشيمزه يارايان شيلردر ، الات وادوات واقمچه كبى ، كه بونلر طوغريدن طوغرى يه ايشيمزه يرامیوب يالكز انلرى استعمال ايدرسه‌ك برفائده حاصل اولور .

التون وكوش كبى معدنيات زينت اولمق اوزره قوللانيلور ، ومثلا بركوپه ويا بر يوزوك ياپيلور ايسه برنجى قسمدن اولوب طوغريدن طوغرى يه احتياجات غير طبيعيه‌مزى دفع ايدن بر ثروتدر . وبثقه برحالده بولنور ومثلا مسكوكات ويا كولچه شكلنده اولور ايسه ايكنجى قسمدن اولوب بالواسطه احتياجلرى دفع ايدن ثروتدر .

خلق بينده التون وكوش معتبر شيلر اولمغله انى حقيقة ثروت ظن ايدرلر حالبوكه اويله دكلدر . بلكه برمملكتده التون

memleket fakir olduğuna hükm ederiz. Onların içinde nice tâcirler, nice zengin ve hazîneleri mücevherât ile mâl-â-mâl adamlar bulunsa aslâ hükmü yoktur çünkü bu mücevherât ve hazâin husûsî şeylerden ʻibâret olub servet-i ʻumûmiyyeden maʻdûd değildir. Ve kezâ bir memleket cesîm, metîn, ʻâlî binâʼlar ile müzeyyen, ve ahâlînin üstü başı temiz, ve meʼkûlât ve meşrûbâtları yolunda ve sıhhate muvâfık sûretde olduğunu görür isek zengin olduğuna hükm ederiz. İşte ʻilm-i servetin gayeti halkı bu hâle koymaktır.

Servet dediğimiz şeyler iki kısımdır. Birincisi doğrudan doğruya ihtiyâcımızı defʻ eden şeylerdir, zahâir ve erzâk ve elbise gibi. İkincisi biʼl-vâsıta işimize yarayan şeylerdir, âlât ve edevât ve akçe gibi, ki bunlar doğrudan doğruya işimize yaramayıp yalnız onları istiʻmâl edersek bir fâide hâsıl olur.

Altun ve gümüş gibi maʻdeniyyât zînet olmak üzere kullanılır, ve meselâ bir küpe veyâ bir yüzük yapılır ise birinci kısımdan olup doğrudan doğruya ihtiyâcât-ı gayr-i tabîʻiyyemizi defʻ eden bir servettir. Ve başka bir hâlde bulunur ve meselâ meskûkât veyâ külçe şeklinde olur ise ikinci kısımdan olub biʼl-vâsıta ihtiyâcımızı defʻ iden servettir.

Halk beyninde altun ve gümüş muʻteber şeyler olmakla onu hakîkatte servet zann iderler hâlbuki öyle değildir. Belki bir memlekette altun [9]

memleketin fakir olduğuna hükmederiz. Onların içinde nice tacirler, nice zengin ve hazineleri mücevherler ile dopdolu adamlar bulunsa asla hükmü yoktur çünkü bu mücevherler ve hazineler özel şeylerden ibaret olup genel servetten sayılmaz. Ve yine bir memleket büyük, sağlam, yüksek binalar ile donanmış, ve ahalinin üstü başı temiz, ve yiyecekleri ve içeçekleri yolunda ve sağlığa uygun şekilde olduğunu görürsek zengin olduğuna hükmederiz. İşte iktisatın gayesi halkı bu hale koymaktır.

Zenginlik dediğimiz şeyler iki kısımdır. Birincisi doğrudan doğruya ihtiyacımızı gideren şeylerdir, yiyecek, içecek ve elbise gibi. İkincisi dolaylı olarak işimize yarayan şeylerdir, alet ve edevat ve para gibi ki bunlar doğrudan doğruya işimize yaramayıp yalnız onları kullanırsak bir fayda ortaya çıkar.

Altın ve gümüş gibi madenler süs olmak üzere kullanılır ve mesela bir küpe veya bir yüzük yapılır ise birinci kısımdan olup doğrudan doğruya doğal olmayan ihtiyaçlarımızı gideren bir servettir. Ve başka bir halde bulunur ve mesela para veya külçe şeklinde olursa ikinci kısımdan olup dolaylı olarak ihtiyacımızı gideren servettir.

Halk arasında altın ve gümüş saygın şeyler olmakla onu hakikatte servet zannederler halbuki öyle değildir. Belki bir memlekette altın [9]

وكوش زياده بولنور ايسه ثروتك تدنيسنه سبب اولور ٠

ازجمله وقتيله اسپانياليلر امريقايى كشف ايتديلر ، برچوق التون بولديلر ، وحتى اهاليك الندن بعضا الداتەرق واكثريا جبراً وقهرا الديلر كيلر طوليسى التون كتوردىلر ٠ بو التونلر اسپانيانك سبب تدنيسى اولدى ٠ هركس حقيقى ثروتى براقدى ثروتك منبعى اولان زراعت وتجارتى ترك ايلدى ٠ التونى كتورن رجال وكبار واغنيا ثروتى دوشنيوب سفاهته طالديلر ، مملكتلرنده بولەمدقلرى شيلرى اوزاق محللردن التون قوتيله جلب ايدرلر ايدى ٠ اهالى دخى زحمت ومشقت ايله ثروت تحصيلندن واز كچەرك اغنيايه خدمتكار ؛ طالقاوق اولوب سايەلرنده كچنمكى دوشنورلر ايدى ٠ لكن بوده محدود اولديغندن امريقا معدنلرى اللرندن چيقديغى كبى بتون فقروسفالته كرفتار اولديلر ، رجال وكبار سفاهت ايدەمز اولدى ، ديكر اهالى دخى صنعت وتجارتى ترك ايتش اولملريله جملەسى پريشان برحالده قالديلر ٠

وكذا اوتوزسنه اول قاليفورنيادە غايت زنكين التون معدنلرى ظهور ايتدى ٠ برادم بالطه الله كونده اپيجه التون چيقاره بلور ايدى ٠ مملكتده اتمكجى ، آشجى ، ترزى قالمدى هپ التون هوسنه دوشديلر ٠ لكن التونى نه ياپسونلر يمز ايچلمز مملكتده ايسه حقيقة ثروت اطلاق اولنور برشى بولنمز اولدى ٠ براتمك اله كچورمك ايچون برالتون ويرمك لازم كلورايدى ٠

ve gümüş ziyâde olur ise servetin tedennîsine sebeb olur. Ez-cümle vaktiyle İspanyalılar Amerika'yı keşf ettiler, birçok altun buldular, ve hattâ ahâlînin elinden ba'zân aldatarak ve ekseriyyâ cebren ve kahren aldılar gemiler dolusu altun götürdüler. Bu altunlar İspanya'nın sebeb-i tedennîsi oldu. Herkes hakîkî serveti bıraktı servetin menba'ı olan zirâ'at ve ticâreti terk eyledi. Altunu götüren ricâl u kibâr ve agniyâ serveti düşünmeyip sefâhate daldılar, memleketlerinde bulamadıkları şeyleri uzak mahalllerden altun kuvvetiyle celb ederler idi. Ahâlî dahi zahmet ve meşakkat ile servet tahsîlinden vazgeçerek agniyâya hidmet-kâr; dalkavuk olub sâyelerinde geçinmeyi düşünürler idi. Lâkin bu da mahdûd olduğundan Amerika ma'denleri ellerinden çıktığı gibi bütün fakr u sefâlete gitiftâr oldular, ricâl u kibâr sefâhat edemez oldu, dîger ahâlî dahi san'at ve ticâreti terk etmiş olmâlarıyla cümlesi perîşân bir hâlde kaldılar.

Ve kezâ otuz sene evvel Kaliforniya'da gayet zengin altun ma'denleri zuhûr etti. Bir adam balta ile kendi epeyce altun çıkarabilir idi. Memlekette ekmekçi, aşçı, terzi kalmadı hep altun hevesine düştüler. Lâkin altunu ne yapsınlar yenmez içilmez memlekette ise hakîkatte servet ıtlâk olunur bir şey bulunmaz oldu. Bir ekmek ele geçirmek için bir altun vermek lâzım gelir idi. [**10**]

ve gümüş fazla olursa servetin azalmasına sebep olur. Özellikle vaktiyle İspanyalılar Amerika'yı keşfettiler, birçok altın buldular ve hatta halkın elinden bazen aldatarak ve genellikle zorla aldılar gemiler dolusu altın götürdüler. Bu altınlar İspanya'nın gerileme sebebi oldu. Herkes hakiki serveti bıraktı servetin kaynağı olan tarım ve ticareti terketti. Altını götüren büyük adamlar ve zenginler serveti düşünmeyip zevk ve eğlenceye daldılar, memleketlerinde bulamadıkları şeyleri uzak yerlerden altın kuvvetiyle toplarlardı. İnsanlar da zahmet ve zorluk ile servet edinmeden vazgeçerek zenginlere hizmetkar, dalkavuk olup sayelerinde geçinmeyi düşünürlerdi. Lakin bu da sınırlı olduğundan Amerika madenleri ellerinden çıktığı gibi tamamen yoksulluğa düştüler, zenginler sefahat edemez oldu, diğer ahali de zanaat ve ticareti terk etmiş olmalarıyla hepsi perişan bir halde kaldılar.

Ve yine otuz sene evvel Kaliforniya'da gayet zengin altın madenleri ortaya çıktı. Bir adam balta ile kendi epeyce altın çıkarabilirdi. Memlekette ekmekçi, aşçı, terzi kalmadı hep altın hevesine düştüler. Lakin altını ne yapsınlar yenmez içilmez memlekette ise hakikatte servet denilecek bir şey bulunmaz oldu. Bir ekmek ele geçirmek için bir altın vermek lazım gelirdi. [**10**]

عموم ناسك ظن ايتديكى كبى التون وكوش ثروت حقيقيه اولديغندن التون وكوش تحصيلنه چالشمق وياالده كيلرى محافظ ايتمك لازم دكلدر . بونلر برالندن عبارتدر . برمملكته ممكن مرتبه التون جلبنه چالشمق وخارجه چيقارمامغه غيرت ايتمك فكرى خطادر ، بوندن فنا نتيجهلر تولد ايدر .

مثلا « فلان محصول خارجه چوق صاتيلور بوندن چوق استحصال ايدوب مجرد التون كتورهلم » ويا « التونمز كتمامك ايچون مملكتك مساعد اولديغى برمتاعى چيقارهلم » ديمك بوعلمه كوره مضرعد اولنور . مملكتك مزاجنه, اهاليك استعداديله باقوب اكا كوره محصولات طبيعيه ويا صناعيه وجوده كتورملى , مملكتك احتياجنه كافى مقدارينى صرف ايدوب ماعداسنى صاتملى , ومملكتده اولميان شيلر ايله مبادله ايتملىدر .

خلاصه التون وكوش ثروت اوليوب حقيقتده ثروت مأكولات ملبوسات ومساكندن عبارت اولمغله اصل همتمز بونلرك تحصيلى نيه متوقف ايسه اول اسبابى تداركه مصروف اوللىدر .

بالاده كوستردىكمز وجهله ثروتك منبعى فلاحت وصناعت وتجارته منحصر اولديغندن بو اوچ منبعه براز پشين اقچه صرف ايتمك لازمدر مثلا فلاحتده برترلا صاحبى الات زراعيه , وبراهل صنعت دها زياده يرايهجق برحاله وضع

‘Umûm nâsın zann ettiği gibi altun ve gümüş servet-i hakîkiyye olmadığından altun ve gümüş tahsîline çalışmak veyâ eldekileri muhâfaza etmek lâzım değildir. Bunlar bir âletten ‘ibârettir. Bir memlekette mümkin mertebe altun celbine çalışmak ve hârice çıkarmamağa gayret etmek fikri hatâ’dır, bundan fenâ’ netîceler tevellüd eder. Meselâ “Falan mahsûl hârice çok satılıyor bundan çok istihsâl edip mücerred altun getirelim” veyâ “Altunumuz gitmemek için memleketin müsâ‘id olmadığı bir metâ‘ı çıkaralım” demek bu ‘ilme göre muzırr ‘add olunur. Memleketin mizâcına, ahâlînin isti‘dâdına bakıp ona göre mahsûlât-ı tabî‘iyye veyâ sınâ‘iyye vücûda getirmeli, memleketin ihtiyâcına kâfî mikdârını sarf edib mâ-‘adâsını satmalı, ve memlekette olmayan şeyler ile mübâdele etmelidir.

Hulâsa altun ve gümüş servet olmayub hakîkatte servet me’kûlât, melbûsât ve mesâkinden ‘ibâret olmakla asıl himmetimiz bunların tahsîli neye mütevakkıf ise ol esbâbı tedârike masrûf olmalıdır.

Bâlâda gösterdiğimiz vechle servetin menba‘ı filâhat ve sınâ‘at ve ticârete münhasır olduğundan bu üç menba‘a biraz peşîn akçe sarf etmek lâzımdır meselâ filâhatde bir tarla sâhibi âlât-ı zirâ‘iyyeye, ve bir ehl-i san‘at daha ziyâde yarayacak bir hâle vaz‘ [11]

İnsanların genellikle zannettiği gibi altın ve gümüş gerçek servet olmadığından altın ve gümüş kazanmaya çalışmak veya eldekileri muhafaza etmek lazım değildir. Bunlar bir aletten ibarettir. Bir memlekette mümkün mertebe altın toplamaya çalışmak ve dışarıya çıkarmamaya gayret etmek fikirsel hatadır, bundan kötü sonuçlar doğar. Mesela “Falan ürün dışarıya çok satılıyor bundan çok üretip sadece altın getirelim” veya “Altınımız gitmemek için memleketin müsait olmadığı bir malı çıkaralım” demek bu bilime göre zararlı kabul edilir. Memleketin mizacına, halkın yeteneğine bakıp ona göre doğal ve işlenmiş ürünler vücuda getirmeli, memleketin ihtiyacına yetecek miktarını harcayıp kalanını satmalı ve memlekette olmayan şeyler ile mübadele etmelidir.

Özetle altın ve gümüş servet olmayıp hakikatte servet yiyecekler, giyecekler ve meskenlerden ibaret olmakla asıl çabamız bunların edinimi neye bağlı ise o araçları sağlamaya harcanmış olmalıdır.

Yukarıda gösterdiğimiz üzere servetin kaynağı tarım ve hayvancılık, sanayi ve ve ticarete münhasır olduğundan bu üç kaynağa biraz peşin para harcamak gerekir. Mesela tarım ve hayvancılıkta bir tarla sahibi tarım aletlerine ve bir zanaat ehli daha ziyade yarayacak bir hale koymak [11]

ایتمك ایچون خام اشیایه و برتاجر دخی مال صاتون المق ورواجی وقتنده صاتمق ایچون سرمایه یه محتاجدر. صکره اله کچن محصولدن پشیناً صرف اولنان مقدار تنزیل ایدلدیکنده هرنه قالور ایسه اصل ثروت دیدیکمز اودر .

واقعا هوا، صولر، کونشك ضیاسی وحرارتی کبی منفعتی عام اولان شیلر دخی ثروت طبیعیه دندر . صنعتده وتجارتده وزراعتده بونلرك حسن تأثیری وخدمتی واردر . نتهکیم امریقا دکز سایه سنده مصر وروسیه ایله رقابت ایده یور، روزکار اوفوریور، صوکوتوریور، دیدکاری کبی کندی محصولاتنی دکز سایه سنده استدیکی یرله نقل ایده یوروساحلدن بعید اولان مملکتلرنده منتظم تیمور یولاری اولدیغی کبی تیمور یولندن بعید اولان ترلالری ایچون دخی شوسه یولاری واردر . اشبو وسائط نقلیه واسطه سیله محصولاتنی دها اوجوز صورته استدیکی محللره نقل ایده بور .

لکن جناب حق بو ثروت طبیعیه یی غایت مبذول یراتمشدر، کیمسه اکا تملك دعواسنده بولنه مز، هرکس بالغا مابلغ استفاده ایدر . بونلرقابل مبادله اولدیغندن علم ثروت اصطلاحنجه ثروت عد اولنه مز، وبو علك دائره تدقیقاتندن خارج قالور .

فضائل عقلیه ایله حسن اخلاق ومعلوماتك ده تحصیل ثروتده کلی دخل وتأثیری واردر . یعنی انسانه فائده ویرن

etmek için hâm eşyâya, ve bir tâcir dahi mâl satın almak ve revâcı vaktinde satmak için sermâyeye muhtâctır. Sonra ele geçen mahsûlden peşînen sarf olunan mikdâr tenzîl edildikde her ne kalır ise asıl servet dediğimiz odur.

Vâkı'â havâ, sular, güneşin ziyâsı ve harâreti gibi menfa'ati 'âmm olan şeyler dahi servet-i tabî'iyyedendir. San'atde ve ticârette ve zirâ'atde bunların hüsn-i te'sîri ve hidmeti vardır. Nitekim Amerika deniz sâyesinde Mısır ve Rusya ile rekâbet ediyor "rüzgâr üfürür, su götürür" dedikleri gibi kendi mahsûlâtını deniz sâyesinde istediği yere nakl ediyor ve sâhilden ba'îd olan memleketlerinde muntazam demir yolları olduğu gibi demir yolundan ba'îd olan tarlaları için dahi şose yolları vardır. İşbu vesâit-i nakliyye vâsıtasıyla mahsûlâtını daha ucuz sûretde istediği mahallere nakl ediyor.

Lâkin Cenâb-ı Hakk bu servet-i tabî'iyyeyi gayet mebzûl yaratmıştır, kimse ona temellük da'vâsında bulunamaz, herkes bâligân-mâ-belag istifâde eder. Bunlar kabil-i mübâdele olmadığından 'ilm-i servet ıstılâhınca servet 'add olunmaz, ve bu 'ilmin dâire-i tedkîkâtından hâric kalır.

Fazâil-i 'akliyye ile hüsn-i ahlâk ve ma'lûmâtın da tahsîl-i servette küllî dahl ve te'sîri vardır. Ya'nî insâna fâide veren [12]

için hammaddeye ve bir tacir de mal satın almak ve kıymetli zamanda satmak için sermayeye muhtaçtır. Sonra ele geçen üründen peşinen harcanan miktar düşüldüğünde her ne kalır ise asıl zenginlik dediğimiz odur.

Esasen hava, sular, güneşin ışıkları ve ısısı gibi faydası genel olan şeyler bile doğal servettendir. Zanaatta ve ticarette ve tarımda bunların olumlu etkisi ve işlevi vardır. Nitekim Amerika deniz sayesinde Mısır ve Rusya ile rekabet ediyor "rüzgar üfürür, su götürür" dedikleri gibi kendi mallarını deniz sayesinde istediği yere naklediyor ve sahilden uzak olan memleketlerinde düzgün demiryolları olduğu gibi demiryolundan uzak olan tarlaları için de şose yolları vardır. İşbu nakliye araçları vasıtasıyla mallarını daha ucuz biçimde istediği yerlere naklediyor.

Lakin Cenâb-ı Hakk bu doğal zenginliği gayet bol yaratmıştır, kimse ona sahip olma davasında bulunamaz, herkes fazlasıyla yararlanır. Bunlar mübadele edilebilir olmadığından iktisat bilimince zenginlik sayılmaz ve bu bilimin araştırma dairesinin dışında kalır.

Akli üstünlükler ile güzel ahlak ve bilginin de zenginliğin edinimine büyük katkısı ve etkisi vardır. Yani insana fayda veren [12]

شیلر مادیاته مخصوص اولیوب معنویاتك دخی فائده‌سی کوریلور
وبلکه دیکرلرندن زیاده ثمره بخش ایدر . البته عالم بر -
کیمسه‌نك اجرا ایتدیکی صنعت دها اعلا وحکیمانه اولور .
وحسن اخلاق اصحابی هر کسك عندنده مقبول و مرغوب
اولوب صنعتنده دها زیاده قزانور . فقط بو کبی معنویات
علوم حکمیه و اخلاقیه‌نك وظیفه‌سی داخلنده اولوب علم
ثروت یالکز قابل مبادله اولان شیئك مادیاتندن بحث
ایتدیکی جهتله بوکبی معنویات علم ثروت اصطلاحنجه ثروتدن
معدود دکلدر .

فصل ثالث

منفعت ، قیمت ، بها

منفعت ، بعض اشیانك احتیاجزی دفع ایتمسی خاصه‌سیدر .
قیمت ، قابل مبادله اولان اشیاده بولنان برصفتدر .
بها ، اشیانك مسکوکات ایله تعیین اولنان قیمتیدر .
بعضا بونلرك جله‌سی برشیده اجتماع ایدر ، بعضا بری
بولنوب دیکری بولنمز مثلا برعیاده هم منفعت واردر ، صفوقدن
محافظه ایدر ، هم قیمت واردر ، چونکه قابل مبادله‌در ،
هم بها واردر ، چونکه مسکوکات ایله قیمتی تقدیر وتعیین اولنور .

şeyler maddiyyâta mahsûs olmayub ma'neviyyâtın dahi fâ'idesi görülür ve belki dîgerinden ziyâde semeri-i bahş ider. Elbette 'alîm bir kimsenin icrâ itdigi san'at daha a'lâ ve hükmiyâne olur. Ve hüsn-i ahlâk ashâbı herkesin 'indinde makbûl ve mergub olub san'atında daha ziyâde kazanır. Fakat bu gibi ma'neviyyât 'ulûm-ı hikemiyye ve ahlâkiyyenin vazîfesi dâhilinde olub 'ilm-i servet yalnız kabil-i mübâdele olan şeyin mâddiyyâtından bahs ettiği cihetle bu gibi ma'neviyyât 'ilm-i servet ıstılâhınca servetten ma'dûd değildir.

(Fasl-ı Sâlis)
(Menfa'at, Kıymet, Bahâ)

Menfa'at, ba'zı eşyânın ihtiyâcımızı def' etmesi husûsudur.

Kıymet, kabil-i mübâdele olan eşyâda bulunan bir sıfattır.

Bahâ, eşyânın meskûkât ile ta'yîn olunan kıymetidir.

Ba'zân bunların cümlesi bir şeyde ictimâ' eder, ba'zân biri bulunup dîgeri bulunmaz meselâ bir 'abâ da hem menfa'at vardır, soğuktan muhâfaza eder, hem kıymet vardır, çünkü kabil-i mübâdeledir, hem bahâ vardır, çünkü meskûkât ile kıymeti takdîr ve ta'yîn olunur. [13]

şeyler maddiyata özgü olmayıp maneviyatın bile faydası görülür. Ve belki diğerinden fazla ürün verir. Elbette bilgili bir kimsenin yaptığı zanaat daha iyi ve bilgince olur. Ve güzel ahlak sahibi kişiler herkesin gözünde beğenilir ve istenilir olup zanaatında daha fazla kazanır. Fakat bu gibi maneviyat felsefe ve ahlak bilimlerinin vazifesi dahilinde olup, iktisat yalnız mübadele edilebilir olan şeyin maddiyatından bahsettiği yönüyle bu gibi maneviyat iktisat terimince zenginlikten sayılmaz.

(Üçüncü Fasıl)
(Fayda, Değer, Fiyat)

Fayda, bazı eşyanın ihtiyacımızı karşılaması hususudur.

Değer, mübadele edilebilir olan eşyada bulunan bir sıfattır.

Fiyat, eşyanın para ile belirlenen değeridir.

Bazen bunların hepsi bir şeyde toplanır, bazen biri bulunup diğeri bulunmaz mesela bir abada hem fayda vardır, soğuktan korur, hem değer vardır, çünkü mübadele edilebilir, hem fiyat vardır, çünkü para ile değeri ölçülür ve belirlenir. [13]

منفعت قيمتسز اولور ، بعض شيلرده منفعت بولنورده قيمت بولنمز كونشك ضياسى كبى . فقط قيمت منفعتسز اولز . زيرا قيمت منفعت اوزرينه مبنيدر ، منفعتسز بر شئ مقابلنده كيمسه بر اچه ويرمز بناء عليه قيمت وبهاسى اولماز .

منفعتسز وقيمتسز اولان برشيئك برفائدەلى جهتى اكلاشيلور وبرارالق كرك احتياجات طبيعيه ويا غيرطبيعيه مزدن برينى دفع ايتمك خاصەسى اولديغى كورىلور ايسه اولوقت قيمت قزانور . مثلا توتون وقتيله امريقاده خدايى نابت اولوب قيمتى مفقود ايدى مؤخراً انى انسانلر استعماله باشلاديغى كبى قيمتلندى .

منفعت قيمتسز اولور ديمش ايدك چونكه قيمتك مبناعليهى يالكز منفعت دكلدر ، برشيده مجرد منفعت اولمسى قيمتلى اولمسنى اقتضا ايتز . بلكه تدارك كنده برمقدار صعوبت اوللىدر . مثلا بر ايرمق كنارنده صويك منفعتى اولديغى حالده هيچ قيمتى يوقدر . بعضا بونلر اسباب خارجيەدن طولايى قيمتلنور مثلا ايرماقدن اوزاق برمحلده صويى اقچه ايله الورز ، انك اجرت نقليەسيدر ، وقيشين هيچ قيمتى اولميان قار و بوزى ياز موسمنده صاتون الورز ، اوده انك اجرت تحفظيەسيدر . وكذا بركيمسه زندانده كونشك ضيا وحرارتندن محروم اولديغى جهتله برساعت مقدارى انلردن استفاده ايتمك انكچون پك قيمتلى اولور .

Menfa'at kıymetsiz olur, ba'zı şeylerde menfa'at bulunur da kıymet bulunmaz güneşin ziyâsı gibi. Fakat kıymet menfa'atsiz olmaz. Zîrâ kıymet menfa'at üzerine mebnîdir, menfa'atsiz bir şey mukâbilinde kimse bir akçe vermez binâ'en 'aleyh kıymet ve bahâsı olmaz.

Menfa'atsiz ve kıymetsiz olan birşeyin bir fâideli ciheti anlaşılır ve bir aralık gerek ihtiyâcât-ı tabî'iyye veyâ gayr-i tabî'iyyemizden birini def' itmek hassası olduğu görülür ise ol vakt kıymet kazanır. Meselâ tütün vaktiyle Amerika'da hüdâyî-nâbit olup kıymeti mefkud idi muahharen onu insânlar isti'mâle başladığı gibi kıymetlendi.

Menfa'at kıymetsiz olur dimiş idik. Çünkü kıymetin mebnî-i 'aleyhi yalnız menfa'at değildir, bir şeyde mücerred menfa'at olması kıymetli olmasını iktizâ etmez. Belki tedârikinde bir mikdâr su'ûbet olmalıdır. Meselâ bir ırmak kenarında suyun menfa'ati olduğu hâlde hîç kıymeti yoktur. Ba'zân bunlar esbâb-ı hâriciyyeden dolayı kıymetlenür. Meselâ ırmakdan uzak bir mahallde suyu akçe ile aluruz, onun ücret-i nakliyyesidir, ve kışın hîç kıymeti olmayan kar ve buzu yaz mevsiminde satun aluruz, o da onun ücret-i tahaffuziyyesidir. Ve kezâ bir kimse zindânda güneşin ziyâ ve harâretinden mahrûm olduğu cihetle bir sâ'at mikdârı onlardan istifâde etmek içün pek kıymetli olur. [**14**]

Fayda değersiz olur, bazı şeylerde fayda bulunur da değer bulunmaz güneşin ışıkları gibi. Fakat değer faydasız olmaz. Çünkü değer fayda üzerine kuruludur, faydasız bir şey karşılığında kimse bir para vermez bundan dolayı değeri ve fiyatı olmaz.

Faydasız ve değersiz olan bir şeyin bir faydalı yönü anlaşılır ve bir aralık gerek doğal ve doğal olmayan ihtiyaçlarımızdan birini gidermek özelliği olduğu görülür ise o zaman değer kazanır. Mesela tütün vaktiyle Amerika'da kendiliğinden yetişip değeri yoktu sonradan insanların onu kullamaya başlamasıyla değerlendi.

Fayda değersiz olur demiştik. Çünkü değerin dayanağı yalnız fayda değildir, bir şeyde sadece fayda olması kıymetli olmasını gerektirmez. Belki tedarikinde bir miktar zorluk olmalıdır. Mesela bir ırmak kenarında suyun faydası olduğu halde hiç değeri yoktur. Bazen bunlar dışsal sebeplerden dolayı değerlenir. Mesela ırmaktan uzak bir yerde suyu para ile alırız, onun taşıma ücretidir ve kışın hiç kıymeti olmayan kar ve buzu yaz mevsiminde satın alırız, o da onun saklama ücretidir. Ve yine bir kimse zindanda güneşin ışığı ve ısısından mahrum olması bakımından bir saat miktarı onlardan yararlanmak için pek kıymetli olur. [**14**]

الحاصل برشیده قیمت اولمق ایچون اولا انده منفعت اولملی ، ثانیا احراز و مبادله‌یی قابل اولملی ، ثالثا تحصیلنده بر درجه‌یه قدر صعوبت بولنملی تعبیر دیکرله ندرتی اولملیدر .

مجوهراتده اوقدر قیمت واردر بونك منفعتی ندردیو سوال ایدیلورایسه مجوهراتك منفعتی احتیاجات غیرضروریه مزی دفع ایتمکدر . انکله تفاخر ایدر وزینت عد ایلرز . مجوهراتك بلاوردن فرقی ندرتی اعتبار یله‌در . بوسببدن اسباب تجمل وتفاخردن عد اولنمشدر . تحفیات هپ بوقبیلدندر مثلا هندستانده بردرلو قوش ، وامریقاده عجیب الشکل برحیوان بولنور ، ودکزدن برنوع صدف چیقار ، بونلرك فائده ومنفعتی غیرضروری احتیاجلری یمزی دفع ایتمکدر .

انسانلر بعض کره غیرطبیعی اولان بواحتیاجلرینی طبیعی احتیاجلرینه ترجیح ایدرلر . مثلاقادینلر ذیقیمت مجوهرات ایله بردوکون اوینه کتمك ایچون هرحالده اوچ کون اچ قالمغه راضی اولور . اتمك ، صو نصل مقبولی ایسه بومز - ینات انك عندنده دها مقبولدر . اکا نائل اولمدیغی کبی راحتسز اولیور .

کذا براو یونجق نه ایشه یرار ؟ لکن نه چاره والده‌لر نصل زینته مائل اولوب اکا نائلیتنده اضطرابی مندفع اولورایسه او یونجاغه نائلیت دخی چوجقلر ایچون ممنونیتی موجب اولوب اندن محروم اولورسه مضطرب اولور .

El-hâsıl bir şeyde kıymet olmak içün evvelen onda menfa'at olmalı, sâniyen ihrâz ve mübâdeleyi kabil olmalı, sâlisen tahsîlinde bir dereceye kadar su'ûbet bulunmâlı ta'bîr-i dîger ile nedreti olmalıdır.

Mücevherâtda o kadar kıymet vardır bunun menfa'ati nedür deyu sual idilür ise mücevherâtın menfa'ati ihtiyâcât-ı gayr-i zarûriyyemizi def' itmektir. Onunla tefâhür ider ve zînet 'add eyleriz. Mücevherâtın billûrdan farkı nedreti i'tibâriyledir. Bu sebebden esbâb-ı tecemmül ve tefâhürden 'add olunmuştur. Tuhafiyyât hep bu kabildendir. Meselâ Hindistan'da bir türlü kuş, ve Amerikada 'acîbü'l-şekl bir hayvân bulunur, ve denizden bir nev' sedef çıkar, bunların fâide ve menfa'ati gayr-i zarûrî ihtiyâclarımızı def' itmektir.

İnsânlar ba'zı kere gayr-i tabî'î olan bu ihtiyâclarını tabî'î ihtiyâclarına tercîh ederler. Meselâ kadınlar zî-kıymet mücevherât ile bir düğün evine gitmek içün her hâlde üç gün aç kalmağa râzî olur. Ekmek, su nasıl makbûlü ise bu müzeyyenât onun 'indinde daha makbûldür. Ona nâil olmadığı gibi râhatsız oluyor.

Kezâ bir oyuncak ne işe yarar? Lâkin ne çâre vâlideler nasıl zînete mâil olup ona nâiliyyetinde ıztırâbı mündefi' olur ise oyuncağa nâiliyyet dahi çocuklar içün memnûniyyeti mûcib olup ondan mahrûm olursa muztarib olur. [**15**]

Kısacası bir şeyde değerin olması için ilk olarak onda fayda olmalı, ikinci olarak alınması ve mübadelesi mümkün olmalı, üçüncü olarak elde edilmesinde bir dereceye kadar zorluk bulunmalı diğer bir ifadeyle az bulunur olmalıdır.

Mücevherlerde o kadar değer vardır bunun faydası nedir diye sorulur ise mücevherlerin faydası zorunlu olmayan ihtiyaçlarımızı karşılamasıdır. Onunla övünür ve süs kabul ederiz. Mücevherlerin kristalden farkı az bulunması itibarıyladır. Bu sebepten süslenme ve övünme araçlarından sayılmıştır. Hediyelik eşyalar hep bu türdendir. Mesela Hindistan'da bir türlü kuş ve Amerika'da garip şekilli bir hayvan bulunur ve denizden bir tür sedef çıkar, bunların fayda ve yararı zorunlu olmayan ihtiyaçlarımızı karşılamasıdır.

İnsanlar bazı kere doğal olmayan bu ihtiyaçlarını doğal ihtiyaçlarına tercih ederler. Mesela kadınlar kıymetli mücevherler ile bir düğün evine gitmek için her halde üç gün aç kalmaya razı olur. Ekmek, su nasıl beğendiği ise bu süslü şeyler ona göre daha beğenilirdir. Ona erişemediği gibi rahatsız oluyor.

Keza bir oyuncak ne işe yarar? Lakin ne çare anneler nasıl süse düşkün olup ona ulaştığında sıkıntısı diner ise oyuncağa ulaşmak da çocuklar için hoşnutluğa sebep olup ondan yoksun olursa sıkıntılı olur. [**15**]

بوندن اكلاشيلور كه ثروتك برمقداری ضروری وديكر برمقداری غير ضروری احتياجلريمزی دفع ايدر ، ايكيسيده معقولدر . معمافيه انسان برصنفه سلوك ايده‌جكی وقت اكر ايكيسی مساوی اولورايسه ضروری اولان احتياجاتمزی دفع ايدن اشيا استحصالی جهتنه سلوك ايتسه دها خيرلی اولور . لكن بومقوله صنعت اربابی اوملكتده چوق اولوب درجهٔ مطلوبه‌ده منفعت حاصل اولمزسه غيرضروری اولان جهتی ترجيح ايتمكده بأس يوقدر .

بهانصل تحديد اولنور ؟

برشيئك بهاسنی تقدير ايتمك استنلدكده برطاقم شيلرحساب ايدلمليدر . ازجمله معمولات صناعيه‌دن برينك بهاسنی تقدير ايچون خام اشياسنك قيمتنی ، ايشليان اهل صنعتك كونده‌لكنی ، برمحلدن ديكر محله‌نقل ايدلمش ايسه اجرت‌نقليه‌سنی ، دكان كراسنی ، كمرك رسمنی ، انده استعمال اولنان سرمايه‌نك فائضنی ، ودها بوقبيلدن اولان شيلری جمع ايتمليدر . اول‌مالك بهاسی بونلرك مجموعندن عبارتدر .

لكن اكثريابوقاعدهٔ كليه تخالف ايدر اوده طالب ومطلوبك تزايد وتناقصيله‌در . بعضاطالب يعنی مشتری زياده ومتاع از اولور ، اولوقت بايع مالك قيمتنی ارتيرير . بعضادخی بونك عكسی اولور ، يعنی طالب ازايكن مطلوب چوق اولور سوريله جك مقداردن زياده ياپلمش بولنور . مثلا برمملكتده برسنه‌ده

Bundan anlaşılır ki servetin bir mikdârı zarûrî ve dîger bir mikdârı gayr-i zarûrî ihtiyâclarımızı def‘ ider, ikisi de ma‘kuldur. Ma’a-mâ-fîh insân bir sınıfa sülûk edeceği vakt eğer ikisi müsâvî olursa zarûrî olan ihtiyâcâtımızı def‘ eden eşyâ istihsâli cihetine sülûk etse daha hayırlı olur. Lâkin bu makule san‘at erbâbı o memlekette çok olub derece-i matlûbede menfa‘at hâsıl olmazsa gayr-i zarûrî olan ciheti tercîh etmekte beis yokdur.

Bahâ nasıl tahdîd olunur?

Bir şeyin bahâsını takdîr etmek istenildikte bir takım şeyler hesâb edilmelidir. Ez-cümle ma‘mûlât-ı sınâ‘iyyeden birinin bahâsını takdîr içün ham eşyâsının kıymetini, işleyen ehl-i san‘atın gündeliğini, bir mahallden dîger mahalle nakl edilmiş ise ücret-i nakliyyesini, dükkân kirâsını, gümrük resmini, onda isti‘mâl olunan sermâyenin fâidesini, ve daha bu kabilden olan şeyleri cem‘ etmelidir. Ol mâlın bahâsı bunların mecmû‘ndan ‘ibârettir.

Lâkin ekseriyyâ bu ka‘ide-i külliye tehallüf ider o da tâlib ve matlûbun tezâyüd ve tenâkusıyledir. Ba‘zân tâlib ya‘nî müşterî ziyâde ve metâ‘ az olur, ol vakit bâyi‘ mâlın kıymetini artırır. Ba‘zân dahi bunun ‘aksi olur, ya‘nî tâlib az iken matlûb çok olur sürülecek mikdârdan ziyâde yapılmış bulunur. Meselâ bir memleketde bir senede [**16**]

Bundan anlaşılır ki servetin bir miktarı zorunlu ve diğer bir miktarı zorunlu olmayan ihtiyaçlarımızı karşılar, ikisi de akla mantıklıdır. Bununla birlikte insan bir sınıfa gireceği vakit eğer ikisi eşit olursa zorunlu olan ihtiyaçlarımızı gideren eşya üretimi tarafına katılsa daha hayırlı olur. Lakin bu tür zanaat erbabı o memlekette çok olup istenilen derecede fayda ortaya çıkmazsa zorunlu olmayan tarafı tercih etmekte zarar yoktur.

Fiyat nasıl belirlenir?

Bir şeyin fiyatını belirlemek istenildiğinde birtakım şeyler hesap edilmelidir. Özellikle sanayi ürünlerinden birinin fiyatını belirlemek için ham eşyasının değerini, işleyen zanaatkarın gündeliğini, bir yerden diğer yere taşınmış ise nakliye ücretini, dükkan kirasını, gümrük resmini, onda kullanılan sermayenin faydasını ve daha bu türden olan şeyleri toplamalıdır. O malın fiyatı bunların toplamından ibarettir.

Lakin genellikle bu genel kural uygun olmaz o da talep ve arzın artması ve azalmasıyladır. Bazen talep yani müşteri fazla ve meta az olur, o vakit satıcı malın fiyatını artırır. Bazen de bunun tersi olur, yani talep az iken arz çok olur sürülecek miktardan fazla yapılmış bulunur. Mesela bir memlekette bir senede [**16**]

بشیوز چفت ایاق قابی لازم‌ایکن بیك چفت یاپلمش ایسه بشیوز چفتی صاتیلوب احتیاج دفع اولدقدن صکره باقیسی فضله قالور ، نه‌یاپسون ؟ ناچار نقصان قیمت ایله صاتمغه مجبور اولور .

لکن اکثریاطالب‌ایله مطلوب بینده برموازنهٔ طبیعیه واردر انکچون چوق تأثیری اولز . طالب وجوده کلدکچه مطلوب حصوله کلور ومطلوب طالب نسبتیله پاپیلور . نادراً برمملکتده محاربه ، قحط ، مصیبت طبیعیه و یاسیاسیهٔ ظهور ینه مبنی طالبك مقداری ازالور مطلوب زیاده اولور . مطلوب چوق اولسه بیله صنعت اربابی چوق اولوب صنعتلرینی ترك ایده‌مزل والهجق کیمسه‌لر ازاولدیغندن و یاالهمدقلرندن اهل صنعت مالرینی اوجوز قیمتات ایله ویرمکه مجبور اولور .

علم ثروت اوچ‌قسم‌ایله برخاتمه‌دن عبارتدر . قسم‌اول تحصیل ثروت ، قسم‌ثانی تقسیم ثروت ، قسم‌ثالث استهلاك ثروت بیانندهاولوب خاتمه نفوس اهالی‌یه دائردر .

beş yüz çift ayakkabı lâzım iken bin çift yapılmış ise beş yüz çifti satılub ihtiyâc def‘ olunduktan sonra bâkîsi fazla kalır, ne yapsın? Nâ-çâr noksân kıymeti ile satmağa mecbûr olur.

Lâkin ekseriyyâ tâlib ile matlûb beyninde bir muvâzene-i tabî‘iyye vardır onunçün çok te’sîri olmaz. Tâlib vücûda geldikçe matlûb husûle gelür ve matlûb tâlib nisbetiyle yapılır. Nâdiren bir memlekette muhârebe, kaht, musîbet-i tabî‘iyye veyâ siyâsiyye zuhûruna mebnî tâlibin mikdârı az olur matlûb ziyâde olur. Matlûb çok olmasa bile san‘at erbâbı çok olub san‘atlarını terk edemezler ve alacak kimseler az olduğundan veyâ alamadıklarından ehl-i san‘at mâllarını ucuz fiat ile vermeğe mecbûr olur.

‘İlm-i servet üç kısm ile bir hâtimeden ‘ibârettir. Kısm-ı evvel tahsîl-i servet, kısm-ı sânî taksîm-i servet, kısm-ı sâlis istihlâk-ı servet beyânında olub hâtime nüfûs-ı ahâlîye dâirdir. [**17**]

beş yüz çift ayakkabı lazım iken bin çift yapılmış ise beş yüz çifti satılıp ihtiyaç karşılandıktan sonra gerisi fazla kalır, ne yapsın? Çaresiz düşük fiyat ile satmaya mecbur olur.

Fakat genel olarak talep ile arz arasında doğal bir denge vardır onun için çok etkisi olmaz. Talep vücuda geldikçe arz ortaya çıkar ve arz, talebe göre yapılır. Nadiren bir memlekette savaş, kıtlık, siyasi ve doğal musibetlerin meydana gelmesine dayalı olarak talebin miktarı az olur, arz yüksek olur. Arz çok olmasa bile zanaat erbabı çok olup sanatlarını terk edemezler ve alacak kimseler az olduğundan veya alamadıklarından zanaatkarlar mallarını ucuz fiyat ile vermeye mecbur olur.

İktisat üç kısım ile bir sondan ibarettir. Birinci kısım zenginliğin edinimi, ikinci kısım zenginliğin bölüşümü, üçüncü kısım zenginliğin tüketimi beyanında olup, son, nüfusa dairdir. [**17**]

قسم اول

تحصیل ثروت بیانندر

باب اول

تحصیل و تحصیلك اقسامی

تحصیل، بزه نسبتله معدوم حکمنده اولان برشیٔ وجوده کتورمك، هیچ قیمتی اولیان شیلره قیمت ویرمك، وذاتاً قیمتی آزاولان شیلرك قیمتنی آرترمقدر ·

« بزه نسبتله » دیدك چونکه انسان تحصیل ایله برشی وجوده کتورمیور، وهیچ برشیٔ عدمدن وجوده کتورمکه مقتدر دکلدر · ذاتا انلر موجودایدی، فقط بزه نسبتله معدوم حکمنده اولدیغندن شکلنی تبدیل ایتکله وجوده کتورمش اولدی · مثلا براکنجی برکیله بغدای صرف ایدوب اون کیله الور، طقوز کیله سی اکا نسبتله معدوم حکمنده ایکن وجوده کلدی ·

هیچ قیمتی اولمیان برشیئه قیمت ویرمك طپراقدن طوغله وکرمیت، وچقماق طاشندن جام وپورسلن یاپه رق ودیکر صورتلرله کندی عملنی وصنعتنی اجرا ایدرك قیمتلندرمکدر که ذاتا طوپراق

(Kısm-ı Evvel)
(Tahsîl-i Servet Beyânındadır)
(Bâb-ı Evvel)
(Tahsîl ve Tahsîlin Aksâmı)

(Birinci Kısım)
(Zenginliğin Kazanılması Beyanındadır)
(Birinci Bölüm)
(Kazanç ve Kazancın Kısımları)

Tahsîl, bize nisbetle ma'dûm hükmünde olan bir şeyi vücûda getirmek, hîç kıymeti olmayan şeylere kıymet vermek, ve zaten kıymeti az olan şeylerin kıymetini artırmaktır.

"Bize nisbetle" dedik çünkü insân tahsîl ile bir şeyi vücûda getirmiyor, ve hîçbir şeyi 'ademden vücûda getirmeğe muktedir değildir. Zaten onlar mevcûd idi, fakat bize nisbetle ma'dûm hükmünde olduğundan şeklini tebdîl etmekle vücûda getirmiş oldu. Meselâ bir ekinci bir kile buğday sarf edib on kile alur, dokuz kilesi ona nisbetle ma'dûm hükmünde iken vücûda geldi.

Hîç kıymeti olmayan bir şeye kıymet vermek topraktan tuğla ve kiremit, ve çakmak taşından câm ve porselen yaparak ve dîger sûretlerle kendi 'amelini ve san'atını icrâ ederek kıymetlendirmektir ki zaten toprak [**18**]

Kazanç, bize göre yok hükmünde olan bir şeyi vücuda getirmek, hiç değeri olmayan şeylere değer vermek ve zaten değeri az olan şeylerin değerini artırmaktır.

"Bize nisbetle" dedik çünkü insan kazanç ile bir şeyi vücuda getirmiyor ve hiçbir şeyi yoktan var etmeye muktedir değildir. Zaten onlar mevcuttu, fakat bize göre yok hükmünde olduğundan şeklini değiştirmekle var etmiş oldu. Mesela bir ekinci bir kile buğday harcayıp on kile alır, dokuz kilesi ona oranla yok hükmünde iken vücuda geldi.

Hiç değeri olmayan bir şeye değer vermek topraktan tuğla ve kiremit ve çakmak taşından cam ve porselen yaparak ve diğer biçimlerle kendi işini ve zanaatını icra ederek değerlendirmektir ki zaten toprak [**18**]

وچقماق طاشنك اصلا قيمتى يوق ايكن اهل صنعت اكا قيمت ويرمشدر .

وكذا ذاتا قيمتى ازاولان شيلرك قيمتنى آرترمق برمرانغوزك اغاجى الوب صندالیه یاپمسی یاخود برچوله نك یوكى الوب ايپلك یاپمسی كبی شيلردركه ذاتا اغاجك و یوكك قيمتى وار ايسه ده عمل وصنعت علاوه سيله قيمتى ارتمشدر .

اهل تجارت دخی معمولات طبيعيه يى مبذول اولان زمان ومكاندن الوب ديكر برزمان ويامكانده صاتمقله قيمتى ازاولان مالك قيمتنى ارترر . مثلا اون غروشه الديغى برمتاعى اون ايكى غروشه صتار ، ايكى غروش قيمتى ارتمش اولور .

بوندن اكلاشيلور كه اهل زراعت معدوم حكمنده ايكن وجوده كتوره رك ، واهل صناعت شكلنى دكشديره رك ، واهل تجارت زمان ومكانى تبديل ايدرك تحصيل ايديورلر .

بعض علم ثروت اربابى تجارك تحصيلنى انكار ايتديلر . واقعا اهل فلاحت معدوم حكمنده اولان برشيئ وجوده كتوره يور اوهل صناعت شكلنى تبديل ايده يور فقط اهل تجارت برشى یاپمديغندن تحصيل ثروته دخلى يوقدر انك ايشى یالكز زمان ومكانى تبديل ايتمكدر ديورلر . فقط جمهور علمانك رأيته كوره تجار اشيانك قيمتنى ارتديغندن انلرده ديكرلرى كبى اصحاب تحصيلدندر .

بر كيمسه بوتحصيلات ثلثه دن يعنى فلاحت وصناعت ، وتجارتدن قنغيسنى مسلك اتخاذ ايدرسه ايتسون كندى مسلكنى

ve çakmak taşının aslâ kıymeti yok iken ehl-i san'at ona kıymet vermiştir.

Ve kezâ zaten kıymeti az olan şeylerin kıymetini artırmak bir marangozun ağacı alıb sandalye yapması yâhûd bir çulhanın yünü alıb iplik yapması gibi şeylerdir ki zaten ağacın ve yünün kıymeti var ise de 'amel ve san'at 'ilâvesiyle kıymeti artmıştır.

Ehl-i ticâret dahi ma'mûlât-ı tabî'iyyeyi mebzûl olan zamân ve mekândan alıb dîger bir zamân veyâ mekânda satarak kıymeti az olan mâlın kıymetini artırır. Meselâ on guruşa aldığı bir metâ'ı on iki guruşa satar, iki guruş kıymeti artmış olur.

Bundan anlaşılır ki ehl-i zirâ'at ma'dûm hükmünde iken vücûda getirerek, ve ehl-i san'at şeklini değiştirerek, ve ehl-i ticâret zamân ve mekânını tebdîl ederek tahsîl ediyorlar.

Ba'zı 'ilm-i servet erbâbı ticâret tahsîlini inkâr ettiler. Vâkı'â ehl-i filâhat ma'dûm hükmünde olan bir şeyi vücûda getiriyor ve ehl-i sınâ'at şeklini tebdîl ediyor fakat ehl-i ticâret bir şey yapmadığından tahsîl-i servette dahli yoktur onun işi yalnız zamân ve mekânını tebdîl etmektir diyorlar. Fakat cumhûr-ı 'ulemânın re'yine göre ticâret eşyânın kıymetini artırdığından onlar da dîgerleri gibi ashâb-ı tahsîldendir.

Bir kimse bu tahsîlât-ı sâliseden ya'nî filâhat ve sınâ'at, ve ticâretten hangisini meslek ittihâz ederse etsün kendi mesleğini [19]

ve çakmak taşının asla değeri yok iken zanaat ehli ona değer kazandırmıştır.

Ve yine zaten değeri az olan şeylerin değerini artırmak bir marangozun ağacı alıp sandalye yapması veya bir çulhanın yünü alıp iplik yapması gibi şeylerdir ki zaten ağacın ve yünün değeri var ise de emek ve zanaat ilavesiyle değeri artmıştır.

Ticaret yapanlar dahi doğal ürünleri bol olan zaman ve mekandan alıp diğer bir zaman veya mekanda satarak değeri az olan malın değerini artırır. Mesela on kuruşa aldığı bir malı on iki kuruşa satar, iki kuruş değeri artmış olur.

Bundan anlaşılır ki çiftçiler yok hükmünde iken vücuda getirerek ve zanaatkarlar şeklini değiştirerek ve tüccarlar zaman ve mekanını değiştirerek kazanıyorlar.

Bazı iktisat bilginleri ticaretin kazancını inkar ettiler. Gerçi tarım ve hayvancılıkla uğraşanlar yok hükmünde olan bir şeyi vücuda getiriyor ve zanaatkarlar şeklini değiştiriyor fakat tüccarlar bir şey yapmadığından zenginliğin kazanımında etkisi yoktur onun işi yalnız zaman ve mekanını değiştirmektir diyorlar. Fakat bilginlerin çoğunun görüşüne göre ticaret eşyanın kıymetini artırdığından onlar da diğerleri gibi kazanç sahiplerindendir.

Bir kimse bu üç kazanç yolundan yani tarım ve hayvancılık, zanaat ve ticaretten hangisini meslek kabul ederse etsin kendi mesleğini [19]

نقدر ايو بيلورايسه تحصيلى اونسبتده اولور · مثلافن زراعتده معلوماتلى اهاليتلى اولان برادمله اولميان بينده كلى فرق واردر براكينجى زراعت وقتنى ومملكتك احوالنى بيلور اراضيسنى وتخمنى ايوانتخاب ايدر وفن زراعتده مهارتى اولورايسه بر كيله يرينه يكرمى اوتوز كيله الور ، لكن بونلرى بيلمديكى جهتله برقصور ايدرسه تحصيل ايتمدكدن بشقه صرف ايتديكى امكنى و تخمنى يله اتلاف ايتمش اولور · وكذا براهل صنعت خام اشيا انتخابنى وصورت مناسبه ده استعمالنى وخلقك اطوارومشوارينى بيلورده ديكر ارباب صنعت دهااوجوز فيئات ايله حصوله كتوره جكنى نظرا اعتباره آلور ايسه تحصيل ايدر · مثلا برحكاك برمرمر پارچه سنده برطاقم هنرلراجرا ايدرك ايكيوز آلتونه صتار · و بررسام برقاچ غرشلق بويا صرف ايدرك برررسم بيار اون بيك غروشه صتار · فقط براهل صنعت صنعتنى ايو بيلمز ، و بشقه كيمسه لرك رقابتنى دوشنمزايسه تحصيله مقابل خام اشيايى بيله اتلاف ايدر · وكذا تجار تجارتنى بيلمز وانتخاب ايده جكى مالك انتخابنده اصابت ايده مز ومالى نوقت الوب نره ده صاته جغنى تفريق وادراك ايتزسه الديغى اشيانك قيمتى تزايد ايتمدكدن بشقه تناقص ايدر · مثلا هواسنى واهالينك احتياجنى بيليه رك مصره كورك ، و ياسودانه صوبه كتورر ايسه اتلاف ايتمش اولور ·

والحاصل بر كيمسه هانكى مسلكه سلوك ايدرسه ايتسون تحصيل ايتك ايچون اسبابنى اوكرنملىدر · وبر حكومت

ne kadar eyu bilir ise tahsîli o nisbetle olur. Meselâ fenn-i zirâ'atde ma'lûmâtlı ehliyyetli olan bir adamla olmayan beyninde küllî fark vardır bir ekinci zirâ'at vaktini ve memleketin ahvâlini bilir arâzîsini ve tohumunu iyi intihâb eder fenn-i zirâ'atde mahâreti olur ise bir kile yerine yigirmi otuz kile alur, lâkin bunları bilmediği cihetle bir kusûr iderse tahsîl etmedikten başka sarf ettiği emeğini ve tohumunu bile itlâf etmiş olur. Ve kezâ bir ehl-i san'at hâm eşyâ intihâbını ve sûret-i münâsibede isti'mâlini ve halkın etvâr ve mişvârını bilür de dîger erbâb-ı san'at daha ucuz fiat ile husûle getüreceğini nazar-ı i'tibâra alır ise tahsîl eder. Meselâ bir hakkâk bir mermer pâr-çasında birtakım hünerler icrâ iderek iki yüz altuna satar. Ve bir ressâm birkaç guruşluk boya sarf ederek bir resm yapar on bin guruşa satar. Fakat bir ehl-i san'at san'atını iyi bilmez, ve başka kimselerin rekâbetini düşünmez ise tahsîle mukâbil hâm eşyâyı bile itlâf eder. Ve kezâ tüccâr ticâretini bilmez ve intihâb edeceği mâlın intihâbında isâbet edemez ve mâlı ne vakit alıp nerede satacağını tefrîk ve idrâk etmezse aldığı eşyânın kıymeti tezâyüd etmedikten başka tenâkus eder. Meselâ havâsını ve ahâlînin ihtiyâcını bilmeyerek Mısır'a kürk, veyâ Sudan'a soba götürür ise itlâf etmiş olur.

Ve'l-hâsıl bir kimse hangi mesleğe sülûk iderse itsün tahsîl etmek içün esbâbını öğrenmelidir. Ve bir hükûmet [**20**]

ne kadar iyi bilir ise kazancı o oranda olur. Mesela tarım tekniğinde bilgili ehliyetli olan bir adamla olmayan arasında büyük fark vardır bir ekinci tarım zamanını ve memleketin durumunu bilir arazisini ve tohumunu iyi seçer tarım tekniğinde ustalığı olur ise bir kile yerine yirmi otuz kile alır, fakat bunları bilmediği yönüyle bir hata yaparsa kazanmadığından başka sarf ettiği emeğini ve tohumunu bile ziyan etmiş olur. Ve keza bir zanaatkar ham eşya seçimini ve uygun biçimde kullanımını ve halkın tavır ve davranışını bilir de diğer zanaatkarların daha ucuz fiyat ile meydana getireceğini göz önüne alır ise kazanır. Mesela bir hakkâk bir mermer parçasında birtakım hünerler göstererek iki yüz altına satar. Ve bir ressam birkaç kuruşluk boya kullanarak bir resim yapar on bin kuruşa satar. Fakat bir zanaat ehli sanatını iyi bilmez ve başka kimselerin rekabetini düşünmez ise kazancına karşılık hammaddeyi bile ziyan eder. Ve keza tüccar ticaretini bilmez ve seçeceği malda isabet edemez ve malı ne vakit alıp nerede satacağını ayırt edip kavramazsa aldığı eşyanın değeri artmadığından başka azalır. Mesela havasını ve halkın ihtiyacını bilmeyerek Mısır'a kürk, veya Sudan'a soba götürür ise zarar etmiş olur.

Özetle bir kimse hangi mesleğe girerse girsin kazanç sağlamak için gereklerini öğrenmelidir. Ve bir hükümet [**20**]

ثروت عموميه‌نك ترقيسنى ايستر ايسه اهالى بينده معارفى نشر وتعميم ايتملى ، واهل زراعته زراعتنى ، اهل صناعته صنعتنى اهل تجارته اصول تجارتنى تعليم ايده‌جك اسباب ولاتى تهيئه واعداد ايتمليدر .

براهل صنعت تشبثات صناعيه‌سنده اتلاف ايتيوب تحصيل ايتمك ايچون قواعد آتيه‌يه رعايت ايتمك لازمدر .

اولا خام اشيايى تمام ايشه يراريله‌جق جنسندن انتخاب ايتمليدر ، خام اشيا مطلوبه موافق اولمزسه انك اوزرنده اعمال ايچون صرف ايده‌جكى امك‌هبايه كيدر اتلاف ايتمش اولور . ثانيا اول صنعتى ايو اجرا ايتمسنى بيلمليدر ، صنعتنى بيلمديكى صورتده خام اشيا صورت مطلوبه‌ده اولسه بيله تلف اولور برايشه يرامز . ثالثا اجرا ايتديكى صنعت ايله وجوده كتوردىكى متاع مستهلكلرك مزاجنه موافق اولمليدر ، اكر انلرك مزاجنه موافق اولمزسه كيمسه رغبت ايتمز . رابعاً وجوده كتوردىكى محصولك مصارفى ديكر ارباب صنايع ايله رقابت ايده‌جك درجه‌ده اولمليدر اكر انلر ايله رقابت ايده‌بيله‌جك درجه‌ده اولمز ، وسائرلرى اندن دها اهون فيئات ايله حصوله كتورر ايسه ضرريله صاتمغه مجبور اولور . خامساً وجوده كتوردىكى محصول احتياجدن يعنى سوريله‌جك مقداردن زياده اولملى اكر زياده اولورسه فضله‌سنى اوجوز صاتمغه مجبور اولوب اولكيلردن قزانديغى بونك ضررينه تقابل ايدر برشى قزانمامش

servet-i ʿumûmiyyenin terakkisini ister ise ahâlî beyninde maʿârifi neşr ve taʿmîm etmeli, ve ehl-i zirâʿate zirâʿatini, ehl-i sanʿata sanʿatını ehl-i ticârete usûl-i ticâretini taʿlîm edecek esbâb ve âlâtı tehiyye ve iʿdâd eylemelidir.

Bir ehl-i sanʿat teşebbüsât-ı sınâʿiyyesinde itlâf etmeyub tahsîl eylemek içün kavâʿid-i âtiyeye riʿâyet etmek lâzımdır.

Evvelen hâm eşyâyı tamâm işe yarayacak cinsinden intihâb etmelidir, hâm eşyâ matlûba muvâfik olmazsa onun üzerinde iʿmâl içün sarf ideceği emek hebâya gider itlâf etmiş olur. Sâniyen ol sanʿatı iyi icrâ etmesini bilmelidir, sanʿatını bilmediği sûrette hâm eşyâ sûret-i matlûbede olsa bile telef olur bir işe yaramaz. Sâlisen icrâ ettiği sanʿat ile vücûda getirdiği metâʿı müstehliklerin mizâcına muvâfik olmalıdır, eğer onların mizâcına muvâfik olmazsa kimse rağbet etmez. Râbiʿan vücûda getirdiği mahsûlün masârifi dîger erbâb-ı sanâyiʿ ile rekâbet edecek derecede olmalıdır eğer onlar ile rekâbet edebilecek derecede olmaz, ve sâirleri ondan daha ehven fîat ile husûle getirir ise zararıyla satmağa mecbûr olur. Hâmisen vücûda getirdiği mahsûl ihtiyâcdan yaʿnî sürülecek mikdârdan ziyâde olmamalı eğer ziyâde olursa fazlasını ucuz satmağa mecbûr olub evvelkilerden kazandığı bunun zararına tekabül ider bir şey kazanmamış [**21**]

genel zenginliğin artmasını ister ise halk arasında eğitim öğretimi yaygınlaştırmalı ve çiftçiye tarımın, zanaatkarlara zanaatını tüccarlara ticaret usulünü öğretecek vasıta ve araç gereçlerini hazırlamalıdır.

Bir zanaatkarın sınai girişimlerinde zarar etmeyip kazanç sağlaması için aşağıdaki kurallara riayet etmesi gerekir.

İlk olarak hammaddeyi tamamen işe yarayacak cinsinden seçmelidir, hammadde talebe uygun olmazsa onun üzerinde üretim için harcayacağı emek boşa gider zarar etmiş olur. İkinci olarak, o zanaatı iyi yapmasını bilmelidir, zanaatını bilmediği surette hammadde istenilen biçimde olsa bile telef olur bir işe yaramaz. Üçüncü olarak, yaptığı zanaat ile vücuda getirdiği meta tüketicilerin mizacına uygun olmalıdır, eğer onların mizacına uygun olmazsa kimse rağbet etmez. Dördüncü olarak, vücuda getirdiği ürünün maliyeti diğer sanayiciler ile rekabet edecek derecede olmalıdır eğer onlar ile rekabet edebilecek derecede olmaz ve diğerleri ondan daha iyi fiyat ile meydana getirir ise zararıyla satmaya mecbur olur. Beşinci olarak, vücuda getirdiği ürün ihtiyaçtan yani sürülecek miktardan fazla olmamalı eğer fazla olursa fazlasını ucuz satmaya mecbur olup öncekilerden kazandığı bunun zararına karşılık gelir bir şey kazanmamış [**21**]

اولور بلكه‌ده ضرری زیاده کاور • سادساً اومتاع خلقك
آنی المغه مقتدر اوله‌جغی برمتاع اوللیدر •

اشته بر کیمسه برصنعته سلوك ایتدکده بوالتی جهتی نظر
اعتباره الوب انلره رعایت ایتلیدر , اکر بونلردن بری نقصان
اولورسه احتمالکه کلیا تلف اولور ویاصنعتی اجرا ایده‌مز •
والحاصل بوعلمك قواعدینه رعایت ایتلیدر چونکه بوعلم نیجه
بیك کیمسه‌لرك شوقدرسنه‌لك تجربه‌لری ثمره‌سیدر برادمك عمری بوکا
کفایت ایتمز انکیچون «العاقل من اعتبر بغیره » دیرلر •

هله بزم ایچون رقابت فکری ان اول ملاحظه ایدیله‌جك
برشیدر چونکه اوروپالولر برطاقم اسبابدن ناشی صنعتده
اوقدر ترقی ایتمشلرکه انلر ایله رقابت عادتا امکانسز برحاله
کلمشدر • اولا انلر هر نصلسه وقتیله سرمایه تدارك ایتمشلر
ایشلرینی بیوك مقیاس اوزره طوتارلر , ودائما بیوك مقیاس
اوزره طوتیلان ایشده بیوك کار اولور • البته بیك غروش
سرمایه ایله دکانی اچان برچوجه‌نك تحصیلی ایکی یوز بیك غروش
سرمایه ایله اجرای معامله ایدن برتاجرك تحصیلنه نسبتله هیچ
حکمنده قالور • وبیوك مقیاس صاحبی نقدر از تجارت ایتسه
قناعت ایدر • ثانیا صنعتلرینه دائر اولان علملرده زیاده‌سیله
ترقی ایتمشلردر • ثالثا بخار ایله اداره اولنان الات وماکنه
استعمال ایدرلرکه بونك فائده‌سی بحث مخصوصنده کله‌جکدر
رابعا هر مملکتده مخصوص مأمورلری واردر انلرك وظیفه‌سی

olur belki de zararı ziyâde kalır. Sâdisen o metâ‘ halkın onu almağa mukadder olacağı bir metâ‘ olmalıdır.

İşte bir kimse bir san‘ata sülûk ettikde bu altı ciheti nazar-ı i‘tibâra alıp onlara ri‘âyet etmelidir, eğer bunlardan biri noksân olursa ihtimâl ki küllîyen telef olur veyâ san‘atını icrâ edemez. Ve’l-hâsıl bu ‘ilmin kavâ‘idine ri‘âyet etmelidir çünkü bu ‘ilm nice bin kimselerin şu kadar senelik tecrübeleri semeresidir bir adamın ‘ömrü buna kifâyet etmez onunçün “El-‘âkil men i‘tebera bi-gayrihi” derler.

Hele bizim içün rekâbet fikri en evvel mülâhaza edilecek bir şeydir çünkü Avrupalılar bir takım esbâbdan nâşî san‘atde o kadar terakki etmişler ki onlar ile rekâbet ‘âdetâ imkânsız bir hâle gelmiştir. Evvelen onlar her nasılsa vaktiyle sermâye tedârik etmişler işlerini büyük mikyâs üzere tutarlar, ve dâimâ büyük mikyâs üzere tutulan işde büyük kâr olur. Elbette bin guruş sermâye ile dükkânını açan bir çulhanın tahsîli iki yüz bin guruş sermâye ile icrâ-yi mu‘âmele eden bir tâcirin tahsîline nisbetle hîç hükmünde kalır. Ve büyük mikyâs sâhibi ne kadar az ticâret etse kanâ‘at eder. Sâniyen san‘atlarına dâir olan ‘ilmlerde ziyâdesiyle terakki etmişlerdir. Sâlisen buhâr ile idâre olunan âlât ve makine isti‘mâl ederler ki bunun fâidesi bahs-i mahsûsunda gelecekdir. Râbi‘an her memlekette mahsûs me’mûrları vardır onların vazîfesi [22]

olur belki de zararı fazla olur. Altıncı olarak, o meta halkın onu almaya gücü yeteceği bir meta olmalıdır.

İşte bir kimse bir zanaata girdiğinde bu altı noktayı göz önünde bulundurup onlara riayet etmelidir, eğer bunlardan biri noksan olursa ihtimal ki tamamen telef olur veya sanatını icra edemez. Kısacası bu bilimin kurallarına uymalıdır çünkü bu bilim nice bin kimselerin şu kadar senelik tecrübelerinin ürünüdür bir adamın ömrü buna yetmez onun için “El-‘âkıl men i‘tebera bi-gayrihi”[2] derler.

Hele bizim için rekabet fikri en önce düşünülecek bir şeydir çünkü Avrupalılar bir takım sebeplerden kaynaklı zanaatte o kadar ilerlemişler ki onlar ile rekabet adeta imkansız bir hale gelmiştir. İlk olarak onlar her nasılsa vaktiyle sermaye sağlamışlar işlerini büyük ölçek üzere tutarlar, ve daima büyük ölçek üzere tutulan işte büyük kâr olur. Elbette bin kuruş sermaye ile dükkanını açan bir çulhanın kazancı iki yüz bin kuruş sermaye ile işlem yapan bir tacirin kazancına oranla hiç hükmünde kalır. Ve büyük miktar sahibi ne kadar az ticaret etse kanaat eder. İkinci olarak zanaatlerine ilişkin bilimlerde fazlasıyla ilerlemişlerdir. Üçüncü olarak buhar ile idare olunan aletler ve makine kullanırlar ki bunun yararı kendi konusunda işlenecektir. Dördüncü olarak her memlekette özel memurları vardır onların görevi [22]

2 “Akıllı kişi başkasına değer verir.” (h.n.)

بولندیغی محل اهالیسنك اطوار ومشوارلرینی وموسور یله جك متاعك انواعنی وتجارته متعلق مهم وقایعی منسوب اولدیغی دولتك تجارت نظارتنه راپورلر ایله بیلدیررلر. تجارت نظارتی اربابنه تبلیغ ایدر انلرده اول مملکتده فلانی مال نه شکلده صاتیله جق ایسه اکا کوره معامله ایدرلر .

بوعلمك مسائلندن غافل اولانلر حقیقت حالی بیلمزلر « ارباب صنعتك قدری بیلنمیور ' فلان کیمسه اعلا برتفنك یاپدی اما الان صنعتان اولدی » دیه رك طعن ایدرلر . لکن حقیقت حاله واقف اولنلر برچیچك ایله یاز کلیه جکنی بیلورلر. یالکز برتفنك یاپمق ایله اولمز ' هم تفنك یاپملی وهمده دیکرلرینه رقابت ایده جك برحالده بولنملیدر . بومعترضلر شو وجهله « غنمت شیئا وفاتت منك اشیاء » دیه رك مقابله ایدیلور .

« المحصول لایبدل الا بالمحصول » قاعده سنه بناء محصول المق استیان کیمسه چاره سز کندیده برمحصول وجوده کتوره لیدر . عوام ناس حوایجنی اچه ایله تدارك ایتدیکنه نظر ایدرك محصولی اقچه ایله الیورز ظن ایدرلر ' حالبوکه اقچه بشقه برشی اولیوب وقتیله کندینك ویرمش اولدیغی برمحصولك علامتیدر ' ذاتا اقچه یی محصول ایله الده ایتمش ایدی شمدی انکله دیکر برمحصول الیور ' ارادن واسطه اولان اقچه قالقدیغی کبی محصولی محصول ایله المش اولور « محصول محصول ایله صاتون النور » قاعده سی ثابت اولور .

bulunduğu mahall ahâlîsinin etvâr ve mişvârlarını, ve sürülecek metâ'ın envâ'nı, ve ticârete müte'allik mühimm vakayi'i mensûb olduğu devletin ticâret nezâretine raporlar ile bildirirler. Ticâret nezâreti erbâbına teblîg eder onlar da ol memlekette hangi mâl ne şekilde satılacak ise ona göre mu'âmele ederler.

Bu 'ilmin mesâilinden gâfil olanlar hakikat-ı hâli bilmezler "erbâb-ı san'atın kadri bilinmiyor; falan kimse a'lâ bir tüfenk yapdı ama alan satan olmadı" diyerek ta'n ederler. Lâkin hakîkat hâle vâkıf olanlar bir çiçek ile yaz gelmeyeceğini bilirler. Yalnız bir tüfenk yapmak ile olmaz, hem tüfenk yapmalı hem de dîgerlerine rekâbet edecek bir hâlde bulunmalıdır. Bu mu'terizler şu vechle (...) diyerek mukâbele ederler.

"El-mahsûl la-yübeddil illâ bi'l-mahsûl" ka'idesine binâ'en mahsûl almak isteyen kimse çâresiz kendi de bir mahsûl vücûda getirmelidir. 'Avâm-ı nâs havâyicini akçe ile tedârik ettiğine nazar ederek mahsûlu akçe ile alıyoruz zann iderler, hâlbuki akçe başka bir şey olmayub vaktiyle kendinin vermiş olduğu bir mahsûlün 'alâmetidir zaten akçeyi mahsûl ile elde etmiş idi şimdi onunla dîger bir mahsûl alıyor, aradan vâsıta olan akçe kalktığı gibi mahsûlü mahsûl ile almış olur "Mahsûl mahsûl ile satun alınır" ka'idesi sâbit olur. [23]

bulunduğu yer halkının tavır ve davranışlarını, ve sürülecek malın türlerini, ve ticarete ilişkin önemli olayları bağlı olduğu devletin ticaret bakanlığına raporlar ile bildirirler. Ticaret bakanlığı ilgililere bildirir onlar da o memlekette hangi mal ne şekilde satılacak ise ona göre işlem yaparlar.

Bu bilimin konularından habersiz olanlar hakikat hâli bilmezler "Zanaatkarların kıymeti bilinmiyor; falan kimse pek iyi bir tüfek yaptı ama alan satan olmadı" diyerek suçlamada bulunurlar. Lakin işin aslına vakıf olanlar bir çiçek ile yaz gelmeyeceğini bilirler. Yalnız bir tüfek yapmak ile olmaz, hem tüfek yapmalı hem de diğerlerine rekabet edecek bir halde bulunmalıdır. Bu karşı çıkanlar şu yönden (...)[3] diyerek karşılık verirler.

"El-mahsûl la-yübeddil illâ bi'l-mahsûl"[4] kuralına dayanarak ürün almak isteyen kimse çaresiz kendi de bir ürün ortaya koymalıdır. Halk ihtiyaçlarını para ile sağladığına bakarak ürünü para ile alıyoruz zannederler, halbuki para başka bir şey olmayıp vaktiyle kendinin vermiş olduğu bir ürünün belgesidir zaten parayı ürün ile elde etmişti şimdi onunla diğer bir ürünü alıyor, aradan araç olan para kalktığı gibi ürünü ürün ile almış olur "Ürün ürün ile satın alınır" kuralı sabit olur. [23]

3 Okunamayan yer.

4 "Ürün, ürün ile değiştirilir." (h.n)

بعض علما بو قاعدهنك كليتنه اعتراض ايدرك بعض احواله محصول محصول ايله النمز ، بلكه محصول امك ايله النور ديرلر . لكن بو اعتراض موجه دكلدر ، چونكه محصوله مقابل ويريلان شي امك دكلدر ، بلكه امكك نتيجهسيدر . امك سعي وعملدن وقواى جسمانيه وروحانيه يى استعمالدن عبارت اولمغله بر كيمسه قواسنى نقدر استعمال ايدرسه ايتسون بر نتيجه حاصل ايتمدكجه كيمسه اكا برشي ويرمز . مثلا بر ديوارجى اخشامه قدر چاليشور يومیه سنى الور ، صورتا امك ويرمش ايسهده حقيقتده ديوار محصولى ويريور ومحصولنك علامتنى اليور .

دولت مأمورلرى ، معلملر ، اووقاتلر ، حاكملر برمحصول مادى ويرمزلر . مع مافيه انلرده الدقلرى محصول مقابلنده بر محصول معنوى ويررلر . مثلا اطبانك محصولى خستهنك وجودنده صحت واعتدال حصولنه سبب اولمقدر بومحصول ميدانده كورلميوب برمحصول معنويدر . كذلك معلملرداء جهله دوا ايدرك جهلى ازاله يه ، وحاكملر احقاق حقه وتوزيع عدالته واووقاتلرموكلنك حقنى محافظه يه چالشورلر . بو كبي ذوات محصولات معنويه ويروب محتاج اولدقلرى محصولات ماديه يى الورلر .

خلاصه « ليس للانسان الاماسعى » قاعدهء جليلهسندن بشقه چاره يوقدر . انسان مشروع ومقبول بر محصول تدارك ايتمك ايچون حالنه كوره مادى وبامعنوى برمحصول وجوده كتورمكه

Ba'zı 'ulemâ bu ka'idenin külliyyetine i'tirâz ederek ba'zı ahvâlde mahsûl mahsûl ile alınmaz, belki mahsûl emek ile alınır derler. Lâkin bu i'tirâz müvecceh değildir, çünkü mahsûle mukâbil verilen şey emek değildir, belki emeğin netîcesidir. Emek sa'y ve 'amelden ve kuvâ-yi cismâniyye ve rûhâniyyeyi isti'mâlden 'ibâret olmağla bir kimse kuvâsını ne kadar isti'mâl ederse etsin bir netîce hâsıl etmedikçe kimse ona bir şey vermez. Meselâ bir duvarcı akşama kadar çalışır yövmiyesini alır, sûreta emek vermiş ise de hakîkatde duvar mahsûlü veriyor ve mahsûlünün 'alâmetini alıyor.

Devlet me'mûrları, mu'allimler, avukatlar, hâkimler bir mahsûl-i mâddî vermezler. Ma'a-mâ-fîh onlar da aldıkları mahsûl mukâbilinde bir mahsûl-i ma'nevî verirler. Meselâ etıbbânın mahsûlü hastanın vücûdunda sıhhat ve i'tidâl husûlüne sebeb olmaktır bu mahsûl meydânda görülmeyip bir mahsûl-i ma'nevîdir. Ke-zâlik mu'allimler dâ'-i cehle devâ iderek cehli azaltmaya, ve hâkimler ihkâk-ı hakka tevzî'-i 'adâlete ve avukatlar müvekkilinin hakkını muhâfazaya çalışırlar. Bu gibi zevât mahsûlât-ı ma'neviyye verip muhtâc oldukları mahsûlât-ı mâddiyyeyi alırlar.

Hulâsa "Leyse li'l-insân illâ mâ sa'y" ka'ide-i celîlesinden başka çâre yoktur. İnsân meşrû' ve makbûl bir mahsûl tedârik etmek içün hâline göre mâddi veyâ ma'nevî bir mahsûl vücûda getirmeye **[24]**

Bazı bilginler bu kuralın bütünlüğüne itiraz ederek bazı durumlarda ürün ürün ile alınmaz, belki ürün emek ile alınır derler. Lakin bu itiraz uygun değildir, çünkü ürüne karşılık verilen şey emek değildir, belki emeğin neticesidir. Emek çalışma ve işten ve bedensel ve ruhsal yetileri kullanmaktan ibaret olmakla bir kimse yetilerini ne kadar kullanırsa kullansın bir sonuç ortaya çıkarmadıkça kimse ona bir şey vermez. Mesela bir duvarcı akşama kadar çalışır yevmiyesini alır, görünüşte emek vermiş ise de hakikatte duvar ürünü veriyor ve ürününün belgesini alıyor.

Devlet memurları, öğretmenler, avukatlar, hakimler maddi bir ürün vermezler. Bununla birlikte onlar da aldıkları ürün karşılığında manevi bir ürün verirler. Mesela doktorların ürünü hastanın vücudunda sağlığın ve dengenin gerçekleşmesini sağlamaktır bu ürün meydanda görülmeyip manevi bir üründür. Yine öğretmenler bilgisizlik hastalığına çare olarak bilgisizliği azaltmaya, ve hakimler hak sahibine hakkını vermeye adalet dağıtmaya ve avukatlar müvekkilinin hakkını korumaya çalışırlar. Bu gibi kişiler manevi ürünler verip muhtaç oldukları maddi ürünleri alırlar.

Özetle "Leyse li'l-insan illâ mâ sa'y"[5] yüce kuralından başka çare yoktur. İnsan kanuna uygun ve beğenilen bir ürün elde etmek için durumuna göre maddi veya manevi bir ürün vücuda getirmeye **[24]**

5 "İnsan için ancak çalıştığı vardır." Necm Sûresi 39. Ayet. (h.n.)

چالشملیدر . اکر چالشمزسه شرعاً وعقلاً نه درجه مذموم اولدیغی جمله‌نك معلومیدر .

بوقاعده‌ء کلیه‌دن بیخبر اولان ساده دلدر یاکلش فکرله ذاهب اولورلر ، مثلا کندینك برکلبه‌ده قوری حصیر اوستنده حقیر وپژمرده اوتوروب قوری بر پارچه اکمك یدیکنه مقابل قارشوسنده مرمردن یاپلمش ایچی آو یزه‌لر ومفروشات نفیسه ایله مزین وانواع حلیات ایله مالا مال بر بنای عالی کورر . وعلما وفضلا و ارباب فنون ایله کورشمکه اقتداری اولیوب کندی کبی برفقیره حالنی اچار . او دخی کندیسیله هم حال اولدیغندن قارشولرنده‌کی زنکین آدمك وقتیله کندیلری کبی برفقیر اولدیغنی لکن نصلسه وقتیله برسیاح درویش کلوب علم کیمیا و یاخود قرطاسیه‌اوکرتدیکنی وبو سببدن بوقدر ثروت وسامان صاحبی اولدیغنی سویلرلر واول کیمسه‌نك ما ملکی کرك کندینك وکرك ابا و اجدادینك محصول سعیی اولدیغنی تفکر ایدوب کندیلرینده تحصیل ایتمکه غیرت ایتزلر بلکه کیمیا و یا قرطاسیه بیلور بردرویش ارارلر . عالمده حیله کار املرچوق اولدیغندن اللرنده‌کی نقدجزئیه‌لرینی ده انلره قاپدیروب رفاه حال یرینه بالعکس انواع محن ومشاقه کرفتار اولورلر .

لکن شمدی اوقدر ساده دلدر قالمدی کیمیا ایله سیم وزر تدارکی ممکن اولیوب حقایق اشیانك تبدلی محال اولدیغی و کیمیا برفن مخصوصك اسمی ایدوکی اکلاشلدی وهرکس کندی مقدارینه کوره مادی و یا معنوی برمحصول تدارکنه باشلادی .

çalışmalıdır. Eğer çalışmazsa şer'an ve 'aklen ne derece mezmûm olduğu cümlenin ma'lûmudur.

Bu ka'ide-i külliyyeden bî-haber olan sâde-diller yanlış fikirlere zâhib olurlar, meselâ kendinin bir kulübede kuru hasır üstünde hakir ve pejmürde oturup kuru bir pâr-çe ekmek yediğine mukâbil karşısında mermerden yapılmış içi âvîzeler ve mefrûşât-ı nefîseyle müzeyyen ve envâ'-ı huliyyât ile mâl-â-mâl bir binâ-yi 'âlî görür. Ve 'ulemâ ve fuzalâ ve erbâb-ı fünûn ile görüşmeye iktidârı olmayıp kendi gibi bir fakire hâlini açar. O dahi kendisi ile hem-hâl olduğundan karşılarındaki zengin adamın vakti ile kendileri gibi bir fakir olduğunu, lâkin nasılsa vakti ile bir seyyâh dervîş gelip 'ilm-i kimyâ ve-yâhûd kırtâsiyye öğrettiğini ve bu sebebden bu kadar servet ü sâmân sâhibi olduğunu söylerler. Ve ol kimsenin mâ-meleki gerek kendinin ve gerek âbâ ve ecdâdının mahsûl-ı sa'yı olduğunu tefekkür edip kendileri de tahsîl etmeye gayret etmezler belki kimyâ veyâ kırtâsiyye bilir bir dervîş ararlar. 'Âlemde hîle-kâr adamlar çok olduğundan ellerindeki nafaka-i cüz'iyyelerini de onlara kaptırıp refâh-ı hâl yerine bi'l-'akis envâ'-ı mihen ve meşâkke giriftâr olurlar.

Lâkin şimdi o kadar sâde-diller kalmadı. Kimyâ ile sîm ü zer tedâriki mümkin olmayıp hakâyık-ı eşyânın tebdîli muhâl olduğu ve kimyâ bir fenn-i mahsûsun ismi idüğü anlaşıldı. Ve herkes kendi mikdârına göre mâddî veyâ ma'nevî bir mahsûl tedârikine başladı. [25]

çalışmalıdır. Eğer çalışmazsa şeriat ve akla göre ne derece ayıplanmış olduğu herkesin malumudur.

Bu genel kuraldan habersiz olan saf kişiler yanlış fikirlere kapılırlar, mesela kendinin bir kulübede kuru hasır üstünde bayağı ve perişan oturup kuru bir parça ekmek yediğine karşılık karşısında mermerden yapılmış içi avizeler ve pek hoş döşemelik eşya ile süslü ve türlü altın gümüş gibi ziynet eşyalarıyla dopdolu ulu bir bina görür. Ve bilginler, erdemli kimseler ve bilimle uğraşanlar ile görüşmeye iktidarı olmayıp kendi gibi bir fakire halini açar. O da kendisi ile aynı durumda olduğundan karşılarındaki zengin adamın vakti ile kendileri gibi bir fakir olduğunu, lakin nasılsa vakti ile bir seyyah dervişin gelip kimya bilimi veya kağıtla ilgili işler öğrettiğini ve bu sebepten bu kadar servet ve zenginlik sahibi olduğunu söylerler. Ve o kimsenin nesi varsa gerek kendinin ve gerek babalarının ve dedelerinin çalışmasının ürünü olduğunu düşünüp kendileri de kazanmaya gayret etmezler. Belki kimya veya kağıt işlerini bilir bir derviş ararlar. Dünyada hilekar adamlar çok olduğundan ellerindeki azıcık geçimliklerini de onlara kaptırıp rahatlık yerine aksine türlü sıkıntı ve eziyete uğrarlar.

Fakat şimdi o kadar saf kimseler kalmadı. Kimya ile gümüş ve altın elde etmenin mümkün olmayıp nesnelerin hakikatini değiştirmenin imkansız olduğu ve kimyanın ayrı bir bilimin ismi olduğu anlaşıldı. Ve herkes kendi miktarına göre maddi veya manevi bir ürün sağlamaya başladı. [25]

باب ثانی

سعی وعمل

سعی وعمل ، قوای روحانیه وجسمانیه‌مزدن بر ویا برقاچنی برمقصد معقول ضمننده استعمال ایتمکدر .

بوعلم ظاهرینه نظراً حقیر کورینور چونکه دائما امتعه‌دن واخذ واعطادن والحاصل صرف مادیاتدن بحث ایدر. لکن باطنی پك شریفدر چونکه سعادت مادیه‌مز اسبابنی تحصیل ایدرسه‌ك سعادت معنویه‌مزك حصولنه دلالت ایدر ، سعادت مادیه‌مز سعادت معنویه‌مزك مبنی‌علیهی‌واساسیدر .

برده بوعلم واسطه‌سیله خالق تعالینك نوع انسان اوزرینه اولان نعم وعنایات جلیله‌سی حقنده ملاحظات ظهوره کلور. محصولاتی وجوده کتورن اسباب نظر تدقیق ومطالعه‌دن کچورلدکده باشلوجه‌سی عقلمزك ایرمدیکی برقوهٔ خفیهٔ الهیه واسطه‌سیله ظهوره کلدیکی! کورٔیلور .

بالاده اشارت ایتدیکمز وجهله انسان برمعدومی وجوده کتورمکه مقتدر اولمدیغندن برمحصولك وجوده کلمسی برصنع الهینك نتیجه‌سیدر . مثلا استعمال ایتدیکمز معدنی ، نباتی ، حیوانی محصولاتك کافه‌سی قوهٔ طبیعیه‌نك ویا برصنعت خفیه‌نك

(Bâb-ı Sânî)
(Sa'y ü 'Amel)

Sa'y ü 'amel, kuvâ-yi rûhâniyye ve cismâniyyemizden bir veyâ birkaçını bir maksad-ı ma'kul zımnında isti'mâl etmektir.

Bu 'ilm zâhirine nazaran hakir görünür çünkü dâimâ emti'adan ve ahz ü i'tâdan ve'l-hâsıl sırf mâddiyyâtdan bahs eder. Lâkin bâtını pek şerîftir çünkü sa'âdet-i mâddiyyemiz esbâbını tahsîl edersek sa'âdet-i ma'neviyyemizin husûlüne delâlet eder, sa'âdet-i mâddiyyemiz sa'âdet-i ma'neviyyemizin mebnî-i 'aleyhi ve esâsıdır.

Bir de bu 'ilm vâsıtasıyla Hâlik-i Te'âlâ'nın nev'-i insân üzerine olan ni'am ve inâyet-i celîlesi hakkında mülâhazât zuhûra gelir. Mahsûlâtı vücûda getiren esbâb nazar-ı tedkîk ve mütâla'adan geçirildikde başlıcası 'aklımızın ermediği bir kuvve-i hafiyye-i ilâhiyye vâsıtasıyla zuhûra geldiği görülür.

Bâlâda işâret ettiğimiz vechle insân bir ma'dûmu vücûda getirmeğe muktedir olmadığından bir mahsûlün vücûda gelmesi bir sun'-i ilâhiyyenin netîcesidir. Meselâ isti'mâl ettiğimiz ma'denî, nebâtî, hayvânî mahsûlâtın kâffesi kuvve-i tabî'iyyenin veyâ bir san'at-ı hafiyyenin [26]

(İkinci Bölüm)
(Çalışma ve İş)

Çalışma ve iş, bedensel ve ruhsal yetilerimizden bir veya birkaçını akla uygun bir amaç için kullanmaktır.

Bu bilim zahirine bakılarak değersiz görünür çünkü daima mallardan ve alışverişten kısacası sırf maddiyattan bahseder. Lakin bâtını pek şereflidir çünkü maddi saadetimizin gereklerini elde edersek edersek manevi saadetimizin oluşmasına işaret eder, maddi saadetimiz manevi saadetimizin dayanağı ve temelidir.

Bir de bu bilim vasıtasıyla Yüce Yaratıcı'nın insan türü üzerine olan büyük nimetleri ve iyilikleri hakkında düşünceler ortaya çıkar. Ürünleri vücuda getiren sebeplere düşünüp inceleyen gözle bakıldığında başlıcası aklımızın ermediği gizli bir ilahi gücün vasıtasıyla meydana geldiği görülür.

Yukarıda işaret ettiğimiz üzere insan var olmayan bir [şeyi][6] vücuda getirmeye muktedir olmadığından bir ürünün vücuda gelmesi tanrısal bir gücün neticesidir. Mesela kullandığımız madeni, bitkisel, hayvansal ürünlerin tamamı doğanın gücünün veya gizli bir sanatın [26]

6 (h.n.)

اثریدر او یله برصنع خفی که بزانك منشائنی وکیفیت ظهورینی ادراکدن عاجزز · برتخم یره اکدیکمزده اثارینی کوریورز فقط بوآثار نصل برصنعتك تأثیریله ظهور ایتدیکنی یلهمدیکمز کبی ، انك مقامنه بشقه برشی اقامه ایتمکه دخی مقتدر اولهمیز · شوقدر بیلورزکه برتخم زرع ایتدیکمزده ارضك قوهٔ انباتیهسی ، صو ، هوا ، حرارت ، وضیانك تأثیریله اکیلان تخم بیور ، برمحصول ظهوره کلور · اشته بونلر بزم مافوقمزده برقوت وقدرت خفیه‌نك اقتضاسی وجهله نشوونما بولیور ·

فقط بومحصولاتك وجوده کلسنده عمل انسانینك‌ده کلی تأثیری واردر ·

بوایکی قوتك محصولاته درجهٔ تاثیری متفاوتدر محصولاتنه کوره تنوع ایدر · بعضیسنده عمل انسانینك اصلا تأثیری یوقدر مثلا خدایی نباتاتده ، واورمانلرده‌کی اغاجلرده ، قیرلرده تناسل ایدن حیوانلرده عمل انسانینك هیچ اثری اولمیوب صرف قوهٔ طبیعیه وصنع الهینك اثریدر · بعض اشیا دخی واردرکه انده عمل انسانینك تأثیری زیاده اولور · عمل انسانینك برشیده درجهٔ تأثیرینی تقدیر ایتمك ممکن اولهبیلور · فرضا برارشون چوقه خام یوك ایکن ایکی غروش دکری‌اولورده چوقه اولدقدن صکره یکرمی غروش ایدر ایسه ایکی غروش قوهٔ طبیعیه‌نك واون سکز غروش عمل انسانینك اثری اولدیغنی اکلارز ·

eseridir öyle bir sun‘-i hafî ki biz onun menşe’ini ve keyfiyyet-i zuhûrunu idrâkden ‘âciziz. Bir tohum yere ektiğimizde âsârını görüyoruz fakat bu âsâr nasıl bir san‘atın te’sîriyle zuhûr ettiğini bilemediğimiz gibi, onun makamına başka bir şey ikame etmeğe dahi muktedir olamayız. Şu kadar biliriz ki bir tohum zer‘ ettiğimizde arzın kuvve-i inbâtiyyesi, su, havâ, harâret, ve ziyânın te’sîriyle ekilen tohum büyür, bir mahsûl zuhûra gelir. İşte bunlar bizim mâ-fevkimizde bir kuvvet ve kudret-i hafiyyenin iktizâsı vechle neşv ü nemâ buluyor. Fakat bu mahsûlâtın vücûda gelmesinde ‘amel-i insâniyyenin küllî te’sîri vardır.

Bu iki kuvvetin mahsûlâta derece-i te’sîri mütefâvitdir mahsûlâtına göre tenevvü‘ eder. Ba‘zısında ‘amel-i insânînin aslâ te’sîri yoktur meselâ hudâyî nebâtâtda, ve ormanlardaki ağaçlarda, kırlarda tenâsül eden hayvânlarda ‘amel-i insânînin hîç eseri olmayıp sırf kuvve-i tabî‘iyyeye ve sun‘-i ilâhiyyenin eseridir. Ba‘zı eşyâ dahi vardır ki onda ‘amel-i insânînin te’sîri ziyâde olur. ‘Amel-i insânînin bir şeyde derece-i te’sîrini takdîr etmek mümkin olabilir. Farazâ bir arşın çuha hâm yün iken iki kuruş değeri olur da çuha olduktan sonra yigirmi kuruş eder ise iki kuruş kuvve-i tabî‘iyyenin ve on sekiz kuruş ‘amel-i insânînin eseri olduğunu anlarız. [27]

eseridir öyle gizli bir güç ki biz onun kaynağını ve ortaya çıkışının niteliğini kavramaktan aciziz. Bir tohum yere ektiğimizde eserlerini görüyoruz fakat bu eserlerin nasıl bir sanatın etkisiyle baş gösterdiğini bilemediğimiz gibi, onun makamına başka bir şey ikame etmeye dahi muktedir olamayız. Şu kadar biliriz ki bir tohum ektiğimizde arzın yeşertme kuvveti, su, hava, sıcaklık ve ışığın tesiriyle ekilen tohum büyür, bir ürün ortaya çıkar. İşte bunlar bizim üstümüzde gizli bir güç ve yeteneğin lüzumu sebebiyle yetişip büyüyor. Fakat bu ürünlerin vücuda gelmesinde insan emeğinin büyük etkisi vardır.

Bu iki kuvvetin ürünlere etki derecesi birbirinden farklıdır ürünlere göre çeşitlenir. Bazısında insan emeğinin asla tesiri yoktur mesela kendiliğinden biten bitkilerde ve ormanlardaki ağaçlarda, kırlarda doğup üreyen eden hayvanlarda insan emeğinin hiç eseri olmayıp sırf doğanın gücünün ve tanrısal bir kudretin eseridir. Bazı şeyler dahi vardır ki onda insan emeğinin tesiri fazla olur. İnsanın emeğinin bir şeye etki derecesinin değerini biçmek mümkün olabilir. Varsayalım ki bir arşın çuha ham yün iken iki kuruş değeri olur da çuha olduktan sonra yirmi kuruş eder ise iki kuruş doğanın kuvvetinin ve on sekiz kuruş insanın çalışmasının eseri olduğunu anlarız. [27]

عموم اشیایه نظر ایتدکده عمل انسانینك اثری قوهٔ طبیعیه‌دن زیاده اولدیغی کوریلور. مثلا عرضی قوهٔ انباتیه‌سی، مساعدات طبیعیه‌سی، دکزلری، کوللری، ایرماقلری، نهرلری، اورمانلری، معدنلری مساوی فقط بریسنك اهالیسی متمدن دیکرینك اهالیسی غیر متمدن ایکی مملکت فرض ایتسه‌ك بریسی معمور، زنکین، اهالیسی رفاه وراحت‌اوزره اولوب دیکری خراب ویباب وجمله‌سی سفیل برحالده اولدیغنی کوریرز بونك سببی برنده قوهٔ طبیعیه یالکز قالمش، دیکرنده قوهٔ طبیعیه‌یه عمل انسانی منضم‌اولمش اولمسیدر. مدنیتك ادناسنی صفر واعلاسنی یوز درجه فرض ایدوبده بینلرینی یوز اقسام متساویه‌یه تقسیم ایدر وقوهٔ طبیعیه‌نك یالکز قالدیغی مملکتی بش‌درجه‌ده وعمل انسانینك منضم اولدیغی مملکتی سکسان بش درجه‌ده کورر ایسه‌ك اومملکتلرده قوهٔ طبیعیه‌نك انجق بش درجه تأثیری اولوب عمل انسانینك سکسان درجه فضله اولدیغنی اکلارز.

قوهٔ طبیعیه غایت غریب برصنعت الهیه اولوب انسان انك مقامنه قائم اولهجق برشی بولمقدن عاجز ایسه‌ده انسانك قوهٔ عقلیه ایله اولان سعیی قوهٔ طبیعیه اوزرینه غالب کبیدر. قوای طبیعیه‌یی کندینه صادق ومطیع خدمتکار کبی قوللانمغه مقتدر اولور. مثلا زراعتده صالح اولیان برترلایه سعی وعمل علاوه ایدرك غایت منبت برحاله قدر. اصلا ایشه

‘Umûm eşyâya nazar ettikde ‘amel-i insânînin eseri kuvve-i tabî‘iyyeden ziyâde olduğu görülür. Meselâ ‘arzı, kuvve-i inbâtiyyesi, müsâ‘adât-i tabî‘iyyesi, denizleri, gölleri, ırmakları, nehirleri, ormanları, ma‘denleri müsâvî fakat birisinin ahâlîsi mütemeddin dîgerinin ahâlîsi gayr-i mütemeddin iki memleket farz etsek birisi ma‘mûr, zengin, ahâlîsi refâh ve râhat üzere olup dîgeri harâb ü yebâb ve cümlesi sefîl bir hâlde olduğunu görürüz bunun sebebi birinde kuvve-i tabî‘iyye yalnız kalmış, dîgerinde kuvve-i tabî‘iyyeye ‘amel-i insânî munzam olmuş olmasıdır. Medeniyyetin ednâsını sıfır ve a‘lâsını yüz derece farz edip de beynlerini yüz aksâm-ı mütesâviyeye taksîm eder ve kuvve-i tabî‘iyyenin yalnız kaldığı memleketi beş derecede ve ‘amel-i insânînin munzam olduğu memleketi seksen beş derecede görür isek o memleketlerde kuvve-i tabî‘iyyenin ancak beş derece te’sîri olub ‘amel-i insânînin seksen derece fazla olduğunu anlarız.

Kuvve-i tabî‘iyye gayet garîb bir san‘at-ı ilâhiyye olub insân onun makamına kaim olacak bir şey bulmaktan ‘âciz ise de insânın kuvve-i ‘akliyye ile olan sa‘yı kuvve-i tabî‘iyye üzerine gâlib gibidir. Kuvvâ-yı tabî‘iyyeyi kendine sâdık ve mutî‘ hidmet-kâr gibi kullanmağa muktedir olur. Meselâ zirâ‘ate sâlih olmayan bir tarlaya sa‘y u ‘amel ‘ilâve ederek gayet münbit bir hâle kor. Aslâ işe [28]

Genel eşyaya bakıldığında insan emeğinin eserinin doğanın kuvvetinden fazla olduğu görülür. Mesela toprağı, yeşertme gücü, doğal imkanları, denizleri, gölleri, ırmakları, nehirleri, ormanları, madenleri aynı seviyede fakat birisinin insanları medeni diğerinin insanları medeni olmayan iki memleket farz etsek birisinin bayındır, zengin, insanları refah ve rahat üzere olup diğerinin harap, yıkık dökük ve hepsinin sefil bir halde olduğunu görürüz bunun sebebi birinde doğa kuvvetinin yalnız kalmış, diğerinde doğa kuvvetine insanın çalışmasının eklenmiş olmasıdır. Medeniyetin en aşağısını sıfır ve en yükseğini yüz derece farz edip de aralarını yüz eşit parçaya böler ve doğa kuvvetinin yalnız kaldığı memleketi beş derecede ve insan çalışmasının eklenmiş olduğu memleketi seksen beş derecede görür isek o memleketlerde doğa kuvvetinin ancak beş derece etkisi olup insan emeğinin seksen derece fazla olduğunu anlarız.

Doğa kuvveti gayet garip bir tanrısal sanat olup insan onun yerine geçebilecek bir şey bulmaktan aciz ise de insanın akli yetisi ile olan çalışması doğa kuvveti üzerine üstün gibidir. Doğa kuvvetini kendine sadık ve boyun eğen hizmetkar gibi kullanmaya muktedir olur. Mesela ziraate elverişli olmayan bir tarlaya çalışma ve emek ilave ederek gayet verimli bir hale koyar. Asla işe [28]

یرامیان بیانی براغاجی آشیلار کوزل چیچکلر ایله تزیین ایدر
ولطیف میوه‌لر حصوله کتورر . کندی کندینه سرسری برحالده
کزوب طولاشمقده اولان هوایه آلتلر اویدورور یلکنلر بیلر
وانی منفعتنده استعمال ایدر . انهار وایرمقلر قیرلرده باشی
بوش کزوب طورر ایکن اوکنه برطولاب قورارق دکرمنلرده
وفابریقه‌لرده قوللانور . وهر بری بر میدان بی پایان حکمنده
اولان بحارك طالغه‌لری استدکاری صورتده ودیلدکاری یرلرده
چالقانمقده اولوب کیمسه یه کردنداده انقیاد اولز ایکن انلرك
حصوله کتوردیکی نهایتسز قوتلری اوتوردقلری مملکتلرده
ایاقلرینه قدر کتوروب استدکاری خدمتده قوللانمغه چالشور .
اتش راست کلدیکنی یاقوب یقدیغی حالده کرك غداسنی
پیشورمکده وسائر الات وادوات ایچون بخار چیقارمقده استعمال
ایدر . هله اله آوجه صیغمیان وراست کلدیکی یرلری خراب
ویباب ایدن قوهٔ الکتریقیه‌یی عادتا ساعیلکده ، مملکتلری
اشعال وتنویرده ، وماکنه والاتی تحریکده استدیکی کبی قوللانور
قندیل مثابه‌سنده اوله‌رق صالونلری تنویر ایدر ، وانی دیلدیکی
یره ایندیروب استمدیکی یرلردن دفع ایلر .

والحاصل بوقوای طبیعیه‌دن هر بری مزاج وطبیعتلرنده
خیانت وعصیان مرکوز برطائفهٔ باغیه‌یه مشابهدرکه فرصت
بولورلر ایسه طبیعتلرینك مقتضاسنی اجرا ایدرلر . فقط
انسان غایت عاقل ، وقور ، هیبتلی ، مکانتلی برافندی

yaramayan yebânî bir ağacı aşılar güzel çiçekler ile tezyîn ider ve latîf meyveler husûle getirir. Kendi kendine serserî bir hâlde gezip dolaşmakta olan havâya âletler uydurur yelkenler yapar ve onu menfa'atinde isti'mâl eder. Enhâr ve ırmaklar kırlarda başıboş gezip durur iken önüne bir dolâb kurarak değirmenlerde ve fabrikalarda kullanılır. Ve her biri birer meydân-ı bî-pâyân hükmünde olan buhârın dalgaları istedikleri sûrette ve diledikleri yerlerde çalkanmakda olub kimseye gerden-dâde-i inkıyâd olmaz iken onların husûle getirdiği nihâyetsiz kuvvetleri oturdukları memleketlerde ayaklarına kadar getirip istedikleri hidmetde kullanmağa çalışır. Âteş râst geldiğini yakıp yıktığı hâlde gerek gıdâ'sını pişirmekde ve sâir âlât ve edevât için buhâr çıkarmakda isti'mâl eder. Hele ele avuca sığmayan ve râst geldiği yerleri harâb ü yebâb eden kuvve-i elektrîkiyyeyi 'âdetâ sâ'îlikde, memleketleri işgal ve tenvîrde, ve makine ve âlâtı tahrîkde istediği gibi kullanır kandîl mesâbesinde olarak salonları tenvîr eder, ve onu dilediği yere indirip istemediği yerlerden def' eyler.

Ve'l-hâsıl bu kuvâ-yi tabî'iyyeden her biri mizâc ve tabî'atlarında hıyânet ve 'isyân merkûz birer tâife-i bâgiyyeye müşâbihtir ki fırsat bulurlar ise tabî'atlarının muktezâsını icrâ ederler. Fakat insân gayet 'âkil, vakur, heybetli, mekânetli bir efendi [**29**]

yaramayan yabani bir ağacı aşılar güzel çiçekler ile süsler ve hoş meyveler meydana getirir. Kendi kendine serseri bir halde gezip dolaşmakta olan havaya aletler uydurur yelkenler yapar ve onu yararına kullanır. Nehirler ve ırmaklar kırlarda başıboş gezip durur iken önüne bir dolap kurarak değirmenlerde ve fabrikalarda kullanılır. Ve her biri ortalıkta birer sonsuz hükmünde olan buharın dalgaları istedikleri biçimde ve diledikleri yerlerde çalkanmakta olup kimseye itaatle boyun eğmez iken onların meydana getirdiği sonsuz kuvvetleri oturdukları memleketlerde ayaklarına kadar getirip istedikleri işte kullanmaya çalışır. Ateş rast geldiğini yakıp yıktığı halde [onu][7] gerek gıdasını pişirmekte ve diğer araç ve gereçler için buhar çıkarmakta kullanır. Hele ele avuca sığmayan ve rast geldiği yerleri harap ve virane eden elektriği adeta işçilikte, memleketleri işgal ve aydınlatmada ve makine ve aletleri harekete geçirmede istediği gibi kullanır kandil konumunda olarak salonları aydınlatır ve onu dilediği yere indirip istemediği yerlerden uzaklaştırır.

Özetle bu doğal kuvvetlerden her biri yaratılışı ve doğasında hıyanet ve isyan bulunan asi bir güruha benzer ki fırsat bulurlar ise doğalarının gereğini yaparlar. Fakat insan gayet akıllı, ağırbaşlı, heybetli, güçlü bir efendi [**29**]

7 (h.n.)

منزله‌سنده اولوب عقليله ، مهابتيله ، مكانتيله انلره حدينى
بيلديردكدن بشقه عصيان ايده‌ميه‌جك برحاله قور . خائن ايكن
صادق ، وسركش ايكن مطيع كبى استعمال ايدر .
اشته بونلرك جمله‌سنى بيان عمل انسانيدر .
بوتفصيلاتدن عمل انسانينك قوه‌ٔ طبيعيه ايله نسبتى
وتحصيل ثروته درجهٔ تأثيرى اكلاشلدى . علم ثروت علماسندن
(ادام اسميت) عمل انسانينك تحصيل ثروته بودرجه تأثيرى
اولديغنى كوروب واسطهٔ ثروت يالكز عمل انسانيدر ديمش ،
وقوهٔ طبيعيه‌يى هيچه صايمق استمشدر . فقط بوكلام مبالغه‌دن
عبارت اولوب عند الجمهور مقبول دكلدر . چونكه عمل
انسانينك تحصيل ثروته تأثيرى نقدرچوق اولسه قوهٔ طبيعيه
بوش قالميور انك قيمت مطلقه‌سى انكار اولنه‌مز ، عمل انسانينك
تأثيرى قوهٔ طبيعيه سايه‌سنده‌در . ونيچه شيلر واردركه انده
عمل انسانينك اصلا تأثيرى يوقدر اورمانلر كبى . شوقدركه
حالى اوزره براقيلور ايسه درجهٔ مطلوبه‌ده ايشه يرامز عمل
انسانينك انضماميله فوق العاده ترقى ايدر .
انسانك قواى طبيعيه‌يه نسبتى بيوك بر فابريقه‌ده اوستانك
عمله‌يه نسبتى كبيدر . انسان اوستاسيه وقواى طبيعيه عمله‌يه
مشابهدر . فابريقه‌ده برمتاع چيقارلدقده اوستامى وجوده
كتوردى عمله‌مى ؟ هيچ شبهه يوق كه بونلر يكديكرمه‌ر بوطدر
اكر عمله اولسه اوستا برايش كورمز واوستا اولمامش اولسه

menzilesinde olub ‘aklıyla, muhabbetiyle, mekânetiyle onlara haddini bildirdikten başka ‘isyân edemeyecek bir hâle kor. Hâin iken sâdık, ve ser-keş iken mutî‘ gibi isti‘mâl eder.

İşte bunların cümlesini yapan ‘amel-i insânîdir.

Bu tafsîlâttan ‘amel-i insânînin kuvve-i tabî‘iyye ile nisbeti ve tahsîl-i servetde derece-i te’sîri anlaşıldı. ‘İlm-i servet ‘ulemâsından (Adam Smith) ‘amel-i insânînin tahsîl-i servetde bu derece te’sîri olduğunu görüb vâsıta-ı servet yalnız ‘amel-i insânîdir demiş, ve kuvve-i tabî‘iyyeyi hîçe saymak istemiştir. Fakat bu kelâm mübâlâgadan ‘ibâret olub ‘inde’l-cumhûr makbûl değildir. Çünkü ‘amel-i insânînin tahsîl-i servette te’sîri ne kadar çok olsa kuvve-i tabî‘iyye boş kalmıyor onun kıymet-i mutlakası inkâr olunamaz, ‘amel-i insânînin te’sîri kuvve-i tabî‘iyye sâyesindedir. Ve nice şeyler vardır ki onda ‘amel-i insânînin aslâ te’sîri yoktur. Ormanlar gibi. Şu kadar ki, hâli üzere bırakılır ise derece-i matlûbede işe yaramaz ‘amel-i insânînin inzimâmıyle fevka’l-‘âde terakki eder.

İnsânın kuvâ-yı tabî‘iyyeye nisbeti büyük bir fabrikada ustanın ‘ameleye nisbeti gibidir. İnsân ustaya ve kuvâ-yı tabî‘iyye ‘ameleye müşâbihdir. Fabrikada bir metâ‘ çıkarıldıkda usta mı vücûda getirir ‘amele mi? Hîç şübhe yoktur ki bunlar yek-dîgere merbûtdur. Eğer ‘amele olmasa usta bir iş göremez ve usta olmamış olsa **[30]**

rütbesinde olup aklıyla, sevgisiyle, gücüyle onlara haddini bildirdikten başka isyan edemeyecek bir hale koyar. Hain iken sadık ve dikbaşlı iken boyun eğen gibi kullanır.

İşte bunların cümlesini yapan insanın çalışmasıdır.

Bu geniş açıklamalardan insan emeğinin doğa kuvveti ile oranı ve zenginliğin kazanımına etkisinin derecesi anlaşıldı. İktisat bilginlerinden (Adam Smith) insanın emeğinin zenginliğin kazanımında bu derece etkisi olduğunu görüp zenginliğin aracı yalnız emektir demiş ve doğa kuvvetini hiçe saymak istemiştir. Fakat bu söz mübalağadan ibaret olup çoğunluğa göre kabul edilebilir değildir. Çünkü insan emeğinin zenginliğin kazanımına etkisi ne kadar çok olsa [da] doğa kuvveti boş kalmıyor onun mutlak değeri inkar edilemez, insan emeğinin etkisi doğa kuvveti sayesindedir. Ve nice şeyler vardır ki onda insan emeğinin asla etkisi yoktur. Ormanlar gibi. Şu kadar ki, boş bırakılır ise istenilen derecede işe yaramaz insan emeğinin katılmasıyla olağanüstü ilerler.

İnsanın doğal kuvvetlere oranı büyük bir fabrikada ustanın işçiye oranı gibidir. İnsan ustaya ve doğa kuvveti işçiye benzer. Fabrikada bir meta çıkarıldığında usta mı vücuda getirir işçi mi? Hiç şüphe yoktur ki bunlar birbirlerine bağlıdır. Eğer işçi olmasa usta bir iş göremez ve usta olmamış olsa **[30]**

عمله کندی باشنه برایش یاپه‌مز یاپسه بیله قاریشق برشی
یپار . کذلك قوای طبیعیه‌نك خواصی وتأثیراتی منسلب
اولسه سعی انسانی ایله برشی حصوله کلمز ، وسعی انسانی
منضم اولمدقجه قوای طبیعیه‌نك تاثیراتی پك نقصان قالور
خلاصه انسان قوه‌طبیعیه‌یی حسن صورتله استعمال ایدرسه
پك غریب وفائده‌لی شیلر حصوله کتورر ، مثلا ساعت یپار
واپور ماکینه‌لری ترتیب ایدر ، وبرقابریقه یاپوب برطرفدن
توتون یاپراقلرینی ویرر اوبرطرفدن صارلمش سیغاره حالنده
چیقارز ، وبرفرون احداث ایدر برطرفدن بغدای وپروب
دیکر طرفدن پشمش اکمك چیقارر ، و (برامریقالونك تفاخر
ایچون دیدیکی کبی) برقابریقه احداث ایدرك برطرفدن
براوکوزی ویرر دیکر طرفدن حاضر یاپلمش صوجوق
چیقارر .

انسانلردن ثروت وجوده کتورنلر اك چوق چالشانلر ،
اك زیاده بیلنلردر ، تعبیر دیکر ایله سالك اولدیغی صنعتی
ایو بیله‌رك چالشانلر ثروت وجوده کتوره‌بیلورلر . بتون
ملتلرك ، هیئتلرك معاملاتی ، اخذ واعطالری اوچالشقان ادملرك
سایه‌سنده‌در . چالشقان ادملر ایله مسکون برمملکتك کورینشی
بیله انسانه صفا ویرر . کیمی اکینجیلك ایدر ، کیمی یرلری
دلمش معدن چیقارمغه چالشور ، کیمی اورمانلری تعمیر
ایدوب دها الویرشلی برحاله کتورر کیمی بالق اولار ،

'amele kendi başına bir iş yapamaz. Yapsa bile karışık bir şey yapar. Ke-zâlik kuvâ-yı tabî'iyyenin havâssı ve te'sîrâtı münselib olsa sa'y-ı insânî ile bir şey husûle gelmez, ve sa'y-ı insânî munzam olmadıkça kuvve-i tabî'iyyenin te'sîrâtı pek noksân kalır. Hulâsa insân kuvve-i tabî'iyyeyi hüsn-i sûretle isti'mâl ederse pek garîb ve fâideli şeyler husûle getirir, meselâ sâ'at yapar, vapur makineleri tertîb eder, ve fabrika yapup bir taraftan tütün yapraklarını verir öbür taraftan sarılmış sigara hâlinde çıkarır, ve bir fırın ihdâs ider, bir taraftan buğday verüb, dîger taraftan pişmiş ekmek çıkarır, ve (bir Amerikalı'nın tefâhür içün dediği gibi) bir fabrika ihdâs ederek bir taraftan bir öküzü verir, dîger taraftan hâzır yapılmış sucuk çıkarır.

İnsânlardan servet vücûda getirenler en çok çalışanlar, en ziyâde bilenlerdir. Ta'bîr-i dîger ile salîk olduğu san'atı iyi bilerek çalışanlar servet vücûda getirebilürler. Bütün milletlerin, hey'etlerin mu'âmelâtı, ahz ü i'tâları o çalışkan adamlar sâyesindedir. Çalışkan adamlar ile meskûn bir memleketin görünüşü bile insâna sefâ verir. Kimi ekincilik eder, kimi yerleri delmiş ma'den çıkarmağa çaluşur, kimi ormanları ta'mîr edüp daha elverişli bir hâle getirir, kimi balık avlar [**31**]

işçi kendi başına bir iş yapamaz. Yapsa bile karışık bir şey yapar. Bunun gibi doğa kuvvetlerinin niteliği ve etkileri çıkarılmış olsa insanın çalışması ile bir şey meydana gelmez ve insanın çalışması eklenmedikçe doğa kuvvetinin etkileri pek eksik kalır. Özetle insan doğa kuvvetini iyi şekilde kullanırsa pek garip ve yararlı şeyler meydana getirir, mesela saat yapar, vapur makineleri düzenler ve fabrika yapıp bir taraftan tütün yapraklarını verir öbür taraftan sarılmış sigara halinde çıkarır ve bir fırın kurar, bir taraftan buğday verip, diğer taraftan pişmiş ekmek çıkarır, ve (bir Amerikalı'nın övünme için dediği gibi) bir fabrika kurarak bir taraftan bir öküzü verir, diğer taraftan hazır yapılmış sucuk çıkarır.

İnsanlardan zenginlik var edenler en çok çalışanlar, en fazla bilenlerdir. Diğer bir ifadeyle bağlı olduğu zanaatı iyi bilerek çalışanlar zenginlik vücuda getirebilürler. Bütün milletlerin, toplumların işlemleri, alışverişleri o çalışkan adamlar sayesindedir. Çalışkan adamların oturduğu bir memleketin görünüşü bile insana zevk verir. Kimi ekincilik eder, kimi yerleri delmiş maden çıkarmaya çalışır, kimi ormanları tamir edip daha elverişli bir hale getirir, kimi balık avlar [**31**]

بعضیسی خام اشیا وجوده کتورمکه بذل مقدرت ایدر، بعضیسی بوخام اشیایی اولور مزاجزه، طبعیتزه دها موفق برحاله قور، برطاقیمده اولکیلرك احضار واعداد ایلدیکی بواشیا وامتعه یی نادر بولنان ویاهیچ بولنمیان یرلره قدر کتورر، حاصلی هربری جمعیت بشریه‌نك رفاه وسعادتی یولنده الندن کلدیکی مرتبه برخدمت ومعاونت ایتمکه چالشور. اشبو اعمال صناعیه‌یی تحلیل ایدرك کورریزکه انسانلرك برصنفی یاپیله‌جق ایشلرك جهات نظریه‌سیله اشتغال وانلری عملیاته تطبیق ایدر، برصنفی اجری صنعته مقتضی اولان آلات وادوات تدارکنی درعهده ایلر، برصنفی دخی تشبثات صناعیه‌یی فعلا اجرا ایلر. مثلا برتیمور یولنده مهندسلر وقالفه‌لر برنجی، ومتعهد وملتزملر ایکنجی، وعمله اوچنجی صنفدندر.

باب ثالث

تقسیم اعمال

بزم احتیاجاتمزی دفع ایدن محصولات نقدر متنوع ایسه بونلرك وسائط تحصیللریده اویله متنوعدر. برانسان کندینه لازم اولان الات واشیایی وجوده کتوره‌مز هرفرد کندینه لازم اولان اشیایی یاپمغه مجبور اولسه چوق شیلردن

ba'zısı hâm eşyâ vücûda getirmeğe bezl-i makderet ider, ba'zısı bu hâm eşyâyı alır mizâcımıza, tabî'atımıza daha muvâfik bir hâle kor, bir takımı da evvelkilerin ihzâr ü i'dâd eylediği bu eşyâ ve emti'ayı nâdir bulunan veyâ hîç bulunmayan yerlere kadar götürür, hâsılı her biri cem'iyyet-i beşeriyenin refâh ve sa'âdeti yolunda elinden geldiği mertebe bir hidmet ve mu'âvenet etmeğe çalışır. İşbu i'mâl-i sınâ'iyyeyi tahlîl ederek görürüz ki insânların bir sınıfı yapılacak işlerin cihât-ı nazariyyesiyle iştigâl ve onları 'ameliyyâta tatbîk ider, bir sınıfı icrâ-i san'ata muktezî olan âlât ve edevât tedârikini der-'uhde eyler, bir sınıfı dahi teşebbüsât-ı sınâ'iyyeyi fi'len icrâ eyler. Meselâ bir demir yolunda mühendisler ve kalfalar birinci, ve müte'ahhid ve mülteziler ikinci ve 'amele üçüncü sınıftandır.

(Bâb-ı Sâlis)
(Taksîm-i A'mâl)

Bizim ihtiyâcâtımızı def' iden mahsûlât ne kadar mütenevvi' ise bunların vesâit-i tahsîlleri de öyle mütenevvi'dir. Bir insân kendine lâzım olan âlât ve eşyâyı vücûda getüremez. Her ferd, kendine lâzım olan eşyâyı yapmağa mecbûr olsa çok şeylerden [32]

bazısı hammadde vücuda getirmeye güç harcar, bazısı bu hammaddeyi alır yaratılışımıza, doğamıza daha uygun bir hale koyar, birtakımı da öncekilerin hazır hale getirdiği bu eşya ve emtiayı az bulunan veya hiç bulunmayan yerlere kadar götürür, kısacası her biri insan toplumunun refahı ve mutluluğu yolunda elinden geldiği mertebe bir hizmet ve yardım etmeye çalışır. İşbu sınai yapımları inceleyince görürüz ki insanların bir sınıfı yapılacak işlerin kuramsal yönleriyle uğraşır ve onları pratiğe uygular, bir sınıfı zanaat yapmaya gerekli olan alet ve araç gereçlerin tedarikini üstüne alır, bir sınıfı da sınai girişimleri fiilen gerçekleştirir. Mesela bir demir yolunda mühendisler ve kalfalar birinci, ve müteahhit ve yükleniciler ikinci ve amele üçüncü sınıftandır.

(Üçüncü Bölüm)
(İşbölümü)

Bizim ihtiyaçlarımızı karşılayan ürünler ne kadar çeşitli ise bunların elde etme yolları da öyle çeşitlidir. Bir insan kendine lazım olan aletleri ve eşyayı vücuda getiremez. Her birey, kendine lazım olan eşyayı yapmaya mecbur olsa çok şeylerden [32]

محروم اولور . بعضا انسان قوتندن زیاده قوتلی التلر
استعمال اولنور بعض کره دخی غایت اینجه الات وادوات
قوللانیلور . استعمال ایتدیکمز اك جزئی برشیئه نظر ایتسه‌ك
بیکارله ادملرك جسمانی وروحانی ثمرهٔ سعییله حصوله
کلدیکنی کورورز . الیزه براتمك پارچه‌سی السه‌ق نیجه ادملرك
امك صرف ایتمشلردر . اولا اکینجیلر اکوب بیچیورلر ، دوکوب
صمانندن ایریورلر ، دکرمنجی اون یاپیور ، فرونجی خمیر
ایدوب پشیریور . فقط بوقدر کافی دکل . التلرك استعمال
ایتدیکی الات و ادواتی ، چفتجینك صپانی ، والات زراعیه‌سنی ،
دکرمنجینك دکرمنی ، فرونجینك فرونی کبم بیلور نقدر ادملر
یاپدی ؟ وانلرك دخی بوالتلری وجوده کتورمك ایچون
استعمال ایتدکلری وسائطه نقل کلام ایتدیکمزده انلری نقدر
ادملر یاپدیغنی ، وهکذا تفکر و ملاحظه ایدرسك انسان
حیرتده قالور . و براتمك وجوده کتورمك ایچون
نقدر التلره احتیاج کورندیکی میدانه چیقار . بوکاده انسانك
عمری کافی دکلدر

برصنعت ایروادقجه عملرك هر بریده تقسیم اولنمایدر ،
خیر ومنفعت اوندهدر . اك ساده برصنعت صاحبی ممکن

mahrûm olur. Ba‘zân insân kuvvetinden ziyâde kuvvetli âletler isti‘mâl olunur ba‘zı kere dahi gayet ince âlât ve edevât kullanılır. İsti’mâl ettiğimiz en cüz’î bir şeye nazar itsek binlerle adamların cismânî ve rûhânî semere-i sa‘yiyle husûle geldiğini görürüz. Elimize bir ekmek pâr-çesı-i alsak nice adamlar ona emek sarfetmişler evvelâ ekinciler ekip biçiyorlar, döküb samanından ayırıyorlar, değirmenci un yapıyor, fırıncı hamur idüp pişiriyor. Fakat bu kadar kâfî değil. Onların isti‘mâl ettiği âlât ve edevâtı, çiftçinin sapanını, ve âlât-ı zirâ‘iyyesini, değirmencinin değirmenini, fırıncının fırınını kim bilür ne kadar adamlar yaptı? Ve onların dahi bu âletleri vücûda getirmek içün isti‘mâl ettikleri vesâite nakl-i kelâm ittiğimizde onları ne kadar adamlar yaptığını, ve hâkezâ tefekkür ve mülâhaza idersek insân hayretde kalır. Ve bir ekmek vücûda getirmek içün ne kadar âletlere ihtiyâc göründüğü meydâna çıkar. Buna da insânın ‘ömrü kâfî değildir.

Bir san‘at ilerledikçe ‘amellerin her biri de taksîm olunmalıdır, hayr u menfa‘at bundadır. En sâde bir san‘at sâhibi mümkin mertebe onu taksîm etmelidir, ne kadar ziyâde taksîm olunur ise o kadar fâide ziyâde olunur. Ve buna (taksîm-i a‘mâl) ka‘idesi [33]

yoksun kalır. Bazen insan gücünden daha kuvvetli aletler kullanılır bazı kere de gayet ince aletler, araç ve gereçler kullanılır. Kullandığımız en küçük bir şeye baksak binlerce adamların bedensel ve ruhsal çalışmalarının sonucunda ortaya çıktığını görürüz. Elimize bir ekmek parçası alsak nice adamlar ona emek harcamışlar ilk olarak ekinciler ekip biçiyorlar, döküp samanından ayırıyorlar, değirmenci un yapıyor, fırıncı hamur yapıp pişiriyor. Fakat bu kadarı yeterli değil. Onların kullandığı aletleri, araç ve gereçleri, çiftçinin sabanını ve tarım araçlarını, değirmencinin değirmenini, fırıncının fırınını kim bilir ne kadar adam yaptı? Ve onların dahi bu aletleri vücuda getirmek için kullandıkları araçlara baktığımızda onları ne kadar adamlar yaptığını ve bunun gibilere bakıp düşünürsek insan hayrette kalır. Ve bir ekmek yapmak için ne kadar araca ihtiyaç göründüğü meydana çıkar. Buna da insanın ömrü yetmez.

Bir zanaat ilerledikçe işlerin her biri de birbirinden ayrılmalıdır, hayır ve fayda bundadır. En basit bir zanaat sahibi mümkün mertebe onu bölmelidir, ne kadar fazla bölünür ise fayda o kadar fazla olur. Ve buna (işbölümü) kuralı [33]

دینور • تقسیم اعمال عملادن هربرینك دائما بر ویا برقاچ
نوع ایش ایله مشغول اولسیدر • مثلا برطوپلی ایکنه پك
ساده برشی ایکن فابریقه‌سنه کیدلره اون عمله چالشور، واون
سکز نوع عملیات اجرا ایدیلور • برطرفدن باقر کولچه‌لری کلور
قالین چبوق حالنه کیرر • سکره دها اینجه بر حاله افراغ
ایدیلور بری باشنی بیار دیکری اوجنی سیورلدیر • حاصلی کوندہ
تقریبا اللی بیك ایکنه یاپیلور • اکر بوعملیاتك کافه‌سنی
یالکز برادم اجرا ایتسه نهایت اون بش ویا یکرمی ایکنه
اعمال ایده بیلور •

تقسیم اعمال اصولی ثروتك اقوی واسطه‌لرندن بریسیدر •
الیوم کوردیکمز وجهله اوروپا امتعه‌سنك انسانه حیرت
و برهجك درجه‌ده اوجوز اولسنك حکمتلرندن بریسی تقسیم
اعمال قاعده‌سیدر • ازجمله برقوتی کبریتی اون پاره‌یه ویریورلر
بو کبریتلر اوزاق محللرده یاپیلوب تجاره ویرلمش، وبرطاقم
مصارف وکرك رسومی تأدیه ایدیله‌رك بورایه کلمش، محلنده
تأدیه ایدیلان سرمایه‌نك فائضی اولدیغی کبی بورادہ اضافه
طوپدن واوجوز صاتیلوب انلرده کار ایده‌جکدر • ارتق محلنده
قاچ پاره‌یه صاتلمش اولدیغی اکلاشیلور • باخصوص
قوطونك اوزرنده فطوغراف رسملری واردر که یالکز اشبو
رسملردن بریسی اوج کونده یاپیله‌مز • اشته بونلر هپ تقسیم
اعمال قاعده‌سنك محسنات وفوائدندندر •

denir. Taksîm-i a'mâl 'ameleden her birinin dâimâ bir veyâ birkaç nev' iş ile meşgûl olmasıdır. Meselâ bir toplu iğne pek sâde bir şey iken fabrikasına gidilse on 'amele çalışır. Ve on sekiz nev' 'ameliyyât icrâ edilir. Bir taraftan bakır külçeleri gelir kalın çubuk hâline girer. Sonra daha ince bir hâle ifrâğ edilir biri başını yapar dîgeri ucunu sivriltir. Hâsılı günde takrîben elli bin iğne yapılır. Eğer bu 'ameliyyâtın kâffesini yalnız bir adam icrâ etse nihâyet on beş veyâ yigirmi iğne i'mâl edebilir.

Taksîm-i a'mâl usûlü servetin en kavî vâsıtalarından birisidir. El-yevm gördüğümüz vechle Avrupa emti'asının insâna hayret verecek derecede ucuz olmasının hikmetlerinden birisi taksîm-i a'mâl ka'idesidir. Ez-cümle bir kutu kibriti on pâraya veriyorlar bu kibritler uzak mahallerde yapılıp tüccâra verilmiş, ve bir takım masârif ve gümrük resmi te'diye edilerek buraya gelmiş, mahallinde te'diye edilen sermâyenin fâizi olduğu gibi burada esnâfa toptan ve ucuz satılıb onlar da kâr edecekdir. Artık mahallinde kaç pâraya satılmış olduğu anlaşılır. Bâ-husûs kutunun üzerinde fotoğraf resimleri vardır ki yalnız işbu resimlerden birisi üç günde yapılamaz. İşte bunlar hep taksîm-i a'mâl ka'idesinin muhassenât ve fevâidindendir. [34]

denir. İşbölümü işçiden her birinin daima bir veya birkaç tür iş ile meşgul olmasıdır. Mesela bir toplu iğne pek basit bir şey iken fabrikasına gidilse on işçi çalışır. Ve on sekiz tür işlem gerçekleştirilir. Bir taraftan bakır külçeleri gelir kalın çubuk haline girer. Sonra daha ince bir biçime sokulur biri başını yapar diğeri ucunu sivriltir. Kısacası günde yaklaşık elli bin iğne yapılır. Eğer bu işlemlerin hepsini yalnız bir adam gerçekleştirse nihayet on beş veya yirmi iğne yapabilir.[8]

İşbölümü yöntemi zenginliğin en sağlam araçlarından birisidir. Günümüzde gördüğümüz üzere Avrupa emtiasının insana hayret verecek derecede ucuz olmasının sebeplerinden birisi işbölümü kuralıdır. Örneğin bir kutu kibriti on paraya veriyorlar bu kibritler uzak yerlerde yapılıp tüccara verilmiş ve bir takım masraflar ve gümrük resmi ödenerek buraya gelmiş, yerinde ödenen sermayenin faizi olduğu gibi burada esnafa toptan ve ucuz satılıp onlar da kâr edecektir. Artık yerinde kaç paraya satılmış olduğu anlaşılır. Özellikle kutunun üzerinde fotoğraf resimleri vardır ki yalnız işbu resimlerden birisi üç günde yapılamaz. İşte bunlar hep işbölümü kuralının güzellikleri ve faydalarındandır. [34]

8 Adam Smith'in "*Milletlerin Zenginliği*" adlı eserinin ilk 3 bölümü işbölümünü konu edinmektedir. Münif Paşa'nın işbölümüne ilişkin verdiği toplu iğne örneği Smith'in eserinin 1. bölümünde yer almaktadır. Bkz. Adam Smith, *Milletlerin Zenginliği*, Çev.:Haldun DERİN, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, XI. Basım, 2016, s.6. (h.n.)

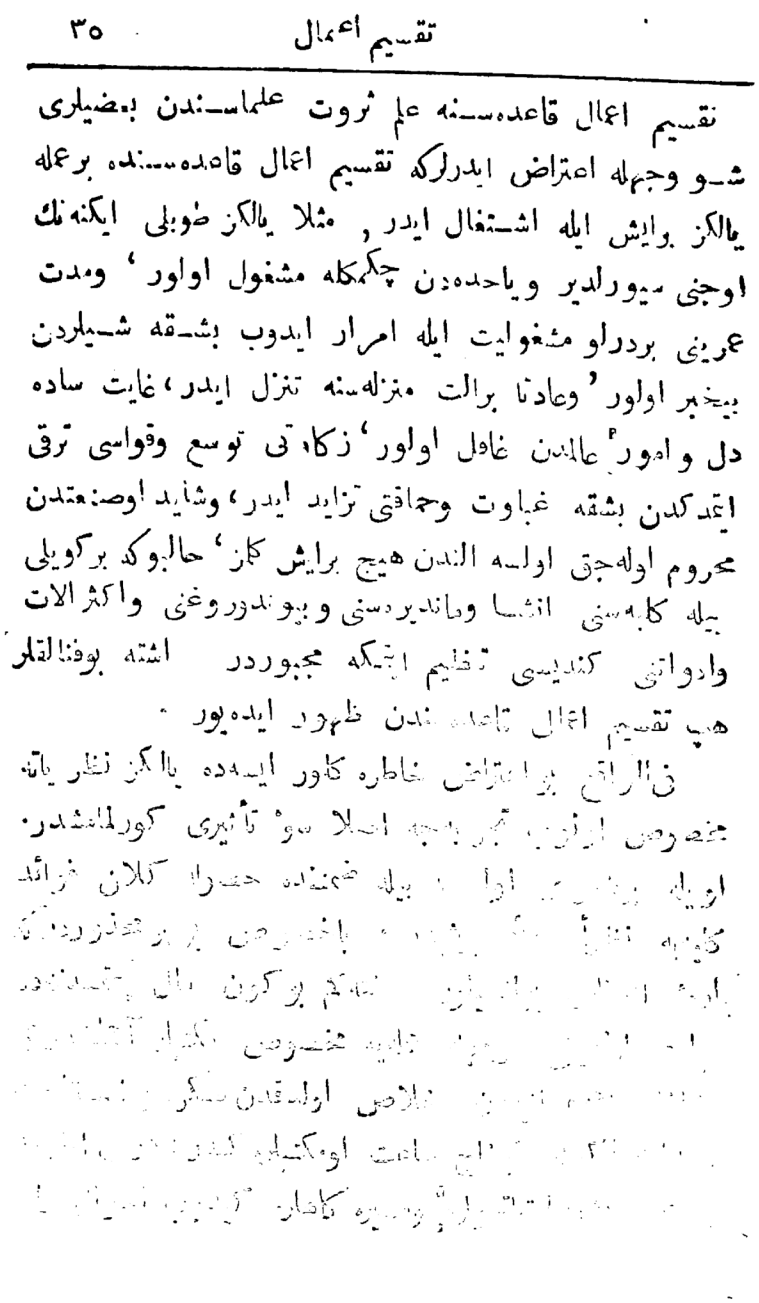

Taksîm-i a'mâl ka'idesine 'ilm-i servet 'ulemâsından ba'zıları şu vechle i'tirâz ederler ki taksîm-i a'mâl ka'idesinde bir 'amele yalnız bir iş ile iştigâl eder, meselâ yalnız toplu iğnenin ucunu sivrildir veyâ hâddeden çekmekle meşgûl olur, ve müddet-i 'ömrünü bir türlü meşgûliyyet ile imrâr edip başka şeylerden bî-haber olur, ve 'âdetâ bir âlet menzilesine tenezzül eder, gayet sâde-dil ve umûr-i 'âlemden gâfil olur, zekâveti tevessü' ve kuvâsı terakki etmedikten başka gabâvet ve hâmakati tezâyüd eder, ve şâyed o san'attan mahrûm olacak olsa elinden hiçbir iş gelmez, hâlbuki bir köylü bile kulübesini inşâ' ve mandırasını ve boyunduruğunu ve ekser âlât ve edevâtını kendisi tanzîm etmeğe mecbûrdur. İşte bu fenâlıklar hep taksîm-i a'mâl ka'idesinden zuhûr ediyor.

Fi'l-vâki' bu i'tirâz hâtıra gelir ise de yalnız nazariyyâta mahsûs olub tecrübece aslâ sû-i te'sîri görülmemişdir. Öyle bir zararı olsa bile zamânında husûle gelen fevâid-i külliyyeye nazaran cüz'î bir şeydir. Bâ-husûs bu bir mahzûrdur ki çâre-i indifâ'ı bulunabilir. Nitekim bu gün milel-i mütemeddinede cârî olduğu vechle 'ameleye mahsûs mektebler açılmıştır ki meşâgil-i cismâniyyeden halâs olduktan sonra istirâhat zamânlarında günde birkaç sâ'at o mekteblere gider, ders okurlar ve bundan başka tiyatrolara, mesîre-gâhlara gidip ahvâl-i 'âleme [**35**]

İşbölümü kuralına iktisat bilginlerinden bazıları şu sebeple itiraz ederler ki işbölümü kuralında bir işçi yalnız bir iş ile uğraşır, mesela yalnız toplu iğnenin ucunu sivriltir veya haddeden çekmekle meşgul olur ve yaşam süresince bir türlü uğraşı ile geçirip başka şeylerden habersiz olur ve adeta bir alet konumuna iner, gayet saf ve dünya işlerinden habersiz ve umursamaz olur, zeka derecesi genişlemeyip ve yetileri ilerlemediğinden başka bönlüğü ve akılsızlığı artar ve şayet o işten mahrum olacak olsa elinden hiçbir iş gelmez, halbuki bir köylü bile kulübesini inşa etmeye, mandırasını, boyunduruğunu ve pek çok alet ve araç gereçlerini kendisi düzenlemeye mecburdur. İşte bu fenalıklar hep işbölümü kuralından ortaya çıkıyor.

Gerçekte bu itiraz hatıra gelir ise de yalnız kuramlara özgü olup pratikte asla olumsuz etkisi görülmemiştir. Öyle bir zararı olsa bile zamanında ortaya çıkan büyük faydalara bakarak küçük bir şeydir. Özellikle bu bir sakıncadır ki gidermenin çaresi bulunabilir. Nitekim bu gün uygar milletlerde yürürlükte olduğu üzere işçiye özgü okullar açılmıştır ki bedensel uğraşılardan kurtulduktan sonra dinlenme zamanlarında günde birkaç saat o okullara gider, ders okurlar ve bundan başka tiyatrolara, gezinti yerlerine gidip dünyevi durumlardan [**35**]

واقف اولورلر ، كوردكارى واشتدكارى شبلرله قوهٔ روحانيه‌لرى
توسع ايدر ٠ بووجهله اشبو محذور برطرف اولور ٠

منبع ثروت اوچ اولوب فلاحت وصناعت وتجارت ايدوكى
بالاده سويلنمش ايدى ٠ لكن بونلر تحصيل ثروتك منابع
ماديه‌سيدر ٠ ثروتك بوندن بشقه برده شعبهٔ معنويسى واردر
اوده ارباب علومك تجارب وتحقيقاتيدر ٠ برطاقم علوم
واردركه سعى وعملمزى نقدر انلره تطبيق ايدر ايسه‌ك اوقدر
مثمر اولور ٠ انلردن برنجيسى حكمت طبيعيه‌درکه بزه اشيانك
طبايعنى وخواصنى بيلديرر ، مدنيتك بودرجه ترقيسنه سبب
اولان سيالهٔ الكتريقيه وبخار ماكنه‌لرى وسائر نيچه مخترعات
جديده بتون اشبو فن جليلك علياته تطبيقندن ايلروكلمشدر ٠
وفنون مذكوردن ايلنجيسى كيميادر ٠ معمولات صناعيه‌نك
شمديكى ترقيسى علم كيميا سايه‌سنده‌در ٠ بو ايكى علمدن بشقه
علم منجنيق وعلم حساب وعلم هندسه ورسمك دخى صنايعك
ترقيسى امرنده تأثير كليسى واردر ٠ اوزوجه [illegible]لكنده
كوريلان صنايعك توسعى وتكثرى واوجون اولسى هپ ارباب
علمك بوتجارب وتحقيقاتى ثمره‌سيدر ٠ ازجمله اكينجى
[illegible] براقيوب علما اكا معاونت ايتمشلردر ٠ مقدمارى ارباب
[illegible]

vâkıf olurlar, gördükleri ve işittikleri şeylerle kuvve-i rûhâniyyeleri tevessü‘ ider. Bu vechle işbu mahzûr ber-taraf olur.

Menba‘-ı servet üç olub filâhat, sınâ‘at ve ticâret idüğü bâlâda söylenmiş idi. Lâkin bunlar tahsîl-i servetin menâbi‘-i mâddiyyesidir. Servetin bundan başka bir de menba‘-ı ma’nevîsi vardır o da erbâb-ı ‘ulûmun tecârib ve tahkikatıdır. Bir takım ‘ulûm vardır ki sa‘y ve ‘amelimizi ne kadar onlara tatbîk eder isek o kadar müsmir olur. Onlardan birincisi hikmet-i tabî‘iyyedir ki bize eşyânın tabâyi‘ni ve havâssını bildirir, medeniyyetin bu derece terakkisine sebeb olan seyyâle-i elektrîkiyye ve buhâr makineleri ve sâir nice muhtere‘ât-ı cedîde bütün işbu fenn-i celîlenin ‘ameliyyâtta tatbîkinden ileri gelmiştir. Ve fünûn-ı mezkûreden ikincisi kimyâdır. Ma‘mûlât-ı sınâ‘iyyenin şimdiki terakkisi ‘ilm-i kimyâ sâyesindedir. Bu iki ‘ilmden başka ‘ilm-i mancınîk ve ‘ilm-i hesâb ve ‘ilm-i hendese ve resmin dahi sanâyi‘in terakkisi emrinde te’sîr-i küllîsi vardır. Avrupa memâlikinde görülen sanâyi‘nin tevessü‘ü ve tekessürü ve ucuz olması hep erbâb-ı ‘ulûmun bu tecâib ve tahkikatı semeresidir. Ez-cümle ekinciyi kendi hâline bırakmayıp ‘ilmen ona mu‘âvenet etmişlerdir. Mukaddemleri erbâb-ı ‘ulûm ile ehl-i san‘at beyninde aslâ bir münâsebet yok idi. Dâimâ ehl-i sanâyi‘e nazar-ı hakaretle bakarlar, ve onlarla mübâhasât-ı sınâ‘iyyede olunmağı haklarında tenezzül ‘add iderler idi. Meselâ bir ekinci [**36**]

haberli olurlar, gördükleri ve işittikleri şeylerle ruhsal yetisi genişler. Böylece işbu sakınca giderilmiş olur.

Zenginliğin kaynakları üç olup tarım ve hayvancılık, zanaat ve ticaret olduğu yukarıda söylenmişti. Lakin bunlar zenginliğin kazanmanın maddi kaynaklarıdır. Zenginliğin bundan başka bir de manevi kaynağı vardır o da bilim insanlarının deneyleri ve araştırmalarıdır. Bir takım bilimler vardır ki çalışmamızda ve işlerimizde onları ne kadar uygularsak o kadar verimli olur. Onlardan birincisi fiziktir ki bize şeylerin doğalarını ve özelliklerini bildirir, medeniyetin bu derece ilerlemesine sebep olan elektrik ve buhar makineleri ve diğer nice yeni yaratılar bütün işbu yüce bilimlerin pratiğe uygulanmasından ileri gelmiştir. Ve adı geçen bilimlerden ikincisi kimyadır. Sınai ürünlerin şimdiki ilerleyişi kimya bilimi sayesindedir. Bu iki bilimden başka mekanik, aritmetik geometri ve resmin dahi sanayinin ilerlemesi işinde çok büyük etkisi vardır. Avrupa ülkelerinde görülen sanayinin yayılması, çoğalması ve ucuz olması hep bilim insnlarının bu deney ve araştırmalarının meyvesidir. Mesela ekinciyi kendi haline bırakmayıp bilimsel olarak ona yardım etmişlerdir. Eskiden bilim insanları ile zanaatkarlar arasında asla bir ilişki yoktu. Daima zanaatkarlara küçümser gözle bakarlar ve onlarla zanaatler hakkında konuşmalar yapmayı haklarında aşağılama sayarlardı. Mesela bir ekinci [**36**]

علمادن برذاته کیدوبده کندی ترلاسنك قوه انباتیه‌سی نقصان
اولدیغنی بیان ، وبوکا برچاره بولمسنی رجا ایتمش اولسه
ویاخود بربویاجی فلان مملکتدن بویا کلیور ایدی شمدی
کلیور المك یرینه قائم اولهبیلهجك برشی وارمیدر ؟ دیسه، یاخود
فلان یرده کوزل بویا اعمال ایدیورلر ، بنده چالشدم چبالادم
انلر کبی درجهده کوزل یاپمغه موفق اولهمدم ، ایکیسنی‌ده
تحلیل ایدیکز عجبا اب وهواسنك تأثیری میدر ؟ یوخسه بزمکنده
بر عنصرك نقصانندنمی نشئت ایتمشدر ؟ دیو استفساره
قالقشسه اکاطوغری جواب ویرمکدن بشقه بلکه کندیسنك اکیمجی
ویا بویاجی اولمدیغندن بحث ایدرك تکدیر ایدر ایدی . حتی
بیچاره چفتجی وبویاجینك بویله براستفسار ایتمك خاطرینه
بیله کلیوب کندی باشنك چارهسنی ارار ایدی . جهلایه قلان
اکنجیلك وصنعتدن نه حاصل اولور ؟ حالبوکه اهل علم هرقنغی
برصنعتك ایجادندن بوانه دکین وقوعات تاریخیه‌سنی تدقیق
وکرك دیکر بلاده وکرك کندی بلده‌سنده جاری اولان اصولی
مقایسه وتحقیق ایدرك برنتیجه چیقارر وبویله تحقیقاته
اقتدارلری اولیان اهل صنعت ایله مذاکره ایدوب بری نظریاتنی
ارائه ودیکری عملیاتنی تطبیق ایدر ، فوائد کلیه حاصل
اولور . اشته جمعیت بشریه‌نك بکدیکره اجرا ایده‌جکی
[illegible] بودر یوخسه برفقیره بر پارچه اکمك ویرمك مساوی

‘ulemâdan bir zâta gidip de kendi tarlasının kuvve-i inbâtiyyesi noksân olduğunu beyân, ve buna bir çâre bulmasını ricâ etmiş olsa, ve-yâhûd bir boyacı falan memleketden boya geliyor idi şimdi gelmiyor onun yerine kaim olabilecek bir şey var mıdır? dese, yâhûd falan yerde güzel boya i‘mâl ediyorlar, ben de çalışdım çabaladım onlarınki derecede güzel yapmağa muvaffak olamadım, ikisini de tahlîl ediniz ‘acebâ âb u havâsının te’sîri midir? Yoksa bizimkinde bir ‘unsurun noksânından mı neş’et etmiştir? deyu istifsâra kalkışsa ona doğru cevâb vermekten başka belki kendisinin ekinci veyâ boyacı olmadığından bahs ederek tekdîr eder idi. Hattâ bî-çâre çiftçi ve boyacının böyle bir istifsâr etmek hâtırına bile gelmeyib kendi başının çâresini arar idi. Cühelâya kalan ekincilik ve san‘attan ne hâsıl olur? Hâlbuki ehl-i ‘ilm her hangi bir san‘atın îcâdından bu âna değin vuku‘ât-ı târihiyyesini tedkîk ve gerek dîger bilâdde ve gerek kendi beldesinde cârî olan usûlü mukayese ve tahkîk ederek bir netîce çıkarır. Ve böyle tahkikata iktidârı olmayan ehl-i san‘at ile müzâkere edib biri nazariyyâtını irâe ve dîgeri ‘ameliyyâtını tatbîk ider, fevâid-i külliyye hâsıl olur. İşte cem‘iyyet-i beşeriyyenin yek-dîgere icrâ edeceği mu‘âvenet budur yoksa bir fakire bir pâr-çe ekmek vermek mu‘âvenet değildir. [37]

ulemadan bir kişiye gidip de kendi tarlasının yeşertme gücünün zayıf olduğunu bildirip buna bir çare bulmasını rica etmiş olsa veya bir boyacı falan memleketten boya geliyordu şimdi gelmiyor onun yerine geçebilecek bir şey var mıdır? dese, yahut falan yerde güzel boya üretiyorlar, ben de çalıştım çabaladım onlarınki derecede güzel yapmayı başaramadım, ikisini de inceleyiniz acaba havasının suyunun etkisinden midir? Yoksa bizimkinde bir unsurun eksikliğinden mi kaynaklanmıştır? diye sormaya kalkışsa ona doğru cevap vermekten başka belki kendisinin ekinci veya boyacı olmadığından bahsederek azarlardı. Hatta çaresiz çiftçi ve boyacının böyle bir sorgulama yapmak hatırına bile gelmeyip kendi başının çaresine bakardı. Bilgisizlere kalan ekincilik ve zanaattan ne ortaya çıkar? Halbuki bilimle uğraşanlar her hangi bir zanaatın icadından bu zamana değin tarihi olaylarını inceleyip gerek diğer beldelerde ve gerek kendi beldesinde yürürlükte olan yöntemi karşılaştırıp soruşturarak bir sonuç çıkarır. Ve böyle soruşturmalara gücü yetmeyen zanaatkarlar ile fikir alışverişinde bulunup biri kuramları gösterir ve diğeri pratiğe uygular, pek büyük faydalar ortaya çıkar. İşte insan topluluğunun birbirine yapacağı yardım budur yoksa bir fakire bir parça ekmek vermek yardım değildir. [37]

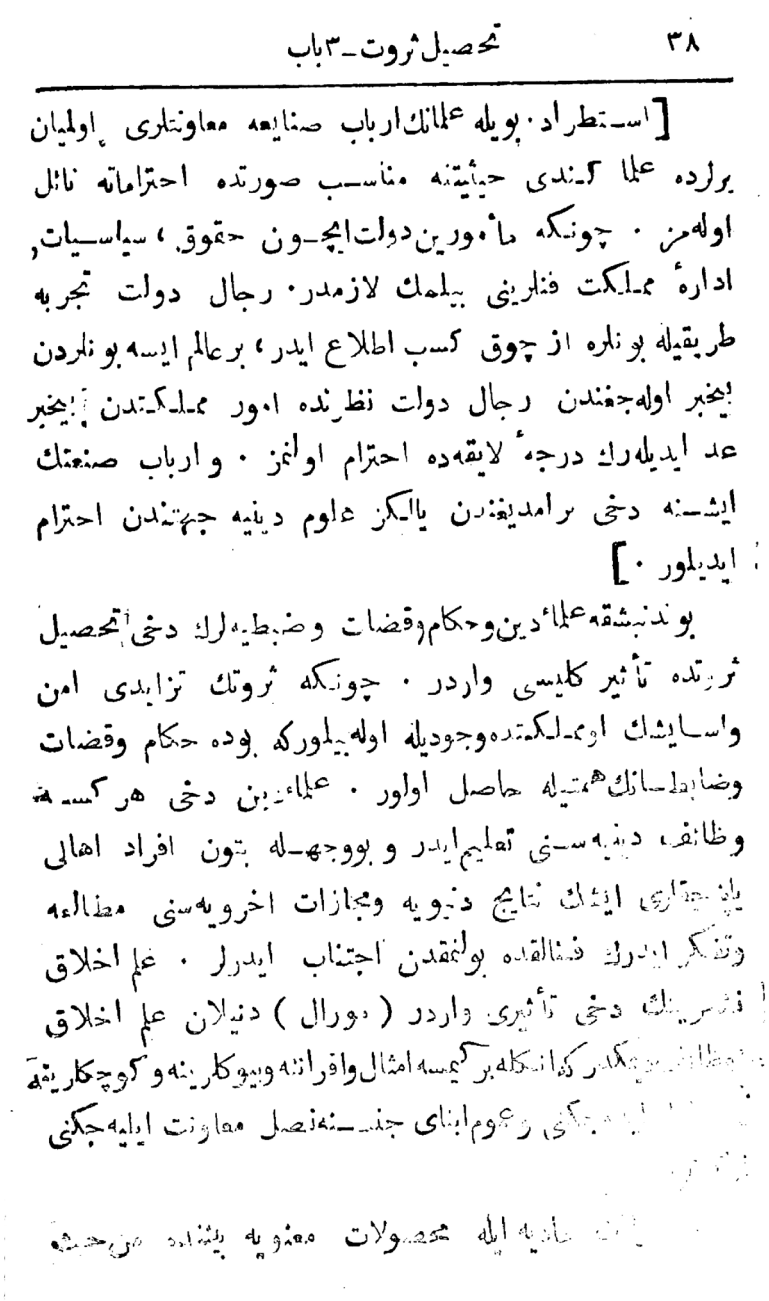

[İstitrâd. Böyle ʿulemânın erbâb-ı sanâyiʿe muʿâvenetleri olmayan yerlerde ʿulemâ kendi haysiyyetine münâsib sûretde ihtirâmâta nâil olamaz. Çünkü meʾmûrîn-i devlet için hukûk, siyâsiyyât, idâre-i memleket fennlerini bilmek lâzımdır. Ricâl-i devlet tecrübe tarîkiyle bunlara az çok kesb-i ıttılâʿ eder, bir ʿâlim ise bunlardan bî-haber olacağından ricâl-i devlet nazarında umûr-ı memleketden bî-haber ʿaddedilerek derece-i lâyıkada ihtirâm olunmaz. Ve erbâb-ı sanʿatın işine dahi yaramadığından yalnız ʿulûm-ı dîniyye cihetinden ihtirâm edilir.]

Bundan başka ʿulemâ-yi dîn u hükkâm u kuzât ve zabtiyyelerin dahi tahsîl-i servetde teʾsîr-i küllîsi vardır. Çünkü servetin tezâyüdü emn ü âsâyişin o memleketde vücûdiyle olabilir ki bu da hükkâm ve kuzât ve zâbıtanın himmetiyle hâsıl olur. ʿUlemâ-yi dîn dahi herkese vezâif-i dîniyyesini taʿlîm eder ve bu vechle bütün efrâd-ı ahâlî yapacakları işin netâyic-i dünyeviyye ve mücâzât-ı uhreviyyesini mütâlaʿa ve tefekkür ederek fenâlıkta bulunmaktan ictinâb ederler. ʿİlm-i ahlâk neşrinin dahi teʾsîri vardır (moral) denilen ʿilm-i ahlâk ʿilm-i vezâif demekdir ki onunla bir kimse emsâl ve akrânına ve büyüklerine ve küçüklerine ne muʿâmele edeceğini ve ʿumûm ve ebnâ-yi cinsine nasıl muʿâvenet eyleyeceğini öğrenir.

Mahsûlât-ı mâddiyye ile mahsûlât-ı maʿneviyye beyninde min-haysuʾt-tabîʿa **[38]**

(Arasöz: Böyle ulemanın zanaatkarlara yardımlarının olmadığı yerlerde ulema kendi onuruna layık biçimde bir saygı göremez. Çünkü devlet memurlarının hukuk, politika, memleketi yönetme sanatını bilmeleri gerekir. Devletin ileri gelenleri tecrübe yoluyla bunlara [ilişkin][9] az çok bilgi edinir, bir âlim ise bunlardan habersiz olacağından devletin büyüklerinin gözünde devlet işlerinden habersiz sayılarak layık olduğu derecede saygı gösterilmez. Ve zanaatkarların işine de yaramadığından yalnız dini bilgileri yönünden saygı görür.)

Bundan başka din bilginleri, hakimler, kadılar ve güvenlik güçlerinin dahi zenginliğin kazanımına çok büyük etkisi vardır. Çünkü zenginliğin artması güvenliğin ve huzurun o memlekette varlığıyla olabilir ki bu da hakimler, kadılar ve güvenlik güçlerinin çabalarıyla meydana gelir. Din bilginleri de herkese dini görevlerini öğretir ve bu surette bütün bireyler yapacakları işin dünyevi sonuçlarını ve ahiretteki karşılıklarını düşünerek kötülükte bulunmaktan sakınırlar. Ahlak bilgisinin yayımının bile etkisi vardır (moral) denilen ahlak bilgisi, ödev bilgisi demektir ki onunla bir kimse yaşıtlarına, büyüklerine ve küçüklerine nasıl davranacağını ve herkese ve kendi soyuna nasıl yardımda bulunacağını öğrenir.

Maddi ürünler ile manevi ürünler arasında doğaları bakımından **[38]**

9 (h.n.).

الطبیعه کلی فرق واردر . برینك خارجده وجودی اولوب حواس خارجیه ایله معلوم اولور ، دیکرینك بووجهله وجود خارجیسی یوقدر . لکن بوقدر فرق ایله برابر الر بینده ارتباط کلی ومناسبت تامه اولوب دائما یکدیکریله قابل تبدیلدر مثلا بر پدر ارغلنك تربیه‌سیچون بر مربی ومعلم استیجار ایدر اکا محصول مادی ویرر ، وچوجق محصول معنوی الور . چوجق بیودکن صکره اشبو محصول معنویسنی صرف ایدوب محصولات مادیه اکتساب ایلر .

بوتفصیلاتدن اکلاشیلورکه سعی وعمل جسمانی کافی دکلدر . اکر معنوی اولان سعی وعلمزی تطبیق ایدر ، واکا حسن اخلاق علاوه ایلر ؛ وحکمك ، قضاتك ، وضابطانك معاونتنه مظهر اولور ایسه‌ك جسمانی سعی وعلمز او نسبتده مثمر اولور .

﴿ بابرابع ﴾

﴿ سرمایه ﴾

ثروتك وسائط تحصیلیه‌سی اوچدر . برنجیسی قوای طبیعیه ، ایکنجیسی سعی انسانی ، اوچنجیسی سرمایه‌در . سرمایه اولمدقجه دیکر ایکیسیله برشی حاصل اولز . قوای

küllî fark vardır. Birinin hâricde vücûdu olub havâss-ı hâriciyye ile ma'lûm olur, dîgerinin bu vechle vücûd-ı hâriciyyesi yokdur. Lâkin bu kadar fark ile berâber onlar beyninde irtibât-ı küllî ve münâsebet-i tâmme olub dâimâ yek-dîgeriyle kabil-i tebdîldir. Meselâ bir peder oğlunun terbiyesiçün bir mürebbî ve mu'allim istîcâr eder ona mahsûl-i mâddî verir, ve çocuk mahsûl-i ma'nevî alır. Çocuk büyüdükden sonra işbu mahsûl-i ma'nevîsini sarf edib mahsûlât-ı mâddiyye iktisâb eyler.

Bu tafsîlâttan anlaşılır ki sa'y u 'amel-i cismânî kâfî değildir. Eğer ma'nevî olan sa'y u 'amelimizi tatbîk ider, ve ona hüsn-i ahlâk 'ilâve eyler; ve hükkâmın, kuzâtın, ve zâbıtanın mu'âvenetine mazhar olur isek cismânî sa'y u 'amelimiz o nisbette müsmir olur.

çok büyük fark vardır. Birinin dışta varlığı olup dışsal nitelikleri ile bilinir, diğerinin bu şekilde dışsal varlığı yoktur. Fakat bu kadar fark ile beraber onlar arasında genel bir bağlantı ve tam bir ilişki olup daima birbirlerine dönüşmeleri mümkündür. Mesela bir baba oğlunun terbiyesi için bir eğitmen ve öğretmen kiralar ona maddi ürün verir ve çocuk manevi ürün alır. Çocuk büyüdükten sonra işbu manevi ürününü kullanarak maddi ürünler kazanır.

Bu ayrıntılı açıklamalardan anlaşılır ki bedensel çalışma ve iş yeterli değildir. Eğer manevi olan çalışmamızı ve işimizi uygular ve ona güzel ahlak ilave eder; ve hakimlerin, kadıların ve güvenlik güçlerinin yardımını elde edebilirsek bedensel çalışma ve işimiz o oranda verimli olur.

(Bâb-ı Râbi')
(Sermâye)

Servetin vesâit-i tahsîliyyesi üçdür. Birincisi kuvâ-yı tabî'iyye, ikincisi sa'y-ı insânî, üçüncüsü sermâyedir. Sermâye olmadıkça dîger ikisiyle bir şey hâsıl olmaz. Kuvâ-yı [**39**]

(Dördüncü Bölüm)
(Sermaye)

Zenginliğin kazanç araçları üçtür. Birincisi doğa kuvveti, ikincisi insan emeği, üçüncüsü sermayedir. Sermaye olmadıkça diğer ikisiyle bir şey ortaya çıkmaz. Doğa [**39**]

طبيعيه ايله سعى وعملدن بالاده بحث ايدلمش ايدى بو رادده سرمايه‌دن بحث ايديله‌جكدر ٠

سرمايه ، تشبثات صناعيه‌نك محصولدار اولمسنه مدار اولهجق هر درلو اسبابدر ٠

اسباب اولمزسه مثلا اكنجينك الات زراعيه‌سى ، اوكوزى وتخمى بولنمزسه ارضك قوه انباتيه‌سندن وكندينك سعى وعملدن اصلا استفاده ايده‌مز ٠

خلق لسانده سرمايه دنيلديكى كبى همان اقچه عقله كلور ، فقط هردرلو تشبثاتده اقچه سرمايه دكلدر ، بر مقدار اقچه لازم ايسه‌ده سرمايه‌نك جزء اعظمى الات واسبابدر ٠

سرمايه‌نك حصولى ارتمق ايله اولور ٠ يعنى انسان طرق مختلفه ايله تحصيل ايتديكى شيلرك بر مقدارينى استهلاك وبر مقدارينى ادخار ايدر ، اشته سرمايه‌نك اصلى بودر ٠ واقعا هر كسك النده‌كى سرمايه‌يى كنديسى ارتمامشدر ، بعضا ميراث قالور ويابر كيمسه اكا هبه ايدر ، فقط بونلرك ده اصلى آرتمه ايله‌در ٠ مورثى ويا واهبى آرتمه طريقيله تدارك ايتمشدر ٠ انسان الينه كچن محصولاتك كافه‌سنى صرف ايدر ايسه هيچ بر وقت ثروتك صاحبى اولهمز ٠ اكر محصولاتك بر مقدارينه قناعت ايدوبده بر مقدارينى ادخار ايدرسه كنديسك سعى وعملنه واسطه تحصيل ويكى برقوت علاوه ايتش اولور ٠ سرمايه‌سى تزايد ايتدكجه ايكى قات تحصيله باشلار ٠ وا لمسل سرمايه

tabî'iyye ile sa'y u 'amelden bâlâda bahs edilmiş idi burada sermâyeden bahs edilecektir.

Sermâye, teşebbüsât-ı sınâ'iyyenin mahsûl-dâr olmasına medâr olacak her türlü esbâbdır.

Esbâb olmasa meselâ ekincinin âlât-ı zirâ'iyyesi, öküzü ve tohumu bulunmazsa arzın kuvve-i inbâtiyyesinden ve kendinin sa'y u 'amelinden aslâ istifâde edemez.

Halk lisânında sermâye denildiği zamân hemân akçe 'akla gelir, fakat her türlü teşebbüsâtta akçe sermâye değildir, bir mikdâr akçe lâzım ise de cüz'-i a'zamı âlât ve esbâbdır.

Sermâyenin husûlü artırmak ile olur. Ya'nî insân turuk-i muhtelife ile tahsîl ettiği şeylerin bir mikdârını istihlâk ve bir mikdârını iddihâr eder, işte sermâyenin aslı budur. Vâkı'â herkesin elindeki sermâyeyi kendisi artırmamıştır, ba'zân mîrâs kalır veyâ bir kimse ona hibe eder. Fakat bunların da aslı artırma iledir. Mûrisi veyâ vâhibi artırma tarîkıyle tedârik etmiştir. İnsân eline geçen mahsûlâtın kâffesini sarf eder ise hîçbir vakit servet sâhibi olamaz. Eğer mahsûlâtın bir mikdârına kanâ'at edib de bir mikdârını iddihâr ederse kendinin sa'y u 'ameline vâsıta-ı tahsîl ve yeni bir kuvvet 'ilâve etmiş olur. Sermâyesi tezâyüd ettikçe iki kat tahsîle başlar. Ve'l-hâsıl sermâye [**40**]

kuvveti ile çalışma ve işten yukarıda bahsedilmişti burada sermayeden bahsedilecektir.

Sermaye, sınai girişimlerin verimli olmasına sebep olacak her türlü araçtır.

Araçlar olmasa mesela ekincinin tarım araçları, öküzü ve tohumu bulunmazsa toprağın yeşertme gücünden ve kendinin çalışmasından ve emeğinden asla yararlanamaz.

Halk dilinde sermaye denildiği zaman hemen para akla gelir, fakat her türlü girişimde para sermaye değildir, bir miktar para lazım ise de büyük kısmı aletler ve araçlardır.

Sermayenin oluşumu artırma ile olur. Yani insan türlü yollar ile kazandığı şeylerin bir miktarını tüketir ve bir miktarını biriktirir, işte sermayenin aslı budur. Gerçi herkes elindeki sermayeyi kendisi artırmamıştır, bazen miras kalır veya bir kimse ona bağışlar. Fakat bunların da aslı artırma iledir. Miras bırakan veya bağışlayan artırma yoluyla elde etmiştir. İnsan eline geçen ürünlerin hepsini harcar ise hiçbir vakit zengin olamaz. Eğer ürünlerin bir miktarıyla yetinip de bir miktarını biriktirirse kendinin çalışmasına ve işine kazanç vasıtası ve yeni bir kuvvet ilave etmiş olur. Sermayesi arttıkça iki kat kazanmaya başlar. Özetle sermaye [**40**]

تكثر ايتدكجه انسانلرك سعى و عملرى دائره‌سى توسع ايدر ،
وحشيلك حالندن مدنيتك بو درجه‌سنه قدر تدريجاً وقوعه
كلان ترقيات بوندن نشئت ايتمشدر .

سرمايه‌ده صنعته كوره‌در . بعض تشبث صناعيده
سرمايه پك از و بعضيسنده پك چوقدر . مثلا ترزينك
سرمايه‌سى براندازه ايله بعض جزئى شيلردن ، واودون يارىجنك
سرمايه‌سى برباللطه‌دن ، وباجه سپوريجينك سرمايه‌سى برسپوركه
دن عبارتدر . لكن بعض صنعتلر واردركه كلى سرمايه‌يه
توقف ايدرمعدنجيلك ايتمك و ياطوپ والات بخاريه‌دوكمك كبى .

اسباب اولان سه قوهٔ طبيعيه‌نك اصلا فائده‌سى اولميه جغنى
بالاده بيان اولنمش ايدى . فى الواقع برفابريقه‌ده سرمايه تعبير
ايتديكمز اسباب والات سلب ايديله‌جك اولسه صوبى كسلمش
دكرمن كبى هركسك الى بوكرنده قالور ، اليوم اوروپانك
درجهٔ تمدنى معلومدر ، اكر هرقنغى برسببدن طولايى الرنده كى
الات سلب ايدلسه آن واحده جمله‌سى فقر و مذلته دوچار
اولور . واقعا بو سرمايه لرك منبعى عقل و معرفتدر . علوم
و معارف موجود اولدقجه‌ينه سرمايه ميدانه كتوريله بيلور فقط
يكيدن سرمايه‌نك تدارك ايدلمسى برچوق وقته محتاج اولور .

برتشبث صناعيده سرمايه‌دن بيلان شيلرانك متوقف اولديغى
مغازه و دكان بنالرى ، والات وادوات ايله خام اشيا ، وعمله يه ويريلان
وياويرلمك اوزره اولان نقوددر .

tekessür ettikçe insânların sa‘y u ‘amelleri dâiresi tevessü‘ ider, vahşîlik hâlinden medeniyyetin bu derecesine kadar tedrîcen vuku‘a gelen terakiyyât bundan neş’et etmiştir.

Sermâye de san‘ata göredir. Ba‘zı teşebbüs-i sınâîde sermâye pek az ve ba‘zısında pek çoktur. Meselâ terzinin sermâyesi bir endâze ile ba‘zı cüz’î şeylerden, ve odun yarıcının sermâyesi bir baltadan, ve baca süpürücünün sermâyesi bir süpürgeden ‘ibârettir. Lâkin ba‘zı san‘atlar vardır ki küllî sermâyeye tevakkuf eder ma‘dencilik etmek veyâ top ve âlât-ı bihâriyye dökmek gibi.

Esbâb olmazsa kuvve-i tabî‘iyyenin aslâ fâidesi olmayacağı bâlâda beyân olunmuş idi. Fi’l-vâki‘ bir fabrikada sermâye ta‘bîr ettiğimiz esbâb ve âlât selb edilecek olsa suyu kesilmiş değirmen gibi herkesin eli böğründe kalır, el-yevm Avrupa’nın derece-i temeddünü ma‘lûmdur, eğer herhangi bir sebebden dolayı ellerindeki âlet selb edilse ân-ı vâhidde cümlesi fakr u mezellete dûçâr olur. Vâkı‘â bu sermâyelerin menba‘ı ‘akl u ma‘rifettir. ‘Ulûm ve ma‘ârif mevcûd oldukça yine sermâye meydâna getirilebilir fakat yeniden sermâyenin tedârik edilmesi birçok vakte muhtâc olur.

Bir teşebbüs-i sınâ‘iyyede sermâye denilen şeyler onun mütevakkıf olduğu mağaza ve dükkân binâsı, ve âlât ve edevât ile hâm eşyâ, ve ‘ameleye verilen veyâ verilmek üzere olan nukuddur. [**41**]

arttıkça insanların çalışma ve iş dairesi genişler, vahşilik halinden medeniyetin bu derecesine kadar aşama aşama meydana gelen ilerlemeler bundan kaynaklanmıştır.

Sermaye de zanaate göredir. Bazı sınai girişimde sermaye pek az ve bazısında pek çoktur. Mesela terzinin sermayesi bir endaze ile bazı ufak şeylerden ve odun yarıcının sermayesi bir baltadan, ve baca süpürücünün sermayesi bir süpürgeden ibarettir. Lakin bazı zanaatlar vardır ki büyük sermayeye bağlı olur madencilik etmek veya top ve denizcilikle ilgili aletleri dökmek gibi.

Araçlar olmazsa doğa kuvvetinin asla faydası olmayacağı yukarıda anlatılmıştı. Gerçekte bir fabrikada sermaye tabir ettiğimiz araçlar ve aletler ortadan kaldırılacak olsa suyu kesilmiş değirmen gibi herkesin eli böğründe kalır, bugün Avrupa’nın uygarlık derecesi bilinmektedir, eğer herhangi bir sebepten dolayı ellerindeki alet alınsa bir anda hepsi yoksulluk ve bayağılığa düşer. Gerçi bu sermayelerin kaynağı akıl ve bilgidir. Bilimler ve bilgiler var oldukça yine sermaye meydana getirilebilir fakat yeniden sermayenin elde edilmesi epey zaman ister.

Sınai bir girişimde sermaye denilen şeyler onun bağlı olduğu mağaza ve dükkan binası ve aletler, araçlar ve gereçler ile hammadde ve işçiye verilen veya verilmek üzere olan paralardır. [**41**]

سرمايه ايكى قسمه تقسيم اولنور . بری تيور باش سرمايه و
ديكر متداول سرمايه در . تيور باش سرمايه استهلاك اولنمقسزين
مدت مديده قالان شيلر در . متداول سرمايه بر شكلدن ديكر شكله
كيرن شيلردر . برفابريقه نك بناسی و نده مستعمل اولان لات و دوان
تيور باش قبيلندندركه يواش يواش مرور زمان ايله بوزيلور . وكذا
بر انكجينك فرونی تكنه سی ترازوسی كوركی تيور باشدر لكن
ياقديغی اودون قوالاندیغی اون وطوز متداول سرمايه در . تجارك
سرمايه سنك اكثری ايكنجی قسمندر . انك تيور باش سرمايه سی از
اولور . اولسه اولسون برمغازه سی بر ترازوسی وبر يازيخانه سی اولور .
اما تجارك متداول سرمايه سی صاتمق اوزره الديغی مالی وصاتمش
اولديغی مال مقابلنده الديغی نقودیدر . بو نقود دخی بعضا
عين اولور و بعضا پوليچه و ياخود ذمم كبی دين اولور .

بو سرمايه لرك كافه سی وحتی تيور باش قسمی دخی بعضا تبديل
شكل ايدرلر ، فقط قيمتی يينه باقيدر . كاه خام اشيا اولور وكاه
مصنوع اولور مصنوع اولنلر دخی بعض كره خام اشيا درجه سنده
آلوب ايكنجی درجه ده عمليات اجراسيله بر شكله افراغ اولنور .
حاصلی بر حقيقی خام اشيا واردركه طبيعتك ويردیكی شيلردن
بر ده اضافی خام اشيا واردر . مثلا پامبوق خامدر انی بر نوع
تجار الوب ايپلك ييارلر ، فقط چولهه يه كوره ايپلك دخی خامدر
انی بو شكلده الوب بز ييار .

وبعض كره دخی سرمايه نك برجزئی ظاهرده تالف ومستهلك

Sermâye iki kısma taksîm olunur. Biri demirbaş sermâye, dîgeri mütedâvil sermâyedir. Demirbaş sermâye istihlâk olunmaksızın müddet-i medîde kalan şeylerdir, mütedâvil sermâye bir şekilden dîger şekle giren şeylerdir, bir fabrikanın binâsı ve onda müsta'mel olan âlât ve edevât demirbaş kabilindendir ki yavaş yavaş mürûr-i zamân ile bozulur. Ve kezâ bir ekmekçinin fırını teknesi terâzûsu küreği demirbaşdır lâkin yaktığı odun kullandığı un ve tuz mütedâvil sermâyedir. Tüccârın sermâyesinin ekserî ikinci kısımdandır, onun demirbaş sermâyesi az olur, olsa olsa bir mağazası bir terâzûsu ve bir yazı-hânesi olur. Ama tüccârın mütedâvil sermâyesi satmak üzere olduğu mâlı ve satmış olduğu mâl mukâbilinde aldığı nukudiyyedir. Bu nukud dahi ba'zân 'ayn olur ve ba'zân poliçe ve-yâhûd zimem gibi deyn olur.

Bu sermâyelerin kâffesi ve hattâ demirbaş kısmı dahi ba'zân tebdîl-i şekl iderler, fakat kıymeti yine bâkîdir. Gâh hâm eşyâ olur ve gâh masnû' olur masnû' olanlar dahi ba'zı kere hâm eşyâ derecesinde alınıb ikinci derecede 'ameliyyât icrâsıyla başka şekle ifrâğ olunur. Hâsılı bir hakîkî hâm eşyâ vardır ki tabî'atın verdiği şeylerdir, bir de izâfî hâm eşyâ vardır. Meselâ pambuk hâmdır onu bir nev' tüccâr alıb iplik yaparlar, fakat çulhaya göre iplik dahi hâmdır onu bu şekilde alıb bez yapar.

Ve ba'zı kere dahi sermâyenin bir cüz'ü zâhirde telef ve müstehlek [**42**]

Sermaye iki kısma ayrılır. Biri demirbaş sermaye, diğeri dolaşımdaki sermayedir. Demirbaş sermaye tüketilmeksizin uzun süre kalan şeylerdir, dolaşımdaki sermaye bir şekilden diğer şekle giren şeylerdir, bir fabrikanın binası ve onda kullanılmış olan aletler, araç ve gereçler demirbaş sınıfına girer ki yavaş yavaş zamanın geçtikçe bozulur. Ve yine bir ekmekçinin fırını, teknesi, terazisi, küreği demirbaştır fakat yaktığı odun, kullandığı un ve tuz dolaşımdaki sermayedir. Tacirlerin sermayesinin pek çoğu ikinci kısımdandır, onun demirbaş sermayesi az olur, olsa olsa bir mağazası bir terazisi ve bir yazıhanesi olur. Ama tacirlerin dolaşımdaki sermayesi satmak üzere olduğu malı ve satmış olduğu mal karşılığında aldığı paralardır. Bu paralar da bazen hazırda bulunan mal olur ve bazen poliçe veya zimmetler gibi borç olur.

Bu sermayelerin hepsi ve hatta demirbaş kısmı bile bazen şekil değiştirir, fakat değeri yine kalıcıdır. Kâh hammadde olur ve kâh işlenmiş olur işlenmiş olanlar dahi bazı kere hammadde derecesinde alınıp ikinci derecede işlemler yapılarak başka şekle dönüştürülür. Kısacası bir hakiki hammadde vardır ki doğanın verdiği şeylerdir, bir de göreli hammadde vardır. Mesela pamuk hammaddedir onu bir tür tüccar alıp iplik yapar, fakat çulhaya göre de iplik hammaddedir onu bu şekilde alıp bez yapar.

Ve bazı kere de sermayenin bir kısmı görünüşte tüketilir ve yok [**42**]

اولورايسه‌ده حقيقتده مستهلك دكلدر ، بلكه محصولاندهاثرى ظاهر
اولور . اتمكجينك ياقديغى اودون ظاهرده هلاك اوليور فقط
قيمتى طبخ اولنان اتمكده ظهورايدر . اكر اصلااثرى ظاهر اولزسه
اول وقت حقيقة تلف اولمش اولور .

انسانك النده بولنان محصولات ماديه‌نك جمله‌سى اوچ
قسمه تقسيم اولنور . برنجيسى مستهلكات ، ايكنجيسى سرمايه ،
اوچنجيسى ايراددر . (مستهلكات) طوغريدن طوغرى يه حياتجزى
دفع ايدن شيلردر . ايچنده ساكن اولديغمز خانه ، كيديكمز
اثواب ، يديكمز ارزاق بتون مستهلكات قبيلندندر . (سرمايه)
بالواسطه ايشمزه يارايان شيلردر , يعنى اليزده بولنوبده محصول
وجوده كتورمك ايچون واسطه اتخاذ ايتديكمز شيلردر . بو
سرمايه پك زياده لازم اولوب عادتا منابع ثروتدن بريسى و بلكه
برنجيسيدر . فقط سرمايه اولديغى كبى ايشه يارامز انى
قوالانمق ايجاب ايدر . بردرجه‌ده سرمايه صاحبى اولان ايكى
رفيقدن بريسى حسن صورتله استعمالى ايو بيلديكى جهتله
ديكرندن زياده قزانور . سرمايه‌نك خيرلوسى مثمر اولوب يكى
برمحصول وجوده كتورمكه واسطه اولانيدر . (ايراد)
برتشبث صناعيده استعمال اولنميوب يالكز تمتع حاصل ايتمك اوزره
اولان شيلردر .

ارتمه طريقيله برمقدار محصول الله كتوريلديكمزده انى ايكى
صورتله استعمال ايدرز . يا سرمايه بيار برتشبث صناعيده

olur ise de hakîkatte müstehlek değildir, belki mahsûlâtta eseri zâhir olur. Ekmekçinin yaktığı odun zâhirde helâk oluyor fakat kıymeti tahn olunan ekmekte zuhûr eder. Eger aslâ eseri zâhir olmazsa ol vakit hakîkatte telef olmuş olur.

İnsânın elinde bulunan mahsûlât-ı mâddiyyenin cümlesi üç kısma taksîm olunur. Birincisi müstehlekât, ikincisi sermâye, üçüncüsü îrâddır. (Müstehlekât) doğrudan doğruya ihtiyâcımızı def‘ iden şeylerdir. İçinde sâkin olduğumuz hâne, giydiğimiz esvâb, yediğimiz erzâk bütün müstehlekât kabilindendir. (Sermâye) bi’l-vâsıta işimize yarayan şeylerdir, ya‘nî elimizde bulunub da mahsûl vücûda getirmek için vâsıta ittihâz ettiğimiz şeylerdir. Bu sermâye pek ziyâde lâzım olub ‘âdetâ menâbi‘-i servetten birisi ve belki birincisidir. Fakat sermâye olduğu gibi işe yaramaz onu kullanmak îcâb eder. Bir derecede sermâye sâhibi olan iki refîkden birisi hüsn-i sûretle isti‘mâlini iyi bildiği cihetle dîgerinden ziyâde kazanır. Sermâyenin hayırlısı müsmir olub yeni bir mahsûl vücûda getirmeğe vâsıta olanıdır. (Îrâd) bir teşebbüs-i sınâîde isti‘mâl olunmayub yalnız temettu‘ hâsıl etmek üzere olan şeylerdir.

Artırma tarîkiyle bir mikdâr mahsûl ele getirdiğimizde onu iki sûretle isti‘mâl ederiz. Ya sermâye yapar bir teşebbüs-i sınâ‘îde [43]

olur ise de hakikatte tüketilmiş değildir, belki ürünlerde etkisi görünür. Ekmekçinin yaktığı odun görünüşte yok oluyor fakat değeri öğütülen ekmekte ortaya çıkar. Eğer etkisi asla görünür olmazsa o zaman hakikatte yok olmuş olur.

İnsanın elinde bulunan maddi ürünlerin tamamı üç kısma ayrılır. Birincisi tüketilenler, ikincisi sermaye, üçüncüsü gelirdir. (Tüketilenler) doğrudan doğruya ihtiyacımızı gideren şeylerdir. İçinde oturduğumuz ev, giydiğimiz giysiler, yediğimiz yiyecekler bütün tüketilenler türündendir. (Sermaye) dolaylı olarak işimize yarayan şeylerdir, yani elimizde bulunup da ürün vücuda getirmek için araç kabul ettiğimiz şeylerdir. Bu sermaye pek ziyade lazım olup adeta zenginliğin kaynaklarından birisi ve belki birincisidir. Fakat sermaye olduğu gibi işe yaramaz onu kullanmak gerekir. Bir derecede sermaye sahibi olan iki arkadaştan birisi doğru şekilde kullanmasını iyi bilmesi bakımından diğerinden fazla kazanır. Sermayenin hayırlısı verimli olup yeni bir ürün vücuda getirmeye sebep olandır. (Gelir) Sınai bir girişimde kullanılmayıp yalnız kâr elde etmek üzere olan şeylerdir.

Artırma yoluyla bir miktar ürün ele geçirdiğimizde onu iki biçimde kullanırız. Ya sermaye yapar sınai bir girişimde [43]

قوللانورز ، و یاخود ایراد ایلارز • بونلردن قنغیسی خیرلیدر ؟ دینله جك اولور ایسه البته سرمایه طریقیله استعمال ایتمك دها خیرلیدر • چونکه اکثر ایراد اصحابی راحت اوطورورلر قوای جسمانیه ور وحانیه لرینی استعمال ایتزلر ، لکن سرمایه ایده جك اولور ایسه کندیسی مشغول اولوب مادی ومعنوی ترقیاته مظهر اولدیغی کبی ، اومناسبتله برطاقم ادملر دخی مستفید اولورلر • صاحب سرمایه نك اجرا ایتدیکی صنعت ویا تجارت وزراعتده اجیر صفتیله بولنور ، وانك سایه سنده محصول و جوده کتورورلر انلرده تعیش ایلرلر • خلاصه ارتمه طریقیله اله کچوردیکمز حاصلاتی ممکن اولهبیلدیکی قدر برتشبث صناعیده قوللانمق هم بزم ایچون وهمده ابنای جنسمز ایچون خیرلیدر • شوقدرکه اول کیمسه عاجز اولور ، ویا حالی ویاخود مملکتی مساعد اولمزایسه اول حالده ایراد یاپمق جائز اولور •

برمال اعتبارات مختلفه ایله تنوع ایدر • مثلا صاحبنك اوتوردیغی برخانه مستهلکاتدندر ، کیرایه ویرسه ایراد اولور ، واکر انی صتار و یا برمال ایله مبادله ایلرایسه سرمایه اولور •

محصولات ویا ثروتك ایچنده سرمایه ویا ایراد کتورنلره (محصول مثمر) دینلور و بونك خارجندهکی محصولاته (محصول غیر مثمر) اطلاق اولنور • صاحبنك لسبب من الاسباب قوللانمدیغی نقود وسائره محصول غیر مثمر قبیلندندر • بودا ایکی سببه مبنی اولهبیلور • اشبو سببلردن بریسی معقولدر اول مالك

kullanırız, ve-yâhûd îrâd yaparız. Bunlardan hangisi hayırlıdır? denilecek olur ise elbette sermâye tarîkiyle isti'mâl etmek daha hayırlıdır çünkü ekser îrâd ashâbı râhat otururlar kuvâ-yi cismâniyyelerini ve rûhâniyyelerini isti'mâl etmezler, lâkin sermâye idecek olur ise kendisi meşgûl olub mâddî ve ma'nevî terakkiyâta mazhar olduğu gibi, o münâsebetle bir takım adamlar dahi müstefîd olurlar. Sâhib-i sermâyenin icrâ ettiği san'at veyâ ticâret ve zirâ'atde ecîr sıfatiyle bulunur, ve onun sâyesinde mahsûl vücûda getirirler onlar da ta'ayyüş eyler. Hulâsa artırma tarîkıyle ele geçirdiğimiz hâsılâtı mümkin olabildiği kadar bir teşebbüs-i sınâ'iyyede kullanmak hem bizim içün ve hem de ebnâ-yi cinsimiz içün hayırlıdır. Şu kadar ki ol kimse 'âciz olur, veyâ hâli ve-yâhûd memleketi müsâ'id olmaz ise ol hâlde îrâd yapmak câiz olur.

Bir mâl i'tibârât-ı muhtelife ile tenevvü' eder. Meselâ sâhibinin oturduğu bir hâne müstehlekâtdandır, kirâya verirse îrâd olur, ve eğer onu satar veyâ bir mâl ile mübâdele eyler ise sermâye olur.

Mahsûlât veyâ servetin içinde sermâye veyâ îrâd getirenlere (mahsûl-i müsmir) denilir ve bunun hâricindeki mahsûlâta (mahsûl-i gayr-i müsmir) ıtlâk olunur. Sâhibinin li-sebebin min es-sebeb kullanmadığı nukud ve sâire mahsûl-i gayr-i müsmir kabilindendir. Bu da iki sebebe mebnî olabilir. İşbu sebeblerden birisi ma'kuldür ol mâlın [**44**]

kullanırız veya gelir yaparız. Bunlardan hangisi hayırlıdır? Denilecek olur ise elbette sermaye yoluyla kullanmak daha hayırlıdır çünkü çoğu gelir sahibi rahat otururlar bedensel ve ruhsal yetilerini kullanmazlar, lakin sermaye edecek olur ise kendisi meşgul olup maddi ve manevi ilerlemelere eriştiği gibi, o münasebetle birtakım adamlar dahi yararlanmış olurlar. Sermaye sahibinin yaptığı zanaat veya ticaret ve tarımda ücretli çalışan sıfatıyla bulunur ve onun sayesinde ürün vücuda getirirler onlar da geçinirler. Özetle artırma yoluyla ele geçirdiğimiz kazançları mümkün olabildiği kadar sınai bir girişimde kullanmak hem bizim için ve hem de diğer insanlar için hayırlıdır. Şu kadar ki o kimse güçsüz olur veya durumu veya memleketi müsait olmaz ise o halde gelir yapmak doğru olur.

Bir mal türlü değerlerle ile çeşitlenir. Mesela sahibinin oturduğu bir ev tüketilenlerdendir, kiraya verirse gelir olur ve eğer onu satar veya bir mal ile değiştirir ise sermaye olur.

Ürünlerin veya zenginliğin içinde sermaye veya gelir getirenlere (verimli ürünler) denilir ve bunun dışındaki ürünlere (verimsiz ürünler) denilir. Sahibinin bir sebepten kullanmadığı nakitler ve diğerleri verimsiz ürün türündendir. Bu da iki sebebe dayanabilir. İşbu sebeblerden birisi akla uygundur o malın [**44**]

صاحبي « دنيانك بيك درلو حالى واردر كيم بيلور نه
اولهجقدر؟ بردن بره اقچه لازم اولور ايسه اوته كنه بر يكنه يوز
صويى دوكيهيم » ديهرك احتياطا صاقلار . فقط بو كبى
اسباب مملكتك احواليله تبدل ايدر . ديكرى غير معقولدر
مجرد خستهدن ناشى كتم واخفا ايدر ، وانك وجوديله ممنون
اولور . بو كبى محصولات بزم بحثمزدن خارجدر .

اشته بو تفصيلاتدن سرمايهنك محصولات وجوده كتورمهده
عادتا قوهٔ طبيعيه وعمل انسانى كبى وبلكه دها مؤثر بر قوت
وواسطه ايدوكى اكلاشيلدى . يالكز علوم ومعارف تحصيل
ثروته كافى دكلدر ، بهمه حال مادى بر سرمايهيه متوقفدر . بر
كيمسه سرمايه واسطهسيله هم چوق محصول وجوده كتورمكه
مقتدر اولور وهمده ممالك سائرهده وجوده كلان هردر اومحصولدن
استفاده ايدر . بو سببدن ممكن مرتبه سرمايه تدارك ايچون سعى وغيرت
ايتمك لازمدر . فقط اخسانك يابديغى مرتبهده حاضرى غائبه
فدا ايدهجك درجهده اولميوب معقول درجهده اولمليدر . يعنى بو
كون آج صوسز قالهيم صغوق وصيجاق ديميوب چالشهيم تحمل ايدوب
برمقدار سرمايه تدارك ايدهيم ديمك كار عاقل دكلدر . بلكه
قدر معروف اوزره حوايج ضروريه سندن فضله اولان مقداريني
ادخار ايدوب سرمايه ياپملىدر .

بالاده بيان ايدلديكى وجهله سرمايه يالكز مادياته منحصر اولميوب علوم
ومعارف كبى معنويات دخى شامل اولور . فقط انلر بزم بحثمزدن خارجدر .

sâhibi “Dünyânın bin türlü hâli vardır kim bilir ne olacakdır? Birden bire akçe lâzım olur ise ötekine berikine yüz suyu dökmeyeyim” diyerek ihtiyâcâta saklar. Fakat bu gibi esbâb memleketin ahvâliyle tebeddül ider. Dîgeri gayr-i ma‘kuldür mücerred hasetinden nâşî ketm ve ihfâ eder, ve onun vücûduyla memnûn olur. Bu gibi mahsûlât bizim bahsimizden hâricdir.

İşte bu tafsîlâttan sermâyenin mahsûlât vücûda getirmede ‘âdetâ kuvve-i tabî‘iyye ve ‘amel-i insânî gibi ve belki daha müessir bir kuvvet ve vâsıta idüğü anlaşıldı. Yalnız ‘ulûm ve ma‘ârif tahsîl-i servete kâfî değildir, be-heme-hâl mâddî bir sermâyeye mütevakkıftır. Bir kimse sermâye vâsıtasıyle hem çok mahsûl vücûda getirmeğe muktedir olur ve hem de memâlik-i sâirede vücûda gelen her türlü mahsûlden istifâde eder. Bu sebebden mümkin mertebe sermâye tedârikine sa‘y u gayret etmek lâzımdır. Fakat ahissânın yaptığı mertebede hâzırı gaibe fedâ edecek derecede olmayub ma‘kul derecede olmalıdır. Ya‘nî bugün ac susuz kalayım soğuk ve sıcak demeyub çalışayım tahammül edib bir mikdâr sermâye tedârik edeyim demek kâr-ı ‘akl değildir. Belki kadr-ı ma‘rûf üzere havâyic-i zarûriyyesinden fazla olan mikdârını iddihâr edib sermâye yapmalıdır.

Bâlâda beyân edildiği vechle sermâye yalnız mâddiyyâta münhasır olmayub ‘ulûm ve ma‘ârif gibi ma‘neviyyâta dahi şâmil olur. Fakat onlar bizim bahsimizden hâricdir. [45]

sahibi “Dünyanın bin türlü hali vardır kim bilir ne olacaktır? Birden bire para lazım olur ise ötekine berikine yüz suyu dökmeyeyim” diyerek ihtiyaçlara saklar. Fakat bu gibi sebepler memleketteki durumlarla değişir. Diğeri akla uygun değildir sadece kıskançlığından ötürü gizleyip saklar ve onun varlığıyla memnun olur. Bu gibi ürünler bizim konumuzun dışındadır.

İşte bu ayrıntılı açıklamalardan sermayenin üretimde adeta doğa kuvveti ve insanın çalışması gibi ve belki daha etki eden bir kuvvet ve araç olduğu anlaşıldı. Yalnız bilimler ve bilgiler zenginliği kazanmaya yeterli değildir, mutlaka maddi bir sermayeye bağlıdır. Bir kimsenin sermaye vasıtasıyla hem çok üretim yapmaya gücü olur ve hem de diğr ülkelerde üretilen her türlü üründen yararlanır. Bu sebepten mümkün mertebe sermaye elde etmeye çalışıp çabalamak gerekir. Fakat cimrilerin yaptığı derecede eldekini görünmeyene feda edecek derecede olmayıp makul derecede olmalıdır. Yani bugün aç susuz kalayım soğuk ve sıcak demeyip çalışayım tahammül edip bir miktar sermaye edineyim demek akıl kârı değildir. Belki belli bir miktar üzere zorunlu ihtiyaçlarından fazla olan miktarını biriktirip sermaye yapmalıdır.

Yukarıda açıklandığı biçimde sermaye yalnız maddiyatla sınırlı olmayıp bilimler ve bilgiler gibi maneviyatı da kapsar. Fakat onlar bizim konumuzun dışındadır. [45]

باب خامس

ماكنه بحثنه دائردر

بو مقامده ماكنه‌دن مراد انسانلرك ويا حيوانلرك اداره ايتديكى صو و بخار و الكتريق واسطه‌سيله تحريك اولنان التلردر · صنايعك ترقيسنه لازم اولان اسبابدن بريده بو ماكنه‌لردر · فى زماننا كوردىكمز شيلرك اوجوز وكاينلو وغايت منتظم اولمسى باشلوجه ماكنه استعمالى سايه‌سنده‌در · ماكنه اولمامش اولسيدى برقوطو كبريتك اون پاره‌يه ويرلمسى قابل اولمز ايدى ، ماكنه‌لر هم معمولاتك چوق و اوجوز اولمسنه وهمده انتظام اوزره چيقمسنه سبب اولور · بوندن بشقه بعضا انسانلرك ديكر صورتله يابه‌ميه‌جغى شيلرى بيار و تيور يولنده‌كى ماكنه كبى كه اشبو ماكنه اولسه طقسان يوز عربه‌نك اوقدر سرعت وقوتله تحريك ايدلمسى بشقه صورتله قابل اولز ·

ماكنه استعمالنك فوائد ومحسناتى وترقيات صناعيه‌جه اولان حسن تأثيراتى تعداد واحصادن خارجدر ، بعض مؤلفلر ماكنه‌نك فوائد ومحسناتنى اعتراف ايله برابر تقسيم ثروته مضرتى اولديغنى بيان ايدرلر فى الواقع ماكنه‌لرك تقسيم ثروتجه مضرتى تسليم اولنور ، فقط طريق مدنيتده بوقدر نهايتسز فائده‌سنه مقابل

(Bâb-ı Hâmis)
(Makine Bahsine Dâirdir)

Bu makamda makineden murâd insânların veyâ hayvânların idâre ettiği su ve buhâr ve elektrîk vâsıtasıyle tahrîk olunan âletlerdir sanâyi'in terakkisine lâzım olan esbâbdan biri de bu makinelerdir. Fî zamânına gördüğümüz şeylerin ucuz ve külliyyetli ve gayet muntazam olması başlıca makine isti'mâli sâyesindedir. Makine olmamış olsaydı bir kutu kibritin on pâreye verilmesi kabil olmaz idi, makineler hem ma'mûlâtın çok ve ucuz olmasına ve hem de intizâm üzere çıkmasına sebeb olur. Bundan başka ba'zı insânların dîger sûretle yapamayacağı şeyleri yapar, demir yolundaki makine gibi ki işbu makine olmasa doksan yüz arabanın o kadar sür'at ve kuvvetle tahrîk edilmesi başka sûretle kabil olmaz.

Makine isti'mâlinin fevâid ve muhassenâtı ve terakkiyât-ı sınâ'iyyece olan hüsn-i te'sîrâtı ta'dâd ve ihsâdan hâricdir, ba'zı müellifler makinenin fevâid ve muhassenâtını i'tirâf ile berâber taksîm-i servette mazarratı olduğunu beyân iderler Fi'l-vâki' makinelerin taksîm-i servetce mazarratı teslim olunur, fakat tarîk-i medeniyyetde bu kadar nihâyetsiz fâidesine mukâbil [46]

(Beşinci Bölüm)
(Makine Hakkındadır)

Bu makamda makineden kasıt insanların veya hayvanların yönettiği su, buhar ve elektrik vasıtasıyla hareket ettirilen aletlerdir sanayinin ilerlemesi için gerekli olan araçlardan biri de bu makinelerdir. Zamanımızda gördüğümüz şeylerin ucuz, bol ve gayet düzgün olması başlıca makine kullanımı sayesindedir. Makine olmamış olsaydı bir kutu kibritin on paraya verilmesi mümkün olmazdı, makineler hem üretilenlerin çok ve ucuz olmasına ve hem de düzen üzere çıkmasına sebep olur. Bundan başka bazı insanların diğer biçimde yapamayacağı şeyleri yapar, demir yolundaki makine gibi ki işbu makine olmasa doksan yüz arabanın o kadar hız ve kuvvetle hareket ettirilmesi başka şekilde mümkün olmaz.

Makine kullanımının faydaları ve güzellikleri ve sınai ilerlemelere olan olumlu etkileri saymanın dışındadır, bazı yazarlar makinenin faydaları ve güzelliklerini itiraf ile beraber zenginliğin bölüşümünde zararları olduğunu söylerler aslında makinelerin zenginliğin bölüşümü bakımından zararları teslim olunur, fakat uygarlık yolunda bu kadar sonusuz yararına karşılık [46]

تقسيم ثروتجه كورىلان جزئى مضرتنه باغيله‌مز · باخصوص ماكنه
استعمالنك منعى قابل دكلدر · اكر بردرجه‌يه قدر تحديد ايدلسون
دىيله‌جك اولسه بوتحديد دخى مشكلدر چونكه قوللانيلان الاتك
هانكى جسامتده ماكنه اولديغنى وهانكى جسامتده ماكنه اوله‌جغنى
تحديد ايتمك ممكن اولماز · بر مملكتده بركيمسه يرماكنه و آلات احداث
ايتدكده حكومت انى منع ايتمش اولسه بيله بوندن برفائده حاصل
اولمز · بلكه انك منفعتندن اهالى بى محروم ايتمش اولور · چونكه
او ماكنه‌يى ايجاد ايدن كيمسه بشقه برمملكته كيدر اورادە
اجرا ايدر وميدانه كتوردىكى محصولى اولدىكى مملكته كوتوروب
صتار و اوجوز اله جقلرى مالى بهالو آلمش اولورلر · متاعنى
اورايه كوتورمز ايسه اول حالده ديكر مملكت اهاليسى اندن
استفاده ايدوب كندىلرى محروم اولور · ماكنه‌نك كتديكى
مملكت اهاليسى غنى اولوب انلر فقير قالورلر · بريسى رفاه
وسعادتله ممنون ديكرى ذلت وسفالتله محزون اولور · اشته
تقسيم ثروتجه جزئى برمضرتى اختيار ايتمامك ايچون بوقدر ضرر
كورىلور ·

بعضيلرى دخى شو وجهله اعتراض ايدرلركه اكر ماكنه‌لر
صربست براغيلور ايسه بردرجه‌يه واره‌جق كه انسانلره هيچ
ايش قالميه‌جقدر · بواعتراض دخى عبثدر چونكه ماكنه‌يى اداره
ايچون دخى از چوق عمله‌يه احتياج واردر · وماكنه‌نك يابه‌جغى
ايشلر مناسبتيله آچيقده قالان عمله ماكنه‌نك يابميه‌جغى ايشلرى

taksîm-i servetce görülen cüz'î mazarratına bakılamaz. Bâ-husûs makine isti'mâlinin men'i kabil değildir. Eğer bir dereceye kadar tahdîd edilsin denilecek olsa bu tahdîd dahi müşkildir çünkü kullanılan âlâtın hangi cesâmette makine olmadığını ve hangi cesâmette makine olacağını tahdîd etmek mümkin olmaz. Bir memlekette bir kimse bir makine ve âlât ihdâs etdikde hükûmet onu men' etmiş olsa bile bundan bir fâide hâsıl olmaz, yalnız onun menfa'atinden ahâlîyi mahrûm etmiş olur. Çünkü o makineyi îcâd eden kimse başka bir memlekete gider orada icrâ eder ve meydâna getirdiği mahsûlü evvelki memlekete götürüb satar, ve ucuz alacakları mâlı bahâlı almış olurlar. Metâ'ını oraya götürmez ise ol hâlde dîger memleket ahâlîsi andan istifâde edib kendileri mahrûm olur, makinenin gittiği memleket ahâlîsi ganî olub onlar fakir kalırlar. Birisi refâh ve sa'âdetle memnûn dîgeri zillet ve sefâletle mahzûn olur. İşte tahsîl-i servetce cüz'î bir mazarratı ihtiyâr etmemek için bu kadar zarar görülür.

Ba'zıları dahi şu vechle i'tirâz ederler ki eğer makineler serbest bırakılır ise bir dereceye varacak ki insânlara hîç iş kalmayacakdır. Bu i'tirâz dahi 'abesdir çünkü makineyi idâre için dahi az çok 'ameleye ihtiyâc vardır. Ve makinenin yapacağı işler münâsebetiyle açıkta kalan 'amele makinenin yapamayacağı işleri [47]

zenginliğin bölüşümünde görülen küçük zararlarına bakılamaz. Özellikle makine kullanımının engellenmesi kabul edilebilir değildir. Eğer bir dereceye kadar sınırlansın denilecek olsa bu sınırlama dahi zordur çünkü kullanılan aletlerin hangi büyüklükte makine olmadığını ve hangi büyüklükte makine olacağının sınırını belirlemek etmek mümkün olmaz. Bir memlekette bir kimse bir makine ve alet yaptığında hükümet onu yasaklamış olsa bile bundan bir yarar ortaya çıkmaz, yalnız onun faydasından insanları mahrum etmiş olur. Çünkü o makineyi icad eden kimse başka bir memlekete gider orada yapar ve meydana getirdiği ürünü evvelki memlekete götürüp satar ve ucuz alacakları malı pahalı almış olurlar. Malını oraya götürmez ise o halde diğer memleket halkı ondan yararlanıp kendileri mahrum olur, makinenin gittiği memleket insanları zenginleşip onlar fakir kalırlar. Birisi refah ve mutlulukla memnun diğeri düşkünlük ve fakirlikle üzgün olur. İşte zenginliğin kazanımı bakımından küçük zararlara katlanmamak için bu kadar zarar görülür.

Bazıları dahi şu sebeple itiraz ederler ki eğer makineler serbest bırakılır ise bir dereceye varacak ki insanlara hiç iş kalmayacaktır. Bu itiraz da boştur çünkü makineyi yönetmek için dahi az çok işçiye ihtiyaç vardır. Ve makinenin yapacağı işler münasebetiyle açıkta kalan işçi makinenin yapamayacağı işleri [47]

یپارلر • و برمقداری بوش قالسه بیله انسانلرك چوغی مادیات ایله مشغول اولیوب امور معنویه ایله اشتغال ، وعلوم وفنون واد بیات تحصیل ایدرلر • انسانلر اسکی زمانده یکدیکره اسیر معامله سنی ایدرلر ایدی ، ومثلا شمدی بخارك کوردیکی ایشی اولوقت اسیرلره کور دیروب کورك چکدیررلر ایدی • ویا امر یقالولر کبی انلری اعمال شاقه ده قوللانورلر ایدی •

اشته ماکنه سایه سنده مخلوقات اراسنده انسان شانه کمالاتنه لایق مقامه کچیور • وانسانلرك بعضیسی دیکر بعضیسنی اوشاق واسیر طوتمجق یرده هپسی صنفنه لایق برمقامه صعود ایدوب قوای طبیعیه یی اسیرمقامنده استخدام ، صو وبخار والکتریق وروزکاره حکم ایدیورلر • و بوقوای طبیعیه سایه سنده حیوانلرك کوه جکی ایشلری دخی ماکنه لره کوردیریورلر بوسببدن ماکنه استعمالی هم انسانلری اسیرلکدن وهم حیوانلری عملیات شاقه دن قورتاریور •

بعضیلری دخی ماکنه لردن نشئت ایدن قضالردن شکایت ایدرلر • کیمینك الی کسیلور ، کیمینك کوزی کور اولور ، بوکبی قضالر اکسك اولز • لکن بوده ماکنه استعمالی اولنمامسنی ایجاب ایتز چونکه دنیاده محذورسز هیچ برشی یوقدر (بیوك خیرلرك یانده بعض کره کوچك شر بولنور) دیرلر • بومقوله مضرتلردن عوام شکایت ایدر ، اماخواص انك چاره سنی تفتیش ایلر ، اوفائدلری محافظه ایله برابر قضالرك ممکن مرتبه

yapar. Ve bir mikdârı boş kalsa bile insânların çoğu mâddiyyât ile meşgûl olmayıb umûr-ı ma'neviyye ile iştigâl, ve 'ulûm ve fünûn ve edebiyyât tahsîl ederler. İnsânlar eski zamânda yek-dîgere esîr mu'âmelesi iderler idi, ve meselâ şimdi buhârın gördüğü işi ol vakit esîrlere gördürüp kürek çekdirirler idi. Veyâ Amerikalılar gibi onları a'mâl-i şâkkada kullanırlar idi.

İşte makine sâyesinde mahlûkat arasında insân şânına, kemâlâtına lâyık makama geçiyor. Ve insânların ba'zısı dîger ba'zısını uşak ve esîr tutacak yerde hepsi sınıfına lâyık bir makama su'ûd edib kuvâ-yi tabî'iyyeyi esîr makamında istihdâm, su ve buhâr ve elektrîk ve rüzgâra hükm ediyorlar. Ve bu kuvâ-yi tabî'iyye sâyesinde hayvânların göreceği işleri dahi makinelere gördürüyorlar bu sebebden makine isti'mâli hem insânları esîrlikden ve hem hayvânları 'ameliyyât-ı şâkkadan kurtarıyor.

Ba'zıları dahi makinelerden neş'et iden kazalardan şikâyet ederler. Kiminin eli kesilur, kiminin gözü kör olur, bu gibi kazâlar eksik olmaz. Lâkin bu da makine isti'mâl olunmamasını îcâb etmez çünkü dünyâda mahzûrsuz hîçbir şey yokdur (Büyük hayırların yanında ba'zı kere küçük şerr bulunur) dirler. Bu makule mazarratlardan 'avâm şikâyet eder, ama havâss onun çâresini eyler, o fâideleri muhâfaza ile berâber kazâların mümkin mertebe [48]

yapar. Ve bir miktarı boş kalsa bile insanların çoğu maddiyat ile meşgul olmayıp manevi işlerle uğraşır ve bilimleri, fenleri ve edebiyatı öğrenirler. İnsanlar eski zamanda birbirine esir muamelesi ederlerdi ve mesela şimdi buharın gördüğü işi o vakit esirlere gördürüp kürek çektirirlerdi. Veya Amerikalılar gibi onları zahmetli işlerde kullanırlardı.

İşte makine sayesinde yaratılmışlar arasında insan şanına, olgunluğuna layık makama geçiyor. Ve insanların bazısı diğer bazısını uşak ve esir tutacak yerde hepsi sınıfına layık bir makama yükselip doğa kuvvetlerini esir makamında kullanıp, su ve buhar ve elektrik ve rüzgara hükmediyorlar. Ve bu doğa kuvvetleri sayesinde hayvanların göreceği işleri bile makinelere gördürüyorlar bu sebepten makine kullanımı hem insanları esirlikten ve hem hayvanları zahmetli işlerden kurtarıyor.

Bazıları da makinelerden doğan kazalardan şikayet ederler. Kiminin eli kesilir, kiminin gözü kör olur, bu gibi kazalar eksik olmaz. Fakat bu da makine kullanılmamasını gerektirmez çünkü dünyada sakıncasız hiçbir şey yoktur (Büyük hayırların yanında bazı kere küçük fenalık bulunur) derler. Bu tür zararlardan sıradan insanlar şikayet eder ama seçkin kimseler onun çaresini eyler, o yararları korumakla beraber kazaların mümkün mertebe [48]

دفعی چاره‌سنی استحصاله چالشور . مع مافیه کرك مقاصد و کرك وسائطده یالکز برجهتنی ملاحظه ایتمك کافی دکلدر ، هم فائده وهم مضرت جهتنی دوشنملیدر . اکر مضرتی زیاده اولوب دفعی چاره‌سی بولنمزسه اول حالده قبول اولنمیوب رد ایدیلور . ماکنه یی مجرد ماکنه اولدیغی ایچون استمیورز ، بلکه فائده‌سی ایچون طلب ایدیورز اکر برماکنه‌نك مضرتی غالب کلورسه هیچ لزومی یوقدر .

واقعا برفابریقه‌ده عمله ایشلیوب طورر ایکن برماکنه کتورلور ایسه برچوق ادملر بردن‌بره بوش قالور ، وعمله کروهی اکثریا یوم جدید رزق جدید قبیلندن اولمغله جمله‌سی اچ قالورلر . انلری بووجهله سفالته دوچار ایتمامك ایچون بعض تدابیر اجرا ایتملیدر . برایش بولنجه یه‌دکین اعانه ایتملی ویا یول یاپدیرمق کبی سهولتله اجرا اولنور برایش کوسترتوب اداره ایتملیدر . یاخود بوبابده مناسب قانونلر وضع اولنور شویله که فابریقه‌جیلر عمله یه بردنبره جواب ویرمیوب وقتیله خبر ویرملی ، ویاخود فابریقه‌دن چیقدقدنصکره برمدت موقته ظرفنده انلرك نفقه‌لرینی ویره‌جکنی تعهد ایتملیدر . مثلا فابریقه‌ده شوقدر مدت ایشلمش اولانلره اون کون و یاکرمی کون یومیه‌سنی ویرملیدر . اوروپاده خدمتکارلرك ایجاری اکثریا بویله‌در ، افندیسی خدمتکارینه بردن‌بره اذن ویرمیوب هیچ اولمزسه برای اول اذن ویره‌جکنی بیلدیرر . اوشاق دخی افندیسنی

def‘-i çâresini istihsâle çalışır. Ma’a-mâ-fîh gerek makâsıd ve gerek vesâitde yalnız bir cihetini mülâhaza etmek kâfî değildir, hem fâide ve hem mazarrat cihetini düşünmelidir. Eger mazarratı ziyâde olub def‘-i çâresi bulunmazsa ol hâlde kabul olunmayub redd idilür. Makineyi mücerred makine olduğu için istemiyoruz, belki fâidesi için taleb ediyoruz, eğer bir makinenin mazarratı gâlib gelirse hîç lüzûmu yokdur.

Vâkı‘â bir fabrikada ‘amele işleyib durur iken bir makine getirilir ise birçok adamlar birdenbire boş kalır, ve ‘amele gürûhu ekseriyyâ yevm-i cedîd rızk-ı cedîd kabilinden olmağla cümlesi aç kalır. Onları bu vechle sefâlete dûçâr etmemek için ba‘zı tedâbîr icrâ etmelidir. Bir iş buluncaya değin i‘âne etmeli veyâ yol yaptırmak gibi sühûletle icrâ olunur bir iş gösterib idâre etmelidir. Yâhûd bu bâbda münâsib kanunlar vaz‘ olunur şöyle ki fabrikacılar ‘ameleye birdenbire cevâb veremeyib vaktiyle haber vermeli, ve-yâhûd fabrikadan çıktıkdan sonra bir müddet-i muvakkate zarfında onların nafakalarını vereceğini ta‘ahhüd etmelidir. Meselâ fabrikada şu kadar müddet işlemiş olanlara on gün veyâ yigirmi gün yevmiyesini vermelidir. Avrupada hidmet-kârların îcârı ekseriyyâ bu yoldadır, efendisi hidmet-kârına birdenbire izin vermeyib hîç olmazsa bir ay evvel izin vereceğini bildirir. Uşak dahi efendisini [**49**]

gidermenin çaresini bulmaya çalışır. Buna rağmen gerek amaçlar ve gerek araçlarda yalnız bir yönü düşünmek yeterli değildir, hem yarar ve hem zarar tarafını düşünmelidir. Eğer zararları fazla olup gidermenin çaresi bulunmazsa o durumda kabul olunmayıp reddedilir. Makineyi sadece makine olduğu için istemiyoruz, belki yararı için talep ediyoruz, eğer bir makinenin zararları üstün gelirse hiç lüzumu yoktur.

Gerçi bir fabrikada işçi işleyip durur iken bir makine getirilir ise birçok adam birdenbire boş kalır ve işçi topluluğu çoğunlukla yeni gün yeni rızık sınıfından olduğundan hepsi aç kalır. Onları bu sebepten yoksulluğa düşürmemek için bazı önlemler alınmalıdır. Bir iş buluncaya kadar parasal yardımda bulunmalı veya yol yaptırmak gibi kolayca yapılabilir bir iş gösterip idare etmelidir. Yahut bu duruma uygun kanunlar konulur şöyle ki fabrikacılar işçiye birdenbire cevap veremeyip vaktiyle haber vermeli veya fabrikadan çıktıktan sonra geçici bir süre zarfında onların geçimliklerini vereceğini taahhüt etmelidir. Mesela fabrikada şu kadar süre çalışmış olanlara on gün veya yirmi gün yevmiyesini vermelidir. Avrupada hizmetkarların kiralanması çoğunlukla bu yoldadır, efendisi hizmetkarına birdenbire izin vermeyip hiç olmazsa bir ay önceden izin vereceğini bildirir. Uşak da efendisini [**49**]

ترك ايتمزدن اول خبردار ايدر . افندى كنديه براوشاق ، وخدمتكاردخى برافندى تدارك ايدر . عمله حقنده دخى بوكبى تدابير اجرا يتمليدر .

باخصوص عمله‌نك اچيقده قالمسيله حاصل اولان ضرر خصوصى وموقت برشيدر حالبوكه ماكنه‌نك فوائدى عمومى ودائميدر . مثلا ال ايله يابيلان برچفت چوراپ بش غروشه ايكن برماكنه احداث ايديلوبده يوزپارديه صاتيلورايسه واقعا انكله مشغول اولان املاك اللرى بوكرنده قالور ، لكن بونلر برقاچ كشيدن عبارت اولوب بالجمله مملكت اهاليسى سنرى چورابه ويردكارى اقجه‌نك نصفنى قزانمش وتصرف ايتمش اولورلر ، چورابجيلردن اچيقده قالانلرايسه برمدت قليلدن صكره مشقت چكدكدن صكره برايش بولورلر ، مشقتلرى برطرف اولورلماسا ثراهاليك استفاده‌لرى دائميدر ودائمى خيرايچون موقت برشر اختيار اولنور .

خلاصه هيچ بر ملاحظه يه‌مبنى ماكنه استعمالى ترك واهمال اولنه‌مز . چونكه بونك فائده‌سى وخيرى عمومى ، ومضرتى اولسه بيله خصوصيدر ، ومنفعتى دائمى مضرتى موقتدر . بوخصوصى وموقت مضرتلرى تدابير حكمتانه‌ايله تعديل ايتمكه چالشمليدر . خصوصيله بوماكنه‌لرك حصوله كتوردكى خيرعمله طاقنه‌ده عائد اولور چونكه انلرده البسه‌يه وسائر شيلره محتاجدر عموم اهالى صرمسنده‌انلردخى استفاده ايدرلر .

terk etmezden evvel haber-dâr eder. Efendi kendine bir uşak, ve hidmet-kâr dahi bir efendi tedârik eder. ʻAmele hakkında dahi bu gibi tedâbîr icrâ etmelidir.

Bâ-husûs ʻamelenin açıkta kalmasıyla hâsıl olan zarar husûsî ve muvakkat bir şeydir hâlbuki makinenin fevâidi ʻumûmî ve dâimîdir. Meselâ el ile yapılan bir çift çorab beş guruşa iken bir makine ihdâs edilibde yüz pâreye satılır ise vâkıʻâ onunla meşgûl olan adamların elleri bögründe kalır, lâkin bunlar birkaç kişiden ʻibâret olub bi'l-cümle memleket ahâlîsi senevî çoraba verdikleri akçenin nısfını kazanmış ve tasarruf etmiş olurlar, çorabçılardan açıkda kalanlar ise bir müddet-i kalîle zarfında meşakkat çekdikten sonra birer iş bulurlar, meşakkatleri ber-taraf olur ama sâir ahâlînin istifâdeleri dâimîdir ve dâimî hayr için muvakkat bir şerr ihtiyâr olunur.

Hulâsa hîçbir mülâhazaya mebnî makine istiʻmâli terk ve ihmâl olunamaz. Çünkü bunun fâidesi ve hayrı ʻumûmî, ve mazarratı olsa bile husûsîdir, ve menfaʻati dâimî mazarratı muvakkatdir. Bu husûsî ve muvakkat mazarratları tedâbîr-i hikem-âne ile taʻdîl etmeğe çalışmalıdır. Husûsiyle bu makinelerin husûle getirdiği hayır ʻamele takımına da ʻâid olur çünkü onlar da elbiseye ve sâir şeylere muhtâcdır ʻumûm ahâlî sırasında onlar dahi istifâde ederler. **[50]**

terketmeden önce haberdar eder. Efendi kendine bir uşak ve hizmetkar da bir efendi bulur. İşçi hakkında dahi bu gibi önlemler almalıdır.

Özellikle işçinin açıkta kalmasıyla meydana gelen zarar özel ve geçici bir şeydir halbuki makinenin yararları genel ve süreklidir. Mesela el ile yapılan bir çift çorap beş kuruşa iken bir makine yapılıp da yüz paraya satılır ise gerçi onunla meşgul olan adamların elleri böğründe kalır, fakat bunlar birkaç kişiden ibaret olup bütün ülke halkı yıllık çoraba verdikleri paranın yarısını kazanmış ve tasarruf etmiş olurlar, çorapçılardan açıkda kalanlar ise az bir süre boyunca sıkıntı çektikten sonra birer iş bulurlar, sıkıntıları ortadan kalkmış olur ama diğer insanların yararlanmaları süreklidir ve sürekli hayır için geçici bir fenalığa katlanılır.

Özetle hiçbir düşünceye dayanarak makine kullanımı terkedilip savsaklanamaz. Çünkü bunun yararı ve hayrı genel ve zararları olsa bile özeldir ve faydası sürekli zararları geçicidir. Bu özel ve geçici zararları felsefi tedbirler ile düzeltmeye çalışmalıdır. Özellikle bu makinelerin meydana getirdiği hayır işçi takımına da ait olur çünkü onlar da elbiseye ve diğer şeylere muhtaçtır tüm insanlar sırasında onlar da yararlanırlar. **[50]**

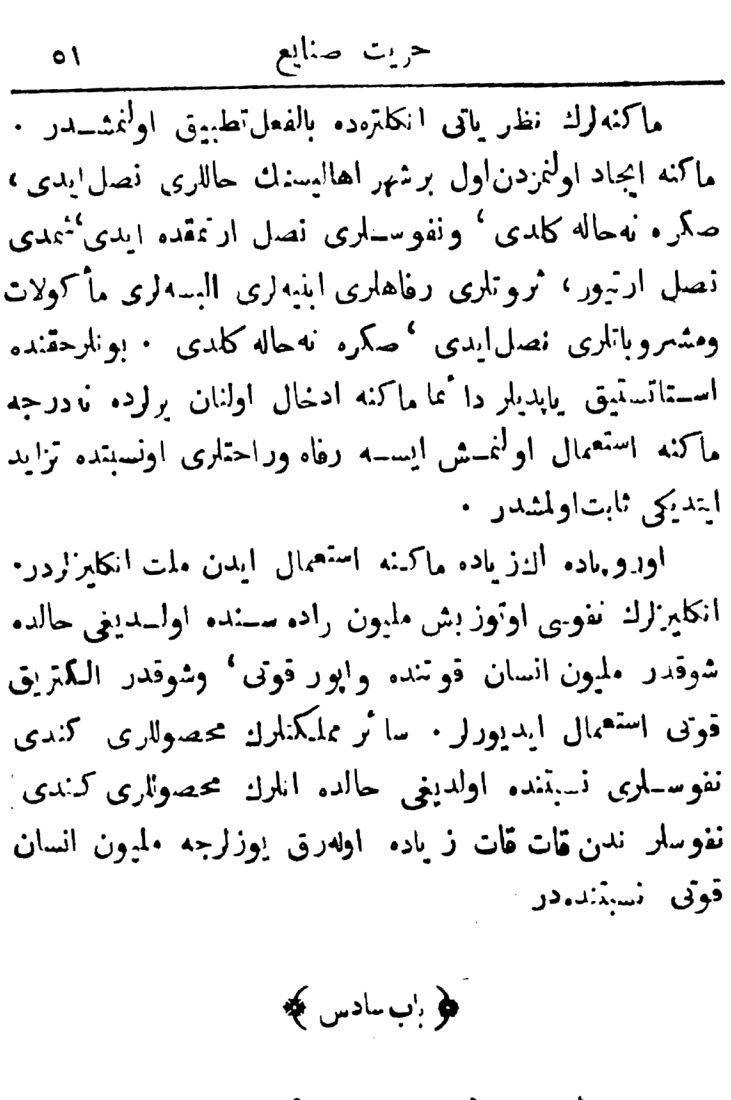
٥١ حريت صنايع

ماكنه‌لرك نظريات انكلتره‌ده بالفعل تطبيق اولنمشدر . ماكنه ايجاد اولنمزدن اول برشهر اهاليسنك حاللرى نصل ايدى ، صكره نه‌حاله كلدى ، ونفوسلرى نصل ارتمقده ايدى ، شمدى نصل ارتيور ، ثروتلرى رفاهلرى ابنيه‌لرى البسه‌لرى مأكولات ومشروباتلرى نصل ايدى ، صكره نه‌حاله كلدى . بونلرحقنده استاتستيق يابديلر دائما ماكنه ادخال اولنان يرلرده نه درجه ماكنه استعمال اولنمش ايسه رفاه وراحتلرى اونسبتده تزايد ايتديكى ثابت اولمشدر .

اوروپاده الك زياده ماكنه استعمال ايدن ملت انكليزلردر . انكليزلك نفوسى اوتوز بش مليون راده سنده اولديغى حالده شوقدر مليون انسان قوتنده واپور قوتى ، وشوقدر الكتريق قوتى استعمال ايديورلر . سائر مملكتلرك محصوللرى كندى نفوسلرى نسبتنده اولديغى حالده انلرك محصوللرى كندى نفوسلرندن قات قات زياده اولەرق يوزلرجه مليون انسان قوتى نسبتندەدر

﴿ باب سادس ﴾

﴿ حريت صنايع ﴾

حكمت حقوقده حريتدن وحريتك انواع واحكامندن

Makinelerin nazariyyâtı İngiltere'de bi'l-fi'l tatbîk olunmuşdur. Makine îcâd olunmazdan evvel bir şehr ahâlîsinin hâlleri nasıl idi, sonra ne hâle geldi, ve nüfûsları nasıl artmakda idi, şimdi nasıl artıyor, servetleri refâhları ebniyeleri elbiseleri me'kûlât ve meşrûbâtları nasıl idi, sonra ne hâle geldi. Bunlar hakkında istatistik yapdılar dâimâ makine idhâl olunan yerlerde ne derece makine isti'mâl olunmuş ise refâh ve râhatları o nisbetde tezâyüd ettiği sâbit olmuşdur.

Avrupa'da en ziyâde makine isti'mâl eden millet İngilizlerdir. İngilizlerin nüfûsu otuz beş milyon râddesinde olduğu hâlde şu kadar milyon insân kuvvetinde vapur kuvveti, ve şu kadar elektrîk kuvveti isti'mâl ediyorlar. Sâir memleketlerin mahsûlleri kendi nüfûsları nisbetinde olduğu hâlde onların mahsûlleri kendi nüfûslarından kat kat ziyâde olarak yüzlerce milyon insân kuvveti nisbetindedir.

(Bâb-ı Sâdis)
(Hürriyyet-i Sanâyi')

Hikmet-i Hukûk'da hürriyyetden ve hürriyyetin envâ' ve ahkâmından [**51**]

Makinelerin kuramları İngiltere'de edimsel olarak uygulanmıştır. Makine icat olunmadan önce bir şehir halkının halleri nasıldı, sonra ne hale geldi ve nüfusları nasıl artmaktaydı, şimdi nasıl artıyor; zenginlikleri, refahları, binaları, elbiseleri, yiyecek ve içecekleri nasıldı, sonra ne hale geldi? Bunlar hakkında istatistik yaptılar daima makine giren yerlerde ne derece makine kullanılmışsa refah ve rahatlarının o oranda arttığı sabit olmuştur.

Avrupa'da en çok makine kullanan millet İngilizlerdir. İngilizlerin nüfusu otuz beş milyon civarında olduğu halde şu kadar milyon insan gücünde vapur gücü ve şu kadar elektrik gücü kullanıyorlar. Diğer memleketlerin ürünleri kendi nüfusları oranında olduğu halde onların ürünleri kendi nüfuslarından kat kat fazla olarak yüzlerce milyon insan gücü oranındadır.

(Altıncı Bölüm)
(Sanayi Özgürlüğü)

Hukûk Felsefesi'nde[10] özgürlükten ve özgürlüğün türleri ve hükümlerinden [**51**]

10 Münif Paşa Mekteb-i Hukûk-ı Şahane'de hukuk felsefesi dersleri vermiştir. Ayrıca ilk hukuk felsefesi kitabımız da Münif Paşa tarafından kaleme alınmıştır. Münif Paşa'nın *Hikmet-i Hukûk*'u Çizgi Kitabevi tarafından 2016 yılında yayımlanmıştır. (h.n)

بحث اولنديغى كبى حريتك برقسمى اولان حريت صنايعدن دخى برنبذه بحث اولنمش ايدى • بوراده حريت صنايع حقنده بعض تفصيلات اعطا اولنه جقدر •

حريت صنايع ديمكدن مقصد هر كس صنايع مشروعه دن استديكى صنعتى استديكى يرده وارزو ايتديكى صورتده ايشلمكده، وبعده استحصال ايتديكى محصولاتى كرك داخلده وكرك خارجده طوتديره بيلديكى بهايه صاتوب مبادله ايتمكده مختار اولمقدر • خلقه يالكز « ايشليكز » ديمك كافى دكلدر • بوكادائر هردرلو قيود وشروطدن وارسته براقلمدر • بوحريت صنايع طرفدارلرينك (لسه فر ، لسه پاسه) يعنى « براق ياپسون براق كچسون » كلام مشهورى حريت صنايع وحريت مبادله جهتلرينى تضمن ايدر • حريت صنايع صنعتلرك روحى مثابه سنده در • بوحريت سايه سنده هر كس حالنه ، استعدادينه ، اقتدارينه كوره برصنعته تشبث ايدر وكندى سعى وعملندن استفاده ايدوب صنعتنده كندى قابليت واستعدادى درجه ده ترقى ايلر • وبو مناسبتله مملكتده محصولات تكثر ، وبهاسى تنزل ايدر ، والحاصل حريت صنايع هم صانعلر وهم صنعت حقنده خيرلو اولور ، وعموم ناس اندن استفاده ايدر • وهردرلو اصلاحات وترقيات صناعيه نك منبعى اولور • بونك عكسى حالنده دخى طبيعتيله اشبو محسناتك عكسلرى ظهور ايدر • هركس استديكى برايشه تشبث ايدمديكى جهتله سعى وعملندن استفاده ايده مز •

bahs olunduğu gibi hürriyyetin bir kısmı olan hürriyyet-i sanâyi'den dahi bir nebze bahs olunmuş idi. Burada hürriyyet-i sanâyi' hakkında ba'zı tafsîlât i'tâ' olunacakdır.

Hürriyyet-i sanâyi' demekden maksad herkes sanâyi'-i meşrû'adan istediği san'atı istediği yerde ve ârzû ettiği sûretde işlemekde, ve ba'dehû istihsâl ettiği mahsûlâtı gerek dâhilde ve gerek hâricde tutturabildiği bahâya satub mübâdele etmekte muhtâr olmaktır. Halka yalnız "işleyiniz" demek kâfî değildir. Buna dâir her türlü kuyûd ve şurûtdan vâreste bırakmalıdır. Bu hürriyyet-i sanâyi' taraf-dârlarının (lese fer, lese pase) ya'nî "bırak yapsın bırak geçsin" kelâm-ı meşhûru hürriyyet-i sanâyi' ve hürriyyet-i mübâdele cihetlerini tazammun ider. Hürriyyet-i sanâyi' san'atların rûhu mesâbesindedir. Bu hürriyyet sâyesinde herkes hâline, isti'dâdına, iktidârına göre bir san'ata teşebbüs ider ve kendi sa'y u 'amelinden istifâde edib san'atında kendi kabiliyyet ve isti'dâdı derecede terakki ider. Ve bu münâsebetle memlekette mahsûlât tekessür, ve bahâsı tenezzül ider, ve'l-hâsıl hürriyyet-i sanâyi' hem sâni'ler ve hem san'at hakkında hayırlı olur, ve 'umûm nâs ondan istifâde ider. Ve her türlü ıslâhât ve terakkiyât-ı sınâ'iyyenin menba'ı olur. Bunun 'aksi hâlinde dahi tabî'atiyle işbu muhassenâtın 'aksleri zuhûr ider. Herkes istediği bir işe teşebbüs etmediği cihetle sa'y u 'amelinden istifâde edemez. **[52]**

söz edildiği gibi özgürlüğün bir kısmı olan sanayi özgürlüğünden de bir parça bahsedilmişti. Burada sanayi özgürlüğü hakkında bazı detaylı açıklamalar verilecektir.

Sanayi özgürlüğü demekten kasıt herkes yasal zanaatlardan istediği zanaatı istediği yerde ve arzu ettiği biçimde işlemekte ve sonrasında üretiği ürünleri gerek içeride ve gerek dışarıda tutturabildiği fiyata satıp değişimde bulunmakta dilediğini yapmaktır. Halka yalnız "işleyiniz" demek yeterli değildir. Buna ilişkin her türlü kayıt ve şartlardan kurtulmuş olmalıdır. Bu sanayi özgürlüğü savunucularının (lese fer, lese pase)[11] yani "bırak yapsın bırak geçsin" ünlü sözü sanayi özgürlüğü ve değişim özgürlüğü yönlerini içerir. Sanayi özgürlüğü zanaatların ruhu konumundadır. Bu özgürlük sayesinde herkes haline, yeteneğine, gücüne göre bir zanaata girişimde bulunur ve kendi çalışmasından ve emeğinden yararlanıp zanaatında kendi yeteneği ve eğilimi derecesinde ilerler. Ve buna bağlı olarak memlekette ürünler çoğalır ve fiyatları düşer, kısacası sanayi özgürlüğü hem zanaatkarlar ve hem [de] zanaat hakkında hayırlı olur ve bütün insanlar ondan yararlanır. Ve her türlü endüstriyel reformların ve ilerlemelerin kaynağı olur. Bunun aksi durumunda da doğal olarak işbu hayırlı işlerin tersi ortaya çıkar. Herkes istediği bir işi yapamadığı sebebiyle çalışmasından ve emeğinden yararlanamaz. **[52]**

11 Laissez-faire laissez passe. (h.n.)

حریت صنایعه مغایر اولان امورڈن بریسی امتیاز اصولیدر ٠ بعضا براهل صنعته حکومت طرفندن امتیاز ویریلور ، امتیاز اصحابی تمتعلرندن امین اولورلر ، ایو ویافنا هرنه پاسه لر ونقد بهاایله صاتسه لر مشتریلری المغه مجبور اولدقلرندن ایو پامغه ومشتریلرك ممنونیتلرینی استجلاب ایتمکه چالشمزلر ٠ ازجمله نیجه شرکتلر امتیازلی اولدیغندن استدیکی کبی معامله ایدرلر اکرانلرده برر قیب خوفی اولسیدی شمدیکندن قات قات زیاده استفاده اولنورایدی حکومت نقدر مداخله ایتسه واصلاحنه چالشسه بیله حکومت مأمورلرینك اربابی اولدقلرندن درجهٔ مطلوبه ده اصلاحه موفق اولهمزلر ٠ اشته براهل صنعته امتیازویرمك وصنعتی انلره حصر وتخصیص ایتمك مستفیدلری استفاده دن محروم ایتمکدر ، وبوصورتده بتون اهالی امتیاز وانحصارصاحبلرینك خراجکذاری اولمش اولور ٠

بعضا حکومتلر کویا عمومك منافعنی محافظه نیتیله اهل صنایعك امور وخصوصاتنه مداخله ایدرلر ٠ مثلا « بوسنه محصولاتده برکت یوقدر ، بلکه کلهجك سنه اهل زراعت تخم بولهمزلر وکندیلریده کچنمکدن عاجز قالورلر » دیه رك محصولاتك خارجه اخراجنی منع ایدرلر ٠ علماء ثروت نظرنده بوده حریت صنایعه مانع اولان تدابیردندر ٠ خلق کندی امورینی دها ایو بیلورلر ٠ اداره جه هیچ برتدبیر یوقدرکه منفعت شخصیه یرینه قائم اولهبیلسون ٠

Hürriyyet-i sanâyi'e mugayir olan umûrdan birisi imtiyâz usûlüdür. Ba'zân bir ehl-i san'ata hükûmet tarafından imtiyâz verilir, imtiyâz ashâbı temettu'larından emîn olurlar, iyi veyâ fenâ her ne yapsalar ve ne kadar bahâ ile satsalar müşterîleri almağa mecbûr olduklarından iyi yapmağa ve müşterîlerin memnûniyyetlerini isticlâb etmeğe çalışmazlar. Ez-cümle nice şirketler imtiyâzlı olduğundan istediği gibi mu'âmele iderler eğer onlarda bir rakib havfı olsaydı şimdikinden kat kat ziyâde istifâde olunur idi hükûmet ne kadar müdahâle etse ve ıslâhına çalışsa bile hükûmet me'mûrları onun erbâbı olmadıklarından derece-i matlûbede ıslâha muvaffak olamazlar. İşte bu ehl-i san'ata imtiyâz vermek ve san'atı onlara hasr ve tahsîs etmek müstefîdleri istifâdeden mahrûm etmekdir, ve bu sûretde bütün ahâlî imtiyâz ve inhisâr sâhiblerinin harâc-güzârı olmuş olur.

Ba'zân hükûmetler gûyâ 'umûmun menâfi'ni muhâfaza niyyetiyle ehl-i sanâyi'nin umûr ve husûsâtına müdahâle iderler. Meselâ "bu sene mahsûlâtda bereket yokdur, belki gelecek sene ehl-i zirâ'at tohum bulamazlar ve kendileri de geçinmekden 'âciz kalırlar" diyerek mahsûlâtın hârice ihrâcını men' iderler. 'Ulemâ-yi servet nazarında bu da hürriyyet-i sanâyi'e mâni' olan tedâbîrdendir. Halk kendi umûrunu daha iyi bilirler. İdârece hîçbir tedbîr yokdur ki menfa'at-ı şahsiyye yerine kaim olabilsin. [53]

Sanayi özgürlüğüne aykırı olan işlerden birisi imtiyaz usulüdür. Bazen bir zanaat grubuna hükümet tarafından imtiyaz verilir, imtiyaz sahipleri kazançlarından emin olurlar, iyi veya kötü her ne yapsalar ve ne kadar fiyat ile satsalar müşterileri almaya mecbur olduklarından iyi yapmaya ve müşterilerin memnuniyetini uyandırmaya çalışmazlar. Bunun gibi nice şirketler imtiyazlı olduğundan istediği gibi davranırlar eğer onlarda bir rakip korkusu olsaydı şimdikinden kat kat fazla faydalanılırdı hükümet ne kadar müdahale etse ve düzelmesine çalışsa bile hükümet memurları onun erbabı olmadıklarından istenilen derecede düzeltmeyi başarılı olamazlar. İşte bu zanaatkarlara ayrıcalık vermek ve zanaatı onlara mahsus kılmak faydalananları faydalanmadan yoksun bırakmaktır ve bu yüzden bütün halk imtiyaz ve tekel sahiplerinin haraç vericisi olmuş olur.

Bazen hükümetler sanki genelin çıkarlarını korumak niyetiyle sanayicilerin işlerine ve durumlarına müdahale ederler. Mesela "Bu sene ürünlerde bereket yoktur, belki gelecek sene çiftçiler tohum bulamazlar ve kendileri de geçinmekten aciz kalırlar" diyerek ürünlerin dışsatımını yasaklarlar. İktisat bilginlerine göre bu da sanayi özgürlüğüne engel olan yollardandır. Halk kendi işlerini daha iyi bilir. İdarece hiçbir tedbir yoktur ki kişisel çıkar yerine geçebilsin. [53]

سربستیٔ صنایعك نتیجهٔ طبیعیه‌سی اولهرق رقابت وجوده كلور . رقابت برمسلكده ویاپرصنعتده بولنان اشخاص دها زیاده استفاده ایتك ایچون دها ایو ودها اوجوز محصول چیقارمه‌ده یكدیكرینه مسابقت ایتك دیمكدر . رقابتك حسن تأثیری شك وشبهه‌دن ازادهدر . بورقابت اهل صنایعی سعی واقدامه وصنعتی اصلاح واكماله سوق ایدر . ایچلرندن بری برمحصولی دها قولایلقله اعمال ایتك ایچون مثلا اون كشینك مقامنه قائم اولهجق برالت ایجاد ایدر . وبونی اون كشی‌یه ویرملهجك اجرتك نصفی ویاخود ربعیله وجوده كتورر . دیكری حكمت طبیعیه ویا كیمیا علملرینی صنایعه تطبیق ایدرك دها اوجوز چیقارر . ویاخود محصولاتك دها اوجوز تقلیجون برطریق كشف ایدر ، اوطریقی كندی بیلمز ایسه ارباب ثروته مراجعتله چاره‌سنی تحری ایلر .

رقابتك برفائده‌سیده ارباب صنایعك تمتعلری برحداعتدالده قالمسیدر . بعض احوال فوق العاده تمتعك مقداری حداعتدالی تجاوز ایتسه‌بیله اوحال مندفع اولدیغی كبی رقابت سایه‌سنده ینه حد اعتدالی بولور ، بهاجه مطلوب اولان حد اعتدال رقابتدن بشقه برطریق ایله میسر اولمز . نرخ اصولی ایسه حریت صنایعه مغایردر .

رقابتك برفائده‌سیده عموم صنایعده برنظام طبیعی بولنمق ،

Serbestî-i sanâyi'nin netîce-i tabî'iyyesi olarak rekâbet vücûda gelir. Rekâbet bir meslekde veyâ bir san'atda bulunan eşhâs daha ziyâde istifâde etmek için daha iyi ve daha ucuz mahsûl çıkarmada yek-dîgerine müsâbakat etmek demektir. Rekâbetin hüsn-i te'sîri şekk ve şübheden âzâdedir. Bu rekâbet ehl-i sanâyi'i sa'y ve ikdâma ve san'atını ıslâh ve ikmâle sevk ider. İçlerinden biri bir mahsûlü daha kolaylıkla i'mâl etmek için meselâ on kişinin makamına kaim olacak bir âlet îcâd eder. Ve bunu on kişiye verilecek ücretin nısfı ve-yâhûd rub'ıyla vücûda getirir. Dîgeri hikmet-i tabî'iyye veyâ kimyâ 'ilmlerini san'ata tatbîk ederek daha ucuz çıkarır. Veyâhûd mahsûlâtın daha ucuz nakliçün bir tarîk keşf ider, o tarîki kendi yapamaz ise erbâb-ı servete mürâca'atla çâresini taharrî ider.

Rekâbetin bir fâidesi de erbâb-ı sanâyi'nin temettu'ları bir hadd-i i'tidâlde kalmasıdır. Ba'zı ahvâl-i fevka'l-'âdede temettu'nun mikdârı hadd-i i'tidâli tecâvüz etse bile o hâl mündefi' olduğu gibi rekâbet sâyesinde yine hadd-i i'tidâli bulur, bahâca matlûb olan hadd-i i'tidâl rekâbetten başka bir tarîk ile müyesser olmaz. Narh usûlü ise hürriyyet-i sanâyi'e mugayirdir.

Rekâbetin bir fâidesi de 'umûmen, sanâyi'de bir nizâm-ı tabî'î bulunmak, **[54]**

Sanayi serbestliğinin doğal sonucu olarak rekabet ortaya çıkar. Rekabet bir meslekte veya bir zanatta bulunan kişilerin daha fazla yararlanmak için daha iyi ve daha ucuz ürün çıkarmada birbirileriyle yarışmaları demektir. Rekabetin olumlu etkisi kuşku ve şüpheden uzaktır. Bu rekabet sanayicileri çok çalışmaya ve zanaatı düzeltip tamamlamaya sevkeder. İçlerinden biri bir ürünü daha kolaylıkla üretmek için mesela on kişinin yerine geçecek bir alet icat eder. Ve bunu on kişiye verilecek ücretin yarısı veya çeyreğiyle vücuda getirir. Diğeri doğa bilimleri veya kimyayı zanaata uygulayarak daha ucuz çıkarır. Veyahut ürünleri daha ucuza taşınması için bir yol keşfeder, o yolu kendi yapamaz ise zenginlere başvurarak çaresini araştırır.

Rekabetin bir yararı da sanayicilerin kârlarının bir ortalama düzeyde kalmasıdır. Bazı olağan üstü durumlarda kârın miktarı orta düzeyi aşsa bile o durum giderildiği gibi rekabet sayesinde yine ortalama düzeyi bulur, fiyat bakımından talep edilen ortalama düzey rekabetten başka bir yol ile gerçekleşmez. Narh usulü[12] ise sanayi özgürlüğüne aykırıdır.

Rekabetin bir yararı da genellikle sanayide bir doğal düzenin olması, **[54]**

12 Narh usulü: Osmanlı Devleti'nde üretici ve tüketiciyi korumak, haksız rekabeti önlemek gibi sebeplerle bazı malların tavan ve taban fiyatlarının devlet tarafından belirlendiği yöntem. (h.n.)

يعنى برمملكتده مستهلكلرينك مقدارينه نسبتله متاع ظهور
ايتمكدر . اهالى مثلا نه درلرونه مقدار اكمك يمه جك ايسه وانلرك
قدرتى ، نيه تعلق ايدبور ايسه اوجنسدن واو درجه ده اكمك
يابيلور ، اشته نظام طبيعى بودر . اكر برمملكتده رقابت اولورسه
بونظام طبيعى تمام يرينى بولور ويوليله جريان ايتمكه باشلار .
كر رقابت يرينه حكومت مداخله ايدرسه اولسه ، مثلا
اكمكجيه « سنك اكمكيلك يابمغه اقتدارك وارميدر ؟ » ويا « فلان
جنسدن شوقدر اكمك يابلسون » ويا « شوقدر فرون اوابوب
زياده اولسون » ديسه نظام طبيعى دخى بوزيلور .
حكومت مأمورلرى بونلرى نصل تحقيق ايده جك ؟ بونظام
طبيعى يى حال سربستيه ورقابته ترك ايتمك اك حكيمانه برتدبيردر .
باخصوص حكومت مأمورلرينى كاملاً عاقل ومستقيم ادملر
فرض ايده يورز . براز سوء اخلاق ويا صحابت كيرديكى اولور
ايسه بتون بتون فنا اولور . والحاصل رقابت نظام طبيعينك
سبب مستقليدر .

رقابتك اك بيوك برفائده سيده هر صنعتى اهلنه توديع وتوجيه
ايتمكدر . هر صنعتى اهل وارباب توجيه واحاله ايتمك كبى
بر امر مهمى بتون عقلا بر يره كلسه ترتيب وتقسيم ايده مزلر
و بونك ايچون رقابتى قالديروب يرينه برترتيب حكيمانه
كتوره مزلر .

اشته رقابت صنايعك ترقيسنه سبب اولوب كرك

ya'nî memleketde müstehleklerinin mikdârına nisbetle metâ' zuhûr etmekdir. Ahâlî meselâ ne türlü ve ne mikdâr ekmek yiyecekse ve onların kudreti, neye ta'alluk ediyor ise o cinsden ve o derecede ekmek yapılır, işte nizâm-ı tabî'î budur. Eğer bir memleketde rekâbet olursa bu nizâm-ı tabî'î tamâm yerini bulur ve yoluyla cereyân etmeğe başlar eger rekâbet yerine hükûmet müdahâle edecek olsa, meselâ ekmekciye "Senin ekmekçilik yapmağa iktidârın var mıdır?" veyâ "Filân cinsden şu kadar ekmek yapılsun" veyâ "Şu kadar fırın olub ziyâde olmasun" dise nizam-ı tabi'î dahi bozulur. Hükûmet me'mûrları bunları nasıl tahkîk edecek? Bu nizâm-ı tabî'îyi hâl-i serbestîye ve rekâbete terk etmek en hakîm-âne bir tedbîrdir. Bâ-husûs hükûmet me'mûrlarını kâmilen 'âkil ve müstakîm adamlar farz idiyoruz. Biraz sû-i ahlâk veyâ sahâbet girecek olur ise bütün bütün fenâ olur. Ve'l-hâsıl rekâbet nizâm-ı tabî'iyyenin sebeb-i müstakillidir.

Rekâbetin en büyük bir fâidesi de her san'atı ehline tevdî' ve tevcîh etmekdir. Her san'atı ehl ve erbâbına tevcîh ve ihâle etmek gibi bir emr-i mühimmi bütün 'ukalâ bir yere gelse tertîb ve taksîm edemezler, ve bunun için rekâbeti kaldırub yerine bir tertîb-i hakîm-âne getiremezler.

İşte rekâbet sanâyi'in terakkisine sebeb olub gerek [55]

yani memlekette tüketilenlerin miktarına oranla mal üretmektir. Halk mesela ne türlü ve ne miktar ekmek yiyecekse ve onların gücü neye ilişkin ise o cinsten ve o derecede ekmek yapılır, işte doğal düzen budur. Eğer bir memlekette rekabet olursa bu doğal düzen tamamen yerini bulur ve düzgünce işlemeye başlar eğer rekabet yerine hükümet müdahale edecek olsa, mesela ekmekçiye "Senin ekmekçilik yapmaya gücün var mıdır?" veya "Filan cinsten şu kadar ekmek yapılsın" veya "Şu kadar fırın olup fazla olmasın" dese doğal düzen de bozulur. Hükümet memurları bunları nasıl araştıracak? Bu doğal düzeni özgürlük durumuna ve rekabete bırakmak en bilgince bir tedbirdir. Özellikle hükümet memurlarının hepsini akıllı ve doğru adamlar farzediyoruz. Biraz kötü ahlak veya kayırmacılık girecek olur ise bütün bütün kötüleşir. Özetle rekabet doğal düzenin bağımsız ve başlıca sebebidir.

Rekabetin en büyük bir yararı da her zanaatı ustasına bırakmak ve vermektir. Her zanaatı bilene ve ilgilisine vermek ve bırakmak gibi önemli bir işi bütün akıllılar bir araya gelse düzenleyip bölüştüremezler ve bunun için rekabeti kaldırıp yerine bilgince bir düzen getiremezler.

İşte rekabet sanayinin ilerlemesine sebep olup gerek [55]

محصولات قيمتك وكرك عمله اجرتنك حد اعتدالى تعيين ايدر بر تدبير وقوتدر • بشقه هيچ بر اصول وقاعده انك يرينه قائم اولمق احتمالى يوقدر •

حريت صنايعه مانع اولان تدابيردن بريده نرخدر • اكر مر بستى اولور ايسه نرخه حاجت قالماز طبيعتيله هركس مالنى سورمك ايچون ديكرندن دها اوجوز ودها اعلا يابمغه چالشور • بوحكمته بناء (المسعر هوالله) بورلمشدر • بر شيئك قيمتى طورديغى يرده ترقى ويتدنى ايدر • حكومت مأمورلرى ايسه هروقت انى تدقيق و تبديل ايدەمزلر • اكر اول مشاعك قيمتى تدنى ايتمش ايسه نرخ موجبنجه صاتمق مستهلكار حقنده مضردر • واكر ترقى ايتمش ايسه بايعلر حقنده مضردر • هركس مالنى ضررينه صاتميەجغى جهتله دكانى قپامسى لازم كلور • وهرحالده ماللرينى صاتمق ايچون اجبار اولنەمز • اولوقت مستهلكار الهجق مال بوله ميەجقلرندن برطرفدن انلرده ضرورت چكرلر • وال التندن درلو درلو وسائط ايله المنه چالشورلر • بو حالده حكومت اهالينك منافعنى محافظه ايچون اتخاذايتديكى تدبير عليهلرنده جيقمش اولور •

باج وكمرك كبى شيلرده حريت صنايعه مانع اولان تدابيردندر • علم ثروت اربابى هيچ بر مملكتده كمرك اولمامسنى ارزو ايدرلر •

mahsûlât kıymetinin ve gerek ‘amele ücretinin hadd-i i‘tidâlini ta‘yîn ider bir tedbîr ve kuvvetdir. Başka hîçbir usûl ve ka‘ide onun yerine kaim olmak ihtimâli yokdur.

Hürriyyet-i sanâyi‘e mâni‘ olan tedâbîrden biri de narhdır. Eğer serbestî olur ise narha hâcet kalmaz tabî‘atiyle herkes mâlını sürmek içün dîgerinden daha ucuz ve daha a‘lâ yapmağa çalışır. Bu hikmete binâen (El müş‘ir huvallah)[13] buyurulmuşdur. Bir şeyin kıymeti durduğu yerde terakki veyâ tedennî eder. Hükûmet me’mûrları ise her vakit onu tedkîk ve tebdîl idemezler. Eger ol müşâ‘ın kıymeti tedennî etmiş ise narh mûcibince satmak müstehlikler hakkında muzırrdır. Ve eger terakki etmiş ise bâyi‘ler hakkında muzırrdır. Herkes mâlını zararına satmayacağı cihetle dükkânını kapaması lâzım gelir. Ve herhâlde mâllarını satmak içün icbâr olunamaz. Ol vakit müstehlikler alacak mâl bulamayacaklarından bir tarafdan onlarda zarûret çekerler. Ve el altından türlü türlü vesâit ile almağa çalışurlar. Bu hâlde hükûmet ahâlînin menâfi‘ni muhâfaza içün ittihâz ettiği tedbîr ‘aleyhlerinde çıkmış olur.

Bâc ve gümrük gibi şeyler de hürriyyet-i sanâyi‘e mâni‘ olan tedâbîrdendir. ‘İlm-i servet erbâbı hîçbir memleketde gümrük olmamasını ârzû eder. **[56]**

13 Metinde “رعسه” biçiminde yazılmıştır. (h.n.)

ürünlerin değerinin ve gerek işçi ücretinin ortalama düzeyini belirleyen bir tedbir ve güçtür. Başka hiçbir yöntem ve kuralın onun yerine geçmesi ihtimali yoktur.

Sanayi özgürlüğüne engel olan tedbirlerden biri de resmi fiyat yöntemidir. Eğer serbestlik olursa resmi fiyata gerek kalmaz doğallayın herkes malını sürmek için diğerinden daha ucuz ve daha iyi yapmaya çalışır. Bu hikmete dayanarak (Haber veren, bildiren Allah'tır) buyurulmuştur. Bir şeyin değeri durduğu yerde artar veya azalır. Hükümet memurları ise her zaman onu inceleyip değiştiremezler. Eğer o açıklananın değeri azalmış ise resmi fiyat gereğince satmak tüketiciler hakkında zararlıdır. Ve eğer artmış ise satıcılar hakkında zararlıdır. Herkes malını zararına satmayacağı için dükkanını kapatması gerekir. Ve herhalde mallarını satmak için zorlanamaz. O zaman tüketiciler alacak mal bulamayacaklarından bir taraftan onlar da zorluk çekerler. Ve el altından türlü türlü araçlarla almaya çalışırlar. Bu halde hükümetin insanların çıkarlarını korumak için kabul ettiği önlem aleyhlerinde çıkmış olur.

Vergi ve gümrük gibi şeyler de sanayi özgürlüğüne engel olan önlemlerdendir. İktisatçılar hiçbir memlekette gümrük olmamasını arzu eder. **[56]**

﴿ باب سابع ﴾

﴿ ایش ایشلمك ایچون موضوع اولان قیود وشروط ﴾

بعض مملکتلرده اصناف اصولی جاریدر . بو اصوله چراقلق
مدتی محدود اولدیغی کبی چراقلرك مقدازی دخی محدود اولور .
بو مقوله قیود وشروط سر بستیٔ صنایعه مانع اولان شیلردندر .
بو قیود وشروطك بعضیسی عبث و بعضیسی مضر در .
عاقل بر حکومت اصلا بویله شیلره باقیوب بالعکس معقول وفائدهلی
ایشلره دقت ایدر . شویله که بتون خلقه برابر اهل صنایعه دخی
ممکن مرتبه اوقیوب یازمه اوکرده ر ، وهر کسك حالنه کوره
ذهنلرینی اچه جق وصنعتلرینك ایلرولمسنه مدار اوله جق شیلری
تعلیم ایدر ، بویله اولور ایسه هم عموم اهالی حسن اخلاق ایله
متخلق اولور ، وهمده صنعتلرینك اصلاحنه مقتدر اولورلر . بعض
مؤلفلر عموم اهالی بینده علومك صورت مطلقه ده انتشارینك
لزومی اعتقادنده بولنورلر ، یعنی اوقومق اچون برحدود ارائه
ایتیوب صورت غیرمحدوده تعلم ایتلرینی ارزو ایدرلر . واقعا

(Bâb-ı Sâbi')
(İş İşlemek İçün Mevzû' Olan Kuyûd ve Şurût)

(Yedinci Bölüm)
(İş Yapmak İçin Konulan Kayıt ve Şartlar)

Ba'zı memleketlerde esnâf usûlü cârîdir. Bu usûlde çıraklık müddeti mahdûd olduğu gibi çırakların mikdârı dahi mahdûd olur. Bu makule kuyûd ve şurût serbestî-i sanâyi'e mâni' olan şeylerdendir. Bu kuyûd ve şurûtun ba'zısı 'abes ve ba'zısı muzırrdır. 'Âkil bir hükûmet aslâ böyle bir şeye bakmayıp bi'l-'akis ma'kul ve fâideli işlere dikkat eder. Şöyle ki bütün halkla berâber ehl-i sanâyi'e dahi okuyıp yazma öğretir, ve herkesin hâline göre zihinlerini açacak ve san'atlarının ilerlemesine medâr olacak şeyleri ta'lîm eder, böyle olur ise hem 'umûm ahâlî hüsn-i ahlâk ile mütehallik olur, ve hem de san'atlarının ıslâhına muktedir olurlar. Ba'zı müellifler 'umûm ahâlî beyninde 'ulûmun sûret-i mutlakada intişârının lüzûmu i'tikadında bulunurlar, ya'nî okumak içün bir hudûd irâe etmeyub sûret-i gayr-i mahdûdede ta'allüm etmelerini ârzû ederler. Vâkı'â bu müelliflerin himmetleri ve ebnâ-yi cinsleri hakkındaki hüsn-i niyyetleri sezâ-vâr-ı tahsîndir. Onlar her hamâl ve her ekinci 'âdetâ 'âlim olsun dirler. Elbette 'ulûmun bu derece ta'ammüm ve intişârı büyük bir ni'metdir, [57]

Bazı memleketlerde esnaf usulü geçerlidir. Bu usulde çıraklık süresi belirli olduğu gibi çırakların miktarı dahi belirli olur. Bu tür kayıt ve şartlar sanayi serbestliğine engel olan şeylerdendir. Bu kayıt ve şartların bazısı saçma ve bazısı zararlıdır. Akıllı bir hükümet asla böyle bir şeye bakmayıp aksine akla uygun ve yararlı işlere dikkat eder. Şöyle ki bütün halkla beraber sanayicilere dahi okuyıp yazma öğretir ve herkesin durumuna göre zihinlerini açacak ve zanaatlarının ilerlemesine vesile olacak şeyleri öğretir, böyle olur ise hem bütün halk güzel ahlak ile ahlaklanır ve hem de zanaatlarının gelişmesine güçleri yeter. Bazı yazarlar bütün halk arasında bilimlerin kesin biçimde yayılmasının gereği inancındadırlar, yani okumak için bir sınır belirlemeyip sınırsız şekilde öğrenmelerini arzu ederler. Gerçi bu yazarların çabaları ve türleri hakkındaki iyi niyetleri beğeniye layıktır. Onlar her hamal ve her ekinci adeta bilgin olsun derler. Elbette bilimlerin bu derece genelleşip yayılması büyük bir nimettir, [57]

وهر كس بونى ارزو ايتليدر • فقط عموم اهالينك بودرجه علم
اولمسى قابل اولمديغى كبى جمعيت بشريه‌نك منافع حقيقيه‌سنه ده
پك موافق دكلدر • قابل دكلدر ، چونكه مطلق صورتده علم
تحصيلى قولايلقله حاصل اولمز • (العلم لايعطيك جزئه حتى
تعطيه كلك) ديرلرنصل ممكن اوله بيلوركه عموم افراد اهالى تحصيل
علوم ايله مشغول اوله رق انسان بحق استفاده ايده بيلسون • قابل
اولسه بيله جمعيت بشريه‌نك منافع حقيقيه‌سنه موافق دكلدر ،
چونكه هر كس عالم وفاضل اولورسه خدمات سفليه‌يه رغبت ايدن
بولنمز • هر كسك مطمح نظرى مقامات عاليه ده اولوب
بينلرنده رقابت حصوله كلور • وخدمات سفليه متروك قالور •
حالبوكه بوخدمتلر هرنقدر سفلى اولسه بيله مقاصد انسانيه دندر ،
انلركده اجراسى لازمدر • مادمكه بتون اهالينك صورت غير
محدوده ده تعلمى قابل دكلدر ، آنك اسبابنى تهيه دخى لازم اولمز •
ممكن اولان درجه‌سنه چالشمليدر • ممكن اوله جق درجه‌سى ايسه
بر كيمسه‌نك سلوك ايده جكى صنعته لازم اولان شيلرى بيلمكدر •
اشته بودرجه‌سى هم لازم وهمده كافيدر • اكر بونك ايلروسنه
كيديلور ، واهل صنايع بينده نشر علوم وصنايع ايچون لازم
اولان مقدارك فوقنه چيقاريلور ايسه صنايع ترويج دكل اضرار
اولنمش اولور • چونكه بوحالده پك چوق ادملر علمدن تلذذ ايدرلر ،
وصنايعى براقوب علما سلكنه كيرمك ايسترلر • بونك نتيجه‌سى
اوله رق برطاقم كنج ادملر صنايع ايله مشغول اولمغى حقير كورلر ،

ve herkes bunu ârzû etmelidir. Fakat ‘umûm ahâlînin bu derece ‘âlim olması kabil olmadığı gibi cem‘iyyet-i beşeriyyenin menâfi‘-i hakîkiyyesine de pek muvâfık değildir, çünkü mutlak sûretde ‘ilm tahsîli kolaylıkla hâsıl olmaz. (El ‘ilm lâ yu’leyke cüz’ehu halâ tu’teyhu külleke) dirler nasıl mümkin olabilir ki ‘umûm efrâd-ı ahâlî tahsîl-i ‘ulûm ile meşgûl olarak ondan istifâde idebilsin. Kabil olsa bile cem‘iyyet-i beşeriyyenin menâfi‘-i hakîkiyyesine muvâfik değildir, çünkü herkes ‘âlim ve fâzıl olursa hidemât-ı süfliyyeye rağbet eden bulunmaz. Herkesin matmah-ı nazarı makamât-ı ‘âliyyede olub beynlerinde rekâbet husûle gelir. Hidemât-ı süfliyye metrûk kalır. Hâlbuki bu hidmetler her ne kadar süflî olsa bile makâsıd-ı insâniyyedendir, onların da icrâsı lâzımdır. Mâdemki bütün ahâlînin sûret-i gayr-i mahdûdede ta‘allümü kabil değildir, ânın esbâbını tehyie dahi lâzım olmaz. Mümkin olan derecesine çalışmalıdır. Mümkin olacak derecesi ise bir kimsenin sülûk edeceği san‘ata lâzım olan şeyleri bilmekdir. İşte bu derecesi hem lâzım ve hem de kâfidir. Eger bunun ilerisine gidilir, ve ehl-i sanâyi‘ beyninde neşr-i ‘ulûm ve sanâyi‘ içün lâzım olan mikdârın fevkine çıkarılır ise sanâyi‘ tervîc değil ızrâr olunmuş olur. Çünkü bu hâlde pek çok adamlar ‘ilmden telezzüz iderler, ve sanâyi‘i bırakub ‘ulemâ silkine girmek isterler. Bunun netîcesi olarak bir takım genc adamlar sanâyi‘ ile meşgûl olmağı hakir görürler, **[58]**

ve herkes bunu arzu etmelidir. Fakat bütün insanların bu derece bilgin olması mümkün olmadığı gibi insan topluluğunun hakiki çıkarlarına da pek uygun değildir, çünkü mutlak surette bilim öğrenmek kolaylıkla gerçekleşmez. (El ‘ilm lâ yu’leyke cüz’ehu halâ tu’teyhu külleke)[14] derler nasıl mümkün olabilir ki bütün halktan insanlar bilimleri öğrenmekle meşgul olarak ondan yararlanabilsin. Mümkün olsa bile insan topluluğunun hakiki çıkarlarına uygun değildir, çünkü herkes bilgin ve seçkin olursa bayağı işlere rağbet eden bulunmaz. Herkesin gözünü yüksek makamlara diker aralarında rekabet ortaya çıkar. Bayağı işler terkedilmiş kalır. Halbuki bu hizmetler her ne kadar bayağı olsa bile insani amaçlardandır, onların da yapılması gerekir. Mademki bütün insanların sınırsız bir biçimde okuyup öğrenmesi mümkün değildir, onun gereklerini hazırlama da lazım olmaz. Mümkün olan derecesine çalışmalıdır. Mümkün olacak derecesi ise bir kimsenin gireceği zanaata lazım olan şeyleri bilmesidir. İşte bu derecesi hem gerekli ve hem de yeterlidir. Eğer bunun ilerisine gidilir ve sanayiciler arasında bilimlerin ve sanayinin yayılması için gereken miktarın üstüne çıkarılır ise sanayi değer kazanmış değil zarara sokulmuş olur. Çünkü bu durumda pek çok adam bilimin tadını alırlar ve sanayiyi bırakıp bilginler yoluna girmek isterler. Bunun sonucu olarak bir takım genç adamlar sanayi ile meşgul olmayı değersiz görürler, **[58]**

14 “İlme bütün varlığını vermezsen, o sana cüzünü vermez” anlamına gelen cümle Hanefi Mezhebinin kurucusu Ebu Hanife’nin öğrencilerinden Ebu Yusuf’a aittir. (h.n.)

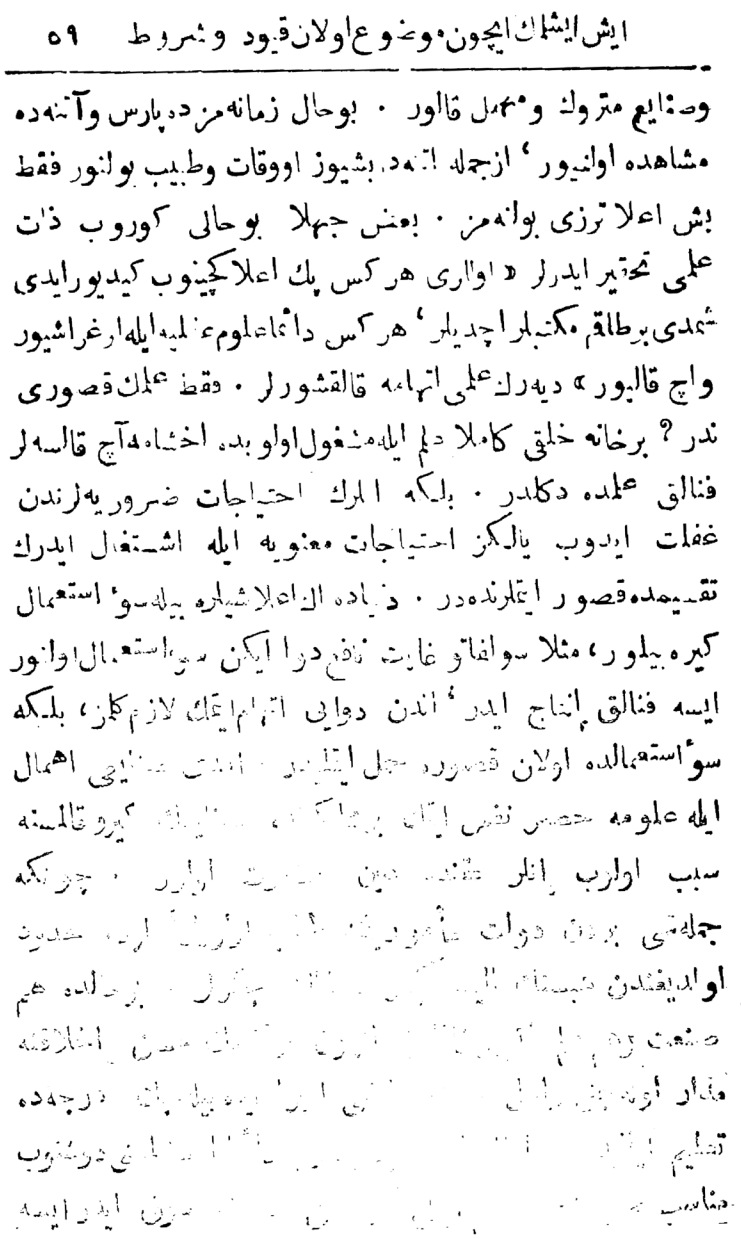

ve sanâyi‘ metrûk ve mühmel kalır. Bu hâl zamânemizde Paris ve Atina’da müşâhede olunuyor, ez-cümle Atina’da beş yüz avukat ve tabîb bulunur fakat beş a‘lâ terzi bulunmaz. Ba‘zı cühelâ bu hâli görüb zât-ı ‘ilmi tahkîr iderler “Evvelleri herkes pek a‘lâ geçinip gidiyor idi şimdi bir takım mektebler açdılar, herkes dâimâ ‘ulûm-ı ‘akliyye ile uğraşıyor ve aç kalıyor” diyerek ‘ilmi ithâma kalkışırlar. Fakat ‘ilmin kusûru nedir? Bir hâne halkı kâmilen ‘ilm ile meşgûl olub da akşama aç kalsalar fenâlık ‘ilmde değildir. Belki onların ihtiyâcât-ı zarûriyyelerinden gaflet edib yalnız ihtiyâcât-ı ma‘neviyye ile iştigâl iderek taksîmde kusûr etmelerindedir. Dünyâda en a‘lâ şeylere bile sû-i isti‘mâl girebilir, meselâ sulfato gayet nâfi‘ devâ iken sû-i isti‘mâl olunur ise fenâlık intâc ider, ondan devâyı ithâm etmek lâzım gelmez, belki sû-i isti‘mâlde olan kusûra haml itmelidir. İmdi sanâyi‘i ihmâl ile ‘ulûma hasr-i nefs etmek bir memleketde sanâyi‘in geri kalmasına sebeb olub onlar hakkında ‘ayn-ı mazarrat olur. Çünkü cümlesi birden devlet me’mûriyyetine tâlib olurlar, o da mahdûd olduğundan hepsinin eline geçmez sefâlet çekerler. Bu hâlde hem san‘at ve hem ‘ilm geri kalmamak içün herkesin hüsn-i ahlâkına medâr olacak ve ehl-i san‘at san‘atını icrâ edebilecek derecede ta‘lîm etmelidir. Ve’l-hâsıl cem‘iyyet-i beşeriyye dâimâ a‘zâsını düşünüb münâsib sûretde taksîm itmeli, ve hangi san‘ata sevk ider ise **[59]**

ve sanayi terkedilmiş ve boşlanmış kalır. Bu durum zamanımızda Paris ve Atina’da görülüyor, örneğin Atina’da beş yüz avukat ve doktor bulunur fakat beş iyi terzi bulunmaz. Bazı bilgisizler bu durumu görüp bilimin kendisini aşağılarlar “Önceleri herkes pek iyi geçinip gidiyordu şimdi birtakım okullar açtılar, herkes daima akli bilimler ile uğraşıyor ve aç kalıyor” diyerek bilimi suçlamaya kalkışırlar. Fakat bilimin kusuru nedir? Bir ev halkı tamamen bilim ile meşgul olup da akşama aç kalsalar kötülük bilimde değildir. Belki onların zorunlu ihtiyaçlarını önemsemeyip yalnız manevi ihtiyaçları ile uğraşarak dağıtımda hata etmelerindedir. Dünyada en iyi şeylere bile kötüye kullanım girebilir, mesela sulfato[15] gayet yararlı ilaç iken kötüye kulanılır ise kötülük doğar, ondan ilacı suçlamak gerekmez, belki kötüye kullanana hatayı yüklemelidir. Şimdi sanayiyi ihmal ile kendini bilimlere vermek bir memlekette sanayinin geri kalmasına sebep olup onlar hakkında zarar kaynağı olur. Çünkü cümlesi birden devlet memurluğuna talip olurlar, o da sınırlı olduğundan hepsinin eline geçmez yoksulluk çekerler. Bu durumda hem zanaatın ve hem bilimin geri kalmaması için herkesin ahlak güzelliğine vesile olacak ve zanaatkarlar zanaatını yapabilecek derecede öğrenmelidir. Kısacası insan topluluğu daima üyelerini düşünüp uygun şekilde ayırmalı ve hangi zanaata sevkeder ise **[59]**

15 Kinin. Tıpta sıtma hastalığına karşı kullanılır. (h.n.)

اسبابنی ده حاضرلمليدر . اكر بويله اولمزسه حاصل ايده جكی
فائده دن محروم قالور ، وملكتده لزومی قدر اهل صنعت بولنميوب
بولنانلرده صنعتلرينی كافی درجه ده اوكرنمزلر ، اصل مدنيت
ديمك برهيئت اجتماعيه يی تشكيل ايدن افراد اهالیدن هربری
كندی مسلك وصنعتنه متعلق اولان شيلری ومثلا حاكم
حاكملكنی ، وكاتب كاتبلكنی ، واكنجی اكنجيلكنی ايو بيلمكدر .
بناء عليه اهل صنعته دخی صنعتنه مدار اوله جق علملری اوكرتمك
لازمدر . بوعلملردن مقصد اصول دين وعلم اخلاق ايله برمقدار
اوقيوب يازمق وعلم حسابدر ، وبعض ارباب صنايعه دخی رسم
ايله هندسه وكيميانك صنايعه تطبيقی يعنی جهات عمليه سی
اوكرتمليدر . بوصورتده هم هركس ايشيله صنعتيله مشغول
اولور وهمده مطلوب اولان ترقی حاصل اولور .

بوتفصيلاتدن اكلاشيلوركه صنايعك ترقيسی هركسه لازم
اولان شيلری اوكرتمكله اولور ، يوخسه برطاقم قيود وشروط
وضعيله بومقصد حاصل اولمز . اكر صنايع مقيد اولورسه يعنی
شوقدر چراق اوله جق ، وشوحدی تجاوز ايتميه جك ، وشوقدر
سنه چراقلق بكلبوب اوسته چيقمق ايچون رسم ويرمك اذن
اله جق دينور ايسه عمله دن يك چوغی اوسته اولمز كندنه
اسنماز وقابليت موجود وصلاحيتلی همزه مقدر ايكن بحرمان
[illegible]

esbâbını da hâzırlamalıdır. Eğer böyle olmazsa hâsıl edeceği fâideden mahrûm kalur, ve memleketde lüzûmu kadar ehl-i san'at bulunmayub bulunanlar da san'atlarını kâfî derecede ögrenmezler, asıl medeniyyet demek bir hey'et-i ictimâ'iyyeyi teşkîl iden efrâd-ı ahâlîden her biri kendi meslek ve san'atına müte'allik olan şeyleri meselâ hâkim hâkimliğini, ve kâtib kâtibliğini, ve ekinci ekinciliğini iyi bilmekdir. Binâen 'aleyh ehl-i san'ata dahi san'atına medâr olacak 'ilmleri ögretmek lâzımdır. Bu 'ilmlerden maksad usûl-i dîn ve 'ilm-i ahlâk ile bir mikdâr okuyub yazmak ve 'ilm-i hesâbdır, ve ba'zı erbâb-ı sanâyi'e dahi resm ile hendese ve kimyânın sanâyi'e tatbîkini ya'nî cihât-ı 'ameliyyesi ögretmelidir. Bu sûretde hem herkes işiyle san'atıyla meşgûl olur, ve hem de matlûb olan terakki hâsıl olur.

Bu tafsîlâttan anlaşılır ki sanâyi'in terakkisi herkese lâzım olan şeyleri öğretmekle olur, yoksa bir takım kuyûd ve şurût vaz'ıyle bu maksad hâsıl olmaz. Eger sanâyi' mukayyed olursa ya'nî şu kadar çırak alacak, ve şu haddi tecâvüz etmeyecek, ve şu kadar sene çıraklık bekleyib usta çıkmak içün resm vererek izin alacak denir ise 'ameleden pek çoğu usta olamaz. Kendinde isti'dâd ve kabiliyyet mevcûd ve mesleğinde temeyyüze muktedir iken mücerred mevzû' olan kuyûdu îfâ edemediği cihetle bu hukûkdan mahrûm olurlar. [**60**]

gereklerini de hazırlamalıdır. Eğer böyle olmazsa ortaya çıkaracağı faydadan yoksun kalır ve memlekette gereği kadar zanaatkar bulunmayıp bulunanlar da zanaatlarını yeterli derecede öğrenmezler, asıl medeniyet demek bir toplumu oluşturan halktan insanların her biri kendi meslek ve zanaatına ilişkin olan şeyleri mesela hâkimin hâkimliğini ve yazıcının yazıcılığını ve ekincinin ekinciliğini iyi bilmesidir. Bundan dolayı zanaatkara da zanaatına araç olacak bilimleri öğretmek gerekir. Bu bilimlerden kasıt usûl-i dîn ve ahlak bilgileri ile bir miktar okuyup yazmak ve aritmetiktir ve bazı sanayicilere dahi resim ile geometri ve kimyanın sanayiye uygulanmasını yani pratik yönlerini öğretmelidir. Bu biçimde hem herkes işiyle zanaatıyla meşgul olur ve hem de istenilen olan ilerleme ortaya çıkar.

Bu detaylı açıklamalardan anlaşılır ki sanayinin ilerlemesi herkese lazım olan şeyleri öğretmekle olur, yoksa bir takım kayıt ve şartları koymakla bu amaç gerçekleşmez. Eğer sanayi şartlı olursa yani şu kadar çırak alacak ve şu sınırı aşmayacak ve şu kadar sene çıraklık bekleyip usta çıkmak için resim vererek izin alacak denirse işçiden pek çoğu usta olamaz. Kendinde eğilim ve yetenek var ve mesleğinde sivrilmeye gücü yeter iken sırf konulmuş şartları yerine getiremediği için bu haklardan yoksun olurlar. [**60**]

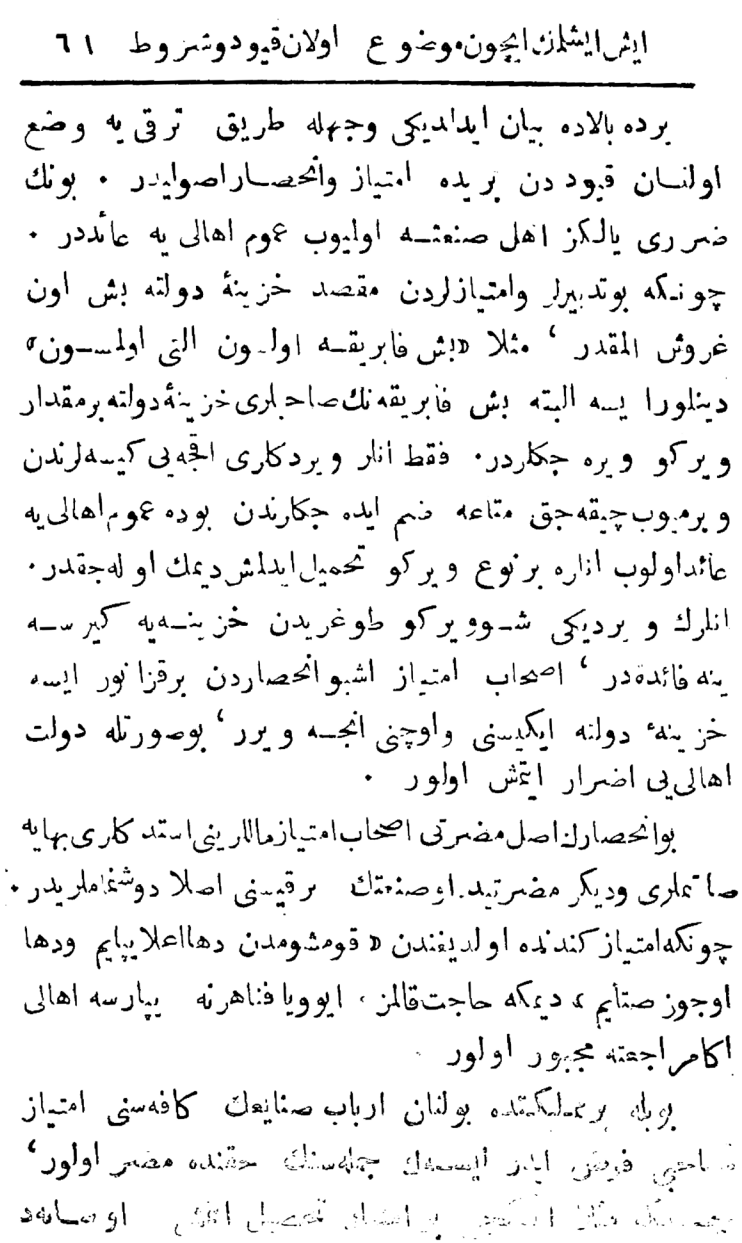
ایش ایشلمك ایچون موضوع اولان قیود و شروط ٦١

برده بالاده بیان ایدلدیکی وجهله طریق ترقی یه وضع
اولنان قیود دن بریده امتیاز وانحصار اصولیدر . بونك
ضرری یالکز اهل صنعته اولیوب عموم اهالی یه عائددر .
چونکه بو تدبیرلر وامتیازلردن مقصد خزینهٔ دولته بش اون
غروش المقدر ، مثلا «بش فابریقه اولسون» دینلورا یسه البته بش فابریقه نك صاحبلری خزینهٔ دولته برمقدار
ویرکو ویره جکلردر . فقط انلر ویردکلری الچه یی کیسه لرندن
ویرمیوب چیقه جق متاعه ضم ایده جکلرندن بوده عموم اهالی یه
عائد اولوب انلره برنوع ویرکو تحمیل ایدلش دیمك اولهجقدر .
انلرك ویردیکی شو ویرکو طوغریدن خزینه یه کیرسه
یه فائده در ، اصحاب امتیاز اشبو انحصاردن برقزانور ایسه
خزینهٔ دولته ایکیسنی واوچنی انجه ویرر ، بوصورتله دولت
اهالی یی اضرار ایتمش اولور .

بو انحصارك اصل مضرتی اصحاب امتیازمالارینی استدکاری بهایه
صاتملری ودیکر مضرتیده اوصنعتك ترقیسنی اصلا دوشنمامله ریدر .
چونکه امتیاز کندنده اولدیغندن « قومشومدن دها اعلا یاپیم ودها
اوجوز صاتیم » دیمکه حاجت قالمز ، ایوویا فناهرنه یاپارسه اهالی
اکا مراجعته مجبور اولور .

بویله برمملکتده بولنان ارباب صنایعك کافهسنی امتیاز
صاحبی فریض ایدر ایسه‌ك جمله‌سنك حقنده مضر اولور ،
جمله‌سنك منافعی یالکز بر اصناف تحصیل ایتمش اولمامه

Bir de bâlâda beyân edildiği vechle tarîk-i terakkiye vaz‘ olunan kuyûddan biri de imtiyâz ve inhisâr usûlüdür. Bunun zararı yalnız ehl-i san‘ata olmayub ‘umûm ahâlîye ‘âiddir. Çünkü bu tedbîrler ve imtiyâzlardan maksad hazîne-i devlete beş on guruş almakdır, meselâ ”Beş fabrika olsun altı olmasın” denilur ise elbette beş fabrikanın sâhibleri hazîne-i devlete bir mikdâr vergi vereceklerdir. Fakat onlar verdikleri akçeyi kîselerinden vermeyub çıkacak metâ‘a zamm ideceklerinden bu da ‘umûm ahâlîye ‘âid olub onlara bir nev‘ vergi tahmîl edilmiş demek olacakdır. Onların verdiği şu vergi doğrudan hazîneye girse yine fâidedir, ashâb-ı inhisâr işbu imtiyâzdan bir kazanır ise hazîne-i devlete ikisini ve üçünü anca verir, bu sûretle devlet ahâlîyi ızrâr etmiş olur.

Bu inhisârın asl mazarratı ashâb-ı imtiyâz mâllarını istedikleri bahâya satmaları ve dîger mazarratı da o san‘atın terakkisini aslâ düşünmemeleridir. Çünkü imtiyâz kendinde olduğundan “komşumdan daha a‘lâ yapayım ve daha ucuz satayım” demeye hâcet kalmaz. İyi veyâ fenâ her ne yaparsa ahâlî ona mürâca‘ata mecbûr olur.

Böyle bir memleketde bulunan erbâb-ı sanâyi‘nin kâffesini imtiyâz sâhibi farz eder isek cümlesinin hakkında muzırr olur, çünkü meselâ ekmekçi bir imtiyâz tahsîl etmiş o sâyede **[61]**

Bir de yukarıda açıklandığı üzere ilerleme yoluna konulan şartlardan biri de imtiyaz ve tekel usulüdür. Bunun zararı yalnız zanaatkara olmayıp bütün halka aittir. Çünkü bu önlemler ve ayrıcalıklardan kasıt devlet hazinesine beş on kuruş almaktır, mesela ”Beş fabrika olsun altı olmasın” denilir ise elbette beş fabrikanın sahipleri devlet hazinesine bir miktar vergi vereceklerdir. Fakat onlar verdikleri parayı ceplerinden vermeyip çıkacak mala ekleyeceklerinden bu da bütün halka ait olup onlara bir tür vergi yüklenmiş demek olacaktır. Onların verdiği şu vergi doğrudan hazineye girse yine faydadır, tekel sahipleri işbu imtiyazdan bir kazanır ise devlet hazinesine ikisini ve üçünü ancak verir, bu yüzden devlet insanları zarar ettirmiş olur.

Bu tekelin asıl zararı imtiyaz sahiplerinin mallarını istedikleri fiyattan satmaları ve diğer zararı da o zanaatın gelişmesini asla düşünmemeleridir. Çünkü imtiyaz kendinde olduğundan “komşumdan daha iyi yapayım ve daha ucuz satayım” demeye gerek kalmaz. İyi veya kötü her ne yaparsa halk ona başvurmaya mecbur olur.

Böyle bir memlekette bulunan sanayicilerin hepsini imtiyaz sahibi varsayarsak hepsinin hakkında zararlı olur, çünkü mesela ekmekçi bir imtiyaz elde etmiş o sayede **[61]**

استفاده ايديلور، فقط انكده برطاقم احتياجاتى وار در ، ازجمله ات الهجق اولورسه اوده امتيازلى ، وترزى يه كيتسه اوده امتيازليدر . كندى نصل بهالو صتار ايسه انلردن‌ده اويله بهالو اولور ، وعموم اهالى لاينقطع يكديكرينى تجريم ايدر . و بوندن دخى قيود و شروط وامتياز و انحصارك عموم حقنده خيراو برشى اولديغى اكلاشيلور .

بو مضرتلردن قطع النظر اشبو امتياز اصولى دولت ايچون پك چوق تكلفى وغوائلى موجب اولور . مثلا هر صنفى تقسيم وتحديد ايده‌جك بونقدر كوچ ايسه هر كس كنديسنه معين اولان حدودى چكمك ايچون اكا دقت ونظارت ايتمك دها كوچدر ، بوندن نامتناهى شكايات ومنازعات وسوء استعمالات ظهوره كلور . برده صنايع برحال اوزره طورمز ، بركره تنظيم ايتكله ايش بتمز ، خلقك مزاجى وقت وحالك ايجابى دائما تغيرايدر . بوكون بش فابريقه ايكن يارين التى لازم اولور ، وياخود تحديد ايديلان مقدار زياده كلور ، بونلرايله دائما اوغراشمق لازمدركه بويله حكومتك هم وظيفه وهم اقتدارينك خارجنده‌در .

باب ثامن

صنايعه متعلق نظاماته دائردر

بعض مملكتلرده مصنوعاتك اعلا اولسى ايچون قوانين

istifâde edilir, fakat onun da bir takım ihtiyâcâtı vardır, ez-cümle et alacak olursa o da imtiyâzlı, ve terziye gitse o da imtiyâzlıdır. Kendi nasıl bahâlı satar ise onlardan da öyle bahâlı alır, ve ʻumûm ahâlî lâ-yenkatiʻ yek-dîgerini tecrîm ider. Ve bundan dahi kuyûd ve şurûtdan ve imtiyâz ve inhisârın ʻumûm hakkında hayırlı bir şey olmadığı anlaşılır.

Bu mazarratlardan katʻen-nazar işbu imtiyâz usûlü devlet için pek çok tekellüfü ve gavâili mûcib olur. Meselâ her sınıfı taksîm ve tahdîd edecek bu ne kadar güç ise herkes kendine muʻayyen olan hudûdu geçmemek için ona dikkat ve nezâret etmek daha güçtür, bundan nâ-mütenâhî şikâyât ve münâzaʻât ve sû-i istiʻmâlât husûle gelir. Bir de sanâyiʻ bir hâl üzere durmaz, bir kere tanzîm etmekle iş bitmez, hilkat-i mizâcı vakt u hâlin îcâbı dâimâ tagayyür ider. Bugün beş fabrika iken yarın altı lâzım olur, veyâ tahdîd idilen mikdâr ziyâde gelir, bunlar ile dâimâ uğraşmak lâzımdır ki bu da hükûmetin hem vazîfe hem de iktidârının hâricindedir.

(Bâb-ı Sâmin)
(Sanâyiʻe Müteʻallik Nizâmâta Dâirdir)

Baʻzı memleketlerde masnûʻâtın aʻlâ olması için kavânîn [62]

faydalanır, fakat onun da bir takım ihtiyaçları vardır, örneğin et alacak olursa o da imtiyazlı ve terziye gitse o da imtiyazlıdır. Kendi nasıl yüksek fiyattan satar ise onlardan da öyle yüksek fiyattan alır ve bütün herkes sürekli birbirini cezalandırmış olur. Ve bundan da kayıt ve şartlardan ve imtiyaz ve tekelin halk hakkında hayırlı bir şey olmadığı anlaşılır.

Bu zararları görmezden gelsek işbu imtiyaz usulü devlet için pek çok zahmete ve sıkıntılara sebep olur. Mesela her sınıfı ayıracak ve sınırlayacak bu ne kadar güç ise herkes kendine belirlenmiş olan sınırı geçmemek için ona dikkat edip gözetmek daha güçtür, bundan sonsuz şikayet, çekişmeler ve kötüye kullanımlar ortaya çıkar. Bir de sanayi bir hal üzere durmaz, bir kere düzenlemekle iş bitmez, doğası zaman ve durum gereği sürekli değişir. Bugün beş fabrika iken yarın altı lazım olur veya belirlenen miktar fazla gelir, bunlar ile sürekli uğraşmak gerekir ki bu da hükümetin hem görev hem de gücünün dışındadır.

(Sekizinci Bölüm)
(Sanayiye İlişkin Düzenlemeler Hakkındadır)

Bazı memleketlerde sanayi ürünlerinin daha iyi olması için kanunlar [62]

واردر . اهل صنايع فنا متاع صاتەرق اهالی یی اضرار ایتاملری
ایچون حکومت انلری نظارت متمادیه التنده طوتار، بوبابده
قانونلر وضع ایدر، بونلر عبثدر . چونکه مصنوعاتك ایو
اولمسنی انجق ارباب فرق وتمیز ایدەبیلور، حکومت مأمورلری
انلری تمییز وحکم ایتەکه مقتدر ارلەمز . خصوصیله دنیاده
ایو وفنا شیلر هپ نسبیدر « فلان شی ایودر » دیرز چونکه
اندن فناسنی کوریورز، وه فلان شی فنادر » دیرز چونکه
اندن ایوسی واردر . بناً علیه بوکون علی الاعلا ظن ایتدیکمز برشیئك یارین دها اعلاسی چیقەرق درجەسنی تنزل
ایدر . بوکبی تدبیرلرایله مقصد حاصل اولز بلکه عکسنی
منتج اولور . بونلر برطاقم منافع خصوصیه درکه منافع
عمومیه یه اصلا جهت تعلق یوقدر . حکومتلر دائما اهالینك
منافع عمومیەلرینی ملاحظه ایدرلر، منافع خصوصیەلری
انك وظیفەسندن خارجدر . اگرحکومت صنایعك ترقیسنی،
وهرکس کندی ثمره سعیندن کرکی کبی استفادەایتەسنی
ارزو ایدرایسه هرکسك حالنه کوره لازم کلان تربیه یی، معلوماتی
انشره و یرملی، ونشر معارف اسبابنی استحصال ایدوب
هرکسك کندی استعدادی درجەسنده صنعتنی اجرایه مساعده
ایتملیدر . اکربویله اولور ایسه اول امرده برقاچ کشی
تمیز ایدر، ایو متاع چیقاروب هرکسك نظر تحسینی
جلب ایلر . دیکرلری انلردن کیرو قالمامق ایچون تقلیده

vardır. Ehl-i sanâyi‘ fenâ metâ‘ satarak ahâlîyi ızrâr etmemeleri içün hükûmet onları nezâret-i mütemâdiye altında tutar, bu bâbda kanûnlar vaz‘ ider, bunlar ‘abesdir. Çünkü masnû‘âtın iyi olmasını ancak erbâbı fark ve temyîz edebilir, hükûmet me’mûrları onları temyîz ve hükm etmeğe muktedir olamaz. Husûsiyle dünyâda iyi ve fenâ şeyler hep nisbîdir, “Filân şey iyidir” deriz çünkü ondan fenâsını görüyoruz, ve “Filân şey fenâdır” deriz çünkü ondan iyisi vardır. Binâ’en ‘aleyh bu gün ‘aliyyü’l-a‘lâ zann ettiğimiz bir şeyin yarın daha a‘lâsı çıkarak derecesini tenezzül ider. Bu gibi tedbîrler ile maksad hâsıl olmaz belki ‘aksini müntic olur. Bunlar bir takım menâfi‘-i husûsiyyedir ki menâfi‘-i ‘umûmiyyeye aslâ cihet-i ta‘alluk yokdur. Hükûmetler dâimâ ahâlînin menâfi‘-i ‘umûmiyyelerini mülâhaza ederler, menâfi‘-i husûsiyyeleri onun vazîfesinden hâricdir. Eğer hükûmet sanâyi‘in terakkisini, ve herkes kendi semere-i sa‘yından gereği gibi istifâde etmesini ârzû eder ise herkesin hâline göre lâzım gelen terbiyeyi ma‘lûmâtı onlara vermeli, ve neşr-i ma‘ârif esbâbını istihsâl edib herkesin kendi isti‘dâdı derecesinde san‘atını icrâya müsâade etmelidir. Eğer böyle olur ise evvel-i emrde birkaç kişi temeyyüz eder, iyi metâ‘ çıkarub herkesin nazar-ı tahsînini celb eyler. Dîgerleri onlardan geri kalmamak içün taklîde [**63**]

vardır. Sanayicilerin kötü mal satarak halkı zarara sokmamaları için hükümet onları sürekli gözetim altında tutar, bu konuda kanunlar koyar, bunlar boştur. Çünkü sanayi ürünlerinin iyi olmasını ancak işi bilenler farkedip ayırt edebilir, hükümet memurlarının onları ayırt edip karar verme gücü yoktur. Özellikle dünyada iyi ve kötü şeyler hep görecelidir, “Filan şey iyidir” deriz çünkü ondan kötüsünü görüyoruz ve “Filan şey kötüdür” deriz çünkü ondan iyisi vardır. Bundan dolayı bu gün en iyi sandığımız bir şeyin yarın daha iyisi çıkarak derecesini düşürür. Bu gibi önlemler ile istenilen gerçekleşmez belki tersine sonuç verir. Bunlar birtakım özel çıkarlardır ki genelin çıkarları ile asla ilişkisi yoktur. Hükümetler daima halkın genel çıkarlarını düşünürler, özel çıkarları onun görevinin dışındadır. Eğer hükümet sanayinin ilerlemesini ve herkesin kendi çalışmasının sonucundan gereği gibi yararlanmasını ister ise herkesin durumuna göre gerekli terbiyeyi, bilgileri onlara vermeli ve eğitimin yayılmasının araçlarını üretip herkesin kendi yeteneği derecesinde zanaatını yapmasına izin vermelidir. Eğer böyle olur ise ilk önce birkaç kişi kendini gösterir, iyi mal çıkarıp herkesin takdir bakışlarını toplar. Diğerleri onlardan geri kalmamak için [ona][16] benzemeye [**63**]

16 (h.n.).

چالشورلر بو طريقله امتعه دها اعلا ودها اوجوز اولور • واغنيايه ' كباره مخصوص اولان شيلرى صنايعك ترقيسى واصلاحى مناسبتيله دها دون درجه‌دكى ادملر استعماله باشلار • اصنافدن برى فنا مال چيقارر ايسه انكده كندينه كوره مشتريسى اولور ' اوجوز صاتيلور ' حكومتك اكا مداخله‌يه حقى يوقدر اصل مطلوب اولان هركسك مزاجنه ' هرصنفك حالنه قدرتنه كوره مال بولنمسيدر • هپسى اعلا اولسون دنيلور ايسه او درجه اقتدارى اوليانلر محروم اولسون ديمكدر • يابيلان متاع چوق طيانمز ايسه‌ده پاره‌سنه كوره اولور • خلقك مزاجنى ' احتياجنى حكومت مأمورلرى تفريق ايده‌مز • بلكه انى تجربه‌لرى حسبيله ارباب صنايع بيلور • باخصوص خلقك احتياجى دائما تغير ايتمكده اولديغندن متغير برشى ايچون ثابت نظاملر وضع اولنه‌مز احتياجات تبدل ايتدكجه نظاملر تغيير ايديلمك اولور ايسه حكومت دائما انكله مشغول اولمق اقتضا ايدر ، بوده پك مشكلدر • حقيقة نظامات تبديله محتاجيدر دكلميدر ؟ ونه صورتله تبديل ايتليدر ؟ بونى بيلمك خيلى تحقيقاته محتاج اولوب ارباب معلوماته مراجعت لازمدر • احتمالكه تحقيقات اثناسنده [illegible] خلقك مزاجى تبدل ايدر • بناء عليه بوكبى [illegible] صنايعك ترقيسنه مانع اولور • [illegible] نظامات وارايمش ، لدى التجربه بو نظاملر [illegible]

çalışırlar bu tarîkle emti'a daha a'lâ ve daha ucuz olur. Ve agniyâya, kibâra mahsûs olan şeyleri sanâyi'in terakkisi ve ıslâhı münâsebetiyle daha dûn derecedeki adamlar isti'mâle başlar. Esnâfdan biri fenâ mâl çıkarır ise onun da kendine göre müşterîsi olur, ucuz satılır, hükûmetin ona müdahâleye hakkı yokdur asıl matlûb olan herkesin mizâcına, her sınıfın hâline kudretine göre mâl bulunmasıdır. Hepsi a'lâ olsun denilir ise o derece iktidârı olmayanlar mahrûm olsun demekdir. Yapılan metâ' çok dayanmaz ise de pâresine göre olur. Halkın mizâcını, ihtiyâcını hükûmet me'mûrları tefrîk edemez. Belki onu tecrübeleri hasbıyla erbâb-ı sanâyi' bilur. Bâ-husûs halkın ihtiyâcı dâimâ tagayyür etmekde olduğundan mütegayyir bir şey içün sâbit nizâmlar vaz' olunamaz. İhtiyâcât tebeddül ettikçe nizâmlar tagyîr edilecek olur ise hükûmet dâimâ onunla meşgûl olmak iktizâ' eder, bu da pek müşkildir. Hakîkatde nizâmlar tebdîle muhtâc mıdır değil midir? Ve ne sûretle tebdîl etmelidir? Bunu bilmek hayli tahkîkata muhtâc olub erbâb-ı ma'lûmâta mürâca'at lâzımdır. İhtimâl ki tahkikat esnâsında yine halkın mizâcı tebeddül ider. Binâ'en 'aleyh bu gibi nizâmât sanâyi'in terakkisine mâni' olur. Fransa'da mukaddemleri bir takım nizâmât var imiş, lede't-tecrübe bu nizâmlar san'atların terakkisine **[64]**

çalışırlar bu yolla mallar daha iyi ve daha ucuz olur. Ve zenginlere, büyük kişilere özgü olan şeyleri sanayinin ilerlemesi ve iyileşmesi münasebetiyle daha aşağı derecedeki adamlar kullanmaya başlar. Esnaftan biri kötü mal çıkarır ise onun da kendine göre alıcısı olur, ucuz satılır, hükümetin ona müdahaleye hakkı yoktur asıl istenilen herkesin doğasına, her sınıfın durumuna, gücüne göre mal bulunmasıdır. Hepsi iyi olsun denilir ise o derece [alım][17] gücü olmayanlar yoksun olsun demektir. Yapılan mal çok dayanmaz ise de parasına göre olur. Halkın doğasını, ihtiyacını hükümet memurları ayırt edemez. Belki onu tecrübelerine dayanarak sanayiciler bilir. Özellikle halkın ihtiyacı sürekli değişmekte olduğundan değişken bir şey için sabit düzenlemeler yapılamaz. İhtiyaçlar başkalaştıkça kurallar değiştirilecek olur ise hükümetin sürekli onunla meşgul olması gerekir, bu da pek zordur. Hakikatte kurallar değişime muhtaç mıdır değil midir? Ve ne biçimde değişmelidir? Bunu bilmek hayli araştırmaya muhtaç olup bilginlere danışmak gerekir. İhtimal ki araştırmalar sırasında yine halkın doğası başkalaşır. Bundan dolayı bu gibi kurallar sanayinin ilerlemesine engel olur. Fransa'da önceleri birtakım kurallar var imiş, deneyimlendiğinde bu kuralların zanaatların ilerlemesine **[64]**

17 (h.n.).

مانع اولدیغی کورلدیکندن پك چوغی قالدیرلمشدر • بوکبی
نظاملرك عبث اولدیغی هرملتدن اول انکلتره ده اکلاشلمش ،
وایکی عصر اول یعنی اونیدنجی قرندن برو بونظاملر قالدیرلمشدر
الیوم انکلیزلرك صنعت و تجارتجه ملل سائره یه تفوق
ایتملرینك باشلوجه سببلرندن بری بودر • باخصوص اشبو
نظامات کندیلکندن اجرا اولنه‌مز انك اجراسی ضمننده
برطاقم مأمورلر تعیین ایتمك لازم کلور • مقدملری برمتاع
اعمال ایدلدیکی وقت نظامه موافق اولدیغنی مأمورینه تصدیق
ایتدیردکدن صکره صاتمغه اذن ویریلور ، ونظامه موافق
اولمدیغی کوریلورسه جزأ نقدی الور ، وقابل اتلاف قوماش
مقوله‌سندن برمتاع ایسه اتلاف ایدیلور ، وعبرة للسائرین اتشه
یاقیلور ، ویاخود حکومت مصادره ایدر ایدی • وحتی سهوا
اولسه بیله قصدایاپلمش کبی حقنده معاملات شدیده اجرایدیلور
ایدی • لکن بوقدر تکلفاتك چوق فائدسی کورلمایمش ،
برطرفدن حیله کارلغی منع ایدرایسه ده دیکرطرفدن مضرتجه
اندن دون اولمیان بعض محذورلری داعی اولورایمش • چونکه
بوکا نظارت ایدنلرده انسان اولدیغندن اهل صنایع انلری
اغفال ایدر ، فنامتاعلره دخی تمغاباصدیررلر ، وهرکس اوزرنده
تمغا اولدیغنی کورنجه اعلاجنسدن اولدیغنه امنیت ایدوب
دقت ایتمکسزین الور ، بووجهله خلق الداتمقدن قورتارمغه چالشان

mâni‘ olduğu görüldüğünden pek çoğu kaldırılmışdır. Bu gibi nizâmların ‘abes olduğu her milletden evvel İngiltere’de anlaşılmış, ve iki ‘asr evvel ya‘nî on yedinci kurûndan beru bu nizâmlar kaldırılmışdır el-yevm İngilizlerin san‘at ve ticâretce milel-i sâireye tefevvuk etmelerinin başlıca sebeblerden biri budur. Bâ-husûs işbu nizâmât kendiliğinden icrâ olunamaz onun icrâsı zımnında bir takım me’mûrları ta‘yîn etmek lâzım gelir. Mukaddemleri bir metâ‘ i‘mâl edildiği vakit nizâma muvâfık olduğunu me’mûruna tasdîk ettirdikden sonra satmağa izin verilir, ve nizâma muvâfık olmadığı görülürse cezâ-yi nakdî alınır, ve kabil-i itlâf kumaş makulesinden bir metâ‘ ise itlâf edilir, ve ‘ibreten li’s-sâirîn âteşe yakılır, ve-yâhûd hükûmet müsâdere eder idi. Ve hattâ sehven olsa bile kasden yapılmış gibi hakkında mu‘âmelât-ı şedîde ecr idilür idi. Lâkin bu kadar tekellüfâtın çok fâidesi görülmez imiş, bir tarafdan hîle-kârlığı men‘ ider ise de dîger tarafdan mazarratca ondan dûn olmayan ba‘zı mahzûrları dâ‘î olur imiş. Çünkü buna nezâret edenler de insân olduğundan ehl-i sanâyi‘ onları iğfâl eder, fenâ metâ‘lara dahi tamga bastırırlar, ve herkes üzerinde tamga olduğunu görünce a‘lâ cinsden olduğuna emniyyet edib dikkat etmeksizin alur, bu vechle halkı aldatmakdan kurtarmağa çalışan [65]

engel olduğu görüldüğünden pek çoğu kaldırılmıştır. Bu gibi kuralların saçma olduğu her milletten önce İngiltere’de anlaşılmış ve iki yüzyıl önce yani on yedinci yüzyıldan beri bu kurallar kaldırılmıştır bugün İngilizlerin zanaat ve ticaretçe diğer milletlere üstün gelmelerinin başlıca sebeplerden biri budur. Özellikle işbu düzenlemeler kendiliğinden uygulanamaz onun uygulanması için birtakım memurları görevlendirmek gerekir. Önceleri bir mal üretildiği zaman kurala uygun olduğunu memuruna onaylattırdıktan sonra satmaya izin verilir ve kurala uygun olmadığı görülürse para cezası alınır ve yok edilebilir, kumaş türünden bir mal ise yok edilir ve ders olsun diye diğerleriyle ateşte yakılır yahut hükümet el koyardı. Ve hatta yanlışlıkla olsa bile bilerek yapılmış gibi hakkında katı işlemlerle karşılık verilirdi. Fakat bu kadar zorluklara katlanmanın çok yararı görülmez imiş, bir taraftan hilekârlığı yasaklar ise de diğer taraftan zararı ondan aşağı olmayan bazı sakıncaları davet eder imiş. Çünkü bunu denetleyenler de insan olduğundan sanayiciler onları aldatır, kötü mallara dahi damga bastırırlar ve herkes üzerinde damga olduğunu görünce iyi cinsten olduğuna güvenip dikkat etmeden alır, bu sebepten halkı aldatmaktan kurtarmaya çalışan [65]

حكومت بالعكس اغفال ايتمش اولور · بزده بويله برشيده تقيدات
زياده اولورايسه (المرأ حريص لما منع) قاعده سنجه هركس
زياده سيله حيله يه مائل اولور · و بونلراويله معقول برشى
اولديغندن بونك خلافنده حركت ايتمكدن اصلا چكنمزلر ·
ازجمله بركيمسه كمركدن مال قاچرسه كمرك مقبول برشى
اولديغندن وجدانجه اصلا مسئول اولماز ·

بونك الك اسلم طريقى هركسى كندى حالنه براقمقدر ، هركس
نصل ييارسه اويله مأجور اولور · و بوكبى معاملات امور اخلاقيه يه
متعلق اولديغندن امور اخلاقيه ده انسان وجدانه ، جناب حقه ،
وابناى جنسنه قارشو نصل مسئول اولورايسه بوده اويله در ·
علماء ثروتك بوكلامدن مقصدلرى حيله يى تجويز ايتمك ، واهل
صنايع ايووياخود ناهرنه ييارلرسه ياپسونلر ديمك دكلدر · انلرك مرادى
شودركه بوكبى نظامات وضعيه بوحيله لرى منع ايديلور واوكى
النور اميدنده بولنماملیدر · بونلرايله مقصد حاصل اولمدقدن
بشقه صنايعك ترقيسنه مانع اولور · وايومتاع المغه قدرتى اولميانلر
دخى حالارينه كوره برمتاع المقدن محروم اولورلر · واكراشبو
قيودونظامات اولمزسه مشترى مال انتخابنده كندى تجربه ودقتنه
اعتماد ايتمكه باشلار · البته مشتريلر حكومت مأمورلرندن دها
زياده بيله جكلرندن انلرك تقيداتى حكومتك تقيداتيسندن دها
خيرلو اولور · بومقصدك حصولى خانه وفاملیا صاحبلرينه
حواله ايتملیدر ، بونك عهده سندن انلرايوكاورلر · بردكاندن مال

hükûmet bi'l-'akis iğfâl etmiş olur. Bir de böyle bir şeyde takayyüdât ziyâde olur ise (El mer' harîs limâ mene'a) ka'idesince herkes ziyâdesiyle hîleye mâil olur. Ve onlar öyle ma'kul bir şey olmadığından bunun hilâfında hareket etmekten aslâ çekinmezler. Ez-cümle bir kimse gümrükden mâl kaçırsa gümrük makbûl bir şey olmadığından vicdânca aslâ mes'ûl olmaz.

Bunun en eslem tarîki herkesi kendi hâline bırakmaktır. Herkes nasıl yaparsa öyle me'cûr olur. Ve bu gibi mu'âmelât umûr-ı ahlâkiyyeye müte'allik olduğundan umûr-ı ahlâkiyye de insân vicdânına, Cenâb-ı Hakk'a, ve kendi türüne karşı nasıl sorumlu olur ise bu da öyledir. İktisat bilginlerinin bu sözden maksatları hileye izin vermek ve sanayiciler iyi veya kötü her ne yaparlarsa yapsınlar demek değildir. Onların isteği şudur ki bu gibi kurallar koymayla bu hileler yasaklanır ve önü alınır ümidinde bulunmamalıdır. Bunlar ile amaclanan gerçekleşmediği gibi sanayinin ilerlemesine engel olur. Ve iyi mal almaya gücü olmayanlar dahi durumlarına göre bir mal almaktan yoksun olurlar. Ve eğer işbu şartlar ve düzenlemeler olmazsa müşteri mal seçiminde kendi deneyimi ve dikkatine güvenmeye başlar. Elbette müşteriler hükümet memurlarından daha iyi bileceklerinden onların dikkatleri hükümetin dikkat etmesinden daha hayırlı olur. Bu amacın gerçekleşmesi ev ve aile sahiplerine bırakmalıdır, bunun üstesinden onlar iyi gelirler. Bir dükkandan mal [**66**]

hükümet tersine aldatmış olur. Bir de böyle bir şeyde bağlı olmalar fazla olur ise (El mer' harîs limâ mene'a)[18] kuralına göre herkes fazlasıyla hileye meyleder. Ve onlar öyle akla uygun bir şey olmadığından buna aykırı hareket etmekten asla çekinmezler. Örneğin bir kimse gümrükten mal kaçırsa gümrük kabul edilen bir şey olmadığından vicdan bakımından asla sorumlu olmaz.

Bunun en sağlam yolu herkesi kendi haline bırakmaktır. Herkes nasıl yaparsa öyle karşılığını alır. Ve bu gibi davranışlar ahlaki me ilişkin olduğundan ahlaki meseleler de insan vicdanına, Cenâb-ı Hakk'a, ve kendi türüne karşı nasıl sorumlu olur ise bu da öyledir. İktisat bilginlerinin bu sözden maksatları hileye izin vermek ve sanayiciler iyi veya kötü her ne yaparlarsa yapsınlar demek değildir. Onların isteği şudur ki bu gibi kurallar koymayla bu hileler yasaklanır ve önü alınır ümidinde bulunmamalıdır. Bunlar ile amaclanan gerçekleşmediği gibi sanayinin ilerlemesine engel olur. Ve iyi mal almaya gücü olmayanlar dahi durumlarına göre bir mal almaktan yoksun olurlar. Ve eğer işbu şartlar ve düzenlemeler olmazsa müşteri mal seçiminde kendi deneyimi ve dikkatine güvenmeye başlar. Elbette müşteriler hükümet memurlarından daha iyi bileceklerinden onların dikkatleri hükümetin dikkat etmesinden daha hayırlı olur. Bu amacın gerçekleşmesi ev ve aile sahiplerine bırakmalıdır, bunun üstesinden onlar iyi gelirler. Bir dükkandan mal [**66**]

18 "Kişi yasaklandığı şeylere çok düşkündür" (h.n.)

الدقلرندر دقت ایدر ، ایومال ایسه خوشنود اولورلر ، ودائما اوده کاردن
الش ویرش ایدوب دوستلرینه توصیه ایدرلر . و بالعکس
حیله کاراق اثری کوردکلرنده کندیلری المدقدن بشقه دوستلرینه
سویلیوب انلریده تنفیر ایلرلر . بو مقوله ایشلرده فضیلت حقیقت
حالی بیان ایتمکدر ' « بر اهل صنعت وتجارت فنا مال یاپمش
صاتمش ایسه هرکسك قصورینی نیه اعلان ایدیم ? » دیه رك
سکوت ایتمامایدر ' زیرا بو بشقه شیئه مقیس اولمدیغندن انلردن
برینك برحیله وقصورینی کوردکده کندیلرینه حس ایتدیرملی ،
ویاپدیغی حیله وفسادك اکلاشلدیغنی بیلدیرملیدر ' اشته اصل
فضیلت بودر . سائرشیلره قیاس ایدرك انلرك معایبنی کتم ایتمك
جائزاولز چونکه بونده برغرض نفسانی اولیوب محضا منفعت
عامه ملاحظه سیله یاپلدیغندن اخلاق قاعده سنه مغایردکلدر .
بوندن بشقه برمملکتده چیقان محصولاتك کافه سی اورادہ
صرف اولنیوب بشقه مملکتلره کوندریلور ، بو مملکتده فنا اولان
برشئ انلره کوره اعلا اولمق احتمالی واردر بوصورتده انلرك
اخلاق ومزاجلرینی تحقیقه قالقملیدر کدیوده بستون وظیفه نك
حارجنده اولمق ایله برمکن دکلدر .
برده بومعامله ده حقسزلق اولور . چونکه برفابریقه ده اولان
مالك هپسنی براوسته یاپمز ، پك چوغنی عمله یاپار . اکر عمله نك
جهالتندن یاخود غفلتندن نشی برفنا متاع یاپلمش یسه اندن
طولایی اوسته یی مسئول طوتمق قاعدهٔ حقانیته موافق اولز .

aldıklarında dikkat eder, iyi mâl ise hoşnûd olurlar ve dâimâ o dükkândan alışveriş edip dostlarına tavsiye ederler. Ve bi'l-'akis hîle-kârlık eseri gördüklerinden kendileri almadıktan başka dostlarına söyleyip onları da tenfîr eylerler. Bu makule işlerde fazîlet hakîkat hâli beyân etmektedir, "Bir ehl-i san'at ve ticâret fenâ mâl yapmış satmış ise herkesin kusûrunu niye i'lân edeyim?" diyerek sükût etmemelidir. Zîrâ bu başka şeye mikyâs olmadığından onlardan birinin bir hîle ve kusûrunu gördükde kendilerine hiss ittirmeli, ve yaptığı hîle ve fesâdın anlaşıldığını bildirmelidir, işte asıl fazîlet budur. Sâir şeylere kıyâs iderek onların ma'âyibini ketm itmek câiz olmaz çünkü bunda bir garaz-ı nefsânî olmayıp mahzâ menfa'at-ı 'âmme mülâhazasıyla yapıldığından ahlâk ka'idesine mugayir değildir.

Bundan başka bir memlekette çıkan mahsûlâtın kâffesi orada sarf olmayıp başka memleketlere gönderülür, bu memlekette fenâ olan bir şeyin onlara göre a'lâ olma ihtimâli vardır. Bu sûrette onların ahlâk ve mizâclarını tahkîke kalkmalıdır ki bu da büsbütün vazîfenin hâricinde olmak ile ber-mümkin değildir.

Bir de bu mu'âmelede haksızlık olur. Çünkü bir fabrikada olan mâlın hepsini bir usta yapmaz, pek çoğunu 'amele yapar. Eğer 'amelenin cehâletinden yahut gafletinden nâşî bir fenâ metâ' yapılmış ise ondan dolayı ustayı mes'ûl tutmak ka'ide-i hakkaniyyete muvâfık olmaz. [67]

aldıklarında dikkat eder, iyi mal ise memnun olurlar ve daima o dükkandan alışveriş edip dostlarına tavsiye ederler. Ve aksine hilekarlık eseri gördüklerinden kendileri almadığı gibi dostlarına söyleyip onları da nefret ettirirler. Bu tür işlerde erdem gerçek durumu hali bildirmektir, "Bir zanaatkar ve tüccar kötü mal yapıp satmış ise herkesin hatasını niye duyurayım?" diyerek sessiz kalmamalıdır. Çünkü bu başka şeye ölçü olmadığından onlardan birinin bir hile ve hatasını gördüğünde kendilerine hissettirmeli ve yaptığı hilenin anlaşıldığını bildirmelidir, işte asıl erdem budur. Diğer şeylerle karşılaştırarak onların ayıplarını gizlemek doğru olmaz çünkü bunda kötü bir amaç olmayıp yalnızca kamu yararı düşüncesiyle yapıldığından ahlak kuralına aykırı değildir.

Bundan başka bir memlekette çıkan ürünler tamamı orada tüketilmeyip başka memleketlere gönderilir, bu memlekette kötü olan bir şeyin onlara göre iyi olma ihtimali vardır. Bu yüzden onların ahlak ve doğalarını incelemeye çalışmalıdır ki bu da büsbütün görevinin dışında olması ile mümkün değildir.

Bir de bu uygulamada haksızlık olur. Çünkü bir fabrikada olan malın hepsini bir usta yapmaz, pek çoğunu işçi yapar. Eğer işçinin bilgisizliğinden yahut dalgınlığından ötürü kötü bir mal yapılmış ise ondan dolayı ustayı sorumlu tutmak hakkaniyet kuralına uygun olmaz. [67]

بونظاماتدن بعضيسی دهيافته ياپشديرمقدر . يافته اول متاعك
اسمی اولديغندن يافته ايله مسمی وتعريف ايله معرف بينده
مطابقت وارميدر ? ديهرك بقار ، وحيله كارلق وارايسه منع
ايدرلرايمش . علما ثروت بونده دخی سربست براقمغی توصيه
ايدرلر ، هركس استديكی يافته يی ياپشدرسون . شوقدركه
برفابريقه كوزل برمتاع چيقاروب ديكرلرينه تقليد ايدرك مقبول اولان
مالك تمغاسنی ياپشديرر ايسه حيله كارلق اولديغندن ممنوعدر .
لكن التون وكوش كبی بعضی قيمتلی شيلر واردركه اندهر
مشتری تميزه مقتدر اولهمز ، وهركس جيبنده محك كزديرهمز
اوفاق برشيده كلی ضرريه دوچار اولورانكچون بوكبی يرلرده تمغا
اصولنی مناسب كورمشلردر .

بونظاماتك برمضرتی دهاواردر . شويله كه بونلرك اجراسی
ايچون پك چوق مأمورلر قوللانيله جغندن بومأمورلرك معاشلری
دخی ويركوورسومات طريقيله خلقدن النه جغی جهتله سبب
صحيحی اوليان برو يركويی خلقه تحميل ايتمش اولورز . والحاصل
بو يولسز تدبيرايله هم صنايع وهم ارباب صنعت ومستهلكروهمده
عموم خلق متضرر اولمش اولور .

باب تاسع

ارباب صنايعه اعانه

برصنعتی ترقی ايتديرمك ، اضمحلالدن محافظه ايلمك

Bu nizâmâttan ba'zısı da yâfte yapıştırmaktır. Yâfte ol metâ'ın ismi olduğundan yâfte ile müsemmâ ve ta'rîf ile mu'arref beyninde mutâbakat var mıdır diyerek bakar, ve hîle-kârlık var ise men' iderler imiş. 'Ulemâ-yi servet bunda dahi serbest bırakılmağı tavsiye iderler, herkes istediği yâfteyi yapıştursun. Şu kadar ki bir fabrika güzel bir metâ' çıkarıp dîgeri ona taklîd iderek ona makbûl olan mâlın tamgasını yapıştırır ise hîle-kârlık olduğundan memnû'dur. Lâkin altun ve gümüş gibi ba'zı kıymetli şeyler vardır ki onda her müşterî temyîze muktedir olamaz, ve herkes cebinde mihekk gezdiremez ufak bir şeyde küllî zarara dûçâr olur. Onunçün bu gibi yerlerde tamga usûlünü münâsib görmüşlerdir.

Bu nizâmâtın bir mazarratı daha vardır. Şöyle ki bunların icrâsı içün pek çok me'mûrlar kullanılacağından bu me'mûrların maâşları dahi vergi ve rüsûmât tarîki ile halktan alınacağı cihetle sebeb-i sahîhi olmayan bir vergiyi halka tahmîl etmiş oluruz. Ve'l-hâsıl bu yolsuz tedbîr ile hem sanâyi' ve hem erbâb-ı san'at ve müstehlikler ve hem de 'umûm halk mutazarrır olmuş olur.

(Bâb-ı Tâsi')
(Erbâb-ı Sanâyi'e İ'âne)

Bir san'atı terakki ettirmek, izmihlâlden muhâfaza eylemek **[68]**

Bu nizâmâttan bazısı da etiket yapıştırmaktır. Etiket o malın ismi olduğundan etiket ile isimlendirilmiş ve tanım ile tanımlanan arasında uyuşma var mıdır diyerek bakar ve hilekârlık var ise yasaklarlarmış. İktisat bilginleri bunda dahi serbest bırakılmayı tavsiye ederler, herkes istediği etiketi yapıştırsın. Şu kadar ki bir fabrika güzel bir mal çıkarıp diğeri ona taklit ederek ona beğenilen malın damgasını yapıştırır ise hilekârlık olduğundan yasaktır. Fakat altın ve gümüş gibi bazı kıymetli şeyler vardır ki onda her müşterinin ayırt etme gücü yoktur ve herkes cebinde mihekk[19] gezdiremez ufak bir şeyde büyük zarara uğrar. Onun için bu gibi yerlerde damga usulünü uygun görmüşlerdir.

Bu düzenlemelerin bir zararı daha vardır. Şöyle ki bunların yapılması için pek çok memur kullanılacağından bu memurların maaşları dahi vergi ve resimler yolu ile halktan alınacağı yönüyle gerçek sebebi olmayan bir vergiyi halka yüklemiş oluruz. Kısacası bu yanlış yöntem ile hem sanayi ve hem zanaatkarlar ve tüketiciler ve hem de bütün halk zarar görmüş olur.

(Dokuzuncu Bölüm)
(Sanayicilere Sübvansiyon)

Bir zanaati ilerletmek, yok olmaktan korumak **[68]**

19 Mihekk: Altın veya gümüşün ayarını anlamaya yarayan taş. (h.n.)

ويا خود برصنعتى يكيدن وجوده كتورمك ايچون خزينه‌دن ارباب صنايعه اعانه ويرمك جائز دكلدر . كرك ، اصناف اصولى ، انحصار و يد واحد اصولى نصل حريت وترقئ صنايعه مانع ايسه بو اعانه‌ده اوقبيلدن اولهرق حريت صنايعه مانعدر . حسن نيتله اولان بوتدبير بيله نتيجهٔ مطلوبه‌يى انتاج ايتيه‌رك عكسى ظهور ايدر . صنعتلرى تشويق وانلره اعانه ايتمك استيلور ايسه تربيه عموميه ايله برابر معارفى نشر ، واهل صنعته صنعتلرينى تعليم ، وهر كسه صنعتنى كمال سربستى ايله اجرا ايده‌جكنى تأمين ، وحق تصرفه رعايت ، واسايش داخليى محافظه ، ومحاكمى اصلاح ، واجانب ايله مناسبات دوستانه‌يى توسيع ، ووسائط نقليه‌يى تكثير ، وصنعتنده تميز ايدن ويازياده وجوز مال چيقاران ارباب صنايعه خزينهٔ دولته طوقنمامق شرطيله برنشان ويرمك كبى شيلرله تلطيف ايتليدر ، بونلرك خارجنده اولان هردرلو تشويقات فائده‌سز و بلكه مضردر . بوبابده‌كى اعانه‌لرك حسن تأثيرى اولسه بيله خصوصى وموقتدر .

برصنعتك ترقى ايتيوب بالعكس باتمه‌سنك سببى موده‌سى كچمش اولوب خلقك انى استمامسى ، و ياخود غايت بهالو اولوب خلقك انى المغه قدرتى اولمامسى ، و يادها اهون صورتله الده ايدوب احتياجلرينى بشقه صورتله دفع ايتلريدر . امدى بوحاله بولنان برصنعته اعانه ايتمك بودردلره دوا اولمز . اول

ve-yâhûd bir san'atı yeniden vücûda getirmek için hazîneden erbâb-ı sanâyi'e i'âne vermek câiz değildir. Gümrük, esnâf usûlü, inhisâr ve yed-i vâhid usûlü nasıl hürriyyet ve terakki-i sanâyi'e mâni' ise bu i'âne de o kabilden olarak hürriyyet-i sanâyi'e mâni'dir. Hüsn-i niyyetle olan bu tedbîr bile netîce-i matlûbeyi intâc etmeyerek 'aksi zuhûr eder. San'atları teşvîk ve onlara i'âne etmek istenilir ise terbiye-i 'umûmiyye ile berâber ma'ârifi neşr, ve ehl-i san'ata san'atlarını ta'lîm, ve herkese san'atını kemâl-i serbestî ile icrâ edeceğini te'mîn, ve hakk-ı tasarrufa ri'âyet, ve âsâyiş-i dâhilîyi muhâfaza, ve mahâkimi ıslâh, ve ecânib ile münâsebât-ı dost-âneyi tevsî', ve vesâit-i nakliyyeyi teksîr ve san'atında temeyyüz iden veyâ ziyâde ucuz mâl çıkaran erbâb-ı sanâyi'e hazîne-i devlete dokunmamak şartıyla bir nişân vermek gibi şeylerle taltîf itmelidir, bunların hâricinde olan her türlü teşvîkât fâidesiz ve belki muzırrdır. Bu bâbdaki i'ânelerin hüsn-i te'sîr olsa bile husûsî ve muvakkatdir.

Bir san'atın terakki etmeyip bi'l-'akis batmasının sebebi modası geçmiş olup halkın onu istememesi ve-yâhûd gayet bahâlu olup halkın onu almağa kudreti olmaması, veyâ daha ehven sûretle elde idüp ihtiyâclarını başka sûretle def' eylemeleridir. İmdi bu hâlde bulunan bir san'ata i'âne etmek bu dertlere devâ olmaz. Ol [**69**]

yahut bir zanaatı yeniden var etmek için hazineden sanayicilere yardımda bulunmak doğru değildir. Gümrük, esnaf usulü ve tekel usulü nasıl hürriyete ve sanayinin ilerlemesine engel ise bu yardım da o türden olarak sanayi özgürlüğüne engeldir. İyi niyetle olan bu tedbir bile istenilen sonucu doğurmayıp tersini ortaya çıkarır. Zanaatları teşvik edip onlara yardım etmek istenilir ise genel terbiye ile beraber eğitimi yaygınlaştırmak ve zanaatkarlara zanaatlarını öğretmek ve herkese mesleğini tam bir serbestlik ile yapacağının güvencesini vermek ve birikim hakkına saygı duymak ve iç güvenliği muhafaza etmek ve mahkemeleri iyileştirmek ve yabancılar ile dostça ilişkileri genişletmek ve ulaşım araçlarını çoğaltmak ve zanaatında sivrilen veya çok ucuz mal çıkaran zanaatkarlara devlet hazinesine dokunmamak şartıyla bir nişan vermek gibi şeylerle ödüllendirmelidir, bunların dışında olan her türlü teşvik yararsız ve belki zararlıdır. Bu hususstaki yardımların olumlu etkisi olsa bile özel ve geçicidir.

Bir zanaatın gelişmeyip tersine batmasının sebebi modasının geçmiş olup halkın onu istememesi veya gayet pahalı olup halkın onu almaya gücünün olmaması veya daha iyi biçimde elde edip ihtiyaçlarını başka şekilde gidermeleridir. Şimdi bu halde bulunan bir zanaata yardımda bulunmak bu dertlere çare olmaz. O [**69**]

صنعت خلقك مزاجنه مخالف ايسه نيچون ترويج ايتليدر؟
بهالو اولو بده خلقك المغه اقتداری اولمزسه خزينه‌دن اعانه
ويرمك مستهلكاره برخدمت ايتمكدر . اقچه ايسه ويركو
ويرنلردن طوپلانمش نقود اولمغله اشبو ويركولر خلقك مصالح
عموميه‌لری ايچون النديغندن او يله اعانه يه صرف ايتمك ماوضع
لهنك خلافنه استعمال ديمك اولوب خلقك برصنفندن الوب
استهلاك ايدن صنفنه ويرمكدر ، بوده جائزدكلدر .

اعانه اوچ يولده اولور برنجيسی محصولاته ، ايكنجيسی
ادخالاته ، اوچنجيسی ، اخراجاته اعانه‌در . محصولاته اعانه
ديمك هر نصلسه برمملكتده كندی حالنه براغيلور ايسه
اومحصول هيچ وجوده كلمز ، ياخود وجوده كلسه بيله مطلوب
صورتده و ياهون فيئات ايله چيقماز ، اشبو محصول صورت
مطلوبده واهون چيقمق ايچون حكومت طرفندن اكابرمقدار
اقچه ويريلور . ادخالاته اعانه شو وجهله اولوركه مملكتده
برمتاعه احتياج كورينور ، اول متاع خارجدن كلمجك
ايسه‌ده مسافه‌نك بعدی جهتيله پك بهالو كلوب خلق انی
المقدن عاجزقالور ، انكچون كيمسه كتورمكه هوس ايتز .
اولوقت اشبو متاعدن كيم كتورر ايسه كرك المدقدن بشقه
قنطار باشنه شوقدر غروش ويريله جكدر ديه‌رك اعلان ايديلور .
قحط اثناسنده مملكته دخال ايديلان ارزاقه اعانه بوقبيلدندر .
اخراجاته اعانه‌دخی بعض اشيانك مملكتدن اخراجنی تشويق

san'at halkın mizâcına muhâlif ise niçün tervîc itmelüdür? Bahâlı olub da halkın almağa iktidârı olmazsa hazîneden i'âne vermek müstehliklere bir hidmet etmekdir. Akçe ise vergi verenlerden toplanmış olmağla işbu vergiler halkın mesâlih-i 'umûmiyyeleri içün alındığından öyle i'âneye sarf etmek mâ vuzı'a lehin hilâfına isti'mâl demek olub halkın bir sınıfından alub istihlâk eden sınıfına virmekdur, bu da câiz değildir.

İ'âne üç yolda olur: birincisi mahsûlâta, ikincisi idhâlâta, üçüncüsü ihrâcâta i'ânedir. Mahsûlâta i'âne demek her nasılsa bir memleketde kendi hâline bırakılur ise o mahsûl hîç vücûda gelmez, ve-yâhûd vücûda gelse bile matlûb sûretde veyâ ehven fîat ile çıkmaz, işbu mahsûl sûret-i matlûbede ve ehven çıkmak içün hükûmet tarafından ona bir mikdâr akçe verilur. İdhâlâta i'âne şu vechle olur ki memleketde bir metâ'a ihtiyâc görünür, ol metâ' hâricden gelecek ise de mesâfenin bu'di cihetiyle pek bahâlu gelib halk onu almakdan 'âciz kalur, onunçün kimse getirmeğe heves etmez. Ol vakt işbu metâ'dan kim getirir ise gümrük almadıktan başka kantâr başına şu kadar guruş verilecekdir diyerek i'lân edilur. Kaht esnâsında memlekete dâhil idilen erzâka i'âne bu kabildendir. İhrâcâta i'âne dahi ba'zı eşyânın memleketden ihrâcını teşvîk [70]

zanaat halkın doğasına aykırı ise niçin desteklemelidir? Pahalı olup da halkın almaya gücü olmazsa hazineden yardım vermek tüketicilere bir hizmet etmektir. Para ise vergi verenlerden toplanmış olmakla işbu vergiler halkın genel işleri için alındığından öyle yardıma harcamak ayrıldığı yere aykırı kullanmak demek olup halkın bir sınıfından alıp tüketen sınıfına vermektir, bu da doğru değildir.

Yardım üç yolla olur: Birincisi ürünlere, ikincisi ithalata, üçüncüsü ihracata yardımdır. Ürünlere yardım demek her nasılsa bir memlekette kendi haline bırakılır ise o ürün hiç üretilmez veya üretilse bile istenilen biçimde veya ucuz fiyat ile çıkmaz, işbu ürünün istenilen biçimde ve ucuz çıkması için hükümet tarafından ona bir miktar para verilir. İthalata yardım şu şekilde olur ki memlekette bir mala ihtiyaç duyulur, o mal dışarıdan gelecek ise de mesafenin uzaklığı nedeniyle pek pahalı gelip halk onu almaktan aciz kalır, onun için kimse getirmeye heves etmez. O zaman işbu maldan kim getirir ise gümrük alınmadığı gibi kantar başına şu kadar kuruş verilecektir diyerek ilan edilir. Kıtlık sırasında memlekete giren yiyeceklere yardım da bu türdendir. İhracata yardım da bazı eşyanın memleketten çıkışını teşvik [70]

ايچون انى اخراج ايدن كيمسه يه برمقدار اعانه ويرمكدر ، بوكا (پريم) تعبير اولنور .

بواعانه بر صنعتك ابتداء ظهورنده تشويق ايچون برتدبير موقت اولورسه جائز اولور ، وبلكه حسن تأثيرى كورىلور ، فقط دائمى اولمسى جائزدكلدر . مكر ابتداء ايديلهجك اعانه ايله كلى فائده حاصل اولهجغى ثابت اولورسه . اولوقت اختيارى اولنور . بويله برفائدهسى اولمزسه خلقى اضرار ديمكدر . بواقچه خلقك برطاقمندن النوب ديكرلرينه ويريلهجكندن اهالينك بعضيسنى بعضيسنه جزيهدار ايتمكدر . بواعانه مملكتك بودجهسنه كچهجكندن عموم خلقدن النور ، لكن اندن يالكز برطاقمى استفاده ايدر . بوصورتده استفاده ايدنلر هم الوب هم ويرمش اولهجقلرندن اصلا فائدهلرى اولميوب عبث اولور ديكر اهالى ايسه اندن استفاده ايتيهجكلرندن حقلرنده غدرى موجب اولور .

على العموم اهل صنايع تشبثات صناعيه لرنده كندى سعيلرينه استناد ايتملى ، وصنعتلرينك ضمننده بر استفاده اوللميدر . بر صنعت كه ضمننده تلف واردر اويله صنعتى ترك ايتمك لازمدر برصنعتك ضمننده فائده وار ايسه اعانه يه محتاج اولمز . واكر ضرر وارايسه اوضررى حكومت اعانهسيله جبر ايتمك جائزدكلدر ، اومقوله اعانه ايله طوران صنايع اربابنه اعانه اولنمزسه دها خيرلو اولور . چونكه انلر اشبو صنعتى ترك ايدر ،

için onu ihrâc eden kimseye bir mikdâr i'âne vermekdir, buna (prim) ta'bîr olunur.

Bu i'âne bir san'atın ibtidâ' zuhûrunda teşvîk içün bir tedbîr-i muvakkat olursa câiz olur, ve belki hüsn-i te'sîri görülür, fakat dâimî olması câiz değildir. Meger ibtidâ' edilecek i'âne ile küllî fâide hâsıl olacağı sâbit olursa ol vakit ihtiyâr olunur. Böyle bir fâidesi olmazsa halkı ızrâr demekdir. Bu akçe halkın bir takımından alınıb dîgerlerine virileceğinden ahâlînin ba'zısını ba'zısına cizye-dâr etmekdir. Bu i'âne memleketin büdçesine geçeceğinden 'umûm halkdan alınur, lâkin ondan yalnız bir takımı istifâde eder. Bu sûretde istifâde edenler hem alıb hem vermiş olacaklarından aslâ fâideleri olmayub 'abes olur, dîger ahâlî ise ondan istifâde etmeyeceklerinden haklarında gadri mûcib olur.

'Ale'l-'umûm ehl-i sanâyi' teşebbüsât-ı sınâ'iyyelerinde kendi sa'ylarına istinâd etmeli, ve san'atlarının zımnında bir istifâde olmalıdır. Bir san'at ki zımnında telef vardır öyle san'atı terk etmek lâzımdır, bir san'atın zımnında fâide var ise i'âneye muhtâc olmaz. Ve eger zarar var ise o zararı hükûmet i'ânesiyle cebr etmek câiz değildir, o makule i'âne ile duran sanâyi' erbâbına i'âne olunmazsa daha hayırlı olur. Çünkü onlar işbu san'atı terk eder. [71]

için onu ihraç eden kimseye bir miktar yardımda bulunmaktır, buna (prim) denilir.

Bu yardım bir zanaatın ilk ortaya çıkışında teşvik için geçici bir tedbir olursa doğru olur ve belki olumlu etkisi görülür, fakat sürekli olması doğru değildir. Meğer başlangıçta edilecek yardım ile büyük yarar sağlanacağı sabit olursa o zaman katlanılır. Böyle bir yararı olmazsa halkı zarara uğratmak demektir. Bu para halkın bir takımından alınıp diğerlerine verileceğinden insanların bazısını bazısına haraççı etmektir. Bu yardım memleketin bütçesine geçeceğinden bütün halktan alınır, ama ondan yalnız birtakımı yararlanır. Bu şekilde yararlananlar hem alıp hem vermiş olacaklarından asla yararları olmayıp anlamsız olur, diğer insanlar ise ondan yararlanamayacaklarından haklarında haksızlığa sebep olur.

Genellikle sanayiciler sınai girişimlerinde kendi çalışmalarına dayanmalı ve zanaatlarının içinde bir yararlanma olmalıdır. Bir zanaat ki içinde yok olmak vardır öyle zanaatı terketmek gerekir, bir zanaatın içinde yarar varsa yardıma muhtaç olmaz. Ve eğer zarar var ise o zararı hükümet yardımıyla tamir etmek doğru değildir, o tür yardım ile duran zanaatkarlara destek olunmazsa daha hayırlı olur. Çünkü onlar işbu zanaatı terkeder. [71]

وحقيقة صنعت اطلاقنه شايان اولوب ضمننده منفعت بولنان برصنعته سلوك ايدرلر ، وحكومت دخى متضرر اولمز .

باخصوص اخراجات حقندهكى اعانه خارجدهكى مستهلكلره برعطيه ديمكدر . تعبير اخر ايله اجنبيلره اعانهدر ، « كيم بومتاعمزى استعمال ايدرسه شوقدر غروش احسان ويريله جكدر » يمك اولور . بونك مملكته برفائدهسى اولمدقد بشقه ضررى واردر ، چونكه اخراجات مناسبتيله داخل مملكتده مال بهالى اولوز . واجنبيلرك استفادهسنه مقابل بزم مستهلكلر ضرر ديده اولور . اخراج ايچون اعانه ايديلان متاعك كنديكى اجنبى مملكتنده اول اعانه نسبتنده كرك النور ايسه اشبو اعانه افراد اجانبه واصل اوليوب اجنبى دولتك صنديغنه اعانه ايدلمش ديمك اولور .

اهل صنايعه مكافات ويرمكله انلره اعانه ايتمك بردكلدر بزم بحثمز يالكز اعانه يه منحصر اولوب مكافاتك تأثيرى بشقهدر مكافات اهل صنعتهصنعتلرينك ترقيسى ايچون غيرت ويرر ، اعانه ايسه انلرك غيرتلرينه فتور كتورر . برشى ايجاد ايدن ادمه مكافات ويريلور ايسه هم انك غيرتى ارتار وهمده بشقهلرينه تازيازنهٔ شوق اولور . هركس صنعتنك ترقيسنه چالشور . لكن اهل صنعت صنعتنده دوام ايتسون ديهرك اعانه ايديلور ايسه ارباب صنايع چالشوب دها اوجوز ، دها اعلا چيقارمغه حاجت يوقدر ، اعانه الهجنى جهتله صنعتى ترقى ايتديرمز .

Ve hakîkatte san‘at ıtlâkına şâyân olub zımnında menfa‘at bulunan bir san‘ata sülûk iderler, ve hükûmet dahi mutazarrır olmaz.

Bâ-husûs ihrâcât hakkındaki i‘âne hâricdeki müstehliklere bir atiyye dimektir. Ta‘bîr-i âher ile ecnebîlere i‘ânedir, “Kim bu metâ‘mızı isti‘mâl ederse şu kadar guruş ihsân verilecektir” demek olur. Bunun memlekete bir fâidesi olmadıkdan başka zararı vardır, çünkü ihrâcât münâsebetiyle dâhil-i memleketde mâl bahâlı olur. Ve ecnebîlerin istifâdesine mukâbil bizim müstehlikler zarar-dîde olur. İhrâc için i‘âne edilen metâ‘ın gittiği ecnebî memleketinde ol i‘âne nisbetinde gümrük alınur ise işbu i‘âne efrâd-ı ecânibe vâsıl olmayub ecnebî devletin sandığına i‘âne edilmiş demek olur.

Ehl-i sanâyi‘e mükâfât vermekle onlara i‘âne etmek bir değildir, bizim bahsimiz yalnız i‘âneye münhasır olub mükâfâtın te’sîri başkadır; mükâfât ehl-i san‘ata san‘atlarının terakkisi içün gayret verir, i‘âne ise onların gayretlerine fütûr getirür. Bir şey îcâd eden adama mükâfât verilir ise hem onun gayreti artar ve hem de başkalarına tâziyâne-i şevk olur. Herkes san‘atının terakkisine çalışur. Lâkin ehl-i san‘at menfa‘atinde devâm etsin diyerek i‘âne idilur ise erbâb-ı sanâyi‘ çalışub daha ucuz, daha a‘lâ çıkarmağa hâcet yokdur, i‘âne alacağı cihetle san‘atını terakki ettirmez. [72]

Ve hakikatte zanaat denilmeye yaraşır olup içinde fayda bulunan bir zanaata girerler ve hükümet dahi zarar görmüş olmaz.

Özellikle ihracat hakkındaki yardım dışarıdaki tüketicilere bir hediye demektir. Diğer bir ifade ile yabancılara yardımdır, “Kim bu malımızı kullanırsa şu kadar kuruş bağış verilecektir” demek olur. Bunun memlekete bir yararı olmadığı gibi zararı vardır, çünkü ihracat sebebiyle ülke içinde mal pahalı olur. Ve yabancıların yararına karşılık bizim tüketiciler zarara uğramış olur. Dışarıya satılması için yardım edilen malın gittiği yabancı memlekette o yardım oranında gümrük alınır ise işbu yardım yabancılara ulaşmayıp yabancı devletin sandığına yardım edilmiş demek olur.

Sanayicilere ödül vermekle onlara yardım etmek bir değildir, bizim konumuz yalnız yardımla sınırlı olup ödülün etkisi başkadır; ödül zanaatkarlara zanaatlarının ilerlemesi için gayret verir, yardım ise onların çabalarına zayıflık getirir. Bir şey icat eden adama ödül verilir ise hem onun çabası artar ve hem de başkalarının isteklerini kamçılar. Herkes zanaatının gelişmesine çalışır. Fakat zanaatkarların çıkarı sürsün diyerek yardım edilir ise zanaatkarların çalışıp daha ucuz, daha iyi çıkarmalarına gerek yoktur, yardım alacağı için zanaatını ilerletmez. [72]

اشته اعانه ترقئ صنايعه مانعدر ديديكمزك سببي بودر

باب عاشر

تجارت

بالاده بيان ايدلديكي وجهله علمادن بعضيسي تجارك تحصيلني انكار ايدرك يكده لازم برشي اولمديغنه ذاهب اولمشلر ايسه ده تجارك لزومي بديهيدر . زراعت ايله صناعت نصل برر منبع ثروت ايسه تجارتده اويله برمنبع ثروتدر . تجار اولمسه برمملكتده اهاليسنه لازم اولان مقدادن زياده محصول وجوده كليه جكي كبي هرمملكت اهاليسي مملكتلرنده ظهوره كلان متاعه قناعت ايتمكه مجبور اولورلر . چونكه خارجه محصول كتميه جكندن هركس انجق كندينه لازم اوله جق مقدار محصول وجوده كتوروب زياده سنه رغبت ايتز واول مملكتده وجوده كليوب بلاده سائره يه مخصوص اولان محصولاتدن محروم اولورلر . بعضيلري زراع ايله اصناف محصولات وامتعه لرينى كنديلرى نقل ايدوب صتارلرايسه اشبو مقصدك حصول بوله جغني بيان ايتمشلرايسه ده زراع زراعتيله واصناف صنعتيله برابر تجارته چالشمق تقسيم اعمال قاعده سنه مغايردر انلر يالكز ايشلريله مشغول اوله بيلورلر بوصورتده

İşte i'âne terakki-i sanâyi'e mâni'dir dediğimizin sebebi budur.

(Bâb-ı Âşir)
(Ticâret)

Bâlâda beyân edildiği vechle 'ulemâdan ba'zısı tüccârın tahsîlini inkâr ederek pek de lâzım bir şey olmadığına zâhib olmuşlar ise de tüccârın lüzûmu bedîhîdir. Zirâ'at ile sınâ'at nasıl birer menba'-ı servet ise ticâret de öyle bir menba'-ı servettir. Tüccâr olmasa bir memleketde ahâlîsine lâzım olan mikdârdan ziyâde mahsûl vücûda gelmeyeceği gibi her memleket ahâlîsi memleketlerinde zuhûra gelen metâ'a kanâ'at etmeğe mecbûr olur. Çünkü hârice mahsûl gitmeyeceğinden herkes ancak kendine lâzım olacak mikdâr mahsûl vücûda getirub ziyâdesine rağbet etmez ve ol memleketde vücûda gelmeyub bilâd-ı sâireye mahsûs olan mahsûlâtdan dahi mahrûm olurlar. Ba'zıları zürrâ' ile esnâf mahsûlât ve emti'alarını kendileri nakl edib satarlar ise işbu maksadın husûl bulacağını beyân etmişler ise de zürrâ' zirâ'atiyle ve esnâf san'atıyla berâber ticârete çalışmak taksîm-i a'mâl ka'idesine mugayirdir onlar yalnız işleriyle meşgûl olabilirler bu sûretde [73]

İşte yardım, sanayinin ilerlemesine engeldir dememizin sebebi budur.

(Onuncu Bölüm)
(Ticaret)

Yukarıda anlatıldığı üzere alimlerden bazısı tacirlerin kazançlarını inkar ederek pek de lazım bir şey olmadığı sanısına kapılmışlar ise de tacirlerin gerekliliği açıktır. Tarım ile zanaat nasıl birer zenginlik kaynağı ise ticaret de öyle bir zenginlik kaynağıdır. Tacirler olmasa bir memlekette insanlara gerekli olan miktardan fazla ürün vücuda gelmeyeceği gibi her memleket halkı memleketlerinde üretilen mala razı olmaya mecbur olur. Çünkü dışarıya ürün gitmeyeceğinden herkes ancak kendine gereken miktarda ürün vücuda getirip fazlasına rağbet etmez ve o memlekette olmayıp diğer yerlere özgü olan ürünlerden de yoksun olurlar. Bazıları çiftçiler ile esnaf ürünlerini ve mallarını kendileri taşıyıp satarlar ise işbu amacın gerçekleşeceğini söylemişler ise de çiftçilerin tarımıyla ve esnafın zanaatıyla birlikte ticaret yapmaya çalışması işbölümü kuralına aykırıdır onlar yalnız işleriyle meşgul olabilirler bu yüzden [73]

نقل اشيا كبي برامر اعظيم ايله اشتغال ايده جك برصنفه احتياج درکار اولمغله تجارك لزومنه شبهه يوقدر ٠

(المحصول لايبدل الابالمحصول) قاعده سنه بناء تجارك ايشي اشيايي اشيا ايله مبادله ايتمكدر ٠ اكثر يامالي اقچه ايله الوب اقچه ايله صتارلر ايسه ده حقيقت حالده يه اشيايي اشيا ايله مبادله ايدرلر ٠ زيرا اقچه واوراق نقديه وپوليجه وسائر بونلره مماثل شيلر بر مالك علامتيدر ' حقيقتده اول مال ايله مبادله ايده يور ٠ بر كوچك قريه ده بلكه اهالي تجارسز وتجار تسز كچينه بيلور ' فقط اولدقچه مدنيتك توسع ايتديكي بر پرده مطلقا تجار لازمدر ٠ چونكه تجار اولمسه هر كس كندينه لازم اولان امتعه واشيايي بالذات تدارك ايتمكه مجبور اولور بوايسه هم بهالو وهم دها صعوبتلو اولور وپك چوق شيلردن محروم براقور ٠٠ مثلا قره بوبر ايچون هنده ' وشكر ايچون امريقايه ' وقوللاندیغمز سائر شيلر ايچون دنيانك بر كوشه سنه كتمك ايجاب ايدر ' بوايسه ممكن دكلدر ٠ وكذا تجار اولمسه اهل صنايع محصوللرينی صاتمه ده وخام محصول استحصالنده چوق زحمت چكرلر وبومناسبتله نيچه ضررلره كرفتار اولورلر ٠

بعض كيسه لر تجارك بولنديغی يرده يرلی متاعی بهايه چيقديغندن تظلم ايدرك تجارك فنالغندن بحث ايدرلر وتجار كلمامك ايچون ليمانلرمسدود اولوب طرق ومعابرك غيرمنتظم برحالده اولمسنی ارزو

nakl-i eşyâ gibi bir emr-i aʿzîm ile iştigâl idecek bir sınıfa ihtiyâc der-kâr olmakla tüccârın lüzûmuna şübhe yokdur.

"El Mahsûl lâ yübeddil illâ bi'l-mahsûl" kaʿidesine binâen tüccârın işi eşyâyı eşyâ ile mübâdele etmekdir. Ekseriyyâ mâlı akçe ile alub akçe ile satarlar ise de hakîkat hâlde yine eşyâyı eşyâ ile mübâdele ederler. Zîrâ akçe ve evrâk-ı nakdiyye ve poliçe ve sâir bunlara mümâsil şeyler bir mâlın ʿalâmetidir, hakîkatde ol mâl ile mübâdele ediyor. Bir küçük karyede belki ahâlî tüccârsız ve ticâretsiz geçinebilir, fakat oldukça medeniyyetin tevessüʿ ettiği bir yerde mutlaka tüccâr lâzımdır. Çünkü tüccâr olmasa herkes kendine lâzım olan emtiʿa ve eşyâyı bizzat tedârik etmeğe mecbûr olur, bu ise hem bahâlu ve hem daha suʿûbetli olur ve pek çok şeyden mahrûm bırakur. Meselâ karabiber için Hind'e, ve şeker içün Amerika'ya, ve kullandığımız şeyler içün dünyânın birer köşesine gitmek îcâb eder, bu ise mümkin değildir. Ve kezâ tüccâr olmasa ehl-i sanâyiʿ mahsûllerini satmada ve hâm mahsûl istihsâlinde çok zahmet çekerler ve bu münâsebetle nice zararlara giriftâr olurlar.

Baʿzı kimseler tüccârın bulunduğu yerde yerli metâʿı bahâya çıkdığından tazallüm iderek tüccârın fenâlığından bahs iderler ve tüccâr gelmemek içün limanlar mesdûd olub turuk u maʿâbirin gayr-i muntazam bir hâlde olmasını ârzû [74]

eşya taşınması gibi büyük bir işle uğraşacak bir sınıfa ihtiyaç belli olmakla tacirlerin gerekliliğine şüphe yoktur.

"El Mahsûl lâ yübeddil illâ bi'l-mahsûl" kuralına dayanarak tacirlerin işi eşyayı eşya ile mübadele etmektir. Çoğunlukla malı para ile alıp para ile satarlar ise de aslında yine eşyayı eşya ile mübadele ederler. Çünkü para, kağıt paralar, poliçe ve diğer bunlara benzer şeyler bir malın belgesidir, gerçekte o mal ile mübadele ediyor. Bir küçük köyde belki insanlar tüccarsız ve ticaretsiz geçinebilir, fakat medeniyetin oldukça yayıldığı bir yerde mutlaka tüccar gereklidir. Çünkü tüccar olmasa herkes kendine gereken mal ve eşyayı kendisi sağlamaya mecbur olur, bu ise hem pahalı ve hem daha zorlu olur ve pek çok şeyden yoksun bırakır. Mesela karabiber için Hind'e ve şeker için Amerika'ya ve kullandığımız şeyler için dünyanın birer köşesine gitmek gerekir, bu ise mümkün değildir. Ve yine tüccar olmasa zanaatkarlar ürünlerini satmada ve hammadde ediniminde çok zahmet çekerler ve bu münasebetle nice zararlara uğramış olurlar.

Bazı kimseler tüccarın bulunduğu yerde yerli malının fiyatının artmasından sızlanıp yakınarak tüccarın kötülüğünden bahsederler ve tüccarın gelmemesi için limanlar kapalı olup yollar ve geçitlerin düzgün olmayan bir durumda olmasını arzu [74]

ايدرلر , فقط بونلر مستهلكاردر كندى منفعتلرىچون سويلرلر
اماتحصلار دائما مالارينك زيادە بها ايتمسنى ارزو ايدرلر .

خلاصه تجاردە اهل صناعت وزراعت كبى لازم اولمغله انلر
ايچون هردرلوتدابير تسهيليه يى اجرا ايتمك ايجاب ايلر .

تجارت ايكى قسمدر . برى تجارت داخليه , ديكرى تجارت
خارجيه در . تجارت داخليه داخل مملكتده مال الوب صاتمقدر .
تجارت خارجيه ايكى قسمدر . برى تجارت خارجيۀ استهلاكيه
ديكرى تجارت خارجيۀ نقليه در . تجارت خارجيۀ استهلاكيه
استهلاك اولنمق اوزره برمالى خارجه كوتورمك , ياخود
خارجدن مملكته ادخال ايتمكدر . تجارت خارجيۀ نقليه ايكى
اجنبى مملكتك برندن برمالى الوب ديكرينه نقل وايصال ايتمك
يعنى بر اجنبى مالنى ديكر اجنبى مملكته كوتورمكدر . تجارتك
بو انواعندن هر برى اهاليسنك استعدادينه ومزاجنه كوره اولوب
جمله سى مشروعدر .

تجارتك انواعى يكديكره قياس ايله قنغيسى دها فائدەلى ايدوكى
مطالعه اولنور ايسه بوعلمده منافع شخصيه مطلوب اولميوب دائما
منافع عموميۀ ملتزم اولديغنه بناء بونلرك هانكيسنده عمومك استفادسى
زيادە ايسه انك مقبول ومعتبر اولديغنه حكم ايدرز . بوسببدن
اولا تجارت داخليه , صكره تجارت خارجيۀ استهلاكيه مقبولدر .
چونكه بونلر مملكتك داخلنده اولديغى جهتله چوق كيمسەلر
استفادە ايدر ومقصددها اعلا صورتده حاصل اولور .

iderler, fakat bunlar müstehliklerdir, kendi menfa'atleriçün söylerler ama muhassıllar dâimâ mâllarının ziyâde bahâ etmesini ârzû ederler.

Hulâsa tüccâr da ehl-i sınâ'at ve zirâ'at gibi lâzım olmağla onlar için her türlü tedârik-i teshîliyyeyi icrâ etmek îcâb eyler.

Ticâret iki kısımdır. Biri ticâret-i dâhiliyye, dîgeri ticâret-i hâriciyyedir. Ticâret-i dâhiliyye dâhil-i memleketde mâl alub satmakdır. Ticâret-i hâriciyye iki kısımdır. Biri ticâret-i hâriciyye-i istihlâkiyye, dîgeri ticâret-i hâriciyye-i nakliyyedir. Ticâret-i hâriciyye-i istihlâkiyye, istihlâk olunmak üzere bir mâlı hârice götürmek, ve-yâhûd hâricden memlekete idhâl etmekdir. Ticâret-i hâriciyye-i nakliyye iki ecnebî memleketin birinden bir mâlı alub dîgerine nakl ve îsâl etmek, ya'nî bir ecnebî mâlını dîger ecnebî memleketine götürmektir. Ticâretin bu envâ'ından her biri ahâlînin isti'dâdına ve mizâcına göre olub cümlesi meşrû'dur.

Ticâretin envâ'ı yek-dîgere kıyâs ile hangisi daha fâideli idiğü mütâla'a olunur ise bu 'ilmde menâfi'-i şahsiyye matlûb olmayub dâimâ menâfi'-i 'umûmiyye mültezim olduğuna binâen bunların hangisinde 'umûmun istifâdesi ziyâde ise onun makbûl ve mu'teber olduğuna hükm ederiz. Bu sebebden evvelâ ticâret-i dâhiliyye, sonra ticâret-i hâriciyye-i istihlâkiyye makbûldur. Çünkü bunlar memleketin dâhilinde olduğu cihetle çok kimse istifâde ider ve maksad daha a'lâ sûretde hâsıl olur. [75]

ederler, fakat bunlar tüketicilerdir, kendi çıkarları için söylerler ama üretenler sürekli mallarının fazla para etmesini arzu ederler.

Özetle tüccar da zanaatkar ve çiftçiler gibi gerekli olmakla onlar için her türlü temin etme kolaylığını göstermesi gerekir.

Ticaret iki kısımdır. Biri iç ticaret, diğeri dış ticarettir. İç ticaret ülke içinde mal alıp satmaktır. Dış ticaret iki kısımdır. Biri tüketimsel dış ticaret, diğeri transit ticarettir. Tüketimsel dış ticaret, tüketilmek üzere bir malı dışarı götürmek veya dışarıdan ülkeye sokmaktır. Transit ticaret iki yabancı memleketin birinden bir malı alıp diğerine taşıyıp ulaştırmak yani bir yabancı malını diğer yabancı ülkeye götürmektir. Ticaretin bu türlerinden her biri insanların yeteneğine ve doğasına göre olup hepsi yasaldır.

Ticaretin türleri birbirlerine kıyaslanarak hangisinin daha yararlı olduğu düşünülür ise bu bilimde kişisel çıkarlar talep edilen olmayıp daima genelin çıkarlarının gerekli olduğuna dayanarak bunların hangisinde genelin yararı fazla ise onun kabul edilebilir ve saygın olduğuna karar veririz. Bu sebepten ilk olarak iç ticaret sonra ihracat ve ithalat makbuldur. Çünkü bunların memleketin içinde olması yönüyle çok kimse yararlanır ve amaç daha iyi biçimde gerçekleşir. [75]

ثروتی اقچه‌دن عبارت ظن ایدنلر بوقاعده‌نك نتیجه‌سی اولهرق
تجارت داخلیه‌یه دائما حقارت نظریله بقارلر · چونکه تجارت
خارجیه اولمق که خارجدن مملکته اقچه کلسون ومملکتك رفاه وراحتی
زیاده اولسون تجارت داخلیه خارجدن اقچه کتورمز مملکتك
پاره‌سی نقدر ایسه اوقدر قالور دیرلر · فقط بو فکر فاسددر اصل
ثروت محصولاتدر ، هانکی مملکتده محصولات زیاده اولور ایسه
ثروتی او نسبتده اولور ·

والحاصل تجارت داخلیه‌دها زیاده اشخاصی مشغول
ایتدیکندن دیکرلرینه مرجحدر · بونکله برابر تجارت خارجیه‌نك
کلی فائده‌سی اولدیغی انکار اولنه‌مز · برکره داخلده‌کی امتعه
خارجه کیتدیکندن دها زیاده محصول چیقارمغه غیرت
اولنور ، وهیچ کلیان ویاخود بها لوکلان اجنبی امتعه‌سی
اوجوز کلمکه باشلور · بوندن قطع النظر تجارت داخلیه‌یه‌ده
زیاده‌سیله حسن تأثیری اولور · زرا عنك ترویجی ایچون
صناعت نصل لازم ایسه تجارت داخلیه‌نك ترویجی ایچون
دخی تجارت خارجیه اویله لازمدر · تجارت خارجیه‌نك
بو فائده‌لرندن بشقه اجانب ایله مناسبت کسب ایتمك هر کسك
ذهنی توسیع ایدر ، ویکی ارزولر وجوده کتورر · چونکه
تجارتله مشغول اولنلر مملکتده کورمدیکی محصولات وسائر امتعه‌یی
کوروب ارزوایدر · بوواسطه ایله بولندیغی دائره محدوده‌دن
خارجه چیقار ، وانلرله متمتع اولور · بزم اراده‌لرمزك وتشبثاتمزك

Serveti akçeden ‘ibâret zann edenler bu ka‘idenin netîcesi olarak ticâret-i dâhiliyyeye dâimâ hakaret nazarıyle bakarlar. Çünkü ticâret-i hâriciyye olmalı ki hâricden memlekete akçe gelsin ve memleketin refâh ve râhatı ziyâde olsun; ticâret-i dâhiliyye hâricden akçe getirmez memleketin pâresi ne kadar ise o kadar kalur dirler. Fakat bu fikr-i fâsiddir asıl servet mahsûlâtdır, hangi memleketde mahsûlât ziyâde olur ise serveti o nisbette olur.

Ve’l-hâsıl ticâret-i dâhiliyye daha ziyâde eşhâsı meşgûl ettiğinden dîgerlerine mürecçah olur. Bununla berâber ticâret-i hâriciyyenin küllî fâidesi olduğu inkâr olunamaz. Bir kere dâhildeki emti‘a hârice gittiğinden daha ziyâde mahsûl çıkarmağa gayret olunur, ve hîç gelmeyen ve-yâhûd bahâlu gelen ecnebî emti‘ası ucuz gelmeğe başlar. Bundan kat‘en-nazar ticâret-i dâhiliyyeye de ziyâdesiyle hüsn-i te’sîri olur. Zirâ‘atin tervîci için sınâ‘at nasıl lâzım ise ticâret-i dâhiliyyenin tervîci için dahi ticâret-i hâriciyye öyle lâzımdır. Ticâret-i hâriciyyenin bu fâidelerinden başka ecânib ile münâsebet kesb etmek herkesin zihnini tevsî‘ eder, ve yeni ârzûlar vücûda getirir. Çünkü ticâretle meşgûl olanlar memleketde görmediği mahsûlât ve sâir emti‘ayı görüb ârzû eder. Bu vâsıta ile bulunduğu dâire-i mahdûdeden hârice çıkar, ve onlarla mütemetti‘ olur. Bizim irâdelerimizin ve teşebbüsâtımızın [76]

Zenginliği paradan ibaret sananlar bu kuralın sonucu olarak iç ticarete daima aşağılama gözüyle bakarlar. Çünkü dış ticaret olmalı ki dışarıdan memlekete para gelsin ve memleketin refâh ve rahatı fazla olsun; iç ticaret dışarıdan para getirmez memleketin parası ne kadar ise o kadar kalır derler. Fakat bu bozuk düşüncedir asıl zenginlik ürünlerdir, hangi memlekette ürünler çok olur ise zenginliği o oranda olur.

Kısacası iç ticaret daha çok kişileri meşgul ettiğinden diğerlerine üstün tutulur. Bununla beraber dış ticaretin büyük yararı olduğu inkar edilemez. Bir kere içerideki mal dışarı gittiğinden daha çok ürün çıkarmaya çalışılır ve hiç gelmeyen veya pahalı gelen yabancı mal ucuz gelmeye başlar. Bundan geçelim iç ticarete de fazlasıyla olumlu etkisi olur. Tarımın değerlenmesi için zanaat nasıl gerekli ise iç ticaretin değerlenmesi için de dış ticaret öyle gereklidir. Dış ticaretin bu yararlarından başka yabancılar ile ilişki kurmak herkesin zihnini genişletir ve yeni istekler ortaya çıkarır. Çünkü ticaretle meşgul olanlar memlekette görmediği ürünleri ve diğer malları görüp ister. Bu vasıta ile bulunduğu sınırlı dairenin dışına çıkar ve onlarla kazanmış olur. Bizim iradelerimizi ve girişimlerimizi [76]

منشئی هب ارزولردر ، اولا ارزو وجوده کلور صکره ارزولری تسکین ایده‌جك اسبابه تشبث اولنور . تجارت داخلیه دخی بونلردن استفاده ایدرك حسن تأثیر حاصل اولور .

خلاصه تجارت خارجیه‌نك مادی ومعنوی کلی تأثیری واردر . برمملکت حال تفرده قالوب بشقه‌سیله اختلاطدن ممنوع اولدیغی حالده مظهر اوله‌میه‌جغی توسعه وسعادته بوتجارت خارجیه واسطه‌سیله نائل اولور . اکر برحکومت بوفائده‌لری ادراك ایتز ویاخود مناسب وجهله تجارت خارجیه‌نك جریانته مانع بعض اسباب ایقاع ایلرایسه مملکتی بومنافعدن محروم ایتمش اولور . واکر تجارت خارجیه قپوسنی آچیق براقورایسه اهل صناعتی رقابته تشویق ایدر ، وبوطریق ایله محصولاتك دها ایو ودها اوجوز اولمسنی داعی اولور .

تجارت خارجیه‌نك دیکر برفائده‌سیده شودرکه تجارت داخلیه محدود اولدیغی حالده تجارت خارجیه غیرمحدوددر . بوکون برمملکته کیدر ایسه یارین دیکرلرینه کیدر .

تجارت خارجیه ملتلری یکدیکره تقریب ایدر . وبینلرنده مناسبت حصوله کتورر . وثروتده انلری تشریك ایلر . البته زنکین برمملکتك جوارنده بولنان فقیر برمملکت محصولاتنی اورایه نقل ایدرك زیاده بها ایله ستار وبو صورتله انك ثروتندن حصه‌دار اولور . تجارتجه مملکتلر بینده بر رابطه واردر هر برینك ثروتندن جوارنده‌کی مملکتلر استفاده ایدر .

menşei hep ârzûlardır, evvel ârzûlar vücûda gelir sonra ârzûları teskîn edecek esbâba teşebbüs olunur. Ticâret-i dâhiliyye dahi bunlardan istifâde iderek hüsn-i te'sîr hâsıl olur.

Hulâsa ticâret-i hâriciyyenin mâddî ve ma'nevî küllî te'sîri vardır. Bir memleket hâl-i teferrüdde kalub başkasıyla ihtilâtdan memnû' olduğu hâlde mazhar olamayacağı tevessü'e ve sa'âdete bu ticâret-i hâriciyye vâsıtasiyle nâil olur. Eğer bir hükûmet bu fâideleri idrâk etmez veyâhûd münâsib vechle ticâret-i hâriciyyenin cereyânına mâni' ba'zı esbâb îka' eyler ise memleketi bu menâfi'den mahrûm etmiş olur. Ve eğer ticâret-i hâriciyye kapusunu açık bırakır ise ehl-i sınâ'ati rekâbete teşvîk eder, ve bu tarîk ile mahsûlâtın daha iyi ve daha ucuz olmasını dâ'î olur.

Ticâret-i hâriciyyenin dîger bir fâidesi de şudur ki ticâret-i dâhiliyye mahdûd olduğu hâlde ticâret-i hâriciyye gayr-i mahdûddur. Bugün bir memlekete gider ise yarın dîgerlerine gider.

Ticâret-i hâriciyye milletleri yek-dîgere takrîb ider. Ve beynlerinde münâsebet husûle getirir. Ve servetde onları teşrîk eyler. Elbette zengin bir memleketin civârında bulunan fakir bir memleket mahsûlâtını oraya nakl ederek ziyâde bahâ ile satar ve bu sûretle onun servetinden hisse-dâr olur. Ticâretce memleketler beyninde bir râbıta vardır, her birinin servetinden civârındaki memleketler istifâde ider. [77]

inşa eden hep isteklerdir, önce istekler vücuda gelir sonra istekleri yatıştıracak araçlara girişilir. İç ticaret dahi bunlardan yararlanarak olumlu etki ortaya çıkar.

Özetle dış ticaretin maddi ve manevi çok büyük etkisi vardır. Bir memleket yalnız durumda kalıp başkasıyla kaynaşıp görüşmesinin yasak olduğu durumda erişemeyeceği gelişmeye ve mutluluğa bu dış ticaret aracılığıyla ulaşır. Eğer bir hükümet bu yararları kavramaz veya uygun yolla dış ticaretin oluşmasına engel bazı nedenler çıkarırsa memleketi bu faydalardan yoksun bırakmış olur. Ve eğer dış ticaret kapısını açık bırakır ise zanaatkarları rekabete teşvik eder ve bu yol ile ürünlerin daha iyi ve daha ucuz olmasına sebep olur.

Dış ticaretin diğer bir yararı da şudur ki iç ticaret sınırlı olduğu halde dış ticaret sınırsızdır. Bugün bir memlekete gider ise yarın diğerlerine gider.

Dış ticaret milletleri birbirine yaklaştırır. Ve aralarında ilişki meydana getirir. Ve zenginlikte onları ortak yapar. Elbette zengin bir memleketin çevresinde bulunan fakir bir memleket ürünlerini oraya naklederek yüksek fiyattan satar ve bu biçimde onun zenginliğinden pay sahibi olur. Ticaretçe memleketler arasında bir bağ vardır, her birinin zenginliğinden çevresindeki memleketler yararlanır. [77]

فقط تجارت خارجيه بعض كره ملتلر بينده سبب اختلاف
ومنازعه اولور وحتى بعضا سبب محاربه اولديغى واردر . لكن
تجارتدن ناشى دولتين بينده حرب ظهور ايتدى ديه رك تجارتى
اتهام ايتمك لازم كلمز . ايكى طرف حقيقت حالى اكلاماملرندن ويا
منفعت مخصوصه لرينه خدمت ايتلرندن ايلرو كلور . متدملرى
باشاوجه مسائل دينيه سبب محاربه اولوز و بويولده چوق قانلر
دوكيلوز ايدى شمدى ايسه مملكت فتح ايتمك ياخود منافع تجاريه
استحصال ايلمك و ياخودشان قزانمق كبى شيلرايچون حرب اولنوز
بر متاعك زياده بهالو اولسى مستهلكلرينى ازعاج ايدر ،
وزياده اوجوز اولسى دخى محصللرينه فتور كتورر . مستهلكلر
خارجدن تجار كلوب محصولاتك پك اوجوز اولسنى ارزو ايدرلر
فقط بو حالده محصللر متضرر اولوب كلهجك سنه محصول وجوده
كتورمكه اقتدارلرى اولمز جلهسى بردن مضمحل اولور .
ومحصولاتك زياده بهالو اولسى دخى مستهلكلرى استفادهدن محروم
ايدر . اشته تجارت خارجيه بو حاللرى تعديل ايدر . اكر پك
بهالو ايسه ديكر مملكتلردن مال كتورر بهاسى تنزل ايلر . و پك
مبذول ايسه بشقه يرلره كوتورر محصللره فتور كتورمز . بو
حالده هم محصللره وهم مستهلكلره فائدهسى اولور . بناء عليه
بو بابده هردرلو موانعى دفعه چالشملى ، وتجارك بو وظيفه لرى ايفا
ايتمسى نه اسبابه مبنى ايسه انلرى احضار واعداد ايدوب اسباب
مانعه يى دفع وازاله يه غيرت ايتملىدر .

Fakat ticâret-i hâriciyye ba'zı kere milletler beyninde sebeb-i ihtilâf ve münâza'a olur ve hattâ ba'zân sebeb-i muhârebe olduğu vardır. Lâkin ticâretten nâşî devleteyn beyninde harb zuhûr etti diyerek ticâreti ithâm etmek lâzım gelmez. İki taraf hakîkat-i hâli anlamamalarından veyâ menfa'at-i mahsûsalarına hidmet etmemelerinden ileri gelir. Mukaddemleri başlıca mesâil-i dîniyye sebeb-i muhârebe olur ve bu yolda çok kanlar dökülür idi, şimdi ise memleket feth etmek yâhûd menâfi'-i ticâriyye istihsâl eylemek ve-yâhûd şân kazanmak gibi şeyler içün harb olunur.

Bir metâ'ın ziyâde bahâlu olması müstehliklerini iz'âc ider, ve ziyâde ucuz olması dahi muhassılarına fütûr getirir. Müstehlikler hâricden tüccâr gelmeyub mahsûlâtın pek ucuz olmasını ârzû iderler, fakat bu hâlde muhassıllar mutazarrır olub gelecek sene mahsûl vücûda getirmeğe iktidârları olmaz; cümlesi birden muzmahill olur. Ve mahsûlâtın ziyâde bahâlu olması dahi müstehlikleri istifâdeden mahrûm eder. İşte ticâret-i hâriciyye bu hâlleri ta'dîl eder. Eğer pek bahâlu ise dîger memleketlerden mâl getirir bahâsı tenezzül eyler. Ve pek mebzûl ise başka yerlere götürür muhassıllara fütûr getirmez. Bu hâlde hem muhassıllara ve hem müstehliklere fâidesi olur. Binâ'en 'aleyh bu bâbda her türlü mevâni'i def'e çalışmalı, ve tüccârın bu vazîfeleri îfâ etmesi ne esbâba mebnî ise onları ihzâr ve i'dâd edip esbâb-ı mâni'ayı def' ve izâleye gayret itmelidir. [78]

Fakat dış ticaret bazı kere milletler arasında anlaşmazlık ve çekişme sebebi olur ve hatta bazen savaş sebebi olduğu vardır. Fakat ticaretten kaynaklı iki devlet arasında savaş çıktı diyerek ticareti suçlamak gerekmez. İki tarafın durumun hakikiatini anlamamalarından veya özel çıkarlarına hizmet etmemelerinden ileri gelir. Önceleri başlıca dinsel sorunlar savaş sebebi olur ve bu yolda çok kanlar dökülürdü, şimdi ise memleket fethetmek yahut ticari çıkarlar elde etmek veya ün kazanmak gibi şeyler için savaş yapılır.

Bir malın çok pahalı olması tüketicilerinin canını sıkar ve çok ucuz olması da üreticilere gevşeklik getirir. Tüketiciler dışarıdan tüccar gelmeyip ürünlerin pek ucuz olmasını arzu ederler, fakat bu durumda üreticiler zarar görüp gelecek sene ürün vücuda getirmeye güçleri olmaz; cümlesi birden çöküntüye uğramış olur. Ve ürünlerin çok pahalı olması da tüketicileri yararlanmadan yoksun bırakır. İşte dış ticaret bu durumları düzeltir. Eğer fiyatı pek yüksek ise diğer memleketlerden mal getirir fiyatını düşürür. Ve pek bol ise başka yerlere götürür üreticilere gevşeklik getirmez. Bu durumda hem üreticilere ve hem tüketicilere yararı olur. Bundan dolayı bu konuda her türlü engelleri ortadan kaldırmaya çalışmalı ve tacirlerin bu görevleri yerine getirmesi ne sebeplere dayanıyor ise onları hazırlayıp engelleyici sebepleri ortadan kaldırıp yok etmeye çalışmalıdır. [78]

﴿ باب حادی عشر ﴾

﴿ كمرك ﴾

كمرك اسكی زمانلرده احداث اولنمش بر اصولدر · مقدماتی
بومقوله تدابیر سیاسیه برعقل وحكمت اوزرینه یاپلمش شیلر اولیوب
كیف ماانفق یاپلمش ویاخود برعلاج عاجل اولق اوزره اتخاذ
اولنمش شیلردر · كمرك اصولی وضع اولندیغی وقت علم ثروت
قواعدینه مطابق اولوب اولمیغی ، وافراد اهالینك سعادتحالنه ،
وزراعت وصناعت وتجارتك توسع وتكثرینه فائده ویا ضرر
ایراث ایدوب ایتمدیكی نظر دقته النماشدر · مصارف عمومیه
ایچون اقچه یه لزوم واحتیاج كورندیكنده تجارت وصناعت وزراعتجه
تأثیری دوشونلیه رك بر ویركو طرحی مناسب كوریلور ایدی ،
بوكمرك اسلوبیله اولیده او قبیلدندر · برده زمام امور حكومت مستهلكار
یدنده اولدیغندن مملكتدن برمال اخراج اولنور ایسه محصولاتك
بهاسی تزاید وترقی ایدوجكندن بونی مملكت حقنده برمصیبت
عد ایدرلر ، واخراجات مناسبتیله مملكتدسرایت ایدن ضرری
تضمین ایتمك وبوطریق ایله مالك اخراجنی منع ایلمك ایچون اكا
مقابل برشی الورلرایمش · بوملاحظه دخی پك غریب برجبر
نقصاندر · حكومت مملكتك فقیر اولمسنی بدل مقابلنده

(Bâb-ı Hâdî ʻAşer)
(Gümrük)

Gümrük eski zamânlarda ihdâs olunmuş bir usûldür. Mukaddemleri bu makule tedâbîr-i siyâsiyye bir ʻakl u hikmet üzerine yapılmış şeyler olmayub keyfe-me'ttefak yapılmış veyâhûd ʻale'l-ʻacele olmak üzere ittihâz olunmuş şeylerdir. Gümrük usûlü vazʻ olunduğu vakit ʻilm-i servet kavâʻidine mutâbık olub olmadığı, ve efrâd-ı ahâlînin saʻâdet-i hâline, ve zirâʻat ve sınâʻat ve ticâretin tevessüʻ ve tekessürüne fâide veyâ zarar îrâs edip itmediği nazar-ı dikkate alınmamıştır. Masârif-i ʻumûmiyye içün akçeye lüzûm ve ihtiyâc göründüğünde ticâret ve sınâʻat ve zirâʻatce teʼsîri düşünülmeyerek bir vergi tarhı münâsib görülür idi, bu gümrük usûlü de o kabildendir. Bir de zimâm-ı umûr-i hükûmet müstehlikler yedinde olduğundan memleketden bir mâl ihrâc olunur ise mahsûlâtın bahâsı tezâyüd ve terakki ideceğinden bunu memleket hakkında bir musîbet ʻadd iderler, ihrâcât münâsebetiyle memlekete sirâyet eden zararı tazmîn etmek ve bu tarîk ile mâlın ihrâcını menʻ eylemek içün ona mukâbil bir şey alurlar imiş. Bu mülâhaza dahi pek garîb bir cebr-i noksândır. Hükûmet memleketin fakir olmasını bedel mukâbilinde [79]

(Onbirinci Bölüm)
(Gümrük)

Gümrük eski zamanlarda ortaya çıkmış bir uygulamadır. Önceleri bu tür siyasi tedbirler bir akıl ve sebep üzerine yapılmış şeyler olmayıp rastgele yapılmış yahut çarçabuk olmak üzere kabul edilmiş şeylerdir. Gümrük uygulaması konulduğu zaman iktisat kurallarına uygun olup olmadığı ve insanların mutluluğuna ve tarım, zanaat ve ticaretin genişlemesi ve çoğalmasına yarar veya zarar verip vermediği göz önünde bulundurulmamıştır. Genel harcamalar için paraya gerek ve ihtiyaç olduğunda ticaret, zanaat ve tarımca etkisi düşünülmeyerek bir vergi koyma uygun görülürdü, bu gümrük uygulaması da o türdendir. Bir de hükümet işlerinin yuları tüketiciler elinde olduğundan ülkeden bir mal ihraç edilir ise ürünlerin fiyatı artıp yükseleceğinden bunu ülke hakkında bir felaket sayarlar, ihracat münasebetiyle ülkeye yayılan zararı karşılamak ve bu yolla malın ihracını engellemek için ona karşılık bir şey alırlar imiş. Bu düşünce bile pek garip bir zararı karşılamaktır. Hükümet memleketin fakir olmasını bedel karşılığında [79]

اهالیسنه صاتیور دیمك اولور • علماء ثروت بونك بالكلیه قالدیرلمسی طرفنده‌دولر •

حمایهٔ صنایع طرفدارلری کرك برمنبع واردات اولمسی سببیله دکل بلکه صنایع داخلیه‌نك محافظه‌سی مقصدیله کمرکلك بقاسنی استرلر • وکرك اتخاذ اولنان مملکتلرك ترقی ایتدیکنی کوسترلر • فقط حریت تجارت طرفدارلری بونی ابطال ایدرك اومملکتلر کرك کبی برمانع وار ایکن بوقدر ترقی ایتمشلر اکر اومانع اولمسیدی دها زیاده ودها اول ترقی ایده‌جکنی بیان ایدرلر •

لکن سر کارده اولنلردن بونك فنالغنی بیلنلر دخی کرك اصولنك الماسندن عاجزدرلر • چونکه بو برمنبع وارداتدر دیو قالدیرنجه نره‌دن چیقارملی ؟ دولتك ایراد ومصرفی اکا کوره موازنه اولنمش لغو ایدیلور ایسه بشقه یردن توزیع ایتمك لازم کله‌جك بونده دخی پك چوق مشکلاته تصادف اولنور • هر نقدر ظالمانه برشی اولسه‌ده خلق بوکا آلشمش اولغله اوقدر ضرری یوقدر دیرلر بوسببدن کمرك اصولی دوام ایدیور •

کرکك بردن بره قالدیرلمسنده خزینهٔ دولت متضرر اولدیغی کبی دیکر مضرتلری دخی واردر • ازجمله صنایعجه سوء تأثیری اولور چونکه اهل صنایع ایشنی اکا کوره اویدورمشدر • مثلا بر بز فابریقه‌جیسی خارجدن کلان بزدن شوقدر غروش کرك الندیغی جهتله انکله رقابت ایده‌جك درجه‌ده ایشنی یولنه قویمشدر • اکر بردن بره کرك قالدیریلور ایسه خارجدن کلان مال تنزل ایدر ارتق

ahâlîsine satıyor demek olur. ‘Ulemâ-yi servet bunun bi’l-külliyye kaldırılması tarafındadırlar.

Himâye-i sanâyi‘ taraf-dârları gümrük bir menba‘-ı vâridât olması sebebiyle değil belki sanâyi‘-i dâhiliyyenin muhâfazası maksadıyle gümrükün bekâsını isterler. Ve gümrük ittihâz olunan memleketlerin terakki ettiğini gösterirler. Fakat hürriyyet-i ticâret taraf-dârları bunu ibdâl iderek o memleketler gümrük gibi bir mâni‘ var iken bu kadar terakki etmişler, eğer o mâni‘ olmasaydı daha ziyâde ve daha evvel terakki edeceğini beyân ederler.

Lâkin ser-kârda olanlardan bunun fenâlığını bilenler dahi gümrük usûlünün ilgasından ‘âcizdirler. Çünkü bu bir menba‘-ı vâridâttır, onu kaldırınca nerden çıkarmalı? Devletin îrâd ve masrafı ona göre muvâzene olunmuş, lağv idilir ise başka yerden tevzî‘ itmek lâzım gelecek bunda dahi pek çok müşkilâta tesâdüf olunur. Her ne kadar zâlim-âne bir şey olsa da halk buna alışmış olmakla o kadar zararı yoktur derler, bu sebebden gümrük usûlü devâm ediyor.

Gümrükün birden bire kaldırılmasında hazîne-i devlet mutazarrır olduğu gibi dîger mazarratları da vardır. Ez-cümle sanâyi‘ce sû-i te’sîri olur, çünkü ehl-i sanâyi‘ işini ona göre uydurmuşdur, meselâ bir bez fabrikacısı hâricden gelen bezden şu kadar guruş gümrük alındığı cihetle onunla rekâbet edecek derecede işini yoluna koymuştur. Eğer birden bire gümrük kaldırılır ise hâricden gelen mâl tenezzül ider artık **[80]** halkına satıyor demek olur. İktisat bilginleri bunun bütünüyle kaldırılması tarafındadırlar.

Sanayinin korunması savunucuları gümrüğün bir gelir kaynağı olması sebebiyle değil belki iç sanayinin korunması amacıyla gümrüğün devamlılığını isterler. Ve gümrüğün uygulandığı memleketlerin ilerlediğini gösterirler. Fakat ticaret özgürlüğü savunucuları bunu değiştirerek o memleketler gümrük gibi bir engel var iken bu kadar ilerlemişler, eğer o engel olmasaydı daha çok ve daha önce ilerleyeceğini söylerler.

Fakat işin başında olanlardan bunun kötülüğünü bilenler bile gümrük uygulamasını yürürlükten kaldırmaktan acizdirler. Çünkü bu bir gelir kaynağıdır, onu kaldırınca nereden çıkarmalı? Devletin geliri ve harcaması ona göre denkleştirilmiş, kaldırılırsa başka yerden dağıtmak gerekecek bunda dahi pek çok güçlüklerle karşılaşılır. Her ne kadar acımasızca bir şey olsa da halk buna alışmış olmakla o kadar zararı yoktur derler, bu sebepten gümrük uygulaması devam ediyor.

Gümrüğün birden bire kaldırılmasında devlet hazinesi zarara uğradığı gibi başka zararları da vardır. Örneğin sanayiye kötü etkisi olur, çünkü sanayiciler işini ona göre uydurmuştur, mesela bir bez fabrikacısı dışarıdan gelen bezden şu kadar kuruş gümrük alınması sebebiyle onunla rekabet edecek derecede işini yoluna koymuştur. Eğer birden bire gümrük kaldırılırsa dışarıdan gelen mal [ın fiyatı][20] düşer artık **[80]**

20 (h.n.)

اول فابريقه‌جى اكا رقابت ايده‌مز , واهل صنايع بردن بره قارمه قاريش اولور , انكچون تدريجاً قالديرمغه چالشملىدر كمرك . مزمن حالته كلمش برعلت مثابه‌سنده اولديغنده شبهه يوقدر , اطباعالل مزمنه‌يه نصل تدريجى دوا ايدرلر ايسه بو كاده اويله علاج وتدادى ايتملىدر .

كمرك واسطه‌سيله اجنبى مالى منع اولنور , وادخالات تصعيب ايدىلور ايسه مملكنه ترتب ايده‌جك ضررلردن برى شودركه هانكى مملكتك متاعى ادخالدن منع ايدىلور ايسه اومملكت دخى بالمقابله اورايه كيدن متاعدن زياده كمرك اله بيلور . وبوحالده اخراجاته دخى مانع اولور . مملكتده فضله اولان مال خارجه كيدر ايسه قيمتى زياده اولەجق ايدى , بومناسبتله خارجه كتمسى منع اولنمش اولور , بوده حقانيت قاعده‌سنه ومملكتك فائده‌سنه مغايردر .

بر اجنبى بزم مالمزه اغر كمرك وضع ايتدى بزده اكا مقابله ايده‌لم ديه‌رك اغر كمرك وضع ايتمك دخى جائز دكلدر , بوندن بر فائده حاصل اولمدقدن بشقه ضرر كورىلور . چونكه ذاتاً منفعت حقيقيه‌يى تأمين بر دولت اجنبيه كندى مملكنه ادخالدن منع وتصعيب ايتمكله بو مملكتك متاعى خارجه كيتمدىكندن طولايى متضرر اولمش ايدى , اكا مقابله‌يه قالقشورسه ضررى ايكى قات اولور . زيرا يوصورتده كندى مملكتنده بوئمىان ويا بولنوبده او درجه‌ده اوجوز اولميان متاعدن محروم اولور . بو ايكى مضرتدن برىسى اجنبى اولان دولتك خطاسى ايدى , ديكرى

ol fabrikacı ona rekâbet idemez, ve ehl-i sanâyi‘ birden bire karma karış olur, onunçün tedrîcen kaldırmağa çalışmalıdır. Gümrük müzmin hâline gelmiş bir ‘illet mesâbesinde olduğunda şübhe yokdur, etıbbâ ‘ilel-i müzmineye nasıl tedrîci devâ iderler ise buna da öyle ‘ilâc ve tedâvî itmelidir.

Gümrük vâsıtasıyle ecnebî mâlı men‘ olunur, ve idhâlât tas‘îb idilur ise memlekete terettüb idecek zararlardan biri şudur ki hangi memleketin metâ‘ı idhâlden men‘ idilür ise o memleket dahi bi’l-mukâbele oraya giden metâ‘dan ziyâde gümrük alabilir. Ve bu hâl de ihrâcâta dahi mâni‘ olur. Memlekette fazla olan mâl hârice gider ise kıymeti ziyâde olacak idi, bu münâsebetle hârice gitmesi men‘ olunmuş olur, bu da hakkaniyyet ka‘idesine ve memleketin fâidesine mugayirdir.

Bir ecnebî bizim mâlımıza ağır gümrük vaz‘ itdi, biz de ona mukâbele idelim diyerek ağır gümrük vaz‘ itmek dahi câiz değildir, bundan bir fâide hâsıl olmadıkdan başka zarar görülür. Çünkü zâten menfa‘at-ı hakîkiyyeyi bilmeyen bir devlet-i ecnebiyye kendi mülküne idhâlden men‘ ve tas‘îb itmekle bu memleketin metâ‘ı hârice gitmediğinden dolayı mutazarrır olmuş idi, ona mukâbeleye kalkışırsa zararı iki kat olur. Zîrâ bu sûretde kendi memleketinde bulunmayan veyâ bulunub da o derecede ucuz olmayan metâ‘dan mahrûm olur. Bu iki mazarratdan birisi ecnebî olan devletin hatâsı idi dîgeri [**81**]

o fabrikacı ona rekabet edemez ve sanayiciler birden bire karmakarış olur, onun için aşamalı olarak kaldırmaya çalışmalıdır. Gümrüğün süreğen hale gelmiş bir hastalık konumunda olduğunda şüphe yoktur, doktorlar süreğen hastalığı nasıl aşama aşama iyileştirirlerse buna da öyle çare bulup iyileştirmelidir.

Gümrük aracılığıyla yabancı malı engellenir ve ithalat güçleştirilir ise ülkeye getireceği zararlardan biri şudur ki hangi ülkenin malının girmesi engellenirse o ülke de misillemeyle oraya giden maldan fazla gümrük alabilir. Ve bu durum da ihracata engel olur. Ülkede fazla olan mal dışarıya gitse değeri yüksek olacaktı, bu münasebetle dışarı gitmesi engellenmiş olur, bu da hakkaniyet kuralına ve memleketin yararına aykırıdır.

Bir yabancı bizim malımıza ağır gümrük koydu, biz de ona karşılık verelim diyerek ağır gümrük koymak da doğru değildir, bundan bir fayda ortaya çıkmadığı gibi zarar görülür. Çünkü zaten hakkiki menfaatini bilmeyen yabancı bir devlet kendi mülküne girişi engelleyip zorlaştırmakla bu ülkenin malı dışarıya gitmediğinden dolayı zarara uğramıştı, ona misilleme yapmaya kalkışırsa zararı iki kat olur. Çünkü bu yüzden kendi ülkesinde bulunmayan veya bulunup da o derecede ucuz olmayan maldan yoksun kalmış olur. Bu iki zarardan birisi yabancı devletin hatasıydı diğeri [**81**]

كندى قصوريدر . شوقدركه بونى بر تدبير موقت اولمق يعنى
اول اجنبيه خطاسنى اكلاتهرق اشبو تدبير فاسدندن صرف
نظر ايله « بزم مالمزى قبوله مجبور اولسون » ديه‌رك دائمى برمنفعت
استحصال ايتمك ايچون ياپيلور ايسه معقول اولور .

وقتيله انكلتره كندى سفائنى حقنده برامتياز ويردى .
شويله‌كه انكليز سفينه‌سيله كلان اجنبى متاعندن از كمرك
الور ، وانك حقنده هرصورتله مساعده ايدر ، واجنبى بردوات
سفينه‌سيله كلورسه اغر كمرك الور ، و بوصورتله كندى
سفينه‌لرينى حمايه ايلر ايدى . صكره امريقالولر ايله پروسيالولر
مقابله بالمثل قاعده‌سنه توفيقا انكليز سفينه‌لرينك كتوردكلرى
مالار حقنده تصعيبات ايقاع ايتديلر . انكلتره دولتى بونى حساب
ايدوب مضرتى منفعتندن زياده اولديغنى كورمكله بوتدبير
فاسدندن فراغته مجبور اولدى .

شمدى بتون متمدن دولتلر علم ثروت قواعدينى بيلورلر .
معامله‌لرنده دائما بوعلم قواعدينه توفيق حركت ايدرلر . بوسببدن
يكديكرلرينى اغفال ايده‌مزلر . لكن بعض دولتلر بوعلم مسائلندن
بيخبر و ياخود ضعيف برحكومت بولور جبرا برمقاوله تنظيم ايدرك
كندى حقنده فائده‌لى ديكرى حقنده مضر شرطلر ايله تجارت
معاهده‌لرى ياپارلر فقط بونلرسوء استعمالدن عبارت اولمغله بحشمزك
خارجنده قالور . اويله بردوات بوندن تمتع ايدر ايسه‌ده بوتمتع
نامشروعدر ، برطرفدن قزانور ، ديكر طرفدن ضرر ايدر ،

kendi kusûrudur. Şu kadar ki bunu bir tedbîr-i muvakkat olmak ya'nî ol ecnebîye hatâsını anlatarak işbu tedbîr-i fâsidinden sarf-ı nazar ile "Bizim mâlımız kabûle mecbûr olsun" diyerek dâimî bir menfa'at istihsâl itmek içün yapılur ise ma'kul olur.

Vaktiyle İngiltere kendi sefâini hakkında bir imtiyâz verdi. Şöyle ki İngiliz sefînesiyle gelen ecnebî metâ'ından az gümrük alır, ve onun hakkında her sûretle müsâ'ade eder, ve ecnebî bir devlet sefînesiyle gelirse ağır gümrük alur, ve bu sûretle kendi sefînelerini himâye eyler idi. Sonra Amerikalular ile Prusyalılar mukâbele-bi'l-misl ka'idesine tevfîkan İngiliz sefînelerinin getirdikleri mâllar hakkında tas'îbât îka' ittiler. İngiltere devleti bunu hesâb edib mazarratı menfa'atinden ziyâde olduğunu görmekle bu tedbîr-i fâsidinden ferâgate mecbûr oldu.

Şimdi bütün mütemeddin devletler 'ilm-i servet kavâ'idini bilürler. Mu'âmelelerinde dâimâ bu 'ilm kavâ'idine tevfîk hareket iderler. Bu sebebden yek-dîgerini iğfâl idemezler. Lâkin ba'zı devletler bu 'ilm mesâilinden bî-haber ve-yâhûd zaîf bir hükûmet bulur cebren bir mukâvele tanzîm iderek kendi hakkında fâideli dîgeri hakkında muzırr şartlar ile ticâret mu'âhedeleri yaparlar, fakat bunlar sû-i isti'mâlden 'ibâret olmağla bahsimizin hâricinde kalur. Öyle bir devlet bundan temettu' ider ise de bu temettu' nâ-meşrû'dur, bir taraftan kazanur, dîger tarafdan zarar ider, [82]

kendi hatasıdır. Şu kadar ki bunu geçici bir tedbir olarak yani o yabancıya hatasını anlatarak işbu yanlış uygulamadan vazgeçerek "Bizim malımız kabule mecbur olsun" diyerek sürekli bir çıkar elde etmek için yapılır ise akla uygun olur.

Vaktiyle İngiltere kendi gemileri hakkında bir imtiyaz verdi. Şöyle ki İngiliz gemisiyle gelen yabancı malından az gümrük alır ve onun hakkında her şekilde izin verir ve yabancı bir devlet gemisiyle gelirse ağır gümrük alır ve bu şekilde kendi gemilerini korumaya alırdı. Sonra Amerikalılar ile Prusyalılar misilleme kuralına uyarak İngiliz gemilerinin getirdikleri mallar hakkında zorluk çıkardılar. İngiltere devleti bunu hesap edip zararlarının yararından fazla olduğunu görerek bu yanlış uygulamadan vazgeçmeye mecbur oldu.

Şimdi bütün medeni devletler iktisat kurallarını bilirler. İşlemlerinde daima bu bilim kurallarına uygun hareket ederler. Bu sebepten birbirlerini aldatamazlar. Ancak bazı devletler bu bilimin meselelerinden habersiz yahut güçsüz bir hükümet bulur zorla bir sözleşme düzenleyerek kendi hakkında yararlı diğeri hakkında zararlı şartlar ile ticaret anlaşmaları yaparlar, fakat bunlar kötüye kullanmaktan ibaret olmakla konumuzun dışında kalır. Öyle bir devlet bundan kazançlı çıkarsa da bu kazanç hakka uygun değildir, bir taraftan kazanır, diğer taraftan zarar eder [82]

وافكار عامه‌ده غدارلقله متهم اولور · كندى وقع وحيثيتنى محافظه ايدن بردولت بوكبى معاملاتى هيچ بر وقت قبول ايتمز ·

نتيجه كيم وقتيله امريقا انكلتره‌نك تابعيتنده ايدى · انكليزلر دائما انلرك حقنده مضر و كندى حقنده نافع مقاوله‌لر يارە و بو صورتله استفاده ايتمكه چالشور ايدى · امريقالولر بوحاله تحمل ايده‌مه‌دكلرندن عصيان ايدرك انكلتره‌دن افتراق ايتديلر، و بو صورتله انكليزلر حقسزلقلرينك مجازاتنى كورديلر ·

خارجدن كلان رمالدن زياده‌سيله كرك المه‌نك نتيجه‌سى مستهلكلره دكرندن زياده بها ايله مال الديرمقدر اويله اولديغى صورتده يالكز اجنبي مالى بهالو اولوب يرلى مالى دخى بهالو اولور · مستهلكلر بش غروشلق بر مالى مثلا التى غروشه الهجقلرندن بغير حق ضرر ديده اولورلر، بوندن يالكز محصللر استفاده ايدر · بعضيلرى اجنبي مالى منع اولنور ايسه بزم صنعتلر ميدان بولور، واليزدن النولريمز كتمز ديرلر ايسه‌ده اصل بوصورتده اقچه‌مز كيدر چونكه اجنبي مالنك كلمسنك سببي مملكتده ايوسى واوهونى بولنماسيدر اجنبي مالى كلدينكى كبى مستهلكلرك اقچه‌سى دهازياده كيدر · بعض كيسه‌لر دخى خارجدن مال كلسونده يرلى مالى بهالو اولور ايسه بأس يوقدر، بوصورتده محصللر بش اون غروش استفاده ايدر،

ve efkâr-ı ‘âmmede gaddârlıkla müttehem olur. Kendi vak‘ u haysiyyetini muhâfaza eden bir devlet bu gibi bir mu‘âmelâtı hîç bir vakt kabul itmez.

Nitekim vaktiyle Amerika İngiltere’nin tâbi‘iyyetinde idi. İngilizler dâimâ onların hakkında muzırr ve kendi hakkında nâfi‘ mukâveleler yapar, ve bu sûretle istifâde etmeğe çalışur idi. Amerikalular bu hâle tahammül idemediklerinden ‘isyân iderek İngiltere’den iftirâk itdiler, ve bu sûretle İngilizler haksızlıklarının mücâzâtını gördüler.

Hâricden gelen bir mâldan ziyâdesiyle gümrük almanın netîcesi müstehliklere değerinden ziyâde bahâ ile mâl aldırmakdır öyle olduğu sûretle yalnız ecnebî mâlı bahâlu olmayıb yerli mâlı dahi bahâlu olur. Müstehlikler beş guruşluk bir mâlı meselâ altı guruşa alacaklarından bi-gayri hakkın zarar-dîde olurlar. Bundan yalnız muhassıllar istifâde ider. Ba‘zıları ecnebî men‘ olunur ise bizim san‘atlar meydân bulur, ve elimizden altunlarımız gitmez derler ise de asıl bu sûretde akçemiz gider çünkü ecnebî mâlının gelmesinin sebebi memleketde iyisi ve ehveni bulunmamasıdır; ecnebî mâlı gelmediği gibi müstehliklerin akçesi daha ziyâde gider. Ba‘zı kimseler dahi hâricden mâl gelmesinden yerli mâlu bahâlu olur ise beis yokdur, bu sûretde muhassıllar beş on guruş istifâde ider, [83]

ve kamuoyunca acımasızlıkla suçlanır. Kendi ağırlığını ve onurunu koruyan bir devlet bu gibi bir işlemi hiçbir zaman kabul etmez.

Nitekim vaktiyle Amerika İngiltere’nin uyruğunda idi. İngilizler sürekli onların hakkında zararlı ve kendi hakkında yararlı sözleşmeler yapar ve bu şekilde yararlanmaya çalışırdı. Amerikalılar bu duruma dayanamadıklarından isyen ederek İngiltere’den ayrıldılar ve bu suretle İngilizler haksızlıklarının karşılığını gördüler.

Dışarıdan gelen bir maldan çok gümrük almanın sonucu tüketicilere değerinden yüksek fiyat ile mal aldırmaktır öyle olduğu şekilde yalnız yabancı malı pahalı olmayıp yerli malı da pahalı olur. Tüketiciler beş kuruşluk bir malı mesela altı kuruşa alacaklarından haksız yere zarara uğramış olurlar. Bundan yalnız üreticiler faydalanır. Bazıları yabancı engellenir ise bizim zanaatlar meydan bulur ve elimizden altınlarımız gitmez derlerse de asıl bu şekilde paramız gider çünkü yabancı malının gelmesinin sebebi memlekette iyisinin ve ucuzunun bulunmamasıdır; yabancı malı gelmediği gibi tüketicilerin parası daha fazla gider. Bazı kimseler de dışarıdan mal gelmesinden yerli malı pahalı olur ise zarar yoktur, bu yolla üreticiler beş on kuruş kâr eder, [83]

وفابر يقه‌لرينى ' الات واسبابلرينى تنظيم ايلرلر ، مستهلكار
بر قاچ پاره زياده‌و يرمكله‌اوقدر ضرر حس ايتزاما انلرك و يزدكارى
جزئى شيلر محصللرايچون كلى فائده حصوله كتورديرلر . لكن
بوسوزلرده عبثدر . عادتا زنكينلر شو فقيره قرقر پاره و يررلر
ايسه انلره برضرر اولمزاما بوفقيرادم زنكين اولور ديمك كبيدر .
بعض ادملرك ضرر يله ديكر كيمسه‌لرك استفاده ايتمسى حق
دكلدر .

مقدملرى كرك عمومى ايدى هر قصبه‌يه كيروب چيقدقجه
ودربندلردن كچدكجه الورلر ايدى كويا تجارت مضر برشى ايمش
كبى بوصورتله جزا ايدرلرايدى ' شمدى بونك فنالغى اكلاشلمغله
اوقدر قالمدى يالكز مملكتدن مملكته كتدكجه الورلر علما بونى مقدمه
عد ايدوب بركون كليا الغا اولنه‌جغنى اميد ايدرلر . المانيادە
مقدملرى اوفاق اوفاق مستقل دولتلر وار ايدى بر مال اشبو
مملكتلردن هر برينك حدودينه كلدكجه ايرى ايرى كرك آلورلر
ايدى . بوندن دخى چوق مشكلات تولد ايدر ايدى . مؤخراً
(سول فرآين) يعنى اتحاد كرك اصولنى تشكيل ايتديلر جمله‌سى
بر مملكت حكمنه كيردى . بوندن چوق استفاده ايتديلر . تجارتك
توسعنه ' ورفاه وراحتك تزايدينه حسن تأثيرى اولدى .

كركك برفنالغى دهاواردر . شويله كه كرك قولايلقله حاصل
اولمز . خلق مال قاچيرمسون ديه‌رك نظارت ايتمك و يا حساب
رؤيت ايدوب معاملات قيوديه‌سنى اجرا ايلمك ايچون پك چوق

ve fabrikalarını, âlât ve esbâblarını tanzîm eylerler, müstehlikler birkaç pâre ziyâde virmekle o kadar zarar hiss etmez ammâ onların verdikleri cüz'î şeyler muhassıllar içün küllî fâide husûle getirir dirler, lâkin bu sözler de 'abesdir. 'Âdetâ zenginler şu fakire kırkar pâre virirler ise onlara bir zarar olmaz ama bu fakir adam zengin olur demek gibidir. Ba'zı adamların zararıyla dîger kimselerin istifâde etmesi hakk değildir.

Mukaddemleri gümrük 'umûmî idi her kasabaya girüb çıkdıkça ve der-bendlerden geçtikce alurlar idi gûyâ ticâret muzırr bir şey imiş gibi bu sûretle cezâ iderler idi, şimdi bunun fenâlığı anlaşılmağla o kadar kalmadı, yalnız memleketden memlekete gittikce alurlar 'ulemâ bunu mukaddime 'add edip bir gün külliyyen ilga olunacağını ümîd iderler. Almanya'da mukaddemleri ufak ufak müstakill devletler var idi, bir mâl işbu memleketlerden her birinin hudûduna geldikçe ayrı ayrı gümrük alurlar idi. Bundan dahi çok müşkilât tevellüd ider idi. Muahharen (Sol Frain) ya'nî ittihâd-ı gümrük usûlünü teşkîl itdiler cümlesi bir memleket hükmüne girdi. Bundan çok istifâde etdiler. Ticâretin tevessü'ne, ve refâh ve râhatın tezâyüdine hüsn-i te'sîri oldu.

Gümrükün bir fenâlığı daha vardır. Şöyle ki gümrük kolaylıkla hâsıl olmaz. Halk mâl kaçırmasun diyerek nezâret itmek veyâ hesâb-ı rü'yet edip mu'âmelât-ı kuyûdiyyesini icrâ eylemek içün pek çok **[84]**

ve fabrikalarını, araçlarını ve gereçlerini düzenler, tüketiciler birkaç para fazla vermekle o kadar zararı hissetmez ama onların verdikleri küçük şeyler üreticiler için çok büyük yarar ortaya çıkarır derler, ancak bu sözler de boştur. Adeta zenginler şu fakire kırkar para verirlerse onlara bir zarar olmaz ama bu fakir adam zengin olur demek gibidir. Bazı adamların zararıyla diğer kimselerin yarar sağlaması doğru değildir.

Eskiden gümrük geneldi her kasabaya girip çıktıkça ve küçük kalelerden geçtikçe alırlardı sanki ticaret zararlı bir şeymiş gibi bu biçimde cezalandırırlardı, şimdi bunun kötülüğünün anlaşılmasıyla o kadar kalmadı, yalnız memleketten memlekete gittikçe alırlar, bilginler bunu başlangıç sayıp bir gün tamamen kaldırılacağını umut ederler. Almanya'da önceleri ufak ufak bağımsız devletler vardı, bir mal işbu ülkelerden her birinin sınırına geldikçe ayrı ayrı gümrük alırlardı. Bundan da çok sıkıntı doğardı. Sonradan (Sol Frain)[21] yani gümrük birliği yöntemini oluşturdular hepsi bir ülke hükmüne girdi. Bundan çok yarar gördüler. Ticaretin genişlemesine ve refah ve rahatın artmasına olumlu etkisi oldu.

Gümrüğün bir kötülüğü daha vardır. Şöyle ki gümrük kolaylıkla oluşmaz. Halk mal kaçırmasın diyerek gözetlemek veya hesabı görüp kayıt işlemlerini gerçekleştirmek için pek çok **[84]**

21 Zollverein: 1818'de kurulan Alman Gümrük Birliği. (h.n.)

مأمورلر، قولجیلر، یاساقچیلر نوبتچیلر قوللانیلور · بونلرك معاشی دخی كرك وارداتندن صرف ایدیله‌جكدر · كرك نامیله خلقدن النان الچه طوغریدن خزینه‌یه كتیوب یولده تلف اولیور · حالبوكه بحث مخصوصنده كله‌جكی وجهله ویركونك اعلاسی مصرفی از اولانیدر · كرك كبی زیاده مصرفه محتاج اولان ویركو مقبول دكلدر ·

﴿ باب ثانی عشر ﴾

﴿ سربستیٔ تجارت ایله حمایه اصولی ﴾

علما دیرلركه علم ثروتده تجربه وتحقیق اوزرینه مبنی براصول وار ایسه سربستیٔ مبادلات اصولیدر · بو مسئله‌یك واضح وارباب عندنده مسلمدر · بو مسئله حقنده یقین حاصل ایتمك ایچون انسانك ترکیبنه و بولندیغی حال وموقعه برکره احالهٔ نظر ایتمك كفایت ایدر ·

انسانك مادی، معنوی، اخلاقی برطاقم احتیاجی واردركه حیاتنك بقاسی ومحافظه‌سی وكندینك اصلاح واكمال وجودی بونلرك دفعنه متوقفدر · اشبو احتیاجاتنی دفع ایده‌من ایسه بقاسی واصلاح حالی قابل اولز · بو احتیاجاتدن مقصد نفقه وكسوه وسكنادر · بواحتیاجات مادیه نصل لازم ایسه

me'mûrlar, kolcular, yasakcılar nöbetciler kullanılır. Bunların ma'âşı dahi gümrük vâridâtından sarf idilecekdir. Gümrük nâmıyla halkdan alınan akçe doğrudan hazîneye gitmeyüb yolda telef oluyor. Hâlbuki bahs-i mahsûsunda geleceği vechle verginin a'lâsı masrafı az olanıdır. Gümrük gibi ziyâde masrafa muhtâc olan vergi makbûl değildir.

(Bâb-ı Sânî 'Aşer)
(Serbestî-i Ticâret İle Himâye Usûlü)

'Ûlemâ dirler ki 'ilm-i servetde tecrübe ve tahkîk üzerine mebnî bir usûl var ise serbestî-i mübâdelât usûlüdür. Bu mes'ele pek vâzıh ve erbâbı 'indinde müsellemdir. Bu mes'ele hakkında yakin hâsıl itmek içün insânın terkîbine ve bulunduğu hâl ve mevki'e bir kere ihâle-i nazar itmek kifâyet ider.

İnsânın mâddî, ma'nevî, ahlâkî bir takım ihtiyâcı vardır ki hayâtının bekâsı ve muhâfazası ve kendinin ıslâh ve ikmâl-i vücûdu bunların def'ine mütevakkıftır. İşbu ihtiyâcâtını def' idemez ise bekâsı ve ıslâh-ı hâli kabil olmaz. Bu ihtiyâcâtdan maksad nafaka ve kisve ve süknâdır. Bu ihtiyâcât-ı mâddiyye nasıl lâzım ise [**85**]

memur, kolcu, yasakçı nöbetçi kullanılır. Bunların maaşı da gümrük gelirlerinden harcanacaktır. Gümrük ismiyle halktan alınan para doğrudan hazineye gitmeyip yolda yok oluyor. Halbuki konusu geleceği üzere verginin iyisi masrafı az olanıdır. Gümrük gibi fazla masrafa muhtaç olan vergi kabul edilebilir değildir.

(Onikinci Bölüm)
(Ticaret Serbestliği İle Korumacılık Yöntemi)

Bilginler der ki iktisatta deneme ve araştırma üzerine kurulu bir yöntem var ise mübadele serbestliği yöntemidir. Bu konu pek açık ve [iktisat bilgisi][22] sahiplerine göre doğruluğu kabul edilmiştir. Bu konu hakkında sağlam bilgi ortaya koymak için insanın bileşimine ve bulunduğu durum ve konuma bir kere bakışını çevirmesi yeter.

İnsanın maddi, manevi, ahlâki birtakım ihtiyacı vardır ki hayatının sürekliliği ve korunması ve kendi varlığını iyileştirip eksiğini tamamlaması bunların giderilmesine bağlıdır. İşbu ihtiyaçlarını gideremez ise sürekliliği ve kendi durumunu iyileştirmesi mümkün olmaz. Bu ihtiyaçlardan kasıt para, giysi ve evdir. Bu maddi ihtiyaçları nasıl gerekli ise [**85**]

22 (h.n.)

احتياجات معنويه دخى اويله لازمدر ٠ احتياجات معنويه سى دفع
اولنمزسه حيوان درجه سنده قالور ٠ وانسانك مزيتنك ، شرفنك
مبنى عليهى اولان شيىء پامال ايتمش ، و بالطبع حائز اولديغى
مقامه واصل اولمه دن محروم اولمش اولور ٠ اشته انسان
بو بقاسى لوازمنك تداركى ايچون موجوداتك بر جزئنه تصرف
ايتمسى اقتضا ايدر ٠ نباتاته ، حيواناته ، معادنه تسلط حق
ظهوره كلور ٠ برطرفدنده كندنده بعض حواس وقوى واردركه
بو احتياجاتنى دفع ايتمكه ، وتعبير اخر ايله بو حوايجنى
استحصاله مساعددر ٠ بونلره نظر ايدرك موجودات
مذكوره يه تصرف ايتمكه حق اولديغنه برقات دها يقين كلور
كره ارض اوزرنده دكزلر ، طاغلر ، اراضىء منبته ، هواى نسيمى
ضيا وحرارت كبى برطاقم الات واسباب واردركه بونلر دخى
انسانك معيشتى ايچون خالق تعالى طرفندن خلق ايدلمش
شيلر اولديغنى ادراك ايدر ٠ صكره بقاركه بو وسائط طبيعيهٔ
معشيت هر پرده مساوى ومطرداً موجود دكلدر ٠ وهر فردده
انلردن استفاده ايده جك حواس وقوى مطرد و استعداد
طبيعيلرى مساوى اولديغى كبى كره ارضك طبقاتى دخى
يكديكده مساوى دكلدر ٠ برطرفنده حسابسز تيور وكور
معدنارى ، قورشون طبقه لرى واردر ديكر طرفنده التون وكوش
و پلاتينا و ذيقيمت احجار واردر ٠ نباتات ، ايله
حيوانات دخى بويله در بعض يرلرده برنلردن برقاچ نوعى ،

ihtiyâcât-ı ma'neviyye dahi öyle lâzımdır. İhtiyâcât-ı ma'neviyyesi def' olunmazsa hayvân derecesinde kalur. Ve insânın meziyyetinin, şerefinin mebnî-i 'aleyhi olan şeyi pâ-mâl itmiş, bi't-tab' hâiz olduğu makama vâsıl olmadan mahrûm olmuş olur. İşte insân bu bekâsı levâzımının tedâriki içün mevcûdâtın bir cüz'üne tasarruf etmesi iktizâ ider. Nebâtâta, hayvânâta, ma'âdine benimsemek hakkı zuhûra gelur. Bir tarafdan da kendinde ba'zı havâss ve kuvâ vardır ki bu ihtiyâcâtını def' itmeğe, ve ta'bîr-i âher ile bu havâyicini istihsâle müsâ'iddir. Bunlara nazar iderek mevcûdât-ı mezkûreye tasarruf etmeğe hakkı olduğuna bir kat daha yakin gelir, küre-i arz üzerinde denizler, dağlar, arâzî-i münbite, havâ-yi nesîmî ziyâ ve harâret gibi bir takım âlât ve esbâb vardır ki bunlar dahi insânın ma'îşeti içün Hâlik-ı Te'âlâ tarafından halk idilmiş şeyler olduğunu idrâk ider. Sonra bakar ki bu vesâit-i tabî'iyye-i ma'îşet her yerde müsâvî ve muttariden mevcûd değildir. Ve her ferdde onlardan istifâde idecek havâss ve kuvâ muttarid ve isti'dâd-ı tabî'iyyeleri müsâvî olmadığı gibi küre-i arzın tabakâtı dahi yek-dîgere müsâvî değildir. Bir tarafında hesâbsız demir ve kömür ma'denleri, kurşun tabakaları vardır, dîger tarafında altun ve gümüş ve pilatina ve zî-kıymet ahcâr vardır. Nebâtat ile hayvânât dahi böyledir, ba'zı yerlerde bunlardan birkaç nev'i [**86**]

manevi ihtiyaçları da öyle gereklidir. Manevi ihtiyaçları giderilmezse hayvan derecesinde kalır. Ve insanın niteliğinin, şerefinin dayanağı olan şeyi çiğnemiş, doğal olarak sahip olduğu makama erişmekten yoksun kalmış olur. İşte insanın bu sürekliliğinin gereklerini elde etmesi için varlıkların bir parçasına sahip olması gerekir. Bitkileri, hayvanları, madenleri benimsemek hakkı meydana gelir. Bir taraftan da kendinde bazı nitelik ve yetiler vardır ki bu ihtiyaçlarını gidermeye ve diğer bir deyişle ile bu ihtiyaçlarını üretmeye uygundur. Bunlara bakarak adı geçen varlıklara sahip olmaya hakkının olduğu bir kat daha kesin gelir, Dünya üzerinde denizler, dağlar, verimli topraklar, atmosfer, ışık ve sıcaklık gibi birtakım araçlar vardır ki bunlar dahi insanın geçimi için Yüce Yaratıcı tarafından yaratılmış şeyler olduğunu kavrar. Sonra bakar ki bu doğal geçim araçları her yerde eşit ve düzenlice mevcut değildir. Ve her bireyde onlardan yararlanacak nitelik ve yetiler düzgün ve doğal yetenekleri eşit olmadığı gibi yerkürenin tabakaları bile birbirine eşit değildir. Bir tarafında sayısız demir ve kömür madenleri, kurşun tabakaları vardır, diğer tarafında altın ve gümüş ve pilatina ve değerli taşlar vardır. Bitkiler ile hayvanlar dahi böyledir, bazı yerlerde bunlardan birkaç türü [**86**]

وديكر محللرنده دخی بشقه نوعلری بولنور وبعض محللرينك
آب وهوسی دخی هيچ برينه مساعداولمز . كونشك حرارتنده ده
اختلاف واردركه نك مختلف نقطه لرينی بردرجه تنوير ونسخين
ايتيور بعض يرلرنده حرارت وضيالز ومندن زياده مبذول اولوب
بعض يرلرنده ايسه صولری دائما انجماد حالنده بولنور . ازجمله
قطبلرده الی ايلق بركيجه ايله التی ايلق بر كوندوز اولور
يك چوق نباتات وحيوانات ايچون كونشك حرارتی حدود
قويمشدر ، اوحذودی تجاوز ايده مزلر ، تجاوز ايدرلر ايسه
يناريا خود طوكارلر . قوای انسانيه نك تقسيمی ده بويله در .
انده ده تنوع واختلاف واردر . ملل مختلفه نك احوال وطبايعنه
نظر ايدلدركه حواس وقوالری واستعدادلری مساوی اولمديغی
اذنا ملاحظه ايله اكلاشيلور . مثلا تركلرك ، فرانسزلرك ، ايتاليانلرك
المانلرك وچينلوزك وسائر اقوامك هپ كندیلرينه مخصوص
مزيت طبيعيه لری واردر . كرك جنسلرينك وكرك بولندقلری
موقعك اقتضاسی انلرده روحانی وجسمانی بر حال
مخصوص وجوده كتورمشدر . بوصفتلر ومزيتلر بيوك
جنسلره منحصر اولميوب ايكنجی درجه ده كی تقسيملرينه ،
قوملرينه وبلكه فاميليالرينه قدر واروب هربرينك كندیلرينه
مخصوص مزيت وصفتلری واردر . افراد بيله بويله در حتی
دنيا ده ايكی شخص بولنمزكه انتدار واستعداد جهتيله
يكديگره تماماً مشابه اولسون .

ve dîger mahallerinde dahi başka nev'leri bulunur ve ba'zı mahallerinin âb u havâsı dahi hîç birine müsâ'id olmaz. Güneşin harâretinde de ihtilâf vardır, kürenin muhtelif noktalarını bir derece tenvîr ve teshîn itmiyor, ba'zı yerlerinde harâret ve ziyâ lüzûmundan ziyâde mebzûl olub ba'zı yerlerinde ise suları dâimâ incimâd hâlinde bulunur. Ez-cümle kutublarda altı aylık bir gice ile altı aylık bir gündüz olur pek çok nebâtât ve hayvânât içün güneşin harâreti hudûd koymuşdur, o hudûdu tecâvüz idemezler, tecâvüz iderler ise yanar yâhûd donarlar. Kuvâ-yi insâniyyenin taksîmi de böyledir. Onda da tenevvü' ve ihtilâf vardır. Milel-i muhtelifenin ahvâl ve tabâyi'ne nazar idildikde havâss ve kuvâları ve isti'dâdları müsâvî olmadığı ednâ mülâhaza ile anlaşılur. Meselâ Türklerin, Fransızların, İtalyanların, Almanların ve Çinlülerin ve sâir akvâmın hep kendilerine mahsûs meziyyet-i tabî'iyyeleri vardır. Gerek cinslerinin ve gerek bulundukları mevki'in iktizâsı onlarda rûhânî ve cismânî birer hâl-i mahsûs vücûda getirmişdir. Bu sıfatlar ve meziyyetler büyük cinslere münhasır olmayub ikinci derecedeki taksîmlerine, kavmlerine ve belki familyalarına kadar varub her birinin kendilerine mahsûs meziyyet ve sıfatları vardır. Efrâd bile böyledir, hattâ dünyâda iki şahs bulunmaz ki iktidâr ve isti'dâd cihetle yek-dîgere tamâmen müşâbih olsun. [87]

ve diğer yerlerinde de başka türleri bulunur ve bazı yerlerinin suyu ve havası dahi hiç birine uygun olmaz. Güneşin sıcaklığında da farklılık vardır, kürenin çeşitli noktalarını aynı derecede aydınlatıp ısıtmıyor bazı yerlerinde sıcaklık ve ışık gereğinden çok fazla olup bazı yerlerinde ise sular daima donmuş halde bulunur. Örneğin kutuplarda altı aylık bir gece ile altı aylık bir gündüz olur pek çok bitki ve hayvan için güneşin sıcaklığı sınır koymuştur, o sınırı geçemezler, geçerlerse yanar yahut donarlar. İnsani yetilerin bölüşümü de böyledir. Onda da çeşitlilik ve ayrılıklar vardır. Çeşitli milletlerin durumlarına ve doğalarına bakıldığında nitelik, yeti ve yeteneklerinin eşit olmadığı pek az düşünce ile anlaşılır. Mesela Türklerin, Fransızların, İtalyanların, Almanların ve Çinlilerin ve diğer toplulukların hep kendilerine özgü doğal üstünlük nitelikleri vardır. Gerek cinslerinin ve gerek bulundukları konumun gereği onlarda ruhsal ve bedensel birer özel durum vücuda getirmiştir. Bu vasıflar ve nitelikler büyük cinslere özgü olmayıp ikinci derecedeki bölümlerine, topluluklarına ve belki ailelerine kadar varıp her birinin kendilerine özgü vasıfları ve nitelikleri vardır. Bireyler bile böyledir, hatta dünyada iki kişi bulunmaz ki güç ve yetenek yönüyle birbirine tamamen benzer olsun. [87]

اشتمله نه محصولانده ونه‌ده انسانلرك استعدادلرنده اتحاد واردر، كائناتك هرجهتی مختلفدر . بوحال هرقوم كندی محصولاتنی ديكر قوم محصولاتيله مبادله ايتمسی لزومنی توليد ايدر . جونكه دنيانك هيچ برموقعی يوقدركه كافهٔ صنايعك متبع ومركزی اوله بيلسون . وكذا هيچ برملت يوقدركه كندی احتياجاتنی دفع ايده‌جك اشيانك جمله‌سنی كندی كنديله تدارك ايده بيلسون بوحالده يامبادله ايتلی وياخود برحال سفالت اشتماله قائلا نمليدر .

قابليتجه مدنيتجه دون اولان برطاقم اشخاص واردركه مدنی انسانلر ايله بهائم بينده برطبقهٔ متوسطه تشكيل ايدرلر . انلر كندی مملكتلرنده نه اوله بيلورونه وجود كليور ايسه انكله اكتفا ايدرلر . بونلر فطرت اصليه‌لری اوزره، وحشته مستغرق اولدقلری حالده يشايوب كيدرلر . وبالطبع تنعمات دنيويه‌نك چوغندن محروم اولورلر مأكولاتلر برقاچ شيدن عبارتدر . حلال حرام مضر نافع، وصحته موافق ويامخالف ديميوب راست كلان حيوانلری بوجكلری اكل ايدلر . واكثرياعريان كزرلر . ويكديكريله مبادله ايتميوب بوحالده يشارلر اوسترالیا دينلان قلمنك جديد اهاليسی ايله بحر محيط جنوبی اطه‌لرينك اهاليسی بوقبيلدندر .

İşte ne mahsûlâtda ve ne de insânların isti'dâdlarında ittihâd vardır, kâinâtın her ciheti muhtelifdir. Bu hâl her kavm kendi mahsûlâtını dîger kavm mahsûlâtıyla mübâdele itmesi lüzûmunu tevlîd ider. Çünkü dünyânın hîçbir mevki'i yokdur ki kâffe-i sanâyi'in müttebi' ve merkezi olabilsin. Ve kezâ hîçbir millet yokdur ki kendi ihtiyâcâtını def' idecek eşyânın cümlesini kendi kendine tedârik idebilsin, bu hâlde ya mübâdele itmeli ve-yâhûd bir hâl-i sefâlet-i iştimâle katlanmalıdır.

Kabiliyyetce medeniyyetce dûn olan bir takım eşhâs vardır ki medenî insânlar ile behâim beyninde bir tabaka-i mutavassıta teşkîl iderler. Onlar kendi memleketlerinde ne olabilir ve ne vücûd geliyor ise onunla iktifâ iderler. Bunlar fıtrat-ı asliyyeleri üzere, vahşete müstagrık oldukları hâlde yaşayıp giderler. Ve bi't-tab' tena'umât-ı dünyeviyyenin çoğundan mahrûm olurlar, me'kûlatlar birkaç şeyden 'ibâretdir. Helâl harâm, muzırr nâfi', ve sıhhate muvâfik veyâ muhâlif dimeyib râst gelen hayvânları böcekleri ekl iderler. Ve ekseriyyâ üryân gezerler. Ve yek-dîgeriyle mübâdele etmeyib bu hâlde yaşarlar Avustralya denilen Felemenk-i Cedîd ahâlîsi ile Bahr-i Muhît-i Cenûbî adalarının ahâlîsi bu kabildendir. [88]

İşte ne ürünlerde ve ne de insanların yeteneklerinde birlik vardır, evrenin her tarafı farklıdır. Bu durum her topluluğun kendi ürünlerini diğer topluluk ürünleriyle mübadele etmesi gereğini doğurur. Çünkü dünyanın hiçbir yeri yoktur ki bütün sanayinin arkasından geldiği ve merkezi olabilsin. Ve yine hiçbir millet yoktur ki kendi ihtiyaçlarını giderecek şeylerin hepsini kendi kendine sağlayabilsin, bu halde ya mübadele etmeli yahut kapsamlı bir yoksulluk durumuna katlanmalıdır.

Yetenek bakımından medeniyet bakımından aşağı olan birtakım kişiler vardır ki uygar insanlar ile hayvanlar arasında bir orta tabaka oluştururlar. Onlar kendi memleketlerinde ne olabilir ve ne yetişir ise onunla yetinirler. Bunlar asıl yaratılışları üzere, vahşete dalmış oldukları halde yaşayıp giderler. Ve elbette dünyevi nimetlerin çoğundan yoksun olurlar, yiyecekleri birkaç şeyden ibarettir. Helal haram, zararlı yararlı ve sağlığa uygun veya aykırı demeyip rasladıkları hayvanları böcekleri yerler. Ve çoğunlukla çıplak gezerler. Ve birbirleriyle mübadele etmeyip bu halde yaşarlar Avustralya denilen Felemenk-i Cedîd[23] insanları ile Güney Okyanusu adalarının insanları bu türdendir. [88]

23 Yeni Hollanda. (h.n.)

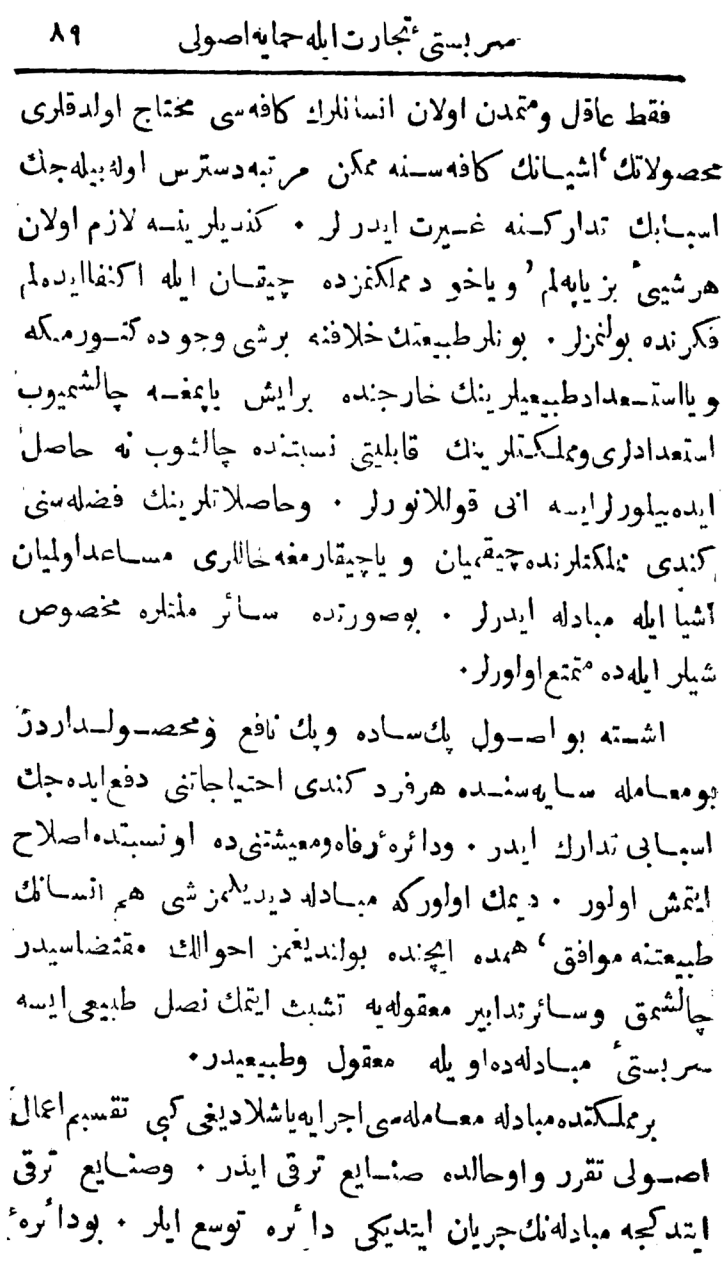

Fakat ʿâkil ve mütemeddin olan insânların kâffesi muhtâc oldukları mahsûlâtın, eşyânın kâffesine mümkin mertebe dest-res olabilecek esbâbın tedârikine gayret iderler. Kendilerine lâzım olan her şeyi biz yapalım, ve-yâhûd memleketimizde çıkan ile iktifâ idelim fikrinde bulunmazlar. Bunlar tabîʿatın hilâfına bir şey vücûda getirmeğe veyâ istiʿdâd-ı tabîʿiyyelerinin hâricinden bir iş yapmağa çalışmayıb istiʿdâdları ve memleketlerinin kabiliyyetleri nisbetinde çalışıb ne hâsıl edebilirler ise onu kullanırlar. Ve hâsılâtlarının fazlasını kendi memleketlerinde çıkmayan veyâ çıkarmağa hâlleri müsâʿid olmayan eşyâ ile mübâdele iderler. Bu sûretde sâir milletlere mahsûs şeyler ile de mütemetti‘ olurlar.

İşte bu usûl pek sâde ve pek nâfiʿ ve mahsûl-dârdır, bu muʿâmele sâyesinde her ferd kendi ihtiyâcâtını defʿ idecek esbâbı tedârik ider. Ve dâire-i refâh ve maʿîşetini de o nisbette ıslâh etmiş olur. Demek olur ki mübâdele dediğimiz şey hem insânın tabîʿatına muvâfık, hem de içinde bulunduğumuz ahvâlin muktezâsıdır, çalışmak ve sâir tedâbîr-i makuleye teşebbüs itmek nasıl tabîʿî ise serbestî-i mübâdele de öyle maʿkul ve tabîʿîdir.

Bir memleketde mübâdele muʿâmelesi icrâya başladığı gibi taksîm-i aʿmâl usûlü takarrür ve o hâlde sanâyiʿ terakki ider. Ve sanâyiʿ terakki itdikçe mübâdelenin cereyân itdiği dâire tevessüʿ eyler. Bu dâire-i **[89]**

Fakat akıllı ve uygar olan insanların hepsi muhtaç oldukları ürünlerin, eşyanın tamamına mümkün mertebe ulaşabilecek araçları elde etmeye çalışır. Kendilerine gerekli olan her şeyi biz yapalım yahut memleketimizde çıkan ile yetinelim fikrinde bulunmazlar. Bunlar doğanın zıddına bir şey var etmeye veya doğal yeteneklerinin dışında bir iş yapmaya çalışmayıp yetenekleri ve memleketlerinin kabiliyyetleri oranında çalışıp ne üretebilirler ise onu kullanırlar. Ve kazançlarının fazlasını kendi memleketlerinde çıkmayan veya çıkarmaya durumları uygun olmayan şeyler ile mübadele ederler. Bu şekilde diğer milletlere özgü şeyler ile de karlı olurlar.

İşte bu yöntem pek basit, pek yararlı ve verimlidir, bu davranış sayesinde her birey kendi ihtiyaçlarını giderecek araçları elde eder. Ve refah dairesi ve geçimini de o oranda iyileştirmiş olur. Demek olur ki mübadele dediğimiz şey hem insanın doğasına uyar hem de içinde bulunduğumuz durumların gereğidir, çalışmak ve diğer akla uygun tedbirlere girişmek nasıl doğal ise mübadele serbestliği de öyle akla uygun ve doğaldır.

Bir memlekette mübadele uygulaması yapılmaya başladığı gibi işbölümü karar kılıp yerleşir ve o durumda sanayi ilerler. Ve sanayi ilerledikçe mübadelenin gerçekleştiği daire genişler. Bu mübadele **[89]**

مبادله اولا پك محدود اولور ، برقاچ بلده بينده جريانه باشلار . كتدكجه توسع ايدوب شرق وغربه وهنده واقصاى چينه وحتى امريقا واوسترالياياه قدر كيده بيلور . دائرهٔ مبادله اشيانك طبيعتنه كوره تخلف ايدر . ثقيل وحجمى زياده اولان محصولات محل حصولندن پك اوزاق محللره كيده مز . بوكده خفيف وبهاده اغر اولان اشيا ، ذيقيمت مجوهرات وعطريات دها اوزاقلره قدر كيده بيلور . حاصلى هرشيئك دائرهٔ مبادله سى كندى حجمنه ثقلتنه نسبتله اولور . لكن حجم و ياخود ثقلت مناسبتيله ظهوره كلان مسافه موانعى وسائط طبيعيه وياخود وسائط صناعيه ايله تدريجا ازاله اولنيور . مثلا سير سفائنه قابل ايرمقلر كنارنده وساحل دريادە اولان مملكتلرده بو دائرهٔ مبادله البته سهولتله توسع ايدر ، نهرلر كوللر ايرماقلر دكزلر وسائط طبيعيه در . بونلردن بشقه برطاقمده وسائط صناعيه واردر . واپور سفائنى ، تيمور يوللرى شوسه لركبى . اشبو وسائط صناعيه علاوه ايدلدكده دائرهٔ مبادله دها زياده توسع ايدر ، وسواحلدن بعيد اولان بلاد دخى اشبو دائرهٔ عظيمهٔ مبادله يه داخل اولور . زمانمزده اشبو وسائط نقليه متمدن مملكتلرده اودرجه تكثر ايتشدركه انلرك سايه سنده حجملرى بيوك وثقلتلرى الك زياده اولان محصولات اسكى زمانلرده ذيقيمت جواهر واقشهٔ نفيسه نك كيدهمديكى يرلره كتمكده در . حتى بحر محيط شرقيدن اوروپا ممالكنه كوبره نقل اولنيوز (غووانو) نامنده برنوع قوش

mübâdele evvelâ pek mahdûd olur, birkaç belde beyninde cereyâna başlar. Gittikçe tevessü‘ edip şark ve garba ve Hinde ve aksâ-yı Çine ve hattâ Amerika ve Avustralyaya kadar gidebilür. Ve dâire-i mübâdele eşyânın tabî‘atına göre tehallüf ider. Şekil ve hacmi ziyâde olan mahsûlât mahall-i husûlünden pek uzak mahallere gidemez. Yükde hafîf ve bahâda ağır olan eşyâ, zî-kıymet mücevherât ve ‘ıtriyyât daha uzaklara kadar gidebilur. Hâsılı her şeyin dâire-i mübâdelesi kendi hacmine sıkletine nisbetle olur. Lâkin hacim ve-yâhûd sıklet münâsebetiyle zuhûra gelen mesâfe mevâni‘i vesâit-i tabî‘iyye ve-yâhûd vesâit-i sınâ‘iyye ile tedrîcen izâle olunuyor. Meselâ seyr-i sefâine kabil ırmaklar kenârında ve sâhil-i deryâda olan memleketlerde bu dâire-i mübâdele elbette sühûletle tevessü‘ ider, nehirler göller ırmaklar denizler vesâit-i tabî‘iyyedir. Bunlardan başka bir takım da vesâit-i sınâ‘iyye vardır. Vapur sefâini, temur yollar, şoseler gibi. İşbu vesâit-i sınâ‘iyye ‘ilâve idildikde dâire-i mübâdele daha ziyâde tevessü‘ ider, ve sevâhilden ba‘îd olan bilâd dahi işbu dâire-i a‘zamiyyet-i mübâdeleye dâhil olur. Zamânımızda işbu vesâit-i nakliyye mütemeddin memleketlerde o derece tekessür etmişdir ki onların sâyesinde hacimleri büyük ve sıkletleri en ziyâde olan mahsûlât eski zamânlarda zî-kıymet cevâhir ve akmişe-i nefîsenin gidemediği yerlere gitmekdedir. Hattâ Bahr-ı Muhît-i Şarkî’den Avrupa memâlikine gübre nakl olunuyor (guvano) nâmında bir nev‘ kuş **[90]**

dairesi ilkin pek sınırlı olur, birkaç belde arasında gerçekleşir. Gittikçe genişleyip doğuya ve batıya ve Hinde ve Çin’in ötesine ve hatta Amerika ve Avustralya’ya kadar gidebilir. Ve mübadele dairesi eşyanın doğasına göre değişir. Şekil ve hacmi büyük olan ürünler oraya çıktığı yerden pek uzak yerlere gidemez. Yükde hafif ve pahada ağır olan eşya, değerli mücevherler ve hoş kokulu maddeler daha uzaklara kadar gidebilir. Özetle her şeyin mübadele dairesi kendi hacmine ağırlığına oranla olur. Ancak hacim yahut ağırlık münasebetiyle ortaya çıkan mesafe engelleri doğal araçlar yahut yapay araçlar ile giderek ortadan kalkıyor. Mesela gemilerin yürümesinin mümkün olduğu ırmaklar kenarında ve deniz kıyısında olan memleketlerde bu mübadele dairesi elbette kolaylıkla genişler, nehirler göller ırmaklar denizler doğal araçlardandır. Bunlardan başka birtakım da yapay araçlar vardır. Vapur gemileri, demiryolları, şoseler gibi. İşbu yapay araçlar eklendiğinde mübadele dairesi daha çok genişler ve kıyılardan uzak olan beldeler de işbu pek büyük mübadele dairesine dahil olur. Zamanımızda işbu ulaşım araçları uygar memleketlerde o derece çoğalmıştır ki onların sayesinde hacimleri büyük ve ağırlıkları en çok olan ürünler eski zamanlarda değerli taşlar ve güzel kumaşların gidemediği yerlere gitmektedir. Hatta Hint Okyanusu’ndan Avrupa ülkelerine gübre taşınıyor (guano) isminde bir tür kuş **[90]**

واردر که بحر محیط اطه‌لرنده پك كاميلو درانك كوبره‌سی نقل ایدیلور . وكذا امریقادن هندستانه بوز ، وهندستاندن اورو پایه تازه ات ، ومارسلیادن مالطه‌دن درسعادته طاش نقل اولنیور . بونار هپ وسائط نقلیه‌نك تكثر ایتمسیله حاصل اولمشدر .

اشبو دائرهٔ مبادله‌نك متوالیا توسع ایتمسنك نتایج حسنه‌سی پك قولایلقله تقدیر اولنه بیلور . بونك نتیجه‌سی اولهرق هر طائفه كندی قابلیت خصوصیه‌سنه دها الویرشلی ، وكندی اراضیسنك طبیعتنه ، مزاجنه واب وهواسنه دها موافق اولان صنایع ایله اشتغالی ترجیح ایدر . اوللری كال صعوبتله استحصال ایله چالشدیغی محصولاتك بلادبعیده‌دن دها اهون دها قولای نقل اولندیغنی كوردیكی كبی انكله اشتغالی ترك ایدوب دیكرشیلرله اوغراشمیه باشلار .

دائرهٔ مبادله توسع ایتدكجه ملل مختلفه بینده تقسیم اعمال قاعده‌سی توسع ایدر . وهر صنعت تحصیل جهتیله الداعلا برحاله كیرر ، و بوسایه‌ده انسانك احتیاجاتنی دفع ایتمك ایچون لازم اولان بالجمله اشیا حد اعظمیده مبذولیت وحدا صغریده زحمتله وجوده كلور . اشته دائرهٔ مبادله‌نك توسع غیرمحدودینك نتیجهٔ محققه‌سی بودر ، سر بستیٔ مبادله برطاقم وسائطدن صكره بو نتیجه‌یی انتاج ایدیور .

بویله برفائده عظیمه ونتیجهٔ حسنه خلقتك مقصد عمومیه‌سنه

vardır ki Bahr-i Muhît adalarında pek külliyyetlidür onun gübresi nakl ediliyor. Ve kezâ Amerika'dan Hindistan'a buz, ve Hindistan'dan Avrupa'ya tâze et, ve Marsilya'dan Malta'dan Der-sa'âdet'e taş nakl olunuyor. Bunlar hep vesâit-i nakliyyenin tekessür etmesiyle hâsıl olmuştur.

İşbu dâire-i mübâdelenin mütevâliyen tevessü' etmesinin netâyic-i hasenesi pek kolaylıkla takdîr olunabilir. Bunun netîcesi olarak her tâife kendi kabiliyyet-i husûsiyyesine daha elverişli, ve kendi arâzîsinin tabi'atına, mizâcına ve âb u hevâsına daha muvâfik olan sanâyi' ile iştigâli tercîh ider. Evvelleri kemâl-i su'ûbetle istihsâline çalıştığı mahsûlâtın bilâd-ı ba'îdesinden daha ehven daha kolay nakl olunduğunu gördüğü gibi onunla iştigâli terk edip dîger şeylerle uğraşmaya başlar.

Dâire-i mübâdele tevessü' ettikçe milel-i muhtelife beyninde taksîm-i a'mâl ka'idesi tevessü' ider. Ve her san'at tahsîl cihetiyle en a'lâ bir hâle girer, ve bu sâyede insânın ihtiyâcâtını def' itmek içün lâzım olan bi'l-cümle eşyâ hadd-i a'zamîde mebzûliyyet ve hadd-i asgarîde zahmetle vücûda gelir. İşte dâire-i mübâdelenin tevessü'-i gayr-ı mahdûdiyyenin netîce-i muhakkakası budur, serbestî-i mübâdele bir takım vesâitden sonra bu netîceyi intâc ediyor.

Böyle bir fâide-i a'zamiyyet ve netîce-i hasene hilkatin maksad-ı 'umûmiyyesine [**91**]

vardır ki okyanus adalarında pek çoktur onun gübresi taşınıyor. Ve yine Amerika'dan Hindistan'a buz ve Hindistan'dan Avrupa'ya taze et ve Marsilya'dan Malta'dan İstanbul'a taş götürülüyor. Bunlar hep ulaşım araçlarının çoğalmasıyla meydana gelmiştir.

İşbu mübadele dairesinin durmadan genişlemesinin güzel sonuçları pek kolaylıkla takdir olunabilir. Bunun sonucu olarak her topluluk kendi özel yeteneklerine daha elverişli ve kendi topraklarının doğasına, yaratılışına, su ve havasına daha uygun olan sanayi ile uğraşmayı tercih eder. Önceleri son derece zorlukla üretimine çalıştığı ürünlerin uzak beldelerden daha ucuz daha kolay taşındığını gördüğü gibi onunla uğraşmayı bırakıp diğer şeylerle uğraşmaya başlar.

Mübadele dairesi genişledikçe çeşitli milletler arasında işbölümü kuralı genişler. Ve her zanaat öğrenme yönüyle en iyi bir duruma girer ve bu sayede insanın ihtiyaçlarını gidermek için gerekli olan bütün şeyler en yüksek seviyede bolluk ve en düşük seviyede zahmetle vücuda gelir. İşte mübadele dairesinin sınırsız genişlemesinin kesin sonucu budur, mübadele serbestliği birtakım araçlardan sonra bu sonucu doğuruyor.

Böyle pek büyük bir yararın ve güzel sonucun yaratılışın genel amacına [**91**]

موافق اولمسی قطعا انکار اولنه‌مز . چونکه اکر مراد الهی ملل
مختلفه‌نك ایری ایری یشایوب بیلرنده اختلاط ومناسبت اولمامسی
جهتنده اولیدی محتاج اولدقاری محصولاتی کندی عندلرنده
خلق ایدر وجمله سنه بردرجه‌ده اقتدار وقابلیت ویرر ایدی .
محصولاتك عناصرینی وانی وجوده کتوره‌جك الاتی یریوزنده
متنوع وغیرمساوی صورتده توزیع ایتمسنه باقیلورایسه مبادلاتك
توسع غیرمحدودی برمجبوریت طبیعیه وبراحتیاج طبیعی اولدیغی
واضحا کوریلور .

بو افاداتمزه اعتراض مقامنده، دنیله‌بیلورکه بوانسان نیچون
احتیاجاتنی بتون کرهٔ ارضك محصولاتیله دفع ایده‌جك
درجه‌ده توسیع ایده‌یور ؟ دنیانك برکوشه‌سنده اوتورمش
امریقادن شکر ، یمندن قهوه هنددن بهار، چیندن چای
وسائر مملکتلردن دراو محصولات جلب ایده‌یور . سفره‌سنی
دنیانك یدی اقلیم درت کوشه‌سندن کلان اطعمهٔ نفیسه
ایله تزیین ایدیور . کندی مملکتنك محصولنه قناعت ایتسون
واوزاق محللرده‌کی محصولاته کوز دیکمسون ، احتیاجات غیر
طبیعیه‌سنی انلرله تسکینه چالشمق عبثدر . لکن بواعتراضك
نه‌درجه واهی واهمیتدن عاری ایدوکی کورلمکده در ، هم
اوجوز وهم مرجح برمحصوله مطلع اولدقده انی ارزو ایتمامك
انسانك الندن کلمز . مثلا شکر استحصالی قابل ایکن البته
بکمزه رغبت اولنمز ، واندن محرومیت حالنده انسان تأثردن

muvâfık olması kat'â inkâr olunamaz. Çünkü eğer murâd-ı ilâhî milel-i muhtelifenin ayrı ayı yaşayıb beynlerinde ihtilât ve münâsebet olmaması cihetinde olaydı muhtâc oldukları mahsûlâtı kendi 'indlerinde halk ider ve cümlesine bir derecede iktidâr ve kabiliyyet verir idi. Mahsûlâtın 'anâsırını, ve onu vücûda getirecek âlâtı yeryüzünde mütenevvi' ve gayr-ı müsâvî sûretde tevzî' itmesine bakılur ise mübâdelâtın tevessü'-i gayr-ı mahdûdu bir mecbûriyyet-i tabî'iyye ve bir ihtiyâc-ı tabî'î olduğu vâzıhan görülür.

Bu ifâdâtımıza i'tirâz makamında denilebilir ki bu insân niçün ihtiyâcâtını bütün küre-i arzın mahsûlâtıyla def' idecek derecede tevsî' idiyor? Dünyânın bir köşesinde oturmuş Amerika'dan şeker, Yemen'den kahve, Hind'den bahâr, Çin'den çay ve sâir memleketlerden türlü mahsûlât celb idiyor. Sofrasını dünyânın yedi iklim dört kıtasından gelen et'ime-i nefîse ile tezeyyün ediyor. Kendi memleketinin mahsûlüne kanâ'at etsin ve uzak mahallerdeki mahsûlâta göz dikmesun, ihtiyâcât-ı gayr-i tabî'iyyesini onlarla teskîne çalışmak 'abesdir. Lâkin bu i'tirâzın ne derece vâhi ve ehemmiyyetden 'ârî idiğü görülmekdedir, hem ucuz ve hem müreccah bir mahsûle muttali' oldukda onu ârzû itmemek insânın elinden gelmez. Meselâ şeker istihsâli kabil iken elbette bekmeze rağbet olunmaz, ve ondan mahrûmiyyet halinde insân teessürden [92]

uygun olması asla inkar olunamaz. Çünkü eğer tanrısal istek çeşitli milletlerin ayrı ayı yaşayıp aralarında kaynaşma ve ilişki olmaması tarafında olaydı muhtaç oldukları ürünleri kendilerine göre yaratır ve hepsine aynı derecede güç ve yetenek verirdi. Ürünlerin unsurlarını ve onu vücuda getirecek araçları yeryüzünde çeşitli ve eşitsiz biçimde dağıtmasına bakılır ise mübadelelerin sınırsızca genişlemesinin doğal bir zorunluluk ve doğal bir ihtiyaç olduğu açıkça görülür.

Bu anlatımlarımıza itiraz makamında denilebilir ki bu insan niçin ihtiyaçlarını bütün yerkürenin ürünleriyle giderecek derecede yayılıyor? Dünyanın bir köşesinde oturmuş Amerika'dan şeker, Yemen'den kahve, Hint'ten baharat, Çin'den çay ve diğer memleketlerden türlü ürünler çekiyor. Sofrasını dünyanın yedi iklim dört kıtasından gelen güzel yemekler ile süslüyor. Kendi memleketinin ürünüyle yetinsin ve uzak yerlerdeki ürünlere göz dikmesin, doğal olmayan ihtiyaçlarını onlarla yatıştırmaya çalışmak anlamsızdır. Ancak bu itirazın ne derece boş ve önemsiz olduğu görülmektedir, hem ucuz ve hem tercih edilen bir ürünü öğrenmiş olduğunda onu istememek insanın elinden gelmez. Mesela şeker üretimi mümkün iken elbette pekmeze rağbet edilmez ve ondan yoksunluk durumunda insan üzüntüden [92]

قورتیله‌مز . خصوصیله نیچه اقوام واردر که مملکتلری برشی حصوله کتورمدیکندن ارزاق لازمه‌لرینی ممالك سائره‌دن استجلابه مجبوردرلر .

محصولات معنویه بحثنه کلنجه : بو محصولات ملتلر بینده مبادله اولنمیدی مدنیت برخطوه بیله ایلرو کیده‌مز ایدی . کوردیکمز بو آثار مدنیت عموم نوع بنی‌ادمك مدنیتنك هیئت مجموعه‌سیدر . برمملکتده انلردن برایکی دانه ظهور ایدرسه جزء اعظمی دنیانك سائر مملکتلرنده ظهور ایتمشدر . مدنیت حاضره محصولات معنویه مبادله‌سنك نتایجندندر محصولات معنویه مبادله‌سی اولمیدی دین اسلام جزیرة العربده ، علم فقه بغداد ومصرده ، علم حقوق رومادە ، علوم حکمیه وصنایع نفیسه یونانستانده قالمق اقتضا ایدر ایدی . بو محصولات معنویه هرقنغی برنقطه‌یه نسبتله اجنبیدر ، مبادله واسطه‌سیله انتقال ومتاخرینك دائرهٔ عقل وادراکارینی توسیع ایتمش ، وطریق مدنیتده ترقیلرینه واصلاح حالارینه سبب مستقل اولمشدر . بویله اولیوبده ابتدأ امرده بعض ظلمه ظهور ایده‌رك مادی و معنوی مبادلاتی صورت مطلقه‌ده منع ایتمش ، وبو معاملهٔ ظالمانه‌نك اجراسیده قابل اولمش اولیدی یتون عالم ظلام وحشت وجهالت ایچنده قالور ، وفی زماننا ملل متمدنه‌نك سرامدانی عد ایتدیکمز ملتلر فلمنك جدید اهالیسنك فوقنده بولنه‌مزلر ایدی .

kurtulamaz. Husûsiyle nice akvâm vardır ki memleketleri bir şey husûle getirmediğinden erzâk-ı lâzımelerini memâlik-i sâireden isticlâba mecbûrdurlar.

Mahsûlât-ı ma'neviyye bahsine gelince: bu mahsûlât milletler beyninde mübâdele olunmasaydı medeniyyet bir hatve bile ileru gidemez idi. Gördüğümüz bu âsâr-ı medeniyyet 'umûm nev'-i benî Âdemin medeniyyetinin hey'et-i mecmuâsıdır. Bir memleketde onlardan bir iki dane zuhûr iderse cüz'-i a'zamı dünyânın sâir memleketlerinde zuhûr etmişdir. Medeniyyet-i hâzıra mahsûlât-ı ma'neviyye mübâdelesinin netâyicindendir, mahsûlât-ı ma'neviyye mübâdelesi olmasaydı dîn-i İslâm Cezîretü'l Arab'da, 'ilm-i fıkıh Bağdâd'da ve Mısır'da, 'ilm-i hukûk Roma'da, 'ulûm-i hikemiyye ve sanâyi'-i nefîse Yunânistân'da kalmak iktizâ' ider idi. Bu mahsûlât-ı ma'neviyye herhangi bir noktaya nisbetle ecnebîdir, mübâdele vâsıtasıyle intikal ve müteahhirînin dâire-i 'akl ve idrâklerini tevsî' itmiş, ve tarîk-i medeniyyetde terakkilerine ve ıslâh-ı hâllerine sebeb-i müstakill olmuşdur. Böyle olmayub da ibtidâ-yı emrde ba'zı zaleme zuhûr ederek mâddî ve ma'nevî mübâdelâtı sûret-i mutlakada men' itmiş, ve bu mu'âmele-i zâlim-ânenin icrâsı da kabil olmuş olaydı bütün 'âlem zalâm-ı vahşet ve cehâlet içinde kalur, ve fî zamânına milel-i mütemeddinenin ser-âmedânı 'add itdiğimiz milletler Felemenk-i Cedîd ahâlîsinin fevkinde bulunamazlar idi. [93]

kurtulamaz. Özellikle nice topluluklar vardır ki memleketleri bir şey üretemediğinden gerekli yiyeceklerini diğer memleketlerden getirmeye mecburdurlar.

Manevi ürünler konusuna gelince: Bu ürünler milletler arasında mübadele olunmasaydı uygarlık bir adım bile ileri gidemezdi. Gördüğümüz bu uygarlık eserleri bütün ademoğulları türünün medeniyetinin genel yapısıdır. Bir memlekette onlardan bir iki tane ortaya çıkarsa büyük kısmı dünyanın diğer memleketlerinde ortaya çıkmıştır. Şimdiki uygarlık manevi ürünlerin mübadelesinin sonuçlarındandır, manevi ürünlerin mübadelesi olmasaydı İslam dininin Arabistan Yarımadası'nda, fıkıh ilminin Bağdat ve Mısır'da, hukuk biliminin Roma'da, felsefe ve güzel sanatların Yunanistan'da kalması gerekirdi. Bu manevi ürünler herhangi bir noktaya göre yabancıdır, mübadele aracılığıyla geçmiş ve sonradan gelenlerin akıl ve kavrayış daireleri genişlemiş ve uygarlık yolunda ilerlemelerine ve durumlarının iyileşmesine başlı başına sebebi olmuştur. Böyle olmayıp da ilk başta bazı zalimler ortaya çıkarak maddi ve manevi mübadeleleri kesin biçimde yasaklamış ve bu zalimce uygulamanın gerçekleşmesi de mümkün olmuş olsaydı bütün dünya vahşet ve cehaletin karanlığı içinde kalır ve manımızda uygarlaşmış milletlerin başta gelenleri saydığımız milletler Avustralya halkının üstünde bulunamazlardı. [93]

او قدر خيرى واوقدر منفعتى اولان سربستئ مبادله اصولى ايكى
سبيه مبنى اخلال اولنمشدر . بريسى محضا بش اون غروش
استفاده مقصديله ويركو يعنى كمرك الق ، ديكرى پاره المقدن
قطع النظر مجرد حمايهٔ صنايع مقصديله محصولاتك اخراج
وياخود ادخالنى منع ايتمكدر . كمركدن محل مخصوصنده بحث
اولنمش ايدى بوراده حمايهٔ صنايع اصولنى تدقيق ايده جكز .
بوقدر محسناتى اولان سربستئ صنايع ترك اوانوبده
مدنيتك مخربى اولان بر اصول نصل تقرير ايتديكى سزاوار
حيرت وتعجبدر . بو اصولك نصل وجوده كلديكى حقنده
برقاچ سوز سويليه‌لم . بو افكارك اصلى وحشت ومحاربه‌دن
منبعث بعض احواله استناد اولنه بيلور . معلومدركه فى الاصل
ملل مختلفه دائما يكديكريله محاربه وخصومت حالنده بولنورلر
ايدى . نته كيم اليوم جزيرة العربده ، افريقاده مدنيتجه كيرو
قالمش طائفه‌لرك ايشلرى كوجبرى يكديكريله محاربه ايتمكدر .
[صرا انلر بينده برحساب جارى اولديغى كبى جزيره عربلرى
بينده برحساب جارى واردر . برطائفه ديكر طائفه‌دن اون
كشى اولديرر ايسه انلرك بوطائفه‌ده اون كشى اولديرمك حقلرى اولور
وبوطائفه يه منسوب بعض ادملره تصادف ايتدكجه اولديروب اله جقلرينه
محسوب ايدرلر . بعض كره برطائفه نك ديكرينه بورجى زياده لشور
ومثلا انلردن قرق اللى كشى اولديرمش اولورلر . بوحالده
كندیلريده خشيته دوشوب بورجلرينى ازالتمق ايچون كندى

O kadar hayrı ve o kadar menfa'ati olan serbestî-i mübâdele usûlü iki sebebe mebnî ihlâl olunmuşdur. Birisi mahzâ beş on guruş istifâde maksadıyla vergi ya'nî gümrük almak, dîgeri pâre almakdan kat'en-nazar mücerred himâye-i sanâyi' maksadıyla mahsûlâtın ihrâc veyâhûd idhâlini men' itmekdir. Gümrükden mahall-i mahsûsunda bahs olunmuş idi burada himâye-i sanâyi' usûlünü tedkîk ideceğiz.

Bu kadar muhassenâtı olan serbestî-i sanâyi' terk olunub da medeniyyetin muhribi olan bir usûl nasıl takrîr itdiği sezâ-vâr-ı hayret ve ta'accübdür. Bu usûlün nasıl vücûda geldiği hakkında birkaç söz söyleyelim: Bu efkârın aslı vahşet ve muhârebeden münba'is ba'zı ahvâle isnâd olunabilir. Ma'lûmdur ki fi'l-asl milel-i muhtelife dâimâ yek-dîgeriyle muhârebe ve husûmet hâlinde bulunurlar idi. Nitekim el-yevm Cezîretü'l-Arab'da, Afrika'da medeniyyetce geri kalmış tâifelerin işleri güçleri yek-dîgeriyle muhârebe etmekdir. [Sarrâflar beyninde bir hesâb-ı cârî olduğu gibi Cezîretü'l-Arab beyninde bir hesâb-ı cârî vardır. Bir tâife dîger tâifeden on kişi öldürür ise onların bu tâifede on kişi öldürmek hakları olur ve bu tâifeye mensûb ba'zı adamlara tesâdüf itdikçe öldürüb alacaklarına mahsûb iderler. Ba'zı kere bir tâifenin dîgerine borcu ziyâdeleşir ve meselâ onlardan kırk elli kişi öldürmüş olurlar. Bu hâlde kendileri de haşyete düşüb borçlarını azaltmak içün kendi [**94**]

O kadar hayrı ve o kadar yararı olan mübadele serbestliği yöntemi iki sebebe dayanılarak bozulmuştur. Birisi sadece beş on kuruş kazanma maksadıyla vergi yani gümrük almak, diğeri para almaktan vazgeçip sadece sanayiyi korumak amacıyla ürünlerin ihraç yahut ithalini engellemektir. Gümrükten kendi bölümünde söz edilmişti burada sanayiyi koruma yöntemini inceleyeceğiz.

Bu kadar iyilikleri olan sanayi serbestliği bırakılıp da medeniyetin yıkıcısı olan bir yöntemin nasıl yerleştiği hayret ve şaşkınlığa değerdir. Bu yöntemin nasıl ortaya çıktığı hakkında birkaç söz söyleyelim: Bu fikirlerin aslı vahşet ve savaştan ileri gelen bazı durumlara dayandırılabilir. Bilinmektedir ki işin aslı farklı milletler sürekli birbirleriyle savaş ve düşmanlık halinde bulunurlardı. Nitekim bugün Arabistan Yarımadası'nda, Afrika'da uygarlık bakımından geri kalmış toplulukların işleri güçleri birbirleriyle savaşmaktır. [Sarraflar arasında bir cari hesap[24] olduğu gibi Arabistan Yarımadası arasında bir cari hesap vardır. Bir topluluk diğer topluluktan on kişi öldürürse onların bu topluluktan on kişiyi öldürme hakları olur ve bu topluluğa bağlı bazı adamlara rastladıkça öldürüp alacaklarına sayarlar. Bazı kere bir topluluğun diğerine borcu artar ve mesela onlardan kırk elli kişi öldürmüş olurlar. Bu durumda kendileri de korkuya düşüp borçlarını azaltmak için kendi [94]

24 Cari hesap: İki kişi arasındaki alacak ve borç hesaplarının ayrıntılı olarak yazılması. (h.n.)

ایچلرندن اختیار وضعیف وفقیر ایشه یرامز ادملری طوتوب
بورجلرینه محسوبا او برطائفه‌یه ارسال ایدرلر ایمش ۰] بووجهله
طوائف وملتلر یکدیکریله محارب بولندقلری حالده بالطبع مبادله
ایده‌مزلرایدی ۰ ذاتاو سائط نقلیه شمدیکی کبی اولدیغندن
وسائطك فقدانی مبادله‌نك موانع طبیعیه‌سی ایکن برده حرب
مانعه‌سی عارض اولدیغی کبی خصملری مملکتلرندن کلان
اشیادن محروم اولورلرایدی ۰ بعضا صلح اولنه‌رق اشبو مانعهٔ
عارضه برطرف اولور ایسه‌ده بو صلح برصلح حقیقی اولیوب
برمتارکهٔ موقته‌دن عبارت اولمغله چوق سورمزینه حرب حالی
عودت ایدر ایدی ۰۰ اشته بومحاربات دائمه ملتلر بینده تفرقه
القا ایدوب هرملت کندی حوائجنی ممکن مرتبه کندی
استحصاله قالقشمش ، ومانعهٔ عارضه اولان محاربات برطرف
اولدقدنصکره دخی بوفکر تقرر ایدوب ممالك اجنبیه‌دن امتعه
ادخال ایدلماسی اصولی محافظه ایدلمشدر ۰ لکن سر بستیٔ
مبادله‌نك بدیهی اولان محسناتیله برابر بوکبی طبیعته ومنفعت
حقیقیه‌یه مغایر براصولك تقرری نه درجه مضراولدیغی عرض
وبیاندن ازاده‌در ۰ معمافیه بو حمایه اصولی طرفدارلری کندی
فکرلرینی ترویج ایچون برطاقم ادله سرد وبیان ایدرلرکه
بورادہ اول دلیللرایله سر بستی طرافدارلرینك انلره ویردیکی
جوابلری تعداد وبیان ایده‌جکز ۰

شودخی خفی اولیه که محصولات اجنبیه ادخالنی طوغریدن

içlerinden ihtiyâr ve zaîf ve fakir işe yaramaz adamları tutub borçlarına mahsûb öbür tâifeye irsâl iderler imiş.] Bu vechle tavâif ve milletler yek-dîgeriyle muhârib bulundukları hâlde bi't-tab' mübâdele idemezler idi. Zâten vesâit-i nakliyye şimdiki gibi olmadığından vesâitin fikdânı mübâdelenin mevâni'-i tabî'iyyesi iken bir de harb mâni'ası 'ârız olduğu gibi hısımları memleketlerinden gelen eşyâlardan mahrûm olurlar idi. Ba'zân sulh olunarak işbu mâni'a-ı 'ârıza ber-taraf olur ise de bu sulh bir sulh-ı hakîkî olmayub bir mütâreke-i muvakkateden 'ibâret olmağla çok sürmez yine harb hâli 'avdet ider idi. İşte bu muhârebât dâimâ milletler beyninde tefrika ilka edip her millet kendi havâyicini mümkin mertebe kendi istihsâle kalkışmış, ve mâni'a-ı 'ârıza olan muhârebât ber-taraf oldukdan sonra dahi bu fikir takarrür edip memâlik-i ecnebiyyeden emti'a idhâl edilmemesi usûlü muhâfaza idilmişdir. Lâkin serbestî-i mübâdelenin bedîhî olan muhassenâtıyla berâber bu gibi tabî'ata ve menfa'at-i hakîkiyyeye mugayir bir usûlün takarrürü ne derece muzırr olduğu 'arz ve beyândan âzâdedir. Ma'a-mâ-fîh bu himâye usûlü taraf-dârları kendi fikirlerini tervîc içün bir takım edille serd ve beyân iderler ki burada ol delîller ile serbestî taraf-dârlarının onlara verdiği cevâbları ta'dâd ve beyân ideceğiz.

Şu dahi hafî olmaya ki mahsûlât-ı ecnebiyye idhâlini doğrudan [**95**]

içlerinden ihtiyar, zayıf ve fakir işe yaramaz adamları tutup borçlarına karşılık öbür topluluğa gönderirlermiş.] Bu yüzden topluluklar ve milletler birbirleriyle savaştıkları durumda doğal olarak mübadele edemezlerdi. Zaten nakliye araçları şimdiki gibi olmadığından araçların kıtlığı mübadelenin doğal engelleri iken bir de savaş engelleri olduğu gibi akrabaları memleketlerinden gelen eşyalardan yoksun olurlardı. Bazen barış yapılarak işbu çıkan engeller ortadan kalkar ise de bu barış gerçek bir barış olmayıp geçici bir ateşkesten ibaret olmakla çok sürmez yine savaş hali geri dönerdi. İşte bu savaşlar daima milletler arasına anlaşmazlık koyup her millet kendi ihtiyaçlarını mümkün mertebe kendi üretmeye kalkışmış ve engeller çıkaran savaşlar ortadan kalktıktan sonra bile bu fikir yerleşip yabancı memleketlerden mal ithal edilmemesi yöntemi korunmuştur. Ancak mübadele serbestliğinin besbelli olan faydalarıyla birlikte bu gibi doğaya ve gerçek çıkara aykırı bir yöntemin yerleşmesinin ne derece zararlı olduğu açıklamadan bağımsızdır. Bununla birlikte bu korumacılık yöntemi savunucuları kendi fikirlerini desteklemek için birtakım kanıtlar sunup dile getirirler ki burada o kanıtlar ile serbestlik savunucularının onlara verdiği cevapları sayıp anlatacağız.

Şu dahi gizli olmaya ki yabancı ürünlerin ithalini doğrudan [**95**]

طوغريه منع ايتزلر • فى الحقيقه سلاح باروت وديناميت كبى شيلر اسباب سياسيه‌دن طولايى طوغريدن طوغريه منع اولنور ايسه‌ده اشياء سائره‌يى اغر كمرك وضع ايدرك ادخالدن منع ايلرلر • بوحالده محصولات اجنبيه غايت بهالو اولوب داخل مملكتده كيمسه رغبت ايتيه‌جكندن محصللرى انى كتورمكدن صرف نظر ايدرلر •

حمايهٔ صنايع اربابنك (برنجى دليللرى) اكر كمركلر اولسه اجنبى محصولاتى سيل كبى مملكتى باصه‌رق محصولات محليه‌يى تخريب ايدر •

بوكا جوابا ديرزكه بوقورقو مبادله قاعده‌سنك حقيقتى تيلمامسندن نشئت ايدر بروهمدن عبارتدر • بودليلى جرح ايچون زياده تفصيلاته حاجت يوقدر • يالكز شونى بيان ايتمك كفايت ايدر • مجرد مبادله‌يه رخصت ويرمكله هرمملكتك خارجه ارسال ايده‌بيله‌جكى اشيانك بدلندن زياده برشى ادخال ايتمسى ممكن دكلدر • ايكى مملكت بينده مبادله سربست اولورسه هر برى هانكى شيئك مبادله‌سنده فائده وار ايسه انى كتورور ، واويله محصول يتشديرمكه چالشور ، وكندى مملكتنده بهالو چيقوب خارجدن دها اهون كلان اشيا ايله مبادله ايلر • بويله اولديغى صورتده يرلى اشيايه مقابل خارجدن مال كلسنده نه محذور واردر ؟ اجنبيلر كيمسه‌يه بادهوا مال ويرمزلر اجنبى محصولاتى سيل كبى مملكتى بصار

doğruya men‘ itmezler. Fi’l-hakîka silâh bârûd ve dinamit gibi şeyler esbâb-ı siyâsiyyeden dolayı doğrudan doğruya men‘ olunur ise de eşyâ-ı sâireyi ağır gümrük vaz‘ iderek idhâlden men’ eylerler. Bu hâlde mahsûlât-ı ecnebiyye gayet bahâlu olub dâhil-i memleketde kimse rağbet etmeyeceğinden muhassılları onu getirmekden sarf-ı nazar ederler.

Himâye-i sanâyi‘ erbâbının (birinci delîllleri) eğer gümrükler olmasa ecnebî mahsûlâtı sel gibi memleketi basarak mahsûlât-ı mahalliyyeyi tahrîb ider.

Buna cevâben deriz ki bu korku mübâdele ka‘idesinin hakîkati bilinmemesinden neş’et ider bir vehimden ‘ibâretdir. Bu delîli cerh içün ziyâde tafsîlâta hacet yokdur. Yalnız şunu beyân etsek kifâyet ider. Mücerred mübâdeleye rûhsat vermekle her memleketin hârice irsâl edebileceği eşyânın bedelinden ziyâde bir şey idhal etmesi mümkin değildir. İki memleket beyninde mübâdele serbest olursa her biri hangi şeyin mübâdelesinde fâide var ise onu getirir, ve öyle mahsûl yetiştirmeğe çalışur, ve kendi memleketinde bahâlu çıkub hâricden daha ehven gelen eşyâ ile mübâdele eyler. Böyle olduğu sûretde yerli eşyâya mukâbil hâricden mâl gelmesinde ne mahzûr vardır? Ecnebîler kimseye bâd-i hevâ mâl virmezler, ecnebî mahsûlâtı sel gibi memleketi basar [**96**]

doğruya yasaklamazlar. Gerçekten silah, barut ve dinamit gibi şeyler siyasi sebeplerden dolayı doğrudan doğruya yasaklanır ise de diğer şeylere ağır gümrük koyarak girişini engellerler. Bu durumda yabancı ürünler gayet pahalı olup ülke içinde kimse rağbet etmeyeceğinden üreticileri onu getirmekten vazgeçerler.

Sanayiyi koruma [düşüncesine][25] sahip kimselerin (birinci kanıtları) eğer gümrükler olmasa yabancı ürünleri sel gibi memleketi basarak yerel ürünleri yıkar.

Buna cevap olarak deriz ki bu korku mübadele kuralının aslının bilinmemesinden doğan bir kuruntudan ibarettir. Bu kanıtı çürütmek için fazla açıklamaya gerek yoktur. Yalnız şunu söylesek yeter. Sadece mübadeleye izin vermekle her memleketin dışarıya gönderebileceği şeylerin bedelinden fazla bir şey ithal etmesi mümkün değildir. İki memleket arasında mübadele serbest olursa her biri hangi şeyin mübadelesinde yarar var ise onu getirir ve öyle ürün yetiştirmeye çalışır, ve kendi memleketinde pahalı çıkıp dışarıdan daha ucuz gelen eşya ile mübadele eyler. Böyle olduğu surette yerli eşyaya karşılık dışarıdan mal gelmesinde ne sakınca vardır? Yabancılar kimseye bedava mal vermezler, yabancı ürünleri memleketi sel gibi basar [**96**]

25 (h.n.)

دیمنك معناسی یوقدر • اکرانلر منفعتلرینی بیلیه رك لزومندن
زیاده مال کتورورلر ایسه مضرتی کندیلرینه عائد اولور ، قیمتی
تنزل ایدر ، اندن ینه مملکت استفاده ایلر • بناء علیه مبادله
قپوسنی اچیق براقمقده فائده اولوب هیچ بر ضرری یوقدر •

(ایکنجی دلیلاری) حمایه اصولنده کرك رسومی صنایع
داخلیه‌نك ترقی وتوسعنه مدار اولور ، ارباب صنایع اجنبیلرك
رقابتندن قورقز ، استدکاری کبی ایشلرلر • یعنی محصولات
داخلیه‌نك عینی ممالك اجنبیه‌ده‌دها اوجوز چیقدیغی حالده بونلرك
بلامانع ادخالنه مساعده اولنورایسه اومحصولاتك داخل مملکتده
اولان منابعی محو ومنقرض اولور • بناءعلیه اوکبی محصولات
اجنبیه‌نك یرلی اشیایه رقابتنی منع ایده‌جك درجه‌ده کرلرسمی
النمسی محصولات داخلیه‌نك خللدن محافظه‌سنه مدار اولور •

واقعا شوحمایه دن مقصدیالکز موقت برفداکارلقله مملکتجه
اهمیتلی کوریلان برصنعتی وجوده کتورمك ، یاخود بقاسنی
تأمین ایتمك ایسه علم ثروت اربابنك بعضیلری بوکاموافقت
ایدرلر • صنعتلر طفولیت حالنده بولنورسه وجوده کلیه جکندن
برمقدار فداکارلق ایتمك لازمکلور • لکن بوفداکارلق ایکی
شرطایله قبول اولنور • برنجیسی بوفداکارلق برتد بیراستثنائی
اولدیغندن بوکامقابل مملکتجه برفائده اولهجغنه اعتماد حاصل
اولملیدر • ایکنجیسی اوصنعت اربابی برمدت ظرفنده محصو -

(ایکنجی سنه) عدد روضهٔ حقوق — ۹ / وعلم ثروت — ٤

dimenin ma'nâsı yokdur. Eğer onlar menfa'atlerini bilmeyerek lüzûmundan ziyâde mâl getirirler ise mazarratı kendilerine 'âid olur, kıymeti tenezzül ider, ondan yine memleket istifâde eyler. Binâ'en 'aleyh mübâdele kapusunu açık bırakmakda fâide olub hîçbir zararı yokdur.

(İkinci delîlleri) himâye usûlünde gümrük resmi sanâyi'-i dâhiliyyenin terakki ve tevessü'ne medâr olur, erbâb-ı sanâyi' ecnebîlerin rekâbetinden korkmaz, istedikleri gibi işlerler. Ya'nî mahsûlât-ı dâhiliyyenin 'âynî memâlik-i ecnebiyyede daha ucuz çıkdığı hâlde bunların bilâ-mâni' idhâline müsâ'ade olunur ise o mahsûlâtın dâhil-i memleketde olan menâbi'i mahv ve munkarız olur. Binâ'en 'aleyh o gibi mahsûlât-ı ecnebiyyenin yerli eşyâya rekâbetini men' idecek derecede gümrük resmi alınması mahsûlât-ı dâhiliyyenin halelden muhâfazasına medâr olur.

Vâkı'â şu himâyeden maksad yalnız muvakkat bir fedâkârlıkla memleketce ehemmiyetli görülen bir san'atı vücûda getirmek, yâhûd bekâsını te'mîn itmek ise 'ilm-i servet erbâbının ba'zıları buna muvâfakat iderler. San'atlar tufûliyyet hâlinde bulunursa vücûda gelmeyeceğinden bir mikdâr fedâkârlık etmek lâzım gelir. Lâkin bu fedâkârlık iki şart ile kabûl olunur. Birincisi bu fedâkârlık bir tedbîr-i istisnâ'î olduğundan buna mukâbil memleketce bir fâide olacağına i'timâd hâsıl olmalıdır. İkincisi o san'at erbâbı bir müddet zarfında mahsûllerini [97]

demenin manası yoktur. Eğer onlar çıkarlarını bilmeyerek gereğinden fazla mal getirirlerse zararları kendilerine ait olur, değeri düşer, ondan yine memleket yararlanır. Bundan dolayı mübadele kapısını açık bırakmakta yarar olup hiçbir zararı yoktur.

(İkinci kanıtları) korumacılık yönteminde gümrük resmi iç sanayinin ilerlemesine ve genişlemesine aracı olur, sanayiciler yabancıların rekabetinden korkmaz, istedikleri gibi işlerler. Yani içerdeki ürünlerin aynısı yabancı ülkelerde daha ucuz çıktığı halde bunların engel olmadan girişine izin verilir ise o ürünlerin memleket içinde olan kaynakları mahvolup kesilir. Bundan dolayı o gibi yabancı ürünlerin yerli eşyaya rekabetini engelleyecek derecede gümrük resmi alınması içedeki ürünlerin zarardan korunmasına vesile olur.

Gerçi şu korumadan kasıt yalnız geçici bir fedakarlıkla memleketçe önemli görülen bir zanaatı vücuda getirmek yahut sürekliliğini sağlamak ise iktisatçıların bazıları buna razı olurlar. Zanaatlar bebeklik halinde[26] bulunursa vücuda gelmeyeceğinden bir miktar fedakarlık etmek gerekir. Ancak bu fedakarlık iki şart ile kabul olunur. Birincisi bu fedakarlık istisnai bir tedbir olduğundan buna karşılık memleketçe bir yarar olacağına güven oluşmalıdır. İkincisi o zanaatla uğraşanlar bir süre boyunca ürünlerini [97]

26 Bebek endüstri tezi (infant industry argument): Alexander Hamilton (1755-1804) ve G.Friedrich List (1789-1846) tarafından öne sürülmüştür. Teze göre, sanayileşmenin başında olan ülkeler, ülkedeki yeni doğmuş "bebek endüstri"-leri maliyetlerini düşürüp kendi ayakları üzerinde durabilecekleri zamana kadar bir süre dış rekabete karşı korumalıdır. Aksi takdirde, dış rekabet bu endüstrilerin gelişimini engeller. Münif Paşa'nın bu tez ve belki Hamilton ve/veya List hakkında bilgi sahibi olduğuna kullandığı "bebeklik" ifadesinden yola çıkarak hükmedilebilir. (h.n.)

للرينى رقابت اجنبيه يه طيانه بيله جك درجه ده برحاله كتوره جكارينى
تعهد ايتليدر . بوشرطلر ايله مبادله قپوسنى قپامق حقانيت
وعلم ثروت قواعديله توفيق اولنه بيلور . فقط بونك ضمننده مملكت
ايچون برفائده حاصل اولمز وهيچ بروقت اجنبي رقابتنه مقاومت
اولنه ميه جغنى اكلاشيلورايسه سربستئ مبادله يى تحديد ايتمك
عبث اولور .

صنايعك موقتا حمايه ئى مناسب كوريلورايسه اومقوله
صنايعه ايكى دراو معاونت اولنه بيلور . برنجيسى اعانه اصوليدر
يعنى اينك واردتى مطلوب درجه ده اولمزسه دولت اكمال ايده
جكنى تأمين ايتمكدر . بوكا (قوزيونمان) ديرلر . مثلا بريسى
تيمور يول يايه جق ايسه ده صورت مطلوبه ده تجارت حاصل اوليه-
جغندن ياپمغه جسارت ايده مز ' انى اعمالدن قورقار . وانك
مملكت ايچون لزومى اولديغندن ' دولت بر پارچه سنه اشتراك
ايدر ' وعموم خلقدن الهجغى ويركونك برمقدارينى انلره اعانه ويرر
بونك نتيجه سى اوله رق خلق مثلا بش غروش ويركو ويره جك
ايكن التى غرش ويرمش اولور . ايكنجيسى اغر كركار وضع ايدرك
مبادله قپوسنى قپامقدر . بوصورتده ارباب صنايع رقابتدن امين
اولوب صنعتلرينى استدكارى كبي احداث ودوام ايدرلر ، بونك
نتيجه سى دخى باب مبادله مفتوح ايكن خلق مثلا اون غروشه
الهجغى مالى اون بش غروشه الغه مجبوراولور . بوايكى صورتدن
قنيسى مرجح اولديغى ملاحظه ايديلور ايسه البته برنجى تدبير

rekâbet-i ecnebiyyeye dayanabilecek derecede bir hâle getirebileceklerini ta'ahhüd itmelidir. Bu şartlar ile mübâdele kapusunu kapamak hakkaniyyet ve 'ilm-i servet kavâ'idiyle tevfîk olunabilir. Fakat bunun zımnında memleket içün bir fâide hâsıl olmaz ve hîçbir vakit ecnebî rekâbetine mukavemet olunamayacağı anlaşılur ise serbestî-i mübâdeleyi tahdîd itmek 'abes olur.

Sanâyi'nin muvakkaten himâyesi münâsib görülür ise o makule sanâyi'e iki türlü mu'âvenet olunabilür. Birincisi i'âne usûlüdür, ya'nî onun vâridâtı matlûb derecede olmazsa devlet ikmâl ideceğini te'mîn etmekdir. Buna (kozyunman) dirler. Meselâ birisi demir yolu yapacak ise de sûret-i matlûbede ticâret hâsıl olmayacağından yapmağa cesâret idemez, onu i'mâlden korkar. Ve onun memleket içün lüzûmu olduğundan devlet bir pâr-çasına iştirâk ider, ve 'umûm halkdan alacağı verginin bir mikdârını onlara i'âne virir, bunun netîcesi olarak halk meselâ beş guruş vergi verecek iken altı guruş virmiş olur. İkincisi ağır gümrükler vaz' iderek mübâdele kapusunu kapamakdır. Bu sûretde erbâb-ı sanâyi' rekâbetden emîn olub san'atlarını istedikleri gibi ihdâs ve devâm ederler, bunun netîcesi dahi bâb-ı mübâdele meftûh iken halk meselâ on guruşa alacağı mâlı on beş guruşa almağa mecbûr olur. Bu iki sûretden hangisi mürecçah olduğu mülâhaza idilür ise elbette birinci tedbîr [98]

yabancı rekabetine dayanabilecek derecede bir duruma getirebileceklerini taahhüt etmelidir. Bu şartlar ile mübadele kapısını kapamak hakkaniyet ve iktisat kurallarıyla uyuşabilir. Fakat bundan dolayı memleket için bir yarar ortaya çıkmaz ve hiçbir zaman yabancı rekabetine direnilemeyeceği anlaşılır ise mübadele serbestliğini sınırlamak anlamsız olur.

Sanayinin geçici olarak korunması uygun görülürse o tür sanayiye iki türlü yardım edilebilir. Birincisi parasal yardım usulüdür, yani onun gelirleri istenilen derecede olmazsa devletin tamamlayacağı güvencesini vermesidir. Buna (kozyunman) derler. Mesela birisi demiryolu yapacak ise de istenilen şekilde ticaret ortaya çıkmayacağından yapmağa cesaret edemez, onu yapmaktan korkar. Ve o memleket için gerekli olduğundan devlet bir kısmına katılır ve bütün halktan alacağı verginin bir miktarını onlara yardım olarak verir, bunun sonucu olarak halk mesela beş kuruş vergi verecek iken altı kuruş vermiş olur. İkincisi ağır gümrükler koyarak mübadele kapısını kapamaktır. Bu şekilde sanayiciler rekabetten güvende olup zanaatlarını istedikleri gibi kurup devam ederler, bunun sonucunda da mübadele kapısı açık iken halk mesela on kuruşa alacağı malı on beş kuruşa almaya mecbur olur. Bu iki yoldan hangisinin üstün olduğu düşünülür ise elbette birinci tedbir [98]

یعنی اعانه صورتی مرجحدر • بعده حال مبادله قپوسی آچیق اولمیدر چونکه طوغریدن طوغری یه ایدیلان اعانه وفداکارلغك درجه سی هر کسجه معلوم ومدت وکمیتی معین اولور • اعانه اولنان ارباب صنایع اشبو اعانه نك موقت اولدیغنی بیلورلر ' وتعهد ایتدکاری جهتله محجوب اولمامق ایچون رقابت ایده بیله جك برحاله قویمغه چالشورلر • ایکنجی اصولده ایسه اهالی ایده جکی فداکارلغك درجه سنی بیلمدیکی کبی ' دیکر برمحذوریده رقابت اجنبیه دن محفوظ اولان مستحصللر نائل اولدقلری بوامتیازه بر حال طبیعی نظریله بقارلر ' اصول سر بستی یه عودت سوزینی ایشتدکجه حقلرنده غدر اولدیغنی ظن ایدرك فریاده باشلارلر •

خلاصه صنعتلر اویله اولملی که کندی وجودیله قائم اولوب اصلا اعانه یه محتاج اولمامیدر • هرقنغی برصنعت اعانه ایدلدکجه کیج ظهور ایدرجك ویاخود هیچ حاصل اولیه رق مملکت اول صنعتدن محروم اولهجق ایسه دائما فداکارلغه وخلقی اضراره مجبور ایدرجك اویله بر صنعت لازم دکلدر • مملکتك ضرورلی واعانه یه محتاج اولان فائده سز برصنعته صرف اولنه جق قوتی حقیقة مثمر اولهجق دیکر برجهته صرف اولنه بیلور • هر صنعت کرك رسمنه اعتماد ایتمامك ورقابت اجنبیه یی حسابه الهرق تأسس ایتملیدر • اشته اصل فائده لی صنعت بودر •

(اوچنجی دلیللری) برمملکتده حمایه اصولی اجرا اولنورسه

ya'nî i'âne sûreti müreccahdır, be-hemehâl mübâdele kapusu açık olmalıdır çünkü doğrudan doğruya idilen i'âne ve fedâkârlığın derecesi herkesce ma'lûm ve müddet ve kemmiyyeti mu'ayyen olur. İ'âne olunan erbâb-ı sanâyi' işbu i'ânenin muvakkat olduğunu bilirler, ve ta'ahhüd ittikleri cihetle mahcûb olmamak için rekâbet idebilcek bir hâle koymağa çalışırlar. İkinci usûlde ise ahâlî ideceği fedâkârlığın derecesini bilmediği gibi dîger bir mahzûru da rekâbet-i ecnebiyyeden mahfûz olan müstahsiller nâil oldukları bu imtiyâza bir hâl-i tabi'î nazarıyla bakarlar. Usûl-i serbestîye 'avdet sözünü işittikçe haklarında gadr olduğunu zann iderek feryâda başlarlar.

Hulâsa san'atlar öyle olmalı ki kendi vücûdu ile kaim olup aslâ i'âneye muhtâc olmamalıdır. Herhangi bir san'at i'âne edildikçe gec zuhûr idecek ve-yâhûd hîç hâsıl olmayarak memleket ol san'attan mahrûm olacak ise dâimâ fedâkârlığa ve halkı ızrâra mecbûr idecek öyle bir san'at lâzım değildir. Memleketin zararlı ve i'âneye muhtâc olan fâidesiz bir san'ata sarf olunacak kuvveti hakîkaten müsmir olacak dîger bir cihete sarf olunabilür. Her san'at gümrük resmine i'timâd etmemeli ve rekâbet-i ecnebiyyeyi hesâba alarak teessüs etmelidir. İşte asl fâideli san'at budur.

(Üçüncü delîlleri) bir memlekette himâye usûlü icrâ olunursa [**99**]

yani parasal yardım şekli üstündür, her durumda mübadele kapısı açık olmalıdır çünkü doğrudan doğruya edilen parasal yardım ve fedakarlığın derecesi herkesçe bilinir ve süresi ve niceliği belli olur. Yardım edilen sanayiciler işbu parasal yardımın geçici olduğunu bilirler ve taahhüt etmeleri yönüyle mahcup olmamak için rekabet edebilcek bir hale koymaya çalışırlar. İkinci yolda ise insanlar yapacağı fedakarlığın derecesini bilmediği gibi diğer bir sakıncası da yabancı rekabetinden korunmuş olan üreticiler eriştikleri bu ayrıcalığa doğal bir durum gözüyle bakarlar. Serbestlik yöntemine dönme sözünü işittikçe haklarında haksızlık olduğunu sanarak feryada başlarlar.

Özetle zanaatlar öyle olmalı ki kendi varlığı ile ayakta durup asla yardıma muhtaç olmamalıdır. Herhangi bir zanaat yardım edildikçe geç ortaya çıkacak yahut hiç meydana gelmeyerek memleket o zanaattan yoksun kalacak ise daima fedakarlığa ve halkı zarar etmeye mecbur edecek öyle bir zanaat lazım değildir. Memleketin zararlı ve yardıma muhtaç olan yararsız bir zanaata harcanacak kuvveti hakikaten verimli olacak diğer bir tarafa harcanabilir. Her zanaat gümrük resmine güvenmemeli ve yabancı rekabetini hesaba katarak kurulmalıdır. İşte asıl yararlı zanaat budur.

(Üçüncü kanıtları) bir memlekette koruma yöntemi uygulanırsa [**99**]

پك چوق ادملر عملەلك ایدرك تعیش ایدرلر . اكر حمایه
اصولی اولمیوبده اجنبیلر مالارینی كتوروب صتارلر ایسه
بوقدر ادملر ایشسز قالورلر .

بوكاده شو وجهله جواب ویریلورکه صنایع محمیه ده
ایشلیان عمله دیكرلرندن زیاده اجرته نائل اولمزلر . اكر اصول
حمایه اولمز سه اوعمله ینه كچینه جك برایش بولورلر . قاعده
سربستیك ممدمی اولهرق دها زیاده ترقی ایتمسی ممكن . وحمایه
سز بقاسی قابل اولان دیكر ایشلره تشبث ایدرلر . صنعت
ترقی ایتدكجه عملهسیده استفاده ایلر . باخصوص مجرد
بعض ادملر ایش بولسونلر دیهرك بوقدر اهالی اعانه ایتمكه
وزیاده اقچه صرف ایتمكه ندن مجبور اولسونلر ؟ هركس
هم كندی تعیشلرینه چالشسون وهمده ایش بوله میان
برطاقم كیسهلری كچندرسونلر ، بونك اصلا برسبی یوقدر .
برده بوحمایه اصولی البته محصولاتك قیمتك تزایدینه سبب
اولهجقدر . عمله دنیلان كیسهلر دخی برطرفدن محصل
ایسهده دیكر طرفدن مستهلك اولدقلری جهتله حمایه اصولنك
ایجاب ایتدیكی بهالیلق انلریده اضرار ایدر . بوندن بشقه
كمرك مناسباتیله امتعهٔ اجنبیهیی مملكته دخولدن منع ایدن
دولت حقنده اواجنبی دخی مقابله بالمثل ایدرك اغر كمرك وضع
ایدوب اول دولتك امتعهسنی كندی مملكتنه دخولدن منع ایدر
و بوندن ینه صنایع داخلیه متأثر اولور ، وایش بولمغه چالشان

pek çok adamlar ‘amelelik iderek ta‘ayyüş iderler. Eğer himâye usûl olmayıp da ecnebîler mâllarını getirip satarlar ise bu kadar adamlar işsiz kalurlar.

Buna da şu vechle cevâb verilir ki sanâyi‘-i mahmiyyede işleyen ‘amele dîgerinden ziyâde ücrete nâil olmazlar, eğer usûl-i himâye olmazsa o ‘amele yine geçinecek bir iş bulurlar. Fâide-i serbestînin semeresi olarak daha ziyâde terakki etmesi mümkin ve himâyesiz bekâsı kabil olan dîger işlere teşebbüs iderler. Sanâyi‘ terakki ittikçe ‘amelesi de istifâde eyler. Bâ-husûs mücerred ba‘zı adamlar iş bulsunlar diyerek bu kadar ahâlî i‘âne etmeğe ve ziyâde akçe sarf etmeğe neden mecbûr olsunlar? Herkes hem kendi ta‘ayyüşlerine çaluşsun ve hem de iş bulamayan bir takım kimseleri geçindirsinler, bunun aslâ bir sebebi yoktur. Bir de bu himâye usûlü elbette mahsûlâtın kıymetinin tezâyüdine sebep olacakdır. ‘Amele denilen kimseler dahi bir taraftan muhassıl ise de dîger taraftan müstehlik oldukları cihetle himâye usûlünün îcâb ettiği bahâlılık onları da ızrâr ider. Bundan başka gümrük münâsebeti ile emti‘a-ı ecnebiyyeyi memlekete duhûlden men‘ iden devlet hakkında o ecnebî dahi mukâbele-bi’l-misl iderek ağır gümrük vaz‘ idüp ol devletin emti‘asını kendi memleketine duhûlden men‘ ider ve bundan yine sanâyi‘-i dâhiliyye müteessir olur; ve iş bulmağa çalışan [**100**]

pek çok adam işçilik yaparak geçinirler. Eğer koruma yöntemi olmayıp da yabancılar mallarını getirip satarlar ise bu kadar adam işsiz kalır.

Buna da şu biçimde cevap verilir ki korunmuş sanayide çalışan işçi diğerinden fazla ücret almazlar, eğer korumacılık yöntemi olmazsa o işçi yine geçinecek bir iş bulur. Serbestliğin yararının sonucu olarak daha çok ilerlemesi mümkün ve korumasız sürekliliği mümkün olan diğer işlere girişirler. Sanayi ilerledikçe işçisi de yararlanır. Özellikle sadece bazı adamlar iş bulsunlar diyerek bu kadar insan yardım etmeye ve çok para harcamaya neden mecbur olsun? Herkes hem kendi geçimlerine çalışsın ve hem de iş bulamayan birtakım kimseleri geçindirsinler, bunun asla bir sebebi yoktur. Bir de bu koruma yöntemi elbette ürünlerin değerinin artmasına sebep olacaktır. İşçi denilen kimseler dahi bir taraftan üretici ise de diğer taraftan tüketici oldukları yönüyle koruma yönteminin gerektirdiği pahalılık onları da zarara uğratır. Bundan başka gümrük münasebeti ile yabancı malının memlekete girişini engelleyen devlet hakkında o yabancı da misillemeyle karşılık vererek ağır gümrük koyup o devletin malının kendi memleketine girişini engeller ve bundan yine iç sanayi etkilenir; ve iş bulmaya çalışan [**100**]

عمله یه ایشسز قالور . بونك ایچون چاره سی مبادله یی سر-
بست براقمقدر .

(دردنجی دلیللری) صنعا یقجه کیر وقالمش ممالك حقنده
حمایه اصولی ترقیه مدار اولور .

بوکادخی شو وجهله جواب ویریلور که حمایه اصولی بو بابده
برتدبیر صحیح اولمدیغنی تجربه ایله ثابتدر . ازجمله اسپانیاده
وپورتکزده صنایع پك کیرودر . اوراده حمایه اصولی تمامیله
اجرا اولنمش ایسه ده قطعا تأثیری کورلمدی . بوحمایه اصولی واهیدر
صنایعك ترقیسنه مدار اولهجق دیکر چوق شیلر واردر تقسیم
اعمال قاعده سی ، وامن واسایشك یولنده جریانی ، ماکنه
استعمالی کبی . بولر اولمیجه نقدر حمایه ایدلسه برفائده حاصل
اولز برممالکت محصولی حقنده اك سالم طریقهانکی شی اهون صورتله
یاپیلور ایسه انی استحصال ایدوب طبیعت ومصلحتك خلافنه
حرکت ایتامکدر .

بر متاعه احتیاج کورینورواوده مملکتده حاصل اولمیوب
خارجدن کتورمك مجبوری اولور ایسه حمایه ایله بونلرك
مملکتدن استحصالی ممکن اولورمی ؟ هانکی متاعك خارجدن
کلسنده فائده وار ایسه کلسنه مساعده ایتلیدر ، ما
لیحتی کندی مملکتلرنده چیقار ایکن براز بهالو خاصل اولوز
وممالك اجنبیه دن دها اهون کلسی قابل اولور ایسه
اول متاغ خارجدن کتورلدکده یرلی واجنبی محصولی بینندہ

'amele yine işsiz kalur. Bunun en a'lâ çâresi mübâdeleyi serbest bırakmaktır.

(4. delîlleri) Sanâyi'ce geri kalmış memâlik hakkında himâye usûlü terakkiye medâr olur.

Buna dahi şu vechle cevâb verilir ki himâye usûlü bu bâbta bir tedbîr-i sahîh olmadığı tecrübe ile sâbittir. Ez-cümle İspanya'da ve Portekiz'de sanâyi' pek geridür. Orada himâye usûlü tamâmiyle icrâ olunmuş ise de kat'en te'sîri görülmedi. Bu himâye usûlü vâhidir, sanâyi'nin terakkisine medâr olacak dîger çok şeyler vardır. Taksîm-i a'mâl ka'idesi, ve emn ü âsâyişin yolunda cereyânı, makine isti'mâli gibi. Bunlar olmayınca ne kadar himâye idilse bir fâide hâsıl olmaz, bir memleket mahsûlü hakkında en sâlim tarîk hangisi ehven sûretle yapılıyor ise onu istihsâl idip tabî'at ve maslahatın hilâfına hareket itmemektir.

Bir metâ'a ihtiyâc görünür ve o da memlekette hâsıl olmayıp hâricten getirmek mecbûrî olur ise himâye ile bunların memleketten istihsâli mümkin olur mu? Hangi metâ'ın hâricten gelmesinde fâide var ise gelmesine müsâ'ade etmelidir. Hattâ kendi memleketlerinde çıkar iken biraz bahâlu hâsıl olur ve memâlik-i ecnebiyyeden daha ehven gelmesi kabil olur ise ol metâ' hâricden getirildikte yerli ve ecnebî mahsûlü beyninde [**101**]

işçi yine işsiz kalır. Bunun en iyi çaresi mübadeleyi serbest bırakmaktır.

(Dördüncü kanıtları) Sanayice geri kalmış ülkeler hakkında koruma yöntemi ilerlemeye vesile olur.

Buna da şu biçimde cevap verilir ki koruma yöntemin bu konuda doğru bir tedbir olmadığı deneyim ile sabittir. Örneğin İspanya'da ve Portekiz'de sanayi pek geridir. Orada koruma yöntemi tamamıyla uygulanmış ise de asla etkisi görülmedi. Bu koruma yöntemi yararsızdır, sanayinin ilerlemesine aracı olacak diğer çok şeyler vardır. İşbölümü kuralı ve güvenlik ve emniyetin yolunda gitmesi, makine kullanımı gibi. Bunlar olmayınca ne kadar korunsa bir yarar ortaya çıkmaz, bir memleket ürünü hakkında en sağlam yol hangisi ucuz biçimde yapılıyor ise onu üretip doğa ve yararın tersine hareket etmemektir.

Bir mala gereksinim duyulur ve o da memlekette meydana gelmeyip dışarıdan getirmek zorunlu olur ise koruma ile bunların memlekette üretimi mümkün olur mu? Hangi malın dışarıdan gelmesinde yarar var ise gelmesine izin vermelidir. Hatta kendi memleketlerinde çıkar iken biraz pahalı çıkar ve yabancı memleketlerden daha ucuza gelmesi mümkün olur ise o mal dışarıdan getirildiğinde yerli ve yabancı ürünü arasında [**101**]

اولان فرق قزانلمش اولوراوده مملکت سرمایه‌سنه منضم اولوب ثروت عمومیه‌نك ترقیسنه مدار اولور .

(بشنجی دلیلاری) حمایه‌اصولنك بعض اسباب سیاسیه‌جه فائده‌سی وارد ر . مصالح سیاسیه بونی اقتضاایدر . مثلا اعدایه قارشو کندینی محافظه ایچون لازم اولان الات وادواتی ویاخود مدار تعیشی اولان ارزاق وسائره‌یی کندی طپراغندن جیقاروب اجانبه محتاج اولمامق لازمدر .

بوکا جواب دینلورکه واقعاهر مملکت زنگین اولمغه باقمزدن اول کندی استقلال وبقاسی اسبابنی استحصال ایتملیدر ، بناء علیه اسباب مذکوره‌یی استحصالده ممالك اجنبیه‌یه مراجعت ایتمامك ممکن اولور ایسه داخل مملکتده تدارك ایتمکه چالشملیدر . بومثلو لوازم الحه ومهمات حربیه وحیوانات کبی ادارهٔ سیاسیه‌یه متعلق بعض شیلردن عبارتدر . ایشته بو کبی برقاچ نوع اشیا اوجوز بهالو نصل اولورایسه اولسون مملکتدن جیقارمغه واستحصاله چالشملیدر . فقط بونلر مستثنا اولدقدن صکره محصولات سائره قاعده کلیه‌یه تابع اولق لازم کاور . وبوصورتده اسباب سیاسیه ومصالح اداره ایچون اتخاذ ایدیلان حمایه اصولی محدود اولق اقتضاایدر .

حمایهٔ صنایعی ایجاب ایدن اسبابدن بریده اجنبیلر برکون مثاعلرینی بزه ویرمیوب بزی محروم ایتملری قورقوسیدر لکن خارجدن جلب اولنان مالدن یالکز بز مستفید اولیز خارجدن

olan fark kazanılmış olur. O da memleket sermâyesine munzamm olup servet-i ʻumûmiyyenin terakkisine medâr olur.

(Beşinci delîlleri) Himâye usûlünün baʻzı esbâb-ı siyâsiyyece fâidesi vardır, mesâlih-i siyâsiyye bunu iktizâ ider. Meselâ iʻâdeye karşu kendini muhâfaza içün lâzım olan âlât ve edevâtı ve-yâhûd medâr-ı taʻayyüşü olan erzâk ve sâireyi kendi toprağından çıkarıp ecânibe muhtâc olmamak lâzımdır.

Buna cevâben denilir ki vâkıʻâ her memleket zengin olmağa bakmazdan evvel kendi istiklâl ve bekâsı esbâbını istihsâl etmelidir, Binâʼen ʻaleyh esbâb-ı mezkûreyi istihsâlde memâlik-i ecnebiyyeye mürâcaʻat etmemek mümkin olur ise dâhil-i memlekette tedârik etmeye çalışmalıdır. Bu misillû levâzım-ı esliha ve mühimmât-ı harbiyye ve hayvânât gibi idâre-i siyâsiyyeye müteʻallik baʻzı şeylerden ʻibârettir. İşte bu gibi birkaç nevʻ eşyâ ucuz bahâlu nasıl olur ise olsun memleketten çıkarmağa ve istihsâle çalışmalıdır. Fakat bunlar müstesnâ olduktan sonra mahsûlât-ı sâire kaʻide-i külliyyeye tâbiʻ olmak lâzım gelir. Ve bu sûrette esbâb-ı siyâsiyye ve mesâlih-i idâre içün ittihâz idilen himâye usûlü mahdûd olmak iktizâ ider.

Himâye-i sanâyiʻi îcâb iden esbâbdan biri de ecnebîler bir gün metâʻlarını bize vermeyip bizi mahrûm itmeleri korkusudur. Lâkin hâricten celb olunan mâldan yalnız biz müstefîd olmayız. Hâricten **[102]**

olan fark kazanılmış olur. O da memleket sermayesine eklenip genel zenginliğin artmasına neden olur.

(Beşinci kanıtları) Koruma yönteminin bazı siyasi sebeplerce yararı vardır, siyasi işler bunu gerektirir. Mesela iadeye karşı kendini korumak için gerekli olan araç ve gereçleri yahut yaşama vesilesi olan yiyecekleri ve diğerlerini kendi toprağından çıkarıp yabancılara muhtaç olmamak gerekir.

Buna cevap olarak denilir ki gerçi her memleket zengin olmaya bakmadan önce kendi bağımsızlığının ve sürekliliğinin araçlarını elde etmelidir, bundan dolayı adı geçen araçları elde etmede yabancı memleketlerden yardım istememeye mümkün olursa memleket içinde elde etmeye çalışmalıdır. Bu gibi gerekli silahlar, savaş malzemeleri ve hayvanlar gibi siyasi yönetime ilişkin bazı şeylerden ibarettir. İşte bu gibi birkaç tür şeyleri ucuz pahalı nasıl olursa olsun memleketten çıkarmaya ve elde etmeye çalışmalıdır. Fakat bunlar müstesna olduktan sonra diğer ürünlerde genel kurala bağlı olmak gerekir. Ve bu şekilde siyasi sebepler ve yönetim işleri için kabul edilen koruma yönteminin sınırlı olması gerekir.

Sanayinin korunmasını gerektiren sebeplerinden biri de yabancılar bir gün mallarını bize vermeyip bizi yoksun bırakmaları korkusudur. Fakat dışarıdan alınan maldan yalnız biz yararlanmış olmayız. Dışarıdan **[102]**

گوندرنلرده مستفید اولورلر ۰ انلر بزه گوندرمك ایچون برطاقم متاع
حاضرلمشلردر قولایلقله کندی تمتعلرینی ترك ایتمزلر ۰ باخصوص
بزم کلامزمملکتدن هیچ چیقمیان ویاخود چیقسه ده بهالوچیقوب
خارجدن دهااوجوزجلب ایدیلان امتعه حقندهدر ۰ مملکتده
چیقمسی ممکن اولان شیلری چیقارمایدر ۰

حمایه اصولی طرفدارانی برطاقم تدابیر دها اتخاذ
ایدرلرکه جمله سی عبثدر ۰ ازجمله داخلده انشأ سفائن
صنعتنك ایلرولمسی ، وسیر سفائنك ترویجی مقصدیله مملکت
لیمانلرینه ورود ایدن اجنبی سفینه لرندن اغر رسملر
الورلر ، واهالیدن بریسی اجنبی مملکتندهیاپلمش برسفینه صاتون
آلور ایسه انی ایمانه قبول ایتمزلر ۰ اوزاق یرلردن نقل اولنان
محصولاتی یرلوسفینه لری محللندن کتورسونلر دیهرك مضر یاز
ومحتکرلردن الدیرمزلر ۰ واجنبی سفینه لرینی مملکت لیمانلرنده
سیر ایتمکدن منع ایدرلر ۰ بوکبی تدبیرلر فائدهسزدر ۰ مقدماری
بوکبی لزومسز تدبیرلر اتخاذایدن دولتلر بونلرك فائدهسز وبلکه
مضر اولدیغنی اکلیوب ترك ایتدیلر ۰ البته تجار حسابنی دولتدن
دهااییبیلور ، برمالی محللدن کتورمکمی اوجوزدر ، ویاخود محتکر
لردن القمی اوجوزدر ، انی بیلوب هانکیسی اهون ایسه انی
اختیار ایدر ۰ باخصوص برسفینه یی خارجدن المقدهااوجوز
اولور ایسه مجرد مملکتدن المش اولمق ایچون اغرفیئات ایله المغه
ندن مجبور اولسون ؟ بونلر شول منافع خصوصیه دندرکه دولتك

gönderenler de müstefîd olurlar. Onlar bize göndermek için bir takım metâ‘ hâzırlamışlardır. Kolaylıkla kendi temettu‘larını terk itmezler. Bâ-husûs bizim kelâmımız memleketten hîç çıkmayan ve-yâhûd çıksa da bahâlu çıkıp hâricten daha ucuz celb idilen emti‘a hakkındadır. Memlekette çıkması mümkin olan şeyleri çıkarmalıdır.

Himâye usûlü taraf-dâr-ânı bir takım tedâbîr daha ittihâz ederler ki cümlesi ‘abestir. Ez-cümle dâhilde inşâ-i sefâin san‘atının ilerulemesi, ve seyr-i sefâinin tervîci maksadıyla memleket limanlarına vürûd iden ecnebî sefînelerinden ağır resmler alurlar, ve ahâlîden birisi ecnebî memleketinde yapılmış bir sefîne satın alır ise onu limana kabûl etmezler. Uzak yerlerden nakl olunan mahsûlâtı yerli sefîneleri mahallinden getirsinler diyerek madrabâz ve muhtekirlerden aldırmazlar. Ve ecnebî sefînelerini memleket limanlarında seyr itmekten men‘ iderler. Bu gibi tedâbîrler fâidesizdir. Mukaddemleri bu gibi lüzûmsuz tedbîrler ittihâz eden devletler bunların fâidesiz ve belki muzırr olduğunu anlayıp terk ittiler. Elbette tüccâr hesâbını devletten daha iyi bilir, bir mâlı mahallinden getirmek mi ucuzdur ve-yâhûd muhtekirlerden almak mı ucuzdur, onu bilip hangisi ehven ise onu ihtiyâr ider. Bâ-husûs bir sefîneyi hâricten almak daha ucuz olur ise mücerred memleketten almış olmak içün ağır fîat ile almağa neden mecbûr olsun? Bunlar şol menâfi‘-i husûsiyyedendir ki devletin **[103]**

gönderenler de yararlanmış olurlar. Onlar bize göndermek için birtakım mal hazırlamışlardır. Kolaylıkla kendi karlarını terketmezler. Özellikle bizim sözümüz memlekette hiç çıkmayan veya çıksa da pahalı çıkıp dışarıdan daha ucuz alınan mal hakkındadır. Memlekette çıkması mümkün olan şeyleri çıkarmalıdır.

Koruma yöntemi savunucuları birtakım önlemler daha alırlar ki hepsi anlamsızdır. Mesela içerde gemi yapımı zanaatının ilerlemesi ve gemilerin yürümesini desteklemek amacıyla memleket limanlarına gelen yabancı gemilerinden ağır resimler alırlar ve halktan birisi yabancı memleketinde yapılmış bir gemi satın alır ise onu limana kabul etmezler. Uzak yerlerden taşınan ürünleri yerli gemiler yerinden getirsinler diyerek toptancı ve karaborsacılık yapanlardan aldırmazlar. Ve yabancı gemilerini memleket limanlarında dolaşmaktan alıkoyarlar. Bu gibi önlemler yararsızdır. Önceleri bu gibi gereksiz önlemler alan devletler bunların yararsız ve belki zararlı olduğunu anlayıp terkettiler. Elbette tacirler hesabını devletten daha iyi bilir, bir malı yerinden getirmek mi ucuzdur yahut karaborsacılık yapanlardan almak mı ucuzdur, onu bilip hangisi ucuz ise onu seçer. Özellikle bir gemiyi dışarıdan almak daha ucuz olur ise sırf memleketten almış olmak için yüksek fiyat ile almaya neden mecbur olsun? Bunlar öyle özel çıkarlardandır ki devletin **[103]**

وظيفه‌سنده خارجدز . هركس كندى منفعت مخصوصه‌سنى
دها اعلا بيلوز .

مقدملرى زياده‌كرك وضعيله حمايه‌اصولى خزينهٔ دولت
ايچون منفعتليدر ديرلرايدى . ذاتا حمايه اصولندن مقصد
خارجدن كيمسه مال كتورمه‌مسون ديمك اولديغنه نظراً
خزينهٔ دولت بوندن اصلا استفاده ايتز . كمرك رسمى نقدز
معتدل اولورايسه حاصلات اوقدر زياده‌اولور . اصل كمرك
وارداتنى ارتيران شى برمملكتده كافيله استهلاك اولنو بده يرلى
محصولاتنده مماثلى اوليان محصولات اجنبيه دن النان كمرك
رسملريدر . النان رسملرهم معتدل اولور ، وهمده اول محصولك
مماثلى مملكتده اولمزسه كمرك وارداتنى بوحصوله كتورر ، بوكبى رسوم
ايسه حمايه رسومى دكلدر ، چونكه حمايه رسومى اولسه ايدى خارجدن
مال كلمسنى منع ايدرايدى . ديمك اولوركه كمرك وارداتنك
تكثرى معتدل تعرفه‌يه متوقف اولوب آغرر سم وضع ايدلدكده
واردات تدنى ايده جكندن خزينه‌نك منفعتى كمرك رسومنك حمايه
درجه‌سنه وارمامسنده در . والحاصل حمايه اصولنك خزينهٔ
دولتجه فائده‌سى يوقدر .

علم ثروت قواعدينك كركى كبى بيلنمامسندن ، ومقاصد
سياسيه‌نك قواعد علميه‌يه تقديم قلنمسندن ، وحال حاظرك
دوامنده منفعتى اولان ارباب صنايعك تأثيرنفوذلرندن ناشى حمايه
اصولى حالا بعض ممالكده جاريدر ، بوممالكلرده هرنقدر حمايه

vazîfesinde hâricdir. Herkes kendi menfa'at-ı mahsûsasını daha a'lâ bilür.

Mukaddemleri ziyâde gümrük vaz'ıyle himâye usûlü hazîne-i devlet için menfa'atli midir derler idi. Zâten himâye usûlünden maksat hâricten kimse mâl getürmesün dimek olduğuna nazaran hazîne-i devlet bundan aslâ istifâde etmez. Gümrük resmi ne kadar mu'tedil olur ise hâsılât o kadar ziyâde olur. Usûl-i gümrük vâridâtını artıran şey bir memlekette külliyyetle istihlâk olunup da yerli mahsûlâtın da mümâsili olmayan mahsûlât-ı ecnebiyyeden alınan gümrük ve resmleridir. Alınan resmler hem mu'tedil olur, ve hem de ol mahsûlün mümâsili memlekette olmazsa gümrük vâridâtını bu husûle getirir, bu gibi rüsûm ise himâye rüsûmu değildir, çünkü himâye rüsûmu olsa idi hâricten mâl gelmesini men' ider idi. Demek olur ki gümrük vâridâtının tekessürü mu'tedil ta'rifeye mütevakkıf olup ağır resm vaz' idildikte vâridât tedennî edeceğinden hazînenin menfa'ati gümrük resminin himâye derecesine varmamasındadır. Ve'l-hâsıl himâye usûlünün hazîne-i devletce fâidesi yoktur.

'İlm-i servet kavâ'idinin gereği gibi bilinmemesinden, ve makâsıd-i siyâsiyyenin kavâ'id-i 'ilmiyyeye takdîm kılınmasından ve hâl-i hâzırın devâmında menfa'ati olan erbâb-ı sanâyi'n te'sîr-i nüfûzlarından nâşî himâye usûlü hâlâ ba'zı memâlikte cârîdir, bu memleketlerde her ne kadar himâye [**104**]

görevi dışındadır. Herkes kendi özel çıkarını daha iyi bilir.

Önceleri yüksek gümrük koymakla koruma yöntemi devlet hazinesi için yararlı mıdır derlerdi. Zaten koruma yönteminden kasıt dışarıdan kimse mal getirmesin demek olduğuna bakarak devlet hazinesi bundan asla yararlanmaz. Gümrük resmi ne kadar ölçülü olur ise kazanç o kadar fazla olur. Gümrük yöntemi gelirlerini artıran şey bir memlekette büyük miktarda tüketilip de yerli ürünlerin de benzeri olmayan yabancı ürünlerden alınan gümrük ve resimlerdir. Alınan resimler hem ölçülü olur ve hem de o ürünün benzeri memlekette olmazsa gümrük gelirlerini bu meydana getirir, bu gibi resimler ise koruma resimleri değildir, çünkü koruma resimleri olsaydı dışarıdan mal gelmesini engellerdi. Demek olur ki gümrük gelirlerinin çoğalması ölçülü tarifeye bağlı olup ağır resim koyulduğunda gelirler azalacağından hazinenin çıkarı gümrük resminin koruma derecesine varmamasındadır. Kısacası koruma yönteminin devlet hazinesine yararı yoktur.

İktisat kurallarının gereği gibi bilinmemesinden ve siyasi amaçların bilimsel kuralların önüne geçirilmesinden ve mevcut durumun devamında çıkarı olan sanayicilerin sözünü geçirmelerinin etkisinden kaynaklı koruma yöntemi hala bazı ülkelerde yürürlülüktedir, bu ülkelerde her ne kadar koruma [**104**]

اصولنك فنا لغنی اکلایان ادملر وار ایسه ده اکر بو اصول یردن بره
قالدیرلمش اولسه اوسایه ده تأسس وتقرر ایتمش اولان صنایع ارباب یو بونکله
تعیش ایدن مأمورین آچیقده قاله جقلرندن بو بابده احتیاطکارانه
حرکته مجبوریت حاصل اولمشدر، تدریجی قالدیرمق ایسترلر ۰

بو حمایه اصولنك الغاسنه الك اول انکلتره ده باشلانمشدر ۰
الیوم انکلتره ده اصلا حمایه اصولی یوقدر، واقعا انکلتره دولتی بو رسملرك
قالدیرلمسندن ناشی عموم وارداتنك الته بر ینی غیب ایتدی فقط
اون سنه ظرفنده اخراجات وادخالات وانشا اولنان سفائنك
عددی ایکی قات اولدی ۰ وخلق بینده رفاه وراحت تزاید
وسعادت حال توسع ایتدی ۰

فرانسه ده حمایه اصولی تدریجا الغا اولنمق اوزره ایدی
وحتی فرانسه، بلجیقا، ایتالیا، واسویچره، فلمنك، اسوج،
دولتلری بینده بوسربستی مبادله اصولنه موافق تجارت عهدنامه
لری تنظیم ایدلدی ۰ فقط المانیا ایله محاربه دن صکره هر نصلسه
بو اصول سربستی یه فرانسه ده خلل کلدی ۰ حمایه اصولنه بعض
مرتبه رغبت حاصل اولدی ۰

بو حمایه اصولی الزیاده ممالك مجتمعهٔ امریقاده جاریدر ۰
باخصوص ۱۸۷۳ تاریخندن بری حمایه اصولی پك ترویج ایدلدی ۰
بروسیا اوته دن بری انکلتره دن صکره الك زیاده سربستی مبادله
طرفداری ایدی ۰ فقط برازوقتدن بری پرنس بسمارقك تأثیر نفوذیله
حمایه اصولی التزام اولنمغه باشلادی ۰

usûlünün fenâlığını anlayan adamlar var ise de eğer bu usûl birden bire kaldırılmış olsa o sâyede teessüs ve takarrür etmiş olan sanâyi‘ erbâbı ve bununla ta‘ayyüş iden me’mûrîn açıkta kalacaklarından bu bâbda ihtiyât-kâr-âne harekete mecbûriyyet hâsıl olmuştur, tedrîcî kaldırmak isterler.

Bu himâye usûlünün ilgasına en evvel İngiltere’de başlanmıştır. El-yevm İngiltere’de aslâ himâye usûlü yoktur, Vâkı‘â İngiltere devleti bu resimlerin kaldırılmasından nâşî ‘umûm vâridâtının altıda birini gayb etti fakat on sene zarfında ihrâcât ve ithâlât ve inşâ olunan sefâinin adedi iki kat oldu. Ve halk beyninde refâh ve râhat tezâyüd ve sa‘âdet-i hâl tevessü‘ etti.

Fransa’da himâye usûlü tedrîcen ilga olunmak üzere idi. Ve hattâ Fransa, Belçika, İtalya, ve İsviçre, Felemenk, İsveç devletleri beyninde bu serbestî-i mübâdele usûlüne muvâfik ticâret ‘ahd-nâmeleri tanzîm edildi. Fakat Almanya ile muhârebesinden sonra her nasılsa bu usûl-ı serbestîye Fransa’da halel geldi.

Bu himâye usûlü en ziyâde Memâlik-i Müctemi‘a-i Amerika’da cârîdir. Bâ-husûs 1872 târîhinden beri himâye usûlü pek tervîc idildi.

Prusya öteden beri İngiltere’den sonra en ziyâde serbestî-i mübâdele taraf-dârı idi. Fakat bir az vakitten beri Prens Bismark’ın te’sîr-i nüfûzuyla himâye usûlü iltizâm olunmaya başladı. **[105]**

yönteminin kötülüğünü anlayan adamlar var ise de eğer bu yöntem birden bire kaldırılmış olsa o sayede kurulup yerleşmiş olan sanayiciler ve bununla geçimini sağlayan memurlar açıkta kalacaklarından bu konuda sakınganlıkla hareket etme zorunluluğu meydana gelmiştir, aşamalı olarak kaldırmak isterler.

Bu koruma yönteminin kaldırılmasına en önce İngiltere’de başlanmıştır. Bugün İngiltere’de asla koruma yöntemi yoktur, gerçi İngiltere Devleti bu resimlerin kaldırılmasından kaynaklı bütün gelirlerinin altıda birini kaybetti fakat on sene zarfında ihracatı, ithalatı ve inşa edilen gemilerinin sayısı iki kat oldu. Ve halk arasında refah ve rahat artıp mutluluk hali genişledi.

Fransa’da koruma yöntemi aşamalı olarak kaldırılmak üzereydi. Ve hatta Fransa, Belçika, İtalya ve İsviçre, Felemenk[27], İsveç devletleri arasında bu mübadele serbestliği yöntemine uygun ticaret sözleşmeleri düzenlendi. Fakat Almanya ile savaşından sonra her nasılsa bu serbestlik yöntemi Fransa’da bozuldu.

Bu koruma yöntemi en çok Amerika Birleşik Devletleri’nde geçerlidir. Özellikle 1872 tarihinden beri koruma yöntemi pek değerlendi.

Prusya öteden beri İngiltere’den sonra en fazla mübadele serbestliği savunucusu idi. Fakat az bir zamandan beri Prens Bismark’ın sözünün geçmesinin etkisiyle koruma yöntemi gerekli bulunmaya başlandı. **[105]**

27 Hollanda. (h.n.)

﴿ باب ثالث عشر ﴾

﴿ ملك بحثى ﴾

ملكك درت منبعى واردر . برنجيى سعى ، ايكنجيسى حق تقدم ، اوچنجيسى هبه ، دردنجيسى وراثتدر . بو ملك اصولى دنيانك هرطرفنده وهرزمانده والك بدوى و وحشى ومدنيتدن بى بهره طائفهلر بينده بيله معلوم ومعتبردر . بروحشى آو ايچون ياپديغى اوقك ، واوطورمق ايچون طاش طپراق وچالى چرپيدن بنا ايتديكى كلبهنك مالكى اولور . چونكه بونى ياپمق ايچون امك صرف ايتمش ، ياخود پدرى امك صرف ايتمشده كندينه انتقال ايلمشدر . اشته بو سعى انك ملكيتنى تشكيل ايتمش ، وحق تصرفنى حصوله كتورمشدر . اكر بونى هبه ويا وراثت طريقيله بشقهسنه ويرسه اوصفت مالكيتى دخى اكا نقل ايتمش اولور اشته بوندن سعى حق تصرفى حصوله كتوردىكى اكلاشيلور . اراضيه كلنجه بونى جناب حق يراتدى ، وابتداء امر ده صاحب ومالكى بوق ايدى . برطاقم ادملر بنم مالمدر ديهرك تصرف دعواسى ايديورلر ، شمدى نصل تصرف ايتدكلرينك جوابى ويريلهمز ، وسبب تصرفلرى كركى كبى تعيين ولنهمز ، وهر بر اراضى ايچون سبب صحيحى بيلنهمز ايسهده

(Bâb-ı Sâlis ʻAşer)
(Mülk Bahsi)

Mülkün dört menbaʻı vardır. Birincisi saʻy, ikincisi hakk-ı takaddüm, üçüncüsü hibe, dördüncüsü verâsetdir. Bu mülk usûlü dünyânın her tarafında ve her zamânda en bedevî ve vahşî ve medeniyyetden bî-behre tâifeler beyninde bile maʻlûm ve muʻteberdir. Bir vahşî av içün yaptığı okun, ve oturmak içün taş toprak ve çalı çırpıdan binâ ettiği kulübenin mâliki olur. Çünkü bunu yapmak içün emek sarf etmiş, yâhûd pederi emek sarf etmiş de kendine intikal eylemişdir. İşte bu saʻy onun mülkiyyetini teşkîl etmiş, ve hakk-ı tasarrufunu husûle getirmişdir. Eğer bunu hibe veyâ verâset tarîkiyle başkasına verirse o sıfat-ı mâlikiyyeti dahi ona nakl etmiş olur; işte bundan saʻy hakk-ı tasarrufu husûle geturduğu anlaşılur. Arâzîye gelince bunu Cenâb-ı Hakk yaratdı, ve ibtidâ'-yı emrde sâhib ve mâliki yok idi. Bir takım adamlar benim mâlımdır diyerek tasarruf daʻvâsı idiyorlar, şimdi nasıl tasarruf itdiklerinin cevâbı verilemez, ve sebeb-i tasarrufları gereği gibi taʻyîn olunamaz, ve her bir arâzî içün sebeb-i sahîhi bilinemez ise de [**106**]

(Onüçüncü Bölüm)
(Mülk Konusu)

Mülkün dört kaynağı vardır. Birincisi çalışma, ikincisi öncelik hakkı, üçüncüsü bağış, dördüncüsü mirastır. Bu mülk yöntemi dünyanın her tarafında ve her zamanda en göçebe, ilkel ve medeniyetten habersiz topluluklar arasında bile bilinir ve geçerlidir. Bir ilkel av için yaptığı okun ve oturmak için taş toprak ve çalı çırpıdan yaptığı kulübenin sahibi olur. Çünkü bunu yapmak için emek harcamış yahut babası emek harcamış da kendine geçmiştir. İşte bu çalışma onun mülkiyetini oluşturmuş ve sahip olma hakkını meydana getirmiştir. Eğer bunu bağış veya miras yoluyla başkasına verirse o sahiplik sıfatı dahi ona geçmiş olur; işte bundan çalışmanın sahip olma hakkını meydana getirdiği anlaşılır. Topraklara gelince bunu Cenâb-ı Hakk yarattı ve ilk başta sahibi yoktu. Birtakım adamlar benim malımdır diyerek sahip olma iddiasında bulunuyorlar, şimdi nasıl sahip olduklarının cevabı verilemez ve sahip olma nedeni gereği gibi belirlenemez ve her bir toprak için gerçek nedeni bilinemez ise de [**106**]

یالکز عمومیت اوزره دیه بیلورز که بو اراضی یه اسباب مختلفه یه
بناً تصرف اولنمشدر شویله که اولا برفاملیا کلوب « بو اراضی
بنمدر » دیه رای زراعت ایتمش، واطرافنه برعلامت چکوب اول
اراضی یه حق تقدمله متصرف اولمشدر · بعض کره دخی اوته -
دن برو کوچه لکله امرار وقت ایدن برطاقم اهالی مهاجرت
طریقیله بریره کیدوب قابل زراعت بولدقلری اراضی یی کندی
حسن رضالریله ویابکلرینك وخاندانلرینك رأی وتنسیبیله
بینلرنده تقسیم ایلمشلردر · ویاخود بواراضی یی برمدت زراعت
ایتمك وقابل زراعت برحاله قویمق ایله متصرف اولمشلردرکه
بوحالده همان سعی ایله تحصیل اولنمش ابنیه وسائر املاك کبی اولور
ویاخود بووجهله اول اراضی یه تصرف ایدن کیمسه لرك الندن
بشقه لری جبراً المشدر ·

بومختلف طریقلردن قنغیسی زیاده وعمومیدر ؟ دنیلور ایسه
جبرسز اولان تصرف زیاده در · معلومدرکه ابتدأ خلقتده
انسانلر بدویت حالنده ایدیلر نته کیم الیوم بوکبی ادملر مو -
جوددر · سرسری اولهرق قیرلرده اورمانلرده کزرلر · نره ده
صو بولورلر واحتیاجلرینی دفع ایدرلرسه برمدت اوراده اوتو -
رورلر · صکره بشقه یره نقل ایدرلر · بویله کوچه لکله امرار وقت
ایتدکلرندن کرك زراعت وکرك ابنیه انشاسی ایچون بریره
محتاج اولمزلر، ایچلرندن بعضیلری کوچه لك حالنی ترك ایله
زراعته رغبت ایتدکاری وقت (اراض الله واسعه) استدکاری

yalnız ʿumûmiyyet üzere diyebiliriz ki bu arâzîye esbâb-ı muhtelifeye binâen tasarruf olunmuşdur; şöyle ki evvelâ bir familya gelüb "Bu arâzî benimdir" diyerek zirâʿat etmiş, ve etrafına bir ʿalâmet çeküb ol arâzîye hakk-ı takaddümle mutasarrıf olmuşdur. Baʿzı kere dahi öteden beri göçebelikle imrâr-ı vakt iden bir takım ahâlî muhâceret tarîkıyle bir yere gidib kabil-i zirâʿat buldukları arâzîyi kendi hüsn-i rızâlarıyla veyâ beylerinin ve hânedânlarının re'y ve tensîbiyle beynlerinde taksîm eylemişlerdir. Ve-yâhûd bu arâzîyi bir müddet zirâʿat etmek ve kabil-i zirâʿat bir hâle koymak ile mutasarrıf olmuşlardır ki bu hâlde hemen saʿy ile tahsîl olunmuş ebniye ve sâir emlâk gibi olur ve-yâhûd bu vechle ol arâzîye tasarruf eden kimselerin elinden başkaları cebren almışdır.

Bu muhtelif tarîklerden hangisi ziyâde ve ʿumûmîdir? Denilür ise cebrsiz olan tasarruf ziyâdedir. Maʿlûmdur ki ibtidâ'-yı hilkatde insânlar bedeviyyet hâlinde idiler nitekim el-yevm bu gibi adamlar mevcûddur. Serserî olarak kırlarda, ormanlarda gezerler. Nerede su bulurlar ve ihtiyâclarını def' iderlerse bir müddet orada otururlar. Sonra başka yere nakl iderler. Böyle göçebelikle imrâr-ı vakt ittiklerinden gerek zirâʿat ve gerek ebniye inşâ'sı içün bir yere muhtâc olmazlar, içlerinden baʿzıları göçebelik hâlini terk ile zirâʿate rağbet ettikleri vakt (Arzullâhi vâsiʿa) istedikleri [**107**]

yalnız genel olarak diyebiliriz ki bu topraklara çeşitli nedenlere dayanarak sahip olunmuştur; şöyle ki ilk önce bir aile gelip "Bu topraklar benimdir" diyerek ekim yapmış ve etrafına bir işaret koyup o topraklara öncelik hakkıyla sahip olmuştur. Bazı kere de öteden beri göçebelikle zaman geçiren birtakım insanlar göç etme yoluyla bir yere gidip tarıma uygun buldukları toprakları kendi rızaları veya beylerinin ve hanedanlarının görüş ve uygun bulmasıyla aralarında bölüşmüşlerdir. Yahut bu toprakları bir süre ekmek ve ekilmesi mümkün bir hale koymak ile sahip olmuşlardır ki bu durumda o anda çalışma ile elde edilmiş binalar ve diğer mülkler gibi olur veya bu yolla o topraklara sahip olan kimselerin elinden başkaları zorla almıştır.

Bu çeşitli yollardan hangisi fazla ve geneldir? denilir ise zorla olmayan sahip olma fazladır. Bilinir ki yaratılışın başlangıcında insanlar göçebelik halindeydiler nitekim bugün bu gibi adamlar bulunmaktadır. Başıboş olarak kırlarda, ormanlarda gezerler. Nerede su bulurlar ve ihtiyaçlarını giderirlerse bir süre orada otururlar. Sonra başka yere göçerler. Böyle göçebelikle zaman geçirdiklerinden gerek tarım ve gerek binaların yapılması için bir yere muhtaç olmazlar, içlerinden bazıları göçebelik halini bırakarak tarıma rağbet ettikleri zaman (Arzullâhi vâsiʿa)[28] istedikleri [**107**]

28 "Allah'ın yeri geniştir" (h.n.)

قدر اراضی بولنلردر، بو سببدن جبراستعمالنه حاجت یوقدر .
باخصوص اول وقتلر انسانلر آز، واسباب تعیشلری پك محدود
اولدیغی کبی زراعته جلهسی برکونده باشلامدقلرندن ابتداً
امرده هپ جبرسز تصرف اولنمشدر . الیوم دنیاده چوق طائفه
لر واردرکه زراعته الفت ایتمدکلرندن ، ویاخود قدرتلری اولمد-
یغندن کوچبهلك حالنده ایشارلر ، وبوسببدن اراضیلری هب
صاحبسزدر .

انسانلرك اراضیه تملك دعوی ایتلری حقمیدر ؟ وشمدی انسانلر
اویله خالی وصاحبسز براراضی بولسهلر اورایی ضبط وزراعت
ایتلری جائزمیدر ؟ مادمکه جناب حق انسانلری خلق ایدوب
بزطاقم احتیاج ویرمش ، واحتیاجلرینی دفع ایتك ایچون
راضی یراتمشدر انسانلرك اورالری تصرف ایتلری حقدر ،
و بشقهلرینك رضاسنی تحصیله حاجت یوقدر . اراضی سائر
برماله مقیس اولیوب غصب وغارت ایتمش عداولنمز ، چونکه غصبك
ضمننده دیکرلری متضرر اولور ، حالبوکه اراضیه تصرفده دیکر
کیمسهلره ضرر یوقدر .

انسانلرك اراضیه تملك وتصرف ایتلرینك حسن تأثیرنده
شبهه یوقدر . لکن بو اراضیه نه صورتله تملك ایتمکدرلر ؟
یعنی اراضی عموم بینده مشترك اولق اوزره می تصرف اولنمکدر ؟
یوخسه انسانلر بینده تقسیم ایدیلوبده هرکسك مالی اولهرق می
تصرف اولنمکدر ؟ بو نده علماء ثروت اختلاف ایتمشلردر . برنجی

kadar arâzî bulmuşlardır, bu sebeden cebr isti'mâle hâcet yokdur. Bâ-husûs evvel vakitler insânlar az, ve esbâb-ı ta'ayyüşleri pek mahdûd olduğu gibi zirâ'ate cümlesi bir günde başlamadıklarından ibtidâ'-yı emrde hep cebrsiz tasarruf olunmuşdur. El-yevm dünyâda çok tâifeler vardır ki zirâ'ate ülfet itmediklerinden, ve-yâhûd kudretleri olmadığından göçebelik hâlinde yaşarlar, ve bu sebebden arâzîleri heb sâhibsizdir.

İnsânların arâzîye temellük da'vâ etmeleri hakk mıdır? Ve şimdi insânlar öyle hâlî ve sâhibsiz bir arâzî bulsalar orayı zabt ve zirâ'at etmeleri câiz midir? Mâdem ki Cenâb-ı Hakk insânları halk edip bir takım ihtiyâc vermiş, ve ihtiyâclarını def' itmek içün arzı yaratmışdır insânların oraları tasarruf itmeleri hakkdır, ve başkalarının rızâsını tahsîle hâcet yokdur. Arâzî sâir bir mâla makis olmayub gasb ve garet etmiş 'add olunmaz, çünkü gasbın zımnında dîgerleri mutazarrır olur, hâlbuki arâzîye tasarrufda dîger kimselere zarar yokdur.

İnsânların arâzîye temellük ve tasarruf etmelerinin hüsn-i te'sîrinde şübhe yokdur. Lâkin bu arâzîye ne sûretle temellük etmelidirler? Ya'nî arâzî 'umûm beyninde müşterek olmak üzere mi tasarruf olunmalıdır? Yoksa insânlar beyninde taksîm idilüb de herkesin mâlı olarak mı tasarruf olunmalıdır? Bunda 'ulemâ-yi servet ihtilâf etmişlerdir. Birinci [**108**]

kadar toprak bulmuşlardır, bu sebepten zor kullanmaya gerek yoktur. Özellikle eski zamanlarda insanlar az ve geçim araçları pek sınırlı olduğu gibi tarıma hepsi bir günde başlamadıklarından ilk başta hep zor kullanmadan sahip olunmuştur. Bugün dünyada çok topluluk vardır ki tarıma alışmadıklarından yahut güçleri olmadığından göçebelik halinde yaşarlar ve bu sebepten toprakları hep sahipsizdir.

İnsanların topraklara sahip olma iddiasında bulunmaları hak mıdır? Ve şimdi insanlar öyle boş ve sahipsiz bir arazi bulsalar orayı idaresi altına alıp ve ekmeleri doğru mudur? Mademki Cenâb-ı Hakk insanları yaratıp birtakım ihtiyaç vermiş ve ihtiyaçlarını gidermesi için toprağı yaratmıştır insanların oralara sahip olmaları haktır ve başkalarının rızasını almaya gerek yoktur. Topraklar başka bir mala kıyaslanabilir olmayıp gasp ve yağma etmiş sayılmaz, çünkü gasptan dolayı diğerleri zarara uğramış olur, halbuki topraklara sahip olmakta diğer kimselere zarar yoktur.

İnsanların topraklara sahip olmalarının olumlu etkisinde şüphe yoktur. Fakat bu topraklara ne biçimde sahip olmalıdırlar? Yani topraklara herkes arasında ortaklaşa olmak üzere mi sahip olunmalıdır? Yoksa insanlar arasında bölüştürülüp de herkesin malı olarak mı sahip olunmalıdır? Bunda iktisat bilginleri anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Birinci [**108**]

مذهبه كيديلور، يعنى اراضى عمومك ملكى اولسون دينلورايسه
هيچ كيمسه‌نك ملكى اولەمز . بومال عمومك اولسون ديمك هيچ
كيمسه‌نك اولمسون ديمكدر . بويله اولورسه مقصدمزك عكسنى
انتاج ايدوب فقر وضرورت تعمم ايدر . اراضىٔ صاحبسز
قالورسه كيمسه زراعته هوس ايتمز، انك اصلاحنه قالقشمز . موقتا
بر يىلى برسنه زراعت ايتسه بيله مطلوب وجهله محصولداراولمز،
چونكه برسنه زراعت ايدن كيمسه‌نك همتى انك اصلاحنه كفايت
ايتمز وكلەجك سنه بشقەسى زراعت ايدەجكندن دقت ايلمز .
لكن اول اراضينك صاحبى ومتصرفى اولوبده هرسنه كندينك
اولەجغنه امين اولورسه اورانك اصلاحى نيه متوقف ايسه الندن
كلديكى قدر صرف ايدر . ومحصولدار برحاله كتورر .

منابع ثروت اوچ اولديغى شبهەمز ايسەده باشلوجه‌سى
زراعتدر . چونكه صناعت خام اشيايه متوقف اولوب تجارت
ايسه انك نقلندن عبارتدر . حالبوكه خام اشيا اراضيدن حاصل
اولەجغى جهتله اراضينك محصولدار اولمسنك صناعت وتجارتەده
حسن تأثيرى واردر اراضى صاحبسز قالورسه زراعت اولنمز
مهمل قالور، منابع ثروت محو اولور . هپسنك اساسى اراضى
تصرفيدر، اراضى تصرفى اولمسه اسباب معموريت برطرف
اولور . اما اراضىيه تصرف وزراعت اولنورسه خام اشيا
حصوله كلور، انى صناعت ايچون اهل صنعت، ومبادله ايچون
تجار ظهور ايدر . منابع ثروت ميدانه چيقار . رفاه وسعادت

mezhebe gidilür, ya'nî arâzî 'umûmun mülkü olsun denilür ise hîç kimsenin mülkü olamaz. Bu mâl 'umûmun mülkü olsun dimek hîç kimsenin mülkü olmasın dimektir. Böyle olursa maksadımızın 'aksini intâc edip fakr u zarûret ta'ammüm ider. Arâzî sâhibsiz kalırsa kimse zirâ'ate heves etmez, onun ıslâhına kalkışmaz. Muvakkaten birisi bir sene zirâ'at etse bile matlûb vechle mahsûl-dâr olmaz, çünkü bir sene zirâ'at eden kimsenin himmeti onun ıslâhına kifâyet etmez ve gelecek sene başkası zirâ'at edeceğinden dikkat eylemez. Lâkin ol arâzînin sâhibi ve mutasarrıfı olub da her sene kendinin olacağına emîn olursa oranın ıslâhı neye mütevakkıf ise elinden geldiği kadar sarf ider. Ve mahsûl-dâr bir hâle getirür.

Menâbi'-i servet üç olduğu şübhesiz ise de başlıcası zirâ'atdir. Çünkü sınâ'at hâm eşyâya mütevakkıf olub ticâret ise onun naklinden 'ibâretdir. Hâlbuki hâm eşyâ arâzîden hâsıl olacağı cihetle arâzînin mahsûl-dâr olmasının sınâ'at ve ticârete de hüsn-i te'sîri vardır, arâzî sâhibsiz kalursa zirâ'at olunmaz mühmel kalur, menâbi'-i servet mahv olur. Hepsinin esâsı arâzî tasarrufudur, arâzî tasarrufu olmasa esbâb-ı ma'mûrriyyet ber-taraf olur. Ama arâzîye tasarruf ve zirâ'at olunursa hâm eşyâ husûle gelür, onu sınâ'at içün ehl-i san'at, ve mübâdele içün tüccâr zuhûr ider. Menâbi'-i servet meydâna çıkar. Refâh ve sa'âdet [**109**]

görüşe gidilir, yani topraklar herkesin mülkü olsun denilir ise hiç kimsenin mülkü olamaz. Bu mal herkesin mülkü olsun demek hiç kimsenin mülkü olmasın demektir. Böyle olursa maksadımızın zıddıyla sonuçlanıp yoksulluk ve çaresizlik genelleşir. Topraklar sahipsiz kalırsa kimse ekmeye heves etmez, onu iyileştirmeye kalkışmaz. Geçici olarak birisi bir sene ekse bile istenilen biçimde verimli olmaz, çünkü bir sene eken kimsenin çabası onun iyileşmesine yetmez ve gelecek sene başkası ekeceğinden dikkat etmez. Ancak o toprakların sahibi olup da her sene kendinin olacağına emin olursa oranın iyileşmesi neye bağlı ise elinden geldiği kadar sarfeder. Ve verimli bir hale getirir.

Zenginliğin kaynaklarının üç olduğu şüphesiz ise de başlıcası tarımdır. Çünkü zanaat hammaddeye bağımlı olup ticaret ise onun taşınmasından ibarettir. Halbuki hammaddenin topraktan çıkması yönüyle toprakların verimli olmasının zanaat ve ticarete de olumlu etkisi vardır, topraklar sahipsiz kalırsa tarım yapılmaz bakımsız kalır, zenginliğin kaynakları ortadan kalkar. Hepsinin temeli topraklara sahip olmaktır, topraklara sahiplik olmasa bayındırlığın araçları ortadan kalkar. Ama topraklara sahip olunur ve tarım yapılırsa hammadde meydana gelir, onu zanaat için zanaatkarlar ve mübadele için tacirler ortaya çıkar. Zenginliğin kaynakları meydana çıkar. Refah ve mutluluk [**109**]

تعمم ونفوسلری تزایذ ایدز . تحصـولات مادیه چوغالورسه
محصولات معنویه نکده چوغالمسنه سبب اولور . هر کس احتیاجات
مادیه‌سنی ازاله ایتدکجه احتیاجات معنویه ایله اوغراشه‌مز وقلك
اراضی قالدیریلوبده محصولات مادیه‌یه نقصان طاری اولورسه
محصولات معنویه‌ده کیرو قالور . لکن هر کس راحت اولورسه
اولوقت مسائل دینیه وعلمیه وادبیه ایله اشتغال چوغالور .

خلاصه بو اصحاب املاك بینده موجود وجاری اولان
تقسیم اراضی ماده‌سی طبیعت مصلحت اقتضاسندن اولمسه ،
یعنی اوته‌دنبرو انسانلرك طبیعتلری کندیلرینی بوطریقه سوق
ایتمامش اولسه بیله انسان حقنده اك خیراو مخترعاتدن عد
اولنمق لازمدر .

هر نه طریقله اولورسه اولسون انسانلرك الیوم متصرف
اولدقلری اراضی کذیمیلریله والنلرینك تریله تحصیل ایتمش
اولدقلری اموال کبی متصرف اولمری اقتضا ایدر . ایرلانده‌لیلرله
انکلیزلر بینده‌کی نزاعك منشئی بوماده‌در . اورپی فتح و
تسخیرایتدکلرنده اراضینك پك چوغی انکلیز اغنیاسی الینه کچمشدر
ایرلانده‌لیلر مملکتك صاحبی اولدقلری حالده اراضیلری از
اولوب انکلیزلره عمله‌لك ایدرلر . ایرلانده‌لیلر انکلیزلره بواراضینك
برقسمنی کندیلرینه ترك ایتلرینی تکلیف ایدرلر . لکن انکلیزلرك
ابا واجدادی اقچه ایله المش ونه صورتله اولورسه اولسون
المه کچورمشلر . شمدی کندیلری اصولا متصرف اولدقلرندن

ta'ammüm ve nüfûsları tezâyüd ider. Mahsûlât-ı mâddiyye çoğalursa mahsûlât-ı ma'neviyyenin de çoğalmasına sebeb olur. Herkes ihtiyâcât-ı mâddiyyesini izâle etmedikce ihtiyâcât-ı ma'neviyye ile uğraşamaz ve temellük-i arâzî kaldırılıb da mahsûlât-ı mâddiyyeye noksân-ı târî olursa mahsûlât-ı ma'neviyye de geri kalur. Lâkin herkes râhat olursa ol vakit mesâil-i dîniyye ve 'ilmiyye ve edebiyye ile iştigâl çoğalur.

Hulâsa bu ashâb-ı emlâk beyninde mevcûd ve cârî olan taksîm-i arâzî mâddesi tabî'at-ı maslahat iktizâsından olmasa, ya'nî ötedenberi insânların tabî'atları kendilerini bu tarîke sevk etmemiş olsa bile insân hakkında en hayırlu muhtere'âtdan 'add olunmak lâzımdır.

Her ne tarîkle olursa olsun insânların el-yevm mutasarrıf oldukları arâzî kedd-i yemînleriyle ve alınlarının teriyle tahsîl etmiş oldukları emvâl gibi mutasarrıf olmaları iktizâ ider. İrlandalılarla İngilizler beynindeki nizâ'ın menşe'i bu mâddedir. Orayı feth ve teshîr ettiklerinde arâzînin pek çoğu İngiliz agniyâsı eline geçmişdir İrlandalılar memleketin sâhibi oldukları hâlde arâzîleri az olub İngilizlere 'amelelik iderler. İrlandalılar İngilizlere bu arâzînin bir kısmını kendilerine terk etmelerini teklîf ederler. Lâkin İngilizlerin âbâ ve ecdâdı akçe ile almış, ve ne sûretle olursa olsun ele geçirmişler. Şimdi kendileri usûlen mutasarrıf olduklarından **[110]**

genelleşir ve nüfusları artar. Maddi ürünler çoğalırsa manevi ürünlerin de çoğalmasına neden olur. Herkes maddi ihtiyaçlarını gidermedikçe manevi ihtiyaçlar ile uğraşamaz ve topraklara sahip olma kaldırılıp da maddi ürünlerde ansızın azalma olursa manevi ürünler de geri kalır. Ancak herkes rahat olursa o zaman dini, bilimsel ve edebi konular ile uğraş çoğalır.

Özetle bu mülk sahipleri arasında mevcut ve geçerli olan toprakların bölüşümü maddesi işin doğası gereği olmasa, yani öteden beri insanların doğaları kendilerini bu yola yöneltmemiş olsa bile insan hakkında en hayırlı buluşlardan sayılması gerekir.

Her ne yolla olursa olsun insanların günümüzde sahip oldukları topraklara el emeği ve alınlarının teriyle elde etmiş oldukları mallar gibi sahip olmaları gerekir. İrlandalılarla İngilizler arasındaki kavganın kökeni bu maddedir. Orayı kuşatıp ele geçirdiklerinde toprakların pek çoğu İngiliz zenginleri eline geçmiştir. İrlandalılar memleketin sahibi oldukları halde toprakları az olup İngilizlere işçilik ederler. İrlandalılar İngilizlere bu toprakların bir kısmını kendilerine bırakmalarını teklif ederler. Ancak İngilizlerin babaları ve ataları para ile almış ve ne biçimde olursa olsun ele geçirmişler. Şimdi kendileri usulen sahip olduklarından **[110]**

« اشبو اراضینك مجموعنی ویا بر قسمنی ترك ایدیکز » دیمك قاعدهٔ حقانیتی اخلال ایدر ۰ ایرلاندهلیلر ایسه غایت فقر مذلت ایچنده اولدقلرندن دولت نه معامله ایدیجکنی بیلهمیور ۰

مادمکه انسانلر وقتیله برطاقم اراضیه متصرف اولمشلر، شمدی انلرك بوحقنی اخلال ایتمك همان مملکتی تخریب واهالیسنی اهلاك ایتمك دیمکدر ۰ اجدادلری جبرا المش اولسهلر بیله کندیلری اصولا متصرف اولدقلرندن الارندن المغه قیام ایتمك ظلمدر ۰

بوایکی نوع حق یعنی کرك سعی ایله وکرك معلوم اولان طریقلردن بریله تصرف اولنمش اراضی حقی یکدیکرندن تفریق اولنمیوب ایکیسنده مساوات اوزره رعایت اولنملیدر ۰ عموم رفاه وراحتی وصلاح وسلامتی کندیسنك ثمرهٔ سعی یاخود بشقهسنك اثر سماحتی اولهرق النده بولنان املاك واشیایه امنیتله متصرف اولمسنه متوقفدر ۰

بوحق ملکیتی اخلاك ایتمك مجرد جبرا الارندن المغله دکلدر ۰ بعض طریقلر واردرکه بنه بوحق ملکیتی اخلال ایدر ۰ اکر مأمورین دولت زیر اداره سنده کی نفوس واموال حقنده کیف مایشاء حکم ایدر، وحکملری خود سرانه اولورسه حق ملکیتی اخلال ایدر ۰ چونکه کیمسه املاکندن امین اولمز ودائما هدف تعریض اولور ۰ یاخود صنایع ایچون اهالینك مشروع برایش ایشلهسنه مانع اولهجق برطاقم قیودوشروط

"İşbu arâzînin mecmû'nu veyâ bir kısmını terk ediniz" demek ka'ide-i hakkaniyyeti ihlâl ider. İrlandalılar ise gayet fakr u mezellet içinde olduklarından devlet ne mu'âmele edeceğini bilemiyor.

Mâdemki insânlar vaktiyle bir takım arâzîye mutasarrıf olmuşlar, şimdi onların bu hakkını ihlâl etmek hemân memleketi tahrîb ve ahâlîsini ihlâk etmek demekdir. Ecdâdları cebren almış olsalar bile kendileri asl mutasarrıf olduklarından ellerinden almağa kıyâm etmek zulmdür.

Bu iki nev' hakk ya'nî gerek sa'y ile ve gerek ma'lûm olan tarîklerden biriyle tasarruf olunmuş arâzî hakkı yek-dîgerinden tefrîk olunmayub ikisine de müsâvât üzere ri'âyet olunmalıdır. 'Umûmun refâh ve râhatı ve salâh ve selâmeti kendisinin semere-i sa'yı yâhûd başkasının eser-i semahâti olarak elinde bulunan eşyâya emniyyetle mutasarrıf olmasına mütevakkıfdır.

Bu hakk-ı mülkiyyeti ihlâk etmek mücerred cebren ellerinden almağla değildir. Ba'zı tarîkler vardır ki yine bu hakk-ı mülkiyyeti ihlâl eder. Eğer me'mûrîn-i devlet zîr-i idâresindeki nüfûs ve emvâl hakkında keyfe-mâ-yeşâ' hükm ider, ve hükmleri hôd-ser-âne olursa hakk-ı mülkiyyeti ihlâl eder. Çünkü kimse emlâkından emîn olmaz ve dâimâ hedef-i ta'rîz olur. Yâhûd sanâyi' için ahâlînin meşrû' bir iş işlemesine mâni' olacak bir takım kuyûd ve şurût [**111**]

"İşbu toprakların hepsini veya bir kısmını terkediniz" demek kaide-i hakkaniyeti bozar. İrlandalılar ise gayet yoksulluk ve düşkünlük içinde olduklarından devlet ne yapacağını bilemiyor.

Mademki insanlar vaktiyle birtakım topraklara sahip olmuşlar, şimdi onların bu hakkını ihlal etmek o anda memleketi yıkmak ve insanlarını yok etmek demektir. Ataları zorla almış olsalar bile kendileri asıl sahibi olduklarından ellerinden almaya kalkmak zulümdür.

Bu iki tür hak yani gerek çalışma ile ve gerek bilinen yollardan biriyle sahip olunmuş toprak hakkı birbirinden ayrılmayıp ikisine de eşitlik üzere uyulmalıdır. Genelin refah ile rahatı ve iyiliği ile esenliği kendisinin çalışmasının meyvesi yahut başkasının iyilikseverliğinin eseri olarak elinde bulunan eşyaya güvenle sahip olmasına bağlıdır.

Bu mülkiyet hakkını yok etmek sadece zorla ellerinden almakla değildir. Bazı yollar vardır ki yine bu mülkiyet hakkını ihlal eder. Eğer devlet memurları idaresi altındaki nüfus ve mülkler hakkında istedikleri gibi karar alır ve kararları başına buyruk olursa mülkiyet hakkını ihlal eder. Çünkü kimse mülklerinden güven duymaz ve daima sözlü dokundurmaların hedefi olur. Yahut sanayi için insanların yasal bir iş yapmasına engel olacak birtakım kayıt ve şartlar [**111**]

وضع ایدرسه یئه حق ملکیتی اخلال ایدر • چونکه غصب وجبر برکیمسه نك ثمرهٔ سعیني الندن المقدرو بوکبي قیود وشروط دخی ثمرهٔ تحصیلنی منع ایتمکدرکه ایکیسنك نتیجه‌سی بر یوله چیقار • یاخود مصالح عامه‌نك تسویه‌سیچون الناں ویرکو یولیله صرف اولنمزسه ، ویاایرادی مصرفه قارشولشدرمق لازم ایکن قارشولشدیرمیوب استقراض ایدیلور وفضله فائض ویریله‌رك خلقه تحمیل اولنورسه ، ویاهیچ مجبوریت اولدیغی حالده قیمت حقیقیه‌سی اولمیان اوراق نقدیه چیقاریلور ایسه حق ملکیتی اخلال ایدر •

وکذا کبار واصل زادکان ویا اهالیدن برصنف مخصوص احاد ناس ایله حضور شرع وقانونده مساوی اولمزسه بوده حق ملکیتی اخلال ایدر • چونکه برطرفه مساعده ایدیلورسه دیکر طرف مغدور اولور ، مالی الندن کیدر • حتی احاد ناسك جهالتی‌ده حق ملکیتی اخلال ایدر • چونکه براوکون برکیمسه‌نك باغنه کیردیکنده ضرر ایده‌جکنی ادراك ایتمدیکی کبی بهائم درجه‌سنده اولان جهلادخی حق تملکدن بی‌خبراولمغله عقلا وشرعاً نتایجندن غافل اولور • بوفنا لقلرك پك چوغی سوء نیتدن ناشی دکلدر ، بلکه جهالتدن نشئت ایدر • واقعا هر شیئ اینجه‌دن اینجه‌یه بیلك وحق وباطلی لایق اولدیغی وجهله تفریق ایتمك هرکس ایچون قابل اولزفقط بردرجه‌یه قدر اکلاتمق لازمدر • فقر وسفالتده حق ملکیتی اخلال

vaz‘ iderse yine hakk-ı mülkiyyeti ihlâl eder. Çünkü gasb ve cebr bir kimsenin semere-i sa‘yını elinden almakdır ve bu gibi kuyûd ve şurût dahi semere tahsîlini men‘ etmekdir ki ikisinin netîcesi bir yola çıkar. Yâhûd mesâlih-i ‘âmmenin tesviyesiçün alınan vergi yoluyla sarf olunmazsa, veyâ îrâdı masrafa karşılaşturmak lâzım iken karşulaşdırılmayub istikrâz edilur ve fazla fâiz verilerek halka tahmîl olunursa, veyâ hîç mecbûriyyet olmadığı hâlde kıymet-i hakîkiyyesi olmayan evrâk-ı nakdiyye çıkarulur ise hakk-ı mülkiyyeti ihlâl ider.

Ve kezâ kibâr ve asl-ı zâdegân veyâ ahâlîden bir sınıf-ı mahsûs âhâd-i nâs ile huzûr-ı şer‘ ve kanûnda müsâvî olmazsa bu da hakk-ı mülkiyyeti ihlâl ider. Çünkü bir tarafa müsâade edilirse dîger taraf magdûr olur, mâlı alınan gider. Hattâ âhâd-i nâsın cehâleti de hakk-ı mülkiyyeti ihlâl ider. Çünkü bir öküz bir kimsenin bağına girdiğinde zarar ideceğini idrâk etmediği gibi behâim derecesinde olan cühelâ dahi hakk-ı temellükden bî-haber olmakla ‘aklen ve şer‘an netâyicinden gâfil olur. Bu fenâlıkların pek çoğu sû-i niyyetden nâşî değildir, belki cehâletden neş’et ider. Vâkı‘â her şeyi inceden inceye bilmek ve hakk ve bâtılı lâyık olduğu vechle tefrîk etmek herkes için kabil olmaz fakat bir dereceye kadar anlamak lâzımdır. Fakr u sefâlet de hakk-ı mülkiyyeti ihlâl [**112**]

koyarsa yine mülkiyet hakkını ihlal eder. Çünkü gasp ve zorlama bir kimsenin emeğinin ürününü elinden almaktır ve bu gibi kayıt ve şartlar dahi ürün elde etmeyi engellemektir ki ikisinin sonucu aynı yola çıkar. Yahut kamu işlerinin görülmesi için alınan vergi yoluyla harcanmazsa veya geliri gidere denkleştirmek gerekirken denkleştirilmeyip borçlanılır ve fazla faiz verilerek halka yükletilirse veya hiç zorunluluk olmadığı halde hakiki değeri olmayan kağıt paralar çıkarılır ise mülkiyet hakkını ihlal eder.

Ve yine ileri gelenler ve soylular veya halktan özel bir kesim sıradan insanlar ile şeriat ve kanun önünde eşit olmazsa bu da mülkiyet hakkını ihlal eder. Çünkü bir tarafa izin verilirse diğer taraf haksızlığa uğramış olur, malı alınan gider. Hatta sıradan insanların bilgisizliği de mülkiyet hakkını ihlal eder. Çünkü bir öküz bir kimsenin bağına girdiğinde zarar vereceğini anlamadığı gibi hayvanlar derecesinde olan bilgisizler de sahip olma hakkından habersiz olmakla aklen ve şeran sonuçlarından habersiz olur. Bu kötülüklerin pek çoğu kötü niyetten kaynaklı değildir, belki bilgisizlikten doğar. Gerçi her şeyi inceden inceye bilmek ve hak ve batılı layık olduğu biçimde ayırt etmek herkes için mümkün olmaz fakat bir dereceye kadar anlamak gerekir. Yoksulluk ve düşkünlük de mülkiyet hakkını ihlal [**112**]

ايدر • چونكه (احتياج برآمر مجبردركه اكا مقاومت ايتمك قوه بشريه‌نك فوقنده‌در) فقر واحتياج انسانى فنا شيلره سوق ايده‌بيلور ، وايو ادملرى بيله فنا يپار • بركره انسان فقر واحتياجك نهايت درجه‌سنه واروب اميدسز برحاله كلديكى كى غير مشروع طريقلره سلوك ايدر ، سرقته وحيله ـ كارلغه وطولانديريجلغه‌قالقار ، كمال عفت واستقامت صاحبى اولوبده هردراو مفالته تحمل ايدرك بوكبى نامشروع طريقلره سلوك ايتمسه بيله ملك صاحبلرى انك بوحالنى كورر متاثر اولوب محصولنك برقسمنى اكا ويرمكه مجبور اولور بوده حقيقة حق ملكيتى اخلال دكلسه‌ده بردرجه‌يه قدر ملك صاحبلرينى راحتسز ايدر •

﴿ باب رابع عشر ﴾

﴿ مسكوكات ﴾

حكما لسانك اصلنى تحريده نصل عاجز قالمش ايسه مسكوكاتك اصلنى تحقيقده دخى اويله عاجزدرلر • مسكوكات نوقت ونره‌ده نه‌مناسبتله ظهور ايتديكى معلوم دكلدر ، ازمنهٔ تاريخيه دن مقدمدر • حد ذاتنده هيچ برايشه يرامبان معدن پارچه‌لرى لازم اولان هر درلو اشيا تداركنه نصل واسطه اولديغى

ider. Çünkü (İhtiyâc bir âmir-i mücbirdir ki ona mukavemet etmek kuvve-i beşeriyyenin fevkindedir) fakr u ihtiyâc insânı fenâ şeylere sevk idebilir, ve iyi adamları bile fenâ yapar. Bir kere insân fakr ve ihtiyâcın nihâyet derecesine varıb ümîdsiz bir hâle geldiği gibi gayr-i meşrû‘ tarîklere sülûk ider, sirkate ve hîle-kârlığa ve dolandırıcılığa kalkar, kemâl-i ‘iffet ve istikamet sâhibi olub da her türlü sefâlete tahâmmül iderek bu gibi nâ-meşrû‘ tarîklere sülûk etmese bile mülk sâhibleri onun bu hâlini görür müteessir olub mahsûlünün bir kısmını ona vermeğe mecbûr olur, bu da hakîkatde hakk-ı mülkiyyeti ihlâl değilse de bir dereceye kadar mülk sâhiblerini râhatsız ider.

eder. Çünkü (İhtiyaç bir zorlayıcı amirdir ki ona direnmek insan gücünün üstündedir) yoksulluk ve ihtiyaç insanı kötü şeylere yöneltebilir ve iyi adamları bile kötü yapar. Bir kere insan yoksulluk ve ihtiyacın son derecesine varıp umutsuz bir hale geldiği gibi yasal olmayan yollara girer, çalmaya ve hilekarlığa ve dolandırıcılığa kalkar, doğruluk ve namus olgunluğuna sahip olup da her türlü yoksulluğa katlanarak bu gibi yasal olmayan yollara girmese bile mülk sahipleri onun bu durumunu görür üzülüp ürününün bir kısmını ona vermeye mecbur olur, bu da hakikatte mülkiyet hakkını ihlal değilse de bir dereceye kadar mülk sahiplerini rahatsız eder.

(Bâb-ı Râbi’ ‘Aşer)
(Meskûkât)

Hükemâ lisânın aslını taharrîde nasıl ‘âciz kalmış ise meskûkâtın aslını tahkîkde dahi öyle ‘âcizdirler. Meskûkât ne vakt ve nerede ne münâsebetle zuhûr ettiği ma‘lûm değildir, ezmine-i târihiyyeden mukaddemdir. Hadd-i zâtında hîçbir işe yaramayan ma‘den pâr-çeleri lâzım olan her türlü eşyâ tedârikine nasıl vâsıta olduğu [**113**]

(Ondördüncü Bölüm)
(Para)

Bilginler dilin aslını araştırmada nasıl güçsüz kalmış ise paranın aslını araştırmada dahi öyle güçsüzdürler. Paranın ne zaman ve nerede ne münasebetle ortaya çıktığı bilinmemektedir, tarihsel çağlardan öncedir. Aslında hiçbir işe yaramayan maden parçalarının lazım olan her türlü şeyi elde etmeye nasıl araç olduğu [**113**]

بيلنه‌مز . شوقدر كه ابتدا اختراعنده حكومتك مدخلى يوقدر چونكه خلق اخذ واعطاده حر اولديغندن كندومالارينى اقچه ايله تبديله موافقت ايدرلرايسه بونده برفائده‌لرى واردر ، وفائده اولان شيده جبر اولەمز . صكره حكومتلر مداخله ايتش و النوب ويرماسى حكومتجه قبول ايدلمشدر .

انسان برنعمتك وفائده‌لى برشيئك قدرينى بيلمز . فقدانى حالنده ادراك ايدر . اقچه‌ده بوقبيلدندر . اقچه اختراعات بشريه‌نك اك مهملرندندر . بونى ايضاح ايچون اقچه‌يى مفقود فرض ايده‌رك برمثال كتوره‌لم ، اخذواعطاده نقدر مشكلاته دوچار اولەجغمز اكلاشيلور . مثلا بركويلينك بزچوال فضله بياغيسى واردر ، كنديه بياغى لازم اولوب برچوال بغداى لازم اولديغندن انكله مبادله ايتك ايستر . برزنجبرده فضله برچوال بغداى اولديغنى خبر الوب انكله مبادله ايتمكه كيدر . لكن زنجبره بياغى لازم اولوب شكر لازم اولديغندن بينلرنده مبادله حاصل اولماز مأيوساً عودت ايدر . زنجبردن بغداى الەبيلمك ايچون اكالازم اولان شكرى تدارك ايدوب كوتورملىدر ، برتاجرده شكراولديغنى خبر الەرق بياغى ايله شكر لمغه كيدر . تاجره بياغى لازم اولمامق احتمالى وارايسەده لازم اولديغنى فرض ايدر ايسەك اندن شكرى الوب زنجبره كوتوره‌رك اول شكرايله بغدايى مبادله ايدر . مشكلات يالكز بوقدردكادر كرك بياغى ايله شكرك ، وكرك شكرايله بغدايك مبادله سنده

bilinemez. Şu kadar ki ibtidâen ihtirâ'ında hükûmetin medhali yokdur, çünkü halk ahz ü i'tâda hürr olduğundan kendi mâllarını akçe ile tebdîle muvâfakat iderler ise bunda bir fâideleri vardır, ve fâide olan şeyde cebr olamaz. Sonra hükûmetler müdahâle etmiş ve alınub verilmesi hükûmetce kabûl edilmişdir.

İnsân bir ni'metin ve fâideli bir şeyin kadrini bilmez. Fıkdânı hâlinde idrâk ider. Akçe de bu kabildendir. Akçe ihtirâ'ât-ı beşeriyyenin en mühimmlerindendir. Bunu îzâh için akçeyi mefkûd farz iderek bir misâl getirelim, ahz ü i'tâda ne kadar müşkilâta dûçâr olacağımız anlaşılır. Meselâ bir köylünün bir çuval fazla yapağısı vardır, kendine yapağı lâzım olmayub bir çuval buğday lâzım olduğundan onunla mübâdele etmek ister. Bir renc-berde fazla bir çuval fazla buğday olduğunu haber alub onunla mübâdele etmeğe gider. Lâkin renc-bere yapağı lâzım olmayub şeker lâzım olduğundan beynlerinde mübâdele hâsıl olmaz me'yûsen 'avdet ider. Renc-berden buğday alabilmek için ona lâzım olan şekeri tedârik edib götürmelidir, bir tâcirde şeker olduğunu haber alarak yapağı ile şeker almağa gider. Tâcire yapağı lâzım olmamak ihtimâli var ise de lâzım olduğunu farz ider isek ondan şekeri alub renc-bere götürerek evvel şeker ile buğdayı mübâdele ider. Müşkilât yalnız bu kadar değildir, gerek yapağı ile şekerin, ve gerek şeker ile buğdayın mübâdelesinde [**114**]

bilinemez. Şu kadar ki ilkin icadında hükümetin müdahalesi yoktur, çünkü halk alışverişte özgür olduğundan kendi mallarını para ile değiştirmekte uzlaşırlarsa bunda bir yararları vardır ve yarar olan şeyde zorlama olamaz. Sonra hükümetler müdahale etmiş ve alınıp verilmesi hükümetçe kabul edilmiştir.

İnsan bir nimetin ve yararlı bir şeyin kıymetini bilmez. Yokluğu halinde anlar. Para da bu türdendir. Para insani icatların en önemlilerindendir. Bunu açıklamak için parayı yok varsayarak bir örnek getirelim, alışverişte ne kadar sıkıntılara düşeceğimiz anlaşılır. Mesela bir köylünün bir çuval fazla yapağısı[29] vardır, kendine yapağı lazım olmayıp bir çuval buğday lazım olduğundan onunla mübadele etmek ister. Bir çiftçide fazla bir çuval fazla buğday olduğunu haber alıp onunla mübadele etmeye gider. Ancak çiftçiye yapağı lazım olmayıp şeker lazım olduğundan aralarında mübadele gerçekleşmez umutsuzca geri döner. Çiftçiden buğday alabilmek için ona gereken şekeri elde edip götürmelidir, bir tacirde şeker olduğunu haber alarak yapağı ile şeker almaya gider. Tacire yapağı lazım olmaması olasılığı var ise de lazım olduğunu varsayar isek ondan şekeri alıp çiftçiye götürerek önce şeker ile buğdayı mübadele eder. Sıkıntılar yalnız bu kadar değildir, gerek yapağı ile şekerin ve gerek şeker ile buğdayın mübadelesinde [**114**]

29 Yapağı (Yapak): Kırkılmış koyun yünü. (h.n.)

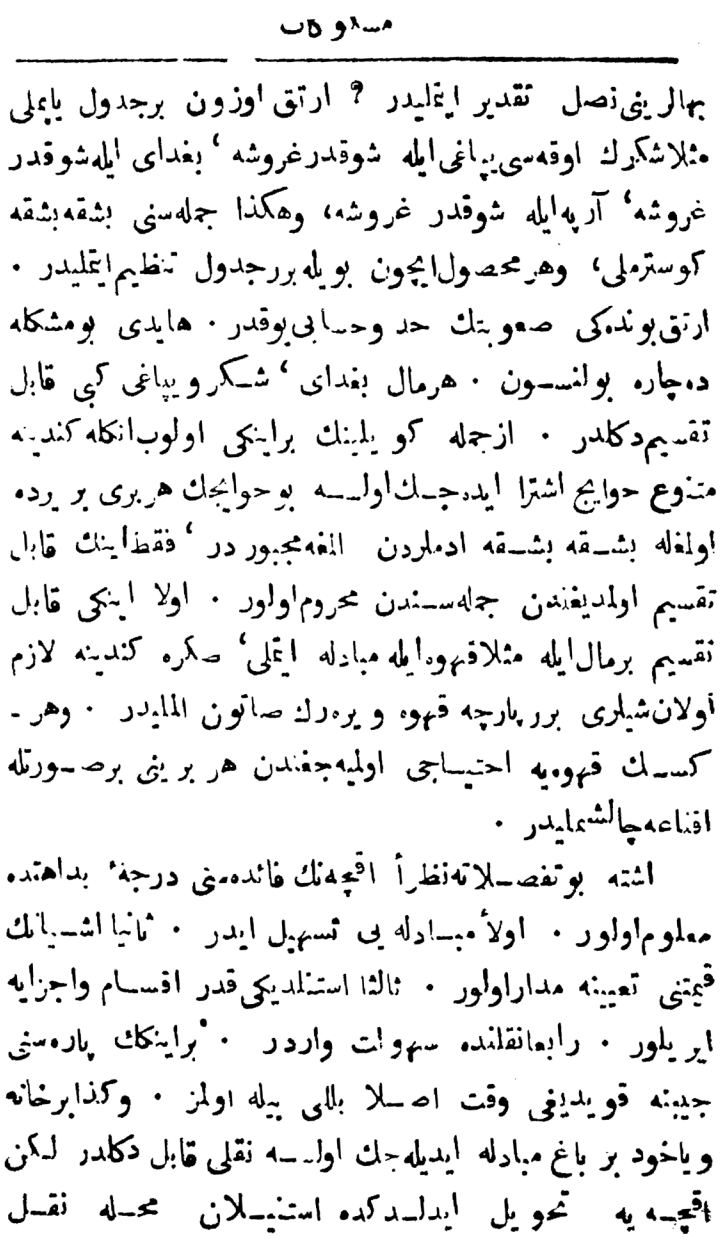

مسلوك

بهالرینی نصل تقدیر ایتلیدر ؟ ارتق اوزون برجدول یاپملی
مثلاشکرك اوقه‌سی پیاغی ایله شوقدر غروشه ، بغدای ایله شوقدر
غروشه ، آرپه ایله شوقدر غروشه ، وهکذا جمله‌سنی بشقه بشقه
کوسترملی ، وهر محصول ایچون بویله برجدول تنظیم ایتلیدر .
ارتق بوندکی صعوبتك حد وحسابی یوقدر . هایدی بومشکله
ده چاره بولنسون . هرمال بغدای ، شکر و پیاغی کبی قابل
تقسیم دکلدر . ازجمله کویلینك برائکی اولوب انکله کندینه
متنوع حوایج اشترا ایدمجك اولسه بوحوایجك هربری برپرده
اولمغله بشقه بشقه ادملردن المغه مجبور در ، فقط اینك قابل
تقسیم اولمدیغندن جمله‌سندن محروم اولور . اولا اینکی قابل
تقسیم برمال ایله مثلاقهوه ایله مبادله ایتملی ، صکره کندینه لازم
اولان شیلری بر پارچه قهوه و یه‌رك صاتون المایدر . وهر-
کسك قهوه یه احتیاجی اولیه جغندن هر برینی برصورتله
اقناعه چالشملیدر .

اشته بوتفصیلاته نظراً اقچه‌نك فائده‌سنی درجهٔ بداهتده
معلوم اولور . اولاً مبادله یی تسهیل ایدر . ثانیا اشیانك
قیمتنی تعیینه مدار اولور . ثالثا استدیکی قدر اقسام واجزایه
ایریلور . رابعاً نقلنده سهولت واردر . برائکك پاره‌سنی
جیبنه قویدیغی وقت اصلا بللی بیله اولمز . وکذا برخانه
ویاخود بر باغ مبادله ایدیلمجك اولسه نقلی قابل دکلدر لکن
اقچه یه تحویل ایدلدکده استیلان محله نقل

bahâlarını nasıl takdîr etmelidir? Artık uzun bir cedvel yapmalı meselâ şekerin okkası yapağı ile şu kadar guruşa, buğday ile şu kadar guruşa, arpa ile şu kadar guruşa, ve hâkezâ cümlesini başka başka göstermeli, ve her mahsûl için böyle birer cedvel tanzîm etmelidir. Artık bundaki su'ûbetin hadd ü hesâbı yokdur. Haydi bu müşkile de çâre bulunsun. Her mâl buğday, şeker ve yapağı gibi kabil-i taksîm değildir. Ez-cümle köylünün bir ineği olub inekle kendine mütenevvi' havâyic iştirâ idecek olsa bu havâyicin her biri bir yerde olmağla başka başka adamlardan almağa mecbûrdur, fakat inek kabil-i taksîm olmadığından cümlesinden mahrûm olur. Evvelâ ineği kabil-i taksîm bir mâl ile meselâ kahve ile mübâdele etmeli, sonra kendine lâzım olan şeyleri birer pâr-çe kahve vererek satun almalıdır. Ve herkesin kahveye ihtiyâcı olmayacağından her birini bir sûretle iknâ'a çalışmalıdır.

İşte bu tafsîlâta nazaran akçenin fâidesi derece-i bedâhetde ma'lûm olur. Evvelen mübâdeleyi teshîl ider. Sâniyen eşyânın kıymetini ta'yîne medâr olur. Sâlisen istenildiği kadar aksâm ve eczâya ayrılur. Râbi'an naklinde sühûlet vardır. Bir ineğin pâresini cebine koyduğu vakt aslâ belli bile olmaz. Ve kezâ bir hâne ve-yâhûd bir bağ mübâdele idilecek olsa nakli kabil değildir lâkin akçeye tahvîl idildikte istenilen mahalle nakl **[115]**

fiyatlar nasıl belirlenecektir? Artık uzun bir cetvel yapmalı mesela şekerin okkası[30] yapağı ile şu kadar guruşa, buğday ile şu kadar guruşa, arpa ile şu kadar guruşa ve bunun gibi hepsini ayrı ayrı göstermeli ve her ürün için böyle birer cetvel hazırlamalıdır. Artık bundaki zorluğun sınırı ve sayısı yoktur. Haydi bu zorluğa da çare bulunsun. Her malı buğday, şeker ve yapağı gibi bölmek mümkün değildir. Örneğin köylünün bir ineği olup inekle kendi çeşitli ihtiyaçlarını satın alacak olsa bu ihtiyaçların her biri bir yerde olmakla başka başka adamlardan almaya mecburdur, fakat inek bölünebilir olmadığından cümlesinden yoksun olur. İlk olarak ineği bölünebilir bir mal ile mesela kahve ile mübadele etmeli, sonra kendine lazım olan şeyleri birer parça kahve vererek satın almalıdır. Ve herkesin kahveye ihtiyacı olmayacağından her birini bir biçimde razı etmeye çalışmalıdır.

İşte bu açıklamalara bakarak paranın yararı apaçıklık derecesinde bilinir. İlk olarak mübadeleyi kolaylaştırır. İkinci olarak eşyanın kıymetini belirlemeye aracı olur. Üçüncü olarak istenildiği kadar kısımlara ve parçalara ayrılır. Dördüncü olarak taşınmasında kolaylık vardır. Bir ineğin parasını cebine koyduğu vakit hiç belli bile olmaz. Ve yine bir ev yahut bir bağ mübadele edilecek olsa taşınması mümkün değildir ancak paraya çevrildiğinde istenilen yere taşınır. **[115]**

30 Okka: 1,282 kilogram veya 400 dirhemlik ağırlık ölçüsü birimi, kıyye. (h.n.)

اولنور • خامساً حفظنده سهولت واردر • سائر برمتاع
اولسه حفظنده صعوبت اولور ایدی • سادساً مدت مدیده
طیانور • استعمال ایله اسکیمز بشقه متاعلر ومحصوللر چوق
طیانمیوب چورر خراب اولور •

اقچه ابتداء ایجادنده شمدیکی قدر منتظم دکل ایدی •
ذی قیمت معدنلر اولمدیغی کبی سکه دخی یوق ایدی • الیوم
طریق مدنیتده کیرو قالمش ملتلرده اویله در • درجه درجه ترقی
ایدرك شمدیکی یولندیغی حاله واصل اولمشدر • مکسیقایه وحشیلر
بینده « قاقاو » چکردکی اقچه مقامنده استعمال اولنور وهر شیئك
مقداری انکله تقدیر اولنور ایدی • امریقاده (ویرژینی)
شهرنده توتون ، هندستانك بعض یرلرنده صدف ، سودانده
بونجق اقچه مقامنده استعمال اولنور ایدی • صکره انسانلر التون
وکوش معدنلرینی استخراجه مساعد برحاله کلدکلرنده کولچه
اولهرق استعماله باشلامشلر • حتی سودانده وچینده حالا
کولچه استعمال اولنمقده در ، مسکوکاتده وار ایسه ده اسکی
عادتلری قالمشدر • اولکی حاللره نسبتله کولچه استعمالی بیوك
برترقی ایسه ده یونکلة مبادله ده دخی بعض مشکلات کورلمش •
چونکه میدانه برکولچه کادیکنده انك عیاری هرکسجه معلوم اولمز ،
حیله کارلق وسوء استعمالات زیاده اولور • بوسببدن سکه
ضربی ایجاد ایدیلهرك اوزرینه قیمتنی ، ووزننی نقش ایتکله
باشلادیلر • ودها صکره لری اطرافندن کسلمامك ایچون اینجه لرینك

olunur. Hâmsen hıfzında sühûlet vardır. Sâir bir metâ‘ olsa hıfzında su‘ûbet olur idi. Sâdisen müddet-i medîde dayanur. İsti’mâl ile eskimez başka metâ‘lar ve mahsûller çok dayanmayub çürür harâb olur.

Akçe ibtidâ-i îcâdında şimdiki kadar muntazam değil idi. Zî-kıymet ma‘denler olmadığı gibi sikke dahi yok idi. Elyevm tarîk-i medeniyyette geri kalmış milletlerde öyledir. Derece derece terakki iderek şimdiki bulunduğu hâle vâsıl olmuşdur. Meksika’da vahşîler beyninde “kakao” çekirdeği akçe makamında isti‘mâl olunur ve her şeyin mikdârı onunla takdîr olunur idi. Amerika’da (Virjini) şehrinde tütün, Hindistan’ın ba‘zı yerlerinde sedef, Sudan’da boncuk akçe makamında isti‘mâl olunur idi. Sonra insânlar altun ve gümüş ma‘denlerini istihrâca müsâ‘id bir hâle geldiklerinde külçe olarak isti‘mâle başlamışlar. Hattâ Sudan’da ve Çin’de hâm külçe isti‘mâl olunmaktadır, meskûkât da var ise de eski âdetleri kalmıştır. Evvelki hâllere nisbetle külçe isti‘mâli büyük bir terakki ise de bununla mübâdelede dahi ba‘zı müşkilât görülmüş. Çünkü meydâna bir külçe geldiğinde onun ayârı herkesce ma‘lûm olmaz, hîle-kârlık ve sû-i isti‘mâlât ziyâde olur. Bu sebebden sikke darbı îcâd idilerek üzerine kıymetini, ve veznini nakş itmeğe başladılar. Ve daha sonraları etrâfından kesilmemek içün incelerinin [**116**]

Beşinci olarak korunmasında kolaylık vardır. Başka bir mal olsa korunmasında güçlük olurdu. Altıncı olarak çok uzun süre dayanır. Kullanma ile eskimez başka mallar ve ürünler çok dayanmayıp çürür bozulur.

Para, icadının başlangıcında şimdiki kadar düzgün değildi. Kıymetli madenler olmadığı gibi sikke dahi yoktu. Günümüzde uygarlık yolunda geri kalmış milletlerde öyledir. Derece derece ilerleyerek şimdiki bulunduğu duruma ulaşmıştır. Meksika’da ilkeller arasında “kakao” çekirdeği para yerine kullanılır ve her şeyin miktarı onunla belirlenirdi. Amerika’da (Virginia) şehrinde tütün, Hindistan’ın bazı yerlerinde sedef, Sudan’da boncuk para yerine kullanılırdı. Sonra insanlar altın ve gümüş madenlerini çıkarmaya uygun bir duruma geldiklerinde külçe olarak kullanmaya başlamışlar. Hatta Sudan’da ve Çin’de ham külçe kullanılmaktadır, para da var ise de eski adetleri kalmıştır. Önceki durumlara oranla külçe kullanımı büyük bir ilerleme ise de bununla mübadelede dahi bazı zorluklar görülmüş. Çünkü meydana bir külçe geldiğinde onun ayarı herkesçe bilinmez, hilekarlık ve kötüye kullanımlar fazla olur. Bu sebepten sikke basımı icat edilerek üzerine kıymetini ve ağırlığını işlemeye başladılar. Ve daha sonraları çevresinden kesilmemesi için incelerinin [**116**]

کنارینه زنجیر, وقالینجه‌لرینه یازوحك ایتدیلر ' هانکی تاریخده
ونره‌ده قنغی پادشاهك کونده اولدیغنی‌ده علاوه ایلدیلر '
الیوم متمدن مملکتلرده تداول ایدن اقچه شکلنه کیردی ·
اقچه‌نك ایجادی مدنیتك انتشار وتوسعنه زیاده خدمت
ایتمشدر · چونکه مبادله‌یی تسهیل ومعامله‌یی تسریع ایلدیکندن
هرکس ایشنی سهولتله کورمش، و بوسببدن معاملات تکثرایدوب
مدنیت ایلرولمشدر · دائما مادیاته متعلق شیلرك توسعی امور
معنویه‌نك توسع وترقیسنه سبب اولور ·
اقچه‌نك بیوك بر فائده‌سیده سرمایه تدارکنده کورلمشدر ·
فصل مخصوصنده کچدیکی وجهله زراعت وتجارت وصناعتده
سرمایه‌لازمدر· ترقی صنایعك شرائط اساسیه‌سندن بریده سرمایه‌در·
سرمایه‌سز برایش یاپمق قابل اولز · اقچه‌ایسه سرمایه تشکیلنك
واسطهٔ قویه واساسیه‌سیدر · اقچه اولمسه سرمایه نصل
تدارك اولنه بیلور ایدی ؟ مثلا بوستانجی سرمایه تدارکیچون
محصولاتنك بر مقدارینی حفظ ایده‌جك , حالبوکه انك محصولی
ادخار وحفظ ایتمکه قابل دکلدر· لکن حفظ ایده‌جکی مقداری اقچه‌یه
تحویل ایدرسه سهولتله سرمایه تدارك ایتمش اولور· اکر اقچه
اولمسیدی جامتی جهتیله حفظی مشکل , ومرور زمان
ایله بوزلمسی قابل اولان شیلری جمع ووقایه ایتمك ممکن اولازدی·
اقچه‌نك بوقدر مهم وترقیٔ مدنیتجه بوقدر فائده‌لی
اولدیغنه نظراً بعضیلری بر درجه ایلروکتدیلرکه بونی عین ثروت

kenârına zencîr, ve kalıncalarına yazı hakk ettiler, hangi târîhde ve nerede hangi pâdişâhın gününde olduğunu da ‘ilâve eylediler, el-yevm mütemeddin memleketlerde tedâvül iden akçe şekline girdi.

Akçenin îcâdı medeniyyetin intişâr ve tevessü‘ne ziyâde hidmet etmiştir. Çünkü mübâdeleyi teshîl ve mu‘âmeleyi tesrî‘ eylediğinden herkes işini sühûletle görmüş, ve bu sebebden mu‘âmelât tekessür edip medeniyyet ilerlemişdir. Dâimâ mâddiyyâta müte‘allik şeylerin tevessü‘ü umûr-u ma‘neviyyenin tevessü‘ ve terakkisine sebeb olur.

Akçenin büyük bir fâidesi de sermâye tedârikinde görülmüşdür. Fasl-ı mahsûsunda geçdiği gibi zirâ‘at ve ticâret ve sınâ‘atde sermâye lâzımdır. Terakki-i sanâyi‘n şerâit-i esâsiyyesinden biri de sermâyedir. Sermâyesiz bir iş yapmak kabil olmaz. Akçe ise sermâye teşkîlinin vâsıta-i kaviyye ve esâsiyyesidir. Akçe olmasa sermâye nasıl tedârik olunabilir idi? Meselâ bûstâncı sermâye tedârikiçün mahsûlâtının bir mikdârını hıfz idecek, hâlbuki onun mahsûlü iddihâr ve hıfz etmeğe kabil değildir. Lâkin hıfz ideceği mikdârı akçeye tahvîl iderse sühûletle sermâye tedârik etmiş olur. Eğer akçe olmasaydı cesâmeti cihetiyle hıfzı müşkil, ve mürûr-i zamân ile bozulması kabil olan şeyleri cem‘ ve vikaye etmek mümkin olmazdı.

Akçenin bu kadar mühimm ve terakki-i medeniyyetce bu kadar fâideli olduğuna nazaran ba‘zıları bir derece ileru gittiler ki bunu ‘ayn-ı servet [**117**]

kenarına zincir ve kalıncalarına yazı kazıdılar, hangi tarihte ve nerede hangi padişahın gününde olduğunu da eklediler, günümüzde uygar memleketlerde kullanılan para şekline girdi.

Paranın icadı medeniyetin yayılmasına ve genişlemesine çok hizmet etmiştir. Çünkü mübadeleyi kolaylaştırıp işlemi hızlandırdığından herkes işini kolaylıkla görmüş ve bu sebepten işlemler çoğalıp medeniyet ilerlemiştir. Daima maddi işlere ilişkin şeylerin genişlemesi manevi işlerin genişlemesine ve ilerlemesine sebep olur.

Paranın büyük bir yararı da sermaye sağlamada görülmüştür. İlgili bölümde geçtiği gibi tarım, ticaret ve zanaatte sermaye lazımdır. Sanayinin ilerlemesinin temel şartlarından biri de sermayedir. Sermayesiz bir iş yapmak mümkün olmaz. Para ise sermaye oluşumunun sağlam ve temel aracıdır. Para olmasa sermaye nasıl sağlanabilirdi? Mesela bostancı sermaye elde etmek için ürünlerinin bir miktarını saklayacak, halbuki onun ürünü biriktirilebilir ve saklanabilir değildir. Fakat saklayacağı miktarı paraya çevirirse kolaylıkla sermaye elde etmiş olur. Eğer para olmasaydı büyüklüğü yönüyle saklaması zor ve zamanın geçmesiyle bozulması mümkün olan şeyleri toplamak ve korumak mümkün olmazdı.

Paranın bu kadar önemli ve uygarlığın ilerlemesi bakımından bu kadar yararlı olduğuna bakarak bazıları bir derece ileri gittiler ki bunu zenginliğin kaynağı [**117**]

عد ايتديلر . بتون سعيمز اقچه جمعنه مصروف اولوب ممكن مرتبه
خارجدن اقچه جلبنه ومملكتدن خارجه چيقمامسنه غيرت ايده‌لم
ديديلر . لكن انلرك بو كلامى افراطدر . متأخرينك تحقيقاتى
بو افكارك باطل اولديغنى ميدانه چيقاردى . بو مسكوكاتده عادتا
بر محصولدر . وسائر محصولات كبى عمل ايله تحصيل اولنور .
شوقدر وارکه ديكر محصولات بزم ايشيمزه يرادينى حالده مسكوكات
ظوغريدن ظوغرى يه ايشيمزه يرامز بزجه اصل مطلوب اولان
حوايجك تحصيلنه الت وواسطه اولور . بونك لزومندن زياده اولسنده
فائده يوقدر . عادتا بر باغده اولان قازمه و كورك كبى نقدر
كافى ايسه اودرجه‌سنى استملدر .

مملكتلرنده التون و كموش معدنلرى چيقان اهالينك احوالنه
باقلسون ، رفاه وثروتلرى سائر مملكتلردن زياده‌ميدر ؟ معدن
چيقارمق سائر صنعتلر كبى برصنعتدر . ديكر ممالك اهاليسى
نصل زراعت ايله مشغول اولورلر ايسه بونلرده اويله معدنله
مشغول اولورلر . وبو صنعت ظن اولنديغى كبى ديكر صنعتلردن
دها كارلى برصنعت دكلدر . چيقاردقلرى معدنلرينى زراعتله
وصناعتله مشغول طائفه‌لره ويررلر ، مقابلنده لازم اولان شيلرى
الوب كچيورلر . وديكر صنعتلرك نصل آفتى وقضاسى وارايسه
بونكده واردر . بر برده معدن بولنه‌جغى اميد اولنور . نيچه
كونلر مصارف كثيره اختيار ايدرك عمليات حفريه اجرا ايديلور ،
برشى چيقماز ، اوقدر مصارف بيهوده‌يه كيدر . بعضا بولنسه

‘add ettiler. Bütün sa‘yımız akçe cem‘ine masrûf olub mümkin mertebe hâricden akçe celbine ve memleketden hârice çıkmamasına gayret idelim didiler. Lâkin onların bu kelâmı ifrâtdır. Müteahhirînin tahkîkâtı bu efkârın bâtıl olduğunu meydâna çıkardı. Bu meskûkât da ‘âdetâ bir mahsûldür. Ve sâir mahsûlât gibi ‘amel ile tahsîl olunur. Şu kadar var ki dîger mahsûlât bizim işimize yaradığı hâlde meskûkât doğrudan doğruya işimize yaramaz, bizce asıl matlûb olan havâyicin tahsîline âlet ve vâsıta olur. Bunun lüzûmundan ziyâde olmasında fâide yokdur. ‘Âdetâ bir bağda olan kazma ve kürek gibi ne kadar kâfî ise o derece istemelidir.

Memleketlerinde altun ve gümüş çıkan ahâlînin ahvâline bakılsun, refâh ve servetleri sâir memleketlerden ziyâde midir? Ma‘den çıkarmak sâir san‘atlar gibi bir san‘atdır. Dîger memâlik ahâlîsi nasıl zirâ‘at ile meşgûl olurlar ise bunlar da öyle ma‘denle meşgûl olurlar. Ve bu san‘at zann olunduğu gibi dîger san‘atlardan daha kârlı bir san‘at değildir. Çıkardıkları ma‘denlerini zirâ‘atle ve sınâ‘atle meşgûl tâifelere verirler, mukâbilinde lâzım olan şeyleri alub geçinirler. Ve dîger san‘atların nasıl âfeti ve kazâsı var ise bunun da vardır. Bir yerde ma‘den bulunacağı ümîd olunur. Nice günler masârif-i kesîre ihtiyâr iderek ‘ameliyyât-ı hafriyye icrâ edilir, bir şey çıkmaz, o kadar masârif bî-hûdeye gider. Ba‘zân bulunsa **[118]**

saydılar. Bütün çalışmamız para toplamaya harcanıp mümkün mertebe dışarıdan para toplamaya ve memleketten dışarı çıkmamasına gayret edelim dediler. Ancak onların bu sözü ölçüyü aşmaktır. Son yetişen [bilginlerin][31] araştırmaları bu düşüncelerin bâtıl olduğunu meydana çıkardı. Bu paralar da adeta bir üründür. Ve diğer ürünler gibi iş ile elde edilir. Şu kadar var ki diğer ürünler bizim işimize yaradığı halde paralar doğrudan doğruya işimize yaramaz, bizce asıl istenilen olan ihtiyaçların elde edilmesine alet ve araç olur. Bunun gereğinden fazla olmasında yarar yoktur. Adeta bir bağda olan kazma ve kürek gibi ne kadarı yeterli ise o kadar istemelidir.

Memleketlerinde altın ve gümüş çıkan insanların durumlarına bakılsın, refah ve zenginlikleri diğer memleketlerden fazla mıdır? Maden çıkarmak diğer zanaatlar gibi bir zanaattır. Diğer ülkelerin insanları nasıl tarım ile uğraşırlar ise bunlar da öyle madenle uğraşırlar. Ve bu zanaat sanıldığı gibi diğer zanaatlardan daha kârlı bir zanaat değildir. Çıkardıkları madenlerini tarımla ve zanaatla uğraşan topluluklara verirler, karşılığında gerekli olan şeyleri alıp geçinirler. Ve diğer zanaatların nasıl belası ve kazası var ise bunun da vardır. Bir yerde maden bulunacağı ümit edilir. Nice günler pek çok harcamaya katlanarak kazı işleri yapılır, bir şey çıkmaz, o kadar harcama boşa gider. Bazen bulunsa **[118]**

31 (h.n.)

دخی از برشی بوانوب مصارفه مقابل جزئی برتمتع براقور ،
جیکیلان مشقتلره دکز . فرضا پك زنکین معدنلر بولنسه بیله
برشینك مقداری چوغالدقده قیمتی تدنی ایدر ، اعتباری
ازالور . وهرکس التون چیقارمقله مشغول اولوب التونك
قیمتی باقر درجه سنه تنزل ایدر .

بوعلمك حقیقتندن غافل و بیخبر اولنلر فلان ملت خارجدن
بزه مالارینی کتوروب صاتیور ، واقچه مزی الیور دیرلر ،
بونلر عبثدر . مثلا اتمکجی و بقال لازم اولان شیلری
ویروب اقچه مزی الیور دیه رك اکادارلمق جائزمیدر ؟ بوصورتده
انلرده سزه « ایشکزه کلیورسه آلهیکز سزه مالزی جبراً
ویرمیورز » دیرلر . فی الواقع مملکتده اوقتاعك چیقمسی ممکن
ایکن بشقه یردن المق پك ایودکلدر . نه کیم برکیسه حوایج
لازمه سنی قومشوسندن المق قابل اولدیغی حالده اوزاق محللردن
المامليدر . فقط خارجدن کلان مال دها اوجوز ، ودها اعلا
اولدیغی صورتده مجرد بزم مملکتك ویا بزم محللرك مالی
صاتلسون واهالیمز زنکین اولسون دیه رك بهالو المق عین
حماقتدر . بوصورتده بشیوز غروش ایله کچینه جك کیسه بیك
غروش ایله تعیش ایدر . بو اعتراضده بولنان کیسه لره « اجنبیلر
کتوردکلری مالارینی اقچه مقابلنده صاتیوب سزك محصولاتکزی
ایله مبادله ایده جکلر » دینلسه موافقت ایده جکلرنده شبهه
یوقدر . حالبوکه کلان محصولی دیکر برمحصول مقابلنده المق

dahi az bir şey bulunub masârife mukâbil cüz'î bir temettu' bırakır, çekilen meşakkatlere değmez. Farazâ pek zengin ma'denler bulunsa bile bir şeyin mikdârı çoğaldıkda kıymeti tedennî ider, i'tibârı azalır. Ve herkes altun çıkarmakla meşgûl olub altunun kıymeti bakır derecesine tenezzül eder.

Bu 'ilmin hakîkatinden gâfil ve bî-haber olanlar filân millet hâricden bize mâllarını getirib satıyor, ve akçemizi alur dirler, bunlar 'abesdir. Meselâ ekmekçi ve bakkal lâzım olan şeyleri verib akçemizi alur diyerek ona darılmak câiz midir? Bu sûretde onlar da size "İşinize gelmiyorsa almayınız size mâlımızı cebren vermiyoruz" derler. Fi'l-vâki' memleketde o metâ'ın çıkması mümkin iken başka yerden almak pek iyi değildir. Nitekim bir kimse havâyic-i lâzımesini komşusundan almak kabil olduğu hâlde uzak mahallerden almamalıdır. Fakat hâricden gelen mâl daha ucuz, ve daha a'lâ olduğu sûretde mücerred bizim memleketin veyâ bizim mahallenin mâlı satılsın ve ahâlîmiz zengin olsun diyerek bahâlu almak 'ayn-ı hamâkatdır. Bu sûretde beş yüz guruş ile geçinecek kimse bin guruş ile ta'ayyüş ider. Bu i'tirâzda bulunan kimselere "Ecnebîler getirdikleri mâlları akçe mukâbilinde satmayub sizin mahsûlâtınız ile mübâdele edecekler" denilse muvâfakat ideceklerinde şübhe yokdur. Hâlbuki gelen mahsûlü dîger bir mahsûl mukâbilinde almak [**119**]

dahi az bir şey bulunup harcamalara karşılık ufak bir kâr bırakır, çekilen sıkıntılara değmez. Ola ki pek zengin madenler bulunsa bile bir şeyin miktarı çoğaldığında kıymeti azalır, itibarı azalır. Ve herkes altın çıkarmakla meşgul olunca altının değeri bakır derecesine iner.

Bu bilimin gerçeklerinden, dikkatsiz ve habersiz olanlar filan millet dışarıdan bize mallarını getirip satıyor ve paramızı alır derler, bunlar anlamsızdır. Mesela ekmekçi ve bakkal lazım olan şeyleri verip paramızı alır diyerek ona darılmak doğru mudur? Bu biçimde onlar da size "İşinize gelmiyorsa almayınız size malımızı zorla vermiyoruz" derler. Gerçekten memlekette o malın çıkması mümkün iken başka yerden almak pek iyi değildir. Nitekim bir kimse gerekli ihtiyaçlarını komşusundan alması mümkün olduğu halde uzak yerlerden almamalıdır. Fakat dışarıdan gelen mal daha ucuz ve daha iyi olduğu biçimde sırf bizim memleketin veya bizim mahallenin malı satılsın ve insanlarımız zengin olsun diyerek yüksek fiyattan almak aptallığın kendisidir. Bu şekilde beş yüz kuruş ile geçinecek kimse bin kuruş ile geçinir. Bu itirazda bulunan kimselere "Yabancılar getirdikleri malları para karşılığında satmayıp sizin ürünleriniz ile mübadele edecekler" denilse uygun bulacaklarına şüphe yoktur. Halbuki gelen ürünü diğer bir ürün karşılığında almak [**119**]

ايله اقچه مقابلنده المق بينده اصلا برفرق يوقدر . چونكه ويريلان اقچه برمحصولك اثريدر . وقتيله برمحصولى وارايمش حفظنده صعوبت اولديغندن ويا بقاسى غيرقابل بولنديغندن انى اقچه يه تحويل اينمش ، شمدى اجنبى يه ويرديكى يينه اول محصولدر ، يرينه ديكر برمحصول اليور . يعنى اقچه ايله مبادله حقيقتده امتعه ايله مبادلهدن بشقه برشئ دكلدر . شوقدركه اقچه ايله مبادلهده متبايعاندن برينه يعنى اجنبى به نسبتله برمبادله ديكرينه نسبتله ايكى مبادله (دوبل اشانژ) حاصل اوليور .

بومسكوكاتده عادتا امتعه كبيدر . نره دهلز ومى اولورايسه اورايه كوتوريلور . برمملكتده اقچهلزومندن اشاغى اولورسه ممالك سائره دن قوشار كلور . وبالعكس برمملكتده لزومندن زياده اقچه بولنورسه بشقه مملكتلره قوشار كيدر . نه مقدار لازم اولديغنى طبيعت ماده بولور . حد اعتدالنى بولمق ايچون يالكز موانع ايقاع ايتمامك كافيدر .

مثلا استانبولده يوز بيك كيسه اقچه لازم ايكن مقدارى ازالور ايسه ، نادر اولان شيئك قيمتى ارتهجغندن اقچهنك قيمتى تزايد وامتعهنك قيمتى تناقص ايدر . ومتاع اوجوز اولديغى جهتله خارجدن صاتون آلمغه كلورلر ، ومقابلنده اقچه ويررلر اومناسبتله اقچه حداعتدالنى بولور . واكر استانبولده اقچهنك مقدارى تزايد ايدرسه قيمتنك تدنيسنى موجب اولور ، بوسببدن

ile akçe mukâbilinde almak beyninde bir fark yokdur. Çünkü verilen akçe bir mahsûlün eseridir. Vaktiyle bir mahsûlü var imiş, hıfzında su'ûbet olduğundan veyâ bekâsı gayr-i kabil bulunduğundan onu akçeye tahvîl etmiş, şimdi ecnebîye verdiği yine ol mahsûldür, yerine dîger bir mahsûl alıyor. Ya'nî akçe ile mübâdele hakîkatde emti'a ile mübâdeleden başka bir şey değildir. Şu kadar ki akçe mübâdelede mütebâyi'ândan birine ya'nî ecnebîye nisbetle bir mübâdele ve dîgerine nisbetle iki mübâdele (dübleşanj) hâsıl oluyor.

Bu meskûkât da 'âdetâ emti'a gibidir. Nerede lüzûmu olur ise oraya götürülür. Bir memleketde akçe lüzûmundan aşağı olursa memâlik-i sâireden koşar gelir. Ve bi'l-'akis bir memleketde lüzûmundan ziyâde akçe bulunursa başka memleketlere koşar gider. Ne mikdâr lâzım olduğunu tabî'at-ı mâdde bulur. Hadd-i i'tidâlini bulmak için yalnız mevânî' îka' etmemek kâfîdir.

Meselâ İstanbul'da yüz bin kîse akçe lâzım iken mikdârı az olur ise, nâdir olan şeyin kıymeti artacağından akçenin kıymeti tezâyüd ve emti'anın kıymeti tenâkus ider. Ve metâ' ucuz olduğu cihetle hâricden satun almağa gelirler, ve mukâbilinde akçe verirler o münâsebetle akçe hadd-i i'tidâlini bulur. Ve eğer İstanbul'da akçenin mikdârı tezâyüd iderse kıymetinin tedennîsini mûcib olur, bu sebebden [**120**]

ile para karşılığında almak arasında bir fark yoktur. Çünkü verilen para bir ürünün eseridir. Vaktiyle bir ürünü var imiş, saklanmasında zorluk olduğundan veya sürekliliği mümkün olmadığından onu paraya çevirmiş, şimdi yabancıya verdiği yine o üründür, yerine diğer bir ürün alıyor. Yani para ile mübadele aslında mal ile mübadeleden başka bir şey değildir. Şu kadar ki para mübadelede alıcı ve satıcıdan birine yani yabancıya göre bir mübadele ve diğerine göre iki mübadele (dübleşanj)[32] gerçekleşiyor.

Bu paralar da adeta mal gibidir. Nerede lüzumu olur ise oraya götürülür. Bir memlekette para gereğinden az olursa diğer ülkelerden koşar gelir. Ve tersine bir ülkede gereğinden fazla para bulunursa başka memleketlere koşar gider. Ne miktar lazım olduğunu maddenin doğası bulur. Ortalama seviyesini bulması için sadece engel çıkarmamak yeterlidir.

Mesela İstanbul'da yüz bin kese para lazım iken miktarı az olur ise, nadir olan şeyin değeri artacağından paranın değeri artar ve malın değeri azalır. Ve malın ucuz olması yönüyle dışarıdan satın almaya gelirler ve karşılığında para verirler o münasebetle para ortalama seviyesini bulur. Ve eğer İstanbul'da paranın miktarı artarsa değerinin azalması gerekir, bu sebepten [**120**]

32 Double change. (h.n.)

امتعه واشیانك قیمتی تزاید ایدر • وسائر مملکتده اشیأ مذکوره اوجوز اوله جغندن استانبولده کی آقچه بشقه یره کیدر اول متاعلرك اوجوز بولندیغی یرده مبادله اولنور ، وآقچه اورادە قالور •

آقچه‌نك برمملکتده ندرتی یعنی کفایت مقدارندن دون اولمسی نصل مضر اولور ایسه ، کثرتی یعنی لزومندن افزون اولمسی اویله مضردر • چونکه اقچه معاملاتك آلتی اولدیغندن دائما التلر حداعتدالده اوللیدر • بر مملکتده دائما اقچه کیروبده چیقمامسنه چاره بولنور ایسه اومملکتك حالی فنا اولور • اقچه‌نك قیمتی تنزل ایدر • برشی صاتون المق ایچون چوق اقچه ویرمك ، وچارشویه چیقدقده جیبنی التون ایله طولدیرمق لازم کلور • هرکسك معیشتی ورفاه حالی محصولنك درجه‌سنه کوره در • اقچه‌نك مقداری زیاده اولمقدن برفائده حاصل اولز • فرانسه‌ده وقتیله مسکوکاتده ندرت مشاهده اولندیغی جهتله « هرکسك النده بوقدر التون وکوش اوانی واردر انلر سکه‌یه تحویل ایدیاورایسه مسکوکات چوغالور ورفاه ارتار » دیمشلر ایسه‌ده بونلری سکه‌یه تبدیل ایتدکدن صکره برفائده حاصل اولدقدن بشقه خلقك اللرنده کی اوانی اللرندن چیقدیغی جهتله اندنده محروم اولمشلر ، وایکی صورتده ضرر کورمشلردر •

اوللری التون کوش نادر ایدی ، شمدی تکثر ایتدی ، چونکه هرشنه التون وکوشك ضایعاتیله حاصلاتی بینده توازن یوقدر

emti'a ve eşyânın kıymeti tezâyüd ider. Ve sâir memleketde eşyâ-i mezkûre ucuz olacağından İstanbul'daki akçe başka yere gider ol metâ'ların ucuz bulunduğu yerde mübâdele olunur, ve akçe orada kalur.

Akçenin bir memlekette nedreti ya'nî kifâyet mikdârından dûn olması nasıl muzırr olur ise kesreti ya'nî lüzûmundan efzûn olması öyle muzırrdır. Çünkü akçe mu'âmelâtın âleti olduğundan dâimâ âletler hadd-i i'tidâlde olmalıdır. Bir memlekete dâimâ akçe girüb de çıkmamasına çâre bulunur ise o memleketin hâli fenâ olur. Akçenin kıymeti tenezzül ider. Bir şey satun almak içün çok akçe virmek, ve çarşıya çıkdıkda cebini altun ile doldurmak lâzım gelir. Herkesin ma'îşeti ve refâh hâli mahsûlünün derecesine göredir. Akçenin mikdârı ziyâde olmakdan bir fâide hâsıl olmaz. Fransa'da vaktiyle meskûkâtda nedret müşâhede olunduğu cihetle "Herkesin elinde bu kadar altun ve gümüş evânî vardır onlar sikkeye tahvîl edilir ise meskûkât çoğalur ve refâh artar." demişler ise de bunları sikkeye tebdîl ettikden sonra bir fâide hâsıl olmadıkdan başka halkın ellerindeki evânî ellerinden çıkdığı cihetle ondan da mahrûm olmuşlar, ve iki sûretde zarar görmüşlerdir.

Evvelleri altun gümüş nâdir idi, şimdi tekessür etti, çünkü her sene altun ve gümüşün zâyi'âtıyla hâsılâtı beyninde tevâzün yokdur [**121**]

mal ve eşyanın değeri artar. Ve diğer memlekette adı geçen şeyler ucuz olacağından İstanbul'daki para başka yere gider o malların ucuz bulunduğu yerde mübadele olunur ve para orada kalır.

Paranın bir memlekette azlığı yani yeter miktarından aşağı olması nasıl zararlı olur ise bolluğu yani gereğinden fazla olması öyle zararlıdır. Çünkü para işlemlerin aracı olduğundan daima araçlar optimum seviyede olmalıdır. Bir memlekete sürekli para girip de çıkmamasına çare bulunur ise o memleketin durumu kötüleşir. Paranın değeri düşer. Bir şey satın almak için çok para vermek ve çarşıya çıktığında cebini altın ile doldurmak gerekir. Herkesin geçimi ve zenginlik durumu ürününün derecesine göredir. Paranın miktarının çok olmasından bir yarar meydana gelmez. Fransa'da vaktiyle parada azlık gözlendiği için "Herkesin elinde bu kadar altın ve gümüş kap kacak vardır onlar sikkeye çevrilir ise paralar çoğalır ve refah artar." demişler ise de bunları sikkeye dönüştürdükten sonra bir yarar ortaya çıkmadığı gibi halkın ellerindeki kap kacak ellerinden çıktığı için ondan da yoksun olmuşlar ve iki biçimde zarar görmüşlerdir.

Önceleri altın gümüş nadirdi, şimdi çoğaldı, çünkü her sene altın ve gümüşün kayıplarıyla kazançları arasında denklik yoktur [**121**]

ازضايع اولور ، ومعدنلردن زياده حصوله كلور . باخصوص
قاليفورنيا ده يوزسنه ظرفنده چوق فرق ايتمشدر . التون
وكموشك مقداری بوصورتله تزايد ايتمسی قيمتك تدنيسنی
موجب اولمشدر ، عوام « اسكی زمانده خيرو بركت زياده اولوب
هرشی اوجوز ايدی » ديرلر ، بو ياكاش برفكردر ، جهالتدن
نشئت ايدر ، بلكه شمدی خيرو بركت زيادهدر . بونك اصل
حكمتی التون وكموشك مقداری تزايد ايتمسندندر . وقتيله
انلرك نادر واعتبارلی ايدی ، برچفت ايلق قابی بش پارهيه
النور ايدی . يالكز امريقا معدنلرينك كشفندن برى التونك
قيمتی التی قات تنزل ايتدی . اندن اول برالتونه النهجق شی
اليوم التی التونه النور . بونسبته كوره التونك وكموشك
مقداری تزايد ايتدكجه قيمتی تنزل ايدهجكندن ايلروده
كيم بيلور نه حاله كلهجكدر ؟ بلكه التونك قيمتی كموش ،
كموشك قيمتی باقر درجهسنه تنزل ايدهجك . بو برخير دكل
ايسهده چارهسی يوقدر .

بر مملكتده التونك چوق اولمسی خيراودر فكری بر مملكتی
بر شخصه قياس ايتملرندن نشئت ايتمشدر . برفردك كيسهسنده
اقچهسی نقدر چوق اولور ايسه رفاه حالی اوقدر زياده اولور .
ليكن مملكتی برفرده قياس ايتمك قياس مع الفارقدر ، چونكه
برفردده اقچه نقدر چوق اولسه قيمتنه سكته كلز . لكن بر
مملكتده لزومندن زياده اولورسه اعتباردن دوشر وقيمتنه خلل كلور .

az zâyi‘ olur, ma‘denlerden ziyâde husûle gelir. Bâ-husûs Kaliforniya’da yüz sene zarfında çok fark etmiştir. Altun ve gümüşün mikdârı bu sûretle tezâyüd etmesi kıymetinin tedennîsini mûcib olmuşdur, ‘avâm “Eski zamânda hayr u bereket ziyâde olub her şey ucuz idi” derler, bu yanlış bir fikirdir, cehâletden neş’et ider, belki şimdi hayr u bereket ziyâdedir. Bunun asıl hikmeti altun ve gümüşün mikdârı tezâyüd etmesindendir. Vaktiyle onlar pek nâdir ve i‘tibârlı idi, bir çift ayakkabı beş pâreye alınır idi. Yalnız Amerika ma‘denlerinin keşfinden beri altunun kıymeti altı kat tenezzül etti. Ondan evvel bir altuna alınacak şey el-yevm altı altuna alınır. Bu nisbete göre altunun ve gümüşün mikdârı tezâyüd ettikçe kıymeti tenezzül edeceğinden ileride kim bilir ne hâle gelecekdir? Belki altunun kıymeti gümüş, gümüşün kıymeti bakır derecesine tenezzül idecek. Bu bir hayr değil ise de çâresi yokdur.

Bir memleketde altunun çok olması değerlidir fikri bir memleketi bir şahsa kıyâs etmelerinden neş’et etmişdir. Bir ferdin kîsesinde akçesi ne kadar çok olur ise refâh hâli o kadar ziyâde olur. Lâkin memleketi bir ferde kıyâs etmek kıyâs maa’l-fârıkdır, çünkü bir ferdde akçe ne kadar çok olsa kıymetine sekte gelmez. Lâkin bir memleketde lüzûmundan ziyâde olursa i‘tibârdan düşer ve kıymetine halel gelir. [122]

az kayıp olur, madenlerden fazla çıkar. Özellikle Kaliforniya’da yüz sene zarfında çok fark etmiştir. Altın ve gümüşün miktarının bu biçimde artması değerinin azalmasını gerektirmiştir, insanlar “Eski zamanda hayır ve bereket çok olup her şey ucuzdu” derler, bu yanlış bir fikirdir, bilgisizlikten kaynaklanır, belki şimdi hayır ve bereket çoktur. Bunun asıl hikmeti altın ve gümüş miktarının artmasındandır. Vaktiyle onlar pek nadir ve itibarlı idi, bir çift ayakkabı beş paraya alınırdı. Yalnız Amerika madenlerinin keşfinden beri altının değeri altı kat düştü. Ondan önce bir altına alınacak şey bugün altı altına alınır. Bu orana göre altının ve gümüşün miktarı arttıkça değeri azalacağından ileride kim bilir ne hale gelecektir? Belki altının değeri gümüş, gümüşün değeri bakır derecesine inecek. Bu bir hayır değil ise de çaresi yoktur.

Bir memlekette altının çok olması değerlidir fikri bir memleketi bir kişiyle kıyaslamalarından kaynaklanmıştır. Bir kişinin kesesinde parası ne kadar çok olur ise refah durumu o kadar yüksek olur. Fakat memleketi bir kişiyle kıyaslamak birbirine benzemeyen şeyleri kıyaslamaktır, çünkü bir kişide para ne kadar çok olsa değerine zarar gelmez. Ancak bir memlekette gereğinden fazla olursa itibardan düşer ve değerine zarar gelir. [122]

Akçeye servet nazarıyla bakanlar idhâlât ve ihrâcât muvâzenesine i'tibâr edenlerdir. Gümrük muvâzenesine bakub meselâ bin liralık mâl gitmiş, bin beşyüz liralık mâl gelmiş ise beşyüz lira zarar ettik derler. Hâlbuki bu efkâr hem nazariyyât ile hem de tecrübe ile bâtıl olub bu muvâzene şâyân-ı i'tibâr değildir. Bundan bir memleketin kâr veyâ zarar ettiği anlaşılmaz. Meselâ bir tâcir İzmir'den Marsilya'ya bin liralık incir götürüb bin iki yüz liraya satar ve onun mukâbilinde emti'a-i sâire alub getirirse İzmir gümrükünde bin beşyüz liralık emti'a kayd olunur, ve bu hesâba göre memlekete beşyüz liralık metâ' ziyâde girdiği cihetle memleket zarar etmiş 'add olunur, hâlbuki memleket kâr etmiştir. Ve kezâ bir tâcir bin liralık incir çıkarub yolda sefîne gark olsa memlekete ona mukâbil hîç mâl girmeyeceğinden memleket kâr etmiş 'add olunur, hâlbuki zarar etmiştir. Ve-yâhûd incirin Marsilya'da fiatı bir sebebe mebnî tedennî eder ise yine onun mukâbilinde az mâl girer, kâr 'add olunur, hâlbuki hakîkatte zarar olunduğu bedîhîdir.

(Bâb-ı Hâmis 'Aşer)
(Meskûkât Makamına Kaim Olan Evrâk)

Bahs-i sâbıkda söylendiği vechle meskûkât muhtere'ât-ı insâniyyenin **[123]**

Paraya zenginlik gözüyle bakanlar ithalat ve ihracat denkliğine önem verenlerdir. Gümrük denkliğine bakıp mesela bin liralık mal gitmiş, bin beşyüz liralık mal gelmiş ise beşyüz lira zarar ettik derler. Halbuki bu düşünceler hem teori hem de deneyim açısından çürük olup bu denklik öneme layık değildir. Bundan bir memleketin kâr veya zarar ettiği anlaşılmaz. Mesela bir tacir İzmir'den Marsilya'ya bin liralık incir götürüp bin iki yüz liraya satar ve onun karşılığında başka mal alıp getirirse İzmir gümrüğünde bin beşyüz liralık mal kaydedilir ve bu hesaba göre memlekete beşyüz liralık mal fazla girdiği için memleket zarar etmiş kabul edilir, halbuki memleket kâr etmiştir. Ve yine bir tacir bin liralık incir çıkarıp yolda gemi batsa memlekete ona karşılık hiç mal girmeyeceğinden memleket kâr etmiş sayılır, halbuki zarar etmiştir. Yahut incirin Marsilya'da fiyatı bir sebebe dayanarak düşerse yine onun karşılığında az mal girer, kâr sayılır, halbuki hakikatte zarar edildiği açıktır.

(Onbeşinci Bölüm)
(Para Yerine Geçen Kağıtlar)

Geçen bölümde söylendiği üzere para insani buluşların **[123]**

اقچه یه نروت نظریله بقنلر ادخالات و اخراجات موازنه سنه اعتبار ایدنلردر . کرك موازنه سنه باقوب مثلا بیك لیرالق مال گیتمش ، بیك بشیوز لیرالق مال گلمش ایسه بشیوز لیرا ضرر ایتدك دیرلر . حالبوکه بو افکار هم نظریات ایله همده تجربه ایله باطل اولوب بوموازنه شایان اعتبار دگلدر . بوندن بر مملکتك حقیقة کار و یا ضرر ایتدیکی اکلاشلمز . مثلا بر تاجر ازمیردن مارسلیایه بیك لیرالق اینجیر گوتوروب بیك ایکیوز لیرایه صتار و انك مقابلنده امتعهٔ سائره الوب گتورسه ازمیر گمرکنده بیك بشیوز لیرالق امتعه قید اولنور ، و بو حسابه گوره مملکته بشیوز لیرالق متاع زیاده گیردیکی جهتله مملکت ضرر ایتمش عد اولنور ، حالبوکه حقیقتده مملکت کار ایتمشدر . وکذا بر تاجر بیك لیرالق اینجیر چیقاروب یولده سفینه غرق اولسه مملکته اکا مقابل هیچ مال گیرمیه جکندن مملکت کار ایتمش عد اولنور حالبوکه ضرر ایتمشدر . و یاخود اینجیرك مارسلیاده فیئاتی برسبیه مبنی تدنی ایدر ایسه یه انك مقابلنده از مال گیرر ، کار عد اولنور ، حالبوکه حقیقتده ضرر اولدیغی بدیهیدر .

باب خامس عشر

مسکوکات مقامنه قائم اولان اوراق

بحث سابقده سویلندیکی وجهله مسکوکات مخترعات انسانیه نك

الك مهمی واك فائده‌لیسیدر ، معاملاتجه وجوه عدیده ایله فائده‌سی واردر . بوواسطه ایله انسان برمالی یرندن قالدیرمقسزین دها زیاده فائده‌سیله دیکر محله نقل ایده‌بیلور . واقچه‌نك نقلی اشیاء سائره‌نك نقلنه نسبتله دها اهون ومخاطره‌دن ازاده‌در . فقط مدنیت ترقی ایتدکجه انسانلر دها فائده‌لی واسطه‌لر احداث ایتمشدر انلرده مسکوکات مقامنه قائم اولان اوراقدر . اقچه‌نك محصولاته نسبتله فائده‌سی نقدر زیاده ایسه مسکوکات مقامنه قائم اولان اوراقك اقچه‌یه نسبتله فائده‌سی اوقدر زیاده‌در . اقچه اولدقجه ثقیل ونقلی مصرفه محتاج اولدیغی کبی مخاطره‌لیدر ، ضایع اولمق وسرقت ایدلمك احتمالی غالبدر . لکن برکیمسه اقچه‌سنی برصرافه ویرر ، کیده‌جکی محلده‌کی شریکنه خطابا بر کاغد الور ایسه هم مصرفی از وهم مخاطره‌دن آزاده اولور . حتی اول کیمسه‌یی یولده سارقلر صویسه اقچه‌سی ضایع اولمز . بو اوراقك باشلوجه‌لری پولیچه ، بانق نوت ، و اوراق نقدیه‌در .

(اولاً) پولیچه‌لر (قامبیو) معاملاتندن نشئت ایدر . قامبیو معامله‌سی برکیمسه برمحلده برشخصدن اخذ ایتدیکی اقچه‌یی دیکر محلده ینه اول شخصه ویامر ایتدیکی محله تأدیه ایتدیرمکی تعهد ایتکدر . بوتعهدینی مشعرالینه برسند ویررکه بوسنده (پولیچه) اطلاق اولنور . پولیچه‌لرك بدلاتی کورلدیکی انده ویاکورلدیکندن ویاتار یخندن اعتباراً برو عده جزئیه خته‌امنده ، ویابر وقت معینده ادا اولنور . وعادتا اقچه حکمنده تداول ایدر . بو پولیچه‌لر

en mühimmi ve en fâidelisidir, mu'âmelâtca vücûh-i 'adîde ile fâidesi vardır. Bu vâsıta ile insân bir mâlı yerinden kaldırmaksızın daha ziyâde fâidesiyle dîger mahalle nakl idebilir. Ve akçenin nakli eşyâ-i sâirenin nakline nisbetle daha ehven ve muhâtaradan âzâdedir. Fakat medeniyyet terakki ettikçe insânlar daha fâideli vâsıtalar ihdâs etmiştir, onlar da meskûkât makamına kaim olan evrâkdır. Akçenin mahsûlâta nisbetle fâidesi ne kadar ziyâde ise meskûkât makamına kaim olan evrâkın akçeye nisbetle fâidesi o kadar ziyâdedir. Akçe oldukça sakil ve nakli masrafa muhtâc olduğu gibi muhâtaralıdır, zâyi' olmak ve sirkat edilmek ihtimâli galibdir. Lâkin bir kimse akçesini bir sarrâfa verir, gideceği mahalldeki şerîkine hitâben bir kâğıd alır ise hem masrafı az ve hem muhâtaradan âzâde olur. Hattâ ol kimseyi yolda sârikler soysa akçesi zâyi' olmaz. Bu evrâkın başlıcaları poliçe, banknot, ve evrâk-ı nakdiyyedir.

(Evvelen) poliçeler (kambiyo) mu'âmelâtından neş'et ider. Kambiyo mu'âmelesi bir kimse bir mahallde bir şahsdan ahz ettiği akçeyi dîger mahallde yine ol şahsa veyâ emr ettiği mahalle te'diye ettirmeği ta'ahhüd etmekdir. Bu ta'ahhüdünü müş'ir eline bir sened verir ki bu senede (poliçe) ıtlâk olunur. Poliçelerin bedelâtı görüldüğü anda, veyâ görüldüğünden veyâ târîhinden i'tibâren bir va'de-i cüziyye hitâmında, veyâ bir vakt-i mu'ayyende edâ olunur. Ve 'âdetâ akçe hükmünde tedâvül ider. Bu poliçe bir [**124**]

en önemlisi ve en yararlısıdır, işlemler bakımından birçok biçimde yararı vardır. Bu araç ile insan bir malı yerinden kaldırmaksızın daha fazla yararıyla diğer yere taşıyabilir. Ve paranın taşınması diğer şeylerin taşınmasına göre daha ucuz ve tehlikeden uzaktır. Fakat medeniyet ilerledikçe insanlar daha yararlı araçlar oluşturmuştur, onlar da para yerine geçen kağıtlardır. Paranın ürünlere oranla yararı ne kadar fazla ise para yerine geçen kağıtların paraya oranla yararı o kadar fazladır. Para oldukça ağır ve nakli masrafa muhtaç olduğu gibi tehlikelidir, kaybolma ve çalınma olasılığı daha kuvvetlidir. Fakat bir kimse parasını bir sarrafa verir, gideceği yerdeki ortağına hitaben bir kâğıt alır ise hem masrafı az ve hem tehlikeden kurtulmuş olur. Hatta o kimseyi yolda hırsızlar soysa parası kaybolmaz. Bu kağıtların başlıcaları poliçe, banknot ve evrâk-ı nakdiyyedir.

(İlk olarak) poliçeler (kambiyo) işlemlerinden doğar. Kambiyo işlemi bir kimsenin bir yerde bir kişiden aldığı parayı diğer yerde yine o kişiye veya emrettiği yere ödettirmeyi taahhüt etmesidir. Bu taahhüdünü bildiren eline bir senet verir ki bu senede (poliçe) denilir. Poliçelerin karşılıkları görüldüğü anda veya görüldüğünden veya tarihinden itibaren kısa bir süre sonunda veya belirli bir zamanda ödenir. Ve adeta para hükmünde dolaşır. Bu poliçe bir [**124**]

مملکتدن دیکر مملکته کوندریله جکی جهتله دنیانك هرطرفنه کیدر ·
بو اصول اوقدر تکثر ایتمشدرکه عادتا بر صنف مخصوص وجوده
کتورمشدر · انلر بر نوع تاجر اولوب مناعلری مسکوکات ایله
کاغددن عبارتدر ·

پولیچه اقچه کبی تداول ایتدیکندن وعده‌سی حلول ایتمزدن اول
حاملنه اقچه لازم اولسه اوتاجرلره کوتورر قیردیرر ، و بوکا
(اسقونطو) ایتمك تعبیر اولنور · بوقیردیرمقدن حاصل
اولان فرق اقچه‌نك وعده‌سی کونه‌قدر فائضی دیمکدر ·
بو پولچه‌لرك النوب صاتلمسنده برفرق و یریلور ، فقط بوفرق
برقراره طورمیوب تزایدوتناقص ایدر ، بونك تفاوتی طالب
ومطلوب نسبتنده اولور · مثلا استانبولدن پارسه چوق اقچه
کیدهجك اولورایسه طالب زیاده ومطلوب از اولور ، پولچه
نك اجرتی تزایدایدر · واکر چوق اقچه کیتمهجك ایسه طالب
از ومطلوب چوق اولور پولچه‌نك اجرتی تناقص ایدر ·

(ثانیا) بانق نوت ، بانقه قائمه‌لریدر · بعض سرمایه دارلر
بانقه نامیله برشرکت تشکیل ایدرلر ، عثمانلو بانقه‌سی کبی ·
بوبانقه‌لرك معاملات تجاریه‌جه چوق فائده‌سی واردر · محتاج
اولنلره اقچه اقراض ایدرلر ، پولچه و یررلر ، پولچه‌لری اسقو
نطو ایدرلر ، وسرمایه صاحبلرینك سرمایه‌لرینی قوللانوب فائضی
ویررلر ، وسرمایه تشکیلی ایچون خلقك ایشنه یارلر ، هم سرمایه‌سی
طوپلانور وهمده فائضی الور · بانقه‌لرك فائده‌لرندن بریده

bir memleketden dîger memlekete gönderileceği cihetle dünyânın her tarafına gider. Bu usûl o kadar tekessür etmişdir ki ‘âdetâ bir sınıf-ı mahsûs vücûda getirmişdir. Onlar bir nev‘ tâcir olub metâ‘ları meskûkât ile kâğıddan ‘ibâretdir.

Poliçe akçe gibi tedâvül ettiğinden va‘desi hulûl etmezden evvel hâmiline akçe lâzım olsa o tâcirlere götürür kırdırır, ve buna (iskonto) etmek ta‘bîr olunur. Bu kırdırmakdan hâsıl olan fark akçenin va‘desi gününe kadar fâizi demekdir. Bu poliçelerin alınub satılmasında bir fark verilir, fakat bu fark bir karârda durmayub tezâyüd ve tenâkus ider, bunun tefâvüti tâlib ve matlûb nisbetinde olur. Meselâ İstanbul’dan Paris’e çok akçe gidecek olur ise tâlib ziyâde ve matlûb az olur, poliçenin ücreti tezâyüd ider. Ve eğer çok akçe gitmeyecek ise tâlib az ve matlûb çok olur. Poliçenin ücreti tenâkus ider.

(Sâniyen) Banknot, banka kaimeleridir. Ba‘zı sermâye-dârlar banka nâmıyla bir şirket teşkîl iderler, Osmânlı Bankası gibi. Bu bankaların mu‘âmelât-ı ticâriyyece çok fâidesi vardır. Muhtâc olanlara akçe ikrâz iderler, poliçe verirler, poliçeleri iskonto iderler, ve sermâye sâhiblerinin sermâyelerini kullanub fâizini verirler, ve sermâye teşkîli içün halkın işine yararlar, hem sermâyesi toplanur ve hem de fâizini alur. Bankaların fâidelerinden biri de [**125**]

bir memleketten diğer memlekete gönderileceği için dünyanın her tarafına gider. Bu yöntem o kadar çoğalmıştır ki adeta özel bir sınıf ortaya çıkarmıştır. Onlar bir tür tacir olup malları paralar ile kâğıttan ibarettir.

Poliçe para gibi dolaştığından vadesi gelmeden önce sahibine para lazım olsa o tacirlere götürür kırdırır ve buna (iskonto) etmek denilir. Bu kırdırmaktan ortaya çıkan fark paranın vadesi gününe kadar faizi demektir. Bu poliçelerin alınıp satılmasında bir fark verilir, fakat bu fark bir kararda durmayıp artar ve azalır, bunun farkı talep ve arz oranında olur. Mesela İstanbul’dan Paris’e çok para gidecek olur ise talep fazla ve arz az olur, poliçenin ücreti artar. Ve eğer çok para gitmeyecek ise talep az ve arz fazla olur. Poliçenin ücreti azalır.

(İkinci olarak) Banknot, banka kaimeleridir. Bazı sermaye sahipleri banka adıyla bir şirket kurarlar, Osmanlı Bankası gibi. Bu bankaların ticari işlemlerce çok yararı vardır. Muhtaç olanlara borç para verirler, poliçe verirler, poliçeleri iskonto ederler ve sermaye sahiplerinin sermayelerini kullanıp faizini verirler ve sermaye oluşturma için halkın işine yararlar, hem sermayesi toplanır ve hem de faizini alır. Bankaların yararlarından biri de [**125**]

بانقنوت چيقارملريدر . برنوع كاغد چيقارارلر اقچه مقامنده
تداول ايدر . بوكاغدلر عادتا سكه كبي معتبردر ، هركس كمال
ممنونيتله الور و يررلر بانقنوت چيقارمه نك ايكي شرطي واردر
برنجي شرطي هركس انى ردوقبوله مختار الوللرى ، وايكنجي
شرطي انك مقابلي بانقده موجود اولوب استنلديكي انده نقده
تحويلنه بانقه نك مقتدر اولمسيدر . بانقنوت چيقارمقده هم خلق
استفاده ايدر ، زيرا اقچه لرينى سهولتله محافظه ونقل ايدرلر .
وهمده بانقه استفاده ايدر ، برپارچه كاغدى الدن مقامنه اقامه ايلر .
فى الواقع مسكوكات اولهرق قارشولغنى صاقلمغه مجبور ايسه ده
مثلا بانقه يوز بيك ليرالق بانقنوت چيقارديغنده خلق جله سنى
بركونده كتوروب نقده تحويلنى طلب ايتميه جكندن يوز بيك
ليرامقابلنده يوزاللى بيك ليرالق بانقنوت چيقاره بيلور ، وهوادن
اللى بيك ليرالق برسرمايه قزانمش اولور ، اكا كوره استفاده
ايدر . والحاصل بانقنوت چيقارمق عادتا ضربخانه ديمكدر .

بانقه لرك بوقدر فائده سيله برابر بعض محذورلريده واردر .
بومضرتلردن بريسى قارشولق قويدقلرى اقچه لرى سؤ استعمال
ايتملريدر . بانقه مأمورلرى اول اقچه لرى بشقه شيلرده قوللانمغه
قيام ايدرلر . بركون خلق بانقنوتلرى تبديل ايچون كتوردكلرنده اقچه
بولهميوب متضرر اولورلر . بوسببدن بر بانقه تشكل ايتديكنده
حكومت دقت ايدوب اهل عرض وامنيتلى ادملرتعيين ايتديرملى
وقارشولق اولان اقچه نك تماما طوروب طورمديغنى وقارشولق

banknot çıkarmalarıdır. Bir nev‘ kâğıd çıkarırlar, akçe makamında tedâvül ider. Bu kâğıdlar ‘âdetâ sikke gibi mu‘teberdir, herkes kemâl-i memnûniyyetle alur verirler, banknot çıkarmanın iki şartı vardır: birinci şartı herkes onu redd ve kabûlde muhtâr olmaları, ve ikinci şartı onun mukâbili bankada mevcut olub istenildiği anda nakde tahvîline bankanın muktedir olmasıdır. Banknot çıkarmakta hem halk istifâde eder, zîrâ akçelerini sühûletle muhâfaza ve nakl iderler. Ve hem de banka istifâde ider, bir pâr-ça kâğıdı altun makamına ikame eyler. Fi’l-vâki‘ meskûkât olarak karşılığını saklamağa mecbûr ise de meselâ banka yüz bin liralık banknot çıkardığında halk cümlesini bir günde getirüb nakde tahvîlini taleb etmeyeceğinden yüz bin lira mukâbilinde yüz elli bin liralık banknot çıkarabilür, ve havâdan elli bin liralık bir sermâye kazanmış olur, ona göre istifâde eder. Ve’l-hâsıl banknot çıkarmak ‘âdetâ darb-hâne demekdir.

Bankaların bu kadar fâidesiyle berâber ba‘zı mahzûrları da vardır. Bu mazarratlardan birisi karşılık koydukları akçeleri sû-i isti‘mâl etmeleridir. Banka me’mûrları ol akçeleri başka şeylerde kullanmağa kıyâm iderler. Bir gün halk banknotları tebdîl içün getirdüklerinde akçe bulamayub mutazarrır olurlar. Bu sebebden bir banka teşekkül ettiğinde hükûmet dikkat edüb ehl-i ‘ırz ve emniyyetli adamlar ta‘ayyün ettirmeli ve karşılık olan akçenin tamâmen durub durmadığını ve karşılık [**126**]

banknot çıkarmalarıdır. Bir tür kâğıt çıkarırlar, para yerine geçer. Bu kâğıtlar adeta sikke gibi geçerlidir, herkes tam hoşnutlukla alıp verirler, banknot çıkarmanın iki şartı vardır: birinci şartı herkesin onu ret ve kabulde özgür olmaları ve ikinci şartı onun karşılığının bankada mevcut olup istenildiği anda nakte çevirmeye bankanın gücünün olmasıdır. Banknot çıkarmakta hem halk faydalanır, çünkü paralarını kolaylıkla saklar ve naklederler. Ve hem de banka faydalanır, bir parça kağıdı altın yerine koyar. Gerçekten madeni paralar olarak karşılığını saklamaya mecbur ise de mesela banka yüz bin liralık banknot çıkardığında halk hepsini bir günde getirip nakte çevrilmesini istemeyeceğinden yüz bin lira karşılığında yüz elli bin liralık banknot çıkarabilir ve havadan elli bin liralık bir sermaye kazanmış olur, ona göre yarar sağlar. Kısacası banknot çıkarmak adeta darphane demektir.

Bankaların bu kadar yararıyla birlikte bazı zararı da vardır. Bu zararlardan birisi karşılık koydukları paraları kötüye kullanmalarıdır. Banka memurları o paraları başka şeylerde kullanmaya kalkarlar. Bir gün halk banknotları değiştirmek için getirdiklerinde para bulamayıp zarara uğrarlar. Bu sebepten bir banka kurulduğunda hükümet dikkat edip namuslu ve güvenilir adamlar belirlemeli ve karşılık olan paranın tamamen durup durmadığını ve karşılık [**126**]

اقچه‌سندن زیاده بانقنوت چیقار یاوب چیقارلدیغنی نظارت متمادیه‌النده بولندیرملیدر . ایکنجی مضرتی حکومت مأمورلریله بانقه‌نك اتفاق ایتمسی احتمالیدر . چونکه حکومت قارشولق اقچه‌سنی بانقه‌دن استقراض ایدر ، وایلروده لزومی اولدیغی وقت اقچه بولنه‌مز . حکومت بانقنوتلری جبراً تداول ایدیره‌جکنه سوز ویررایسه‌ده جبراً تداول ایتدیرمك بانقنوتك شرط اساسیسنه مغایر اولدیغندن اعتباردن ساقط اولور اوراق نقدیه نقدر تهلکه‌یه‌هدف ایسه بانقنوتلرده اوقدر مخاطره‌یه هدف اولور .

(ثالثا) اوراق نقدیه عادتا استقراض قبیلندن اولوب دولتلرك مضایقه وقتلرنده چیقاردقلری قوائم نقدیه‌در . بانقنوت ایله اوراق نقدیه بینده ایکی وجهله فرق واردر . برنجی فرق بانقنوتلرك تداولی مجبوری دکلدر اما اوراق نقدیه‌نك تداولی مجبوری اولوب هر کیم المام دیرایسه حکومتك امرینه مخالفت ایتدیکی جهتله قانوناً مجازات ایدیلور . ایکنجی فرق بانقنوتك قارشولغی موجوددر ، لکن اوراق نقدیه‌نك قارشولغی اولمز . اکر قارشولق اولسیدی اوراق نقدیه چیقارمغه حاجت قالمزایدی . بالکز اوراق نقدیه چیقارمق دولتك هم پاره‌سی وهمده اعتباری اولدیغنه دلیلدر . اکر اعتباری اولسیدی استقراض ایدرایدی . وذاتاً ویرکولریده حدکماله چیقارمش کهاندن زیاده ویرکو ضم ایتك احتمالی قالمیوب اوراق نقدیه چیقارمغه مجبوراولمشدر .

akçesinden ziyâde banknot çıkarılub çıkarılmadığını nezâret-i mütemâdiyye altında bulundurmalıdır. İkinci mazarratı hükûmet me'mûrlarıyle bankanın ittifâk etmesi ihtimâlidir. Çok kere hükûmet karşılık akçesini bankadan istikrâz ider, ve ilerde lüzûmu olduğu vakit akçe bulunamaz. Hükûmet banknotları cebren tedâvül ettireceğine söz verir ise de cebren tedâvül ettirmek banknotun şart-ı esâsiyyesine mugayir olduğundan i'tibârdan sâkıt olur, evrâk-ı nakdiyye ne kadar tehlikeye hedef ise banknotlar da o kadar muhâtaraya hedef olur.

(Sâlisen) Evrâk-ı nakdiyye 'âdetâ istikrâz kabilinden olub devletlerin müzâyaka vaktinde çıkardıkları kavâim-i nakdiyyedir. Banknot ile evrâk-ı nakdiyye beyninde iki vechle fark vardır. Birinci fark banknotların tedâvülü mecbûrî değildir ama evrâk-ı nakdiyyenin tedâvülü mecbûr olub her kim almam der ise hükûmetin emrine muhâlefet ettiği cihetle kanûnen mücâzât edilir. İkinci fark banknotun karşılığı mevcûddur, lâkin evrâk-ı nakdiyyenin karşılığı olmaz. Eğer karşılık olsaydı evrâk-ı nakdiyye çıkarmağa hâcet kalmaz idi. Yalnız evrâk-ı nakdiyye çıkarmak devletin hem pâresi ve hem de i'tibârı olmadığına delîldir. Eğer i'tibârı olsaydı istikrâz eder idi. Ve zâten vergileri de hadd-i kemâle çıkarmış ki ondan ziyâde vergi zamm etmek ihtimâli kalmayub evrâk-ı nakdiyye çıkarmağa mecbûr olmuşdur. [**127**]

parasından fazla banknot çıkarılıp çıkarılmadığını sürekli olarak gözetim altında bulundurmalıdır. İkinci zararı hükümet memurlarıyla bankanın birleşmesi olasılığıdır. Çok kere hükümet karşılık parasını bankadan borç alır ve ilerde lüzumu olduğu zaman para bulunamaz. Hükümet banknotları zorla tedavül ettireceğine söz verir ise de zorla tedavül ettirmek banknotun temel şartına aykırı olduğundan itibarı düşük olur, evrâk-ı nakdiyye ne kadar tehlikeye hedef ise banknotlar da o kadar tehlikeye hedef olur.

(Üçüncü olarak) Evrâk-ı nakdiyye adeta borçlanma türünden olup devletlerin parasız zamanında çıkardıkları kağıt paralardır.[33] Banknot ile evrâk-ı nakdiyye arasında iki sebepten fark vardır. Birinci fark banknotların tedavülü zorunlu değildir ama evrâk-ı nakdiyyenin tedavülü zorunlu olup her kim almam derse hükümetin emrine muhalefet ettiği için kanunen cezalandırılır. İkinci fark banknotun karşılığı mevcuttur ama evrâk-ı nakdiyyenin karşılığı olmaz. Eğer karşılık olsaydı evrâk-ı nakdiyye çıkarmaya gerek kalmazdı. Yalnız evrâk-ı nakdiyye çıkarmak devletin hem parası ve hem de itibarı olmadığına kanıttır. Eğer itibarı olsaydı borç alabilirdi. Ve zaten vergileri de en yüksek sınıra çıkarmış ki ondan daha fazla vergi eklemek olasılığı kalmayıp evrâk-ı nakdiyye çıkarmaya mecbur olmuştur. [**127**]

33 Evrak-ı nakdiyye işlevsel olarak kaimeler ile benzer yapıdadır. İlk çıkarıldığı dönemde faiz getirisi olup iç borçlanma kağıtları olarak kullanılmıştır. Zamanla faiz getirisi ortadan kalkan evrak-ı nakdiyyeler kağıt para yerine kullanılmıştır. (h.n.)

محل مخصوصنده کچدیکی وجهله اوراق نقدیه چیقارمق حق ملکیتی اخلال ایدر • چونکه دایننه یوزغروش مقابلنده ویردیکی کاغد انجق اللی غروش طوتدیغندن اللی غروشنی غصب ایتمش اولور • بوسببدن اوراق نقدیه چیقارمق دایننلرینی اضرار ایتمك، وصکره انلرده دیکرلرینی اضرار ایچون رخصت ویرمکدر •

واقعا بعض کره دولتلر بشقه چاره بولهمزلر مصارف عامهنك تسویهسیچون اوراق نقدیه چیقارمغه مجبور اولرلر، اکر برمقدار معتدلده چیقارسه احتیاجی دفع اولور، واولقدر ضرر ویرمز • فقط عملیاتده اویله اولیور، جزئی برمصرف ایله پك چوق اقچه تدارك اولندیغندن حال حاضره نظرا منفعتی اولدیغی جهتله زیاده باصمق ایچون طمع اولنور • فقط مقداری تزاید ایتدکجه اعتباردن ساقط اولور، ارتق دفعی قابل اولمیهجق برحاله کلور •

اشته بواوراق نقدیه ثباتسز وموقت صورتده فرح ویریجی مغایر حقانیت برمنبع ثروتدر • چوق کچمکسزین ضرری میدانه چیقار • بونك فائدهسی صمان اتشله یکزز همان پارلار ایسهذه ضیاسی واتشی دوام ایتز، بردنبره زائل اولور •

اوراق نقدیهنك بیوك برمضرتیده خلق بینندهواسطهمبادله چوغالق مناسبتیله اقچهنك خلق نزدنده اعتباری تنزل

Mahall-i mahsûsunda geçtiği vechle evrâk-ı nakdiyye çıkarmak hakk-ı mülkiyyeti ihlâl eder. Çünkü dâyinine yüz guruş mukâbilinde verdiği kağıd ancak elli guruş tuttuğundan elli guruşunu gasb etmiş olur. Bu sebebden evrâk-ı nakdiyye çıkarmak dâyinlerini ızrâr etmek, ve sonra onlara da dîgerlerini ızrâr içün rûhsat virmekdir.

Vâkı'â ba'zı kere devletler başka çâre bulamazlar masârif-i 'âmmenin tesviyesiçün evrâk-ı nakdiyye çıkarmağa mecbûr olur, eğer bir mikdâr-ı mu'tedilde çıkarırsa ihtiyâcı def' olur, ve ol kadar zarar virmez. Fakat 'ameliyyâtda öyle olmuyor, cüz'î bir masraf ile pek çok akçe tedârik olunduğundan hâl-i hâzıra nazaran menfa'ati olduğu cihetle ziyâde basmak içün tama' olunur. Fakat mikdârı tezâyüd ettikçe i'tibârdan sâkıt olur, artık def'i kabil olmayacak bir hâle gelir.

İşte bu evrâk-ı nakdiyye sebâtsız ve muvakkat sûretde ferah verici mugayir-i hakkaniyyet bir menba'-ı servettir. Çok geçmeksizin zararı meydâna çıkar. Bunun fâidesi saman âteşine benzer, hemen parlar ise de ziyâsı ve âteşi devâm etmez, birden bire zâil olur.

Evrâk-ı nakdiyyenin büyük bir mazarratı da halk beyninde vâsıta-i mübâdele çoğalmak münâsebetiyle akçenin halk nezdinde i'tibârı tenezzül [**128**]

Özel yerinde geçtiği üzere evrâk-ı nakdiyye çıkarmak mülkiyet hakkını ihlal eder. Çünkü alacaklısına yüz kuruş karşılığında verdiği kağıt ancak elli kuruş tuttuğundan elli kuruşunu zorla almış olur. Bu sebepten evrâk-ı nakdiyye çıkarmak alacaklılarını zarara uğratmak ve sonra onlara da diğerlerini zarar ettirmesi için izin vermektir.

Gerçi bazı kere devletler başka yol bulamazlar kamu harcamalarının ödenmesi için evrâk-ı nakdiyye çıkarmaya mecbur olur, eğer uygun bir miktarda çıkarırsa ihtiyaç giderilir ve o kadar zarar vermez. Fakat uygulamada öyle olmuyor, küçük bir masraf ile pek çok para elde edildiğinden mevcut duruma bakarak çıkarına olduğu için fazla basmak için çok istek duyar. Fakat miktarı arttıkça itibarı düşük olur, artık giderilmesi mümkün olmayacak bir duruma gelir.

İşte bu evrâk-ı nakdiyye sabit olmayıp ve geçici olarak ferah verici doğruluğa aykırı bir zenginlik kaynağıdır. Çok geçmeksizin zararı meydana çıkar. Bunun yararı saman ateşine benzer, hemen parlar ise de ışığı ve ateşi devam etmez, birden bire sona erer.

Evrâk-ı nakdiyyenin büyük bir zararı da halk arasında değişim aracının çoğalması münasebetiyle paranın halk nezdinde itibarı azalmıştır. [**128**]

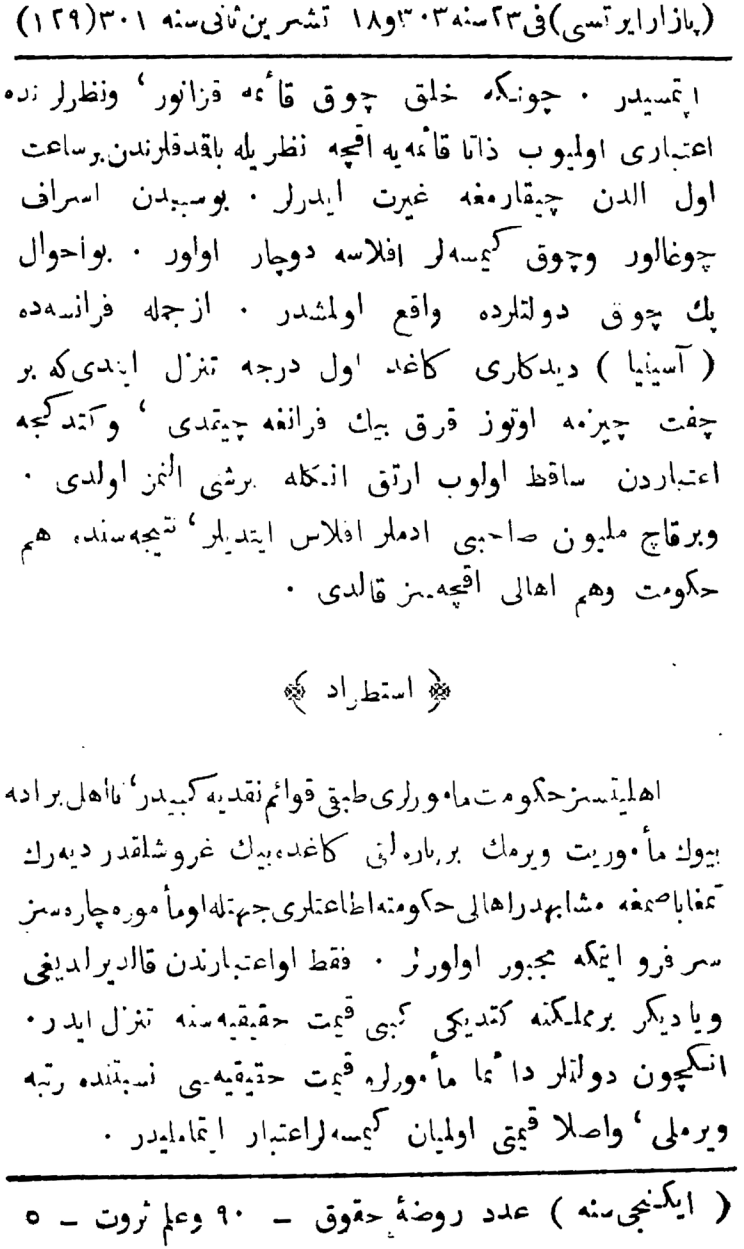
(پازار ایرتسی) فی ۲۳ سنه ۳۰۳ و ۱۸ تشرین ثانی سنه ۳۰۱ (۱۲۹)

ایتمیدر . چونکه خلق چوق قائمه قزانور ، ونظرلرنده اعتباری اولیوب ذاتا قائمه یه اقچه نظریله باقمدقلرندن برساعت اول الدن چیقارمغه غیرت ایدرلر . بوسببدن اسراف چوغالور وچوق کیمسه لر افلاسه دوچار اولور . بوأحوال بك چوق دولتلرده واقع اولمشدر . ازجله فرانسه ده (آسینیا) دیدکاری کاغد اول درجه تنزل ایتدیکه بر چفت چیزمه اوتوز قرق بیك فرانغه چیقدی ، وکتدکجه اعتباردن ساقط اولوب ارتق انکله برشی النمز اولدی . وبرقاچ ملیون صاحبی ادملر افلاس ایتدیلر ، نتیجه سنده هم حکومت وهم اهالی اقچه سز قالدی .

﴿ استطراد ﴾

اهلیتسز حکومت مأمورلری طبقی قوائم نقدیه کبیدر ، نااهل برادمه بیوك مأموریت ویرمك برپاره لنی کاغد بیك غروشلقدر دیه رك تمغایاصمغه مشابهدر اهالی حکومتمزه اطاعتلری جهتله اومأموره چاره سز سر فرو اینکه مجبور اولورلر . فقط اواعتبارندن قالدیرلدیغی ویا دیکر برمملکته کتدیکی کبی قیمت حقیقیه سنه تنزل ایدر . انکچون دولتلر دائما مأمورلره قیمت حقیقیه سی نسبتنده رتبه ویرملی ، واصلا قیمتی اولمیان کیمسه لراعتبار ایتاملیدر .

(ایکنجی سنه) عدد روضهٔ حقوق — ۹۰ وعلم ثروت — ٥

etmiştir. Çünkü halk çok kaime kazanur, ve nazarlarında i'tibârı olmayub zâten kaimeye akçe nazariyle bakmadıklarından bir sâ'at evvel elden çıkarmağa gayret iderler. Bu sebebden isrâf çoğalur ve çok kimseler iflâsa dûçâr olur. Bu ahvâl pek çok devletlerde vâki' olmuştur. Ez-cümle Fransa'da (Asinya) dedikleri kâğıd o derece tenezzül etti ki bir çift çizme otuz kırk bin franga çıkdı, ve gittikçe i'tibârdan sâkıt olub artık onunla bir şey alınmaz oldu. Ve birkaç milyon sâhibi adamlar iflâs ettiler, netîcesinde hem hükûmet ve hem ahâlî akçesiz kaldı.

(İstitrâd)

Ehliyyetsiz hükûmet me'mûrları tıbkı kavâim-i nakdiyye gibidir, nâ-ehl bir adama büyük me'mûriyet vermek bir pâralık kâğıda bin guruşlukdur diyerek tamga basmağa müşâbihdir, ahâlî hükûmete itâ'atleri cihetle o me'mûra çâresiz serfürû etmeğe mecbûr olurlar. Fakat o i'tibârından kaldırıldığı veyâ dîger bir memlekete gittiği gibi kıymet-i hakîkiyyesine tenezzül ider. Onunçün devletler dâimâ me'mûrlara kıymet-i hakîkiyyesi nisbetinde rütbe vermeli, ve aslâ kıymeti olmayan kimselere i'tibâr etmemelidir. **[129]**

Çünkü halk çok kaime kazanır ve gözlerinde değeri olmayıp zaten kaimeye para gözüyle bakmadıklarından bir saat önce elden çıkarmaya gayret ederler. Bu sebepten israf çoğalır ve çok kimseler iflasa düşer. Bu durumlar pek çok devletlerde yaşanmıştır. Özellikle Fransa'da (Asinya)[34] dedikleri kağıt o derece düştü ki bir çift çizme otuz kırk bin franga çıktı ve gittikçe itibardan düşüp artık onunla bir şey alınmaz oldu. Ve birkaç milyon sahibi adamlar iflas ettiler, sonucunda hem hükümet ve hem halk parasız kaldı.

(Ara Söz)

Ehliyetsiz hükümet memurları tıpkı nakdi kağıtlar gibidir, ehil olmayan bir adama büyük memuriyet vermek bir paralık kâğıda bin kuruşluktur diyerek damga basmaya benzer, insanlar hükümete boyun eğdikleri için o memura çaresiz baş eğmeye mecbur olurlar. Fakat o gözden düştüğü veya diğer bir memlekete gittiği gibi gerçek değerine iner. Onun için devletler daima memurlara gerçek değerine göre rütbe vermeli ve hiç değeri olmayan kimselere değer vermemelidir. **[129]**

34 Assignat: 1789-1796 yılları arasında Fransa'da çıkarılan, başlarda faiz getirisi olan fakat zamanla faiz getirisi sıfıra indiği için kağıt para işlevi gören borç senetleridir. Osmanlı'daki "evrak-ı nakdiyye" ile benzer niteliktedir. (h.n.)

قسم ثانی

تقسیم ثروت بیانندەدر

باب اول

تقسیم ثروتك تعریفی

تقسیم ثروت ، وجوده کلان محصولاتدن عموم افرادی ممکن مرتبه حصه‌دار ایتمکدر ·

بو علمك مقصدی عمومك رفاه وراحتنی حصوله کتورمکدر · بوده تقسیم ثروت ایله حاصل اولور · صنایع پك ایلرو کتمیان مملکتلرده تقسیم ثروت طبیعتیله حاصل اولور ، نه پك زنکین ونه ده پك فقیر ادملر بولنور ، فقط صنایع پك ایلرو کیدن مملکتلرده اغنیا ایله فقرا بینده فرق کلی واردر · بعضیلری پك ایلروکیدر ، وبعضیلری پك کیروقالورلر · انکلتره بوحال اوزرەدر · برطاقم ادملرملیونلرجه التون صاحبیدر · فقط نیچه فقیر فامیلیالرده واردرکه نه مسکن ومأوالری ونه ده یاتهجق بریرلری واردر · حتی بعض کره یرقاچ فامیلیا براوطه‌نك ایچنه صغنورلر ، هربری برکوشه‌سنده اوتورر ، انلرندن بریسی وضع حمل ایده‌جك اولسه دیکرلرینی

Kısm-ı Sânî
(Taksîm-i Servet Beyânındadır)
(Bâb-ı Evvel)
(Taksîm-i Servetin Ta'rîfi)

Taksîm-i servet, vücûda gelen mahsûlâtdan 'umûm efrâdı mümkin mertebe hisse-dâr etmekdir.

Bu 'ilmin maksadı 'umûmun refâh ve râhatını husûle getirmekdir. Bu da taksîm-i servet ile hâsıl olur. Sanâyi' pek ileri gitmeyen memleketlerde taksîm-i servet tabî'atiyle hâsıl olur, ne pek zengin ve ne de pek fakir adamlar bulunur, fakat sanâyi' pek ileri giden memleketlerde agniyâ ile fukarâ beyninde fark-ı küllî vardır. Ba'zıları pek ileri gider, ve ba'zıları pek geri kalırlar. İngiltere bu hâl üzeredir. Birtakım adamlar milyonlarca altun sâhibidir. Fakat nice fakir familyalar da vardır ki ne mesken ve me'vâları ve ne de yatacak bir yerleri vardır. Hattâ ba'zı kere birkaç familya bir odanın içine sığınırlar, her biri bir köşesinde oturur, içlerinden birisi vaz'-ı haml idecek olsa dîgerlerini [130]

İkinci Kısım
(Zenginliğin Bölüşümü Beyânındadır)
(Birinci Bölüm)
(Zenginliğin Bölüşümünün Tarifi)

Zenginliğin bölüşümü, var olan ürünlerden bütün bireyleri mümkün mertebe pay sahibi etmektir.

Bu bilimin amacı genelin refahı ve rahatını meydana getirmektir. Bu da zenginliğin bölüşümü ile olur. Sanayisi pek ileri gitmeyen memleketlerde zenginliğin bölüşümü doğallayın gerçekleşir, ne pek zengin ve ne de pek fakir adamlar bulunur, fakat sanayisi pek ileri giden memleketlerde zenginler ile fakirler arasında çok büyük fark vardır. Bazıları pek ileri gider ve bazıları pek geri kalırlar. İngiltere bu durumdadır. Birtakım adamlar milyonlarca altın sahibidir. Fakat nice fakir aileler de vardır ki ne evleri ve yurtları ve ne de yatacak bir yerleri vardır. Hatta bazı kere birkaç aile bir odanın içine sığınırlar, her biri bir köşesinde oturur, içlerinden birisi doğuracak olsa diğerlerini [130]

نيچه يك رجا ونياز ايله وضع حمل ايدنجه يه دكين طيشارو چيقارلر
بونلردن بشقه نيچه ادملرده واردركه اولكيلر بونلره نسبتله غايت
بختيار عداولنمه سزادر • چونكه بونلر ارزاق يوميه لرى
تدارك كندن عاجزدرلر • ديلنجيلك ايتلرى ممنوعدر ، چونكه ديلنجيلك
ايتك وعمومك معاونتيله كچنمك اكا مستحق اولمه توقف ايدر •
والحاصل انكلتره ده فقرا كروهنك حالى پك خرابدر • حتى پك چوق
كيمسه لر كورياورکه غزته كاغدلرينى بر برينه يا پشديروب ارقه سنه
كيرلر •

بعض علما علم ثروتدن مقصد محض تحصيل ايمش كبى يالكز
تحصيلدن بحث ايدرلر • حالبوكه تحصيل ثروت مقصود بالذات
دكلدر • بلكه مقصد عمومك رفاه وراحتيدر وبو علمى تعلمدن
مطلب اعلى ومقصد اقصى نوع انسانك دفع احتياجى قضيه
مهمه سيدر علماء ثروت ديركه بر مملكتك سعادت حالى اوراده
تحصيل اولنان ثروتك مقدارندن زياده تقسيمنه متوقفدر •
بر مملكتده تقسيمه رعايت ايديلور ايسه يعنى تقسيم بولنده
جريان ايدر ايسه سائر مملكتلره نسبتله محصولى ازاولسه
بيله مطلوب اولان رفاه وسعادت حال حاصل اولمش اولور •
نفوسجه مساوى ايكى مملكتك برنده محصول ديكرينه نسبتله
ايكى قات وجوده كلوب فقط محصولى ازاولان مملكتده تقسيم
بولنده جريان ايتسه البته بو مملكتك اهاليسى دها زياده رفاه ايله
يشار ، ومقصد اصليده بودر • مثلا استانبول ايله پارس

nice büyük ricâ ve niyâz ile vaz‘-ı haml edinceye değin dışarı çıkarırlar, bunlardan başka nice adamlar da vardır ki evvelkiler bunlara nisbetle gayet bahtiyâr ‘add olunsa sezâdır. Çünkü bunlar erzâk-ı yevmiyyeleri tedârikinden ‘âcizdirler. Dilencilik etmeleri memnû‘dur, çünkü dilencilik etmek ve ‘umûmun mu‘âvenetiyle geçinmek ona müstahakk olmağa tevakkuf ider. Ve’l-hâsıl İngiltere’de fukarâ gürûhunun hâli pek harâbdır. Hattâ pek çok kimseler görülür ki gazete kâğıdlarını birbirine yapıştırıb arkasına girerler.

Ba‘zı ‘ulemâ ‘ilm-i servetden maksad mahzâ tahsîl imiş gibi yalnız tahsîlden bahs ederler. Hâlbuki tahsîl-i servet maksûd-ı bi’z-zât değildir. Belki maksad ‘umûmun refâh ve râhatıdır ve bu ‘ilmi ta‘allümden matlab-i a‘lâ ve maksad-ı aksâ nev‘-i insânın def‘-i ihtiyâcı kaziyye-i mühimmesidir, ‘ulemâ-yi servet der ki bir memleketin sa‘âdet hâli orada tahsîl olunan servetin mikdârından ziyâde taksîmine mütevakkıfdır. Bir memleketde taksîme ri‘âyet edilir ise ya‘nî taksîm yolunda cereyân ider ise sâir memleketlere nisbetle mahsûlü az olsa bile matlûb olan refâh ve sa‘âdet-i hâl hâsıl olmuş olur. Nüfûsca müsâvî iki memleketin birinde mahsûl dîgerine nisbetle iki kat vücûda gelib fakat mahsûlü az olan memleketde taksîm yolunda cereyân etse elbette bu memleketin ahâlîsi daha ziyâde refâh ile yaşar, maksad-ı aslî de budur. Meselâ İstanbul ile Paris [**131**]

nice büyük rica ve yalvarma ile doğuruncaya değin dışarı çıkarırlar, bunlardan başka nice adamlar da vardır ki öncekiler bunlara göre gayet mutlu sayılsa yerindedir. Çünkü bunlar günlük yiyeceklerini elde etmekten acizdirler. Dilencilik etmeleri yasaktır, çünkü dilencilik etmek ve genelin yardımıyla geçinmek ona layık olmaya bağlıdır. Kısacası İngiltere’de fakirler takımının durumu pek perişandır. Hatta pek çok kimseler görülür ki gazete kâğıtlarını birbirine yapıştırıp arkasına girerler.

Bazı bilginler iktisattan maksat yalnız kazanç imiş gibi yalnız kazançtan söz ederler. Halbuki zenginliğin kazanımı amacın kendisi değildir. Belki amaç genelin refah ve rahatıdır ve bu bilimi öğrenmekteki en yüce istek ve en nihai amaç “insan türünün ihtiyacının giderilmesi” önemini taşıyan meseledir, iktisat bilginleri der ki bir memleketin mutluluğu orada kazanılan zenginliğin miktarından çok bölüşümüne bağlıdır. Bir memlekette bölüşüme uyulur ise yani bölüşüm yolunda gider ise diğer memleketlere oranla ürünü az olsa bile istenilen refah ve mutluluk durumu meydana gelmiş olur. Nüfusça eşit iki memleketin birinde ürün diğerine oranla iki kat olup fakat ürünü az olan memlekette bölüşüm doğru gerçekleşse elbette bu memleketin insanları daha yüksek refah ile yaşar, asıl amaç da budur. Mesela İstanbul ile Paris [**131**]

نفوسجه مساوی فرض اولنوب پارسده استانبوللك ایکی مثلی حاصلات ظهوره کلسه ، فقط استانبولده بو حاصلات ممکن مرتبه عمومه تقسیم اولندیغی حالده پارسده بعض ادملره یوز بیك لیرا وبعضیلرینه برقاچ غروش اصابت ایتسه البته استانبول پارس اوزینه مرجح اولور .

تحصیل ثروت جهتنجه دنیاده انکلتره قدر ایلرولمش بر مملکت یوقدر . کره ٔ ارض انکلیزلرك النده عادتا بر طوپ منزله سنده در . هیچ بر مملکت یوقدر که کیلری اورایه کتمسون . دنیانك هر طرفنده چیقان خام محصولاتی کیلریله مملکتلرینه جلب ایدرلر . وکندی فابریقه لرنده اعمال ایدرك ینه بلاد بعیده یه کوتوروب صتارلر . بوکاده قناعت ایتمیوب ممالك اجنبیه نك برندن مال الوب دیکرینه کوتورر ، وانلر بینده دخی تجارت ایدرلر . انکلتره ده تقریبا اوتوز بش ملیون نفوس واردر . بونلرهم صنعتلرینی ایو بیلورلر . وهم وجودلری غایت صاغلام اولوب زیاده سیله چالشورلر . بر انکلیز عمله سنك یاپدیغی ایشی بشقه مملکتده اوچ عمله انجق یاپابیلور . وبونلر برآن خالی طورمزلر حتی برانکلیزه یولده کیدر ایکن بریسی « نه یاپیورسك ؟ » دیسه تعجب ایدرجواب بیله ویرمز . بونلرك پك چوق یاردمجیلری ومعاونلری واردر . هوا ، صو ، بخار و الکتریق انلره هرامورلرنده معاونت ایدر ، و بو سایه ده کندی نفوسلرینه ملیونلر ایله نفوس قوتی ضم وعلاوه ارانور . بوسببلره بناء انکلیزلر غایت زنکیندر . فقط

nüfûsca müsâvî farz olunub Paris'te İstanbul'un iki misli hâsılât zuhûra gelse, fakat İstanbul'da bu hâsılât mümkin mertebe 'umûma taksîm olunduğu hâlde Paris'te ba'zı adamlara yüz bin lira ve ba'zılarına birkaç guruş isâbet etse elbette İstanbul Paris üzerine müreccah olur.

Tahsîl-i servet cihetince dünyâda İngiltere kadar ilerlemiş bir memleket yokdur. Küre-i arz İngilizler'in elinde 'âdetâ bir top menzilesindedir. Hîçbir memleket yokdur ki gemileri oraya gitmesun. Dünyânın her tarafında çıkan hâm mahsûlâtı gemileriyle memleketlerine celb iderler. Ve kendi fabrikalarında i'mâl ederek yine bilâd-ı ba'îdeye götürüb satarlar. Buna da kanâ'at etmeyib memâlik-i ecnebiyyenin birinden mâl alıb dîgerine götürür, ve onlar beyninde dahi ticâret iderler. İngiltere'de takrîben otuz beş milyon nüfûs vardır. Bunlar hem san'atlarını iyi bilirler ve hem vücûdları gayet sağlam olub ziyâdesiyle çalışırlar. Bir İngiliz 'amelesinin yaptığı işi başka memlekette üç 'amele ancak yapabilir. Ve bunlar bir ân hâlî durmazlar hattâ bir İngilize yolda gider iken birisi "Ne yapıyorsun?" dese ta'accüb ider cevâb bile vermez. Bunların pek çok yardımcıları ve mu'âvinleri vardır. Havâ, su, buhâr ve elektrîk onlara her umûrlarında mu'âvenet eder, ve bu sâyede kendi nüfûslarına milyonlar ile nüfûs kuvveti zamm ve 'ilâve olunur. Bu sebeblere binâen İngilizler gayet zengindir. Fakat **[132]**

nüfusça eşit farz edilipParis'te İstanbul'un iki kat kazanç ortaya çıksa, fakat İstanbul'da bu kazanç mümkün mertebe genele bölüştürüldüğü halde Paris'te bazı adamlara yüz bin lira ve bazılarına birkaç kuruş isabet etse elbette İstanbul Paris üzerine üstün olur.

Zenginliğin kazanımı yönünden dünyada İngiltere kadar ilerlemiş bir memleket yoktur. Yerküre İngilizler'in elinde adeta bir top konumundadır. Hiçbir memleket yoktur ki gemileri oraya gitmesin. Dünyanın her tarafında çıkan ham ürünleri gemileriyle memleketlerine toplarlar. Ve kendi fabrikalarında işleyerek yine uzak beldelere götürüp satarlar. Bununla da yetinmeyip yabancı ülkelerin birinden mal alıp diğerine götürür ve onlar arasında dahi ticaret yaparlar. İngiltere'de yaklaşık otuz beş milyon nüfus vardır. Bunlar hem zanaatlarını iyi bilirler ve hem vücutları gayet sağlam olup fazlasıyla çalışırlar. Bir İngiliz işçisinin yaptığı işi başka memlekette üç işçi ancak yapabilir. Ve bunlar bir an boş durmazlar hatta bir İngilize yolda gider iken birisi "Ne yapıyorsun?" dese şaşırır cevap bile vermez. Bunların pek çok yardımcıları vardır. Hava, su, buhar ve elektrik onlara her işlerinde yardım eder ve bu sayede kendi nüfuslarına milyonlar ile nüfus gücü eklenir. Bu sebeplere dayanarak İngilizler gayet zengindir. Fakat **[132]**

هرنصلسه بوثروت يولنده تقسيم اولنمديغندن رفاه وسعادت
حاللرى چوق مملكتلردن كيرودر ٠

اشبو تفصيلاتدن مقصدمز يالكز تقسيم ثروته صرف همت
ايدوب تحصيلدن صرف نظر ايدملم ديمك دكلدر ، چونكه
تقسيم ثروت تحصيلسز اولمز ، اولا تحصيل ايدوب بعده تقسيم
ايتملدر ٠ فقط انسانلرك حالى عجيب اولديغندن غايت ومقصدى
اونودوب وسائط ايله مشغول اوليورلر ، وغايتى نظرلرندن غائب
ايدييورلر ٠ نيجه ادملر واردركه رفاه حال مقصديله تحصيل ايتمكه
چالشور ، لكن صكرەدن كندينه خست كاوب محصولاتنى
استعمال ايتمامكه باشلار ، وعمرى فقر ومذلت ايچنده كچر ٠

بر مملكتده تقسيم ثروت يوليله جريان ايدرسه بونك تحصيل
ثروته حسن تأثيرى اولور ٠ چونكه تقسيم يولنده اولميان
مملكتده فقر ومذلت ايچنده يشايان برادمك وقتى تحصيل ثروته
نصل مساعد اولور ؟ وفكرينى نصل ترقيه صرف ايدەبيلور ؟
قارنمى نصل طويورەجغم ملاحظەسى دائما انى ازعاج ايدر ٠
بلكه بعض غير مشروع يوللره سلوك ايتمكه مجبور اولور ٠ بو
صورتله امنيت دخى منسلب اولوب تحصيل ثروته مانع اولور ٠
وينه اومملكتده فوق العاده زنكين اولان كيمسەلر ايچون تحصيله
احتياج قالمز ٠ الله تعالى زيادەسيله ويرمش تحصيله نه حاجت همان
اكلنجەيه بقالم ، ديەرك ترلاسنى سفاهت باغچەسى يپار ، اوقاتنى
بيهوده وعبث شيلرله امرار ايدر ٠ والحاصل اويله بر مملكتدەهرشى

her nasılsa bu servet yolunda taksîm olunmadığından refâh ve sa'âdet hâlleri çok memleketlerden geridir.

İşbu tafsîlâtdan maksadımız yalnız taksîm-i servete sarf-ı himmet edib tahsîlden sarf-ı nazar idelim demek değildir, çünkü taksîm-i servet tahsîlsiz olmaz, evvel tahsîl edib ba'de taksîm etmelidir. Fakat insânların hâli 'acîb olduğundan gayet ve maksadı unutup vesâit ile meşgûl oluyorlar, ve gayeti nazarlarından gaib ediyorlar. Nice adamlar vardır ki refâh-i hâl maksadıyle tahsîl etmeğe çalışır, lâkin sonradan kendine hisset gelib mahsûlâtını isti'mâl etmemeğe başlar, ve 'ömrü fakr u mezellet içinde geçer.

Bir memleketde taksîm-i servet yoluyla cereyân ederse bunun tahsîl-i servetde hüsn-i te'sîri olur. Çünkü taksîm yolunda olmayan memleketde fakr u mezellet içinde yaşayan bir adamın vakti tahsîl-i servete nasıl müsâ'id olur? Ve fikrini nasıl terakkiye sarf idebilur? Karnımı nasıl doyuracağım mülâhazası dâimâ onu iz'âc ider. Belki ba'zı gayr-i meşrû' yollara sülûk etmeğe mecbûr olur. Bu sûretle emniyyet dahi münselib olub tahsîl-i servete mâni' olur. Ve yine o memleketde fevka'l-'âde zengin olan kimseler içün tahsîle ihtiyâc kalmaz. "Allahu Te'âlâ ziyâdesiyle vermiş, tahsîle ne hâcet, hemen eğlenceye bakalım" diyerek tarlasını sefâhat bağçesi yapar, evkâtını bî-hûde ve 'abes şeylerle imrâr eder. Ve'l-hâsıl öyle bir memleketde her şey **[133]**

her nasılsa bu zenginlik yolunda bölüştürülmediğinden refah ve mutluluk durumları çok memleketlerden geridir.

İşbu açıklamalardan maksadımız yalnız zenginliğin bölüşümüne çaba harcayıp kazançtan vazgeçelim demek değildir, çünkü zenginliğin bölüşümü kazançsız olmaz, önce kazanıp sonra bölüşmelidir. Fakat insanların hali tuhaf olduğundan gayet ve amacı unutup araçlar ile meşgul oluyorlar ve gayeti gözden kaybediyorlar. Nice adam vardır ki halinin gönenci amacıyla kazanmaya çalışır, fakat sonradan kendine cimrilik gelip ürünlerini kullanmamaya başlar ve ömrü yoksulluk ve düşkünlük içinde geçer.

Bir memlekette zenginliğin bölüşümü düzgün gerçekleşirse bunun zenginliğin kazanımına olumlu etkisi olur. Çünkü bölüşümü düzgün olmayan memlekette fakirlik ve düşkünlük içinde yaşayan bir adamın vakti zenginliğin kazancına nasıl elverişli olur? Ve fikrini nasıl ilerlemeye harcayabilir? Karnımı nasıl doyuracağım düşüncesi daima onu rahatsız eder. Belki bazı yasal olmayan yollara girmeye mecbur olur. Bu yüzden güvenlik dahi kalmamış olup zenginliğin kazanımına engel olur. Ve yine o memlekette aşırı zengin olan kimseler için kazanca ihtiyaç kalmaz. "Allahu Teâlâ fazlasıyla vermiş, kazanmaya ne gerek, hemen eğlenceye bakalım" diyerek tarlasını eğlence bahçesi yapar, zamanlarını boş ve anlamsız şeylerle geçirir. Kısacası öyle bir memlekette her şey **[133]**

معطل قالور ، واذهان ناسه برغباوت كاور . اوروپانك حالى وقتيله بو يله ايمش ، فرانسه ده وانكلتره ده والمانيا ده مملكت برطاقم دره بكلرى بينلرى تقسيم اولنمش . بو درده بكلرى اوندرجه جاهل ايمش كه انلر بينلره اوقوماق معياتدن معد داولوب « اوقومق نه در ؟ الحمدلله ثروت نه افتدارم وار نه وقت اولسه بر يازيجى اولورم » ديه رك وقتلرينى صيد وشكار ايله امرار ايدرلر ايمش . امدى بو ادملر نه ايله كچينه جك ؟ (رب ساع لقاعد) ديندكى كبى برطاقم اعالى يى اسير كبى قوللانوب انلرك قزانديقلرينى للردن الورلر ، وانكله تعيش ايدرلر ايمش . بوحال اوروپاده اول درجه يرلشمش ايدى كه بونلر قالقوبده شمديكى حاله كلمه جكى اصلا خاطر وخياله كلز ايدى .

اوروپانك اشبو احوالنك تبدلنه پك چوق سبلر واردر . علوم وفنونك ترقيسى ، برطاقم اغنيانك بلاد اجنبيه يه سياحتى ومصائب سياسيه دن عد اولنان محاربات داخليه وخارجيه نك توالىسى شمديكى حالارى انتاج ايتشدر . علوم وفنونك ترقيه سبب اولدجغنه شبهه يوقدر . سياحت دخى اويله در ، چونكه برسياح كشت وكذار ايتديكى مملكتلرده برصنعت كورر مملكتنه عودتنده انى احداث ايدر ، ديكر برسياح بشقه برصنعت كتورر ، بوصورتله پك چوق ترقى حاصل اولور . محاربانه كلنجه جنك طريقيله بلاد بعيده يه كيدنلرنجه صنعتلر كتورمشلردر . ازجمله اهل صليب سوريه حواليسندن منسوجات حريريه ، يل

mu'attal kalur, ezhân-ı nâsa bir gabâvet gelir. Avrupa'nın hâli vaktiyle böyle imiş, Fransa'da ve İngiltere'de ve Almanya'da memleket bir takım derebegleri beyninde taksîm olunmuş. Bu derebegleri o derece câhil imiş ki onlar beyninde okumak mu'ayyebâtdan ma'dûd olub "Okumak nedir? El-hâmdü lillâh servet ve iktidârım var ne vakit olsa bir yazıcı bulurum" diyerek vakitlerini sayd ve şikâr ile imrâr ederler imiş. İmdi bu adamlar ne ile geçinecek? (رب ساع لقاعد) denildiği gibi bir takım ahâlîyi esîr gibi kullanub onların kazandıklarını ellerinden alırlar, ve onunla ta'ayyüş iderler imiş. Bu hâl Avrupa'da ol derece yerleşmiş idi ki bunlar kalkıb da şimdiki hâle geleceği aslâ hâtır ve hayâle gelmez idi.

Avrupa'nın işbu ahvâlinin tebeddülüne pek çok sebebler vardır. 'Ulûm ve fünûnun terakkisi, bir takım agniyânın bilâd-ı ecnebiyyeye seyâhati, ve mesâib-i siyâsiyyeden 'add olunan muhârebât-ı dâhiliyye ve hâriciyyenin tevâlîsi şimdiki hâlleri intâc etmiştir. 'Ulûm ve fünûnun terakkiye sebeb olacağında şübhe yokdur. Seyâhat dahi öyledir, çünkü bir seyyâh geşt ü güzâr ettiği memleketlerde bir san'at görür memleketine 'avdetinde onu ihdâs ider, dîger bir seyyâh başka bir san'at getirir, bu sûretle pek çok terakki hâsıl olur. Muhârebâta gelince cenk tarîkiyle bilâd-ı ba'îdeye gidenler nice san'atlar getirmişlerdir. Ez-cümle ehl-i salîb Suriye havâlisinden mensucât-ı harîriyye, yel [**134**] boş kalır, insanların zihinlerine bir bönlük gelir. Avrupa'nın hali vaktiyle böyleymiş, Fransa'da ve İngiltere'de ve Almanya'da memleket birtakım derebeyleri arasında paylaşılmış. Bu derebeyleri o derece bilgisizmiş ki onlar arasında okumak ayıp şeylerden sayılıp "Okumak nedir? Allah'a şükür zenginliğim ve gücüm var ne zaman olsa bir yazıcı bulurum" diyerek vakitlerini avlanma ile geçirirlermiş. Şimdi bu adamlar ne ile geçinecek? (رب ساع لقاعد)[35] denildiği gibi birtakım insanları esir gibi kullanıp onların kazandıklarını ellerinden alırlar ve onunla geçinirlermiş. Bu durum Avrupa'da o derece yerleşmişti ki bunların kalkıp da şimdiki duruma geleceği hiç akla ve hayale gelmezdi.

Avrupa'nın işbu durumlarının değişmesinin pek çok sebebi vardır. Bilimlerin ilerlemesi, birtakım zenginlerin yabancı beldelere seyahati ve siyasi felaketlerden sayılan iç ve dış savaşların arka arkaya gelmesi şimdiki durumları doğurmuştur. Bilimlerin ilerlemeye sebep olacağında şüphe yoktur. Seyahat dahi öyledir, çünkü bir gezgin gezdiği memleketlerde bir zanaat görür memleketine döndüğünde onu kurar, diğer bir gezgin başka bir zanaat getirir, bu biçimde pek çok ilerleme ortaya çıkar. Savaşlara gelince, savaş yoluyla uzak beldelere gidenler nice zanaatlar getirmişlerdir. Örneğin haçlılar Suriye civarından ipek dokumalar, yel [**134**]

35 "Oturanlar için çalışan nice kişiler vardır." (h.n.)

دكرمنى ، شكر ، وسائر شيلر كتوردكارى كبى ديكر فرقه‌لر دخى امريقا وهندستان وچيندن چوق شيلر كتورديلر .

ازجمله مصرك سبب احياسى يامبوقدر ، بونك سبب احداثى اورفه‌لى (ماحو) بك نامنده برذات اوزبكلر تكيه‌سنده هندلى برسياحه تصادف ايدر ، سياح بوندن ممنون اولديغى جهتله جزئياتندن برقاچ يامبوق تخمى ويرر ، اوده كندى خانه‌سنده زرع ايدرك وجوده كتورر صكره عموم مصر اهاليسى اكا اقتدا ايدرلر ، برسياح سببيله مصر اهاليسى احيا اولور .

شمديكى ترقياتك اسبابندن بريده شودركه اولارى بيوكلك اغالق چوق اوشاق بسلمك ايله اولور ايدى برپاشانك يالكز يكرمى درت كدكلى انماسى اولور ايدى . سلحدار ، مهردار ، ابريقدار وسائره كبى . بونلرك دخى اوچر معاونى وانلرك نيجه اعوان وانصارى اولورايدى . بونلرهم محصول وجوده كتورمزلر ، وهمده سلوك‌مثابه‌سنده اولهرق افندينك اوتەدن برودن الديغى شيلرى امرلر ايدى . شمدى اورو پاده برطاقم احوال‌فوق‌العاده‌نك ظهوريله باشارنده‌كى خدمتكارلرى دفع ايتديلر ، انلرده كندى باشلرينه تحصيله تشبث ايلديلر ، بواسبابه مبنى هركس ايش ايشلمكه ، محصول وجود كتورمكه باشلادى . عقول بشر توسع ، وسرمايه‌لر تكثر ايتدى ، امدى اشبو تبدلاتده تقسيم ثروت بعضا سبب وبعضا دخى مسبب اولدى .

değirmeni, şeker, ve sâir şeyler getirdikleri gibi dîger fırkalar dahi Amerika ve Hindistan ve Çin'den çok şeyler getirdiler.

Ez-cümle Mısır'ın sebeb-i ihyâsı pambukdur, bunun sebeb-i ihdâsı Urfalı (Maho) Bey nâmında bir zât Özbekler tekyesinde Hindli bir seyyâha tesâdüf ider, seyyâh bundan memnûn olduğu cihetle cüz-dânından birkaç pambuk tohumu verir, o da kendi hânesinde zirâ' iderek vücûda getirir sonra 'umûm Mısır ahâlîsi ona iktidâ iderler, bir seyyâh sebebiyle Mısır ahâlîsi ihyâ olur.

Şimdiki terakkiyâtın esbâbından biri de şudur ki evvelleri büyüklük agalık çok uşak beslemekle olur idi bir paşanın yalnız yigirmi dört gedikli agası olur idi. Silâhdâr, mühr-dâr, ibrîk-dâr ve sâire gibi. Bunların dahi üçer mu'âvini ve onların nice a'vân ve ensârı olur idi. Bunlar hem mahsûl vücûda getirmezler, ve hem de sülük mesâbesinde olarak efendinin öteden beriden aldığı şeyleri emerler idi. Şimdi Avrupa'da bir takım ahvâl-i fevka'l-'âdenin zuhûruyle başlarındaki hidmet-kârları def' ettiler, onlar da kendi başlarına tahsîle teşebbüs ettiler, bu esbâba mebnî herkes iş işlemeğe, mahsûl vücûda getirmeğe başladı. 'Ukul-i beşer tevessü', ve sermâyeler tekessür etti, imdi işbu tebeddülâtda taksîm-i servet ba'zân sebeb ve ba'zân dahi müsebbeb oldu. [135]

değirmeni, şeker ve diğer şeyler getirdikleri gibi diğer gruplar da Amerika, Hindistan ve Çin'den çok şeyler getirdiler.

Örneğin Mısır'ın yeniden güçlenmesinin sebebi pamuktur, bunun ortaya çıkmasının sebebi Urfalı (Maho) Bey adında bir kişi Özbekler Tekkesi'nde Hintli bir gezginle karşılaşır, gezgin bundan memnun olduğu için cüzdanından birkaç pamuk tohumu verir, o da kendi evinde ekerek vücuda getirir sonra bütün Mısır halkı ona uyar, bir gezgin sebebiyle Mısır halkı yeniden canlanır.

Şimdiki ilerlemelerin nedenlerinden biri de şudur ki eskiden büyüklük, ağalık çok uşak beslemekle olurdu bir paşanın yalnız yirmi dört gedikli ağası olurdu. Silahçı, mühürcü, ibrikçi ve başkaları gibi. Bunların dahi üçer yardımcısı ve onların nice yardımcıları ve koruyucuları olurdu. Bunlar hem ürün ortaya koymazlar ve hem de sülük konumunda olarak efendinin öteden beriden aldığı şeyleri emerlerdi. Şimdi Avrupa'da birtakım olağanüstü durumların ortaya çıkmasıyla başlarındaki hizmetkarları gönderdiler, onlar da kendi başlarına kazanca giriştiler, bu nedenlere dayanarak herkes iş yapmaya, ürün ortaya koymaya başladı. İnsan aklı genişledi ve sermayeler çoğaldı, şimdi işbu değişikliklerde zenginliğin bölüşümü bazen sebep ve bazen dahi sonuç oldu. [135]

باب ثانی

اراضینك تقسیمی

زراعت اولنه‌جق اراضی‌یی بیوك چفتلك حالنده‌می اداره ایتملی و یاکوچك ترلاره‌می تقسیم ایتملی ؟ بونلرك هانکیسندن زیاده محصول آلنور وهانکیسی عموم اهالی ایچون خیرلو اولور ؟ اشبو بحثده نظر دقته الهجغمز جهت بونلردر . بو مسئله علم ثروتجه مسائل مهمه‌دن بریدر . چونکه بونك رفاه حاله کلی تأثیری واردر ، بوسبیدن شایان تدقیق برمسئله‌در .

بعض اراضی واردرکه موقعی وطبیعتی کوچك ترلاره تقسیمنی ایجاب ایدر . مثلا بولندیغی محل طاغلق اولدیغندن بعضیسی طاغ تپه‌سنده و بعضیسی اتکده اولور ، و بعضیسی ایکی طاغ اراسنده بولنور . بوسبیدن انلرك برقاچ دانه‌سنی بریره کتوروب بیوك چفتلك یاپمق قابل اولماز ، طبیعتیله کوچك ترلاره تقسیم ایدیلور . بعض یرلرده دخی خلق فقیر اولور ، بیوك چفتلك زراعتنه مقتدر اولمز . بیوك چفتلك ادارسنه کافی سرمایه‌لری واتلری بولنمز . بو کبی محللر بحثمزدن خارج قالور ، و بو یله یرلرده بیوك چفتلك می یاپملی ویاکوچك ترلاره‌می تقسیم ایتملیدر دیه رك ملاحظه ایدیله‌مز . چونکه (اختیار اقتدار حالنده‌در)

(Bâb-ı Sânî)
(Arâzînin Taksîmi)

Zirâ'at olunacak arâzîyi büyük çiftlik hâlinde mi idâre etmeli, veyâ küçük tarlalara mı taksîm eylemeli? Bunların hangisinden ziyâde mahsûl alınır ve hangisi 'umûm ahâlî içün hayırlı olur? İşte bu bahsde nazar-ı dikkate alacağımız cihet bunlardır. Bu mes'ele 'ilm-i servetce mesâil-i mühimmeden biridir. Çünkü bunun refâh-ı hâlce küllî te'sîri vardır, bu sebebden şâyân-ı tedkîk bir mes'eledir.

Ba'zı arâzî vardır ki mevki'i ve tabî'atı küçük tarlalara taksîmini îcâb eder. Meselâ bulunduğu mahall dağlık olduğundan ba'zısı dağın tepesinde ve ba'zısı eteğinde olur, ve ba'zısı iki dağ arasında bulunur. Bu sebebden onların birkaç tanesini bir yere getirüb büyük çiftlik yapmak kabil olmaz, tabî'atiyle küçük tarlalara taksîm edilir. Ba'zı yerlerde dahi halk fakir olur, büyük çiftlik zirâ'atine muktedir olamaz. Büyük çiftlik idâresine kâfî sermâyeleri ve âletleri bulunmaz. Bu gibi mahaller bahsimizden hâric kalur, ve böyle yerlerde büyük çiftlik mi yapmalı veyâ küçük tarla mı taksîm etmelidir diyerek mülâhaza edilemez. Çünkü (İhtiyâr iktidâr hâlindedir) [**136**]

(İkinci Bölüm)
(Toprakların Bölüşümü)

Tarım yapılacak toprakları büyük çiftlik halinde mi yönetmeli veya küçük tarlalara mı ayırmalı? Bunların hangisinden daha çok ürün alınır ve hangisi bütün herkes için hayırlı olur? İşte bu konuda göz önünde bulunduracağımız kısım bunlardır. Bu konu iktisat açısından önemli konulardan biridir. Çünkü bunun refah bakımından çok büyük etkisi vardır, bu sebepten incelemeye değer bir konudur.

Bazı topraklar vardır ki konumu ve doğası küçük tarlalara ayrılmasını gerktirir. Mesela bulunduğu yer dağlık olduğundan bazısı dağın tepesinde ve bazısı eteğinde olur ve bazısı iki dağ arasında bulunur. Bu sebepten onların birkaç tanesini bir yere getirip büyük çiftlik yapmak mümkün olmaz, doğallayın küçük tarlalara ayrılır. Bazı yerlerde de halk fakir olur, büyük çiftlik tarımına gücü yetmez. Büyük çiftlik yönetimine yetecek sermayeleri ve aletleri bulunmaz. Bu gibi yerler konumuzun dışında kalır ve böyle yerlerde büyük çiftlik mi yapmalı veya küçük tarlaya mı bölmelidir diyerek düşünülemez. Çünkü (İhtiyâr iktidar halindedir) [**136**]

اراضينك طبيعتى مساعد ، واهالينك اقتدارى كافى اولان
يرلرده ايكى اصول جارى اولور . برى بيوك چفتلك تشكيل
ايتمكدر ، بواصول باشلوجه انكلتره ده جارى اولديغندن
(انكليز اصولى) دنيلور . ديكرى كوچك تارلالره تقسيم
ايلمكدر كه بواصول اكثريا فرانسه ده جارى اولديغندن بوكاده
(فرانسه اصولى) تسميه اولنور .

عموماً زراعت وصناعت وتجارتده بيوك مقياس اوزره
طوتيلا ايشلرده البته منفعت زياده اولور بو برقاعده كليه در ،
مثلا صناعتده اون بش آدم ايرى ايرى بر صنعت ايشلسه لر
هر برينه بر دكان ، و بشقه بشقه الات وادوات لازم اولديغى كبى
مطلوب درجه ده فائده حاصل اولز . فقط جمله سى بر يرده
ايشلرايسه برمصرف جمله سنه كافى اولور وهئيت مجموعه -
سنك بلديغى ايشدن هر برينك حصه سنه اصابت ايدن مقدار ديكرلردن
زياده اولور . وكذا اوفاق اوفاق اون بش سفينه انشا ايدلسه هر برينه
بر قبودان و بر طاقم طائفه ومأمورين لازمدر ، اكر بيوك
بر سفينه يه بله جق اولورايسه بر قبودان ايله برمقدار طائفه كافى اولور
واولكندن زياده ايش كورملور . امور بيتيه بله بوقاعده
كليه دن قورتيله مز . شويله كه برقاچ كشى بر يرده ساكن
اولوب برابر مصرف ايتسه لر زياده تصرف حاصل اولور .

بوقاعده كليه اراضيده دخى جاريدر . اكر اراضى بيوك
مقياس اوزره طوتيلور ايسه ازمصرفله اداره اولنور .

arâzînin tabî'atı müsâ'id, ve ahâlînin iktidârı kâfî olan yerlerde iki usûl câri olur. Biri büyük çiftlik teşkîl etmekdir, bu usûl başlıca İngiltere'de câri olduğundan (İngiliz usûlü) denilir. Dîgeri küçük tarlalara taksîm eylemekdir, ki bu usûl ekseriyyâ Fransa'da câri olduğundan buna da (Fransa usûlü) tesmiye olunur.

'Umûmen zirâ'at ve sınâ'at ve ticâretde büyük mikyâs üzere tutulan işlerde elbette menfa'at ziyâde olur, bu bir ka'ide-i külliyyedir, meselâ sınâ'atde on beş adam ayrı ayrı birer san'at işleseler her birine birer dükkân, ve başka başka âlât ve edevât lâzım olduğu gibi, matlûb derecede fâide hâsıl olmaz. Fakat cümlesi bir yerde işler ise bir masraf cümlesine kâfî olur ve hey'et-i mecmû'asının yaptığı işden her birinin hissesine isâbet eden mikdâr dîgerinden ziyâde olur. Ve kezâ ufak ufak on beş sefîne inşa edilse her birine birer kabudan ve bir takım tâife ve me'mûrîn lâzımdır, eğer büyük bir sefîne yapılacak olur ise bir kabudan ve bir mikdâr tâife kâfî olur ve evvelkinden ziyâde iş görülür. Umûr-i beytiyye bile bu ka'ide-i külliyyeden kurtulamaz. Şöyle ki birkaç kişi bir yerde sakin olub berâber masraf etseler ziyâde tasarruf hâsıl olur.

Bu ka'ide-i külliyye arâzîde dahi cârîdir. Eğer arâzî büyük mikyâs üzere tutulur ise az masrafla idâre olunur. [137]

toprakların doğası elverişli ve insanların gücü yeterli olan yerlerde iki yöntem geçerli olur. Biri büyük çiftlik oluşturmaktır, bu yöntem başlıca İngiltere'de geçerli olduğundan (İngiliz Yöntemi) denilir. Diğeri küçük tarlalara ayırmaktır ki bu yöntem çoğunlukla Fransa'da geçerli olduğundan buna da (Fransa Yöntemi) adı verilir.

Genel olarak tarım, zanaat ve ticarette büyük ölçek üzere tutulan işlerde elbette fayda daha çok olur, bu bir genel kuraldır, mesela zanaatta on beş adam ayrı ayrı birer zanaat yapsalar her birine birer dükkan ve başka başka araçlar ve gereçler lazım olduğu gibi, istenilen derecede yarar ortaya çıkmaz. Fakat hepsi aynı yerde yaparsa bir harcama hepsine yeter ve topluluğun yaptığı işten her birinin payına düşen miktar diğerinden daha çok olur. Ve yine ufak ufak on beş gemi inşa edilse her birine birer kaptan ve birtakım tayfa ve memurlar gerekir, eğer büyük bir gemi yapılacak olur ise bir kaptan ve bir miktar tayfa yeterli olur ve öncekinden daha çok iş görülür. Ev işleri bile bu genel kuraldan kurtulamaz. Şöyle ki birkaç kişi bir yerde oturup birlikte harcasalar daha çok tasarruf yapılır.

Bu genel kural topraklarda da geçerlidir. Eğer topraklar büyük ölçek üzere tutulur ise az harcamayla yönetilir. [137]

و بو اصولك عمليات جسيمه فائده‌سى دهاز يا ده نمايان اولور . مثلا اوزاق يردن برصو كتوريله‌جك و يا اراضيجه اصلاحات اجرا ايديله‌جك ، و ياجمع اولمش اولان برصو ديكر محله اجرا ايديله‌رك يرى قوروتيله‌جق اولسه كوچك تراصاحبنك اقتدارى بوكا كافى اولمز . لكن بيوك چفتلك صاحبنك سرمايه‌سى زياده اولديغندن بوكبى عملياته مقتدر اولور .

بوندن بشقه انكليز اصولنده تقسيم اعمال قاعده‌سى جارى اولور . حالبوكه كوچك تراردە ايشلرك جمله‌سنى بركيمسه ايشليه‌جكندن تقسيم اعمال قاعده‌سى اورده جريان ايده‌مز . وكذا بو اصوله بيوك الات وادوات وماكنه‌لر استعمال اولنور بوندنده پك چوق فائده حصوله‌كلور . كوچك تراردە ايسه بوكا مساعد دكلدر . والحاصل انكليز اصولنده‌هم قاعده‌تصرفه رعايت اولنور وهم تقسيم اعمال اصولى جارى اولور وهمده الات وادوات استعمال ايديلور وعمليات و اصلاحات جسيمه اجراسنه مساعد اولور . به سبيدن انكليز اصولى مقبولدر .

بونلردن بشقه انكليز اصولنده برفائده‌دها واردركه آنده جرا ايديله‌جك تصرفه بناء رنجبرك عدى از اولور مثلا ايرى تراردە يوز عمله لازم ايكن جمله‌سى بر يره كلدكده اللى عمله كفايت ايدر . يعنى ايشدن ادم ارتار وانلرده صناعته تجارته توجه ايدرلر صناعت وتجارت دخى ترقى ايلر . حتى انكلتره‌ده زراعتله مشغول اولنلر عموم اهاليك ربعى درجه‌سنده‌در .

Ve bu usûlün ‘ameliyyât-ı cismiyyede fâidesi daha ziyâde nümâyân olur. Meselâ uzak yerden bir su getirilecek, veyâ arâzîce ıslâhât icrâ edilecek, veyâ cem‘ olmuş olan bir su dîger mahallle icrâ edilerek yeri kurutulacak olsa küçük tarla sâhibinin iktidârı buna kâfî olmaz. Lâkin büyük çiftlik sâhibinin sermâyesi ziyâde olacağından bu gibi ‘ameliyyâta muktedir olur.

Bundan başka İngiliz usûlünde taksîm-i a‘mâl ka‘idesi cârî olur. Hâlbuki küçük tarlalarda işlerin cümlesini bir kimse işleyeceğinden taksîm-i a‘mâl ka‘idesi orada cereyân edemez. Ve kezâ bu usûlde büyük âlât ve edevât ve makineler isti‘mâl olunur bundan da pek çok fâide husûle gelir. Küçük tarlalar ise buna müsâ‘id değildir. Ve’l-hâsıl İngiliz usûlünde hem ka‘ide-i tasarrufa ri‘âyet olunur ve hem taksîm-i a‘mâl usûlü cârî olur ve hem de âlât ve edevât isti‘mâl edilir ve ‘ameliyyât ve ıslâhât-ı cismiyye icrâsına müsâ‘id olur. Bu sebebden İngiliz usûlü makbûldür.

Bunlardan başka İngiliz usûlünde bir fâide daha vardır ki onda icrâ edilecek tasarrufa binâen renc-berin ‘adedi az olur, meselâ ayrı ayrı tarlalarda yüz ‘amele lâzım iken cümlesi bir yere geldikde elli ‘amele kifâyet eder. Ya‘nî işden adam artar ve onlar da sınâ‘ate ticârete teveccüh iderler, sınâ‘at ve ticâret dahi terakki eyler. Hattâ İngiltere’de zirâ‘atle meşgûl olanlar ‘umûm ahâlînin rub‘ı derecesindedir. **[138]**

Ve bu yöntemin maddesel işlerde yararı daha çok görünür. Mesela uzak yerden bir su getirilecek veya topraklara iyileştirmeler yapılacak veya toplanmış olan bir su diğer yere götürülerek yeri kurutulacak olsa küçük tarla sahibinin gücü buna yetmez. Ancak büyük çiftlik sahibinin sermayesi daha çok olacağından bu gibi işlere yapabilmeye gücü olur.

Bundan başka İngiliz yönteminde işbölümü kuralı geçerli olur. Halbuki küçük tarlalarda işlerin hepsini bir kimse yapacağından işbölümü kuralı orada gerçekleşemez. Ve yine bu yöntemde büyük aletler, araçlar ve makineler kullanılır bundan da pek çok yarar ortaya çıkar. Küçük tarlalar ise buna elverişli değildir. Kısacası İngiliz yönteminde hem tasarruf kuralına uyulur ve hem işbölümü yöntemi geçerli olur ve hem de aletler ve araçlar kullanılır ve bedensel işlerin ve iyileştirmelerin yapılmasına elverişli olur. Bu sebepten İngiliz yöntemi geçerlidir.

Bunlardan başka İngiliz yönteminde bir yarar daha vardır ki onda yapılacak tasarruftan dolayı çiftçinin sayısı az olur, mesela ayrı ayrı tarlalarda yüz işçi lazım iken tamamı bir yere geldiğinde elli işçi yeterli olur. Yani işten adam artar ve onlar da zanaata ticarete yönelirler, zanaat ve ticaret de ilerler. Hatta İngiltere’de tarımla meşgul olanlar bütün halkın çeyreği kadardır. **[138]**

فرانسه‌ده ایسه اهالینك نصفندن زیاده‌سی رنجبردر ·

بوتفصیلاتدن آکلاشیلور که بیوك چفتلك اصولی کرك زراعت وکرك تحصیل ثروتجه فائده‌ کلیه‌یی موجبدر ·

لکن خفی اولدیغی وجهله علم ثروت تحصیلندن مقصدمز تصرفه رعایت وچوق ثروت تحصیل وحیواناتی واراضی یی اصلاح ایتمك دکلدر · بزم مقصدمز بونلرك جملهسنه فائق وجملهسندن عالیدر بوعلمك غایتی عموم اهالی بینده رفاه حالك ممکن مرتبه تعمیمیدر · هانکی طریق بومقصده ایصال ایدرسه اصل فائده‌لی طریق اودر · برمملکتده ثروت چوق اولوبده اهالینك برمقداری کلی استفاده ایدره دیکرلری انواع فلاکتلره کرفتار اولورایسه مقصد حاصل اولمز · بلکه حاصل اولان شیلردن عموم اهالینك استفاده‌یه‌سی لازمدر · واقعا تحصیلسز تقسیم اولمه‌جغندن عمومن رفاه‌ایله یشاملری محصولك چوق اولمسنه توقف ایدر · فقط تحصیل ایله برابر تقسیمده یولنده اوللیدر ·

امدی انکلیز اصولنده اولدیغی کبی اراضی بیوك چفتلك صورتنده اداره ایدیلورایسه چوق فائده حاصل اولور لکن بوندن بعض کیمسه‌لر استفاده ایدوب اهالینك اکثری محروم قالور · لکن فرانسه اصولنده اولدیغی کبی اراضی کوچك تارلاره تقسیم اولورایسه واقعا اولکی قدر محصول وجوده کلز فقط تقسیم ثروتجه دها فائدلی اولور · چونکه

Fransa'da ise ahâlînin nısfından ziyâdesi renc-berdir.

Bu tafsîlâtdan anlaşılur ki büyük çiftlik usûlü gerek zirâ'at ve gerek tahsîl-i servetce fâide-i külliyyeyi mûcibdir.

Lâkin hafî olmadığı vechle 'ilm-i servet tahsîlinden maksadımız tasarrufa ri'âyet ve çok servet tahsîl ve hayvânâtı ve arâzîyi ıslâh etmek değildir. Bizim maksadımız bunların cümlesine fâik ve cümlesinden 'âlîdir, bu 'ilmin gayeti 'umûm ahâlî beyninde refâh-ı hâlin mümkin mertebe ta'mîmidir. Hangi tarîk bu maksada îsâl ederse asıl fâideli tarîk odur. Bir memleketde servet çok olub da ahâlînin bir mikdârı küllî istifâde ider ve dîgerleri envâ' felaketlere giriftâr olur ise maksad hâsıl olmaz. Belki hâsıl olan şeylerden 'umûm ahâlînin istifâde etmesi lâzımdır. Vâkı'â tahsîlsiz taksîm olmayacağından 'umûmun refâh ile yaşamaları mahsûlün çok olmasına tevakkuf ider. Fakat tahsîl ile berâber taksîm de yolunda olmalıdır.

İmdi İngiliz usûlünde olduğu gibi arâzî büyük çiftlik sûretinde idâre edilir ise çok fâide hâsıl olur, lâkin bundan ba'zı kimseler istifâde edib ahâlînin ekseri mahrûm kalur. Lâkin Fransa usûlünde olduğu gibi arâzî küçük tarlalara taksîm olunur ise vâkı'â evvelki kadar mahsûl vücûda gelmez, fakat taksîm-i servetce daha fâideli olur. Çünkü [**139**]

Fransa'da ise insanların yarısından fazlası çiftçidir.

Bu açıklamalardan anlaşılır ki büyük çiftlik yöntemi gerek tarım ve gerek servetin kazanımı açısından çok büyük yarara sebeptir.

Ancak gizli olmadığı üzere iktisat öğrenmekten amacımız tasarrufa uymak ve çok zenginlik kazanmak ve hayvanları ve toprakları iyileştirmek değildir. Bizim amacımız bunların hepsinden üstün ve cümlesinden yücedir, bu bilimin gayeti bütün insanlar arasında refah durumunun mümkün mertebe yayılmasıdır. Hangi yol bu amaca ulaştırırsa asıl yararlı yol odur. Bir memlekette zenginlik çok olup da insanların bir miktarı tamamen yararlanır ve diğerleri türlü felaketlere uğrar ise amaç gerçekleşmez. Belki gerçekleşen şeylerden bütün insanların yararlanması gerekir. Gerçi kazançsız bölüşüm olmayacağından genelin refah ile yaşamaları ürünün çok olmasına bağlıdır. Fakat kazanç ile beraber bölüşüm de düzgün olmalıdır.

Şimdi İngiliz yönteminde olduğu gibi topraklar büyük çiftlik biçiminde yönetilir ise çok yarar meydana gelir, ama bundan bazı kimseler yararlanıp halkın çoğu yoksun kalır. Ancak Fransa yönteminde olduğu gibi topraklar küçük tarlalara bölünür ise gerçi önceki kadar ürün vücuda gelmez, fakat zenginliğin bölüşümü açısından daha yararlı olur. Çünkü [**139**]

بر کویلینك آز ترلاسی اولورایسه‌ده انك محصولیله اولدقجه
کچینور . بونك آثاری وفعلیاتی مشاهده اولنیور . شویله که
انکلتره‌ده زنکینلر غایت زنکین وفقیرلرغایت فقیردر فرانسه‌ده
ایسه‌انکلتره قدرزنکین یوقدراماًاوقدر فقیردخی یوقدر .

خلاصه‌بیوك چفتلکلرك فائده‌سی ومحسناتی چوق ایسه‌ده
حال‌مساعد اولور وامکانی بولنور ایسه بواصوله هوس
ایتماملیدر .

کوچك ترلا اصولنك طرفدارانی شویله‌علاوه ایدرلر که
بیوك چفتلکلرك محسناتی انکار اولنمز ایسه‌ده‌مبالغه ایتدکاری‌قدر
تحصیل ثروته باعث دکلدر ' بواصولده بعض‌حاللر واردرکه
اراضینك کرکی کبی زراعت اولنمامسنه سبب اولور . چونکه
کوچك ترلا صاحبنك‌بشقه‌ایشی اولمدیغندن وقتنی اورایه‌صرف
ایدر . هرنه‌قدرآلات وماکنه‌سی اولسه‌ده النده کلدیکی قدر
اعتنا ایلر . بیوك چفتلکلر اصحابی ایسه اغنیادن و کندیلری
راحتله مشغول اولوب اراضیلری بشقه‌لرینك النده‌بولنه‌جکندن
بك اعتنا اولنمز ، واوقدرمحصول ویرمز . (چفتلکنك ایچنده
کیمسنك قیچنده بولنمیدر) کلامی مشهوردر . بوندن‌بشقه بو کبی
اراضی صاحبی اراضیسی چوق اولدیغندن‌برمقداریی سفاهت
باغچه‌سی ' برمقداریی مسیره کاه ' برمقداریی شکارکاه یپار ،
اسراف ایدر . حاصلی دیدکاری‌قدرفائده‌یی موجب اولمز . برده
بونك فائده‌سی اولسه بیله خلق‌بیوك چفتلك یاپمغه‌اجبار ایتمك

bir köylünün az tarlası olur ise de onun mahsûlüyle oldukça geçinür. Bunun âsârı ve fi'liyyâtı müşâhede olunur. Şöyle ki İngiltere'de zenginler gayet zengin ve fakirler gayet fakirdir; Fransa'da ise İngiltere kadar zengin yoktur ama o kadar fakir dahi yoktur.

Hulâsa büyük çiftliklerin fâidesi ve muhassenâtı çok ise de hâl müsâ'id olur ve imkânı bulunur ise bu usûle heves etmemelidir.

Küçük tarla usûlünün taraf-dârânı şunu da 'ilâve ederler ki büyük çiftliklerin muhassenâtı inkâr olunmaz ise de mübâlâga ettikleri kadar tahsîl-i servete bâis değildir, bu usûlde ba'zı hâller vardır ki arâzînin gereği gibi zirâ'at olunmamasına sebeb olur. Çünkü küçük tarla sâhibinin başka işi olmadığından vaktini oraya sarf eder. Her ne kadar âlât ve makinası olmasa da elinden geldiği kadar i'tinâ eyler. Büyük çiftlikler ashâbı ise agniyâdan ve kendileri râhatla meşgûl olub arâzîleri başkalarının elinde bulunacağından pek i'tinâ olunamaz ve o kadar mahsûl vermez. (Çiftliğinin içinde gemisinin kıçında bulunmalıdır) kelâmı meşhûrdur. Bundan başka bu gibi arâzî sâhibi arâzîsi çok olduğundan bir mikdârını sefâhat bağçesi, bir mikdârını mesîre-gâh, bir mikdârını şikâr-gâh yapar, isrâf eder. Hâsılı dedikleri kadar fâideyi mûcib olmaz. Bir de bunun fâidesi olsa bile halkı büyük çiftlik yapmağa icbâr etmek **[140]**

bir köylünün az tarlası olur ise de onun ürünüyle oldukça geçinir. Bunun örnekleri ve uygulamaları görülmektedir. Şöyle ki İngiltere'de zenginler çok zengin ve fakirler çok fakirdir; Fransa'da ise İngiltere kadar zengin yoktur ama o kadar fakir de yoktur.

Özetle büyük çiftliklerin yararı ve güzellikleri çok ise de durum elverişli olur ve imkanı bulunur ise bu yönteme heves etmemelidir.

Küçük tarla yönteminin savunucuları şunu da eklerler ki büyük çiftliklerin güzellikleri inkar olunmaz ise de büyüttükleri kadar zenginliğin kazanımına sebep değildir, bu yöntemde bazı durumlar vardır ki toprakların gereği gibi ekilmemesine sebep olur. Çünkü küçük tarla sahibinin başka işi olmadığından vaktini oraya harcar. Her ne kadar aletleri ve makinası olmasa da elinden geldiği kadar özen gösterir. Büyük çiftlik sahipleri ise zenginlerdir ve kendileri rahat ile meşgul olup toprakları başkalarının elinde bulunacağından pek özen gösterilemez ve o kadar ürün vermez. (Çiftliğinin içinde gemisinin arkasında bulunmalıdır) sözü ünlüdür. Bundan başka bu gibi toprakların sahibi toprağı çok olduğundan bir miktarını eğlence bahçesi, bir miktarını gezinti yeri, bir miktarını av yeri yapar, gereksiz yere harcar. Özetle dedikleri kadar yarara neden olmaz. Bir de bunun yararı olsa bile halkı büyük çiftlik yapmaya zorlamak **[140]**

nasıl mümkin olur? Ahâlînin ba'zısına "Arâzînizi dîgerlerine satınız onlar büyük çiftlik yapsınlar" dimek câiz olmaz.

Lâkin İngiliz usûlü taraf-dârânı bunun çâresini bulmuşlardır. Meselâ her yerde mîrâs cümle evlâda intikal ettiği hâlde İngiltere (drua de ne)[36] usûlü cârîdir, ya'nî mîrâs ekber evlâda mahsûsdur, peder makamına kaim olub dîgerlerini idâre ider. İngiliz vâzı'-ı kanûnlarının bundan murâdları servetin halelden muhâfazası, ve arâzîlerin taksîmden vikayesidir. Bu usûl cârî olmayan yerlerde servet ve arâzî taksîm olunur, her vârise cüz'î bir mikdâr şey isâbet eder. Bu usûl sâyesinde İngiltere'de servet ve arâzî inkısâmdan mahfûz kalmışdır.

(Bâb-ı Sâlis)
(Îrâd Bahsi)

Îrâd, bir adam kendi çalışarak, veyâ mâlik olduğu vâsıta-ı serveti başkasına îcâr ederek bir sene zarfında kazandığı şeydir, ta'bîr-i dîger ile sa'y veyâ kuvâ-yi tabî'îyye veyâ sermâye isti'mâliyle hâsıl olan şeydir. "Bir sene zarfında" çünkü "Filân kimsenin şu kadar îrâdı vardır" denildikde bir sene zarfında eline geçtiği [**141**]

36 Droit de né: Doğum hakkı (h.n.)

nasıl mümkün olur? İnsanların bazısına "Topraklarınızı diğerlerine satınız onlar büyük çiftlik yapsınlar" demek doğru olmaz.

Ancak İngiliz yöntemi savunucuları bunun çaresini bulmuşlardır. Mesela her yerde miras bütün çocuklara geçtiği halde İngiltere (drua de ne)[37] yöntemi geçerlidir, yani miras en büyük çocuğa aittir, baba yerine geçip diğerlerini yönetir. İngiliz kanun koyucularının bundan amaçları zenginliğin zarardan korunması ve toprakların bölünmesinden kurtulmasıdır. Bu yöntemin yürürlükte olmadığı yerlerde zenginlik ve topraklar bölünür, her varise ufak bir miktar şey düşer. Bu yöntem sayesinde İngiltere'de zenginlik ve topraklar bölünmekten korunmuştur.

(Üçüncü Bölüm)
(Gelir Konusu)

Gelir, bir adamın kendi çalışarak veya sahibi olduğu zenginlik aracını başkasına kiraya vererek bir sene zarfında kazandığı şeydir, başka deyişle çalışmayla yahut doğa kuvvetleri veya sermaye kullanımıyla meydana gelen şeydir. "Bir sene zarfında" çünkü "Filan kimsenin şu kadar geliri vardır" denildiğinde bir sene zarfında eline geçtiği [**141**]

37 Fr. Droit de né: Doğum hakkı. İng. Primogeniture. Bu yöntem Fransa'da da kullanılmış 1789'da devrimle birlikte ortadan kalkmıştır. (h.n.)

تصل ممكن اولور ؟ اهالينك بعضيسنه « اراضيكزى ديكرلرينه صاتكز انلر بيوك چفتلك ياپسونلر » ديمك جائز اولمز ٠

لكن انكليز اصولى طرفدارينى بونك چاره‌سى بولمشلردر ٠ مثلا هر يرده ميراث جمله اولاده انتقال ابتديكى حالده انكلتره (دروادەنه) اصولى جاريدر ' يعنى ميراث اكبر اولاذه مخصوصدر ' پدر مقامنه قائم اولوب ديكرلرينى اداره ايدر ٠ انكليز واضع قانونلرينك بوندن مرادلرى ثروتك خللدن محافظه‌سى و اراضيلرك تقسيمدن وقايه‌سيدر ٠ بو اصول جارى اولميان يرلرده ثروت واراضى بقسيم اولنور هر وارثه جزئى برمقدار شى اصابت ايدر ٠ بو اصول سايه‌سنده انكلتره‌ده ثروت واراضى انقسامدن محفوظ قالمشدر ٠

﴿ باب ثالث ﴾

﴿ ايراد بحثى ﴾

ايراد ، برادم كندى چالشه‌رق ، ويا مالك اولديغى واسطهٔ ثروتى بشقه‌سنه ايجار ايدرك برسنه ظرفنده قزانديغى شيدر ' تعبير ديكر ايله سعى ويا قواى طبيعيه ويا سرمايه استعماليله حاصل اولان شيدر ٠ « برسنه ظرفنده » دينلدى چونكه « فلان كيمسه‌نك شوقدر ايرادى واردر » دينلدكده برسنه ظرفنده اليه كجديكى

شي مراد اولنور ، يوخسه براى و برهفته و يا بركون دخى اوله بيلور .

ايرادك منبعنه كوره اوچ آدى واردر . برملكدن و يا براقچه فائضندن كليور ايسه (ايراد) و برتشبث صناعيدن حاصل اوليور ايسه (تمتع) دينلور بوكا عوام اصطلاحنجه (كار) تعبير اولنور . و برعاملك سعي مقابلى ايسه (اجرت) دينلور . بواجرت دخى ايكى درلودر . اكر عاملك خدمتى ايله ميدانه كلان محصول برمحصول مادى ايسه (اجرت) دينلوركه اصلى اجرت بواولوب علم ثروتده كى اجرتدن دخى مقصد بودر واكر اول عاملك محصولى معنوى ايسه (معاش) دينلور . مثلا برحاكمك و يا برخواجه‌نك الديغى شى معاشدر .

بو اوچ نوع ايراددن هربرينك حاصلاتى هيئت اجتماعيه‌نك باجمله حاصلاتنك برجزئيدر . بوجزء نه درلو اولور ايسه اولسون انكله تعيش ايدنلر مضايقه چكه‌جك درجه‌ده آز اولمز ، وبشقه‌لرينه مضر اوله‌جق درجه‌ده چوق اولمزسه اويله برمملكتده ثروت ايو تقسيم اولنمش دعكدر . واكر برطاقم كيمسه‌لرك ايراد تعبيريله اللرينه كچن مقدار حاللرينه مناسب وكچندیره‌جك درجه‌ده اولمز ، و ياحدندن زياده اولوب ديكرلرينه مضر اولور ايسه اويله برمملكتده ثروت ايو تقسيم اولنمش اولميوب ذاتاً انسانلر بينلرنده اولان عدم مساواته ديكر برمساواتسزلق دخى علاوه اولنمش اولور .

şey murâd olunur, yoksa bir ay ve bir hafta veyâ bir gün dahi olabilir.

Îrâdın menba'ına göre üç adı vardır. Bir mülkden veyâ bir akçe fâizinden gelir ise (îrâd) ve bir teşebbüs-i sınâ'iyyeden hâsıl oluyor ise (temettu') denilir, buna 'avâm ıstılâhınca (kâr) ta'bîr olunur. Ve bir 'âmilin sa'yı mukâbili ise (ücret) denilir. Bu ücret dahi iki türlüdür. Eğer 'âmilin hidmeti ile meydâna gelen mahsûl bir mahsûl-i mâddî ise (ücret) denilir ki asıl ücret bu olub 'ilm-i servetdeki ücretden dahi maksad budur ve eğer ol 'âmilin mahsûlü ma'nevî ise (ma'âş) denilir. Meselâ bir hâkimin veyâ bir hôcanın aldığı şey ma'âşdır.

Bu üç nev' îrâddan her birinin hâsılâtı hey'et-i ictimâ'iyyenin bi'l-cümle hâsılâtının bir cüz'üdür. Bu cüz' ne türlü olur ise olsun onunla ta'ayyüş edenler müzâyaka çekecek derecede az olmaz, ve başkalarına muzırr olacak derecede çok olmazsa öyle bir memleketde servet iyi taksîm olunmuş demektir. Ve eğer bir takım kimselerin îrâd ta'bîriyle ellerine geçen mikdâr hâllerine münâsib ve geçindirecek derecede olmaz, veyâ haddinden ziyâde olub dîgerlerine muzırr olur ise öyle bir memleketde servet iyi taksîm olunmuş olmayub zâten insânlar beyninde olan 'adem-i müsâvâta dîger bir müsâvâtsızlık daha 'ilâve olunmuş olur. [**142**]

şey amaçlanır, yoksa bir ay ve bir hafta veya bir gün bile olabilir.

Gelirin kaynağına göre üç adı vardır. Bir mülkten veya bir para faizinden gelir ise (rant) ve bir sınai girişimden meydana geliyor ise (temettü) denilir, buna halk deyişiyle (kâr) denilir. Ve bir çalışanın emeğinin karşılığı ise (ücret) denilir. Bu ücret dahi iki türlüdür. Eğer çalışanın hizmeti ile meydana gelen ürün bir maddi ürün ise (ücret) denilir ki asıl ücret bu olup iktisattaki ücretten de kastedilen budur ve eğer o çalışanın ürünü manevi ise (maaş) denilir. Mesela bir hakimin veya bir hocanın aldığı şey maaştır.

Bu üç tür gelirden her birinin kazancı toplumun bütün kazancının bir parçasıdır. Bu parça ne türlü olur ise olsun onunla geçinenler sıkıntı çekecek derecede az olmaz ve başkalarına zararlı olacak derecede çok olmazsa öyle bir memlekette servet iyi bölüşülmüş demektir. Ve eğer birtakım kimselerin gelir deyimiyle ellerine geçen miktar durumlarına uygun ve geçindirecek derecede olmaz veya haddinden fazla olup diğerlerine zararlı olur ise öyle bir memlekette zenginlik iyi bölüşülmüş olmayıp zaten insanlar arasında olan eşitizliğe diğer bir eşitsizlik daha eklenmiş olur. [**142**]

ارضك وارداتى صاحبنه كوره (ايراد) مستأجرينه
كوره (تمتع) ورنجبره كوره (اجرت) اولور . بوصورتده
بر ارضده صاحبى ايشلر ايسه اوچ نوع وارداتنى كندى المش
اولور . فقط كنديسى زراعت اصولنى ايو بيلمز ايسه بر مستأجره
ويرمك خيرلودر . چونكه كنديسى اوتهدنبرو ايراد ايله مألوف
اولوب چفتلك اداره سنى بيلديكندن هرنقدر اوچ درلو منفعتى
جمع ايتمش اولسه بيله حقيقتده اوچيده نقصان اولور . وچفتلكك
قوة ابناتيه سنه خلل كلور . واراضى صاحبلرينك كندلرى
چالشمق مستأجرلرده ضررليدر چونكه انلر استيجار ايده جك
اراضى بولهمزلر . برده بوحال تقسيم اعمال قاعده سنه مغاير
اولور .

بواوچ نوع ايرادك ايچندن هانكيسنه رغبت اولنمسى دها
مناسبدر ؟ ديلور ايسه اكر برسرمايه صاحبى مقام ترجيحده
بولنور , يعنى ترجيح الندن كلور ايسه اراضى زراعتى سائرلرينه
ترجيح اولنور . چونكه زراعت خام اشيا حصوله كتورر , خام
اشيا ايسه اساس , وتشبثات صناعيه وتجاريه يه نسبتله اصلدر .
واراضى زراعتى چوق ايملرى اشغال ايده جكندن بشقه
كيسه لره فائده سى طوقنور . بوندن بشقه اكنجيلكده و جودجه
دخى فائده اولوب صحته موافقدر . دائما اهل زراعت صحتجه
اهل صناعت وتجارتدن زياده استفاده ايدرلر .

وكذا زراعتك صناعت وتجارت قدر مخاطره سى اولميوب

Arzın vâridâtı sâhibine göre (îrâd) müste'cirine göre (temettu') ve renc-bere göre (ücret) olur. Bu sûretde bir arzda sâhibi işler ise üç nev' vâridâtını kendi almış olur. Fakat kendisi zirâ'at usûlünü iyi bilmez ise bir müste'cire vermek hayırlıdır. Çünkü kendisi öteden beri îrâd ile me'lûf olub çiftlik idâresini bilmediğinden her ne kadar üç türlü menfa'ati cem' etmiş olsa bile hakîkatte üçü de noksân olur, ve çiftliğin kuvve-i inbâtiyyesine halel gelir. Ve arâzî sâhiblerinin kendileri çalışmak müste'cirlere de zararlıdır çünkü onlar istîcâr edecek arâzî bulamazlar. Bir de bu hâl taksîm-i a'mâl ka'idesine mugayir olur.

Bu üç nev' îrâdın içinden hangisine rağbet olunması daha münâsibtir? denilir ise eğer bir sermâye sâhibi makam-ı tercîhde bulunur, ya'nî tercîh elinden gelir ise arâzî zirâ'atı sâirlerine tercîh olunur. Çünkü zirâ'at hâm eşyâ husûle getirir, hâm eşyâ ise esâs, ve teşebbüsat-ı sınâ'iyye ve ticâriyyeye nisbetle asıldır. Ve arâzî zirâ'atı çok adamları işgal edeceğinden başka kimselere de fâidesi dokunur. Bundan başka ekincilikde vücûdca dahi fâide olub sıhhate muvâfıkdır. Dâimâ ehl-i zirâ'at sıhhatce ehl-i sınâ'at ve ticâretden ziyâde istifâde iderler.

Ve kezâ zirâ'atin sınâ'at ve ticâret kadar muhâtarası olmayub **[143]**

Toprak gelirleri sahibine göre (rant) kiralayana göre (kâr) ve çiftçiye göre (ücret) olur. Bu biçimde bir toprağı sahibi işler ise üç tür geliri kendi almış olur. Fakat kendisi tarımcılığı iyi bilmez ise bir kiralayana vermek hayırlıdır. Çünkü kendisi öteden beri ranta alışmış olup çiftlik yönetimini bilmediğinden her ne kadar üç türlü yararı bir araya toplamış olsa bile hakikatte üçü de eksik olur ve çiftliğin yetiştirme gücüne zarar gelir. Ve toprak sahiplerinin kendilerinin çalışması kiralayanlara da zararlıdır çünkü onlar kiralayacak toprak bulamazlar. Bir de bu durum işbölümü kuralına aykırı olur.

Bu üç tür gelirin içinden hangisine rağbet olunması daha uygundur? denilir ise eğer bir sermaye sahibi tercih konumunda olur, yani tercih elinden gelir ise toprakların ekilmesi diğerlerine tercih edilir. Çünkü tarım hammadde meydana getirir, hammadde ise temel ve sınai ve ticari girişimlere göre asıldır. Ve toprakların ekilmesi çok adamları uğraştıracağından başka kimselere de yararı dokunur. Bundan başka ekincilikte vücutça dahi yarar olup sağlığa uygundur. Daima çiftçiler sağlık bakımından zanaatkarlar ve tacirlerden daha çok yararlanırlar.

Ve yine tarımın zanaat ve ticaret kadar tehlikesi olmayıp **[143]**

ديكرلرنده مخاطره زيادەدر . صناعت وتجارتده دها زياده عقل ومعلومات لازمدر . فقط زراعتدن حاصل اولان فائده ديكرلرينه نسبتله آز اولور . چونكه اراضينك تمتعى محدود اولوب صناعت وتجارتك حدى يوقدر . وبرده زراعتده رقابت چوق اولوز ، بتون قريەلر اهاليسى زراعتله مشغول اولديغى كبى شهرلرده بيله چوق كيمسەلر زراعتله اشتغاله ميل ايدرلر .

بر سرمايه زراعتده ايكى صورتله استعمال اولنور . بريسى اراضى وترلا الق ، ديكرى بشقه كيمسەلرك اراضيسنى استيجار ايدوب الات وادوات زراعيه اشترا ايتمكدر .

اراضينك قيمتى محصولنه وموقعنه نسبتلەدر . ايو زراعت اولنان برترلا اولا تمتعى ارتيرر ، صكره ايرادى يعنى ترلانك دكرينى وبدل ايجارينى ارتيرر . اكر برمستأجر عقللو ، چالشقان واهليتلو ايسه هم كندى استفاده ايدر ، همده ترك ايتديكى وقت دها معمور تسليم ايدوب صاحب ارض استفاده ايلر امدى اراضى صاحبلرى اراضيلرينى ايجار ايدەجكلرى وقت هر كيم بش غروش زياده ويرەجك ايسه انى اراماملىدر ، بلكه مستأجرك حالنه واراضيسى صكره نصل تسليم واعاده ايدەجكنه دقت ايتملىدر .

اراضينك مدت ايجارى ممكن مرتبه اوزون اولمق كرك موجر وكرك مستأجر حقنده خيرلودر . چونكه مستأجر

dîgerlerinde muhâtara ziyâdedir. Sınâ'at ve ticâretde daha ziyâde 'akl u ma'lûmât lâzımdır. Fakat zirâ'atden hâsıl olan fâide dîgerlerine nisbetle az olur. Çünkü arâzînin temettu'u mahdûd olub sınâ'at ve ticâretin haddi yoktur. Ve bir de zirâ'atde rekâbet çok olur, bütün karyeler ahâlîsi zirâ'atle meşgûl olduğu gibi şehirlerde bile çok kimseler zirâ'atle iştigâle meyl iderler.

Bir sermâye zirâ'atde iki sûretle isti'mâl olunur. Birisi arâzî ve tarla almak, dîgeri başka kimselerin arâzîsini istîcâr edib âlât ve edevât-ı zirâ'iyye iştirâ etmekdir.

Arâzînin kıymeti mahsûlüne ve mevki'ne nisbetledir. İyi zirâ'at olunan bir tarla evvelâ temetu'u artırır, sonra îrâdı ya'nî tarlanın değerini ve bedel-i îcârını artırır. Eger bir müste'cir akıllı, çalışkan ve ehliyyetli ise hem kendi istifâde eder, hem de terk ettiği vakt daha ma'mûr teslim edip sâhib-i arz istifâde eyler, imdi arâzî sâhibleri arâzîlerini îcâr edecekleri vakit her kim beş guruş ziyâde verecek ise onu aramamalıdır, belki müste'cirin hâline ve arâzîyi sonra nasıl teslîm ve i'âde ideceğine dikkat itmelidir.

Arâzînin müddet-i îcârı mümkin mertebe uzun olmak, gerek mûcir ve gerek müste'cir hakkında hayırlıdır. Çünkü müste'cir [**144**]

diğerlerinde tehlike daha çoktur. Zanaat ve ticarette daha çok akıl ve bilgi lazımdır. Fakat tarımdan ortaya çıkan yarar diğerlerine göre az olur. Çünkü toprakların kârı sınırlı olup zanaat ve ticaretin sınırı yoktur. Ve bir de tarımda rekabet çok olur, bütün köy ahalisi tarımla meşgul olduğu gibi şehirlerde bile çok kimseler tarımla uğraşmayı ister.

Bir sermaye tarımda iki biçimde kullanılır. Birisi arazi ve tarla almak, diğeri başka kimselerin topraklarını kiralayıp tarım araç ve gereçleri satın almaktır.

Toprakların değeri ürününe ve konumuna göredir. İyi ekilen bir tarla öncelikle kârı artırır, sonra rantı yani tarlanın değerini ve kiralama bedelini artırır. Eğer bir kiracı akıllı, çalışkan ve bilgili ise hem kendi yarar görür, hem de bıraktığı zaman daha bakımlı teslim eder, toprak sahibi yarar görür. Şimdi toprak sahipleri topraklarını kiraya verecekleri vakit her kim beş kuruş daha fazla verecek ise onu aramamalıdır, belki kiracının durumuna ve toprakları sonra nasıl teslim ve iade edeceğine dikkat etmelidir.

Toprakların kiralama süresinin mümkün mertebe uzun olması, gerek kiraya veren ve gerek kiralayan hakkında hayırlıdır. Çünkü kiralayan [**144**]

یالکز برسنه قالهجق اولورایسه ترلانك کلهجك سنهکی حالنی
دوشنمز بندن صکره نه اولورسه اولسون دیهرك ترلانك اصلاحنی
تفکر ایتمز لکن اوزون مدتله ایجار اولنورایسه ترلانك محصولدار
اولمسی نه اسبابه متوقف ایسه کندی مالی کبی دقت
ایدر ۰

شایان اشعار جهتلردن بریده امارت اصولیدر ۰ اسکی
زمانده امریقاده ، روسیهده ، مصرده وسائر یرلرده
اسیر قولانورلر ایدی ۰ وبونلرك هربری بردرلو ایدی ۰
روسیهده (سرو) دیدکاری برنوع اهالی وارایدیکه
اراضیه مربوط اولوب اولقریه ویا چفتلکی صاحبی
صانهجق اولور ایسه انلرده برابر صاتیلور ایدی ، وملك
صاحبی انلرك رقبهسنه متصرف اولوب نصل امرایدرایسه
اویله چالشورلر ایدی ۰ نهقدر اجرت تنسیب ایدرایسهاوقدر
ویرر ایدی ۰ وانلرك بشقه محله نقل خانه ایتلری دخی جائز
دکل ایدی ۰

امریقاده ایسه افریقادن زنجیلری کمیلر ایله کتورلر ،
وکونشك التنده چالشدیررلر ، پامبوق آرپه بغدای شکرقامشی
زرع ایتدیررلر ایدی ۰ وقاچمامق ایچون انلره تمغا اورورلر ،
واکر ایچلردن بریسی فرار ایدرایسه درلو ازیتلر واشکنجهلر
ایدرلر ایدی ۰ بونك فنالغنی امریقای شمالی اهالیسی ادراك
ایتمش ایسهده جنوب اهالیسی بومسلکلرندن واز کچمدکلرندن

yalnız bir sene kalacak olur ise tarlanın gelecek seneki hâlini düşünmez benden sonra ne olursa olsun diyerek tarlanın ıslâhını tefekkür itmez lâkin uzun müddetle îcâr olunur ise tarlanın mahsûl-dâr olması ne esbâba mütevakkıf ise kendi mâlı gibi dikkat ider.

Şâyân-ı iş'âr cihetlerinden biri de esâret usûlüdür. Eski zamânda Amerika'da, Rusya'da, Mısır'da ve sâir yerlerde esîr kullanılır idi. Ve bunların her biri bir türlü idi. Rusya'da (serv) dedikleri bir nev' ahâlî var idi ki arâzîye merbût olub ol karye veyâ çiftliği sâhibi satacak olur ise onlar da berâber satılır idi, ve mülk sâhibi onların rakabesine mutasarrıf olub nasıl emr ider ise öyle çalışırlar idi. Ne kadar ücret tensîb ider ise o kadar verir idi. Ve onların başka mahalle nakl-ı hâne etmeleri dahi câiz değil idi.

Amerika'da ise Afrika'dan zencîleri gemiler ile getirirler, ve güneşin altında çalıştırırlar, pambuk arpa buğday şeker kamışı zirâ' ittirirler idi. Ve kaçmamak için onlara tamga vururlar, ve eger içlerinden birisi firâr ider ise türlü eziyyetler ve işkenceler iderler idi. Bunun fenâlığını Amerika-yı Şimâlî ahâlîsi idrâk etmiş ise de cenûb ahâlîsi bu mesleklerinden vaz geçmediklerinden [**145**]

yalnız bir sene kalacak olursa tarlanın gelecek seneki durumunu düşünmez benden sonra ne olursa olsun diyerek tarlayı iyileştirmeyi düşünmez ancak uzun süreyle kiralanır ise tarlanın verimli olması ne sebeplere bağlı ise kendi malı gibi dikkat eder.

Bildirmeye değer yönlerden biri de esaret düzenidir. Eski zamanda Amerika'da, Rusya'da, Mısır'da ve diğer yerlerde esir kullanılırdı. Ve bunların her biri bir türlüydü. Rusya'da (serv) dedikleri bir tür ahali var idi ki topraklara bağlı olup o köy veya çiftliği sahibi satacak olur ise onlar da beraber satılırdı ve mülk sahibi onların mülkiyetine sahip olup nasıl emreder ise öyle çalışırlardı. Ne kadar ücret uygun bulursa ise o kadar verirdi. Ve onların başka yere evini taşımalarına dahi olur yoktu.

Amerika'da ise Afrika'dan zencileri gemiler ile getirirler ve güneşin altında çalıştırırlar, pamuk, arpa, buğday, şeker kamışı ektirirlerdi. Ve kaçmamaları için onlara damga vururlar ve eğer içlerinden birisi kaçarsa türlü eziyetler ve işkenceler ederlerdi. Bunun kötülüğünü Kuzey Amerika insanları anlamış ise de güney halkı bu mesleklerinden vazgeçmediklerinden [**145**]

بينلرنده حربی منتج اولدی، ونهایت امریقای شمالی اهالیسی غالب کلوب بیچاره زنجیلرك حریتنی اعاده ایتدیلر ·

مصرده دخی یقین وقتلره قدر نوعما اسارت اصولی جاری ایدی · فی الواقع انسانلر آلنوب صاتلمزایسه ده حکومت جبرا برایش ایشلدیب جزئی برمقدار اجرت ویرر ایدی · سویش قنالی بوصورتله یاپلشدر · قومپانیا عمله یه اجرت ویرر ایسه ده یالکز اجرت کافی دکلدر ، حراوله رق ایشلمکی لازمدر · حالبوکه حکومتك ترتیبی وجهله اهالی ایشلمکه مجبور ایدیلر · مصرده کی اهراملر دخی اسکی زماندکی اسارتك علائم ظاهره سیدر ·

مصرده یقین وقته قدر براصول وارایدی که اهالی محصولارینی استدکاری ادمه دیلدکلری فیئات ایله صاتمه یوب حکومت جمله سنی استدیکی فیئات ایله لور ، وصکره کندیسی تجاره صتار ایدی · بوده اسارتك بر نوعی اولوب شرعا وعقلا مذمومدر · کرك اصحاب اراضی وکرك اهالی حقنده خیراولاولان شی هرکسك سعی وعملنك ثمره سی کندیسنه عائد اولمقدر · تشکراولنورکه بوکبی شیلرك فنالغی هرطرفجه اکلاشیلوب اصولا قالدیرلدی · هرنقدر هنوز بعض یرلرده جاری ایسه ده اولکی قدر دکلدر ·

برمملکت اهالیسنه حریت اعاده اولندیغی کبی مقصود تمامیله حاصل اولمش اولمز · خلق اسارتدن قورتلمش ایسه ده اعتبار وسرمایه لری اولمدیغی کبی سرمایهٔ عقلیلری دخی یوقدر ·

beynlerinde harbi müntic oldu, ve nihâyet Amerika-yı Şimâlî ahâlîsi gâlib gelip bî-çâre zencîlerin hürriyyetini i'âde ettiler.

Mısır'da dahi yakın vakitlere kadar nev'e-mâ esâret usûlü cârî idi. Fi'l-vâki' insânlar alınub satulmaz ise de hükûmet cebren bir iş işletüb cüz'î bir mikdâr ücret verir idi. Süveyş kanalı bu sûretle yapılmışdır. Kumpanya 'ameleye ücret verir ise de yalnız ücret kâfî değildir, hürr olarak işlemeleri lâzımdır. Hâlbuki hükûmetin tertîbi vechle ahâlî işlemeğe mecbûr edilir. Mısır'daki ehrâmlar dahi eski zamândaki esâretin 'alâim-i zâhiresidir.

Mısır'da yakın vakte kadar bir usûl var idi ki ahâlî mahsûllerini istedikleri adama diledikleri fîat ile satamayub hükûmet cümlesini istediği fîat ile alur, ve sonra kendisi tüccâra satar idi. Bu da esâretin bir nev'i olub şer'an ve 'aklen mezmûmdur. Gerek ashâb-ı arâzî ve gerek ahâlî hakkında hayırlı olan şey herkesin sa'y ve 'amelinin semeresi kendisine 'âid olmakdır. Teşekkür olunur ki bu gibi şeylerin fenâlığı her tarafca anlaşılıb usûlen kaldırıldı. Her ne kadar henüz ba'zı yerlerde cârî ise de evvelki kadar değildir.

Bir memleket ahâlîsine hürriyyet i'âde olunduğu gibi maksud tamâmiyle hâsıl olmuş olmaz. Halk esâretden kurtulmuş ise de i'tibâr ve sermâyeleri olmadığı gibi sermâye-i 'akliyyeleri dahi yokdur. [146]

aralarında savaşa sebep oldu ve nihayet Kuzey Amerikalılar galip gelip zavallı zencilerin hürriyetini geri verdiler.

Mısır'da dahi yakın zamanlara kadar bir derece esaret düzeni yürürlükteydi. Gerçekte insanlar alınıp satılmaz ise de hükümet zorla bir iş yaptırıp ufak bir miktar ücret verirdi. Süveyş Kanalı bu şekilde yapılmıştır. Şirket işçilere ücret verirse de yalnız ücret yeterli değildir, hür olarak işlemeleri gerekir. Halbuki hükümetin düzenlemesi yüzünden insanlar çalışmaya mecbur edilir. Mısır'daki piramitler dahi eski zamandaki esirliğin görünen işaretleridir.

Mısır'da yakın zamana kadar bir yöntem vardı ki halk ürünlerini istedikleri adama diledikleri fiyat ile satamayıp hükümet hepsini istediği fiyat ile alır ve sonra kendisi tüccara satardı. Bu da esaretin bir türü olup şer'an ve aklen ayıptır. Gerek arazi sahipleri ve gerek halk hakkında hayırlı olan şey herkesin çalışmasının ve işinin ürününün kendisine ait olmasıdır. Teşekkür olunur ki bu gibi şeylerin kötülüğü her tarafta anlaşılıp usulen kaldırıldı. Her ne kadar henüz bazı yerlerde geçerli ise de önceki kadar değildir.

Bir memleket insanlarına hürriyet geri verildiği gibi amaçlanan tamamen gerçekleşmiş olmaz. Halk esaretten kurtulmuş ise de saygınlığı ve sermayeleri olmadığı gibi akli sermayeleri dahi yoktur. [146]

حريتلرى اعاده اولندقدن صكره قواى عقليه‌لرينى توسيع وسرمايه تشكيل ايده‌جك اسبابى حاضرلامق ' وانلره سرمايه حاصل ايدنجه‌يه دكين اعانه ايتملدر ٠

﴿ باب رابع ﴾

﴿ اقچه ايرادى ﴾

شريعت غراى اسلاميه‌ده اقچه فائضى جائز اولديغى كبى هيچ برمملكتده فائضجيلر مقبول دكلدر ٠ حتى ارسطو زماندن برو بتون ملل مختلفه حكماسى فائضك عدم مشروعيتنه قائل اولمشلردر ٠

فقط علم ثروت علماسى فائضك محاسنى حقنده بعض دلائل ايراد ايدرلر ٠ دبرلركه بر يسنك برترلاسى ويا خود خانه‌سى ويادكرمنى اولديغى صورتده انلرى بشقه سنه ايجار ايتديكى وقت مستأجر نصل استفاده ايدرسه انك بدلنه مساوى براقچه اقراض ايده‌جك اولورايسه اول مستقرض اقچه ايله اوقدر استفاده ايدر ' برنده حكم بردرلو وديكرنده بشقه‌درلو اولمسنك سببى ندر ؟ ايجار اولنان شيلرچفتلك خانه دكان ' دكرمن اقچه والحاصل قنغى شكلده اولورايسه اولسون جله‌سنك حقيقتى برقيمتدر ٠ حقيقتده بر يسنك ديكرندن فرقى يوقدر ٠

Hürriyyetleri i'âde olunduktan sonra kuvâ-yi 'akliyyelerini tevsî' ve sermâye teşkîl edecek esbâbı hâzırlamalı, ve onlara sermâye hâsıl edinceye değin i'âne etmelidir.

(Bâb-ı Râbi')
(Akçe Îrâdı)

Şerî'at-ı garrâ-i islâmiyyede akçe fâizi câiz olmadığı gibi hîçbir memleketde fâizciler makbûl değildir. Hattâ Aristo zamânından beri bütün milel-i muhtelife hükemâ'sı fâizin 'adem-i meşrû'iyyetine kail olmuşlardır.

Fakat 'ilm-i servet 'ulemâsı fâizin mahâsini hakkında ba'zı delâil îrâd iderler. Derler ki birisinin bir tarlası ve-yâhûd hânesi veyâ değirmeni olduğu sûretde onları başkasına îcâr ettiği vakt müste'cir nasıl istifâde iderse onun bedeline müsâvî bir akçe ikrâz edecek olur ise ol müstakriz akçe ile o kadar istifâde ider, birinde hükm bir türlü ve dîgerinde başka türlü olmasının sebebi nedir? Îcâr olunan şeyler çiftlik hâne dükkân, değirmen akçe ve'l-hâsıl hangi şekilde olur ise olsun cümlesinin hakîkati bir kıymetdir. Hakîkatte birinin dîgerinden farkı yokdur. [147]

Hürriyetleri geri verildikten sonra akli yetilerini geniş-letecek ve sermaye oluşturacak nedenleri hazırlamalı ve onlara sermaye oluşturuncaya kadar yardım etmelidir.

(Dördüncü Bölüm)
(Paranın Getirisi)

İslamın parlak şeriatında paranın faizine izin olmadığı gibi hiçbir memlekette faizciler hoş karşılanmaz. Hatta Aristoteles zamanından beri bütün türlü milletlerin bilginleri faizin yasal olmadığına inanmışlardır.

Fakat iktisat bilginleri faizin güzellikleri hakkında bazı kanıtlar getirirler. Derler ki birisinin bir tarlası yahut evi veya değirmeni olduğu sûretde onları başkasına kiraladığı zaman kiralayan nasıl yararlanırsa onun bedeline eşit bir parayı borç verecek olur ise o borç alan para ile o kadar yarar sağlar, birinde hüküm bir türlü ve diğerinde başka türlü olmasının sebebi nedir? Kiralanan şeyler çiftlik, ev, dükkan, değirmen, para kısacası hangi şekilde olur ise olsun hepsinin hakikati aynı değerdir. Hakikatte birinin diğerinden farkı yoktur. [147]

هيئت اجتماعيه افرادندن هر بری برمالك صاحبيدر كيمينك
خانه واراضی واملاكی وار، كيمينك ده اقچه سی واردر . بو ملرك
جمله سی برمنبعدن حاصل اولمش ' وثمرهٔ سعی ايله قزانلمشدر .
مادامكه جمله سی كندی مالاری وملك صحيحلريدر ' نه شكلده اولورسه
اولسون استدكاری كبی تصرف ايدرلر ' هم كنديلری استعمال
و هم ده اخره ايجار ايده بيلورلر . بوقاعده يه نظراً برشی نصل
ايجار اولنور ايسه اقچه ده اقراض اولنه بيلور .

شوقدركه اقراض ايله ايجار يكديگره مقايسه ايديلورايسه
برمالی ايجاراتمك براقچه يی افراض ايتمكدن خيراولودر چونكه
اقچه يی استقراض ايدن كيمسه جهالتندن وياسؤ نيتندن ناشی
انی استهلال ايدر ' واعلان افلاس ايلرايسه مقرض محروم اولور .
حالبوكه برمالی استيجار ايدن شخص سؤ استعمال ايتمش اولسه بيله
موجر بالكز بدل ايجاريني ضايع ايدر فقط ملكنی استرداديلر .
امافائض ايله اقچه اقراضنی بالكليه منع ايتمك صنايعك توسع وترقيسنه
مانعدر . چونكه صاحب سرمايه اولان كيمسه ضمننده برفائده
وتمتع اولمدقچه اقچه سنی اقراض ايدو بده معرض تلفده بولندير مز
بونك نتيجه سی اولهرق چوق اهل عرض ادملر برصنعته تشبث
ايده جك ايسه ده كندی سرمايه سی اولمديغی كبی بشقه لرندن دخی
استقراض ايدمديكندن صنعتدن محروم اولور . هم كنديلريني
كچندير مز همده صنعت وتجارتك ترقيسنه خدمت ايده مزلر .
لكن فائض منع ايدلمزسه اقچه صاحبلری اكا طمع ايدرك اقراض

Hey'et-i ictimâ'iyye efrâdından her biri mülk sâhibidir, kiminin hâne ve arâzî ve emlâkı var, kiminin de akçesi vardır. Bunların cümlesi bir menba'dan hâsıl olmuş, ve semere-i sa'y ile kazanılmışdır. Mâdemki cümlesi kendi mâlları ve mülk-i sahîhleridir, ne şekilde olursa olsun istedikleri gibi tasarruf iderler, hem kendileri isti'mâl ve hem de âhere îcâr idebilirler. Bu ka'ideye nazaran bir şey nasıl îcâr olur ise akçe de ikrâz olunabilür.

Şu kadar ki ikrâz ile îcâr yek-dîgere mukayese edilir ise bir mâlı îcâr etmek bir akçeyi ikrâz etmekden hayırlıdır, çünkü akçeyi istikrâz eden kimse cehâletinden veyâ sû-i niyyetinden nâşî onu istihlâk[38] ider, ve i'lân-ı iflâs ider ise mukriz mahrûm olur. Hâlbuki bir mâlı istîcâr iden şahs sû-i isti'mâl etmiş olsa bile mûcir yalnız bedel-i îcârını zâyi' ider fakat mâlını istirdâd eyler. Ama fâiz ile akçe ikrâzını bi'l-külliyye men' etmek sanâyi'nin tevessü' ve terakkisine mâni'dir. Çünkü sâhib-i sermâye olan kimse zımnında bir fâide ve temettu' olmadıkça akçesini ikrâz edib de ma'raz-ı telefde bulundurmaz. Bunun netîcesi olarak çok ehl-i 'ırz adamlar bir san'ata teşebbüs idecek ise de kendi sermâyesi olmadığı gibi başkalarından dahi istikrâz edemediğinden san'atdan mahrûm olur. Hem kendilerini geçindiremez ve hem de san'at ve ticâretin terakkisine hidmet idemezler. Lâkin fâiz men' idilmezse akçe sâhibleri ona tama' iderek ikrâz **[148]**

38 Metinde "istihlâl" şeklinde yazılmıştır. (h.n.)

Toplumdaki bireylerden her biri mülk sahibidir, kiminin evi, toprakları ve mülkleri var, kiminin de parası vardır. Bunların tümü bir kaynaktan türemiş ve çalışmanın karşılığı ile kazanılmıştır. Mademki tümü kendi malları ve gerçek mülküdür, ne şekilde olursa olsun istedikleri gibi kullanırlar, hem kendileri kullanabilir ve hem de başkasına kiralayabilirler. Bu kurala bakarak bir şey nasıl kiraya verilir ise para da borç verilebilir.

Şu kadar ki borç verme ile kiralama birbiriyle karşılaştırılır ise bir malı kiralamak bir parayı borç vermekten hayırlıdır, çünkü parayı borç alan kimse bilgisizliğinden veya kötü niyetinden kaynaklı onu tüketir ve iflas ilan ederse borç veren yoksun olur. Halbuki bir malı kiralayan şahıs kötüye kullanmış olsa bile kiraya veren yalnız kira bedelini kaybeder fakat malını geri alır. Ama faiz ile paranın borç verilmesini tamamen yasaklamak sanayinin genişlemesine ve ilerleyişine engeldir. Çünkü sermaye sahibi olan kimse için bir yarar ve kâr olmadıkça parasını borç verip de yok olmasına yer vermez. Bunun sonucu olarak çok namuslu adamlar bir zanaata girişecek ise de kendi sermayesi olmadığı gibi başkalarından da faizle para alamadığından zanaattan yoksun olur. Hem kendilerini geçindiremez ve hem de zanaat ve ticaretin ilerlemesine hizmet edemezler. Ancak faiz yasaklanmazsa para sahipleri ona düşkün olarak borç verme **[148]**

واملاك كبى اندن استفاده ايدرلر • اهل صنعت دخى انى سرمايه
ايدينوب هم كندیلرى تعيش ايدر وهم صنايعك ترقيسنه خدمت
ايتمش اولورلر •

زمانه‌مزده اولان معاملاتك پك چوغى بو يولده در • بانقه
لرده ميليونلرله اقچه طوپلانمشدر بونلرك كافه‌سى ثروت صا -
حبلرينك اقچه سيدر • قادينلرچوجقلر عمله كروهى ايشلرندن
ديشلرندن ارتردقلرى اقچه‌لرينى بانقه‌لره افراص ايدرلر •
بووجهله هم كندیلرى سرمايه تدارك ايدر وهمده فائضيله تمتع
ايلرلر • اكر فائض اولمزايسه بو بانقه لرتشكل ايتميه جكى كبى خلق
دەسرمايه صاحبى اولەمز فائضك قانونا عدم جوازى سرمايه نك
تلفنه سبب اولور • چونكه الده كى سرمايه طوردقجه صرف
ايدیلور •

تداولدكى اقچه اوچ نوعدر • برنجيسى مكتوم اقچه در كه
صندقلرده يراتنده شوراده بوراده صاقلانمش قالمشدر •
ايكنجيسى مستهلك اقچه در كه مصارف روزمره مزدن عبارتدر •
اوچنجيسى سرمايه اولان اقچه در كه اصل اهل صنعتك ايشنه
يرايان بونلردر • اكر فائض قالديريلورايسه بو اوچنجى نوع دخى
ديكر ايكى نوعه منقسم اولوريا مكتوم اولور، و ياصرف ايديلور •

قانونا فائض نقدر تجويز ايدلسه بيله ممكن مرتبه ازاولمسنه
چالشمايدر • چونكه تمتع ايكى قسمه تقسيم اولنور برقسمى فائضه
ويريلور ديكر قسمى عاملك عملنه مقابل اولور • اكر فائض چوق

ve emlâk gibi ondan istifâde iderler. Ehl-i san'at dahi onu sermâye edinib hem kendileri ta'ayyüş eder ve hem sanâyi'n terakkisine hidmet etmiş olurlar.

Zamânımızda olan mu'âmelâtın pek çoğu bu yoldadır. Bankalarda milyonlarla akçe toplanmışdır, bunların kâffesi servet sâhiblerinin akçesidir. Kadınlar çocuklar 'amele gürûhu işlerinden dişlerinden artırdıkları akçelerini bankalara ikrâz iderler. Bu vechle hem kendileri sermâye tedârik ider ve hem de fâiziyle temettu' eylerler. Eğer fâiz olmaz ise bu bankalar teşekkül etmeyeceği gibi halk da sermâye sâhibi olamaz, fâizin kanûnen 'adem-i cevâzı sermâyenin telefine sebeb olur. Çünkü eldeki sermâye durdukça sarf edilir.

Tedâvüldeki akçe üç nev'dir. Birincisi mektûm akçedir ki sandıklarda yer altında şurada burada saklanmış kalmışdır. İkincisi müstehlik akçedir ki masârif-i rûz-merremizden 'ibâretdir. Üçüncüsü sermâye olan akçedir ki asıl ehl-i san'atın işine yarayan bunlardır. Eğer fâiz kaldırırlır ise bu üçüncü nev' dahi dîger iki nev'e münkasım olur ya mektûm olur, veyâ sarf idilür.

Kanûnen fâiz ne kadar tecvîz idilse bile mümkin mertebe az olmasına çalışmalıdır. Çünkü temettu' iki kısma taksîm olunur bir kısmı fâize verilir dîger kısmı 'âmilin 'ameline mukâbil olur. Eğer fâiz çok **[149]**

ve mülkler gibi ondan yararlanırlar. Zanaatkarlar dahi onu sermaye edinip hem kendileri geçinir ve hem sanayinin ilerlemesine hizmet etmiş olurlar.

Zamanımızda olan işlemlerin pek çoğu bu yoldadır. Bankalarda milyonlarla para toplanmıştır, bunların hepsi servet sahiplerinin parasıdır. Kadınlar çocuklar işçi güruhu işlerinden dişlerinden artırdıkları paralarını bankalara borç verirler. Bu yüzden hem kendileri sermaye elde eder ve hem de faiziyle kâr ederler. Eğer faiz olmaz ise bu bankalar kurulamayacağı gibi halk da sermaye sahibi olamaz, faize kanunen izin olmaması sermayenin yok olmasına sebep olur. Çünkü eldeki sermaye durdukça harcanır.

Dolaşımdaki para üç türdür. Birincisi saklanan paradır ki sandıklarda yer altında şurada burada saklanmış kalmıştır. İkincisi harcanan paradır ki günlük harcamalarımızdan ibarettir. Üçüncüsü sermaye olan paradır ki asıl zanaatkarların işine yarayan bunlardır. Eğer faiz kaldırılır ise bu üçüncü tür de diğer iki türe paylaştırılır ya saklanır veya harcanır.

Kanunen faize ne kadar izin verilse de mümkün mertebe az olmasına çalışmalıdır. Çünkü kâr iki kısma ayrılır bir kısmı faize verilir diğer kısmı işçinin çalışmasına karşılık olur. Eğer faiz çok **[149]**

اولورسه عامله پك آز بر شی قالور انكله تعیش ایده‌مز وصنعتی
ترك مجبور اولور . هانكی مملكتده اقچه‌نك فائضی ازاولورایسه
اومملكت اهالیسی صنعت وتجارتده اكانسیله فائض دهازیاده
اولان مملكته غلبه‌ایدر دنیاده فائضی ایزیاده اولان مملكت بزم
مملكتدر كه حد نظامی یوزده اون ایكی درجه‌سنده‌در بوده
اقچه‌نك ندرتی وطلبك كثرتی سببیله‌در .

فائض‌ده امتعه كبیدر متاعلره نصل نرخ قویمق جائزدكل
ایسه فائض ایچون دخی نرخ قویمق جائزاولمز . فی‌الواقع
حكومتلر فائض یوزد اوچ ، یوزده‌درت ویایوزده‌اون ایكی نسبتنده
اولهجقدر دیه‌رك برنظام وضع ایدرلرایسه‌ده بونرخ كبی
دكلدر . بلكه فائضك حداعظمیسنی بیان ایتمكدر . هركس
بوحدلردونده اولق اوزره استدكاری قدرفائض مقاوله ایده
بیلورلر . فقط حد نظامی‌یی تجاوز ایده‌مزلر . اكرزیاده‌مقاوله
ایدرلرایسه محكمه‌لرواقف اولدقده‌حدنظامیه‌یه تنزیل ایدر .

دولت نرخ قویمیوب یالكز مقرضلرك مخاطره‌سنی ازالتمغه
چالشملی واقراض ایدنلری امین اولهجق بر حاله قویملی عدلیه
یی امورضابطه‌یی تنظیم ایتملیدر . بعض كره دخی بالعكس
مقرضلر حیله كار ادملراولوب برسفیه كیمسه‌یی الهكچوردكلرنده
استدیكی قدر فائض مقاوله‌سیله اقچه‌اقراض ایدرلربوكبی حالاتك
اوكنی المغه غیرت ایتملیدر .

olursa ʿâmile pek az bir şey kalur, onunla taʿayyüş edemez ve sanʿatı terke mecbûr olur. Hangi memleketde akçenin fâizi az olur ise o memleket ahâlîsi sanʿat ve ticâretde ona nisbetle fâiz daha ziyâde olan memlekete galebe ider. Dünyâda fâizi en ziyâde olan memleket bizim memleketdir ki hadd-i nizâmı yüzde on iki derecesindedir, bu da akçenin nedreti ve talebin kesreti sebebiyledir.

Fâiz de emtiʿa gibidir, metâʿlara nasıl narh koymak câiz değil ise fâiz içün dahi narh koymak câiz olmaz. Fi'l-vâkiʿ hükûmetler fâiz yüzde üç, yüzde dört veyâ yüzde on iki nisbetinde olacakdır diyerek bir nizâm vazʿ iderler ise de bu narh gibi değildir. Belki fâizin hadd-i aʿzamîsini beyân etmekdir. Herkes bu haddin dûnunda olmak üzere istedikleri kadar fâiz mukâvele idebiliürler. Fakat hadd-i nizâmîyi tecâvüz idemezler. Eğer ziyâde mukâvele iderler ise mahkemeler vâkıf oldukda hadd-i nizâmına tenzîl ider.

Devlet narh koymayub yalnız mukrizlerin muhâtarasını azaltmağa çalışmalı ve ikrâz idenleri emîn olacak bir hâle koymalı ʿadliyyeyi umûr-ı zâbıtayı tanzîm etmelidir. Baʿzı kere dahi bi'l-ʿakis mukrizler hîle-kâr adamlar olub bir sefîh kimseyi ele geçirdiklerinde istediği kadar fâiz mukâvelesiyle akçe ikrâz iderler bu gibi hâlâtın önünü almağa gayret etmelidir. [**150**]

olursa işçiye pek az bir şey kalır, onunla geçinemez ve zanaatı bırakmaya mecbur olur. Hangi memlekette paranın faizi az olur ise o memleket halkı zanaat ve ticarette ona oranla faizi daha fazla olan memlekete üstün gelir. Dünyada faizi en yüksek olan memleket bizim memlekettir ki yasal seviyesi yüzde on iki derecesindedir, bu da paranın azlığı ve talebin çokluğu sebebiyledir.

Faiz de emtia gibidir, mallara nasıl narh koymak doğru değil ise faiz için de narh koymak doğru olmaz. Gerçekte hükümetler faiz yüzde üç, yüzde dört veya yüzde on iki oranında olacaktır diyerek bir kural koyarlar ise de bu narh gibi değildir. Belki faizin en üst sınırını bildirmektir. Herkes bu sınırın altında olmak üzere istedikleri kadar faiz sözleşmesi yapabilirler. Fakat yasal seviyesini aşamazlar. Eğer daha yüksek [faizden][39] sözleşme yaparlar ise mahkemeler vâkıf oldukda yasal seviyesine düşer.

Devlet narh koymayıp yalnız borç verenlerin tehlikesini azaltmaya çalışmalı ve borç verenleri güven içinde olacak bir hale koymalı hukuksal kuruluşları, güvenlik işlerini düzenlemelidir. Bazı kere de tersine borç verenler hilekar adamlar olup uçarı bir kimseyi ele geçirdiklerinde istediği kadar faiz sözleşmesiyle borç para verirler bu gibi durumların önünü almaya gayret etmelidir. [**150**]

39 (h.n.)

قسم ثالث

استهلاك ثروت بیانندهدر

باب اول

ایرادك استعمالی

قسم اولده تحصیل ثروت معدوم اولان برشیئ وجوده کتورمك ، وهیچ قیمتی اولیان برشیئه قیمت ویرمك ، وقیمتی آز اولان برشیئك قیمتنی ارتیرمقدن عبارت ایدوکی بیان اولنمش ایدی . استهلاك ثروت تحصیلك عکسیدر . بو صورتده استهلاك برمحصولی بالکلیه تلف ایتمك و یاقیمتنی ازالتمقدر دیو تعریف اولنمیلور . حصول وجوده کتورن کیمسه یه « محصل » دینلدیکی کبی استهلال ایدن کیمسه یه دخی « مستهلك » دیلور . مثلا برفابریقه جینك کرك کندی وکرك اولاد وعیالك صرف ایتدیکی شیلر استهلاك اولدیغی کبی الات وادواتنی استعمال ایدرك قیمتنی تنقیص ایتمك دخی استهلاکدر .

ثروتك تحصیل وتقسیمندن مقصد اصلی استهلاك اولوب

(Kısm-ı Sâlis)
(İstihlâk-ı Servet Beyânındadır)
(Bâb-ı Evvel)
(İrâdın İsti'mâli)

Kısm-ı evvelde tahsîl-i servet ma'dûm olan bir şeyi vücûda getirmek, ve hîç kıymeti olmayan bir şeye kıymet vermek, ve kıymeti âz olan bir şeyin kıymetini artırmakdan 'ibâret idüğü beyân olunmuş idi. İstihlâk-ı servet tahsîlin 'aksidir. Bu sûretde istihlâk bir mahsûlü bi'l-külliyye telef etmek veyâ kıymetini azaltmakdır deyu ta'rîf olunabilür. Mahsûl vücûda getiren kimseye "muhassıl" denildiği gibi istihlâk[40] eden kimseye dahi "müstehlik" denilir. Meselâ bir fabrikacının gerek kendi ve gerek evlad ü 'ıyâlinin sarf ettiği şeyler istihlâk olduğu gibi âlât ve edevâtını isti'mâl iderek kıymetini tenkis etmek dahi istihlâkdır.

Servetin tahsîl ve taksîminden maksad-ı aslî istihlâk olub [**151**]

40 Metinde "istihlâl" şeklinde yazılmıştır. (h.n.)

(Üçüncü Kısım)
(Zenginliğin Tüketimi Beyanındadır)
(Birinci Bölüm)
(Gelirin Kullanımı)

Birinci kısımda zenginliğin kazancının var olmayan bir şeyi vücuda getirmek ve hiç değeri olmayan bir şeye değer vermek ve değeri az olan bir şeyin değerini artırmaktan ibaret olduğu bildirilmişti. Zenginliğin tüketimi kazancın tersidir. Bu yüzden tüketim bir ürünü tamamen yok etmek veya değerini azaltmaktır diye tanımlanabilir. Ürün vücuda getiren kimseye "üretici" denildiği gibi tüketen kimseye de "tüketici" denilir. Mesela bir fabrikacının gerek kendi ve gerek çoluk çocuğunun harcadığı şeyler tüketim olduğu gibi araç ve gereçlerini kullanarak değerini azaltmak dahi tüketimdir.

Servetin kazanım ve bölüşümünde asıl maksat tüketim olup [**151**]

علم ثروتجه علت غائیه بودر . بناء علیه بوعلمده تحصیل وتقسیم
ثروت بحثلری نقدر مهم ایسه استهلاك ثروت دها ز یاده
مهمدر . بلکه تحصیل وتقسیمك اهمتی بوکا مبنیدر . اکر
نهایتده استهلاك امیدی اولمه تحصیل وتقسیم عبث اولور .
ایکی دراو استهلاك واردر بری استهلاك محصل دیکری استهلاك
غیر محصلدر استهلاك محصل حقیقة استهلاك اولیوب یالکز
صورتنی تبدیل ایتمکدرکه بونك اثری برمحصولده ظاهر
اولوب هبا اولمز امکجینك یاقدیغی اودون کبی . استهلاك غیر
محصل کابا استهلاك ایتمکدر یمك ایچمك کبی . .

استهلاك ثروت بحثنده اك مهم وحلی لازم برمسئله واردر .
سرمایه‌یی ممکن مرتبه تکثیر ایچون آزمی استهلاك ایتملی ؟
یوخسه تمتعات وتلذذاتمزی ممکن مرتبه تزیید ایچون چوقمی
استهلاك ایتملی ؟ تعبیر اخر ایله تحصیل ایتدیکمز اموالی سرمایه‌یه
علاوه ایدرك تحصیلمزی چوغالتمه‌می چالشملی ؟ یوخسه
سرمایه‌دن مقصد وعلت غائیه تلذذاتمز اولدیغندن سرمایه‌یه
علاوه ایتیوب استهلاکمی ایتملی ؟ بومسئله غایت مهم اولوب
بونك لهنده وعلیهنده چوق شیلر سویلنمش اولمقله برابر
علماء ثروت بونی کرکی کبی حل ایده‌مامشلردر . ایرادك جزء
اعظمی ممکن مرتبه سرمایه‌یه علاوه ایتمك لزومنه قائل
اولنلر دیرلرکه برکیسه بوکون الینه کچن ایرادی کاملا صرف
ایتیوب قسم اعظمی سرمایه‌یه علاوه ایدرسه اولجه برمقدار

‘ilm-i servetce ‘illet-i gaiyye budur. Binâ’en ‘aleyh bu ‘ilmde tahsîl ve taksîm-i servet bahsleri ne kadar mühimm ise istihlâk-ı servet daha ziyâde mühimmdir. Belki tahsîl ve taksîmin ehemmiyyeti buna mebnîdir. Eğer nihâyetde istihlâk ümîdi olmasa tahsîl ve taksîm ‘abes olur. İki türlü istihlâk vardır: Biri istihlâk-ı muhassal dîgeri istihlâk-ı gayr-i muhassaldır. İstihlâk-ı muhassal hakîkatte istihlâk olmayub yalnız sûretini tebdîl etmekdir, bunun eseri bir mahsûlde zâhir olub hebâ olmaz, ekmekcinin yakdığı odun gibi. İstihlâk-ı gayr-i muhassal külliyyen istihlâk etmekdir, yemek içmek gibi.

İstihlâk-ı servet bahsinde en mühimm ve halli lâzım bir mes’ele vardır. Sermâyeyi mümkin mertebe teksîr içün âz mı istihlâk etmeli yoksa temettu‘ât ve telezzüzâtımızı mümkin mertebe tezyîd içün çok mu istihlâk etmeli? Ta‘bîr-i âher ile tahsîl ettiğimiz emvâli sermâyeye ‘ilâve ederek tahsîlimizi çoğaltmaya mı çalışmalı yoksa sermâyeden maksad ve ‘illet-i gaiyye telezzüzâtımız olduğundan sermâyeye ‘ilâve etmeyub istihlâk mı etmeli? Bu mes’ele gayet mühimm olub bunun lehinde ve ‘aleyhinde çok şeyler söylenmiş olmakla berâber ‘ulemâ-yi servet bunu gereği gibi hall edememişlerdir. Îrâdın cüz’-i a‘zamını mümkin mertebe sermâyeye ‘ilâve etmek lüzûmuna kail olunur, derler ki bugün eline geçen îrâdı kâmilen sarf etmeyub kısm-ı a‘zamını sermâyeye ‘ilâve ederse evvelce bir mikdâr [**152**]

iktisat için ereksel neden budur. Bundan dolayı bu bilimde zenginliğin kazanımı ve bölüşümü konuları ne kadar önemli ise zenginliğin tüketimi daha çok önemlidir. Belki kazancın ve bölüşümün önemi buna dayanır. Eğer sonunda tüketim umudu olmasa kazanç ve bölüşüm anlamsız olur. İki türlü tüketim vardır: biri nihai malın tüketimi diğeri ara malın tüketimidir. Nihai malın tüketimi hakikatte tüketim olmayıp yalnız şeklini değiştirmektir, bunun eseri bir üründe görünür boşa gitmez, ekmekçinin yaktığı odun gibi. Nihai ürünün tüketimi tamamen tüketmektir, yemek içmek gibi.

Zenginliğin tüketimi konusunda en önemli ve çözümü gereken bir sorun vardır. Sermayeyi mümkün mertebe çoğaltmak için az mı tüketmeli yoksa kazançlarımızı ve aldığımız zevkleri mümkün mertebe artırmak için çok mu tüketmeli? Başka deyişle ile kazandığımız malları sermayeye ekleyerek kazancımızı çoğaltmaya mı çalışmalı yoksa sermayeden maksat ve ereksel neden aldığımız zevkler olduğundan sermayeye eklemeyip tüketmeli mi? Bu sorun gayet önemli olup bunun lehinde ve aleyhinde çok şeyler söylenmiş olmakla beraber iktisat bilginleri bunu gereği gibi çözememişlerdir. Gelirin büyük kısmını mümkün mertebe sermayeye eklemek gerektiğine inanılır, derler ki bugün eline geçen gelirin hepsini harcamayıp büyük kısmını sermayeye eklerse ilk önce bir miktar [**152**]

صیقیلور ایسه‌ده یارین محصولی تکثر ایده‌جکندن تمتعات وتلذذاتی اونسبتده ارتار ، وابتدای امرده برمقدار محروم اولور اما صکره کندیسی ویا اولاد وعیالی استفاده ایدر . بو رأیك خلافنده اولنلر دخی شووجهله استدلال ایدرلرکه ایرادك جزء اعظمنی سرمایه‌یه علاوه ایدوب تمتعندن محروم اولق تمتع حاضری تمتع غائبه فدا ایتمکدر ، کیم بیلور یارین نه اولهجقدر ؟ اولاد وعیاله دخی حق تعالی حضرتلری کفیلدر . باخصوص انسانلر محصوللرینی استهلاك وانکله تمتع ایدرلر ایسه کندیلرینه ایشلمك ایچون برشوق جدید کاور ، فقط چالشوب چبالیه‌رق الینه کچوردیکی محصولدن استفاده ایتمز ایسه چالشمقدن فتور حاصل اولور .

بحث مخصوصنده کچدیکی وجهله عموماً محصولات اوچ قسمه تقسیم اولنه‌بیلور . برنجیسی مستهلکات ایکنجیسی سرمایه اوچنجیسی ایراددر . هربریمز بولندیغمز حاله کوره وارداتمزی بواوچ صورتله تقسیم ایدرز . فقط فقرا وعمله طاقمی الینه کچن محصولك کافه‌سنی استهلاك ایدر .

ایرادك استعمالنده مملکت اسباب عمومیه‌سنك‌ده تاثیراتی اولهبیلور . مثلا برمملکت یکی تشکل ایده‌یور ایسه سرمایه‌سی آز اولهجغندن ناچار خلق وارداتنی ممکن مرتبه سرمایه‌یه علاوه ایتمکه چالشور . وسرمایه چوغالوب سرمایه‌یه احتیاج ازالدقجه زیاده استهلاك ایتمکه باشلار . مع مافیه برمملکت

sıkılır ise de mahsûlü tekessür ideceğinden temettu'ât ve telezzüzâtı o nisbetde artar, ve ibtidâ-i emrde bir mikdâr mahrûm olur ammâ sonra kendisi veyâ evlad ü 'ıyâli istifâde ider. Bu re'yin hilâfında olanlar dahi şu vechle istidlâl iderler ki îrâdın cüz'-i a'zamını sermâyeye 'ilâve edib temettu'ndan mahrûm olmak temettu'-ı hâzırı temettu'-ı gaibe fedâ etmekdir, kim bilir yarın ne olacakdır? Evlad ü 'ıyâle dahi Hakk Te'âlâ hazretleri kefîldir. Bâ-husûs insânlar mahsûllerini istihlâk ve onunla temettu' iderler ise kendilerine işlemek içün bir şevk-i cedîd gelür, fakat çalışub çabalayarak eline geçirdiği mahsûlden istifâde etmez ise çalışmakdan fütûr hâsıl olur.

Bahs-i mahsûsunda geçtiği vechle 'umûmen mahsûlât üç kısma taksîm olunabilir. Birincisi müstehlikât ikincisi sermâye üçüncüsü îrâddır. Her birimiz bulunduğumuz hâle göre vâridâtımızı bu üç sûretle taksîm ideriz. Fakat fukarâ ve 'amele takımı eline geçen mahsûlün kâffesini istihlâk ider.

Îrâdın isti'mâlinde memleket-i esbâb-ı 'umûmiyyesinin de te'sîrâtı olabilir. Meselâ bir memleket yeni teşekkül ediyor ise sermâyesi az olacağından nâ-çâr halk vâridâtını mümkin mertebe sermâyeye 'ilâve etmeğe çalışır. Ve sermâye çoğalub sermâyeye ihtiyâc azaldıkca ziyâde istihlâk etmeğe başlar. Ma'a-mâ-fîh bir memleket **[153]**

sıkılır ise de ürünü artacağından kazançları ve aldığı zevkler o oranda artar ve başlangıçta bir miktar yoksun olur ama sonra kendisi veya çoluk çocuğu yararlanır. Bu görüşün karşısında olanlar da şu şekilde kanıt getirirler ki gelirin büyük kısmını sermayeye ekleyip kazancından yoksun olmak eldeki kazancı ortada olmayan kazanca feda etmekdir, kim bilir yarın ne olacaktır? Çoluk çocuğa da Hakk Teâlâ hazretleri kefildir. Özellikle insanlar ürünlerini tüketir ve onunla kâr ederler ise kendilerine çalışmak için yeni bir şevk gelir, fakat çalışıp çabalayarak eline geçirdiği üründen yararlanmaz etmez ise çalışmaktan usanç meydana gelir.

Özel yerinde geçtiği üzere genellikle ürünler üç kısma ayrılabilir. Birincisi tüketilenler ikincisi sermaye üçüncüsü gelirdir. Her birimiz bulunduğumuz hale göre gelirlerimizi bu üç biçimde böleriz. Fakat fakirler ve işçi takımı eline geçen ürünün tamamını tüketir.

Gelirin kullanımında ülkedeki genel sebeplerin de etkileri olabilir. Mesela bir ülke yeni kuruluyor ise sermayesi az olacağından çaresiz halk gelirlerini mümkün mertebe sermayeye eklemeye çalışır. Ve sermaye çoğalıp sermayeye ihtiyaç azaldıkça daha çok tüketmeye başlar. Bununla birlikte bir memleket **[153]**

نه حالده اولورسه اولسون ايرادك برمقداری مطلقا سرمايه‌يه علاوه اولنمق خيرليدر . برمملكت ثروتجه نه درجه‌يه واصل اولورسه اولسون « بوراده سرمايه حدكمالده‌در ارتق سرمايه علاوه‌سنه حاجت يوقدر » ديه‌جك بردرجه بولنمز .

خلاصه ايرادك استعمالنده نه افراط ونه‌ده تفريط ايتمليدر . ايكيسنك‌ده سؤنتايجی واردر . ايرادك كافه‌سی استعمال اولنور ايسه ثروتجه بولنديغمز درجه‌دن زياده ترقی ايتمك قابل اولماز ارتق ترقی اميدی برطرف اولور . حالبوكه دنيانك حالی ثابت دكلدر . بركيمسه‌نك ايرادی بوكورانی كچندیرمه‌جك برحالده اولسه بيله يارين هرقنغی برسببه مبنی اول ايراد آزالوب اول كيمسه‌يی كچندیرميه‌جك برحاله كلور . اشته هم ترقی امدی منقطع اولمامق وهم بويله برقورقويه محل قالمامق ايچون وارداتك مناسب برمقداريني همه حال سرمايه‌يه علاوه ايتمليدر . ايرادك كافه‌سنی سرمايه‌يه علاوه ايتمك دخی جائز دكلدر . چونكه بوحالده قارنی آچ وارقه‌سی چپلاق قالور برطاقم عمال راسقامه دوچار اولور . واوستی باشی پژمرده اولمغله هركس نظرنده مقهور اولور . وانكله چالشان كيمسه‌لر محصول سعيلری كاملاً سرمايه‌يه علاوه اولنوب كندیلری محروم قالدقلرندن سعی وعملرينه فتور كلور .

ne hâlde olursa olsun îrâdın bir mikdârı mutlaka sermâyeye ‘ilâve olunmak hayırlıdır. Bir memleket servetce ne dereceye vâsıl olursa olsun “Burada sermâye hadd-i kemâldedir, artık sermâye ‘ilâvesine hâcet yokdur” diyecek bir derece bulunmaz.

Hulâsa îrâdın isti‘mâlinde ne ifrât ve ne de tefrît etmelidir. İkisinin de sû-i netâyici vardır. Îrâdın kâffesi isti‘mâl olunur ise servetce bulunduğumuz dereceden ziyâde terakki etmek kabil olmaz, artık terakki ümîdi ber-taraf olur. Hâlbuki dünyânın hâli sâbit değildir. Bir kimsenin îrâdı bu gün onu geçinderecek bir hâlde olsa bile yarın herhangi bir sebebe mebnî ol îrâdı azalub ol kimseyi geçindirmeyecek bir hâle gelir. İşte hem terakki ümîdi münkatı‘ olmamak ve hem böyle bir korkuya mahall kalmamak içün vâridâtın münâsib bir mikdârını be-heme-hâl sermâyeye ‘ilâve etmelidir. Îrâdın kâffesini sermâyeye ‘ilâve etmek dahi câiz değildir. Çünkü bu hâlde karnı aç ve arkası çıplak kalur bir takım ‘ilel ü eskama dûçâr olur. Ve üstü başı pejmürde olmağla herkes nazarında makhûr olur. Ve onunla çalışan kimseler mahsûl-i sa‘yları kâmilen sermâyeye ‘ilâve olunub kendileri mahrûm kaldıklarından sa‘y u ‘amellerine fütûr gelir. [**154**]

ne durumda olursa olsun gelirin bir miktarının mutlaka sermayeye eklenmesi hayırlıdır. Bir memleket zenginlik bakımından ne dereceye ulaşırsa ulaşsın “Burada sermaye en yüksek derecedir, artık sermaye eklenmesine gerek yoktur” diyecek bir derece bulunmaz.

Kısacası gelirin kullanımında ne aşırı tüketmeli ve ne de aşırı tasarruf etmelidir. İkisinin de olumsuz sonuçları vardır. Gelirin tamamı kullanılırsa zenginlik bakımından bulunduğumuz dereceden daha fazla ileri gitmek mümkün olmaz, artık ilerleme umudu ortadan kalkar. Halbuki dünyanın hali sabit değildir. Bir kimsenin geliri bugün onu geçinderecek bir durumda olsa bile yarın herhangi bir sebebe dayanarak o geliri azalıp o kimseyi geçindirmeyecek bir duruma gelir. İşte hem ilerleme umudunun kesilmemesi ve hem böyle bir korkuya yer kalmaması için gelirlerin uygun bir miktarını mutlaka sermayeye eklemelidir. Gelirin hepsini sermayeye eklemek de doğru değildir. Çünkü bu durumda karnı aç ve arkası çıplak kalır birtakım hastalık ve sıkıntılara yakalanır. Ve üstü başı perişan olmakla herkesin gözünde yenilmiş olur. Ve onunla çalışan kimseler çalışmalarının ürünü tamamen sermayeye eklenip kendileri yoksun kaldıklarından çalışmalarına ve işlerine usanç gelir. [**154**]

باب ثانی

ویرکو وتکالیف میریه

انسانلرك ایکی درلو مصالحی واردر · بری مصالح خصوصیه دیکر مصالح عمومیه در ·· مصالح خصوصیه نفقه وکسوه وسکنالری کبی مصالح ذاتیه لرندن عبارتدر · مصالح عمومیه اسایشك محافظه سی وتجاوزات داخلیه وخارجیه نك منعی ویکدیکری بینده تحدث ایدن دعاوی ومنازعاتك فصل وحسمی کبی شیلردر · افراد اهالی مصالح خصوصیه لریله اشتغال ایده جکلری جهتله مصالح عمومیه اشبو مصالح خصوصیه صره سنده تسویه اولنه مز ومصالح عمومیه یی تسویه افرادك اقتدارندن خارج قالور · اشته حکومتك وظیفه سی مصالح عمومیه یی تسویه ایتمکدر · افراد اهالی تحصیل ایتدکلری قزانجلرینك برمقدارینی مصالح خصوصیه لرینه صرف ایتدکلری کبی برمقدارینی دخی مصالح عمومیه لرینه صرف ایتملری لازم کلور · هیئت اجتماعیه تشکل ایتمامش اولسه انسانلر مصالح عمومیه نامیله برطاقم مصارفه دوچار اولمیه جقلری وارد خاطر اولور ایسه ده، مصالح عمومیه لرینه صرف ایتدکلری برمقدار قلیل ایله فوائد کثیره استحصال ایدرلرکه اکر هیئت اجتماعیه تشکل ایتمامش

(Bâb-ı Sânî)
(Vergi ve Tekâlîf-i Mîriyye)

İnsânların iki türlü mesâlihi vardır. Biri mesâlih-i husûsiyye dîgeri mesâlih-i ‘umûmiyyedir. Mesâlih-i husûsiyye nafaka ve kisve ve süknâları gibi mesâlih-i zâtiyyelerinden ‘ibâretdir. Mesâlih-i ‘umûmiyye âsâyişin muhâfazası ve tecâvüzât-ı dâhiliyye ve hâriciyyenin men‘i ve yek-dîgeri beyninde tahaddüs iden de‘âvî ve münâza‘âtın fasl u hasmı gibi şeylerdir. Efrâd-ı ahâlî mesâlih-i husûsiyyeler ile iştigâl edecekleri cihetle mesâlih-i ‘umûmiyye işbu mesâlih-i husûsiyye sırasında tesviye olunamaz. Ve mesâlih-i ‘umûmiyyeyi tesviye efrâdın iktidârından hâric kalır. İşte hükûmetin vazîfesi mesâlih-i ‘umûmiyyeyi tesviye etmekdir. Efrâd-ı ahâlî tahsîl ettikleri kazançlarının bir mikdârını mesâlih-i husûsiyyelerine sarf ettikleri gibi bir mikdârını dahi mesâlih-i ‘umûmiyyelerine sarf etmeleri lâzım gelir. Hey’et-i ictimâ‘iyye teşekkül etmemiş olsa insânlar mesâlih-i ‘umûmiyye nâmıyla bir takım masârife dûçâr olmayacakları vârid-i hâtır olur ise de, mesâlih-i ‘umûmiyyelerine sarf ettikleri bir mikdâr-i kalîl ile fevâid-i kesîre istihsâl iderler ki eğer hey’et-i ictimâ‘iyye teşekkül etmemiş [**155**]

(İkinci Bölüm)
(Vergiler)

İnsanların iki türlü işi vardır. Biri özel işleri diğeri kamu işleridir. Özel işler para, giysi ve evler gibi kişisel işlerinden ibarettir. Kamusal işleri güvenliğin korunması ve içten ve dıştan saldırıların engellenmesi ve birbiri arasında ortaya çıkan davalar ve kavgaların sonuçlandırılması ve kesilmesi gibi şeylerdir. Bireylerin özel işler ile uğraşacakları için kamusal işleri işbu özel işler sırasında yapılamaz. Ve kamusal işleri yapmak bireylerin gücünün dışında kalır. İşte hükümetin görevi kamusal işleri yapmaktır. İnsanların elde etikleri kazançlarının bir miktarını özel işlerine harcadıkları gibi bir miktarını da kamusal işlere harcamaları gerekir. Toplum oluşmamış olsa insanların kamusal işler adıyla birtakım harcamalar yapmayacakları akla gelir ise de, kamusal işlere harcadıkları az bir miktar ile çok fayda elde ederler ki eğer toplum oluşmamış [**155**]

اولسیدی نیجه مثلنی صرف ایتمش اولسه‌لر اوفائده‌لرك بیکده
بری استحصال ممکن اولمز ایدی . بوسببدن انسانلر مصالح
خصوصیه‌دن ماعدا حسب المصلحه برده مصالح عمومیه احداث
ایتمشلردر . عسکرلرك حکامك ومأمورین دولتك معاشی
مصارف عمومیه‌دندر . بونلر ایله انسان مالنی جانی ناموسنی
تأمین ایدر . کندیسی حضور واسایش ایله مصالح
خصوصیه‌سنی رؤیت ایلر . وکذا بر شهرك تنظیمی ایچون
بلدیه ویریلان اقچه‌لر مصالح عمومیه‌دندر . برکیمسه کندی
خانه‌سنك معموریتندن نصل استفاده ایدر ایسه شهرك معمور
اولمسندن دخی اویله استفاده ایدر .

حکومتلر مصارف عمومیه‌قارشولغنی ایکی منبعدن استحصال
ایدرلر . بری املاك میریه دیکر تکالیف میریه‌در املاك میریه
دولته مخصوص اراضی وابنیه‌درکه دولت انی ایجارایدرك بدل
ایجارینی الور . تکالیف میریه‌ایسه ویرکوایله رسوماندر .
املاك میریه پك جزئی برشی اولوب مصارف عمومیه‌قارشولغنك
جزء عظمی تکالیف میریه‌در . بوتکالیف میریه‌هیئت اجتماعیه
افرادینك جان ومال وعرضلرینی محافظه خدمتیله بوخدمت
اساسیه ولازمه‌دن فضله اولهرق حکومتك هیئت اجتماعیه
افرادینه قارشو مناسب کوردیکی دیکر خدمتلرك اجرتیدر .
معارف عمومیه ایله امور نافعه وامور صحیه وسائره کبی .
حکومتك تکالیف میریه‌یی استیفاسی بواساسه مستند اولغله

olsaydı nice mislini sarf etmiş olsalar o fâidelerin binde birini istihsâl mümkin olmaz idi. Bu sebebden insânlar mesâlih-i husûsiyyeden mâ-'adâ hasbe'l-musliha bir de mesâlih-i 'umûmiyye ihdâs etmişlerdir. Askerlerin hükkâmın me'mûrîn-i devletin ma'âşı masârif-i 'umûmiyyedendir. Bunlar ile insân mâlını cânını nâmûsunu te'mîn ider. Kendisi huzûr ve âsâyiş ile mesâlih-i husûsiyyesini rü'yet eyler. Ve kezâ bir şehrin nizâmı içün belediyyeye verilen akçeler mesâlih-i 'umûmiyyedendir. Bir kimse kendi hânesinin ma'mûriyyetinden nasıl istifâde ider ise şehrin ma'mûr olmasından dahi öyle istifâde eder.

Hükûmetler masârif-i 'umûmiyye karşılığını iki menba'dan istihsâl iderler. Biri emlâk-ı mîriyye dîgeri tekâlîf-i mîriyyedir; emlâk-ı mîriyye devlete mahsûs arâzî ve ebniyedir ki devlet onu îcâr iderek bedel-i îcârını alır. Tekâlîf-i mîriyye ise vergi ile rüsûmâtdır. Emlâk-ı mîriyye pek cüz'î bir şey olub masârif-i 'umûmiyye karşılığının cüz'-i a'zamı tekâlîf-i mîriyyedir. Bu tekâlîf-i mîriyye hey'et-i ictimâ'iyye efrâdının cân ve mâl ve 'ırzlarını muhâfaza hidmetiyle bu hidmet-i esâsiyye ve lâzımeden fazla olarak hükûmetin hey'et-i ictimâ'iyye efrâdına karşı münâsib gördüğü dîger hidmetlerin ücretidir. Ma'ârif-i 'umûmiyye ile umûr-ı nâfi'a ve umûr-ı sıhhiyye ve sâire gibi. Hükûmetin tekâlîf-i mîriyyeyi istîfâsı bu esâsa müstenid olmağla **[156]**

olsaydı nice mislini harcamış olsalar o faydaların binde birini üretmek mümkün olmazdı. Bu sebepten insanlar özel işlerden başka durumlarını iyileştirmek için bir de kamusal işler oluşturmuşlardır. Askerlerin, hakimlerin, devlet memurlarının maaşı kamu harcamasındandır. Bunlar ile insan malını, canını, namusunu te'mîn ider. Kendisi huzur ve âsâyiş ile özel işlerine bakar. Ve yine bir şehrin düzeni için belediyeye verilen paralar kamusal işlerdendir. Bir kimse kendi evinin bakımlılığından nasıl yararlanır ise şehrin bakımlı olmasından da öyle yararlanır.

Hükümetler kamu harcamalarını karşılığını iki kaynaktan elde eder. Biri emlâk-ı mîriyye diğeri tekâlîf-i mîriyyedir; emlâk-ı mîriyye devlete ait topraklar ve binalardır ki devlet onu kiraya vererek kira bedeli alır. Tekâlîf-i mîriyye ise vergi ile resimlerdir. Kira gelirleri pek küçük bir şey olup kamu harcamaları karşılığının büyük kısmı vergi ve resimlerdir. Bu vergi ve resimler toplumdaki bireylerin can, mal ve namuslarını koruma hizmetiyle bu temel ve gerekli hizmetten fazla olarak hükümetin toplumdaki bireylerine karşı uygun gördüğü diğer hizmetlerin ücretidir. Kamusal eğitim ile bayındırlık işleri, sağlık işleri ve başkaları gibi. Hükümetin vergi ve resim alması bu temele dayanmakla **[156]**

ویرکوو تکالیفك مقداری مصارف عمومیه‌نك مقدارینی تجاوز
ایتمامللی وصورت توزیعیده هرکسك درجهٔ استفاده‌سنه
کوره اولملیدر یعنی هرفرد مصالح عمومیه‌دن نقدر استفاده
ایدر ایسه مصارف عمومیه‌دن اونقدار حصه اعطا ایتملیدر.
علمادن بعضیسی مصارف عمومیه‌یی سیغورطه‌یه تشبیه ایتمشدر.
بیوك خانه‌سی اولان کیمسه سیغورطه‌جی‌یه زیاده اجرت ویره
جکی کبی هیئت اجتماعیه‌دن استفاده‌سی زیاده اولان کیمسه
دخی مصارف عمومیه‌دن اکا کوره حصه‌دار اولملیدر.

خلاصه ویرکو وتکالیف سائره برحقدر بونك حقیتی
انکار اولنمز. بونکله برابر اکثر خلق جهالتدن ویافقرندن ناشی
ویرکو وتکالیف میریه‌دن شکایت ایدر وانلره برفلاکت
سماویه نظریله باقوب برحرکت ظالمیه کبی تشکی ایلرلر
بوشکایاتك برقسمی‌ده حکومت مامورلرینك سؤ استعمالاتندن
ایلروکلور. بوویرکولرك آلنمسی‌نه سبب مبنی ایدوکنی وصورت
استحصالنی وتصل صرف ایدیلدیکنی بعض حکومت مامورلری
دخی بیلمز بونلردن غافل اولورلر. حکومت مامورلری
قوتلی اولدیغندن انلرك سؤ استعمالی دها زیاده اولهبیلور.
باخصوص انلرك برسؤ استعمالی خلقی تنفیر ایدر وبحق ویرمه
ملری لازم کلان شیلری بیله ویرمامکه سوق ایلر. حکومت
مامورلری برویرکویی لزومندن زیاده الور ایسه یاخود لزومی
قدر المش اولسه بیله حق اوزره آلمسه یعنی تعدیل وتسویه اصولنی

vergi ve tekâlîfin mikdârı masârif-i ʻumûmiyyenin mikdârını tecâvüz etmemeli ve sûret-i tevzîʻi de herkesin derece-i istifâdesine göre olmalıdır, yaʻnî her ferd mesâlih-i ʻumûmiyyeden ne kadar istifâde eder ise masârif-i ʻumûmiyyeden o mikdâr hisse iʻtâ etmelidir. ʻUlemâdan baʻzısı masârif-i ʻumûmiyyeyi sigortaya teşbîh etmiştir. Büyük hânesi olan kimse sigortacıya ziyâde ücret vereceği gibi hey'et-i ictimâʻiyyeden istifâdesi ziyâde olan kimse dahi masârif-i ʻumûmiyyeden ona göre hisse-dâr olmalıdır.

Hulâsa vergi ve tekâlîf-i sâire bir hakdır, bunun hakîkati inkâr olunamaz. Bununla berâber ekser-i halk cehâletden veyâ fakrından nâşî vergi ve tekâlîf-i mîriyyeden şikâyet ider ve onlara bir felâket-i semâviyye nazarıyla bakıp bir hareket-i zulmiyye gibi teşekkî eylerler, bu şikâyetin bir kısmı da hükûmet me'mûrlarının sû-i istiʻmâlâtından ileri gelir. Bu vergilerin alınması ne sebebe mebnî idiğünü ve sûret-i istihsâlini ve nasıl sarf edileceğini baʻzı hükûmet me'mûrları dahi bilmez, bunlardan gafil olurlar. Hükûmet me'mûrları kuvvetli olduğundan onların sû-i istiʻmâli daha ziyâde olabilir. Bâ-husûs onların bir sû-i istiʻmâli halkı tenfîr ider ve bi-hakkın vermeleri lâzım gelen şeyleri bile vermemeğe sevk eyler. Hükûmet me'mûrları bir vergiyi lüzûmundan ziyâde alır ise yâhûd lüzûmu kadar almış olsa bile hakk üzere almazsa yaʻnî taʻdîl ve tesviye usûlünü [157]

vergi ve yükümlülüklerin miktarı kamu harcamalarının miktarını aşmamalı ve dağılım biçimi de herkesin yararlanma derecesine göre olmalıdır, yani her birey özel işlerden ne kadar yararlanır ise kamusal işlerden de o miktar pay ödemelidir. Bilginlerden bazısı kamusal harcamaları sigortaya benzetmiştir. Büyük evi olan kimse sigortacıya daha çok ücret vereceği gibi toplumdan yararı daha çok olan kimse de kamu harcamalarından ona göre pay sahibi olmalıdır.

Özetle vergi ve diğer yükümlülükler bir haktır, bunun hakikati inkar olunamaz. Bununla beraber halkın çoğu bilgisizlik veya yoksulluktan kaynaklı vergi ve resimlerden yakınır ve onlara göksel bir felaket gözüyle bakıp zalimce bir hareket gibi şikayet ederler, bu şikayetin bir kısmı da hükümet memurlarının kötüye kullanımlarından ileri gelir. Bu vergilerin alınmasının ne sebebe dayandığını ve toplama şeklini ve nasıl harcanacağını bazı hükümet memurları dahi bilmez, bunlardan habersiz olurlar. Hükümet memurları kuvvetli olduğundan onların kötüye kullanımı daha çok olabilir. Özellikle onların bir kötüye kullanımı halkı iğrendirir ve hakkıyla vermeleri gereken şeyleri bile vermemeye sevkeder. Hükümet memurları bir vergiyi gereğinden fazla alır ise yahut gereği kadar almış olsa bile hak üzere almazsa yani dağıtımı ve toplanması yöntemini [157]

بیلمز و یاجرا ایتمك ایشنه الویرمزسه یاخود الدیغی اقچه‌یی ماوضع لهنه صرف ایتمزسه و یاخود لزومندن زیاده صرف ایدوب تصرفه رعایت ایتمزسه اهالینك شکایته وظلمه حق اولور .

بعض کره دخی اهالینك شکایتی جهالتدن نشئت ایدر . وکندیلرنجه لزومی اولیان بر یره صرف اولندیغندن موجب شکایت اولور . مثلا اوزاق بر مملکتده وحدود بوینده استحکام یاپلور ، ویاساحلده برلیمان تنظیم ایدیلور ایسه داخل مملکتده اولان اهالی بونلرك فائده‌سی کندیلرینه‌ده عام اولدیغنی درك واذعان ایتمیوب انك مصارفنه مقابل ویردکاری اقچه‌یی استکثار ایدرلر . حالبوکه بوکبی اعتراضات واهی وانلرك جهلندن ناشیدر . یوخسه بونلرك منافعی عمومه عائددر .

خلقك بوکبی شکایاتنه محل براقامق ایچون ویرکونك حق اولمسی کافی دکلدر . النان ویرکوهم حقانیت اوزره اوللی، وهمده النان ویرکونك سببنی وماوضع لهنی وفوائدینی اکلاتملیدر . خلق کندیلرندن النان پاره‌نك ینه کندیلرینه صرف اولندیغنی بیلورلر ایسه امنیت ایدوب اصلا اعتراض ایتزلر . براهالی بونلری اکلادقدن صکره ینه اعتراضاتدن فراغت ایتمزسه خیروشرلرینی ونفع وضررلرینی بیلیوب حق وباطلی فرقه‌مقتدر اولمدقلرندن اویله اهالی حریته لایق اولزلر .

bilmez veyâ icrâ etmek işine elvermezse yâhûd aldığı akçeyi mâ vuzı'a lehine sarf etmezse ve-yâhûd lüzûmundan ziyâde sarf edib tasarrufa ri'âyet etmezse ahâlînin şikâyete ve tazallüme hakkı olur.

Ba'zı kere dahi ahâlînin şikâyeti cehâletden neş'et ider. Ve kendilerince lüzûmu olmayan bir yere sarf olunduğundan mûcib-i şikâyet olur. Meselâ uzak bir memleketde ve hudûd boyunda istihkâm yapabilir, veyâ sâhilde bir liman tanzîm edilir ise dâhil-i memleketde olan ahâlî bunların fâidesi kendilerine de 'âmm olduğunu derk ve iz'ân etmeyub onun masârifine mukâbil verdikleri akçeyi istiksâr iderler. Hâlbuki bu gibi i'tirâzât-ı vâhi onların cehlinden nâşîdir. Yoksa bunların menâfi'i 'umûma 'âiddir.

Halkın bu gibi şikâyâtına mahall bırakmamak içün verginin hakk olması kâfî değildir. Alınan vergi hem hakkaniyyet üzere olmalı, ve hem de alınan verginin sebebini ve mâ vuzı'a lehini, ve fevâidini anlatmalıdır. Halk kendilerinden alınan pârenin yine kendilerine sarf olunduğunu bilirler ise emniyyet edib aslâ i'tirâz etmezler. Bir ahâlî bunları anladıktan sonra yine i'tirâzâtdan ferâgat etmezse hayr u şerlerini ve nef' ü zararlarını bilmeyub hakk ve bâtılı farka muktedir olmadıklarından öyle ahâlî hürriyyete lâyık olmazlar. [**158**]

bilmez veya uygulamak işine elvermezse yahut aldığı parayı belirlenen yere harcamazsa veya gereğinden fazla harcayıp tasarrufa uymazsa insanların şikayete ve yakınmaya hakkı olur.

Bazı kere de insanların şikayeti bilgisizlikten doğar. Ve kendilerince lüzumu olmayan bir yere harcandığından şikayet sebebi olur. Mesela uzak bir memlekette ve sınır boyunda siper yapabilir veya sahilde bir liman yapılır ise memleket içinde olan insanlar bunların yararının kendilerini de kapsadığını anlayıp kavramayarak onun masraflarına karşılık verdikleri parayı istiksâr iderler. Halbuki bu gibi anlamsız itirazlar onların bilgisizliğinden kaynaklanır. Yoksa bunların yararları herkese aittir.

Halkın bu gibi şikayetlerine yer bırakmamak için verginin hak olması yeterli değildir. Alınan vergi hem hakkaniyet üzere olmalı ve hem de alınan verginin sebebini ve kullanılacağı yerini, ve yararlarını anlatmalıdır. Halk kendilerinden alınan paranın yine kendilerine harcandığını bilirler ise güvenip asla itiraz etmezler. Bir halk bunları anladıktan sonra yine itirazlardan vazgeçmezse iyilik ve kötülüklerini ve yarar ve zararlarını bilmeyip hak ve bâtılı ayırt etmeye güçleri yetmediğinden öyle insanlar hürriyete layık olmazlar. [**158**]

اکر بر مملکتده ویرکو حدا عتداله اولمزسه حتی اولمدقدن
بشقه مملکتك خرابیتنه ده سبب اولور · بعض مؤلفلر ویرکو
نك چوق اولسنده فائده اولدیغنی بیان ایتمشلردر · بوفکرده
بولنانلر ویرکو سایه‌سنده تعیش ایدن ادملردن اولیب
حقیقتی تحری ایدنلردندر · معمافیه بو کلاملری معقول دکلدر ·
وافعا ویرکونك چوقلغندن بعض فائدلر کورلمشدر از
جمله انکلتره‌ده وقتیله ال امکی زیاده ایمش فقط ویرکو چوق
اولوب اهالی قزاندقلری اقچه ایله هم تعیش ایدوب هم ویرکو
ویرمکلرندن هرکس فابریقه‌جیلغه وماکینه استعمالنه مجبور
اولمشدر ، که بویله عظیم برفائده‌نك سببی ویرکونك زیاده
اولمسیدر · لکن فنا وسائطدن بالتصادف برنتیجهٔ حسنه
ظهور ایدرسه نتیجه‌نك ایو چیقمش اولسندن واسطه‌نك
تجویز اولنمسی لازم کلز · واسطه حدذاتنده حسن اوللیدر ·

برحکومت خلقدن آلدیغی پاره ایله سرایلر یاپدیررسه
ضیافتلر ویررسه مملکتك برطرفی معمور اولوب دیکرطرفی
خراب اولور · اسکی زمانده خلقدن نه‌صورتله اولورسه
اولسون پاره آلنك چارەسنی ارارلر ایدی · خلق دخی بونی
بیلدکلرندن ممکن مرتبه ویرمامکه چالشور ایدی بوندن ده
حکومت ایله اهالی بینده برودت حاصل اولور ایدی ·
خلاصه اصول مالیه‌نك برنجی اساسی ویرکویی حدداعتد-

Eğer bir memlekette vergi hadd-i i'tidâlde olmazsa hakk olmadıktan başka memleketin harâbiyyetine de sebeb olur. Ba'zı müellifler verginin çok olmasında fâide olduğunu beyân etmişlerdir. Bu fikirde bulunanlar vergi sâyesinde ta'ayyüş iden adamlardan olmayub hakîkati taharrî idenlerdendir. Ma'a-mâ-fîh bu kelâmları ma'kul değildir. Vâkı'â verginin çokluğundan ba'zı fâideler görülmüşdür, ez-cümle İngiltere'de vaktiyle el emeği ziyâde imiş fakat vergi çok olub ahâlî kazandıkları akçe ile hem ta'ayyüş edib hem vergi vereceklerinden herkes fabrikacılığa ve makine isti'mâline mecbûr olmuşdur, ki böyle 'azîm bir fâidenin sebebi verginin ziyâde olmasıdır. Lâkin fenâ vesâitden bi't-tesâdüf netîce-i hüsne zuhûr iderse netîcenin iyi çıkmış olmasından vâsıtanın tecvîz olunması lâzım gelmez. Vâsıta hadd-i zâtında hüsn olmalıdır.

Bir hükûmet halkdan aldığı pâre ile serâylar yaptırırsa ziyâfetler verirse memleketin bir tarafı ma'mûr olub dîger tarafı harâb olur. Eski zamânda halkdan ne sûretle olursa olsun pâre almanın çâresini ararlar idi. Halk dahi bunu bildiklerinden mümkin mertebe vermemeğe çalışır idi, bundan da hükûmet ile ahâlî beyninde bürûdet hâsıl olur idi.

Hulâsa usûl-ı mâliyyenin birinci esâsı vergiyi hadd-i i'tidâlde **[159]**

Eğer bir memlekette vergi optimum düzeyde olmazsa hak olmadıktan başka memleketin yıkılışına da sebep olur. Bazı yazarlar verginin çok olmasında yarar olduğunu bildirmişlerdir. Bu fikirde bulunanlar vergi sayesinde geçinen adamlardan olmayıp hakikati araştıranlardandır. Buunla birlikte bu sözleri akla uygun değildir. Gerçi verginin çokluğundan bazı yararlar görülmüştür, örneğin İngiltere'de vaktiyle el emeği fazla imiş fakat vergi çok olup halk kazandıkları para ile hem geçinip hem vergi vereceklerinden herkes fabrikacılığa ve makine kullanmaya mecbur olmuştur ki böyle büyük bir yararın sebebi verginin fazla olmasıdır. Fakat kötü araçlardan tesadüfen güzel sonuç çıkarsa sonucun güzel çıkmış olmasından araca izin verilmesi gerekmez. Aracın kendisi güzel olmalıdır.

Bir hükümet halktan aldığı para ile saraylar yaptırırsa ziyafetler verirse memleketin bir tarafı bayındır olup diğer tarafı viran olur. Eski zamanda halktan ne şekilde olursa olsun para almanın çaresini ararlardı. İnsanlar da bunu bildiklerinden mümkün mertebe vermemeye çalışırdı, bundan da hükümet ile halk arasında soğukluk ortaya çıkardı.

Kısacası maliye usulünün birinci esası vergiyi optimum düzeyde **[159]**

اهالیدن وهر کسك حال وتحملنه کوره تحصیل ایدوب صکره
تماماً یرینه صرف ایتمکدر ٠

﴿ باب ثالث ﴾

﴿ ویرکونك انواعی وصورت توزیعی ﴾

اهالیدن هر فرد ایرادی نسبتیله ویرکو ویرملیدر ٠ فقط
هر فردك ایرادینی بیلمك نقدر مشکلدر ؟ وبونی تحقیقه
قالقشمق خلقه پك اغر کلور ٠ باخصوص یالکز ایرادی بیلمك
کافی اولیوب مصرفنی دخی بیلملیدر ٠ هزار تکلفله بونك
تحقیقی قابل اولسنی فرض ایدهلم ، فقط احوال عالم بر قرار
اوزره طورمیوب دائما تبدل ایدیکندن هرسنه تحری ایتمك
لازم کلور ٠ بوقدر مشکلاتدن قطع النظر تحقیقاته مأمور
اولنلرك خلاسندن قورقیلور ٠ هرکس ممکن مرتبه ایرادینی
کتم ایتمکه باشلار ٠ سرمایه‌سنی بشقه مملکتلره قاچیرر ودیکر
اشخاصه اقراض ایدر ٠ زنکین ایکن فقیر قیافتنده کورینور
وبونی وجدانمه منافر عد ایتمز ٠ بوسببدن حقانیت اوزره ویرکو
طرحی پك مشکل اولور ٠ [مقدملری هامبورغ شهرنده
هرکسك ایرادینی تحقیق ایتدکدن صکره یمین ایتدیررلر
ایمش ٠]

ve herkesin hâl ve tahâmmülüne göre tahsîl edib sonra tamâmen yerine sarf etmekdir.

(Bâb-ı Sâlis)
(Verginin Envâ'ı ve Sûret-i Tevzî'i)

Ahâlîden herkes îrâdı nisbetiyle vergi vermelidir. Fakat her ferdin îrâdını bilmek ne kadar müşkildir? Ve bunu tahkîke kalkışmak halka pek ağır gelir. Bâhusûs yalnız îrâdı bilmek kâfî olmayub masrafını dahi bilmelidir. Hezâr-ı tekellüfle bunun tahkîki kabil olmasını farz idelim, fakat ahvâl-i 'âlem bir karar üzere durmayub dâimâ tebeddül ettiğinden her sene taharrî etmek lâzım gelir. Bu kadar müşkilâtdan kat'en-nazar tahkikata me'mûr olanları ihtilâsından korkulur. Herkes mümkin mertebe îrâdını ketm etmeğe başlar. Sermâyesini başka memleketlere kaçırır ve dîger eşhâsa ikrâz ider. Zengin iken fakir kıyâfetinde görünür ve bunu vicdânına mugayir 'add etmez. Bu sebebden hakkaniyyet üzere vergi tarhı pek müşkil olur. [Mukaddemleri Hamburg şehrinde herkesin îrâdını tahkîk ettikten sonra bir de yemîn ettirirler imiş.] **[160]**

ve herkesin durumuna ve tahammülüne göre toplayıp sonra tamamen yerine harcamaktır.

(Üçüncü Bölüm)
(Verginin Türleri ve Dağıtım Biçimi)

Herkes gelirine göre vergi vermelidir. Fakat her bireyin gelirini bilmek ne kadar zordur? Ve bunu araştırmaya kalkışmak halka pek ağır gelir. Özellikle yalnız geliri bilmek yeterli olmayıp giderini de bilmelidir. Pek çok zahmetle bunun araştırılabilir olduğunu varsayalım, fakat dünyada durumlar bir karar üzere durmayıp daima değiştiğinden her sene araştırmak gerekir. Bu kadar zorluklardan bir yana araştırmaya memur olanları çalmasından korkulur. Herkes mümkün mertebe gelirini gizlemeye başlar. Sermayesini başka memleketlere kaçırır ve diğer kişilere borç verir. Zengin iken fakir kıyafetinde görünür ve bunu vicdanına aykırı saymaz. Bu sebepten hakkaniyet üzere vergi koymak pek güç olur. [Eskiden Hamburg şehrinde herkesin gelirini araştırdıktan sonra bir de yemin ettirirlermiş.] **[160]**

بوقدر مشکلاته بناء هرکسك ایرادینی تحقیقدن صرف نظر ایدرك اشیا بریردن دیکر محله نقل اولنور، ویاخود استهلاك ایدیلور ایکن الملم دیمشلر. نقلدن النان کرك، واستهلاکدن النان رسوماتدر. نقلدن النان کرکده نیجه محذورلر واردر، وازجمله سریستی صنایعه مانع اولور ویك چوق صرفیات ویرکوسز قالور. تکالیفك اك اعلایی رسوماتدر رسومات زره قدر تخلف ایتز.

بعض مؤلفلر جملهنك استعمالنه مخصوص اولان ارزاقدن ویرکو النمسنی تنسیب ایتمشلردر. مثلا ارزاق طحن ایدیلهجکی وقت طحنیهدن المليدر وحق بودر دیمشلر. لکن بوکا دخی اعتراض اولنورکه جملهنك استعمالنه مخصوص ارزاقدن ویرکو المق حق دکلدر. بوصورتده هرکس عیالنده بولنان نفوس نسبتنده ویرکو ویرمك لازم کلور. مثلا برفقیر ادمك اون چوجغی اولوب اوته طرفده بربانکرك کیمسه‌سی اولمیوب اوچ یاره فقیر اشبو بانکردن اون قات زیاده ویرکو ویرمش اولور.

صکره ویرکویی برنوعه حصر ایتمك عدالت اولیهجکندن تعادل حاصل اولمق ایچون برقاچ نوع یاپمشلردر. اشخاص ویرکوسی املاك ویرکوسی پاتنت رسمی ورسومات سائره کبی.

هر بر ویرکونك نه اساس اوزره وضعی اقتضا ایدهجکنك بیلنمسی‌ده مشکلدر. هله اقراض اولنان مبالغ هیچ بیلنمز.

Bu kadar müşkilâta binâen herkesin îrâdını tahkîkden sarf-ı nazar iderek eşyâ bir yerden dîger mahalle nakl olunur, veyâhûd istihlâk edilir iken alalım demişler. Naklden alınan gümrük, ve istihlâkdan alınan rüsûmâtdır. Naklden alınan gümrükde nice mahzûrlar vardır, ve ezcümle serbestî-i sanâyi'e mâni' olur ve pek çok sarfiyât vergisiz kalır. Tekâlîfin en a'lâsı rüsûmâtdır, rüsûmât zerre kadar tahallüf etmez.

Ba'zı müellifler cümlenin isti'mâline mahsûs olan erzâkdan vergi alınmasını tensîb etmişlerdir. Meselâ erzâk tahn edileceği vakt tahniyyeden almalıdır ve hakk budur demişler. Lâkin buna dahi i'tirâz olunur ki cümlenin isti'mâline mahsûs erzâkdan vergi almak hakk değildir. Bu sûretde herkes 'ıyâlinde bulunan nüfûs nisbetinde vergi vermek lâzım gelir. Meselâ fakir bir adamın on çocuğu olub öte tarafta bir bankerin kimsesi olmaz, bîçâre fakir işbu bankerden on kat ziyâde vergi vermiş olur.

Sonra vergiyi bir nev'e hasr etmek 'adâlet olmayacağından te'âdül hâsıl olmak içün birkaç nev' yapmışlardır. Eşhâs vergisi, emlâk vergisi patent resmi ve rüsûmât-ı sâire gibi.

Her bir verginin ne esâs üzere vaz'ı iktizâ edeceğinin bilinmesi de müşkildir. Hele ikrâz olunan mebâliğ hîç bilinmez. **[161]**

Bu kadar güçlüklerden dolayı herkesin gelirini araştırmaktan vazgeçerek eşya bir yerden diğer yere taşınırken yahut tüketilirken alalım demişler. Taşımadan alınan gümrük ve tüketimden alınan resimlerdir. Taşımadan alınan gümrükte nice sakıncalar vardır ve örneğin sanayi serbestliğine engel olur ve pek çok harcama vergisiz kalır. Yükümlülüklerin en üstünü resimlerdir, resimler zerre kadar değişmez.

Bazı yazarlar herkesin kullanımına ait olan yiyeceklerden vergi alınmasını uygun bulmuşlardır. Mesela yiyecekler öğütüleceği zaman öğütülmelerden almalıdır ve doğrusu budur demişler. Fakat buna da itiraz olunur ki cümlenin kullanımına ait yiyeceklerden vergi almak doğru değildir. Bu yüzden herkesin geçindirdiği nüfus oranında vergi vermesi gerekir. Mesela fakir bir adamın on çocuğu olup öte tarafta bir bankerin kimsesi olmaz, çaresiz fakir işbu bankerden on kat fazla vergi vermiş olur.

Sonra vergiyi bir türe yöneltmek adil olmayacağından eşitlik oluşması için birkaç tür yapmışlardır. Şahıslar vergisi, emlak vergisi patent resmi ve diğer resimler gibi.

Her bir verginin ne esas üzere konulması gerekeceğinin bilinmesi de zordur. Hele borç verilen paralar hiç bilinmez. **[161]**

صنايعدن حاصل اولان ايرادى بيلمكده مشكلدر · واقعا اهل صنايعدن پاتنت رسمى النور فقط انكده اساسى بوزوقدر · چونكه پاتنت رسمى مغازەنك كيراسى نسبتنده الورلر ، بوده مضردر ·

برويركونك كركوضعنده وكرك الغا سنده بعض مضرتلر تولد ايده بيلور برويركو يكيدن طرح اولنەجغى وقت اهلى حقنده مضرتى اولمامسنه دقت ايتليدر · خلقدن بش اون غروش النەجق ديەرك ديكر جهتلردن ضرر ايتدير ماملدر · برويركونك يكيدن وضعنده برطاقم مضرتلر تولد ايده بيلديكى كبى الغاسنده دخى بر قاچ درلو مضرت اولور · برنجيسى خزينۀ دولنه ايكنجيسى بالنفس اهالينك بعضيسنه اوچنجيسى اوايشده استخدام اولنان مأمورينه مضرتى اولور ·

خزينۀ دولته مضر اولور چونكه اشبو ويركو اوتەدنبرو دولتك بودجەسنده برواردات ايدى بردن بره قالقارسه انك يرينه ديكر برويركو بولنەمز بودجه اچيق قالور · ويركونك الغاسنده خزينۀ دولتى صارصميەجق بر چاره بوللدر · ويركويى قالدرمق اهالينك مصالح خصوصيەلرينى تسويه ايچون ايدى واقعا مصالح خصوصيەلرى يولنه كيررسەده مصالح عموميه رخنه دار اولور · اهالينك بعضيسنه دخى مضر اولور چونكه اهل صناعت اوويركو وار ايكن ايشلرينى كاكوره اويدورمشلر ايدى · مثلا كمرك بردن بره

Sanâyi'den hâsıl olan îrâdı bilmek de müşkildir. Vâkı'â ehl-i sanâyi'den patent resmi alınır fakat onun da esâsı bozukdur. Çünkü patent resmini mağazanın kirâsı nisbetinde alırlar, bu da muzırrdır.

Bir verginin gerek vaz'ında ve gerek ilgasında ba'zı mazarratlar tevellüd idebilür, bir vergi yeniden tarh olunacağı vakt ahâlî hakkında mazarratı olmamasına dikkat etmelidir. Halkdan beş on guruş alınacak diyerek dîger cihetlerden zarar ettirmemelidir. Bir verginin yeniden vaz'ında bir takım mazarratlar tevellüd idebildiği gibi ilgasında dahi birkaç türlü mazarrat olur. Birincisi hazîne-i devlete ikincisi bi'n-nefs ahâlînin ba'zısına üçüncüsü o işte istihdâm olunan me'mûrîne mazarratı olur.

Hazîne-i devlete muzırr olur işbu vergi öteden beru devletin bütçesinde bir vâridât idi, birden bire kalkarsa onun yerine dîger bir vergi bulunamaz bütçe açık kalır. Verginin ilgasında hazîne-i devleti sarsmayacağı bir çâre bulmalıdır. Vergiyi kaldırmak ahâlînin mesâlih-i husûsiyyelerini tesviye içün idi vâkı'â mesâlih-i husûsiyyeleri yoluna girerse de mesâlih-i 'umûmiyye rahne-dâr olur. Ahâlînin ba'zısına dahi muzırr olur çünkü ehl-i sınâ'at o vergi var iken işlerini ona göre uydurmuşlar idi. Meselâ gümrük birden bire [**162**]

Sanayiden elde edilen geliri bilmek de güçtür. Gerçi sanayicilerden patent resmi alınır fakat onun da temeli bozuktur. Çünkü patent resmini mağazanın kirası oranında alırlar, bu da zararlıdır.

Bir verginin gerek konulmasında ve gerek kaldırılmasında bazı zararlar doğabilir, bir vergi yeniden düzenlenmesinde zaman insanlar hakkında zararlarının olmamasına dikkat etmelidir. Halktan beş on kuruş alınacak diyerek diğer yönlerden zarar ettirmemelidir. Bir verginin yeniden konulmasında birtakım zararlar doğabildiği gibi kaldırılmasında da birkaç türlü zarar olur. Birincisi devlet hazinesine ikincisi insanların bazısına üçüncüsü o işte çalıştırılan memurlara zararları olur.

Devlet hazinesine zararı olur işbu vergi öteden beri devletin bütçesinde bir gelirdi, birden bire kalkarsa onun yerine diğer bir vergi bulunamaz bütçe açık kalır. Verginin kaldırılmasında devlet hazinesini sarsmayacak bir çare bulmalıdır. Vergiyi kaldırmak halkın özel işlerini düzeltmesi içindi gerçi özel işleri yoluna girerse de kamusal işler zarara uğramış olur. İnsanların bazısına da zararlı olur çünkü zanaatkarlar o vergi var iken işlerini ona göre uydurmuşlardı. Mesela gümrük birden bire [**162**]

قالمارسه خارجدن كلان مال اوجوز اولهجغندن انلر فابريقه‌لرينى قپامغه وصنعتلرينى ترك ايتمكه مجبور اولورلر . اوويركونك استحصالى واستيفاسى امرنده برطاقم مامورلر استخدام اولنمقده ايدى . ويركولغو ايديلور ايسه اچيقده قالهجقلرندن انلر دخى متضرر اولورلر . واقعا هرشيده بعض ادملر مستفيد وبعضيلرى متضرر اولور ايسه‌ده مضرتك بردرجه‌يه قدر آز اولمسنه دقت ايتمليدر .

برويركونك وضعنده قواعد آتيه‌يه رعايت اولنمليدر .

(اولا) برويركو اخلاق قواعدينه مغاير وفساد اخلاقه مدار اولمامليدر . قومار خانه‌لردن ويركو المق بيانغو اصولندن استنباده ايتمك فاحشه‌لردن ويركو المق كبى بونلرك ضمنندن فساد خلاق واردر . وكذا ايچنه فساد قاريشه بيله‌جك ويركولردن اجتناب ايتمليدر . بوكبى سهولتله اختلاس اولنميلان ويركو هم خزينهٔ دولته كيرمز وهمده خلقى فساد اخلاقه سوق ايدر انسانلرى دائما بوكبى يرلرده بولديرمامغه چالشمليدر . چونكه سهولتله سرقت اولنه‌جق موقعده هركس نفسنى محافظه ايده‌مز .

(ثانيا) ويركولر أويله اولملىكه خلقك جيبندن چيقان اقچه ممكن مرتبه از مصرفله خزينه‌يه كيرمليدر . هانكى ويركونك مصرفى از اولورسه انى اختيار ايتمليدر . بر ويركوكه تحصيلده چوق مصرف اولور فنا ويركودر اويله ويركولر

kalkarsa hâricden gelen mâl ucuz olacağından onlar fabrikalarını kapamağa ve san'atlarını terk etmeğe mecbûr olurlar. O verginin istihsâli ve istîfâsı emrinde bir takım me'mûrlar istihdâm olunmakda idi. Vergi lağv edilir ise açıkda kalacaklarından onlar dahi mutazarrır olurlar. Vâkı'â her şeyde ba'zı adamlar müstefîd ve ba'zıları mutazarrır olur ise de mazarratın bir dereceye kadar az olmasına dikkat etmelidir.

Bir verginin vaz'ında kavâ'id-i âtiyeye ri'âyet olunmalıdır. (Evvelen) Bir vergi ahlâk kavâ'idine mugayir ve fesâd-ı ahlâka medâr olmamalıdır. Kumâr-hânelerden vergi almak, piyango usûlünden istifâde etmek fâhişelerden vergi almak gibi bunların zımnında fesâd-ı ahlâk vardır. Ve kezâ içine fesâd karışabilecek vergiden ictinâb etmelidir. Bu gibi sühûletle ihtilâs olunabilen vergi hem hazîne-i devlete girmez ve hem de halkı fesâd-ı ahlâka sevk ider insânları dâimâ bu gibi yerlerde bulundurmamağa çalışmalıdır. Çünkü sühûletle sirkat olunacak mevki'de herkes nefsini muhâfaza idemez.

(Sâniyen) Vergiler öyle olmalı ki halkın cebinden çıkan akçe mümkin mertebe âz masrafla hazîneye girmelidir. Hangi verginin masrafı âz olursa onu ihtiyâr etmelidir. Bir vergi ki tahsîlde çok masraf oluyor fenâ vergidir, öyle vergiler [**163**]

kalkarsa dışarıdan gelen mal ucuz olacağından onlar fabrikalarını kapamaya ve zanaatlarını terk etmeye mecbur olurlar. O verginin toplanması ve alınması işinde birtakım memurlar çalıştırılmaktaydı. Vergi kaldırılır ise açıkta kalacaklarından onlar da zarar görmüş olurlar. Gerçi her şeyde bazı adamlar yarar görmüş ve bazıları zarar görmüş olur ise de zararların bir dereceye kadar az olmasına dikkat etmelidir.

Bir verginin konulmasında aşağıdaki kurallara uyulmalıdır. (İlk olarak) Bir vergi ahlak kurallarına aykırı ve ahlak bozukluğuna sebep olmamalıdır. Kumarhanelerden vergi almak, piyango yönteminden faydalanmak, fahişelerden vergi almak gibi bunların içinde ahlak bozukluğu vardır. Ve yine içine kötülük karışabilecek vergiden kaçınmalıdır. Bu gibi kolaylıkla para çalınabilecek vergi hem devlet hazinesine girmez ve hem de halkı ahlak bozukluğuna sevkeder insanları daima bu gibi yerlerde bulundurmamaya çalışmalıdır. Çünkü kolaylıkla çalınacak yerde herkes nefsini koruyamaz.

(İkinci olarak) Vergiler öyle olmalı ki halkın cebinden çıkan para mümkün mertebe az masrafla hazineye girmelidir. Hangi verginin masrafı az olursa onu seçmelidir. Bir vergi ki toplanmasında çok masraf oluyor kötü vergidir, öyle vergiler [**163**]

خلقه بربادر كه مصارف خصوصيه لرينى سكته دار ايدر مصارف
عموميه لرينه يارامز . اختلاس اولنمسه بيله تحصيلى خصوصنده
إستخدام اولنان ادملره ويريلور خزينهٔ دولته كيرمز . وير كو
بشقه تجارتلره بكزەمز بر كيسه تجارت امورنده طقسان بش
غروش صرف ايدوبنده بش غروش كار ايدرسه برفائدەدر
لكن وير كو اويله دكلدر . يوزده بش غروش خزينه يه
كيرديكى جهتله طقسان بش غروشنك صرف ايدلسنده بأس
يوقدر ديمك جائز اولمز . ممكن مرتبه صرفيانى تقليل ايتمليدر .
بعض وير كولر واردر كه خلق اندن اوچ صورتله متضرر اولور .
برنجيسى ! ويردىكى اقچه ضرريدر . ايكنجيسى وقت ضرريدر
مثلا خانه نك وير كوسنى ويرەجك ايسەده بش اون دائرەيه
كيدوب قيد ايتديرەجك اولورسه بر كونده بتمز ، ويردىكى اقچەدن
بشقه وقت اضاعه سندن دخى متضرر اولور . اوچنجيسى
حقسزلق كورمسيدر وقت اضاعه سنه برقيمت تقدير اولنورايسه
وير لويه علاوه اولنه بيلور ، و بوكا بردرجه يه قدر تحمل اولنور .
لكن وير كونك تسويه سنده حقارت وحقسزلق كورسه بونك
تحملى كوچدر ، خلق بينده رفاه وثروتك تناقصنه بادى اولور ،
و بوندن طولايى برطاقم نزاعلر تولد ايدر .
اكر بو تكاليف ميريه التزام طريقيله احاله اولنورسه برقات
دها فساد قاريشور . وكرك وقنطار رسومى كبى . يومقوله
تكليف امانة اداره اولنمسى هم اهالى وهم خزينه حقنده خيرلو

halka bir bardır ki masârif-i husûsiyyelerini sekte-dâr ider, masârif-i ʻumûmiyyelerine yaramaz. İhtilâs olunmasa bile tahsîli husûsunda istihdâm olunan adamlara verilir, hazîne-i devlete girmez. Vegi başka ticâretlere benzemez, bir kimse ticâret umûrunda doksan beş guruş sarf edib de beş guruş kâr iderse bir fâidedir lâkin vergi öyle değildir. Yüzde beş guruş hazîneye girdiği cihetle doksan beş guruşunun sarf edilmesinde beis yokdur demek câiz olmaz. Mümkin mertebe sarfiyâtı taklîl etmelidir.

Baʻzı vergiler vardır ki halk ondan üç sûretle mutazarrır olur. Birincisi verdiği akçe zararıdır. İkincisi vakit zararıdır. Meselâ hânesinin vergisini verecek ise de beş on dâireye gidip kayd ettirecek olursa bir günde bitmez, verdiği akçeden başka vakt-i ızâʻasından dahi mutazarrır olur. Üçüncüsü haksızlık görmesidir vakt ızâʻasına bir kıymet takdîr olunur ise vergiye ʻilâve olunabilir, ve buna bir dereceye kadar tahâmmül olunur. Lâkin verginin tesviyesinde hakaret ve haksızlık görürse bunun tahammülü güçdür, halk beyninde refâh ve servetin tenâkusuna bâdî olur, ve bundan dolayı bir takım nizâʻlar tevellüd ider.

Eger bu tekâlîf-i mîriyye iltizâm tarîkiyle ihâle olunursa bir kat daha fesâd karışır. Ve gümrük ve kantâr rüsûmu gibi. Bu makule teklîfin emâneten idâre olunması hem ahâlî ve hem hazîne hakkında hayırlı **[164]**

halka bir yüktür ki özel harcamalarını bozar, kamusal işlerine yaramaz. Çalınmasa bile toplanması hususunda çalıştırılan adamlara verilir, devlet hazinesine girmez. Vergi başka ticaretlere benzemez, bir kimse ticaret işlerinde doksan beş kuruş harcayıp da beş kuruş kâr ederse bir yarardır ancak vergi öyle değildir. Yüzde beş kuruş hazineye girdiği için doksan beş kuruşunun harcanmasında zarar yoktur demek doğru olmaz. Mümkün mertebe masrafları azaltmalıdır.

Bazı vergiler vardır ki halk ondan üç biçimde zarar görür. Birincisi verdiği para zararıdır. İkincisi zaman zararıdır. Mesela evinin vergisini verecek ise de beş on daireye gidip kaydettirecek olursa bir günde bitmez, verdiği paradan başka zaman kaybından da zarar görmüş olur. Üçüncüsü haksızlık görmesidir kaybettiği zamana bir değer biçilir ise vergiye eklenebilir ve buna bir dereceye kadar katlanılır. Fakat verginin ödenmesinde hakaret ve haksızlık görürse buna katlanmak güçtür, halk arasında refah ve zenginliğin azalmasına neden olur ve bundan dolayı birtakım kavgalar çıkar.

Eğer bu vergi ve resimler iltizâm[41] yoluyla bırakılırsa bir kat daha fesat karışır. Ve gümrük ve kantar resimleri gibi. Bu tür vergi koymanın kamu kuruluşları aracılığıyla yönetilmesi hem halk ve hem hazine hakkında hayırlı **[164]**

41 İltizâm Usûlü: Osmanlı'da verginin bir kısmın belli bir bedel karşılığında devlet tarafından kişilere devredilerek toplanması yöntemi. (h.n.)

اولور · اعشار اصولنك امانة اداره سنده دخى منفعت اولديغى
كورىلوب اكثر ممالكده اراضى ويركوسنه تحويل ايدلمشدر ·
اعشار اصولنك خلافنده اولمق درلركه حاصلاتدن عشر الق
ايكى خانه سى اولان برادمدن اخره ايجار ايتديكى خانه سى ايچون
ويركو الوب ديكرندن الماق كبيدر · چونكه زرع ايتديكى
اراضيدن النيه جقدر ' بوده خلقى عطالته سوق ايدر · ياخود
ايكى قومشونك اونر دونم ترلاسى اولوب برى غيرتلى ، فداكار
اولمغله زياده تحصيل ايدر ، وديكرى جهالتدن وعطالتدن
ناشى آز تحصيل ايلرسه اولكندن زياده وايكنجيدن نقصان
عشر النه جقدر · بوده چالشقان ادمى محضا چالشديغى ايچون
تجريم ايتمك ديمك اولور · دائما ويركولر رأس ماله كوره
النمليدر · محصولنه كوره دكل · چونكه رأس مال برتراز ودر ·
اكر اراضيدن ويركو النمزسه بعض ادملرك چوق اراضيسى
اولوب معطل براغور ' بعضيلرينك دخى هيچ اراضيسى
اولديغندن بوش قالور · اكر اراضيدن ويركو النورسه
بالطبع زراعت ايده بيله جك ادملرك الينه كچر ' هم اراضى معطل
قالمز وهمده برچوق ادملر اراضى صاحبى اولەرق بوش قالمامش
اولور · اراضيدن ويركو النمسنده مصارف تحصيل دخى از
اولور · چونكه هرقريه ومحلەنك اراضيسى معلوم ومقدارى
ثابت اولديغندن ويركولريده معين اولور · تقسيطى حاولنده
كتوروب تسليم ايدرلر · محصولدن ويركو النديغى صورتده

olur. A'şâr usûlünün emâneten idâresinde dahi menfa'at olmadığı görülüb ekser memâlikde arâzî vergisine tahvîl edilmişdir. A'şâr usûlünün hilâfında olanlar dirler ki hâsılâtdan 'öşr almak iki hânesi olan bir adamdan ahere îcâr ettiği hânesi içün vergi alub dîgerinden almamak gibidir. Çünkü zer' ettiği arâzîden alınmayacakdır, bu da halkı 'atâlete sevk ider. Yâhûd iki komşunun onar dönüm tarlası olub biri gayretli, fedâkâr olmağla ziyâde tahsîl ider, ve dîgeri cehâletinden ve 'atâletinden nâşî az tahsîl iderse evvelden ziyâde ve ikincisinden noksân 'öşr alınacakdır. Bu da çalışkan adamı mahzâ çalışdığı içün tecrîm etmek demek olur. Dâimâ vergiler re's-i mâla göre alınmalıdır. Mahsûlüne göre değil. Çünkü re's-i mâl bir terâzûdur. Eger arâzîden vergi alınmazsa ba'zı adamların çok arâzîsi olub mu'attal bırakır, ba'zılarının dahi hîç arâzîsi olmadığından boş kalur. Eger arâzîden vergi alınırsa bi't-tab' zirâ'at idebilecek adamların eline geçer, hem arâzî mu'attal kalmaz ve hem de birçok adamlar arâzî sâhibi olarak boş kalmamış olur. Arâzîden vergi alınmasında masârif-i tahsîl dahi âz olur. Çünkü her karye ve mahallenin arâzîsi ma'lûm ve mikdârı sâbit olduğundan vergileri de mu'ayyen olur. Taksîti hulûlünde getirib teslîm iderler. Mahsûlden vergi alındığı sûretde **[165]** olur. A'şâr yönteminin[42] kamu kuruluşlarınca yönetiminde de fayda olmadığı görülüp çoğu ülkelerde arazi vergisine dönüştürülmüştür. A'şâr yönteminin karşısında olanlar derler ki toplam üründen öşür almak iki evi olan bir adamdan başkasına kiraya verdiği evi için vergi alıp diğerinden almamak gibidir. Çünkü ektiği topraklardan alınmayacaktır, bu da halkı tembelliğie sevkeder. Yahut iki komşunun onar dönüm tarlası olup biri gayretli, fedakar olmakla daha çok kazanır ve diğeri bilgisizliğinden ve tembelliğinden kaynaklı az kazanırsa öncekinden daha çok ve ikincisinden eksik öşür alınacaktır. Bu da çalışkan adamı sırf çalıştığı için cezalandırmak demek olur. Daima vergiler ana sermayeye göre alınmalıdır. Ürününe göre değil. Çünkü ana sermaye bir terazidir. Eğer topraklardan vergi alınmazsa bazı adamların çok arazisi olup muattal bırakır, bazılarının dahi hiç toprağı olmadığından boş kalır. Eğer topraklardan vergi alınırsa elbette tarım yapabilecek adamların eline geçer, hem topraklar boş kalmaz ve hem de birçok adamlar arazi sahibi olarak boş kalmamış olur. Araziden vergi alınmasında toplama giderleri de az olur. Çünkü her köy ve mahallenin toprakları bilinir ve miktarı sabit olduğundan vergileri de belirli olur. Taksiti gelip çattığında getirip teslim ederler. Üründen vergi alındığı biçimde **[165]**

42 Aşar (öşür) Vergisi: Osmanlı'da tarım ürünlerinden % 10 oranında alınan vergi. (h.n.)

محصول برقرار اوزره اولمه جغندن پك چوق سوء استعمال اولور .

بر ویركویی اولا وضع ایدرز وصكره ایجاب ایدرسه الغو ایلرز دیمك جائز دكلدر چونكه اول ویركونك استحصالی ضمننده برطاقم مأمورلر تعیین اولنه جغندن الغو ایدلدیكی وقت انلرك اداره سنی دوشمك وكیمنه تقاعد معاشی ویرمك لازم كلور بوده خزینه یه بشقه جه برمضرت اولور .

بر ویركونك تحصیلنده خلقه اذیت اولماسنی دده دوشنلیدر . بعض ممالكده قپولرك وپنجره لرك رسمی واردركه خانه لرینه كیروب تفتیش ایتمك لازم كلور بوده خلقی ازعاج ایتمكدر .

(ثالثا) ویركوفقرا طاقنی تضییق وازعاج ایتیوب ممكن مرتبه اغنیایه تحمیل اولنملی ، وویركو ویره بیله جك ادملردن آلنمایدر . واقعا ویركونك كافه سی زنكینلره تحمیل اولنمسی ممكن دكلدر . چونكه هر برده اغنیانك مقداری فقرایه نسبتله آزدر . اكر ویركولر اغنیایه تحمیل اولنورسه غنالری ازالوب انلرده فقیراولور ، ویاخود غنالرینی كتم ایدرك فقیر صورتنده كورینورلر . مثلا بینك عربه لرندن ویركو النمجق اولورسه هركس عربه یه بنی ترك ایدر .

ویركولر ایچنده املاك ویركوسی ویركوجه مطلوب اولان اوصافی جامعدر . اك معتدلی واك مناسبی اودر . چونكه حوایج ضروریه دن معدود دكلدر . واقعا ایچنده اسكان اولنور امابر كیمسه خانه سی اولمامقله آچیقده قالیوب كرا

mahsûl bir karar üzere olmayacağından pek çok sû-i isti'mâl olur.

Bir vergiyi evvel vaz' ideriz ve sonra îcâb iderse lağv eyleriz dimek câiz değildir çünkü ol verginin istihsâli zımnında bir takım me'mûrlar ta'yîn olunacağından lağv edildiği vakt onların idâresini düşünmek ve kimine tekâ'üd ma'âşı vermek lâzım gelir. Bu da hazîneye başkaca bir mazarrat olur.

Bir verginin tahsîlinde halka eziyyet olmamasını da düşünmelidir. Ba'zı memleketlerde kapıların ve pencerelerin resmi vardır ki hânelerine girib teftîş etmek lâzım gelir, bu da halkı iz'âc etmekdir.

(Sâlisen) Vergi fukarâ takımını tazyîk ve iz'âc etmeyub mümkin mertebe agniyâya tahmîl olunmalı, ve vergi verebilecek adamlardan alınmalıdır. Vâkı'â verginin kâffesi zenginlere tahmîl olunması mümkin değildir. Çünkü her yerde agniyânın mikdârı fukarâya nisbetle âzdır. Eger vergiler agniyâya tahmîl olunursa gınâları azalur onlar da fakir olur, ve-yâhûd gınâlarını ketm iderek fakir sûretinde görünürler. Meselâ binek arabalarından vergi alınacak olursa herkes arabaya binmeği terk ider.

Vergiler içinde emlâk vergisi vergice matlûb olan evsâfı câmi'dir. En mu'tedili ve en münâsibi odur. Çünkü havâyic-i zarûriyyeden ma'dûd değildir. Vâkı'â içinde iskân olunur ammâ bir kimse hânesi olmamakla açıkda kalmayub kirâ **[166]**

ürün bir devamlılık üzere olmayacağından pek çok kötüye kullanım olur.

Bir vergiyi önce koyarız ve sonra gerekirse kaldırırız demek doğru değildir çünkü o verginin toplanması için birtakım memurlar görevlendirileceğinden kaldırıldığı zaman onların idaresini düşünmek ve kimine emekli maaşı vermek gerekir. Bu da hazineye başkaca bir zarar olur.

Bir verginin toplanmasında halka eziyet olmamasını da düşünmelidir. Bazı ülkelerde kapıların ve pencerelerin resmi vardır ki evlerine girip teftiş etmek gerekir, bu da halkı rahatsız etmektir.

(Üçüncü olarak) Vergi yoksul takımını sıkıştırmayıp ve rahatsız etmeyip mümkün mertebe zenginlere yüklenmeli ve vergi verebilecek adamlardan alınmalıdır. Gerçi verginin tamamının zenginlere yüklenmesi mümkün değildir. Çünkü her yerde zenginlerin miktarı fakirlere oranla azdır. Eğer vergiler zenginlere yüklenirse zenginlikleri azalır onlar da fakir olur yahut zenginliklerini saklayarak fakir biçiminde görünürler. Mesela binek arabalarından vergi alınacak olursa herkes arabaya binmeyi bırakır.

Vergiler içinde emlak vergisi vergice istenilen nitelikleri içinde bulundurur. En ölçülüsü ve en uygunu odur. Çünkü zorunlu ihtiyaçlardan sayılmamıştır. Gerçi içinde oturulur ama bir kimse evi olmamakla açıkta kalmayıp kira **[166]**

ایله بر یرده ساکن اولهبیلوز • وبو ویرکودن زیاده اقچه حاصل اولور •
(رابعاً) ویرکونك اساسی و برنجه قولایلقله معلوم
اولمایدر • وویرکو اصحابی کندینك ویرکوسی اصحاب اغراضك
افسادیله حد اعتدالدن زیاده اثمدیغنی ' وقوموسنك حقنده
مساعده اولنمدیغنی بیلملیدر • صرفیاتدن الان رسومات
تمامیله حقه مقارندر • چونکه انك مقدارنده فساد قارشمز •
اوچ غروشه صاتیلهجق برمتاع اوچ غروش اون پاره یه
صاتیلورسه اون پاره سی ویرکو اولوب صرف ایدنلر انی تأدیه
ایدر • بوصرفیات رسمی توتون ومسکرات وشکر کبی شیلردن
آلنملیدر ' اما حوایج ضروریه دن النورسه عدالت اولز •
بوحالده فقیر وغنی بر طوتلمش اولور • طوز ویرکوسی
اوتهدن برو مالیه مأمورلرینك طمعنی جلب ایتمشدر ، انی ایو
برشی ظن ایدرلر • هرکس جزئی برشی و یروب دولتجه کلی
واردات حاصل اولور وخلقه نسبتله غیرمحسوس اولوب دولتجه
فائدهٔ عظیمه یی موجب اولور دیهرك برایو منبع عد ایدرلر •
فقط اهل تحقیق نظرنده احداثات ظلمیه دندر • چونکه بر ویرکو
اغنیایه نسبتله هیچ مثابهسنده اولوب فقرایه کوره اغیر یوکدر •
فقرا حیواناره یدیررلر ، وبوندن فقرا متضرر اولور • بونی تفریق '
ایدرك حیواناره ویرلهجك اولاندن آز ' ومطبخ ایچون صرف
اولنانلردن زیاده المق دخی قابل دکلدر • طوز رسمی النان یرلرده
فقرا زیاده حیوان بسلیه مدکاری طوتیلان استاتستیق جدوللریله
معلوم اولور • بوده ایروجه برمضرندر •

ile bir yerde sâkin olabilir. Ve bu vergiden ziyâde akçe hâsıl olur.

(Râbi'an) Verginin esâsı verenlerce kolaylıkla ma'lûm olmalıdır. Ve vergi ashâbı kendinin vergisi ashâb-ı agrâzın ifsâdıyle hadd-i i'tidâlden ziyâde alınmadığını, ve komşusunun hakkında müsâ'ade olunmadığını bilmelidir. Sarfiyâtdan alınan rüsûmât tamâmiyle hakka mukarindir. Çünkü onun mikdârında fesâd karışmaz. Üç guruşa satılacak bir metâ' üç guruş on pâreye satılırsa on pâresi vergi olub sarf idenler onu te'diye ider. Bu sarfiyât resmi tütün ve müskirât ve şeker gibi şeylerden alınmalıdır, ama havâyic-i zarûriyyeden alınırsa 'adâlet olmaz. Bu hâlde fakir ve ganî bir tutulmuş olur. Tuz vergisi öteden beri mâliyye me'mûrlarının ma'ını celb etmiştir, onu iyi bir şey zann ederler. Herkes cüz'î bir şey verib devletce küllî vâridât hâsıl olur ve halka nisbetle gayr-i mahsûs olub devletce fâidât-ı a'zamiyyeyi mûcib olur diyerek bir iyi menba' 'add iderler. Fakat ehl-i tahkîk nazarında ihdâsât-ı zulmiyyedendir. Çünkü bu vergi agniyâya nisbetle hîç mesâbesinde olub fukarâya göre ağır bir yükdür. Fukarâ hayvânlara yedirirler, ve bundan fukarâ mutazarrır olur. Bunu tefrîk iderek hayvânlara verilecek olandan âz, ve matbah için sarf olunanlardan ziyâde almak dahi kabil değildir. Tuz resmi alınan yerlerde fukarâ ziyâde hayvân besleyemedikleri tutulan istatistik cedvelleriyle ma'lûm olur. Bu da ayrıca bir muzırrdır. [**167**]

ile bir yerde oturabilir. Ve bu vergiden çok fazla para ortaya çıkar.

(Dördüncü olarak) Verginin esası verenlerce kolaylıkla bilinmelidir. Ve vergi verenler kendi vergisinin maksat sahiplerinin kötülüğüyle optimum düzeyden daha fazla alınmadığını ve komşusunun hakkında müsaade olunmadığını bilmelidir. Tüketimden alınan vergiler tamamıyla doğruya yakındır. Çünkü onun miktarına kötülük karışmaz. Üç kuruşa satılacak bir meta üç kuruş on paraya satılırsa on parası vergi olup harcayanlar onu öder. Bu tüketim vergisi tütün, sarhoş ediciler ve şeker gibi şeylerden alınmalıdır, ama zorunlu ihtiyaçlardan alınırsa adalet olmaz. Bu durumda fakir ve zengin bir tutulmuş olur. Tuz vergisi öteden beri maliye memurlarının doymazlığını üzerine çekmiştir, onu iyi bir şey sanırlar. Herkes küçük bir şey verip devletçe çok büyük gelirler ortaya çıkar ve halka oranla hissdilmez olup devletçe çok büyük yararlara vesile olur diyerek bir iyi kaynak sayarlar. Fakat araştırmacılara göre zalimce buluşlardandır. Çünkü bu vergi zenginlere göre hiç derecesinde olup yoksullara göre ağır bir yüktür. Yoksullar hayvanlara yedirirler ve bundan yoksullar zarar görmüş olur. Bunu ayırt ederek hayvanlara verilecek olandan az ve mutfak için harcananlardan daha fazla almak da mümkün değildir. Tuz resmi alınan yerlerde fakirlerin daha çok hayvan besleyemedikleri tutulan istatistik cetvelleriyle bilinir. Bu da ayrıca bir zarardır. [**167**]

(خامسا) مكلفينك قولايلقله ويره بيله جكى برموسمده النوب محصول زمانلرينه تصادف ايتديرملیدر .

﴿ باب رابع ﴾
﴿ استقراض بحثى ﴾

دولتلر مصارف عموميه يى ايكى صورتله تسويه ايدرلر بريسى ويركووامللرميريه ديكرى استقراضدر . مملكتك احتياجات ضروريه سنه كافى درجه ده ويركوالنور . فقط بعض كره احتياجات ضروريه ايچون اقچه لازم اولوب ويركونك تزييدى قابل اولميسه دولتلر استقراض عتدينه مجبور اولورلر .

بو استقراض ايكى قسمدر . برى استقراض موقت ، ديكرى استقراض غير موقتدر . استقراض موقت هرقنغى بر ويركونك وقتيله تحصيل اولنه مامسندن طولايى ويركونك تحصيلى زمانده ويرلك اوزره عقد اولنان استقراضدر بومناسبتله عقد ايديلان ديونه (ديون منتظمه) دينلور بوديونك مقدارى ثابت اولميوب تزايد وتناقص ايتمكله بوكا فرانسزجه (دت فلوتان)ديرلر . استقراض غير موقت كيفيت وكميتى رسماً معلوم اولوب دولتك محل رسميسنده مقيد اولان استقراضدر ، كه بوكبى استقراضك يكيدن برقرار ويرلمكجه مقدارينى تزييد ايتمك قابل اولمز . و بومناسبتله حاصل اولان ديونه (ديون منتظمه) دينلور .

(Hamsen) Mükellefinin kolaylıkla verebileceği bir mevsimde alınıb mahsûl zamânlarına tesâdüf ettirmelidir.

(Bâb-ı Râbi‘)
(İstikrâz Bahsi)

Devletler masârif-i ‘umûmiyyeyi iki sûretle tesviye iderler: Birisi vergi ve emlâk-ı mîriyye dîgeri istikrâzdır. Memleketin ihtiyâcât-ı zarûriyyesine kâfî derecede vergi alınır. Fakat ba‘zân ihtiyâcât-ı zarûriyye için akçe lâzım olub verginin tezyîdi kabil olmazsa devletler istikrâz ‘akdine mecbûr olurlar.

Bu istikrâz iki kısımdır. Biri istikrâz-ı muvakkat dîgeri istikrâz-ı gayr-i muvakkatdir. İstikrâz-ı muvakkat herhangi bir verginin vaktiyle tahsîl olunamamasından dolayı verginin tahsîli zamânında verilmek üzere ‘akd olunan istikrâzdır, bu münâsebetle ‘akd idilen düyûna (düyûn-ı gayr-ı muntazama) denilir bu düyûnun mikdârı sâbit olmayub tezâyüd ve tenâkus etmekle buna Fransızca (det flütan) derler. İstikrâz-ı gayr-i muvakkat keyfiyyet ve kemmiyyeti resmen ma‘lûm olub devletin sicill-i resmiyyesinde mukayyed olan istikrâzdır, ki bu gibi istikrâzın yeniden bir karar verilmedikce mikdârını tezâyüd etmek kabil olmaz. Ve bu münâsebetle hâsıl olan düyûna (düyûn-u muntazama) denilir. **[168]**

(Beşinci olarak) Mükellefinin kolaylıkla verebileceği bir mevsimde alınıp ürün zamanlarına tesadüf ettirmelidir.

(Dördüncü Bölüm)
(Borçlanma Konusu)

Devletler kamu harcamalarını iki biçimde öderler: Birisi vergi ve kira gelirleri diğeri borçlanmadır. Memleketin zorunlu ihtiyaçlarına yeter derecede vergi alınır. Fakat bazen zorunlu ihtiyaçlar için para lazım olup verginin artırılması mümkün olmazsa devletler borçlanma sözleşmesine mecbur olurlar.

Bu borçlanma iki kısımdır. Biri geçici borçlanma diğeri sürekli borçlanmadır. Geçici borçlanma herhangi bir verginin vaktiyle toplanamamasından dolayı verginin toplanması zamanında verilmek üzere sözleşme yapılan borçlanmadır, bu münasebetle sözleşme yapılan borçlara (düzenlenmemiş borçlar) denilir bu borçların miktarı sabit olmayıp artmak ve azalmakla buna Fransızca (det flütan)[43] derler. Sürekli borçlanma niteliği ve niceliği resmen bilinip devletin resmi sicilinde kayıtlı olan borçlanmadır ki bu gibi borçların yeniden bir karar verilmedikçe miktarını arttırmak mümkün olmaz. Ve bu münasebetle ortaya çıkan olan borçlara (düzenlenmiş borçlar) denilir. **[168]**

43 Dette flottante: Kısa vadeli (dalgalı) borçlar. (h.n.)

دولتلر وقتیله استقراض اصولی بیلمزلر ایدی . ابتدا استقراضه باشلاندیغی وقتلر رهن ویرمك استقراض عقد ایدرلر ایمش . اول وقت حکومتلره پك اعتماد اولنمز ایسه ده رهن ویرلدیکندن هرکس اعتماد ایدر ایمش . بو رهن مناسبتیله فائضیله برابر برمعین وقته قدر تسویه اولنور ایدی بعض کره دخی قید حیات شرطیله فائضی ویرمك وبعد الوفات دولته قالق شرطیله استقراض عقد ایدیلور ایدی . زمانه مزده جاری اولان اصولده ایکی صورتله استقراض اولنور . بری راس المالی ویرمیه رك یالکز فائضی ویرمکدر . دیکری فائضی ایله برابر راس ماله محسوبا دخی برمقدار اقچه ویروب تدریجا امحای دین ایتمك اصولیدرکه بوکا (امور تیسمان) اصولی دینلور . استقراضلرك الك وخیمی برنجی اصولدر . زیرا بو استقراض خزینه ایچون دائمی بر یوکدر . برفرد اون غروش ویردیکی ایسه ایدیلان استقراضلرك فائضلری ضم اولنه رق کندیسنه ایکی قات ویرکو ویرمکه مجبور اولور . بونك خلاصه سی حاضر بولنانلر ایشلرینی تسویه وسفاهت وارزولرینی تسکین ایتمك ایچون الوب استهلاك ایتدیکی دیونی اخلافنه تحمیل ایتمکدر .

بو استقراض قولای وزنکین برمنبع ثروت کورلدیکندن پك چوق سوء استعمالات واقع اولور وبونك نتیجهٔ

Devletler vaktiyle istikrâz usûlü bilmezler idi. İbtidâen istikrâza başlandığı vakitler rehn vererek istikrâz ʻakd iderler imiş. Ol vakt hükûmetlere pek de iʻtimâd olunamaz ise de rehn verildiğinden herkes iʻtimâd eder imiş. Bu rehn münâsebetiyle fâiziyle berâber bir muʻayyen vakte kadar tesviye olunur idi, baʻzı kere dahi kayd-ı hayât şartıyla fâizi verilmek ve baʻde'l-vefât devlete kalmak şartıyla istikrâz ʻakd edilir idi. Zamânemizde câri olan usûlde iki sûretle istikrâz olunur. Biri re'sü'l mâlını vermeyerek yalnız fâizi vermekdir. Dîgeri fâizi ile berâber re'sü'l mâlına mahsûben dahi bir mikdâr akçe verib tedrîcen imhâ-yi düyûn etmek usûlüdür ki buna (amortisman) usûlü denilir. İstikrâzların en vahîmi birinci usûldür. Zîrâ bu istikrâz hazîne içün dâimî bir yükdür. Bir ferd on guruş verecek ise edilen istikrâzâtın fâizleri zamm olarak gittikçe iki kat vergi vermeğe mecbûr olur. Bunun hulâsası hâzır bulunanlar işlerini tesviye ve sefâhat ve ârzûlarını teskîn etmek içün alub istihlâk ettiği düyûnu ahlâfına tahmîl etmekdir.

Bu istikrâz kolay ve zengin bir menbaʻ-ı servet görüldüğünden pek çok sû-i istiʻmâlât vâkiʻ olur ve bunun netîce-i [**169**]

Devletler vaktiyle borçlanma yöntemi bilmezlerdi. Başlangıçta borçlanmaya başlandığı vakitler rehin vererek borç sözleşmesi yaparlarmış. O zaman hükümetlere pek de güvenilmez ise de rehin verildiğinden herkes güvenirmiş. Bu rehin münasebetiyle faiziyle beraber bir belirli vakte kadar ödenirdi, bazen de yaşadığı sürece faizi verilmek ve ölümden sonra devlete kalmak şartıyla borç sözleşmesi yapılırdı. Zamanımızda geçerli olan yöntemde iki biçimde borçlanılır. Biri anaparasını vermeyerek yalnız faizi vermektir. Diğeri faizi ile beraber anaparasına karşılık da bir miktar para verip azar azar borçları ödemek yöntemidir ki buna (amortisman) yöntemi denilir. Borçlanmaların en vahîmi birinci yöntemdir. Çünkü bu borç hazine için sürekli bir yüktür. Bir kişi on kuruş verecek ise edilen borçların faizleri eklenerek gittikçe iki kat vergi vermeye mecbur olur. Bunun özü hazır bulunanların işlerini neticelendirmek ve eğlence ve arzularını yatıştırmak için alıp tükettiği ettiği borçları sonrakilere yüklemektir.

Bu borçlanma kolay ve bol bir zenginlik kaynağı görüldüğünden pek çok kötüye kullanımlar yaşanır ve bunun zararlı [**169**]

مضرەسی دوشملز · باخصوص بواستقراضات مقدملری
اولدیغی کبی سائر خلقك استقراضنه مشابه اولیوب
باش باشنه دکلدر · یعنی دولت یوز غروش ایچون
ویردیکی پرسنده مقابلی یوز غروش المیوب سکسان
و یاخود غروش الور · چونکه دولتلر اکثریا طوغریدن
طوغریه خلقدن استقراض ایتیوب بانکرلره مراجعت
ایدرلر · بانکرلر دخی برقومیسیون مقابلنده مطلوب اولان
اقچه یی بوله جنلرینی تعهد ایدرلر · انلر کندی نزدندن بر اقچه
ویرمیوب کوچك صرافلره واهالیه مراجعت ایدرلر · مذکور
اقچه یی حصه لره تقسیم ایدرك انلره صاتارلر بووجهله اشبو
استقراضلر برتجارتکاه اولور ·

اشبو استقراضاتك فنالغندن بریسی هوا اویونه میدان
ویرمکدر · بوهوا اویونلری عادتا قومارك برنوعی اولوب بورسه لر
دخی برر قومارخانه منزله سنده در · بو اویله بر قومار درکه
حکومت مأمورلری وانلره منسوب اولنلر بونك ترقی وتدنی
ایده جکنی اولدن بیلوب اکا کوره صاتون الور، ویا الده کیلری
صاتارلر دیکر افرادی اضرار ایدرلر · وکذا تلغراف مأمورلری
ممالك اجنبیه ده اسهامك ترقی ویا تدنی ایتمیکنی هرکسدن اول
خبرالوب اهالی بینده شایع اولمقسزین انلری اضرار ایدرلر ·
استقراضك فنالغندن بریده شودرکه اقچه سنی دولته اقراض ایدنلر
یالکز دولتدن الهجنی فائض ایله تعیش ایتمکی دوشنوب عطالته

muzırresi düşünülmez. Bâ-husûs bu istikrâzât mikdârları olduğu gibi sâir halkın istikrâzına müşâbih olmayub bâş başına değildir. Ya'nî devlet yüz guruş için verdiği bir senede mukâbil yüz guruş almayub seksen veyâ yetmiş guruş alur. Çünkü devletler ekseriyyâ doğrudan doğruya halkdan istikrâz etmeyub bankerlere mürâca'at iderler. Bankerler dahi bir komisyon mukâbilinde matlûb olan akçeyi bulacaklarını ta'ahhüd iderler. Onlar kendi nezdinden bir akçe vermeyub küçük sarrâflara ve ahâlîye mürâca'at ederler. Mezkûr akçeyi hisselere taksîm iderek onlara satarlar, bu vechle işbu istikrâzlar ticâret-gâh olur.

İşbu istikrâzâtın fenâlığından birisi havâ oyununa meydân vermekdir. Bu havâ oyunları 'âdetâ kumârın bir nev'i olub borsalar dahi birer kumâr-hâne menzilesindedir. Bu öyle bir kumârdır ki hükûmet me'mûrları ve onlara mensûb olanlar bunun terakki ve tedennî ideceğini evvelden bilib ona göre satun alır, veyâ elindekileri satarlar dîger efrâdı ızrâr iderler. Ve kezâ telgraf me'mûrları memâlik-i ecnebiyyede eshâmın terakki veyâ tedennî ettiğini herkesden evvel haber alub ahâlî beyninde şâyi' olmaksızın onları ızrâr ederler. İstikrâzın fenâlığından biri de şudur ki akçesini devlete ikrâz edenler yalnız devletten alacağı fâiz ile ta'ayyüş etmeği düşünüb 'atâlete **[170]**

sonuçları düşünülmez. Özellikle bu borçlanma miktarları olduğu gibi diğer halkın borçlanmasına benzemeyip başa baş değildir. Yani devlet yüz kuruş için verdiği bir senede karşılık yüz kuruş almayıp seksen veya yetmiş kuruş alır. Çünkü devletler çoğunlukla doğrudan doğruya halktan borç almayıp bankerlere başvururlar. Bankerler de bir komisyon karşılığında istenilen olan parayı bulacakları sözünü verirler. Onlar kendi tarafından bir para vermeyip küçük sarraflara ve insanlara başvururlar. Adı geçen parayı paylara bölerek onlara satarlar, bu yüzden işbu borçlanmalar ticaret yeri olur.

İşbu borçların kötülüğünden birisi hava oyununa meydan vermektir. Bu hava oyunları adeta kumarın bir türü olup borsalar dahi birer kumarhane konumndadır. Bu öyle bir kumardır ki hükümet memurları ve onlara bağlı olanlar bunun yükseleceğini ve düşeceğini önceden bilip ona göre satın alır veya elindekileri satarlar diğer bireyleri zarara sokarlar. Ve yine telgraf memurları yabancı ülkelerde hisselerin yükseleceğini veya düşeceğini herkesten önce haber alıp halk arasında duyulmadan onları zarara sokarlar. Borçlanmanın kötülüğünden biri de şudur ki parasını devlete borç verenler yalnız devletten alacağı faiz ile geçinmeyi düşünüp tembelliğe **[170]**

دوچار اولور وسعی وعملدن وارسته قالور · وبرده بورسه اویونده بولنان کیمسه‌لر محصل اولمیوب هپ مستهلك اولدقلرندن بوکون بریسی قزانوب صرف ایدر دیکری ضرر ایدر · ویارین دیکر بری قزانورصرف ایدر نهایت هیچ برندن برشی قالمیوب هپسی متضرر اولور · اشته بوضررلرهپ استقراضدن تولدایدر ·

بعض مؤلفلر استقراضك بوقدر ضرریله برابر انهنده بولنوب مملکته فائده‌لی جهتی اولدیغنی بیان ایتمشلردر حتی برانکلیز بوکا دائر یازدیغی برکتابده (دولت نقدر استقراض ایدرسه اوقدر مستفید اولور) دیمشدر · بونلرك فکرنجه دولت برتاجر مثابه‌سنده‌در سرمایه نقدر چوق اولورسه تجارتی اوقدر زیاده اولور · یوللر یاپدیرر لیمانلرآچدیرر منابع ثروتی ارتیرر · برده دولته اقراض ایدن کیمسه‌لر کندی تبعه‌سندن ایسه دولتك بقاسی وسعادت حالنی دوشنور واجنبی ایسه اودولتك سلامتندن ممنون وفلاکتندن محزون اولور · حاصلی بوداین مدیونك کیفسزلکندن نصل متأثر اولور، وصحتی تمنی ایدرسه بومقرضلرده دولتك سعادت حالنی ارزو ایدرلر ·

لکن بو سوزلر هپ باطلدر · خلق الندکی سرمایه‌یی دولته ویروب یول و سائره یاپدیرمقدن ایسه کندی ایشنده قوللانوب دها زیاده تمتع ایدر · باخصوص دولت بو کبی شیلرایله مشغول اولمامز · مثلا بر تیمور یول یاپیلهجق اولسه انی یاپمق هم وظیفه‌سی دکلدر همده الندن کلمز · بلکه بو کبی

dûçâr olur ve sa'y u 'amelden vâreste kalur. Ve bir de borsa oyununda bulunan kimseler muhassıl olmayub hep müstehlik olduklarından bugün birisi kazanub sarf ider dîgeri zarar ider. Ve yarın dîger biri kazanur sarf ider nihâyet hîçbirinde bir şey kalmayub hepsi mutazarrır olur. İşte bu zararlar hep istikrâzdan tevellüd ider.

Ba'zı müellifler istikrâzın bu kadar zararıyla berâber lehinde bulunub memlekete fâideli ciheti olduğunu beyân etmişlerdir hattâ bir İngiliz buna dâir yazdığı bir kitâbda (devlet ne kadar istikrâz iderse o kadar müstefîd olur) demiştir. Bunların fikrince devlet bir tâcir mesâbesindedir. Sermâye ne kadar çok olursa ticâreti o kadar ziyâde olur. Yollar yaptırır limanlar açtırır menâbi'-i serveti artırır. Bir de devlete ikrâz eden kimseler kendi teba'asından ise devletin bekâsı ve sa'âdet hâlini düşünür ve ecnebî ise o devletin selâmetinden memnûn ve felâketinden mahzûn olur. Hâsılı bir dâyin medyûnunun keyfsizliğinden nasıl müteessir olur, ve sıhhatini temennî iderse bu mukrizler de devletin sa'âdet hâlini ârzû iderler.

Lâkin bu sözler hep bâtıldır. Halk elindeki sermâyeyi devlete verip yol ve sâire yapdırmakdan ise kendi işinde kullanıp daha ziyâde temettu' ider. Bâ-husûs devlet bu gibi şeylerle meşgûl olamaz. Meselâ bir demir yol yapılacak olsa onu yapmak hem vazîfesi değildir hem de elinden gelmez. Belki bu gibi [**171**]

düşer ve çalışma ve işten uzak kalır. Ve bir de borsa oyununda bulunan kimseler üretici olmayıp hep tüketici olduklarından bugün birisi kazanıp harcar diğeri zarar eder. Ve yarın diğer biri kazanır harcar sonunda hiçbirinde bir şey kalmayıp hepsi zarar etmiş olur. İşte bu zararlar hep borçlanmadan doğar.

Bazı yazarlar borçlanmanın bu kadar zararıyla beraber lehinde bulunup memlekete yararlı yönü olduğunu bildirmişlerdir hatta bir İngiliz buna ilişkin yazdığı bir kitapta (devlet ne kadar borçlanırsa o kadar yararlanmış olur) demiştir. Bunların fikrince devlet bir tacir konumundadır. Sermaye ne kadar çok olursa ticareti o kadar çok olur. Yollar yaptırır limanlar açtırır zenginliğin kaynaklarını artırır. Bir de devlete borç veren kimseler kendi uyruğundan ise devletin devamını ve mutluluğunu düşünür ve yabancı ise o devletin selametinden memnun ve felaketinden üzgün olur. Kısacası bir alacaklı borçlusunun keyifsizliğinden nasıl kederlenir ve sağlığını dilerse bu borç verenler de devletin mutluluğunu isterler.

Ancak bu sözler hep boştur. Halk elindeki sermayeyi devlete verip yol ve başka şeyler yaptırmaktansa kendi işinde kullanıp daha çok kâr eder. Özellikle devlet bu gibi şeylerle meşgul olamaz. Mesela bir demiryolu yapılacak olsa onu yapmak hem görevi değildir hem de elinden gelmez. Belki bu gibi [**171**]

شیلری اربابنه حواله ایدوب یاپدیرملی ، و کندی نظارت ایتملیدر . بوندن بشقه دولت یالکز بویله امور نافعه یه صرف ایتیوب استقراض ایتدیکی اقچه لری بشقه یرلرده استهلاك ایدر . بو سبیله خلقك النده کی سرمایه تناقص ایدوب بهاسی ارتار ، و پك چوق ادملر سرمایه سز قالور . اکر هرکسك سرمایه سی النده اولسه فائده لی بر صنعتله مشغول اولور . دولته اقراض ایدرسه دولتدن الهجغی فائض ایله کچنمکه چالشور . وصناعت وتجارت سکته دار اولور . نهایتنده دولت فائضی ویره میه جك اولورسه جمله سی اداره دن عاجز قالور .

استقراض طرفدارلرندن بریسی استقراض داخلیده بر ضرر اولیوب دولت برندن الهرق دیکرینه ویردیکی ایسه ده بوده باطلدر .

حاصلی بواستقراض معموریته مانعدر . دولت مأمورلری نقدر منصف عاقل مدبر اولسه لر الارینه فضله اقچه کچدیکی کبی اسرافدن خلاص اوله مزلر . فرانسه ده اون دردنجی لووی زمانینده براستقراص عقدی تصور اولنمش ایدی . اولوقت مالیه ناظری اولان مشهور (قولبر) استقراضه رضا ویرمیوب (سز بر یاره آچه جقسکز کداحفادیکز بیلهانك قپاندیغنی کورمیه جکدر . و بو حرکتکزده جوم ملته وبلکه اخلافه قارشو مسؤل اوله جقسکز) دیمشدر .

بقای دولته مدار اولور دیملری دخی مسلم دکلدر . چونکه بواستقراض مناسبتیله دولت برطاقم رخنه لره دوچار ، واوقدر ضرره کرفتار اولورکه داینلرك علاقه دار اولملری انك

şeyleri erbâbına havâle edib yaptırmalı, ve kendi nezâret etmelidir. Bundan başka devlet yalnız böyle umûr-ı nâfi'aya sarf etmeyib istikrâz ettiği akçeleri başka yerlere istihlâk eder. Bu sebeble halkın elindeki sermâye tenâkus edib bahâsı artar, ve pek çok adamlar sermâyesiz kalır. Eğer herkesin sermâyesi elinde olsa fâideli bir san'atla meşgûl olur. Devlete ikrâz iderse devletten alacağı fâiz ile geçinmeğe çalışır. Ve sınâ'at ve ticâret sekte-dâr olur. Nihâyetinde devlet fâizi vermeyecek olursa cümlesi idâreden 'âciz kalır.

İstikrâz taraf-dârlarından birisi istikrâz-ı dâhiliyyede bir zarar olmayub devlet birinden alarak dîgerine verir demiş ise de bu da bâtıldır.

Hâsılı bu istikrâz ma'mûriyyete mâni'dir. Devlet me'mûrları ne kadar munsif 'âkıl müdebbir olsalar ellerine fazla akçe geçtiği gibi isrâfdan halâs olamazlar. Fransa'da on dördüncü Luvi zamânında bir istikrâz 'akdi tasavvur olunmuş idi. Ol vakt mâliyye nâzırı olan meşhûr (Kolber) istikrâza rızâ vermeyub (Siz bir yâre açacaksınız ki ahfâdınız bile onun kapandığını görmeyecekdir. Ve bu hareketinizde 'umûm millete ve belki ahlâfa karşı mes'ûl olacaksınız) demişdir.

Bekâ-yı devlete medâr olur demeleri dahi müsellem değildir. Çünkü bu istikrâz münâsebetiyle devlet bir takım rahnelere dûçâr, ve o kadar zarara giriftâr olur ki dâyinlerin 'alâka-dâr olmaları onun **[172]**

şeyleri bilenine bırakıp yaptırmalı ve kendi denetlemelidir. Bundan başka devlet yalnız böyle yararlı işlere harcamayıp borç aldığı paraları başka yerlerde tüketir. Bu sebeple halkın elindeki sermaye azalıp fiyatı artar ve pek çok adamlar sermayesiz kalır. Eğer herkesin sermayesi elinde olsa yararlı bir zanaatla meşgul olur. Devlete borç verirse devletten alacağı faiz ile geçinmeye çalışır. Ve zanaat ve ticaret zarar uğramış olur. Nihayetinde devlet faizi vermeyecek olursa hepsi idareden aciz kalır.

Borçlanma savunucularından birisi iç borçlanmada bir zarar olmayıp devlet birinden alarak diğerine verir demiş ise de bu da yanlıştır.

Kısacası bu borçlanma bayındırlığa engeldir. Devlet memurları ne kadar insaflı, akıllı, tedbirli olsalar ellerine fazla para geçtiği gibi israftan kurtulamazlar. Fransa'da XIV. Louis zamanında bir borçlanma sözleşmesi düşünülmüştü. O zaman maliye bakanı olan ünlü (Kolber) borçlanmaya onay vermeyip (Siz bir yara açacaksınız ki torunlarınız bile onun kapandığını görmeyecektir. Ve bu hareketinizde bütün millete ve belki sonrakilere karşı sorumlu olacaksınız) demiştir.

Devletin devamlılığına sebep olur demeleri de doğru kabul edilmiş değildir. Çünkü bu borçlanma yüzünden devlet birtakım bozukluklara ve o kadar zarara uğramış olur ki alacaklıların ilgili olmaları onun **[172]**

یانده هیچ مثابه‌سنده قالور . وانلر برایش کوره‌مدکدن
بشقه سائرلر یله برابر تأسف ایتکدن زیاده برشیئه قادراولمزلر .

﴿ خاتمه ﴾

﴿ نفوس اهالی یه دائردر ﴾

نفوس اهالیدن مقصد هیئت اجتماعیه‌یی ترکیب ایدن
افراد دیمکدر . علم ثروتجه تدقیق ایدیلمه‌جك جهت برمملکتك
نفوسنی تکثیره چالشمق لازمیدر ؟ ونفوسك کثرتی رفاه حالجه
برکونا تأثیر ایدرمی ؟ وتکثیر نفوسه نه‌صورتله چالشلمیدر ؟
اشته بومقامده بوجهتلر تحقیق اولنه‌جقدر .

برمملکت اهالیسنك کثرتی ثروت ورفاهیله متناسبدر .
برمملکتی زنگین ایتمك نفوسنی چوغالتمقله اولمز بلکه ثروت
ورفاه حال تکثیر نفوسه سبب اولور . یعنی ثروت سبب وتکثر
نفوس مسببدر . بوخسه تکثرنفوس سبب وثروت مسبب
دکلدر . بعضیلری بوایکنجی فکره ذاهب اولوب تکثرنفوسی
سبب عد ایتمشلردر . مقدملری بوفکره بناًدائما تکثیر نفوسه
چالشورلر ایمش . وبونك چاره منفردی اولمق اوزره تزویجی
تسهیل وخلقی اولمکه تشویق وموانعی دفع ایدرلر وچوق
اولادصاحبلرینه مکافات ویررلرایمش . وبووسائط تکثرنفوسه کافی
اولورظن ایدرلرایمش . حتی فرنسه قرالندن اون دردنجی لوی
زمانده اون اون ایکی چوجق صاحبی اولانلره مکافات تعین اولنمشدر .
لکن نفوسی تکثیر ایچون چوجق وجوده کتورمك کافی

yanında hîç mesâbesinde kalır. Ve onlar bir iş göremedikten başka sâirleriyle berâber teessüf etmekden ziyâde bir şeye kadir olamazlar.

(Hâtime)
(Nüfûs-ı Ahâlîye Dâirdir)

Nüfûs-ı ahâlîden maksad hey'et-i ictimâ'iyyeyi terkîb iden efrâd demekdir. 'İlm-i servetce tedkîk edilecek cihet bir memleketin nüfûsunu teksîre çalışmak lâzım mıdır? Ve nüfûsun kesreti refâh-ı hâlce bir gûnâ te'sîr eder mi? Ve teksîr-i nüfûsa ne sûretle çalışmalıdır? İşte bu makamda bu cihetler tahkîk olunacakdır.

Bir memleket ahâlîsinin kesreti servet ve refâhıyla mütenâsibdir. Bir memleketi zengin etmek nüfûsunu çoğaltmakla olmaz belki servet ve refâh-ı hâl teksîr-i nüfûsa sebeb olur. Ya'nî servet sebeb ve tekessür-i nüfûs müsebbibdir. Yoksa tekessür-i nüfûs sebeb ve servet müsebbib değildir. Ba'zıları bu ikinci fikre zâhib olub tekessür-i nüfûsu sebeb 'add etmişlerdir. Mukaddemleri bu fikre binâen dâimâ teksir-i nüfûsa çalışırlar imiş. Ve bunun çâre-i münferidi olmak üzere tezvîci teshîl ve halkı evlenmeğe teşvîk ve mevâni'i def' iderler ve çok evlâd sâhiblerine mükâfât verirler imiş. Ve bu vesâit tekessür-i nüfûsa kâfî olur zann iderler imiş. Hattâ Fransa krallarından on dördüncü Luvi zamânında on on iki çocuk sâhibi olanlara mükâfât ta'yîn olunmuşdur.

Lakin nüfûsu teksîr için çocuk vücûda getirmek kâfî **[173]**

yanında hiç derecesinde kalır. Ve onlar bir iş göremedikten başka diğerleriyle birlikte üzülmekten daha fazla bir şeye güçleri olmaz.

(SON)
(Nüfusa Dairdir)

İnsanların nüfusundan maksat toplumu oluşturan kişiler demektir. İktisat bilimince incelenecek taraf bir memleketin nüfusunu artırmaya çalışmak gerekli midir? Ve nüfusun çokluğu refah durumuna bir çeşit etki eder mi? Ve nüfusun artmasına ne şekilde çalışmalıdır? İşte bu makamda bu yönler araştırılacaktır.

Bir ülkedeki insanların çokluğu servet ve refahıyla uyumludur. Bir memleketi zengin etmek nüfusunu çoğaltmakla olmaz belki zenginlik ve refah nüfusun artmasına sebep olur. Yani zenginlik sebep ve nüfus artışı sonuçtur. Yoksa nüfus artışı sebep ve zenginlik sonuç değildir. Bazıları bu ikinci fikre kapılıp nüfusun çoğalmasını sebep kabul etmişlerdir. Önceleri bu düşünce üzerine daima nüfusu arttırmaya çalışırlarmış. Ve bunun tek çaresi olmak üzere evlenmeyi kolaylaştırır ve halkı evlenmeye teşvik eder ve engelleri kaldırır ve çok çocuk sahiplerine ödül verirlermiş. Ve bu araçlar nüfusun artmasına yeterli olur sanırlarmış. Hatta Fransa krallarından XIV. Louis[44] zamanında on on iki çocuk sahibi olanlara ödül konulmuştur.

Ancak nüfusu artırmak için çocuk yapmak yeterli **[173]**

44 Fransa'nın meşhur kralı. (d.1638 - ö.1715) 5 yaşında tahta geçmiş ve 72 yıl boyunca ülkeyi yönetmiştir. (h.n.)

دکلدر . اکر مملکتده اسباب رفاه حاصل اولامش ایسه زیاده توالد وجوده کتورمك تدبیری خلق بینده فقر وسفالتك زیاده ارتمسندن بشقه برنتیجه ظهوره کتورمز . برفقیر ادم زوجه سنی اعاشه یه مقتدر دکل ایکن برقاچ چوجق دنیایه کتورر ایسه حالی نیه منجر اولور ؟ یالکز انلری وجوده کتورمك فائده ویرمز انلری اعاشه یولنی بولمیدر . اسباب ثروت تزیید ایدیلور ایسه او چوجقلر نتیجه اولهرق ظهوره کلور .

واقعا ثروتك مقداری ارتمیه رق بو یله تدبیرلر ایله نفوس اهالی ارتهیلور . فقط اوحالده موجود اولان ثروت صکرکی مقدار نفوس بینده تقسیم اولور . اولی چوق حصه انلره ازحصه اصابت ایدر ، هیچ بر یسی کچینمز اولور ، واقعا انکار اولنه مزکه اهالینك عددینك آرتمسی وسائط تعیشی بر درجه یه قدر آرتیرر ، و بر کیسه نك عیالی ارتدقجه سعی وغیرتیده اونسبتده ارتار . بوراده برنجی مقصد تکثیر ثروته چالشمق وخلق چتیلاتمك وانلری سعادت حاله ایصال ایلمکدر . ایکنجی مقصد مقدار نفوسلری ارتیره قدر . برنجی مقصد حاصل اولور ، ورفاه اهالی زیاده اولرایسه تکثر نفوس انك لوازمندندر ، اسباب تعیش ارتدقجه نفوس ارتر . اکر اسباب ثروت مکمل اولورسه هر کس قولایلقله تعیش ایدر تزوجده طبیعتیله چوغالور . خلق تزوجه تشویق ایتمکه حاجت یوقدر . یالکز اسبابی حاضرلامیدر بالطبع انلر تزوج ایدرلر . خلاصه خلقك سعادت حالی ارتیرمه چالشملی . عددینی دکل .

براکلیز مؤلی حساباتش خلقه لق ومحاربه کبی تلف

değildir. Eğer memleketde esbâb-ı refâh hâsıl olmamış ise ziyâde çocuk vücûda getirmek tedbîri halk beyninde fakr u sefâletin ziyâde olmasından başka bir netîce zuhûra getirmez. Bir fakir adam zevcesini i'âşeye muktedir değil iken birkaç çocuk dünyâya getirir ise hâli neye müncerr olur? Yalnız onları vücûda getirmek fâide vermez onları i'âşe yolunu bulmalıdır. Esbâb-ı servet tezyîd idilir ise o çocuklar netîce olarak zuhûra gelir.

Vâkı'â servetin mikdârı artmayarak böyle tedbîrler ile nüfûs-ı ahâlî artabilir. Fakat o hâlde mevcûd olan servet sonraki mikdâr-ı nüfûs beyninde taksîm olur. Evvelî çok hisse alanlara az hisse isâbet ider, hîçbirisi geçinemez olur, vâkı'â inkâr olunamaz ki ahâlînin 'adedinin artması vesâit-i ta'ayyüşü bir dereceye kadar artırır, ve bir kimsenin 'ıyâli arttıkça sa'y ve gayreti de o nisbetde artar. Burada birinci maksad teksîr-i servete çalışmak ve halkı bahtiyâr etmek ve onları sa'âdet-i hâle îsâl eylemekdir. İkinci maksad mikdâr-ı nüfûslarını artırmakdır. Birinci maksad hâsıl olur, ve refâh-ı ahâlî ziyâde olunur ise tekessür-i nüfûs onun levâzımındandır, esbâb-ı ta'ayyüş arttıkca nüfûs artar. Eğer esbâb-ı servet mükemmel olursa herkes kolaylıkla ta'ayyüş ider, tezevvüc de tabî'atiyle çoğalur. Halkı tezevvüce teşvîk etmeğe hâcet yokdur. Yalnız esbâbını hâzırlamalıdır, bi't-tab' onlar tezevvüc iderler. Hulâsa halkın sa'âdet hâlini artırmağa çalışmalı. 'Adedini değil.

Bir İngiliz müellifi hesâb etmiş hastalık ve muhârebe gibi telef-i **[174]**

değildir. Eğer memlekette refahın araçları oluşmamış ise fazla çocuk yapmak tedbiri halk arasında yoksulluk ve sefaletin artmasından başka bir sonuç meydana getirmez. Fakir bir adamın karısını beslemeye gücü yokken birkaç çocuk dünyaya getirir ise hali neye varır? Yalnız onları vücuda getirmek fayda vermez onları geçindirme yolunu bulmalıdır. Zenginliğin araçları artırılır ise o çocuklar sonuç olarak ortaya çıkar.

Gerçi zenginliğin miktarı artmayarak böyle tedbirler ile nüfus artabilir. Fakat o halde var olan servet sonraki nüfus miktarı arasında bölüşülür. En önce çok pay alanlara az pay düşer, hiçbirisi geçinemez olur, gerçi inkar olunamaz ki insanların sayısının artması geçim araçlarını bir dereceye kadar artırır ve bir kimsenin geçimini sağladığı kişiler arttıkça çalışması ve çabası da o oranda artar. Burada birinci amaç zenginliği çoğaltmaya çalışmak ve halkı mutlu etmek ve onları mutluluk durumuna ulaştırmaktır. İkinci amaç nüfus miktarını artırmaktır. Birinci amaç gerçekleşir ve insanların refahı arttırılır ise nüfusun artması onun gerektirdiklerindendir, geçim araçları arttıkça nüfus artar. Eğer zenginlik araçları mükemmel olursa herkes kolaylıkla geçinir, evlenme de doğallayın çoğalır. Halkı evlenmeye teşvik etmeye gerek yoktur. Yalnız nedenlerini hazırlamalıdır, elbette onlar evlenirler. Özetle halkın mutluluğunu artırmaya çalışmalı. Sayısını değil.

Bir İngiliz yazarı[45] hesaplamış hastalık ve savaş gibi **[174]**

45 Thomas Robert Malthus (1766-1834) (h.n.)

نفوسه سبب اولهجق برمصیبت طبعیه و یاسیاسیه اولمزسه
برمملکت اهالیسی یکرمی بش سنده ایکی قات اولوب برنسبت
هندسی علی الولا اوزرینه تزاید ایدهجکنی یعنی برنجی یکرمی بش
سنده ۲ وایکنجیده ٤ واوچنجیده ۸ ودردنجیده ۱٦ و بشنجیده
۳۲ والتنجیده ٦٤ و یدنجیده ۱۲۸ ونهایت سکزنجی یکرمی بش
سنده یعنی ایکیوز سنده ۱۵٦ مثلی ارتهجغنی و بوکامقابل
ارزاق یکرمی بش سنده ایکی قات اولوب نسبت عددی
علی الولا اوزره تزاید ایدهجکنی یعنی برنجی یکرمی بش سنده
۲ وایکنجیده ۳ واوچنجیده ٤ ونهایت سکزنجی یکرمی بش
سنده یعنی ایکیوز سنده ۹ قات ارتهجغنی بولمشدر .
لکن ملتلرهنظر ایدیلکمزده بونسبت صحیح اولمدیغنی کورز .
بونك سبب مصائب طبعیه و یاسیاسیه دن انسانلرك قورتیله مامالریدر .
برده ثروت ورفاهلرینك حالی بونسبتده تکثرلرینه مساعد اولیور .
بعض مؤلفلر دخی فقرا طاقمی اولاد وعیال بسلمکه قدرتی
اولمزسه انلری تزوجدن منع ایتمکلیدر دیمش . لکن بوده
جمهور علمانزدنده باطلدر . چونکه تزوجی منع ایتمك طبیعتك
خلافنه برحرکت اولوب بونی منعدن برچوق سؤ نتیجهلر تولد
ایدرکه بوندن نشئت ایدن محذیر اولکندن آز دکلدر . تزوجدن
ممنوع اولان فقرادن بعض حالات ظهور ایدرکه هم کندینه هم
بشقهلرینه مضر اولور . تزوج بردرجهیه قدر رفاهی دعوت ایدیلور .
چونکه تزوج ایدیم مقصدی اصلاح حاله سعی وغیرته سوق ایدر .
وتزوجدن صکره زوجه سنی حالنه کوره چندیرمك یحون برغیرت کلور .
بر مملکت اهالیسنك نفوسی چوق اولمسنده فائده وارمیدر؟
البته بر هیئت اجتماعیه افرادی نفوسجه زیاده اولورسه خیر

nüfûsa sebeb olacak bir musîbet-i tabî‘iyye veyâ siyâsiyye olmazsa bir memleket ahâlîsi yigirmi beş senede iki kat olub bir nisbet-i hendesî-i ‘ale’l-vilâ üzerine tezâyüd ideceğini ya‘nî birinci yigirmi beş senede 2 ve ikincide 4 ve üçüncüde 8 ve dördüncüde 16 ve beşincide 32 ve altıncıda 64 ve yedincide128 ve nihâyet sekizinci yigirmi beş senede ya‘nî iki yüz senede 256 misli artacağını ve buna mukâbil erzâk yigirmi beş senede iki kat olub nisbet-i ‘aded-i ‘ale’l-vilâ üzere tezâyüd ideceğini ya‘nî birinci yigirmi beş senede 2 ve ikincide 3 ve üçüncüde 4 ve nihâyet sekizinci yigirmi beş senede ya‘nî iki yüz senede 9 kat artacağını bulmuşdur.

Lâkin milletlere nazar ettiğimizde bu nisbet sahîh olmadığını görürüz. Bunun sebebi mesâib-i tabî‘iyye ve siyâsiyyeden insânların kurtulamamalarıdır. Bir de servet ve refâhlarının hâli bu nisbetde tekessürlerine müsâ‘id olmuyor.

Ba‘zı müellifler dahi fukarâ takımı evlâd ü ‘ıyâl beslemeğe kudreti olmazsa onları tezevvücden men‘ etmelidir demiş. Lâkin bu da cumhûr-ı ‘ulemâ nezdinde bâtıldır. Çünkü tezevvücü men‘ etmek tabî‘atın hilâfına bir hareket olub bunu men‘den birçok sû-i netîceler tevellüd ider ki bundan neş’et iden mahâzîr evvelkinden âz değildir. Tezevvücden memnû‘ olan fukarâdan ba‘zı hâlât zuhûr ider ki hem kendine hem başkalarına muzırr olur. Tezevvüc bir dereceye kadar refâhı da‘vet idebilir. Çünkü tezevvüc ideyim maksadı ıslâh-ı hâle sa‘y ve gayrete sevk ider. Ve tezevvücden sonra zevcesini hâline göre geçindirmek içün bir gayret gelir.

Bir memleket ahâlîsinin nüfûsu çok olmasında fâide var mıdır?

Elbette bir hey’et-i ictimâ‘iyye efrâdı nüfûsca ziyâde olursa hayr **[175]**

nüfusun yok olmasına sebep olacak bir siyasal veya doğal felaket olmazsa bir ülke halkı yirmi beş senede iki kat olup bir geometrik dizi üzerine artacağını yani birinci yirmi beş senede 2 ve ikincide 4 ve üçüncüde 8 ve dördüncüde 16 ve beşincide 32 ve altıncıda 64 ve yedincide 128 ve nihayet sekizinci yirmi beş senede yani iki yüz senede 256 kat artacağını ve buna karşın yiyeceklerin yirmi beş senede iki kat olup aritmetik dizi şeklinde artacağını yani birinci yirmi beş senede 2 ve ikincide 3 ve üçüncüde 4 ve nihayet sekizinci yirmi beş senede yani iki yüz senede 9 kat artacağını bulmuştur.

Fakat milletlere baktığımızda bu oranın doğru olmadığını görürüz. Bunun sebebi siyasal ve doğal felaketlerden insanların kurtulamamalarıdır. Bir de zenginlik ve refah durumları bu oranda çoğalmalarına uygun olmuyor.

Bazı yazarlar da yoksullar takımı çoluk çocuk beslemeye güçleri olmazsa onları evlenmekten yasaklamalıdır demiş. Fakat bu da bilginlerin çoğuna göre bâtıldır. Çünkü evlenmeyi yasaklamak doğanın zıddına bir hareket olup bunu yasaklamaktan birçok kötü sonuçlar doğar ki bundan kaynaklanan sakıncalar öncekinden az değildir. Evlenmekten yasaklı olan yoksullarda bazı haller ortaya çıkar ki hem kendine hem başkalarına zararlı olur. Evlenme bir dereceye kadar refahı davet edebilir. Çünkü evleneyim maksadı durumunu düzeltmek için çalışmaya ve gayrete sevkeder. Ve evlendikten sonra eşini durumuna göre geçindirmek için bir gayret gelir.

Bir ülkedeki insanların nüfusunun çok olmasında fayda var mıdır?

Elbette bir toplumda bireyler nüfusça fazla olursa hayır **[175]**

ومنفعتی زیاده اولور . چونکه مصارف عمومیه‌لری اکسیلور
مثلا برملیون اهالی برسفیر کوندره‌جکی کبی برچوق ملیون
اولسه‌یده برسفیر کوندرر ، وبرمعاش ویرلر . دائما بیوك
مقیاس اوزره طوتیلان شیلرده مصارف عمومیه از اولور .
برده جماعتلری چوق اولدقجه انظار اجانبده شوکت واعتبارلری
زیاده اولور . وقعا حقوق دول قوعدنجه جمله دولتلرمساوی
ایسه‌ده البته بیوك دولتلرك اعتباری زیاده‌در . بیشدن
خوشنود اولمزلرسه زیاده عسکر کوندررلر . وسائر دولتلرالمره
قارشو برقرار اتخاذ ایده‌جکلرندن قوتلرینی واقتدارلرینی نظر
اعتباره آلورلر . وحقوقلرینه اونسبتله رعایت ایدرلر (یدالله مع
الجماعه) دیدکاری بونی مؤیددر . امریقالولر بونك فوائدومحسناتنی
کوردکلرندن اجتماعدن منتظر اولان فوائدی استحصال
ایچون هیئت مجتمعه تشکیل ایتدیلر . بونکله برابر هربری
یه کندینه مخصوص قوانین داخلیه ایله اداره اولنور .
خلاصه ایکی درلو فائده‌یی جمع ایتمشلردر . هر بر مملکت
احوال خصوصیه‌سنه موافق قانونلره تابعدر . بیوك
بردولتك برقانون ایله اداره اولمسی مشکلدر . مثلا روسیه
دولتنك زیر اداره‌سنده‌کی اهالیدن کبی متمدن کبی غیرمتمدن
وممالکندن بعضیسی حار بعضیسی باردر . جملهسی حقنده وضع
اولنان قانون بعضیسنك احوالنه موافق اولور بعضیسنه موافق
اولماز . اشته امریقالولر نظامات داخلیه‌لرینی محافظه ایله بو محذوردن
وارسته اولمشلردر ، واجانبه نظراً جمله‌سی برهیئت تشکیل ایدوب
بوصورتله دخی اتحادك ثمره‌سنی اقتطاف ایتمشلردر .

صوك

ve menfa'ati ziyâde olur. Çünkü masârif-i 'umûmiyyeleri eksilir. Meselâ bir milyon ahâlî bir sefîr göndereceği gibi birçok milyon olsa yine bir sefîr gönderir, ve bir ma'âş verirler. Dâimâ büyük mikyâs üzere tutulan şeylerde masârif-i 'umûmiyye âz olur. Bir de cemâ'atleri çok oldukca nazar-ı ecânibde şevket ve i'tibârları ziyâde olur. Vâkı'â hukûk-ı düvel kavâ'idince cümle devletler müsâvî ise de elbette büyük devletlerin i'tibârı ziyâdedir. Bir şeyden hoşnûd olmazlarsa ziyâde asker gönderirler. Ve sâir devletler onlara karşı bir karâr ittihâz edeceklerinde kuvvetlerini ve iktidarlarını nazar-ı i'tibâra alırlar. Ve hukûklarına o nisbetle ri'âyet ederler. (Yedullah ma'a el cemâ'a) dedikleri bunu müeyyiddir. Amerikalılar bunun fevâid ve muhassenâtını gördüklerinden ictimâ'dan muntazar olan fevâidi istihsâl içün hey'et-i müctemi'a teşkîl ettiler. Bununla berabar her biri yine kendine mahsûs kavânîn-i dâhiliyye ile idâre olunur. Hulâsa iki türlü fâideyi cem' etmişlerdir. Her bir memleket ahvâl-i husûsiyyesine muvâfık kanûnlara tâbi'dir. Büyük bir devletin bir kanûn ile idâre olması müşkildir. Meselâ Rusya devletinin zîr-i idâresindeki ahâlîden kimi mütemeddin kimi gayr-i mütemeddin ve memâlikinden ba'zısı hâr ba'zısı bâriddir. Cümlesi hakkında vaz' olunan kanun ba'zısının ahvâline muvâfık olur ba'zısına muvâfık olmaz. İşte Amerikalılar nizâmât-ı dâhiliyyelerini muhâfaza ile bu mahzûrdan vâreste olmuşlardır, ve ecânibe nazaran cümlesi bir hey'et teşkîl edib bu sûretle dahi ittihâdın semeresini iktitâf etmişlerdir.

SON

ve faydası fazla olur. Çünkü genel harcamaları azalır. Mesela bir milyon insan bir elçi göndereceği gibi birçok milyon olsa yine bir elçi gönderir ve bir maaş verirler. Daima büyük ölçek üzere tutulan şeylerde genel harcamalar az olur. Bir de toplulukları çok oldukça yabancılar gözünde büyüklük ve saygınlıkları çok olur. Gerçi devletler hukuku kurallarına göre bütün devletler eşit ise de elbette büyük devletlerin saygınlığı daha çoktur. Bir şeyden memnun olmazlarsa daha çok asker gönderirler. Ve diğer devletler onlara karşı bir karar alacaklarında güçlerini dikkate alırlar. Ve hukuklarına o oranda riayet ederler. (Yedullah ma'a el cemâ'a)[46] dedikleri bunu doğrular. Amerikalılar bunun yararlarını ve güzelliklerini gördüklerinden bir araya gelmekten beklenilen yararları elde etmek için birleşik topluluk oluşturdular. Bununla beraber her biri yine kendine özgü iç kanunlar ile yönetilir. Özetle iki türlü yararı bir araya getirmişlerdir. Her bir memleket özel durumlarına uygun kanunlara tabidir. Büyük bir devletin bir kanun ile yönetilmesi güçtür. Mesela Rusya devletinin yönetimi altındaki insanlardan kimi medeni kimi ilkel ve ülkelerinden bazısı sıcak bazısı soğuktur. Hepsi hakkında konulan kanun bazısının durumuna uygun olur bazısına uygun olmaz. İşte Amerikalılar iç düzenlemelerini korumakla bu sakıncadan uzak olmuşlardır ve yabancılara göre hepsi bir topluluk oluşturup bu biçimde de birliğin meyvesini toplamışlardır.

SON

46 "Allah'ın eli cemaatin üzerindedir." anlamına gelen bir hadis. (h.n.)

İLM-İ SERVET

Münif Paşa

Sadeleştiren ve hazırlayan: Gökhan Doğan

İlm-i Servet, bilim ve felsefe tarihimizde müstesna bir yere sahip olan Münif Paşa'nın iktisat kitabıdır. Eser, Mekteb-i Hukuk'ta ders kitabı olarak okutulmuş, modern iktisadi bilgiyi Osmanlı düşünce dünyasına taşıyan kitaplar arasında yerini almıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar olan dönemde dikkate değer bir iktisat literatürü oluşmuştur. İlm-i Servet'in bu literatürün önemli bir parçası olması, dönemin iktisadi bilgi ve tartışmalarını yansıtması elinizdeki çalışmanın hazırlanmasına da dayanak oluşturmuştur.

İlm-i Servet'te Münif Paşa liberal iktisat düşüncesini savunmuştur. Bununla birlikte Adam Smith ve Malthus'un bazı görüşlerine getirdiği eleştiriler, eseri dönemin diğer iktisat kitaplarından farklı kılmaktadır. Başta iktisadi olmak üzere siyasi, idari, hukuki, dini ve toplumsal yapıda liberal bir dönüşümün gerçekleşebilmesi açısından oldukça önem taşıyan özel mülkiyet, iş bölümü, sanayi ve ticaret serbestisi, narh, gümrük ve faiz gibi konular, İlm-i Servet'te yer alan başlıklardan bazılarıdır.

Eserin geniş bir okuyucu kitlesine ulaşabilmesi amaçlanarak orijinal metin, çeviriyazı ve sadeleştirilmiş metin bir arada sunulmuştur. Çalışmanın iktisat ve bilim tarihi literatürümüze duyulan ilgiyi artırması umulmaktadır.

KAPADOKYA ÜNİVERSİTESİ

Nevşehir Yerleşkeleri:
Mustafapaşa - Uçhisar - Ürgüp
Tel: 0384 353 5009 (pbx) Faks: 0384 353 5125
İstanbul Yerleşkesi:
Sabiha Gökçen Uluslararası Havalimanı
Tel: 0216 588 0010 (pbx) Faks: 0216 588 0012
info@kapadokya.edu.tr

9 786057 476005

www.kapadokya.edu.tr